

BÁTHORY ISTVÁN

LENGYEL KIRÁLYLÁ VÁLASZTÁSA.

1574—1576.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA
MEGBIZÁSÁBÓL.

Dr SZÁDECZKY LAJOS.

1887

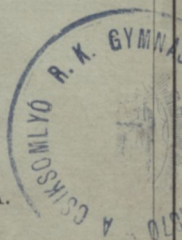
~~24 VIII 5~~
Ara 3 frt.

HVT3

~~2120~~
BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1887.

AKR. 21.

BÁTHORY ISTVÁN

LENGYEL KIRÁLYLÝÁ VÁLASZTÁSA.

1574—1576.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA
MEGBIZÁSÁBÓL.

IRTA

Dr SZÁDECZKY LAJOS.

BUDAPEST, 1887.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

ELŐSZÓ.

Báthory István erdélyi fejedelem lengyel királylyá választása történetét tárgyalja e könyv; keletkezése történetét előadni s a munkára vonatkozó némely magyarázó megjegyzéseket tenni — czélja ez előszónak.

Történetírásunk az utolsó évtizedekben tett örvendetes haladásával mindinkább érezhetőbbé vált ama szükség, hogy tanulmány tárgyává tegyük a szomszéd s velünk érintkezésben állott nemzetek multját, hogy megismerjük a kölcsönös egymásra hatást nemzetünk és szomszédaink történelmi fejlődésében. A szomszéd nemzetek között alig van egy is, melylyel a múltban bensőbb érintkezésünk lett volna, mint a lengyellel.

Ez indította a M. Tud. Akadémiát, midőn másfél évtized előtt, 1873-iki nagygyűlésén, hg. Czartoryski adományából pályadíjat tűzött ki »a magyar és lengyel nemzet politikai és művelődéstörténelmi egymásra hatásának a lengyel kútfők felhasználásával való megírására.«

E pályakérdés egy évtizeden át évről évre szerepelt az Akadémia tételei között, a nélkül, hogy megoldatott volna. S valóban nem csodáljuk; mert a két nemzet több évszázados érintkezéseinek kölcsönös egymásra hatását kimutatni — nem egy-két év, de évtizedek munkája. — A M. T. Akadémia meggyőződvéu e pályakérdés meddségéről: 1883. évi nagygyűlésén kétfelé osztotta a hg. Czartoryski díjat s egyik felét a magyar és lengyel történelem érintkezéseinek tetszés szerint választandó valamely korszaka megírására tűzte ki. A nyílt pályázatban én is részt vevén: megbízatást nyertem Báthory István története megírására.

A ki a történetírás nehézségeit, a levéltári anyaggyűjtés sok időt és utánjárást igénylő munkáját ismeri: be fogja látni, hogy ez sem könnyű feladat s nem egy-két év munkája. Hiszen Báthory Istvánról, mint lengyel királyról, a magyar történetírás eddigelé vajmi keveset tud. Majdnem ugyanezt mond-

hatjuk az újabbkori lengyel történetírásról is. Mert Báthory története a lengyel irodalomban sincs megírva s néhány hézagos okmánykiadáson kívül egészen levéltári kutatásra s önjerejére van utalva a történetíró.

Én mintegy öt éve foglalkozom az anyaggyűjtéssel. A dolog természete hozta magával, hogy a munkát két részre kellett osztanom. Az első, királylyá választása, — a második, uralkodása történetét van hivatva tárgyalni. Az Akadémia Történelmi Bizottsága elfogadván az elsőre vonatkozó tervezetet, 1885. oct. 9-én tartott ülésén elhatározta, hogy Báthory István halála (1586. decz. 12.) 300-ados évfordulójára a királyválasztás történetét kiadatja. Ennek a megtisztelő megbízatásnak köszöni szerény munkám megjelenését.

Báthory királylyá választását két évi interregnum előzte meg. Azonban, hogy feladatomnak híven megfeleljek, nem csupán ez interregnum történetét, de vázolnom kellett Lengyelország politikai, közjogi és államszervezetét, úgy társadalmi életét is a politikai átalakulások ama nevezetes korszakában, a 200 évig uralkodott Jagelló dynastia kihalása után. Ez képezi az alapot, a melyre munkámat építenem kellett s a mely nélkül Báthory választása és uralkodása története, főkép a lengyel viszonyokat kevésbé ismerő magyar olvasóközönség előtt, alig volna érthető. Vázolnom kellett néhány lapon a lengyel királyválasztások történetét is évszázados fejlődésében, párhuzamban a magyarral — majd az első királyválasztást (1573.) a mely mintául szolgált a Báthoryéhoz, — valamint az első választott király Valois Henrik rövid uralkodását és megszökését. Ezt követi a két évi királyválság története, a királyjelöltek pártusájának harcza s az országgyűlések (nem kevesebb mint kilencz!) szakadatlan láncolata, mígnem Báthory elfoglalhatta a trónt s biztosíthatta azt magának, a szintén királylyá választott Miksa császárral szemben.

Magától értetődik, hogy munkám nemcsak Báthory, de Miksa császár lengyel királylyá választásának története is. Annál inkább fel kelle tüntetnem az érem másik oldalát, mert a császár az egész királyválság történetében — hogy úgy mondjam — nagyobb szerepet játszik, mint Báthory. A Habsburgház már évek előtt egyengette útját a lengyel királyságra s most is első volt, a ki sorompóba lépett s a legnagyobb erőfeszítéssel küzdötte végig a párt-harczot, — a míg Báthory csak az interregnum vége felé lép fel komolyan, a szentpáli csata után.

Ezek a szempontok szabták meg munkám beosztását s részben terjedelmét. A történeti elbeszélést ott szakítom meg, midőn Báthory megkoronáztatván s a lengyel és litván ellen-

pártosokat meggyőzvé, biztosítja magának a trónt. Az okmánytár ezzel párhuzamosan szintén addig halad, midőn a meghódolni vonakodó Danczka városa ellen hadjáratra készül.

Hátra van még, hogy főbb forrásaimról beszámoljak. Mindenekelőtt a levéltárakat kell említenem, mert munkám legnagyobb része levéltári kutatáson épült. Legtöbb anyagot szolgáltatott a bécsi csász. és kir. államlevéltár, a mennyiben a választásnál az osztrák-ház három jelölt által lévén érdekelve, a választási előkészületek minden mozzanatáról részletes tudósítások érkeztek Bécsbe a lengyelországi követektől és párthívektől. Báthory részéről aránylag kevesebb tudósítással rendelkezünk, már csak azért is, mert ő a királyválság vége felé lép sorompóba.

A bécsi levéltár gazdag anyaga készítette *dr. Károlyi Árpád* barátomat, hogy Báthory királylány választása történetét már előttem tanulmány tárgyává tegye. És ő évekkel ezelőtt el is kezdte az anyaggyűjtést. De időközben más irányú irodalmi megbízatásai eltérítették e szándékától s becses anyaggyűjteményét nekem engedte át. Hálás szívvel kell ezért róla megemlékeznem s neki köszönetet mondanom, valamint a levéltár derék igazgatójának *Ig. Arneht* úr ő exciájának. A bécsi gazdag levéltári anyag kiegészítésére még így is két nyáron át kellett ott időznöm. A hol munkámban az idézett okiratok helyét ki nem teszem, ott mindig a bécsi államlevéltár Poloncai értendők. A *Hungarica* és *Turcica* osztályból való leveleknél legalább ezt megemlítem.

Más ily kincses bányám volt a krakkai *hercegy Czartoryski* levéltár és abban főképp *Naruszewicz Miklós* mult századi történetíró kötetekre terjedő gyűjteménye. (Idézni »Teka Nar.« alatt szokták). Itt is két ízben dolgoztam húzamosabban. A krakkai egyetemi könyvtárban is találtam egyet-mást.

Gazdag másolat-gyűjteménye van Báthory uralkodása történetére ugyanott *Polkowski Ignác* úrnak (kaunok, székesegyházi kincs- és levéltárnok, a krakkai akadémia tagja), a kívül gyűjteményeinket összehasonlítva, kölcsönösen kiegészítettük s így válogattuk ki a magyar történelmet is érdeklő okiratokat, melyek okmánytárunkban olvashatók.

Polkowski úron és a krakkai levél- és könyvtárak igazgatóin és tisztviselőin (*Sokolowski Maryán*, *Estreicher Károly*, *Łepkowski*, *Bętkowski*, *Biskupski*, *Wislocki* urakon) kívül köszönettel tartozom *Dr. Zakrzewski Vincze* egyetemi tanár úrnak, a *Po ucieczce Henryka* (Henrik futása után) cz. munka érdemes szerzőjének, a kitől, — ő is Báthory történetével foglalkozván, — számos útmutatást nyertem, valamint *Pawłowski Adolf* varsói levéltári igazgató úrnak is.

Az ilyvói (lemergi) gr. Ossoliński intézet könyvtárából *Kętrzyński* könyvtárigazgató úr liberalitásából megkaptam *Orzelski* Swiętosław XVI. sz. történetírónak a korabeli interregnumokról frott kézírati munkáját.

Hazai levéltárainkban aránylag kevés anyagot találtam, legtöbbet még a *Szabó Károly* úr igazgatása alatt lévő erdélyi muzeum-egylet könyvtárában.

Jó hasznát vettem a néhai Szalay Ágoston gyűjteményében lévő *Pernstein-codexnek*, a mely a választás több nevezetes okiratát tartalmazza. Pernstein Wratistlaw cseh kancellár, a ki maga is járt ez időben Lengyelországban követül, másoltatta azokat. A codex szíves kikölcsönzéseért hálás köszönettel tartozom birtokosa *Szalay Imre* min. o. tanácsos úrnak.

A magán-levéltárak közül, melyeket felhasználtam, ki kell emelnem a *Berzeviczy* családot (Berzeviczén), a hol Báthory kancellárja Berzeviczy Mártonra vonatkozó életrajzi adatokat kerestem. Berzeviczy Tivadar és Edmund urak lekötelező szíveséggel segítettek ebben.

Hálás köszönetet kell mondanom végül *Trefort* Ágoston közoktatási miniszter úr ő excellentiájának és *Berzeviczy* Albert min. államtitkár úrnak kutatásaimban való nagybecsű támogatásukért.

Vajha ennyi jóindulatú támogatás és saját igyekezetem ne veszett legyen kárba. Vajha azzal a buzgalommal és előszere-ttel, a mely munka közben lelkesített, arányban állana annak belértéke. Töretlen úton járva, sok nehézséggel kelle küzdenem. Volt-e erőm legyőzni a nehézségeket? — itéljék meg elfogulatlan olvasóim.

Irtam Budapesten, 1887. december hó 12-én

— Báthory István halála 300-ados évfordulóján —

Szádeczky Lajos.

I.

Lengyelország a XVI. század közepén. — Határai, kiterjedése. — Politikai felosztása. A királyság és nagyhercezség. Nagy- és Kis-Lengyelország, Litvánia, a Porosz tartomány, Livonia. — A tartományok, vajdaságok. — A decentralizatio. — Fővárosok, Krakkó, Varsó. — Nagy- és Kis-Lengyelország versenye: főurak és kismemesség. — A lengyel nemzet függetlenségi geniusa. — »Királyi köztársaság.« — Senatori és lovagrend. — A nemesség egyenlősége. — A királyi hatalom s annak korlátozása. — A starostaságok. — A senatus: főpapok, vajdák, várnagyok; állami méltóságok: nagymarsal, fő- és alcancellár, kincstartó, udvarmester. — Köz-nemesség. — Vajdasági- és tartományi gyűlések. Országgyűlés: senatus és követek háza; szervezete, hatásköre. — A nemesi felkelés.

Lengyelország a XVI. században Európa leghatalmasabb és legvirágzóbb államainak egyike. Határai messze kiterjedtek; a kapcsolt tartományok egész öve fűződött északon és keleten a tulajdonképeni Lengyelországhoz. Földje termékeny, bőségesen nyújtja az élet szükségleteit; virágzó földmivelés, állattenyésztés és kereskedés áldásos jóléttel árasztja el az országot. A nyugati műveltség, az olasz renaissance át meg áthatja s megtermékenyíti a szellemi életet; a nemzeti irodalom erőteljes lendületet nyer. Az alkotmányos élet virágzása tetőfokát éri el; a nemzet maga ragadja kezébe sorsának intézését képviselői által; a szabadság eszméjét uralkodó elvül állítja fel s az államból olyan »királyi köztársaság«-ot teremt, a melynek párját hiába keresnök egész Európában. *Köztársaság* (res publica regni Poloniae,) ez a hivatalos s előszeretettel emlegetett neve az államnak; és a lényeg megfelel a névnek, habár a köztársaság élén király áll. — A szabad eszmék, felvilágosodottság, lelkiismereti és vallás szabadság hazája ekkor Lengyelország. Mikor a művelt nyugot államaiban a vallásos gyűlölet a polgár háború borzalmait idézi elő; ugyanazon év-

SZÁDECZKY: BATHORY IST. LENGYEL KIRÁLYLÝÁ VÁLASZTÁSA. 1

ben, midőn Párisban a szent Bertalan éji vérnászt rendezik s ezereket mézszárolnak le a mívelt francziák: Lengyelországban törvénybe iktatják a vallás szabadságot és vallás különbség nélkül egyesülnek a varsói confoederation a lelkiismeret szabadsága és a belbéke biztosítására. Nem hiába nevezik a lengyel történetírók ezt a kort (a két utolsó Jagello és Báthory István uralkodását) *arany kornak* (wiek z'oty): Lengyelország boldog és hatalmas volt akkor, — annyira, mint sem az előtt, sem az után.

Lengyelország a XVI. század közepén a Balti tengertől a Fekete tengerig, az Oderától a Dnieperig terjedt. Északi határa felnyúlt majdnem a Finu tengeröböl, a mai szt.-pétervári kormányzóság déli határáig, s onnan a tengerpart hosszában vonult le Pomeraniáig. A nyugati határ a német Pomeraniával, alább délre Brandenburggal érintkezett s az Oderával csaknem párhuzamosan haladt, de csak alig érinti egy helyen a régi szláv folyó medrét. Majd a Piastok régi tartományát Sziléziát éri el, melyet a híres lignitzi csatában vérökkel áztattak a lengyelek, midőn a mongolok áramlatát feltartóztatták (1240); de melyet 1327-ben Csehországnak engedtek át.

Déli határát a természet alkotta meg a Kárpátok hegygerinczében. Ez a válaszfal Lengyel- és Magyarország között egész Moldováig, a melytől szintén megtalálja természetes határát a Dniester folyó medrében. A délkeleti határ a Dniester és a Dnieper között (Podoliában és Ukrainában) bizonytalan; a mostani Cherson homoksivataga (a Bug és Dniester alsó folyásának köze) a Dniestertől a Fekete tengerig afféle senki-földje vala, a mihez lengyel és török egyaránt jogot formált, de sokat egyik fél sem törődött vele. Kikötötték, hogy várat építeni ott egyik félnek sem szabad ¹⁾; juhászok legeltették rajta békésen nyájukat. Mintegy 20 mérföldnyire terjedt ki ez a lakatlan terület, mely azért is elhagyatott volt, mert állandó országútját képezte a tatár beütéseknek. Báthory István volt az, a ki itt a lengyel határt rendezte s védelmére hat kozák

¹⁾ Az 1572. interregnum alatt a törökkel kötött békepontok értelmében. L. a krakkai hg. Czartoryski levéltárban Teka Naruszewicza. A Tarnowski András követ által kötött békepontok között.

határőrezredet állított fel, a magyar szabad hajdúk mintájára, mindeniket egy-egy hetman vezérlete alatt. ¹⁾

A keleti határt a Dnieper vonala szabta meg. Végvára Kiew volt, a hasonnevű vajdaság fővárosa. Ettől a határ előbb Smolensk irányában haladt fel egész Nowgorodig, de Nowgorod 1479-ben s Smolensk 1514-ben elesett s ez utóbbi csak 1618-ban kerülvén vissza az oroszról — most a határ bennebb szorult s Fekete- és Fehér-Oroszországot, Litvánia tartományait, választotta el a czár birodalmától. Smolenskkal szemben Witebsk volt a végvár a többi livón határvárakkal egyetemben. A határ felnyúlt egész Estlandig, a mely részben a moszkoviták, részben a svédek birtoka volt. Ez volt a másik ingadozó határa a lengyel köztársaságnak, fent északkeleten. Livoniát a megelőző két évtizedben többször feldúlták a moszkoviták s néhány várát, köztük Narwát a kikötő várost és a Dorpati püspökség területét el is foglalták. Ennek volt következménye, hogy a livonok (nem védhetvén meg országukat Rettenetes Ivántól), 1561-ben lengyel fenhatóság alá adták magokat Kurlanddal egyetemben. A régi határt itt is Báthory István állítá helyre, mert az ő választása és trónfoglalása zavarait újabb hódításokra használta fel a czár, de Báthory hódítmányait kiragadta kezéből s Livonia régebbi határait visszaállítá.

Ezek voltak Báthory trónrajutásakor Lengyelország határai, melyeknek megvédésére, sőt kiterjesztésére és az elfoglaltak visszaszerzésére a koronázáskor megesküdtött.

*

A lengyel állam több tartományból állott, melyek különböző időben és módon csatoltattak a törzsországhoz, de bár egyiknek-másiknak sajátos külön előjogai voltak (főkép a porosz tartománynak), mégis szorosan egytűvé tartozának, egy államtestté voltak összeforrva. ²⁾

Lengyelország (regnum Poloniae) mindenekelőtt két fő részből állott: a tulajdonképeni lengyel királyságból (Polonia,)

¹⁾ Chodzko Lionardo: Relazione della Polonia antica et moderna. Livorno 1831. Tomo I. 94. l. Grondski Sám. Historia belli Cosacco-Polonici. Pestini 1789. 20. l.

²⁾ Lengnich Gotfried: Jus publicum regni Poloniae Gedani 1765. t. I. 1. 2. l.

és Litvánia nagyhercezségből. Az első ismét két része oszlik: Nagy- és Kis-Lengyelországra. Mind a királyság mind a nagyhercezség vajdaságokra (wojewodztwo, palatinatus) van felosztva, a vajdaság ismét kerületekre, u. n. földekre (a honnan az országyűlési követeket nuntii terrestres-nek nevezik).

Nagy-Lengyelország tulajdonkép csak négy vajdaságból állott, de hozzá számították Mazovia, Cujavia és a királyi porosz tartományt. Így a királyság nyugati és északnyugati részét foglalta magába. — Kis-Lengyelország a Kárpátokra támaszkodott és szorosan véve csak három vajdaságból állott a krakkai, sandomiri és lubliniból, de általánosságban hozzá számították az ország déli tartományait is, mint Vörös-Oroszországot (Russia), Podlachiát, Podoliát, Volhiniát és Kioviát, mely két utóbbi a lublini egyezés alkalmával Litvániától csatoltatott Kis-Lengyelországhoz. A krakkai vajdasághoz tartozott a 13 szepesi város.

A nagyhercezség is tartományokra oszlott, u. m. a tulajdonképi Litvániára és Samogitiára. Fehér- és Fekete-Oroszország (vagy Polesia) alatt Litvánia egyes részeit jelölték meg, külön tartományi jellege azonban ezeknek nem volt s nevek inkább néprajzi jelentőségű.

A tartományok külön neveikkel, megmaradtak Lengyelországban még a XVI. és a későbbi századokban is, de jelentőségük inkább csak történelmi, mint politikai. Abból az időből maradtak fenn, midőn Lengyelországot Boleslaw Chrobry fiai között felosztotta s az egységes királyságból hercezségek támadtak. A hercezségek neve megmaradt az egyesítés után is. A separatio maradványával mindössze Litvánia bírt, a mennyiben némi önkormányzata maradt meg, és a porosz tartomány, a Balti tenger partján, a Visztula torkolata körül, a mely féltékenyen megőrzött némely előjogokat és sajátos törvényeket.

Egy tartománya volt csak Lengyelországnak, a mely nem tartozott szorosan az államtesthez, és ez *Livonia*, a mely a moszkoviták ellei védelemért csak nem rég, 1561-ben csatlakozott Lengyelországhoz s mint ilyen Litvániához csatoltatott. Administratora a litván nagymarsal vala.

A politikai felosztást nem a tartományok, de a *vajdasá-*

gok képviselték. Minden tartomány fel volt osztva vajdaságokra, a mi sok tekintetben azonos a magyar vármegyével, csak hogy amazok nagyobbak voltak. Az egész Lengyelország 32 vajdaságot számlált, melyekből 22 esett a királyságra, 10 a nagyhercezségre.

A vajdaságok az egyes tartományok között egyenlőtlenül oszlottak el. A tulajdonképi Nagy-Lengyelország 4 vajdaságból állott. Tartományai közül Cujavia kettőt, Mazovia hármat; a porosz tartomány szintén hármat számlált. Mazovia és Litvánia között elkülönítve állott a Podlachi vajdaság. A tulajdonképi Kis-Lengyelország három vajdaságból állott. Tartományai közül Vörös-Oroszországban volt kettő: a russiai, Ilyvó (Lemberg) fővárossal és a belzi; Podoliában szintén kettő; Volhiniában egy, a kiewi tartományban szintén egy vajdaság. A régi kiewi hercegséget Ukrainának azaz végvidéknek is nevezték. A többi 10 vajdaság a nagyhercezségre esett, a melyből a tulajdonképi Litvánia kettőt számlált: a vilnait és trockit. Samogitia élén vajda helyett főstarosta állott senatori ranggal.

A vajdaságokat rendszeren fővárosuktól nevezik el; nevöket hosszadalmas volna előszámlálnunk, majd találkozunk velök történelmünk folyamán.

Mint nálunk a vármegyék, Lengyelországban a vajdaságok voltak az alkotmány őrei. Mindenik élén egy-egy vajda áll. Külön vajdasági gyűléseket tartanak, kerületenként választják az országgyűlési követeket, ellátják őket utasításokkal. Minden vajdaság egy-egy külön kis ország az államban.

A decentralisatio Lengyelországban még nagyobb volt, mint minálunk. Fővárosa az országnak úgyszólván nem is volt. Krakkó lett volna, hol a királyokat koronázták s hol a királyok hamvai nyugosznak a várbeli székesegyház sírboltjában, és a mely igazi nagy város volt, lakosai száma versenyzett a mostanival, meghaladta a 80 ezeret.¹⁾ De Krakkó az ország déli határán feküdvén, már magában ez a körülmény nagy hátrányára szolgált fővárosi jellegének, a mi ellen litvá-

¹⁾ Chodzko Lionardo: Relazione della Polonia t. I. 74. l. «Sotto Sigismondo I. la popolazione di Cracovia sommara a 80 mila anime.»

nok, poroszok nem is késtek tiltakozni. A régi főváros Gnezda (Gnesna, Gnesen) Lengyelország bölcsője. Több Piast-házi király Posenben lakott. A Jagellók alatt, mondhatjuk, ott volt a kormány központja, a hol ép a király tartózkodott. Az országgyűlést hol Kniszinbe, hol Piotrkowba hívták össze. Végre Krakkó fővárosi jellegét leginkább megingatták a Jagellok kihaltával a királyválasztások, melyeket a köztársaság központjában a nagy-lengyelországi Varsóban tartottak, bár a kis-lengyelországi Krakkó ezután is megmaradt koronázási városnak.

Nagy- és Kis-Lengyelország versengése, a mely a főváros kérdésében nyilvánult, meg volt egyéb téren is. Nagy-Lengyelországnak nevezetes és gazdag városai voltak. A híres kereskedő városok: Danczka, Thorn és Elbinga; a régi fővárosok: Gnezda és Posen, az első az ország primásának lakhelye; Culm, püspöki székhely, Varsó, a fővárosi versenytárs. Kis-Lengyelországban ott volt Krakkó a királyi várral, híres egyetemével, Vielicska gazdag sóbányájával, Ilyvo (Łwów, Lemberg) Vörös-Oroszország fővárosa, a keleti kereskedés piacza. Lublin, Sandomir népes városok és nevezetes központok, Kiew az ország és a civilisatio fontos végvára.¹⁾

De nem a városok döntötték el, hogy a kettő közül melyik domináljon.

Nagy-Lengyelország nagy befolyást gyakorolt a főpapság által. Ott lakott az ország primása, a gnezdai érsek, az interrex; Karnkowski, a nagy befolyású és erélyes kujavi püspök; Kromer Márton a híres történetíró, a varmiai püspökségben Hosius bíbornok helyettese; Myszkowski a plocki püspök, a Habsburg ház buzgó híve; — a főurak közül a Gorkák, Ostrorogok, Tomickiak.

De ha Kis-Lengyelország, főpapjai befolyását tekintve nem versenyezhetett amazzal, bár a krakkai püspök Krasiński számott tett volna amazok között is: főúri családaival messze túlszárnyalta Nagy-Lengyelországot. A Firley, Zborowski, Mielecki, Zamojski, Ossoliński, Łaski, Tęczyński, Kostka, Tarnowski családok (Lengyelország akkor legelső nemzetségei) mind kis-lengyelországiak voltak. Általában Kis-Len-

¹⁾ Cromer Márton: De situ Poloniae. Polonia-ja 1689-ki kölni kiadása 491. s. b. l.

gyelország az arisztokratia hazája volt; Nagy-Lengyelország a kis-nemességé.

Ez fejt meg, miért dominált eddig Kis-Lengyelország, a míg a Jagellok uralma alatt a főnemességé volt a döntő szó a királyi tanácsban. S ez magyarázza meg, miért ment át a vezérszerep súlypontja Nagy-Lengyelországba, — most, midőn a királyválasztásoknál a kis-nemesség ragadja kezébe a döntő hatalmat.

De ha a tartományok és rendek között meg volt is a nemes verseny, ha a decentralisatio nagy volt is az országban; igaza van a Báthoryt koronázó kujavi püspöknek, hogy bár sokféle tartományból áll az ország s mindeniknek megvan a maga külön jellege, mégis mindnyájan egy törzsnek a tagjai: egy és ugyanaz a királyválasztás, a koronázás, egy a törvények szentesítése, egy az országgyűlés, közös a szabadság, egy a köztársaság, egy az isten, egy a nemzet s egy a nép: szóval mindnyájan lengyelek. ¹⁾

A mi a területi felosztásban nyilvánult, az a decentralisatio, a nemzet függetlenségi geniusának volt kifolyása. Függetlenség, szabadság, önkormányzat: ezek voltak a lengyel alkotmány vezérelvei. Legszembeötlőbben nyilvánul ez a törvényhozásnál. Törvénynyé csak az válhatott (az volt az elfogadott elv), a mibe mindenki beleegyezett. Nem akartak senkinek a lelkiismeretén erőszakot tenni; azt hitték, elvész a törvény szentséges jellege, mihelyt valakire rá van kényszerítve. A mily szép ez eszme elvben, ép oly veszélyessé vált a gyakorlatban, mert az állam polgáraiban olyan tökéletességet feltételezett, a mi valóságban nem létezik. Az egyértelműség kívánata a törvényhozásnál szülte egy századdal később a liberum veto esztelenségét. A köztársaság utolsó idejére valóban rá illett Montesquieu jellemzése, hogy: a lengyel törvények vezérelve minden egyesnek függetlensége, s a mi annak eredménye, az egésznek elnyomatása. ²⁾

A lengyel alkotmány a kormányformának olyan különleges jelleget adott, a minek neve nincs a politikai szótárban.

¹⁾ Karnkowski püspök szavai, melylyel Henriknek 1572-ben Kromer: Polonia cz. munkáját átnyujtotta. Długosz 1712. kiad. II. k. 1798. l.

²⁾ Montesquieu: Esprit de lois XI. f. 6. l.

Nem volt az sem monarchia, sem republica, vagy oligarchia; sem aristokratikus vagy demokratikus képviseleti kormány. Mindenikből valami. Jobban elnevezni alig lehetne, mint magok a lengyelek: királyi köztársaság.

Az állam élén a király áll, de mellette van a senatus, a köztársaság szabadságának őre, a király tanácsadója, egyzersmind korlátozója és ellenőre. De a senatus tagjait a király nevezi ki. A senatust viszont ellenőrzi az országgyűlés, a melyen az összes nemesség képviselve van. A nemesség egyenlő politikai jogoknak örvend, a főnemes joga ép annyi, mint a bocskoros nemesé; szavazatuk egyenlő értékű. ¹⁾ Erre az egyenlőségre nagyon büszke volt a lengyel nemes, a mely (számra nézve mintegy 200—300 ezer férfi) képezte a politikai nemzetet. De ez az egyenlőség csak papíroson volt meg, a valóságban nem létezett. Mert a szegény kis-nemes nem idegenkedett egy-egy hatalmas főúr szolgálatába állani. A gazdag főnemesek a szegény kis-nemesek egész seregével vették magokat körül, a kikkel háborút csináltak a magok szakálára, s csapatostúl jelentek meg a választás mezején; a kik urok asztaláról élvén, természetesen úgy szavaztak, a mint ő kívánta.

A lengyel alkotmány két rendet különböztetett meg: a senatori és lovagrendet (ez utóbbi alatt általában a köznemességet értvén.) A XVI. század egyenlősítési és a királyi hatalmat korlátozó törekvése a *királyt* is a rendek közé kezdte számítani s így a más kettő előtt a király képezte az első rendet. ²⁾

A lengyel alkotmány fejlődésének a XVI. században állandó törekvése, hogy korlátozza a királyi hatalmat s fékezze az uralkodó szabad tevékenységét. A király nem tehetett semmit az országgyűlés nélkül. Az országgyűlés, mint a nemzet akaratának kifejezője, határozott minden fontosabb államügyben. A királyi hatalom körébe tartozott: összehívni az országgyűlést, meghatározni a tanácskozás tárgyát, végrehajtani

¹⁾ Lengnich: Jus publicum I. k. 9. l.

²⁾ Karnkowski kujavi püspök nevezte először 1572-ben rendnek: »de interregno loquens rempublicam tertio ordine caruisse dixit . . . ut etiam alii post illum tres numerarunt ordines.« Lengnich id. m. I. k. 59. l.

a törvényeket, gondozni az ország pénzügyét, hadfelkelést hirdetni, ha arra előzetesen az országgyűlés beleegyezését megnyerte, s vezetni a hadsereget. De mindezekhez a senatus és az országgyűlés jóváhagyását kellett kinyernie. Legfőbb joga volt azonban a püspökök, vajdák és várnagyok (castellanok) s az országos méltóságok — tehát az egész senatus — kinevezése, és az országos javak, az u. n. starostaságok adományozása.

Ez utóbbiak voltak azok, melyek az erősen megkorlátolt királyi hatalom tekintélyét megmentették, ha olyan király űlt a trónon, a ki tudta és merte e hatalmát erélyesen érvényesíteni. A király egyéniségétől nagyon sok függött, mert bár a nemesség erősen megszorította hatalmát az interregnumok alatt s az országgyűlést tette a háború, béke, a nemesek főbenjáró pere felett ítélő forumúl; a király személye iránt hagyományos lovagias tisztelettel viseltetett. Jövedelme tekintélyes volt: a királyi asztal bevétele (1522.) többet tett egy félmilliónál.¹⁾ De legfőbb hatalma abban állott, hogy tőle függött a legkeresettebb méltóságok, a legjövedelmezőbb hivatalok s a starostaságok adományozása. Hatalmas fegyver annak a kezében, a ki bánni tudott vele. Módjában állott ezzel lefegyverezni bárminő ellenzékét.

A legerősebb hatalmi eszköz a starostaságokban rejlett. Roppant kiterjedésű állami birtokok voltak ezek, csaknem negyedrészt tették az egész köztársaság földbirtokainak. Számukat mintegy 20,000-re teszik s ezeket a király osztogatta érdemes honfiaknak. Úgy is nevezték, hogy az érdemesek kenyere (panis bene merentium.)²⁾ A szláv birtokközösség maradványai voltak ezek, melyek az állam tulajdonába mentek át. Nem volt sem elidegeníthető, sem örökre eladományozható; de a király maga hasznára sem tarthatott meg belőlük; a melynek birtokosa meghalt, azt másnak *kellett* adományoznia és pedig hompolgárnak, idegennek nem, s csak olyannak, a kinek ugyanazon vajdaságban volt a saját birtoka. A starostaságok nagy jövedelmeik miatt általános sovárgás tárgyát képezték. Nem volt senator, ki ne igyekezett volna egy-kettőre szert

¹⁾ 1522-ben 546,000 frtot tett. L. Noailles marquis: Henri de Valois et la Pologne en 1572. I. k. 347 l.

²⁾ Ruggieri: Relucye muncyuszów apostolskich. I. k.

tenni. A vajdáknek és várnagyoknak méltányos kárpótlásul is szolgált egy-egy starostaság, mert hivataluk tiszteletbeli vala, mégis nagy kiadást igényelt.

A rendes starostaságon kívül, a mely pusztán a királyi javak boldog birtoklásában állott, politikai starostaság is volt, a mely közigazgatási hivatalt képezett. Az ilyen starosta felügyelt a maga kerületében a közbékére, végrehajtotta a király rendeleteit, s bíraskodott. (Latin neve praefectus vagy capitaneus).

A starostaság, a »királyi asztal javai«,¹⁾ felett való rendelkezés visszaadta a királyi hatalomnak azt a befolyást, a mitől a törvények egyébként megfosztották.

*

A királyi hatalom egyik osztályosa, kiegészítő része s egyszersmind ellenőre az egyik állam-alkotó rend: a *senatus*. Eredete a Piastok korára vihető vissza, midőn a püspökök voltak a király tanácsosai; később a főurak (proceres, barones) is részt nyertek a kormányzásban. A lublini unio alkalmával, a mely 1569-ben Lengyelországot és Litvániát végleg egyesítette, a *senatus* teljesen átalakult. Törvény szerint meghatározott tagjai lőnek: a főpapok, vajdák, várnagyok és az ország főméltóságai. Méltóságuk nem volt örökölhető, de mégis rendszeren ugyanazon főúri családok tagjai a *senatus*nak. Számuk összesen 139 volt; és pedig 2 érsek, 13 püspök, 35 vajda, 79 castellán és 10 főméltóság. A várnagyokat Zsigmond Ágost nagyobbakra és kisebbekre (majores, minores) osztván fel, az utóbbiak, számra nézve 49, némely esetekben kirekeszthetők voltak a *senatus*ból.

A *senatus*ban az első hely a főpapokat illette és pedig a legelső a gnesdai érseket, mint az ország primását, a második a lebergit, azután következtek a püspökök (krakkai, kujavi, vilnai stb.), vajdák, várnagyok meghatározott sorrendben. Sajátos megkülönböztetés volt, hogy a vajdákat megelőzte a krakkai várnagy, utána következett a krakkai és a poseni vajda, a kik váltogatva használták a 2-ik helyet. Más nagyobb várnagyok is tarkázzák a vajdák sorait, így a vilnait a 6-ik hely illeti a vajdák között, Samogitia kapitányát a 13-ik.²⁾

¹⁾ »Bona mensae regiae.«

²⁾ Grondzki Sám. összeállítás a lengyel rendeokról (XVII. sz. kézirat).

A senatus mintegy az országgyűlés főrendi házát képezte. Külön ülésezett; a követek is jelen lehettek, de a tanácskozásba nem avatkozhattak. Főtörvényszékül is a senatus működött a király elnöklete alatt. Országgyűlésen kívül a királyi tanácsot képezte. A király rendszeren összehívta őket, legalább a közel levőket, s fontosabb ügyekben írásban tanácskozott a távolabb levőkkel is. Az 1572. interregnum állandó bizottságot rendelt a senatorokból a király mellé, negyedévi felváltással.

A kir. tanács régi hatalmát is megszorították az országgyűlések, de mégis a senatus tagjai intézkedtek a legfőbb egyházi és politikai ügyekben.

A főpapok közül csak a katolikusok voltak a senatus tagjai, a görög-keletiek nem. Befolyásuk és tekintélyök nagy volt, egyesítve az egyházi a politikaival. Nagy birtokaikból tetemes jövedelemmel rendelkeztek. A gnezdai érseknek 360 falujából 60,000 frt évi jövedelme volt, a leberginek 30,000; a krakkai püspöknek 50,000 frt bevétele volt évenként.¹⁾ A püspököket a király nevezte ki s a pápa erősítette meg. Nagy udvart, tetemes nemesi kíséretet tartottak s fényűző életet folytattak.

A világi senátorok közül a *vajdák* (palatinusok) méltósága abból az időből származik, midőn az ország herczegségekre volt osztva s mindenik herczegnek meg volt a maga *vajdája* (woje wode = hadvezére), vagy palotagrófja (comes palatii), a honnan a *palatinus* elnevezés származik, a mely még használtabb, mint a vajda név. A herczegségek eltűntek, a palatinok megmaradtak a királyság idejében is. Tisztjök a régi magyar főispánokkal (comes castri) sok tekintetben azonos. Feladata volt béke idején összehívni a vajdasági-gyűlést (sejmik), azon elnökölt, valamint a vajdasági törvényszéken; háború idején ő rendeli el a nemesi felkelést és vezeti a sereget a királyi táborba. A vajdát a király nevezi ki, de csakis a vajdaságban birtokos főnemesség soraiból. Czimök: nagyságos.²⁾

A *várnagyok* vagy castellanok a vajdák segédei voltak. Hivataluk egészen katonai; közigazgatásban, bírászkodásban

¹⁾ Ruggieri : Relacye nuncyuszów apostolskich I. k. 162. 1.

²⁾ Lengnich II. k. 118. 1. Cromer 505. 1.

részt nem vesznek. Hadfelkelés alkalmával összegyűjtik a nemeseket és vezérlik a vajda által kitűzött helyre. Ők a várak és erődített helyek parancsnokai. Egy vajdaságban több várnagy is lehetett.

Állami főméltóság 5—5 volt, külön mindenik a királyság és külön a nagyhercegség (Litvánia) részére. Ezt is a lublini unio határozta meg. Így két nagymarsalja, két cancellárja, két vicecancellárja, két kincstartója és két udvarmestere volt az államnak. Ezeket is a király nevezte ki, és pedig élet-hossziglan.

Legbefolyásosabb méltóság volt a nagymarsalé és a kanczellaré.

A *nagymarsal* (marsalcus generalis, marszalek wielki) a királyi udvar főbírája. Ő rendezte az udvari ünnepélyeket. Fentartotta a rendet, a merre a királyi udvar ment. Halálra is ítéltetett hatáskörében. Minden bűntény, a mely a király tartózkodási helyétől 4000 méternyi távolságon belül követtek el, az ő bírászkodása elé tartozik; ha a király meghalt, kopersójától számítva. Ő hívta össze a tanácsot a király nevében, ő vezette a tanácskozást, ő adta és vonhatta meg a szót s hatalmában volt a szónokot rendre utasítani. Az ítéleteket a király nevében ő hirdette ki. A külföldi követeket ő fogadta és vezette be a tanácsba ¹⁾ stb. A királyválasztó országgyűlésen a rend fentartása végett egy század huszár áll rendelkezésére, a kik, mert magyar módra öltözvék, *magyarok*-nak neveztetnek ²⁾. Az első interregnum alatt a primással versenyzett az interrex méltósága felett. Báthory idejében Opaliński András volt a királyság és Chodkiewicz János a nagyhercegség nagymarsala.

Az *udvarmester* (marsalcus curiae, marszalek nadworny) (az országos főméltóságok legkisebbike) helyettesítette szükség esetén a nagymarsalt s rendszeren követte is hivatalában. Felügyelője volt a királyi háztartásnak. Báthory alatt Zborowski András viselte e méltóságot a királyságban, a nagyhercegségben Radziwill Kristóf.

¹⁾ Cromer · Polonia, liber I. 507. l.

²⁾ Lengnich : Jus publicum II. k. 168. l.

Nagycancellár szintén kettő volt, külön a királyság s a nagyhercegség részére. Mint neve is mutatja, feje volt a királyi cancelláriának; a királyi diplomákat, rendeleteket, leveleket ő íratta és ellenjegyezte; a melyek a királyhoz intézettek, ő vette át és terjesztette elő. A királyi nagypecsétet ő, a kisebb pecsétet a vicecancellár őrizte. Hatalmában, sőt kötelességében állott a törvényellenes kiadványoktól a királyi pecsétet megtagadni. Így mintegy a király ellenőre s a törvények őre volt. A senatusban és nyilvános ünnepélyek alkalmával ő vitte a szót a király nevében, ő terjesztette elő a tanácskozás tárgyát s adott választ a király helyett, ha a szükség úgy kívánta. A senatus határozatait, a király és az országgyűlés rendeleteit ő bocsátotta közre. Ő érintkezett a külföldi követekekkel, ő állott a küldiplomatia élén. Báthory idejében Dembiński Bálint volt a nagycancellár; s az ő halála után a derék Zamojski János, a köztársaság legkiválóbb embere. Litvánia nagycancellárja Radziwill Miklós volt, vicecancellár Wollowicz Lestár. ¹⁾ A királyság vicecancellárja Wolski Péter.

A *vicecancellárok* helyettesei és segédjei voltak a nagycancellároknak s hivatalukban rendesen utódai.

A *kincstartó* (thesaurarius, podskarbi) nevének megfelelően az ország pénzügyministere volt, felügyelt a királyi kincstárra s a királyi jelvényekre, mint a koronára, aranyalmára, jogarra és kardra, melyek a krakkai várban, a királyi kincstárban őriztettek; és az országos levéltárra. A pénzverést szabályozta, fizette a katonák zsoldját és az udvarnokokat. Szamadással tartozott. ²⁾ E méltóság viselői Báthory idejében Bużeński Jeromos és Naruszewicz Miklós voltak.

A királyi kincstár jövedelme elég tekintélyes vala. Voltak külön királyi birtokok, az övé volt a vámok jövedelme, a belföldi kereskedés, szintűgy a kiviteli és beviteli kereskedelmi cikkek váma, az ércz és sójövedelem, a pénzverés stb. Az övéi voltak a különféle szolgálmányok, közmunkák. De annál csekélyebb volt az országos adó. Nagy Lajos idejéig 12 garast fizetett mindenki egy hold föld után; ő leszállította 2 garasra. Jagello azt az újabb engedményt tette, hogy ezt is csak a pa-

¹⁾ Cromer : Polonia 507. l. Lengnich II. k. 199.

²⁾ Cromer Polonia 508. l. Lengnich II. k. 207. l.

rasztoz földjétől fizessék. Zsigmond Ágost behozta a quartalis adót, t. i. minden állami birtok (a starostságok) jövedelmének a negyedét kellett adóba fizetni, a miből a tatárok ellen Podoliában tartottak határőrző sereget.¹⁾ Rendkívüli esetben a papi birtokok után ajánlottak meg önkénytes adót és a zsidókat fizettették meg. Később fejadót fizettek a cigányok is. Az egész Báthory idejében körülbelül egy milliót tett.²⁾

A senatus és annak alkotó részei ismertetése után szólanunk kell a *lovagrendről*.

Lengyelországban szintúgy, mint másutt, a háborúk születtek a nemességet. A vitézlő rend neve eleinte »ordo militaris« volt, később változott át »ordo equestris«, lovagrenddé. Ez alatt a közép- és kis-nemességet, az államalkotó nagy rendet értették.

Alkotmányos közrendi szereplésük a XIV. század közepén kezdődik, Nagy Lajos királyunk uralkodása idején, a ki alatt először vesznek részt az országgyűlésen. Jagello Ulászló szintén országgyűlésre hívja a nemességet, hogy önkénytes hadi adót szavaztasson meg velök, mert Lajos király adómentessé tette őket. III. Kázmér alatt újabb politikai jogokat nyer a nemesség. 1454-ben azt az előjogot szerzi meg, hogy a király a nemesség megkérdezése nélkül új törvényt nem hozhat és háborút nem kezdhet. 1468-ban pedig kivívják a követküldés jogát az országgyűlésre, a nélkül nem akarván adót megszavazni a királynak.³⁾ Végre a nemesség részvétele követei által az országgyűlésen törvénybe is ígattatott Sándor uralkodása alatt 1505-ben.

A két utolsó Jagello idejében megint újabb és újabb tért hódít a nemesség. A nemzeti képviseletet szabályozták, a kép-

¹⁾ Cromer Polonia 503. l. Lengnich I. k. 270. és II. k. 539.

²⁾ 1575-ben a velencei követ a következő tételekben sorolja elő a korona jövedelmeit:

A sóbányákból van tiszta jövedelem	106,000 tallér.
Az állat-kiviteli vámjövedelem	150,000 >
A vajdaságok után	150,000 >
Masovia herczegségből	150,000 >
Litvánia herczegségből	500,000 >
Összesen	1,056,000 tallér.

³⁾ Lengnich. Jus publicum II. k. 38. l.

viselőház hatáskörét és hatalmát törvénybe igtatták. A nemesség hatalmát kiterjeszték, de amellet a dynastikus elveket is tiszteltben tartották. A királynak elég széles hatáskört biztosítottak; ő volt szakadás esetén a döntő. Az alkotmányos intézmények fejlődésében meg volt a méltányos egyensúly, nem nőtt egyik a másik fölé s ez megtermé a nemzet számára áldásthozó gyümölcsseit. »Lengyelország olyan volt ez időben, mint egy oázis Európa közepén — mondja Noailles marquis — a vallásos versengés fáklyája, a mely egyebütt a polgárháború tűzét gyújtotta fel: a Jagellók királyságában nem egyéb volt, mint világító szövétnek. A nemesség proclamálta a lelkiismeret szabadságát; a katolikus egyház nem volt sem üldözött, sem üldöző.«¹⁾

A Jagellok kihaltával, a királyválasztásokkal beköszöntött a nemesség mindenhatóságának korszaka. A rohamos fejlődést mérséklő dynastikus hagyományok enyészőben voltak s a királyválasztás zavarai szélsőségekre ragadták a teljhatalmában elbizakodott nemességet. Báthory erélyes keze még értette jogos határok közé szorítani a túláradó függetlenségi és szabadsági hajlamot, de utódai alatt a nemesség szabadságából bálványt faragott s hamis eszményképek rabjává lőn. 1652-ben felüti a fejét a liberum veto lidércze, mely a szabadság álarcza alatt örvénybe vezette az elvakított nemzetet. A hírhedtté vált »*nie pozwolam*«-ot 1652-ben használta először egy litván követ (Sicinski nevű) és pedig Sándor király 1505-iki törvényére hivatkozva, melyben minden új törvény hozatala a tanácsosok és országgyűlési követek *közmegegyezésének*²⁾ van fentartva. Egy szó hamis értelmezéséből támadt a lengyel történelem lidércze: a liberum veto; egy oly szóén, a melyből ép úgy megte-remhetett volna nálunk is, mert a magyar törvényhozás történetében is előjön a »*communis consensus*«; annélkül azonban, hogy abból bárkinek eszébe jutott volna nálunk a liberum veto jogát kiolvasni. A lengyeleknél a betű megölte a szellemet, a rossz példa ragadt s 1662-től 1762-ig, épen egy század

¹⁾ Henri de Valois et la Pologne en 1572. tom. I. 374.

²⁾ A törvény szavai: Statuimus, ut deinceps futuris temporibus perpetuis nihil novi constitui debeat per nos et successores nostros sine *communi consliariorum et nuntiorum terrestrium consensu*.

folyamán, tizenkilencz országgyűlést akasztott meg *egy-egy* ember tiltakozása. ¹⁾

A nemesi rend az országgyűléseken gyakorolta legfőbb hatalmát. Az 1573-iki törvény értelmében minden két évben kellett országgyűlést összehívnia a királynak s ha nem tette, a képviselőknek joguk volt magoktól is összegyűlni s az ilyen forradalmi jellegű országgyűlést nevezték: »*rokosz*«-nak. ²⁾

Az országgyűlést vajdasági gyűlések (sejmik) előzték meg, a melyen a követeket választották és utasítással látták el. Rendesen két, olykor több követ választatott vajdaságonként. A vajdasági gyűlések után négy helyen *tartománygyűlést* (diaetae generales vagy provinciales) tartottak, külön Nagy- és Kis-Lengyelországban, Litvániában és a porosz tartományban. Ezekben a senatorokon és tisztviselőkön kívül részt vettek a tartomány vajdaságaiból az országgyűlésre választott követek és minden nemes, a kinek tetszett. Ezeken vitatták meg előzetesen az országgyűlés tárgyait.

Az országgyűlés (sejm, comitia) helyére a királynak kell először érkeznie. Az első napon a primás misézik, a másodikon a két ház megalakúl. A senatus és a képviselők külön tanácskoznak. A senatusban a király elnököl. Ama senátorok, kik először jelennek meg, hűségesküt tesznek le a király kezébe. A képviselőházban választott marsal elnököl. A képviselők háza megalakulása után a követek az elnök vezetése alatt a senatusba mennek s a királyt kézcsókkal üdvözlük, s elnökük beszédet tart. A király a hosszú terem fején ül mennyezetes trónuson, hosszában két oldalt kettős sorban ülnek a senatorok rang szerint, szemben a királylyal az orsz. méltóságok. A követek, vajdáik háta megett foglalnak helyet. A tanácskozást a cancellár nyitja meg a napi rend és a királyi propositiok előterjesztésével. A senatorok sorrendben a mint ülnek, szólnak a tárgyhöz, és úgy szavaznak. A szavazás ren-

1) Az 1652, 54, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 81, 89, 96. 1701, 12, 30, 50, 52, 54, 58, 62-iki országgyűlést. L. Lengnich id. m. II. k. 234. l.

2) Valjon a magyar országgyűlési helynek, a *Rákosz*-nak, a lengyel rokosz-sal (az *sz-t s*-nek mondja a lengyel) nincs-e valami etimologiai rokonsága? valjon nem az országgyűlés fogalmával összeforrt magyar Rákosból képződött-e a lengyel rokosz?

desen hosszabb oratiók kíséretében történik, mert a parlamenti ékesszólásra a lengyelek sokat adtak. Úgy ment az a királyválasztásnál is; úgy hogy egy nap alig szavazhatott egynehány senátornál több. — Midőn a senátorok leszavaztak, a követek visszavonólnak a saját termükbe tanácskozásra. Midőn meg egyezés jött létre köztük, visszamennek a senatusba, elnökük vagy választott szónokuk által előadják tanácskozásuk eredményét. A követek határozata esetleg újabb vitát szül a senatusban, de a melybe ők bele nem szólhatnak. Végül a király beszél s ha nem lehet összeegyeztetnie a különböző véleményeket: vagy a többség ítéletéhez csatlakozik, vagy ahhoz, a mely leginkább megfelel a törvényeknek, vagy a közérdeknek. ¹⁾ Ha a király netán törvényellenes végzést akarna kimondani, vagy a nemesség előjogait sértő határozatot hozna, nemcsak a senatusnak, de a képviselőknek is jogukban áll ellent mondani. ²⁾

A velencei követnek (1575.) feltűnik, hogy a lengyelek az országgyűlésen, ősi szokás szerint, mind kardosan jelennek meg. Csodálja, hogy ez a szokás vérengzésre nem vezet, mert nagyon kevés tartózkodással beszélnek, hevesen vitatkoznak, úgy hogy könnyen tettelegességre ragadhatnak egymást. Mindenkit szabadon vádolhat és gyalázhat ellenfele. ³⁾ Azaz teljes szólásszabadság uralkodik. Minket nem lep meg a kardosan, fegyveresen való tanácskozás, mert nálunk is úgy volt a legújabb időkig; s a szabad szókimondás a magyar országgyűléseknek is sajátosága.

Az országgyűlés nemcsak a törvényhozás és politikai ügyek foruma, hanem *legfőbb ítélőszék is*. Az országgyűlés elé felelbezték az összes törvényszékekről a pereket. A főbenjáró perek, felségsértés, hazaárulás, emberölés, vérfertőzés s minden nagyobb politikai vagy más bűntény felett, a mely halálbüntetéssel, nemesség vagy jószágvesztéssel járt, nem ítéltettek másutt, mint az országgyűlés színe előtt, a király elnöklete alatt. Báthoryig egyedül a senatus ítél, a követek kizárásával;

¹⁾ Lippomano velencei követ jelentése Lengyelországból 1575. *Le relazioni degli ambasciatori Veneti al senato serie, I. vol. II. 287. l.*

²⁾ Cromer *Polonia* 521. l.

³⁾ Lippomano m. f.

Báthory meghatározott számú követeket is bevétetett a senatus törvényszékébe.

A parasztok (kmieci, chlopi) felett vagy a falusi bíró látott törvényt, vagy leggyakrabban földesuraik s azok tisztjei. A városok polgárai külön városi törvényszékek alá tartoztak, melyeken a polgármester elnökölt, felelősségük szintén az országgyűlés elé tartozott.

Az országgyűlés vezette a külügyi politikát is. Ott hallgatták ki a külföldi követeket s utasításokat adtak saját külföldi követeiknek. A király nem izenhetett háborút, nem köthetett békét az országgyűlés beleegyezése nélkül.

Saját vérük és pénzük felett maga rendelkezett a nemeség, mert az ő vállukon nyugodott a honvédelem. Rendes hadsereget csak a tatárok ellen szervezett Zsigmond Ágost Podoliában a kozákokból. Birtokarányban állított ki minden nemes katonát. A nemesi felkelés (pospolite ruszenie) többnyire lovasságból állott.

Ha az országgyűlés elhatározta a közfelkelést, a király táborba hívó levelét minden vajdaságban kihirdették. Négy hét alatt minden nemes lovon ülni tartozott. Minden kerületből a zászlótartó a várnagyhoz vezette a sereget, a várnagy a vajdához s a palatin az egész vajdaságból a királyi táborba, a csatamezőre. A nemesi felkelésből körülbelül 200,000 katonája volt Lengyelországnak. ¹⁾

A királynak magának kellett a sereg élére állani, de gondoskodva volt arról is, hogy a harc hevében veszélynek ki ne tegye személyét. Jagellónak, amint az ellenséget üldözni akarta, környezete megragadta lova kantárát s föltartóztatták, úgy mint II. Rákóczi Ferencz fejedelmet 1704-ben a nagyszombati csatánál, vagy akár Milán királyt hívei a legújabb szerb-bolgár háborúban. A lengyel király mellett a sereg fővezérlete a főhetmanra volt bízva.

A lengyel nemesi felkelés zsold nélkül szolgált bent a hazában, de a határon kívül a király költségén. Határait vitézül megvédelte, de a támadó hadjárattól idegenkedett.

¹⁾ Lippomano m. f. 291. 1.

A mily hősiességgel tudta megvédeni századokon át a hazát, ép oly határozottan visszautasított minden hódítási politikát. ¹⁾

Báthory idejében a nemesi felkelő sereg csak három hónapig tartozott hadakozni, a 3 hó eltelte után csakis újabb országgyűlési végzés értelmében. Elképzelhető, mennyire megnehezítette ez a hadviselést. Ha az ellenség nem hagyta magát három hó alatt megverni, azután — szinte azt mondhatnók — a lengyel alkotmány vette védő szárnyai alá. Mert tegyük fel, hogy a háború a litván vagy egészen a livon határszéleken fent éjszakon folyt, vagy lent délen Moldovában, avagy keleten a Dnieper mellett a tatárok ellen: hogy hirdethetett onnan a hadsereget vezérelni tartozó király rendes országgyűlést, pl. Varsóba, annélkül, hogy a hadjáratot abba ne hagyja, vagy legalább is addigi sikereit kockáztassa?!

Báthory, ki a lengyel alkotmány nyűgeiből, ott, a hol az ország érdeke kívánta, szerencsésen ki tudott bontakozni: meg tudta oldalni ezt a kérdést is. A rendes országgyűléseket tábori országgyűlésekkel helyettesíti. A táborban levő senatorokat s nemességet sokszor a csatatéren hívja össze gyűlésbe. Még gyökeresebb megoldása volt: az állandó hadsereg szervezése.

A nemesi felkelés azelőtt csaknem kizárólag lovasságból állott, gyalog szolgálat iránt a nemesség ellenszenvvel viseltett. Báthory igyekezett az ellenszenvet eloszlatni, de a mellett állandó hadsereget szervezett ²⁾ (főkép gyalogságot és tüzérséget) lengyel és magyar katonákból s ezekkel vívta legszebb diadalait.

¹⁾ *Lelewel Joachim*: Betrachtungen über den politischen Zustand des ehemaligen Polens und über die Geschichte seines Volkes. Brüssel und Leipzig 1845. 108. l.

²⁾ U. ott 109. l. »Die definitive Organisation der Armee fand unter der Regierung Bathoris statt.«

II.

Lengyel nemesi élet a XVI. században. — A nemesség főbb jellemvonásai. — Fényűzés. Udvartartás. Vendégeskedés. Lakomák. — Bölény-, medve- stb. vadászat. — A pór nép helyzete. — Szellemi élet. Az ifjúság neveltetése. Idegen nyelvek, a latin, német, olasz, magyar elterjedése. — A magyar ruha divata. — Irodalom, történetírás, parlamenti ékesszólás. — Földművelés, kereskedelem. — A nemesség testvérisége.

A lengyel nemesi élet a XVI. században sokban hasonlít a magyarhoz, valamint a két nemzet jellemének nem egy rokon vonása van. Sulyt fektetett erre Báthory is, midőn a lengyel koronáért kezét kinyújtotta; s követei a varsói választó országgyűlésen jónak látják különösen kiemelni, hogy Magyar- és Lengyelország sokban hasonlít egymáshoz. Mindkét nemzetnek hasonló szokásai, törvényei vannak, sőt még ruházatjuk is sokban egyező; a vitézi élet, a hadakozás, a vallás, a szabadságszeretet és az életmód meg épen egyenlő. ¹⁾

A lengyel nemes lovagias, barátságos, nyílt szívű és őszinte. Szereti a dicsőséget, a vitézi próbák minden nemét, a harcmező izgalmait s mindenek felett el van telve hazaszeretettel. Vendégszerető a pazarlásig, dicsvágyó a hiúságig, s a maga igazát, meggyőződését nem hagyja az utolsó csepp vérig. Érényei azonban niucsenek hibák nélkül. Dicsőség, fény és pompa szeretete nem ment a feltűnési és tetszelgési vágytól, szeret nagyot játszani. A szabadságot csak magának szereti, máskülönben uralomvágyó. Vitéz, bátor, — de nem kitartó. Könnyen lelkesülő, de ingatag és a szélsőségekre hajlandó. Az élvezetekben nem tud mérséket tartani, az asztali örömöknek nagy barátja. És a mi leginkább jellemző: természetökben van s az élénk politikai élettel karöltve jár nálunk a viszály, a pártoskodás, az egyenetlenség.

¹⁾ Blandrata oratiója a varsói országgyűlésen 1575. nov. 14-én. L. az okiratok közt.

Długosz, a XV. század híres történetírója, legfőbb hibájául róvja fel nemzetének a vetélkedést. Irigylik egymás eredményeit s egyenlők kívánnának lenni a legelsőkkel. Kevés lángeszű embert tudnak felmutatni, de azt a keveset sem tudják kellően méltányolni. A nemességet így jellemzi. A lengyel nemesség mindenk felett a dicsőséget és gazdagságot szereti; keresi a veszélyt s megveti a halált. Szavát adja mihamar, de ép oly könnyen megfélekedzik ígérteréről. Féltékenyek az egyenlőségre, de alattvalóikat elnyomják. Pazarolják a szót és vagyonukat, sokszor hiábavalóságokra. Hívek a királyhoz, jó szívűek a külföldiekhez s a legvendégszeretőbbek az összes keresztyénség között. Rögeszméjük a javítás, de nem önmaguk, hanem felebbvalóik irányában. Büszkék, szóvitézek, igazi színpadi hősök. És az nem egyéni, de nemzeti jellemvonás. Hiúk és könnyelműek vagyunk — fejezi be — daczolunk istennel és törvénnyel és utóljára olyan helyzetet teremtünk, a mely egyszer nagy katasztrófával fog végződni. ¹⁾

A XVI. század nagy történetírója, Cromer, szelidebben ítél nemzetéről. A lengyelek jelleme őszinte és egyenes; alkalmasabb a megcsalatasra, mint a megcsalásra; nem annyira ingerlékeny, mint kiengesztelhető; nem kevély és hajthatatlan, sőt engedékeny, ha szeliden tudnak bánni vele. A jó példa leginkább hat rájuk; királyuk és felebbvalóik iránt engedelmesek. Jótékonyak és vendégszeretők az ismeretlenek és külföldiek irányában is, a kiket nemcsak szívesen fogadnak, de sőt magok hívogatják vendégül; és nemcsak a velők való lakmározásban gyönyörködnek, hanem tanulnak is tőlük, mert a mások, főkép a külföldiek utánzására nagyon hajlandók. ²⁾

A lengyel írókéval sok tekintetben összevág az idegenek jellemzése. Egy éles szemű olasz, a ki több évet töltött Zsigmond Ágost udvarában, úgy találta, hogy a nemesség rendkívül udvarias, előzékeny és vendégszerető. De bár a természetből nagy intelligenciával van megáldva, nem igen szeret a dolgok mélyére hatni, jobban szeretnek másokat utánozni, mint

¹⁾ Mickiewicz idézete: Cours de litterature slave, 26. l.

²⁾ Cromer: Polonia. 1589. kölni kiadás 494. l. *Lelewel* az idegenek utánzására jellemző példabeszédet idéz: »Francuz wymyśli, Niemiec to zrobi, a Polak głupi, zaraz to kupi.« (189. l.)

saját fejüket törni azon, hogy valami újat alkossanak, a tudományban épúgy, mint a művészetben. S nem törekeshetnek semmiben sem tökéletességre, mert nagyon szeretik a kényelmet, visszariadnak a kitartó munkától, idejüket fegyverfogásra és földmivelésre fordítják, vagy átengedik magokat az élvezeteknek, egész a kicsapongásig.¹⁾

Külső megjelenésükre jellemző adatokat találunk egy másik olasz, a velencei követ jelentéseiben. Termetök általában a közepesnél nagyobb és arányos. Izmaikat megedzi a kardforgatás. A fáradalmakat könnyen tűrik. Nyughelyül elég nekik az asztal, vagy a puszta föld, derékaljúl saját ruhájok s párnául lovuk nyerge.²⁾ Arcszínök fehér, hajuk szőke, sőt néha kenderszín. A nők nagy gondot fordítanak termetükre, főképp a nemes kisasszonyok, a városi polgárnők és éltesebb úrnők is szeretik karcsúságukat és szépségüket ápolni. Azonban az arcot és haját festeni nem tartják tisztességesnek. Mind a nők, mind a férfiak nem csekély természetes bájjal vannak megáldva s a testi erő és egészség üde pírja sugárzik arcukról.³⁾

Külsejükre sokat adnak, fényesen és gazdagon öltözködnek s szeretik a változatos színeket. Ruhájuk selyemszövetű, arannyal és ezüsttel áttörve s ékesítve, télben gazdag prémekkel szegélyezve. Legnagyobb divatja van a magyar szabású ruhának. Némelyek olaszosan öltözködnek, s fejüket tatármódra borotválják. Rendkívül szeretik a szép fegyvert és a szép lovat. Kardjuk markolata gyönggyel és drága kövekkel van kirakva. Lovaik szerszáma aranytól és ezüsttől csillog, nyeregtakarójukat selyem himzés díszíti. A herczeg Czartoryski krakkai muzeumában látható remek lószerszámok, turkises és zománczozott nyergek, aranyhímzésű nyeregtakarók, gyöngyház- és drágaköves kardmarkolatok, címeres és iratos dömöczk-aczél kardpengék, tegzek és vérték fogalmat nyujthatnak arról a fényűzésről, melyet a lengyelek fegyverzetükre pazaroltak.

¹⁾ Ruggieri : Relacye nuncyuszów. I. k.

²⁾ Lippomano : Relazione di Polonia id. h. 283. l.

³⁾ Cromer : Polonia 49. l.

Szolgáik egyenruhájára is nagy gondot fordítanak, mert az is urát dicséri. Szóval szeretik a pompát, a fényűzést, a tündöklést, hogy mennél több ember szeme megakadjon rajtuk, s hogy bámúlják és csodálják őket. ¹⁾

A fényűzés leginkább az udvartartásban nyilvánult. A főnemesek és főpapok, vajdák, várnagyok s minden jó módú nemes fényes udvart tart, a mennyire csak ereje engedi. Minden előkelő nemesnek vannak udvarnokai, apródjai és egyenruhás szolgái, s a mi ezzel együtt jár, sok szép lova. A nyilvánosság előtt kíséret nélkül megjelenni — nem tartják úri dolognak. Ha a nemes útra kél, vele mennek szolgái és apródjai; az úrnőket szolgák és szolgáló leányok nagy serege kíséri. Az urak inkább lóháton, az úrnők kocsin utaznak; gyalog menni nagyobb útra, nemeshez nem méltónak tartják, hacsak szegénység nem kényszeríti rá. Az előbbkelő senatorokat gyalog szolgákon kívül lovasok is kísérik és pedig a lovas kísérek előtte jártak, a gyalogok és apródok serege utána. A nemes úrnők és kisasszonyok ha utaznak, előttök férfi szolgáik mennek, az asszony-cselédek a kocsi után, a leányok közvetlen a kocsi előtt, közel úrnőjükhöz. A kísérek személyzetet jól megválogatják, hogy szép természetűek és szemrevalók legyenek. ²⁾

Az apródok nemes úriakból kerülnek ki. A nemes szülők fiaikat más nemes udvarába adják, hogy ott eltanulják a fegyverforgatást s a világban való forgolódást. Korántsem találnak ebben lealázót vagy szolgait, sőt nagyon üdvösnek tartják az ifjúság nevelésére. És nemcsak főurak és főpapok kastélyaiba mennek apródkodni, de egyenlő sorsú, sőt olykor kisebb nemes szolgálatába is, főképp ha az illető valami hívatalt visel, vagy a királyi udvarban szolgál, vagy valami tekintetben kiváló. Megtörténik az is, hogy valaki annál apród, a ki ifjú korában az ő szüleinek apródja volt. A nemes kisasszonyok is szolgálatba lépnek az úrasszonyok mellé. ³⁾

¹⁾ Lippomano id. m. 283. l.

²⁾ Cromer: Polonia 498. l. és Ruggieri: Relacye nuncyuszów. I. k. 127. l.

³⁾ Cromer: Polonia 499. l.

A vidék, a falu a lengyel nemes otthona, az a nemesi élet színtere. A falvakban áll a nemes vára, kastélya vagy udvarháza, mellette terül el földbirtoka, melynek művelése és felügyelete képezi főfoglalkozását. Jobbágyaival művelteti földjét, a melynek terméséből, juh és marhatenyésztésből, méhészetből és vadászatból él, s ezek jövedelméből tartja házáat és szolgálait. Az asszonyok és leányok pedig a gyapjú, len és kender-fonást és szövést gondozzák, és a belső gazdaság körül forgolódnak. A konyhára is ők ügyelnek fel, kivéve a főnemes asszonyokat, a kik ezt már nem tartják méltóságokhoz illőnek. A főurak közül némelyek ez időben már kezdenek a városokba húzódni, birtokaikat tisztjeik és jobbágyaik kezelésére bízván.¹⁾

De a vidéki nemesség élete korántsem volt egyhangú. A tartományokban élénk politikai élet folyik, mely az összes tartományt foglalkoztatja. Járnak a *vajdasági* gyűlésekre, résztvesznek a mezei törvényszékek ülésein, hadba indulnak a tatárok gyakori beütései visszatorlására, vagy más részleges hadi vállalatra. A harcz és kalandvágók, ha otthon nem találhatnak tért dicsvágyuk kielégítésére, ellátogatnak dél felé, hol mindig terem harczai babér s szolgálatot vállalnak az erdélyi fejedelem, vagy a moldovai vajda seregében. Az erdélyi udvarban, főkép Izabella és János Zsigmond idejében, egész kis legió volt a lengyelek száma. Moldovát meg épen úgy tartották, mint lengyel tartományt. Különben ambíciójuknak elég tágas tér nyílik otthon is a számtalan tartományi tisztségben és hivatalban, a melyek igen kapósak valának, mert daczára az uralkodó demokratikus szellemnek, a címekre és megkülönböztetésekre nagyon hiúk. Ilyen mezei tisztségek (terrestres honores et magistratus), melyek nem országosak, csak a vajdaság területére szóltak; voltak pl. a kamarás, kapitány, kardhordó, zászlótartó, főpohárnok, alpohárnok, asztalnok, hadnagy, bíró, albíró, jegyző, pénztárnok, vadászmeister, lovászmeister és más hivatal. E tisztségek még a herczegségek idejéből maradtak fenn; most már a legtöbbnek gyakorlati jelentősége nincs s csak tiszteletbeli állások, de mégis nagyon kapó-

¹⁾ Cromer : Polonia 499. l.

sak. A legtöbb csak akkor gyakorolhatta hivatalát, ha a király a vajdaság területére vetődött.

Legkedvesebb szórakozása a nemességnek a vendégeskedés. A nemesség folytonosan útban van — írja Ruggieri — látogatóba járnak barátaikhoz, rokonaikhoz, elmennek 100 mér-földnyire is; könnyű az utazás, mert sok lovuk, kocsijok van s visznek magukkal mindent, a mire az úton szükségük van. A nemesi lakok nyitva állanak minden utazó előtt. Vendégfogadó a nagyobb városok kivételével nincs sehol; a hol az éj találja őket, megszállnak a legközelebbi nemes udvarházában. A legszívesebben látott vendégek az ismeretlennél is, de kell, hogy magokkal vigyenek mindent, még ágyneműt is, mert azzal nem szolgálnak a legnagyobb úri háznál sem. ¹⁾

Nem ismerünk-e ebben a leírásban egyszersmind a magyar vendégségbe járásra? Nem a nemesi udvarházak vendégszerető hajléka pótolta-e nálunk is a vendégfogadók hiányát, egész a szathmári béke idejéig? Csak a XVIII. század elején van oka keseregni Apor Péternek Metamorphosisában, hogy vendéglők kezdik kiszorítani a vendégszerető nemesi lakok régi patriarchális szokásait. A lengyel vendégszeretet jellemzésében feltaláljuk a magyart is, a mely nem maradt ama megett, sőt (ha a nuntius úr jó volt értesülve) a mienk talán még felülmúlta, mert nálunk ételt, italt s ágyneműt is szívesen adott a vendéglátó házi gazda.

A vendégségeket nagy lakomák s főkép hatalmas ivások fűszerezték. A vendég *vendégséggel* járt, s a mint a magyarban a szó már magában lakmározást jelent, úgy a lengyel is a vendég (gosc) szóból származtatja s *vendéglátónak* (gospodarz; a délszláv gospodar) nevezi a házi gazdát.

A lakoma olykor eltartott hat-nyolcz óráig. ²⁾ Nők is vehettek benne részt, főkép az elején; leányok is, ha szüleik vagy idősebb rokonaik voltak jelen. A szám-nélküli fogás ételeknek alig lehetett végét várni, méhser (miód) és magyar bor folyt mint a patak, — a toastok árja megeredt s végtelenségbe nyúlt. Az ifjuság lakoma végén tánczra perdült s

¹⁾ Relacye nunciuszow I, k. 127. l.

²⁾ Lippomano id. m. 283. l.

nem egy házassági frigy szövődött terített asztal mellett.¹⁾ A férfiak tovább üritgették a kupákat. Az volt az ünnepe, a ki legtöbbet tudott inni. Poharazás között kibékültek a régi ellenségek, de könnyen összeveszhetnek a legjobb barátok is, mert legnagyobb sértés volt: nem inni annak, a kivel koczin-tottak. Ezt csak vér moshatta le. Nem volt más választás: pohár vagy kard. Vagy inni kellett, vagy megverekedni. Főkép a kis-orosz-földi nemesség volt e tekintetben érzékeny, a mely legközelebb lakott a nektár hazájához, a magyar Hegyaljához. De a nemzeti szokás bölcsen gondoskodott arról, hogy az ivópajtások békében álljanak fel az asztaltól, az utolsó pohárt ősi szokás szerint arra kellett üríteni, hogy: kochajmy siç: *szeres-siik egymást!* Hogy pedig Bachus tisztelete nemcsak a magyar-határszéliek között divatozott, bizonyítja az, hogy legjobb mulatópajtásoknak épen a legészakiabbakat, a *litvánokat* tartot-ták s mint rettenthetetlen ivók, a mazovi kisnemesség nyerte el a pálmát.²⁾

A lengyel lakomák képében nem áll-e előttünk a ma-gyaré is? s amazokról olvasva, nem jut-e önkénytelenül eszünkbe Apafy Mihály uram asztala, az erdélyi víg lakomák, »az po-hároknak, bokályoknak s fedeles kristályoknak zörgési, csen-gési, bongási, csattogási?»³⁾ A mennyire hasonlít zöld asztala, ép annyira egyezik fehér asztala is a két nemzetnek. A lengyel dal, a mely a magyarral való testvériséget zengi a pohár kö-zött, rá illik a XVI. századra is.

A hogy a lengyel nemes mulatott, szintűgy lakmározta szolgái. Nem tartották igazi úrnak, a ki nem gondoskodott, hogy szolgái s főkép a vendégei jól egyenek, igyanak — mondja Cromer.⁴⁾ A főnemes szolgálatában álló kisnemeseeknek gyöngy-élete volt. A ki legjobban tudott inni ura egészségére, azt tartották a legjobb szolgának. Ha az urak felkeltek, a szol-gák ültek asztalhoz s néha 3—4 asztalt elfoglaltak. Enni inni volt, a mennyit szemök-szájok kívánt. Az udvarnokoknak oly-kor saját külön szolgáik és apródjaik voltak s ezeknek ismét

¹⁾ Cromer id. m. 496. l.

²⁾ Gvagnin II. k. 68. l.

³⁾ Haller László egy diétai lakoma leírásában. L. »Hazánk« 1885. évf. 445. l.

szolgáik és apródjaik s így tovább sokszor egész negyed iziglen. S ezek mind urok asztaláról éltek, s egymást rendre felváltották a lakmározásnál. Ha a szolga kimaradt, szolgálatát elmulasztotta s ura kérdőre vonta: csak azt kellett felelnie, hogy ura egészségére volt egy kicsit inni s gazdája nem hogy haragudott volna, de mosolyogva megköszönte. ¹⁾

A borfogyasztás ez időtájban vált általánossá az országban, előbb inkább csak a főnemesek asztalán volt található. Sört régóta készítettek Prússiában árpából, Podoliában búzából. De legnagyobb keletje volt a méhsernek (lengyelül miód), a melynek igazi hazája Lengyelország vala, a hol a méhészet nagyon el volt terjedve. ²⁾

A pórnép közönséges szeszes italok élvezetébe merült s kerestetének nagy részét a korcsmákban hagyta, melyek nagy száma kárára volt a köznépek, de hasznára a nemességnek. mely a korcsmák bérletéből tekintélyes jövedelmet húzott. Az ivás szenvedélyét fokozta az éghajlat zordsága, ebben kerestek egyszersmind menetséget a szeszes italok nagymérvű fogyasztásáért.

Kedvencz szórakozása volt a lengyel nemességnek a vadászat. Az ország erdőben bővölködött, az erdők, mezők vadakkal voltak tele. Sok volt a nyúl; őzek és szarvasok egész nyája legelészett az erdők berkeiben; a mocsáros helyeken vaddisznók nyájai tanyáztak, fennebb a farkas és a medve lakott. Litvániában a fehér medve is előfordult. A porosz tartomány, Mazovia és főképp Podolia rengetegeiben pedig nyájanként legelészték a vadszamarak, vadlovak s az akkori állatvilág királya, a hatalmas bölény. A bölény, vagy vadbivaly (írja Cromer) igen nagy és nagyon veszedelmes állat, homlokán befelé görbült kis fekete szarvakkal, a melylyel a vadászt lovastól együtt magasra dobja, és jó vastag fákat képes kidönteni. Nagyságáról fogalmunk lehet arról, hogy szarvai közt a fején két, sőt három ember is elülhetne (írja Cromer, valószínűleg némi túlzással). Gubanczos borzas szőre van, álla alatt lebernyés tokája függ alá. Húsa besózva kedvencz eledele

¹⁾ Gvagnin II. k. 69. l. »Si interrogatur, respondet se pro sanitate domini hilariter bibisse, ad quem dominus subridens gratias agit.«

²⁾ Cromer Polonia 494. l.

főuraknak s fejedelmeknek. Szarvát a vadászok kürtül használják. Ezeknek egy kisebb faja, a vadökör, a Kárpátok alján lakik. ¹⁾

A bölényvadászat volt a legmagasabb vadász-élvezet, a melynek szintén szentel egynehány sort Cromer. A lovas vadászok meglepték a csordájától elvált s a mezőn legelésző bölényt s körbe elrendezkedvén, bekerítették. Egyik lovas a másik után feléje nyargal s nyilat röpit belé. A megsebesített bölény vadúl neki rohan megtámadójának s üldözni kezdi. Azalatt más lovas férközik hozzá és sebesíti meg. A bölény most elhagyja az üldözöttet s az újabb ellenfél után száguld. De mielőtt elérné, ismét más vadász nyila vagy dárdája üt rajta sebet — s így folyik a bonyodalmas vadászat, míg a nemes vad sebeiben s a kimerüléstől összeesik. ²⁾

A bölényvadászatnak volt egy másik látványos módja is, a mely némileg a spanyol bikaviadalokra emlékeztet; de míg egyrészt ennél veszedelmesebb, másrészt izgalmasabb s a maga nemében páratlan, mert az erdők belsejében, a bölények tanyáján folyik. A bölényeket az erdőben bekerítik s a parasztok levágott fatörzsekkel minden menekvésit elzárnak előlük. A körön belül alkalmas helyen biztos nézőhelyet állítanak fel, a fejedelem, a főurak s a nők részére. A vadászok fatörzsek mellé rejtőzködnek hosszú vadászdárdákkal fegyverkezve. A falkanagy elbocsátja a kutyákat s azok lovasvadászoktól követve, rejtekeikből kizavarják s a nézőtér és vadászok felé terelik a bölényeket. Midőn valamelyik egyik vadásznak a les helyéhez közel jön, ez a fa megöl előlép s dárdáját beledöfi. A megsebzett vad szarvával a fának döf, a mely a vadászt fedezi s minthogy a fa vékonyabb, mintsem mindkét szarvát felfoghatná, a bölény homlokával s testének egész erejével neki megy. Ezt a pillanatot felhasználja a vadász s dárdáját a szügyibe döfi a fa körül nehézkesen keringő vadnak. Segélyére vannak a nagy vadászebek, a melyek marása ellen a bölénynek szintén védekeznie kell. Több szerencsés szúrás után a vad összeesik. De ha a vadász döfése nem sikerül, avagy nem halálos s a vadászt elgázolja: valaki a közel állók közül a vadállat elé vörös

¹⁾ Cromer Polonia 489. l.

²⁾ U. o.

posztót dob, a mely szín leginkább képes megvadítani. Erre ez otthagynja az előbbi vadászt s üldözi a másikat, a ki saját fája mögé menekülve, készen várja s leszúrja. Ha ennek sem sikerülne, más jön segélyére, mindaddig, míg az áldozatot le nem terítik. Gondosan óvakodnia kell a vadásznak az üldöző vad nyelvétől is, a melyet hosszan előre nyújt, mert ezzel, ha csak ruhája szegélyét is megfoghatja, magához rántja vele, annyira érdes és erős. ¹⁾

Képzeltető, mennyi izgalommal és életveszéllyel járt ez a bölényviadal s szenvedélyes vadászoknak mennyi élvezetet nyujthatott. Különben nálunk sem volt ismeretlen, legalább az előbb említett faja a bölényvadászatnak. Erdélyben, a hová a közeli Podoliából átszármaztak a bölények, a XVII. században nagy kedvteléssel vadásztak a fejedelmek, I. és II. Rákóczy György, Apafy, e fejedelmi vadra. Az utolsó bölényt a mult században lötték ki Erdélyben. Lengyelországban is felszorították később Litvánia ösrengetegeibe s a lengyel földön az utolsó bölényt talán épen az utolsó lengyel király lötte. A lengyelországi híres bölények utolsó maradékát napjainkban az orosz czár tenyészteti egyik vadászó erdejében.

Kedvelt volt a medve-vadászat is. Bő alkalmat nyujtott ahhoz a medvék nagy száma. Bőrét, mint napjainkban, terítőül használták nyereg alá, ágy elibe, nyughelyre vagy kocsiába s télen szánba; talpát ízletes eledelnek tartották. Szerették a medvét élve kézre keríteni és látványosságra használni. Törtvetettek neki s a hálóban vergődöt a vadászok körülfogták és fadorongokkal fejét és lábait a földre szorították, kötéllal összekötötték s faketreczben elszállították. Aztán alkalmas helyen elbocsátották s vadászatot tartottak rá; vagy pedig látványos mutatványokra használták. Ilyen volt pl. hogy hosszú kötéllal erős fatörzshöz kötötték s ráeresztettek egy lovat, a mely összerugdosta, míg a medve csak addig védhette magát, a meddig a kötél nyúlt. ²⁾

Bőre kedvéért vadászták a farkast, rókát, vadmacskát, nyusztot, vidrát, hódot, ez utóbbi farkát delicat eledelnek tart-

¹⁾ Cromer Polonia 489. 1.

²⁾ U. o. 490. 1.

ják. A drága prémes téli ruhák nagy kedveltségnek örvendtek.¹⁾

A vadhús mindennapos volt az urak asztalán, nem vették meg a madarakat s halat sem, sokféle bel- és külföldi szárnyas háziállatot tartottak a konyha szükségletére. A pulykát ép azon idő tájban honosították meg Indiából.

Egészen más volt a lengyel parasztság élete.

A pór nép sorsa Lengyelországban, a XVI. században, még súlyosabb volt, mint minálunk. Évi adót fizettek földesuroknak, mívelték földjét és különféle köteles szolgáltatásokat teljesítettek a háznál és a mezőn, részint magok, részint igavonó jószágokkal. Szabad költözködési joguk nem volt, földhöz voltak kötve (glebae adscriptitii.) Kmet-nek, jobbágyoknak nevezettek, földesurok élethalál ura volt felettük, azok kivételével, a kik tanultak, vagy az egyház szolgálatára szentelték magokat. A városi nép közül a jómódú közrend a köteles jobbágyi szolgáltatásokat szolgák vagy helyettesek által végeztette s maga nyugalomban élt. A városi közrend soraiban akadtak mívelt emberek és nők, a kik úri szokásokat vettek fel s gyalog szolgák által kísértették magokat, ha útra keltek.²⁾ A jobbágy-ság, a köznép, minden polgári jogokból ki volt zárva s elnyomott helyzetükben nem voltak egyebek, mint fehér rabszolgák. Szegényesen éltek, nyomorúságosan laktak, főképp az északi tartományokban, a hol állatok bőrével védték magokat a hideg ellen; télen szűk viskóikban egyetlen szobába szorultak össze a háziállatokkal. A ronda, füstös szobában, — mert a kemen-cze ott állott, de kéménye nem volt — tengette életét a szegény paraszt; a gyermekek fent a tűzhely felett heverésztek a tyúkokkal együtt, a gazda feleségestől lent a juhok, kecskék, borjúk és malaczkok között.³⁾ Ez a nyomorúság különben napjainkban sem ismeretlen; hasonló életmóddal felvidékünk egy-némely szegényes falujában, s az erdélyi oláh falvakban máig is találkozunk.

Jellemző sajátysága volt e népnek, a mint mai napig is az: a vallásosság. És ebben nemes és paraszt között nem volt

¹⁾ Cromer Polonia 490. l.

²⁾ Cromer id, m. 499. l. Lelewel id. m.

³⁾ U. o. 493. l.

különbség, mindössze, hogy az együgyű pór nép bigott vallásosságával karöltve járt a babonaság. A litvánokról azt írja a velencei követ, hogy jó keresztyének s többnyire katolikusok (a protestantismus kevésbé terjedt el köztük s egyáltalában a nép közt); vannak köztük, a kik a görög-keleti hitet követik, vannak mohamedánok is, és vannak természet és fetis-imádók (idolatri), a kik imádják a napot, az erdőt és kigyókat tartanak házaikban imádás tárgyául, tejjel táplálván azokat. ¹⁾

Természetesnek fogjuk találni, hogy ennek a szegény népnek, a melynek az életfentartásért annyit kellett küzdenie, az erkölcsi élet nemesebb fogalmairól kevés tudomása és érzéke volt. A nemesség ellenben nagyon érzékeny és féltékeny volt a becsület és tisztesség kívánalmairól. Csalás, szöszegés, hazugság s minden lovagiatlan tett megbélyegző volt a nemesre. S ha valakinek ilyesvalamit lobbantott szemére vele egyenrangú társa: az ellen csak lovagias uton tisztázhatta magát. Becsületbe vágó ügyeket fegyverrel, párviadalban ²⁾ intéztek el.

A mily nagy volt a különbség a nemes fényűzése és gondtalan élete és a paraszt nyomorúságos tengődése között: ép' oly ellentétes köztük a szellemi élet is. A pór nép egészséges gondolkozásmódját, természetes józan eszét elhomályosítja a szolgálai alázatosság és meghunyászkodás. A nemes ellenben szellemi életében lépést tartott az európai műveltség haladásával. Az ifjúság neveltetésére nagy gondot fordítottak, a latin iskolákat gyenge gyermekségétől fogva látogatta gazdag és szegény. A latin nyelv tudása annyira el volt terjedve az országban, még a kézművesek s igénytelen sorsú emberek közt is, hogy — Cromer szerint — még Latiumban sem lehetett volna annyi emberrel találkozni, a ki latinul tudjon, mint Lengyelországban. Még a leányok is, nemes-kisasszonyok és polgárleányok egyaránt, tanultak latinul a háznál és kolostorokban. A leányok nevelése első sorban háziasszonyi teendők elsajátítására irányult: sütni főzni, a belső gazdaságot vezetni, fonni szőni és hímezni tanultak. Az ifjak vagy közhivatali, vagy papi pályára készültek, vagy gazdászatot, kereskedelmet és iparüzést tanultak. Az ipar iránt ugyan nem volt nagy fogékonyságuk

¹⁾ Lippomano, id. m. 281. l.

²⁾ Cromer id. m. 499. l.

a lengyeleknek, megvetéssel néztek rá. Iparcikkekkel külföldről látták el magokat. A módosabb ifjak világlátás kedvéért a külföldi, főkép az olasz, párisi és német egyetemeket látogatták. A vándorlási hajlam erős volt a szegényebb osztályokban is. Előszeretettel viseltettek minden iránt, a mi külföldi. Buzgalommal tanútták az idegen nyelveket; idegen öltözetet és szokásokat vettek fel. Cromer nagyrészt az idegenszerűség mohó szeretetének tulajdonítja a reformatio gyors elterjedését is.

Az idegen nyelvek közül, mint fentebb említők, leginkább el volt terjedve a *latin*, a mely a törvényhozás, törvénykezés s az egyház hivatalos nyelve volt s a melyen a rendeletek, szerződések, minden nyilvános acták, sőt a magánlevelezések is többnyire íratni szoktak. A lengyel nyelv kevésé volt gazdag és kifejlődött s írásra alkalmas. ¹⁾ E század végén kezd a nemzeti nyelv a nyilvánosság terén, a közügyekben tért hódítani. A királyválasztások idején a confoederatiok s más politikai tények actáiban már találkozunk a lengyel nyelvvel. Báthory idejében az országgyűléseken a senatorok s előbbelők latínul, -- a követek nagy része már lengyelül beszél.

Nagy elterjedésnek örvendett a *német* nyelv is. A lengyel állampolgárok tekintélyes része, a porosz tartomány lakói, németek voltak. Ezek okírataikban s törvénykezési actáikban nagyobbára a német nyelvet használták, vegyítve lengyel és latin szavakkal. Német kereskedőkkel, iparosokkal és német gyarmatokkal el volt árasztva az ország, német volt eredetileg a legtöbb város polgársága, a városi szervezetek mintájául a »magdeburgi jog« szolgált. Nem egy német származású volt a lovagrendben is. De ezek, valamint a városok és gyarmatok ez idő tájban már jórészt beolvadtak a lengyelségbe. A német nyelv legelterjedtebb volt a porosz tartományban, Szilézia közelében, a Szepességen és a közeli kisorosz földön, de elhatott a legtávolabbi határokig is, mert a németekkel való gyakori érintkezés és kereskedés kedvéért előszeretettel tanútták a született lengyelek is.

A *szláv* nyelveket nem számíthatjuk az idegen nyelvek

¹⁾ Cromer id. m. 491.

közé; a közel rokon cseh és tót nyelvet megértette és érti a lengyel tanulás nélkül; az idegenebbszerű oroszot értették és beszélték a határos tartománybeliek, főkép a görög keleti valóságúak s a ruthének. Nevezetes azonban, hogy Russiában, a kisoroszok hazájában, főkép annak déli részeiben, a lengyel nyelv volt inkább az uralkodó; mert lengyelek árasztották el, részint a föld termékeny voltaért, részint a tatárok elleni katonáskodásért a végeken.

Sok volt a *zsidó* az országban, Prussia kivételével mindenütt, városban és faluhelyen. Ezek saját nyelvükön beszéltek, a mellett németül sajtáságos kiejtésükkel és lengyelül, meg oroszul.

Voltak *örmények* is Podoliában és Russiában. Nyelvüket megtartották.

Az *olasz* nyelv a nápolyi származású Bona királyné, I. Zsigmond neje idejében kezdett tért hódítani. Olasz kereskedők és iparosok telepedtek meg a nagyobb városokban. A főurak között az udvar olasz befolyása megszűntével is fentartotta magát az olasz nyelv, mert az előkelő világ Olaszországot látogatta legszívesebben.

A *magyar* nyelvnek is volt némi elterjedése Lengyelországban — bizonyára több, mint manapság — mert Magyarországgal s főkép Erdélyyel szoros összeköttetésük volt a lengyeleknek. A borkereskedés sok lengyelt vonzott országunkba, a Hegyalján nem egy lengyel nemesnek volt szőleje; Erdélyben pedig a lengyel Izabella s a félig Jagelló-vér János Zsigmond udvara, testőrsége, katonasága hemzsegett a lengyelektől. Az olasz Gromo Erdély nemzetiségeiről írván, külön lengyel nemzetiséget különböztet ott meg. ¹⁾ Főkép aztán Báthory István idejében a lengyel udvarban s a hadseregben nagy contingenst tett a magyar elem s vele együtt terjedt a magyar nyelv. A magyar befolyás a ruházatban is nyilvánult. A magyar ruhának nagy divatja van már Báthory királysága előtt. Elődje, Valois Henrik ünnepélyes bevonulásakor Krakkóba a lengyel nemesség nagy része magyarosan volt öltözködve s a legtöbbnek banderiuma magyar ruhás és magyaros fegyverzetű

¹⁾ Archiv für Siebenbürgische Landeskunde Neue Folge. II. k. 38. l.

vala. Az ország primásának ugyanott 200 magyar ruhás huszárja van; a krakkai várnagynak ugyancsak 200 magyarosan öltözött és fegyverzett lovasa, a sandomiri főstarostának 300, a sandomiri vajdának 200 magyar ruhás vitéze, aranyzinóros selyem ruhában; a siradi vajdának, Laskinak 40 magyar módra s 100 tatárosan felszerelt kísérelője, Tęczyński grófot, a belci vajdát 200 lovas magyaros bandérium kíséri; még a nagyberczegség méltóságai és képviselői is többnyire magyar ruhában jelentek meg, a kisebb rész volt olaszosan, orosz és tatár módra öltözködve. ¹⁾

A lengyel tudományosság góczpontja a krakkai egyetem vala, melynek a magyar Hedvig megalapítója s kegyeletes emlékezetben tartott pártfogója. Az egyetem számos derék bel- és külföldi tanerővel volt ellátva s számosan keresték fel a külföldről is. Magyar ifjak is sokan tanultak Krakkóban, a hol külön »*bursa Hungarorum*«-ot, magyar együletet alkottak. Van nyomdája a század elejétől fogva, úgy hogy a legelső magyar könyvek nagyrészt szintén Krakkóban nyomták. A krakkai egyetemi ifjúság az 1575/6-iki királyválasztás zavarai között Báthory mellett tűntet, verseket írnak tiszteletére, a minek eltiltására az osztrák követ lépéseket tett a rectornál.

A szellemi élet, a tudomány és irodalom ez időszakban erős lendületet nyer. A renaissance hatása érezhető mind a politikai, mind az irodalmi életben. A mint a classicusokat, ép oly mohón tanulmányozták a régi római törvényeket s a régi Róma köztársaságát mintegy eszményképül választották. Nem egy nyomát találjuk ennek e kor íróinál. Az ifjú Zamojski, a ki Báthory alatt az ország első méltóságára emelkedik, épen ilyen munkával vonta magára a közfigyelmet. Munkája: *De senatu Romano* — összehasonlítása a római köztársaságnak a lengyelrel — a kor uralkodó politikai eszméinek kinyomata s mint ilyen nagy népszerűséget szerzett írójának.

A nagy átalakulások korszaka lendületet adott egyszersmind a *történetírásnak*. A historicusok között az első hely Cromer Mártont illeti, a tudós püspököt, a kinek nagy törté-

¹⁾ L. Noailles m. Henri de Valois II. k. 410. és k. 11.

nelmi művén kívül, ¹⁾ (mely a lengyelek eredetétől Zsigmond uralkodásáig terjed), a XVI. századi Lengyelország leírását köszönjük. ²⁾ Munkája első könyvében az ország külső leírását, határai, hegyei, folyói, állatvilága, terményei, városai, tartományai s néprajzi jellemzését találjuk, a másodikban a lengyel alkotmányról s intézményekkel ismerteti meg. Munkáin meglátszik, hogy Cromer egyike volt kora legeszebb embereinek, a kit Zsigmond Ágost sok fontos diplomáciai küldetésre használt, Rómába, Bécsbe, Dániába, Svédországba, — s ő általa rendeztette a királyság levéltárát. 1566-ban a Rómában székelő Hosius bibornoknak a vármiai püspökségben helyettesítője s később utódja lőn. Nagy történelmi munkájának egyik kiadását Báthorynak ajánlja s ez az ő arczképével s címérével van ékesítve.

A második hely *Heidenstein* Reinholdot, Báthory udvari történetíróját illeti; a kinek fő munkája, Lengyelország története, Zsigmond Ágost halálától 1602-ig terjed. ³⁾ Külön munkában is megírta Báthory Istvánnak a moszkoviták ellen vezetett hadjáratai történetét ⁴⁾ és Zamojskinak életét, a ki közel 30 évig volt Lengyelország nagy kancellárja és hetmanja. *Heidenstein* művei latinból németre is lefordítottak s nagy elterjedésnek örvendtek.

A Báthory előtti interregnumok specialis történetírója *Orzelski* *Świętosław*; de munkája nyomtatásban nem jelent meg, mindössze kéziratban maradt fenn az utókor számára. ⁵⁾ *Sóli-*

¹⁾ *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX.*

²⁾ *De situ Poloniae et gente Polona libri 2.*

³⁾ *Reinholdi Heidensteinii secretarii regii rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII.*

⁴⁾ *Commentarius de bello Moscovitico.*

⁵⁾ *Interregni Poloniae libri VIII.* Egy kézirati példánya megvan a krakkai hg. Czartoryski muzeum könyvtárában, egy másik a lembergi gr. Ossoliński könyvtárban. Noailles marquis említi, hogy a bécsi udv. könyvtárban is van egy példány; de nekünk hivatalos megkeresésre az ellenkező választ adták. Néhány év előtt megjelent Pétervárt lengyel fordításban. Én a lembergi példányt használtam, melynek címe: *Sventoslai de Borzeiowice Orzelscii, capitanei Radzieiowiensis, iudicis terrae Calisiensis, comitiorum regni a. 1582 mareschalci Historia Polonica. Res post obitum Sigismundi Augusti gestas ab a. 1572. ad a. 1576. complectens. fol. 195. lev.*

kowski Demeter lemergi érsek történetét szintén Zsigmond Ágost halálától kezdi, mint a lengyel új kor kezdetétől. ¹⁾

Nevezetesebb történetírók még e korban Gvagnin, ²⁾ Bielski és Strykowski. A két utóbbi lengyelül írt; a többiek mindnyájan latinúl. Töredékes történelmi munkája maradt fenn még Wapowskinak ³⁾, egy ismeretlennek ⁴⁾ és Warszewicki Kristóf ismert publicistának.

A történetírókhoz csatlakozik *Paprocki* Bartosz, ki a maga korában páratlan címertani munkában örökítette meg a XVI. századi lengyel nemességét. Munkája történelmi alapon épült, gazdag családtörténeti anyagot ölel fel s címerek szerint csoportosítja a lengyel lovagi rendet, megfelelően a lengyel heraldika szellemének, a mennyiben a lengyelek között a címerközösség sokszor egész távoli családokat, kik semmi vérségi rokonságba nincsenek, mintegy heraldikai nemzetiséggé kapcsol össze. — *Paprocki* is Báthory tudományszerezete, irodalompártolása buzdította és az a dicsőség, melyet a vitéz király győzelmeivel a lengyel lovag névnek szerzett. Áradozó szavakban ad ennek kifejezést a nagy királyhoz intézett ajánló soraiban. Könyvének címét szintén Báthory arczképével s az ő és a tartományok címerével ékesíti. ⁵⁾ *Paprocki* munkája már lengyel nyelven van írva. Napjainkban újabb kiadást ért.

E kort ünneplik a lengyel irodalom történetírók úgy is, mint a lengyel szépirodalom hajnalát. — Ekkor élt az első

¹⁾ Joannis Demetrii Sólkowski, archiepiscopi Leopoliensis : Commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti.

²⁾ Gvagnin Alexandri : Rerum Polonicarum tomi III. (1584).

³⁾ Bernhardi Wapowii : Fragmentum Sigismundi senioris regis Poloniae res gestas, Cromeri descriptione posteriores, continuans. (Cromer kölni 1589. kiadása mellett).

⁴⁾ Fragmentum commentarii rerum sub interregno a morte Sigismundi Augusti regis usque ad coronationem Stephani primi in Polonia gestarum (ki van adva Przedziecki Alexander : Jagiellonki Polskie tom. 3. 361. l.)

⁵⁾ Herby rycerstwa Polskiego. Przez Bartosza Paprocki w Krakowie 1584. fol. Újra kiadta Turowski Kázmér József Krakó 1858-ban, az eredeti címlap s rajta Báthory képe facsimilejével s a nemzeti címerek rajzaival 4-edr. 964, GLXII. és 13 ll. Több magyar vonatkozás is van benne, köztük Wesselényi Ferencz címere.

nemzeti nagy költő, *Kochanowski* János, a kinek 300-ados emlékünnepe pár év előtt kegyeletesen ülték meg a Kárpátokon túl. Ő volt az, ki nemzete nyelvén először szólalt meg olyan zengzetes versekben, a melyek ép oly elismerésnek s bámúlatnak örvendenek máig is honfitársai között, mint kortársa, *Balassa Bálint* versei mi nálunk. Főbb munkái: egy *classicus tragoedia*, a mely tárgyát a Trójai hadjáratból veszi, továbbá szent Dávid zsoltárainak szép lengyel fordítása s a mivel legfőbb sikert aratott: hazafias ódái, elégiái, satirái és epigrammái. Megénekelte Báthory diadalai közül is: *Polock* bevételét. Ő volt az első nemzeti költő, a kinek sikere egész iskolát teremtett, költőkből, a kik több-kevesebb szerencsével utánozni törekedtek őt. Érdemes kortársa a szépirodalom terén *Rey Miklós*, a szellemes moralista, a ki »A nemesség tükre« cím alatt igen érdekesen írja le egy lengyel nemes életének keretében a régi lengyel szokásokat s politikai életet.¹⁾

A reformatio bevitele Lengyelországba életre keltette a vallási vitákat is. A vitázók közt heves vitáirataival nagy hírnévre vergődött *Orzechowski*, a ki többször változtatta hitét s egyenlő hévvel támadta meg majd a katolikusokat, majd ismét a protestansokat. A vitázók között a pálma *Hosius* bibornokot, a lengyelek Pázmányát illeti. Méltó társa neki *Karnowski* kujavi püspök, a kit Báthory az ország primásává tett.²⁾

A törvények is megtalálták összegyűjtőjüket és kiadójukat. — A lengyelek *Verböczyje*, *Łaski* János cancellárius, a ki 1505-ben Sándor király rendeletéből összegyűjtötte az ország törvényeit (*Statuta Alexandri*). Ezt követte *Zsigmond* király törvénygyűjteménye,³⁾ majd a *Priluski* Jakabé.⁴⁾ — Az 1563-iki országgyűlés meg arról gondoskodott, hogy a latin törvények lengyelre fordíttassanak s ezzel megbízta *Herburt* Jánost, a kinek munkája 1570-ben Krakkóban látott napvilágot.⁵⁾ Ezeket később több törvénygyűjtemény követte, de a melyek korszakunkon kívül esnek.

1) *Mickiewicz*: Cours de litterature slave.

2) *Levelei* fenmaradtak: *Epistolae illustrium virorum*. *Długosz* 1712. kiadása mellett.

3) *Krakkó* 1524.

4) *Krakkó* 1553.

5) *Lengnich*: *Jus publicum* I. k. 5. l.

A lengyelek szellemi életével foglalkozva nem hagyhatjuk említés nélkül az országgyűlési ékesszólást sem, a melyben a lengyel nemesség annyira kitűnt. A gyakori vajdasági és országgyűlések bő alkalmat nyújtottak a lengyeleknek a politikai szónoklatban való gyakorlatra, melyet nagy előszeretettel műveltek. A classikusok, Cicero, Livius, Salustius állottak előttük példányképül, kiknek utánzása erősen szembe-tűnik. Az országgyűléseken a követek nagy része már lengyelül szónokol, a tartománygyűléseken még inkább.

A szellemi élet haladásával lépést tartott az anyagi javakban való gyarapodás. Az ország a XVI. század nagy részét békében töltötte el, a mi előmozdította az ország felvirágzását. A földművelés gazdagon jutalmazta a reá fordított munkát; Podolia, Russia, Kis-Lengyelország, Masovia és Poroszország kövér termő földje nemcsak az országot látta el terményekkel, külföldi kivitelre is bőven maradt. Főterményei: búza, gabona, árpa, zab, kender és len. Állattenyésztéséről még híresebb. Kövér legelőin szarvasmarhát és lovat igen nagy mennyiségben tenyésztettek. Híresek voltak Podolia ökrei és lovai, melyeket Magyarországon át egész Olaszországig szállítottak; gyapjával elárasztották Morvaországot, Franciaországot, Flandriát, a lengyel gyapjú keresett árucikk volt. A méhtenyésztés még általánosabb; méznek nagy bőségében volt az egész ország, főkép a Porosz tartomány és Litvánia, hol a méhek vadon is tenyészttek erdőn, mezőn.¹⁾ Tejben és mézben valóban Kanaán volt Lengyelország.

Ásványvilága sem volt szegény. Arany, ezüst, vas, ólom ércze volt elég s sója oly bőven, hogy elláthatta az országon kívül Sziléziát, Csehországot, Ausztria nagy részét és Oroszországot. Sóbányáiban, a Krakkó melletti Vielicskán és Bochnán több mint 1500 ember dolgozott. Halics és Kolomeia mellett is volt sóbányája. Russiában sós tavai voltak, a melyekből sót főztek. Podoliában pedig a vadon (steppék) közepén a Dnieszter mellett volt egy sós tó, a mely időközönként a nap égető hevőtől oly szilárd sóréteggé keményedett, hogy szekérrel lehetett járni rajta, mint a jegen, míg az eső ismét

¹⁾ Lippomano Girolamo: Relazione di Polonia 276. l.

fel nem olvasztotta. — A Kárpátok alján Biec vidékén pedig kőolajat ástak. ¹⁾ Ez volt elseje az újabb időben híressé vált galicziai petroleum forrásoknak.

A kereskedés fő iránya a Visztula mentén a Keleti tenger felé vezetett. Fő piaca a porosz tartomány fővárosa, Danczka volt, a melynek kikötőjében 400—500 hajó horgonyozott. A Visztula torkolatánál (egy mértföldnyire a tengertől) feküdvén, kényelmesen közvetíthette a kereskedést a Balti tengeren át Svéd-, Norvég-, Dán-, Flandria, Francia-, Angolország és Portugallia felé. Főbb kiviteli cikkek voltak: gabona neműek, len, kender, gyapjú, prémek, méz és viasz; beviteli árúk: kelmék, bor, olaj, cukor és orvosságok. Danczka évi adója a kir. kincstár számára 2000 frt volt s 3 napi ellátás a király és kísérete számára, valahányszor a város falai között mulatott. ²⁾ Gazdag város volt s hatalma tudatában annyira elbizakodott, hogy pl. Báthoryt nem akarta elismerni királyul, s csak kemény vereség és hosszas ostrom után hódolt meg. Rajta kívül még három nevezetes tengeri kereskedő városa volt a köztársaságnak: Thorn, Elbinga és Königsberg.

A szárazföldi kereskedés főpiacjai voltak: Ilyvó (Lemberg), Moldova, Törökország és a tatárok — Kiew pedig déli Oroszország felé. Sambor, Przemysl és Krakó közvetítette a magyar bor kereskedést. Ez utóbbi egyszersmind a nyugati kereskedelem emporiuma. Az északi tartományok piaca Vilna a litván — és Riga, a livon főváros vala.

*

Ilyen volt, főbb vonásaiban ismertetve, a lengyel élet a XVI. században. Mondhatjuk, boldog és nyugalmas, — füszerelve a béke áldásai között az élet örömeitől. Tudták élvezni az életet, de nem rettentek vissza a komoly munkától s ha kellett, nem féltek meghalni sem a hazáért.

A nemesi élet éltető szelleme a testvéri szeretet. A nemesség egyetlen nagy családot képez, melynek tagjai egyenlők egymás között s a legszentebb kötelékekkel vannak összefűzve; közösek örömeik, vágyaik és aspiratióik. Szóbeszédben *testvér-*

¹⁾ *Lippomano*: Relazione di Polonia 276. l. és *Cromer*: Polonia 485. l.

²⁾ *Lippomano* u. o. 280. l.

nek (brat) szólítják egymást. A legnagyobb úr sem tartja méltóságához nem illőnek, brat-nak szólítani az egyszerű köznemest. A nemesség összesége magát *lovag, end*-nek (ordo equestris, rycerstwo) nevezi. Büszke egyenlőségére, melynek megalapítója Nagy Lajos, a ki hitlevelében (pacta) a köznemességet a főnemességgel egyenlő jogokkal ruházta fel.¹⁾

S a nemességnek megvan az a különleges joga, hogy adoptió útján felvehet kebelébe nemnemest is, t. i. hogy egyik nemes család adoptálhat valakit, a ki nemnemes, s megengedheti neki címere viselését; bár a nemességet rendszeren a király adományozza. A nemesi címerek sem egyes családok kizárólagos tulajdonai a lengyeleknél (mint Európa többi országaiban); közös címerek kötnek össze egész csoport nem vérokon családokat. Cromer előszámlálja a címernemzetségeket, mintegy 123-at,²⁾ Paprocki a közös címerek alatt csoportosítja a nemesi családokat. Ez is egyik összekötő kapocs a nemesség között. A régi szláv törzsszerkezetnek nyomait megtaláljuk ezekben a címeres nemzetségekben; a régi birtokközösség maradványait láttuk a starostaságokban; s a régi patriarchalis élet előttünk áll a nemesség testvériségében (némely okiratok nyelvén szólva fraternitásában: braterstwo).

A lengyel a magyart is brat-nak nevezi;³⁾ s ezt a testvériséget, melyet a történelmi érintkezés kifejlesztett, 1575-ben pecsételte meg a varsói mezőn, midőn Báthoryt királyllyá választotta.

1) Ekkor kezd felvenni a nemesség címereket és állandó családneveket, rendszeren birtokától nevezvén magát *-ski* vagy *-cki* végzettel, a mely a magyar *-y*-nak, a német *von*-nak, s a latin *de*-nek felel meg, (Ennek a mintájára képződött sok felső-magyarországi név is). A ruthének az apai névhez *wicz* végzetet ragasztának. A litvánok a család törzssatyjának nevét választák változtatás nélkül családnevéül. L. *Leleuel Joachim: Betrachtungen... des ehemaligen Polens.* 81. l.

2) Cromer id. m. 498 l.

3) Az ismeretes dal szerint:

Węgier Polak dwa bratanki
Jak do szabti tak do szkłanki.

III.

A lengyel királyi szék betöltésének módjai. — Örökösödés, választás, örökösödésbe oltott választás. — Párhuzam a lengyel és magyar király választás között. — Nagy Lajos és Báthory a nemesi jogok gyarapítói. — Szabad választás a Jagellók kihalta után. — Összehívó- (convocatio) és választó-országgyűlés. — A primás és nagymarsal versengése: ki legyen az interrex? — Hol legyen a választás? — Személyes szavazati jog. — Egyhangú választás kívánása. — Választási feltételek (pacta conventa). — Varsói confoederatio az első interregnum alatt 1572-ben. — Articuli Henriciani, Báthoryani.

Zsigmond Ágost 1572. jul. 7-én elhunván, vele kihalt a közel három századon át uralkodott Jagelló ház. A nemzetre visszaszállott a szabad királyválasztás joga. A jog meg volt ugyan előbb is, de csak elvben, gyakorlatban nem érvényesült. Tényleg mind a Piast, mind a Jagelló dynastiából az örökösödés elve alapján követték egymást a lengyel királyok.

A Piast házból származó első uralkodókat *hercegek*-nek (dux) nevezték. Nagy Boleslaw (melléknevén Chrobry,) a keresztény lengyel állam megalkotója, a lengyelek szent Istvánja vette fel a *királyi* czímet, megkoronáztatván magát 1025-ben. Utódai, mint absolut hatalmú királyok, örökösödés útján követték egymást a lengyel trónon III-ik (krzywusty = ferdeszájú) Boleslawig, — a ki 1139-ben felosztotta négy fia között az országot. Utódaik között az egységes királyság lassanként mind több és több hercezségre darabolódott, a melynek nyomát megtaláljuk később is a tartományokban. A királyi cím eltűnt, felváltották a hercegek.

E feldarabolás öt generatióon át tartott. Mignem Lokietek Ulászló, e néven I-ső, 1306-ban trónra jutván, egyesítette ismét a szét darabolt országot, elvetette a *herceg* czímet, s felvette a *király* nevet, megkoronáztatván magát 1320-ban Krakkóban. I. Ulászló volt tehát a lengyel királyság és egységes osztatlan Lengyelország második megalapítója.

Fia Kázmér nemcsak trónját, de politikai eszméit is örökölte atyjának. Ő még tovább ment, hogy az állam feloszthatlanságát biztosítsa. Egyszerűen kizárta a trónöröklésből a még élő Piast hercegeket s érvényre juttatta a *választás* elvét. Unokatestvérei, két Piast-házi herceg mellözésével nővére fiának, *Nagy Lajos* magyar királynak biztosította a lengyel koronát. Mindörökre szakítani akart azzal a tradícióval, hogy az állam úgy tekintessék, mint egy család öröke (patrimoniuma.) A nemzet képviselői (a főpapok és főurak) szerették volna megakadályozni, hogy a korona az uralkodó család tagjai mellözésével idegenre szálljon, de a király nem engedett. Mindenesetre rendkívüli látvány, a mint a király maga kényszeríti nemzetét, hogy saját dynastiája kizárásával idegent válaszszon a trónra; és a nemzet az, mely védelmére kel az uralkodó család örökösödési jogának maga a király ellen.

A választás elve tehát ez alkalommal győzedelmeskedett az örökösödés felett. Kázmér után, kit honfitársai Nagy melléknévvel tiszteltek meg, viszont a magyar történelemben Nagy-nak nevezett Lajos következett 1370-ben. Nagy Lajos trónrajutása más tekintetben is nevezetes a lengyel jogtörténelemben. Neki köszönheti a lengyel nemesség előjogai megerősítése mellett egyik legfontosabb kiváltságát: az adómentességet. Ez volt jutalma megválasztatásának s még inkább annak, hogy a lengyelek leánya számára is biztosították a trónutódlást. Kassán 1374-ben történt e nevezetes szerződés király és nemzet között, a mely egyrészt első fenmaradt okmánya a trónöröklésnek a lengyeleknél; másrészt első nevezetes okmánya a nemesség előjogai biztosításának s államalkotó rendi szereplésének. Nagy Lajostól nyeri a lengyel nemesség első lényegesebb kiváltságait, másfél századon át gyarapítja azokat, növeli hatalmát s íme a XVI. század közepén már oly hatalmassá lőn, hogy ez a Nagy Lajos által teremtett nemesi osztály az, mely a főurakkal szemben királylyá választja Báthoryt. Ő sem maradt Nagy Lajos megett, ő tetőzte be a lengyel nemesség előjogait. Nem nevezetes jelenség-e az, hogy egy magyar király kelti életre az oly hatalmassá nőtt lengyel nemességet s ismét egy magyar az, Báthory, a ki a hatalom tetőfokára emeli?!

Nagy Kázmér volt az utolsó Piast-házi királya Lengyelországnak. Utána két különböző dynastia váltotta fel nagyon rövid időközben egymást. Az Anjou ház nem alkothatott királyi törzset, mert férfi ágon mindjárt első ízében kihalt (1382.). Nagy Lajosnak két leánya maradt, Mária és Hedvig. Mária, az idősebb, Magyarország királynéja lőn, Hedvig, az ifjabb, örökölte a lengyel koronát. A lengyelek ő mellé királyi férjül, előbbi jegyese osztrák Vilmos mellőzésével, Jagelló litván herceget választották, kit, mint királyt, II. Ulászlónak neveznek. Íme az örökösödés és a választás egymásba oltva. A királynő öröklé a trónt, a királyt a nemzet választá. Ismeretes e házasság politikai fontossága: a keresztyén vallásra térő Litvániának Lengyelországhoz csatolása.

II. Ulászló alapította a közel két századon át virágzott Jagelló dynastiát. Az ő maradékai közül a koronát rendszeren az elsőszülött fiú örökölte. A trónöröklés volt a fő elv, de mindenik király trónralépésénél a *választás* elve is érvényesült, ha nem is tényleg, de legalább formailag, hogy helybenhagyja és szentesítse az öröklést. A Jagellók alatt mindvégig az örökösödés és választás kettős elve uralkodik, a királyi család örökösödési és a nemzet választási joga mintegy összeforrva jelentkezik.¹⁾ Épen úgy, mint nálunk. Hogy nem pusztán örökösödés volt, látszik abból, hogy mindenik király a trónralépésekor kiadott diplomában elismeri, hogy a főpapok, főurak és a nemesség közös akaratából, mint törvényes örököse és utóda az elhunyt királynak, választatott és fogadtatott el királyul. Sándor választási diplomájában meg épen ki van emelve, hogy trónfoglalása a »szabad választás jogánál fogva« történt.²⁾

De arra nincs példa a Jagellók idejében, hogy választás a trónöröklést megváltoztatta volna. A nemzet dynastikus érzelmei mellett semmi trónkövetelő, lett volna az bel- vagy külföldi, nem versenyezhetett a természetes és törvényes trónörökössel. Sőt, a mi több, egyszerűen lehetetlen volt a szabad

¹⁾ *Lengnich*: Jus publicum regni Poloniae I. k. 68. l.: »Non solo populi consensu, sed pariter successionis jure nitebantur, ut se Poloniae haeredes nominarent.«

²⁾ *Jure electionis liberae*. Volumina Legum. I. k. 110—162. l.

választás gyakorlása, mert ha Lengyelország választó királyság, — Litvánia örökös tartománya volt a Jagelló családnak. Királyt választani Lengyelországban a Jagellók mellőzésével, annyi lett volna, mint lemondani Litvániáról.¹⁾ Már pedig a királyság és nagyhercezség uniója mindörökre felbontatlannak vala declarálva s többször megújított ünnepélyes acták által.

A nemesség, hogy mégis fentartotta gyakorlatilag nem érvényesíthető választási jogát, annak megvolt a maga realis oka. A nemességnek nem annyira az volt célja, hogy a korona felett rendelkezék, távol állott tőle az újítási vágy, a természetes örökös mellőzésének, vagy dynastia változtatásnak szándéka: választási jogát nem érvényesíteni, de értékesíteni igyekezett. A király változás a legjobb alkalom volt előjogai biztosítására és újak szerzésére. S az nem is maradt el, mint kiérdemelt jutalom a trónöröklésbe való beleegyezésért. A király trónra lépésekor rendszeren kiadott egy diplomát, a mely a nemesség szabadságait biztosítja s rendszerint növeli is. Ugyanaz volt a jelentősége, mint nálunk a királyi hitlevélnek. Így minden trónralépésnél a nemesség mintegy új szerződést köt a királylyal, mely rendszeren egy-egy újabb hódítmány a nemesség részére s legtöbbször a királyi hatalom rovására. A trónörökös nyugodtan alhatott a korona felől, hogy megkapja biztos lehetett felőle; de viszont éberem virrasztott a hatalomvágyó nemesség, hogy beleegyezését jól megfizettesse. Annyi bizonyos, hogy a választás elve az örökösödés elvére való befolyással olyan jelleget adott a lengyel királyságnak, a melyenhez fogható ez idő szerint még csak egy volt Európában — a magyar. Nálunk is ép úgy megvolt az örökösödésbe oltott választás complicált viszonya,²⁾ ép úgy megkivántatott az örökléshez a nemzetalkotó rendek közmegegyezése; ép oly kelendőségnek örvendettek a trónfoglalási privilegiumok. Ebben a lengyel és magyar közjog párhuzamos fejlődést mutat.

És a mily fokozatosan gyarapodik a nemesség hatalma,

¹⁾ *Lelewel J. Betrachtungen ü. d. p. Z. des ehemaligen Polens.* 71. l.

²⁾ *L. Salamon F. A magyar királyi szék betöltése és a practica saunctio története.* Budapest, 1881.

ép annyira megnyirbálódik a királyé. Mig másutt a királyi hatalom növekvőben van, addig Lengyelországban hanyatlásnak indul; ha nem is oly rohamosan, mint a magyar trónon ülő Jagellóké. Nálunk a XVI. század elején süllyedt le a királyi tekintély oda, a mely a mohácsi catastrophához vezet; a lengyeleknél e század vége felé nő a nemesi teljhatalom annyira a király fölé, hogy akad lengyel nemes, a ki azért nem fogadja el a királyjelöltséget, mert neki több az, hogy lengyel nemes.

A két utolsó Jagelló alatt a király választás elve újabb tért hódított. I. Zsigmond alatt törvényenyé lőn, hogy a királyt e célra összehívott országgyűlésen (generalis dietán) fogják választani — és pedig az összes nemesség részvétélével.¹⁾ Zsigmond fiát, Zsigmond Ágostot — még atyja életében megválasztják a pioterkowi országgyűlésen; de az öreg királynak biztosító levelet kellett kiadnia, hogy ez az előzetes választás jövőre nem fog praecedentst alkotni.²⁾

Zsigmond Ágost nem is gátolta a nemzet szabad választási jogát. Nemcsak hogy utód nélkül halt meg, de nem is igyekezett utódot kijelölni, sőt még nővérének Annának sem gondoskodott férjéről, a ki, mint a Jagelló család utolsó sarja, az összekötő kapcsot képezhette volna a kihalt Jagelló s egy új dynastia között.

A Jagelló ház férfiágon kihaltával a szabad választás joga a maga teljességében visszaszállott a nemzetre. Most már a nemzet szabad akaratától függött, ki legyen az ország új királya.

A különbség az alkotmány fejlődésére s az intézmények hasonlóságára nézve rokon magyar és lengyel nemzet között az, hogy a míg nálunk az Árpádház alatt az örökösödés elve egyesítve volt a szabad választásával, addig a Piastok alatt tisztán örökösödés útján száll a korona apáról-fiúra. A XIV. század folyamán az uralkodó családok kihaltával itt is ott is előtérbe lép a szabad választás elve. De míg nálunk új dynastia nem képződhetik a XV-ik század folyamán sem, mert a

1) Volumina Legum I. k. 245. l.

2) Volumina Legum I. k. 245. l.

királyok rendszerint fiutód nélkül hunynak el (mint Zsigmond, Ulászló, V. László; Mátyásnak sincs törvényes fia), és így a szabad választás teljes virágában van; addig a lengyeleknél Jagelló erőteljes dynastiát alkot, melylyel szemben a lengyel nemzet csak elvben tartja fel a választás szabadságát. -- A XVI. század folyamán szerepet cserél a két szomszéd ország: Magyarországon örökössé válik a Habsburg ház (bár a nemzet fentartá még mindig *jogát*, hogy legalább a család kebelében szabadon válasszon); Lengyelországban a Jagellók kihaltával a korlátlan szabad választás jut érvényre és áll fenn több mint két századig.

Sőt a lengyelek tovább mentek. Zsigmond Ágost halálával nemcsak szabadválasztási jogával élt a nemzet; de kötelezte magát, hogy azzal jövőben is élni fog. Új törvény kél (az *Articuli Henriciani* között¹⁾, a mely megtiltja az uralkodónak, hogy utódot jelöljön ki, fentartván azt a nemzet közmegegyezésének. A király nem hozhatta többé szőnyegre a trónöröklés kérdését. Így lehetetlenné volt téve már előre is új uralkodó család képződése. Lengyelország ezzel szakított a traditiókkal, eltért régi alkotmányától. Két század viharos királyválasztásai azonban megmutatták, hogy theoriában nagyon szép lehet valami, a mi a gyakorlatban nagyon veszélyes és — *post tot discrimina rerum* — az 1791-iki május 3-iki alkotmány visszatért a Jagelló-kor traditióira, midőn a választás elvét korlátozta s az uralkodó család tagjaira szorította.²⁾

Ilyen átalakulásokon ment keresztül a lengyeleknél a királyválasztás kérdése. Közel öt századon át uralkodott a választás joga, eleinte, mint *theoria*, a Piastok kihalásától a Jagellók letűntéig; majd tényleges szabadválasztás a Jagellók után a május 3-iki alkotmányig. S mily különböző kihatása volt a két időszakban a nemzet életére.

Az utolsó Piast, midőn érvényt szerez a választásnak: egy nagy politikai eszmének, a birodalom egységének képviselője, garantiája; a Jagellók alatt: a szabadság előmozdítója

¹⁾ *Volumina legum* t. II. p. 150. l.

²⁾ A máj. 3-iki alkotmány. 8. art. I. *Kalinka*: *Sejm czteroletny*.

s öre; a köztársaság utolsó idejében: állandó zavarok és belviszályok kútforrása.

A királyválasztás kérdését a Zsigmond Ágost halálát követő interregnum alatt szabályozták, a varsói convocation. Convocationak, *összehívó országgyűlésnek* nevezik a lengyel közjogban azt, melynek minden választó országgyűlést meg kellett előznie s a mely összehívta s kitűzte a királyválasztó országgyűlést. ¹⁾

Az első interregnumnak legfontosabb mozzanata volt ez a varsói összehívó országgyűlés. Egyik legnevezetesebb mozzanata egyszersmind lengyel a alkotmány történelmének. Ezen határozták meg a királyválasztás módját, a mely tartott egész Szaniszló Ágostig. Ott állapították meg a lengyel alkotmány új elveit.

Fontos elvi kérdések felett kellett ítélnie. Kit illet a királyválasztás joga? A senatust-e, a képviselők testületét-e, vagy magát az összes nemességet? A szavazatok értéke egyenlő legyen-e, a kis-nemesé annyit nyomjon-e, mint a senatorok-é? Ki versenyezhet a koronáért? Mindezekre a választ a varsói összehívó országgyűlés adta meg — és pedig több, mint kétszáz évre.

Rövid három év mulva az itt megállapított módozatok szerint választják Báthoryt is; kénytelenek vagyunk azért ezzel és az első interregnummal behatóbban foglalkozni.

A királyválság legelsőbben is azt a kérdést vetette fel: ki legyen az interrex, ki hívja össze a senatorokat, ki álljon a közügyek élén, míg a trón betöltetlen?

Ketten versenyeztek a most igazi köztársaság elnökségére: a gnezdai érsek és a királyság nagymarsalja,

Az érsek, mint az ország primása, mint a szent szék született legatusa, mint a senatus feje (princeps senatus), uagy tekintélynek örvendett. Megkülönböztetett tisztelet il-

¹⁾ Lengnich: Jus publicum-jában 2. k. 82. l. azt mondja, azért hívták convocationak, mert az összes rendek meghívtak rá s bár a többi országgyűlésekre is meghívtak, mégis a convocatio név csak arra az országgyűlésre alkalmaztatott, mely a királyválasztást megelőzte. Erőltetett magyarázat! Bizonyára nem másért nevezték »comitia convocationis«-nak, mert az hívtá össze a választó országgyűlést.

lette, a király felállott és néhány lépésnyire közeledett elibe, ha a primás jött. Nagy udvart, számos kísérőt tartott, minden ceremonia alatt saját személye körüli marsalja ment előtte, mint a király előtt. Joga volt pénzt veretni, nem volt szabad kardot rántani jelenlétében s minden illetlen szó, a melyet előtte ejtettek ki, szigorú büntetést vont maga után. Legfőbb előjoga az volt, hogy ő koronázta a királyt. Ő akart tehát elnökölni a királyválasztásnál is. A politikai életben is voltak előjogai. Ő volt az alkotmány és törvények őre a királylyal szemben, joga volt a maga neve alatt országgyűlést hívni össze, ha a király azt megtagadta. — A primás 1563. óta Uchanski Jakab volt. Ő szerepelt Báthory választásánál is.

Vetélytársa volt a királyság nagymarsalja, az első politikai méltóság az országban. Ő volt a senatus tulajdonképi elnöke, ő vezette a tanácskozást. Az országgyűlés alatt ő volt a legfőbb bíró, ő tartotta fenn a rendet. Ő hívta össze a király életében a senatust. Természetesnek találták azért, hogy ő tegye azt a királyválság idején is. Nagy pártja volt a nemeség között, a kik azt tartották, hogy a primás feje az egyháznak, de nem illeti meg az elsőség a politikai életben.

Belejátszott a versengésbe a vallásos kérdés is.

A nagymarsal, akkor egyszersmind krakkai vajda, Dombrowicai Firley János, buzgó protestans volt, feje a vallásos és politikai reformpártnak. A protestantismus nagy elterjedésnek örvendett Lengyelországban Zsigmond Ágost alatt, a ki maga is a hitújítás felé hajlott. A senatus többsége, a vajdák, várnagyok s egyáltalában a főúri családok csaknem mind (Firley, Zborowski, Łaski, Gorka, Ostrorog, Leszczynski, Radziwill, Chodkiewicz) a reformationak voltak hívei. Bár a kath. reactio a főnemesi családok fiait már kezdette visszahódítani, úgy, hogy Łaski, Radziwill, Chodkiewicz ismét katolikusokká lettek: de a senatusban a protestansok képezték a többséget, még az első s a második interregnum alatt is.

A primás és a nagymarsal versengése pártokra szakította a köztársaságot. Kis-Lengyelországban a nagymarsal, Nagy-Lengyelországban a primás pártja külön-külön gyűléseket tartott. A mellett a vajdaságok is tartottak gyűléseket, s confederatiok alakultak a köztársaság békéje

helyreállítására. Végre megegyezés jött létre a két párt között, hogy általános országgyűlést tartanak Varsóban 1573. jan. 5-én, melyre minden vajdaság két-két követet küldjön az 1572. decz. 16-án tartandó vajdasági gyűlésekből.

Igy jött létre a varsói összehívó országgyűlés.

A pártok első mérkőzése a személyes kérdésben történt. Uchanski hosszú beszéddel védelmezte a primásság jogait. Firlej ebben engedett, de a törvények reformálásánál s a valóság szabadság kérdésében, az általa vezetett ellenzék győzedelmeskedett. De mielőtt erre került volna a sor, a királyválasztás helyét, idejét és módját határozták meg.

A választás *helyének* kérdése fontosabb volt, mint első pillantásra látszik. A pártok jól tudták, hogy azon fordul meg, melyikök győz. Mert nyilván való, hogy azon tartomány szelleme és hangulata, annak a szavazata, hol a választás történni fog, elhatározó befolyást gyakorolhat a választás eredményére. Így volt az nálunk is; nem hiába mondja Salamon Ferencz, hogy a Rákos mezején rendszeren a közel lakó és nagyszámú jászok és kiskunok döntöttek, mint a kik tömegesen jelenhettek meg ott. Az összes szavazóképes lengyel nemesség mintegy kétszáz ezerre tehető, de ennek legfőlebb negyedrésze jelent meg a választásokra, mert az ország határai messze terjedtek, az utazás nehézkes volt és sokba került, a mennyiben kinek-kinek magának kellett ellátnia magát s így a szegényebb kis-nemesség nem győzte költséggel a hosszas utazást és néha sokáig tartó országgyűlést.

A litvánok azt akarták, hogy a tartományuk határához közeli Parczowban legyen a választás; a protestansok, Kis-Lengyelországnak egyik fővárosát (hol pártjuk legerősebb volt) *Lublint* óhajtották kitűzni, a katolikus párt *Varsó* mellett érvelt. A koczka Varsó javára dőlt el.

Masovia, melynek fővárosát képezte Varsó, affajta kis-nemességnek volt hazája, melyet a lengyeleknél is, mint nálunk »bocskoros nemeseknek« (chodackowy) neveztek. Számuk 30—40 ezerre rúgott. Akkora szám, mely egy magában képes vala eldönteni a szavazás sorsát, ha egy jelölt köré csoportosult. Most a katolikus párt, Henrik pártjának voltak támaszai, — magok is majd mindnyájan katolikusok — s az ő

vára döntöttek az 1573. ápril 6-án kezdődött választó országgyűlésen. A második választásnál is ők képezik zömét a győztes demokrata nemesek pártjának — Báthory választóinak. Így az első királyválság idején Varsó javára alkotott praecedens, kedvező volt Báthory választására is.

A választás módjának meghatározása szintén a nemességnek kedvezett, — a főnemesség, a senatus ellenében. A nemesség Nagy Lajos óta az utolsó Jagellóig minden királyváltozást és egyéb kínálkozó alkalmat felhasznált előjogai és hatalma öregbitésére; az első interregnumot annál inkább igyekezett kiaknázni, hogy a köztársaság legfőbb jogait magának biztosítsa. Veleszületett és elvitázhatlan jogának tartotta a közügyekben való részvételt. Régebben a főpapok és főurak képviselték a nemzetet, ezekhez járultak Nagy Lajos alatt s méginkább a XV. században a nemesség képviselői. De e képviseltetés által nem adták fel személyes jogaikat. S ennek a személyes jognak szereztek érvényt a varsói convocatio alatt. Különben is volt mire támaszkodniok. Zsigmond két statutuma (1530. és 1538-ból) kimondta a nemesek részvételét a király választásban. »A választás legyen szabad, oly formán, hogy az új király az összes senatorok, tanácsosok, bárók, vitézlők, nemesek és a királyság lakosai közmegegyezésével és akarásával választassék és hirdettessék ki.« Nem volt hátra egyéb, mint hogy az írott törvénynek érvényt szerezzenek.

Zamojski János belzi követ nevéhez fűződik a dicsőség, hogy a nemesség törekvését diadalra vezette. Ő volt a nemesség szónoka, most is már, mint később, Báthory választásakor. »Szabad államban, jogegyenlőség mellett, nincs méltányosabb és törvényesebb, mint a szavazási jog egyenlősége; midőn mindenki fejenként harczol a hazáért, méltányos, hogy mindenki szavazhasson is.«¹⁾ Szavai az összes nemesség érzületét tolmácsolták s minden ellenvéleményt elnémítottak. Így az általános és egyenes szavazás elve győzött. A végrehajtás módját lesz alkalmunk látni majd Báthory választásánál.

De a választások gordiusi csomóját az képezte, hogy ki-mondották az *egyhangú választás* szükségességét. A lengyel tör-

¹⁾ Heidenstein Reinhold: Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi libri XII. Francofurti 1622. p. 22.

vényhozás lehetők hitte a lehetetlent. 200,000 választó — és egyhangú választás! ez még feltevésnek is merész volt. Ezt a gordiusi csomót csak kard vághatta keresztül. Ha a kisebbség a többségnek nem engedett szép szerivel, nem volt más, mint kardra menni, a mint tényleg a választási országgyűlés nem egyszer változott át táborhelylyé. Báthory választásánál is néztek az ellenpártok ágyúi farkasszemet.

Azonban a törvényhozók sokkal szebb megoldását végezték el papíroson annak, ha egyhangú választás nem jöhetne létre. Döntsön a sors (szól a békés megoldás), az úristenre kell bízni, kit rendel az ország királyául, hűséges pásztorául! ¹⁾

A királyválasztás módozatait tehát megállapították. Hátra volt még egy nagyon fontos dolog, a mi új bástyákkal és sánczokkal volt ellátandó a lengyel alkotmányt: a törvények revisiója és új törvények alkotása. E téren történt a pártok mérkőzése. A nagymarsal, a protestánsok pártja belátván, hogy a francia királyfi Anjou Henrik választását meg nem akadályozhatja, legalább meg akarta kötni a kezét, hogy náluk ne ismétlődhessenek a franciaországi vallásüldözések, s csak a mult év aug. 24-én rendezett szt. Bertalan éj borzalmi, a miben Medici Katalin fiát, daczára a mentegető iratoknak, részesnek tartották. A protestáns párt az új törvényekben és a megállapítandó választási föltételekben (pacta conventa) garantiákat óhajtott az újonnan választandó király ellen, minden eshetőségre. A párisi szt. Bertalan éjnek s az attól való félelemnek nagy része van abban, hogy Lengyelország mintegy köztársasági alkotmánynyal biztosította magát saját királya ellen. A királytól egyik hatalmas párt jót nem várt, gondoskodni akart tehát, hogy rosszat ne tehessen.

A törvény revisióját az interregnum elején mindenki óhajtotta. Az érsek pártja maga kezdeményezte a lowiczi gyűlésen. De midőn látták, hogy az ellenpárt a törvények javításával a vallásszabadság biztosítását akarja összekötni: a királyválasztás után szerették volna halasztani, daczára a következő instructioinak. A protestánsok és a szabadelvűek (valláskülönbség nélkül) azt felelték, hogy inkább az intézmények-

¹⁾ »De la forme, qu'on tiendra a l'eslection du roy« — Henri de Valois par le marquis de Noailles. III. k. 250. l.

ben, mint a király személyében van biztosítva a köztársaság üdve, s hogy a régi törvények eltörlése és újak alkotása az in-terregnum alatt: egyik legsarkalatosabb előjoga a lengyel nemességnek s legnagyobb biztositéka a szabadságnak.

A reform párt érvei győztek, s az országgyűlés kitűzte a törvény-revisiót, kimondván, hogy az újonnan választandó királyt addig nem proclamálják s meg nem koronázzák, a míg a régi s az újonnan alkotandó törvényekre meg nem esküszik.

Megkezdődött az országgyűlési tárgyalás. De a vallás kérdésében zátonyra került, mert ezt a senatusban a püspökök, kik eleinte nagy mérsékletet tanusítottak, visszautasították. Az országgyűlésen tehát nem boldogulván, hogy céljukat elérjék, a lengyel közjog szellemének megfelelőleg általános *confoederatiót* alkottak. Kisebb *confoederatiók* tartattak már előbb is a király halálakor; *generalis confoederatióra*, mely nagyobb szükség vagy veszedelem idején országgyűlésen el nem intézhető országos ügyek forumává vált,¹⁾ ez az első példa. Nevezetes volt ez a »Varsói *confoederatió*« név alatt ismeretes országos véd- és daczszövetség, azért is, mert mintaképeül szolgált a későbbi, főkép a XVIII. században híressé vált *confoederatióknak*.

A vallásszabadság kérdése volt ennek legnevezetesebb határozata, melyet egy felerészben protestáns, másik felében kath. tagokból álló bizottság dolgozott ki. Karnowski kujawi püspök is tagja volt a bizottságnak. — Decretáltatott a vallásszabadság, a dissidensek békéje egymás között s határozottá lön, hogy a választandó királynak meg kell esküdnie a béke fentartására a különböző vallásfelekezetek között. A »*dissidentes de religione*« kifejezés alatt ekkor még minden vallásfelekezetet értettek: kath., prot., görög és más vallást követőket együtt, később értették alatta a kath. vallástól eltérő hitfelekezeteket.

Szép lapja ez a lengyel történelemnek. Midőn más országokban a régi és új hit követői halálra üldözik egymást: a lengyel nemesség szövetkezik a kölcsönös türelmesség, a vallásbéke fentartására.

¹⁾ I. Lengnich Jus publicum. II. k. 443. 1.

A *confoederatio actáját* (1573. febr. 28-áról keltezve) ¹⁾ az országgyűlés elé terjesztették elfogadás végett. Uchanski a primás, a ki eleinte maga is részt vett a *confoederatio*ban, 2 napi habozás után megtagadta az aláírást, így a többi püspökök is, Krasiński a krakkai kivételével. De a világi senatorok és követek aláírván, betették a varsói vár levéltárába, abban egyezvén meg, hogy a királyválasztó országgyűlés elé terjesztik szentesítés, approbálás végett.

A választó országgyűlés csakugyan szentesítette is, a clerus kivételével minden senator és a nemesség megerősítette pecsétjével és aláírásával s bevették az új törvények közé. Ennek értelmében állapították meg a választott király esküformáját, benne van, hogy »*pacem et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebor et manutenebo.*« Erre esküdött Báthory is. ²⁾

A választó országgyűlésen a választás, mondhatjuk másodrangú jelentőségű volt, — az ellenzék minden erejét az új törvények alkotására koncentráltta, a mely Lengyelország alkotmányát egészen új alapra fektette: a trónörökösödést eltörölte, a koronát megfosztotta régi kiváltságaitól, hatalmát megszorította, a kormányzást körülírta, a legnagyobb jog és hatáskört az országgyűlésnek biztosította; úgy, hogy az uralkodó, királyi cím alatt, nem lett volna egyéb, mint egy köztársaság elnöke. Ezek a törvények, a melyek *articuli Henriciani* név alatt ismeretesek, új korszakot alkottak Lengyelország történelmében. Tulajdonképen az *articuli Báthoryani* név illenék inkább rájuk, mert Henrik kitért a megerősítés kötelezettsége elől, s azok nem foglaltak előbb véglegesen helyet a lengyel alkotmányban, mint Báthory trónrajutásakor. ³⁾ Báthory volt az

¹⁾ A *confoederatio actája* ki van adva a lengyel törvénykönyvben: *Volumina legum* II. k. 124. l. francia fordításban kiadta Noailles m; Henri de Valois III. k. 251. l.

²⁾ Báthory esküje megvan a krakkai hg. Czartoryski és a bécsi állami ltrban. (L. okmánytár).

³⁾ Báthory 1276. febr. 8-án a medgyesi templomban elfogadja és megerősíti a Henrik-féle törvényczikkeket. Erről szóló »*Litterae confirmationis articulorum Henrico regi antea oblatorum*«, mely latin bevezetéssel és záradékkal a lengyelül írott törv. czikkeket tartalmazza, megvan a bécsi á. ltrban (Pol.), egykorú nyomtatott példány.

első király, kinek a kormányzás emez előírt új formájával meg kellett próbálkoznia s ő volt az első és utolsó is, a ki dacára a királyi tekintélyre rakott eme bilincseknek — vaskezével, bámúlatos lelki és szellemi erejével, nagy király tudott lenni. ¹⁾

A második fontos választási actát képezték az u. n. *pacta conventa*, választási föltételek, melyek a választott király *igére- teit* s a nemzet követelményeit foglalták pontokba, s melyeket szintén meg kellett erősítenie az új királynak. Ez is lényeges alkatelemét képezte a későbbi választásoknak. Látni fogjuk Báthory választásánál lényegében, itt csak eredetét constatáljuk.

Henrik szigorúnak tartotta a föltételeket, melyeket a lengyel követek Párisban eléje terjesztettek. Vonakodott is elfogadni s megesküdni rájuk; de nem volt más választás, mint a mit a követek egyike Zborowski János oly cathegoricusan oda mondott neki e hiressé vált szavakban: *Jurabis, aut non regnabis!*

¹⁾ »Battori, le premier à faire l'essai de la nouvelle forme de gouvernement, fu le seul de rois élus qui, à force de volonté et de génie, sut être un grand roi malgré les entraves mises à son autorité.« — *Noailles* marquis, *Henri de Valois II.* k. 338. l.

IV.

Az első királyválasztás. — A németek évszázados ellenségeskedése a lengyelekkel. — Német és muszka szövetség lengyel és magyar ellen. — A német név gyűlölete. — A Habsburgok törekvése a lengyel trónra. — A német és francia versenye a lengyel királyságért. — Vesztegetések, lélekvásárlás. — Valois Henrik diadala Ernő főherczeg felett. — Henrik rövid uralkodása. — Megszökése.

Az első királyválasztás Lengyelországban a francia és német befolyás mérkőzése volt; a második a németé és magyaré. A ki legelőször sorompóba lépett a lengyel trón elnyeréséért, mindkét interregnum alatt: az az osztrák ház volt.

A német birodalom évszázadokon át ellenséges viszonyban állott Lengyelországgal. Ha nyílt háborút nem is provokált, de ellenségeivel szövetségben állott. Eleinte a német lovagokkal, később a moszkovitákkal. A német lovagrend harcaiban hűbérura Lengyelország ellen, rendszeresen benne volt a német birodalom keze. Már Zsigmond király bosszúból, hogy a lengyelek nem őt, de Hedviget választották Nagy Lajos halála után a trónra, — segíti a német lovagrendet Ulászló elleni küzdelmében és Stibor erdélyi vajdát cseh, morva és osztrák hadakkal a lengyel határ pusztítására küldi. ¹⁾ De a német lovagokat a híres tannenbergi csatában (1410.) leverik a lengyelek. ²⁾ Majd Vito'd litván herczeget a trónkövetelőt támogatja Zsigmond — Ulászló ellen — de őt is siker nélkül.

A Habsburg-házi császárok folytatják a Luxemburgi politikáját. A Jagellókkal örökös verseny folyik. Az osztrák Albertet, ki a császári koronát a magyar és cseh királysággal együtt első viselé a Habsburg házból, Magyarországon egy Jagelló váltá fel: I. (III.) vagy várnai Ulászló. A nemzeti ki-

¹⁾ *Cromer* Márton *Polonia sive de origine et rebus Polonorum*. 1589. kiadás 277. l.

²⁾ *L. Caro*: *Geschichte Polens* III. k. 325. s. köv. 1.

rályok, Corvin Mátyás és amott Podiebrad után, ismét nem az osztrák III. Frigyes, de újból egy Jagelló, II. Ulászló nyeri el a cseh (1471.) és a magyar koronát (1490). Őt követi mind a két trónon fia II. Lajos, a ki Mohácsnál magával együtt a Cselepatákba temette mind a két királyság önállóságát.

A német császárok politikája a XV. század folyamán mindegyre vereséget szenved a Jagelloktól. Legyőzetett a szövetséges német lovagrend is újból (1466.), s meghódolt Lengyelországnak. III. Frigyes most más szövetséges után néz.

Lengyelország északi látharáján ekkor kezd egy elleneséges árny feltűnedezni. III. Frigyes hamar megérezte az ázsiai szél fuvalmát, s vitorláit feléje fordítá. Iván a moszkoviták czárja, lerásván a mongol jármot, nyugat felé fordult s Novgorod városának elfoglalásával megkezdette az ellenségeskedést Lengyelország ellen. Az osztrák politika természetes szövetségesét látta benne. Két követség ment Moszkvába 1488. és 1490-ben, a mely első diplomatiai érintkezése volt Ausztriának a jövendőbeli Orosz-birodalommal. A követség a német lovagrend érdekében kereste meg a czárt, ajánlván őket védelmébe és segítségébe. ¹⁾ A diplomatiai érintkezésnek szövetség lett a vége. A moszkvai czár, a ki előbb Hunyadi Mátyással állott szövetségben, most 1491-ben a császárral köt véd- és daczsövetséget Magyar- és Lengyelország ellen. János Kázmér lengyel királyt közös ellenségül ismerik el. A czár segítséget ígért Miksa császárnak, hogy II. Ulászlót megfossa a magyar királyságtól; Miksa pedig a kievi nagyhercezség és Lengyelország más keleti tartományai elfoglalásában igéri támogatását Ivánnak.

Iván utódja Vassili, Smolensk többszöri sikertelen ostroma után szintén Németországtól kért segélyt. A szövetség megújított s abban állapotok meg, hogy két oldalról támadják meg az országot, a czár Litvániába, a császár pedig Lengyelországba vezeti seregét. A mi a császárt újabban Lengyelország ellen ingerelte, nem egyéb volt, mint Zsigmond lengyel király házassága Zápolya István leányával, Borbálával ²⁾, —

¹⁾ Karamsin : Geschichte des Russischen Reiches. VI. k. 273. 1.

²⁾ Solignac : Histoire de Pologne. IV. k. 338. 1.

melyben újabb kapcsát látta a lengyel és magyar szövetségnek. Az 1514-ben Moszkvában kötött egyezségnek a czár és császár között már osztozkodási célja van. Vassili Litvániára, Miksa Poroszországra vágyott. Harmadfél százév multán vágyuk be is teljesedett.

A hagyományos ellenségeskedés gyűlöltté tette a német nevet a lengyelek előtt. Sokkal mélyebb gyökeret vert az nemzedékről-nemzedékre, hogy sem oly könnyen kiirtható lett volna az osztrák ház politikája változtával is, midőn pedig a lengyelek rokonszenvének megnyeréséért mindent elkövettek. Meg volt és megvan az ellentét a két nemzet szellemében, geniusában is. Nagy volt az elvi ellentét is az osztrák és a lengyel uralkodó család között. A Jagellók alkotmányos nemzet választott királyai; a Habsburgok örökös tartományaik absolut uralkodói. A császári hatalom s az örökös tartományok feletti absolut hatalom visszahatással van s fenyegeti a magyar és cseh alkotmányt is a Habsburgok uralma alatt. A cseh nemesek, kik az első királyválasztásnál az osztrák ház követői, magok panaszkodnak, hogy szabadságuk elveszett, előjogaiktól megfosztattak s ők magok agitálnak titokban az osztrák ház ellen: vigyázzanak a lengyelek, úgy ne járjanak mint ők, ha az osztrák házból választanak királyt. Lehet-e aztán csodálni, hogy a lengyelek ellenszenva a németek ellen, nemhogy elenyésznie, de sőt fokozódik s pártok alakúlnak, melyeknek jel-szava: »nem kell a német!«¹⁾

Pedig az osztrák ház politikája a választások előtt már félszázaddal barátságossá alakult át. A lengyelek döntő győzedelme Orszánál (1514.) véget vetett jó időre a moszkoviták terjeszkedő vállalatának. A császár jónak látta szakítani a legyőzött szövetséggel — s kiegyezni a Jagellókkal. Hátha, a mit kard nem vívhatott ki, megszerezhető házasság útján, mit oly hagyományos sikerrel folytatott az osztrák politika.

Miksa császár, Ulászló magyar és Zsigmond lengyel király összejöttek Bécsben 1515-ben s megkötötték azt a nevezetes családi szerződést, a mely a Habsburg-házat a magyar trónra juttatta. Ulászló fia Lajos számára eljegyzik a császár

¹⁾ A stężyci országgyűlésen a nemesség mindogyre azt kiabálja: Nie chcemy Niemca!

unokáját Máriát; ennek testvére Ferdinánd számára, Ulászló leányát Annát; azzal a kikötéssel, hogy megszakadás esetén egymás birodalmát kölcsönösen örököljék. Ismerjük e szerződés következményeit, a mely a mohácsi vész után utat nyitott Ferdinándnak a magyar trónra.

Az osztrák ház így sógorságba jutott a lengyel királyi családdal. Megvolt téve ezzel az első lépés a lengyel korona felé is, melyet a Habsburgok, mióta azt osztrák Vilmos a Hedvig jegyese elől a litván Jagelló elragadott, soha sem tévesztettek szem elől. Szent István koronája után a Jagellókéra vágytak, a mely betetőzte volna a hatalmas dynastia világoralmát. A család egyik karja már is kinyúlt messze nyugatra, Spanyolország és az újvilág fölé, birodalmában nem szállt le a nap; a törzs maga Európa szívét bírta, a római szent birodalmat, Magyar- és Csehországot; másik karját északkelet felé nyújtotta ki a Jagellók örökségeért.

Bécsben öntudatosan készítették elő s egyengették az utat a lengyel királyságra. Zsigmond Ágost egymásután két főhercegnőt kapott feleségül, Erzsébetet (1543-ban) s ennek halála után Katalint (1553-ban). Mindketten II. Miksa császár nővérei voltak. A második házassági szerződéshez a császár megkísérelte, bár sikertelenül, egy záradékot csatolni, a mely a trónutódlást Zsigmond Ágost megszakadása esetén, egyik fiának biztosítaná. Néhány év múlva a lengyel király válni akart nejétől. Miksa beleegyezését azon föltételhez kötötte, hogy adoptálja egyik főherceget. Katalin közbejött halála megszakította az e felől megindított tárgyalást.¹⁾

A császár, sógora a lengyel király örökös nélküli halála után választás útján óhajtotta elérni azt, a mit adoptálás útján el nem érhetett. E célból még a király halála előtt állandó követet tartott a krakkai udvarban *Cyrus* apát személyében, kinek feladata volt előkészíteni a talajt, megnyerni a vezér férfiakat Ernő főherceg választására.

A császár jóeleve biztosította tervének a szent szék pártfogását is. A pápa, ki mindeddig hiába fáradozott kedvenc eszméje a keresztyén szövetség létesítésén a török ellen, s Len-

¹⁾ Noailles m. id. m. 2. k. 79. 1.

gyelországot nem sikerült megnyernie a szent ligának: fő célja előmozdítását remélte attól, ha Lengyelországot az osztrák főherczeg választása által érdekközösségbe vonja a töröktől szorongatott többi keresztény államokkal, — első sorban Magyarországgal. Az osztrák ház ha Lengyelországgal növekszik hatalma, semmi kétség nem volt benne, hogy több sikerrel mérközhet meg a pogánnyal. Megmutatta egy évszáz multán Sobjeski, hogy a lengyel fegyverek sulya sokat nyom a kereszt és félhold világraszóló küzdelmében.

A pápa követe, Commendone bíbornok, nagy eszű és erélyű férfiú, vette kezébe az osztrák párt zászlaját a Vistula partján. Befolyását tettekkel bizonyítá eddig is: ő teremtette meg a kath. reactiot s térítette vissza a lengyelek Pázmányjával Hosius bíbornokkal karöltve a főúri családok tekintélyes részét. Visszatérítette a Radziwillt és Chodkeiwiczet, Litvánia leghatalmasabb két családját; visszatért a régi hitre Łaski Albert (1569), a siradi vajda; — a hatalmas Zborowski családnak is egyik tagja, (András) a kir. udvarmester.

Commendone a kath. főurakra s a püspökök közül főkép Karnkowski Szaniszlóra, azerélyes és nagyratörő kujawi püspökre támaszkodott, a kinek nagy befolyása van az életkoránál fogva is már gyenge, elagott gnesdai érsekre, az ország primására.¹⁾

Commendone mindenek felett a litvánokban bizott. Mérés tervet főzött ki a varsói erdőben Litvánia vezérférfiaival, Radziwill Miklós vilnai vajdával és Chodkiewicz János Samogitia főkapitányával: t. i. hogy a litvánok a király halála után mindjárt, mitsem törődve a lengyelekkel, megválasztják nagyherczegül a császár egyik fiát s 25,000 lovas felfegyvereznek a választás biztosítására. Nem a lengyelektől elszakadást célozták ezzel, de mint bevégzett ténynyel kényszeríteni akarták a lengyeleket, hogy ők is a császár fiát válasszák.

A császárt e tervről azzal a kéréssel értesítette a király halála után a pápai követ, hogy mielőbb fényes követséget indítson Lengyelországba, a mellett vagy ő maga, vagy fia Ernő, lovascsapat élén a lengyel határ közelébe Boroszlóba siessen, végül Łaskinak pénzt küldjön seregszervezésre, a melylyel ő a litvánok választásával egyidejűleg felkelést indítson

¹⁾ Słupecki a lublini várnagy a császárnak 1574. jul. (b. á. ltr. Pol.)

Lengyelországban Ernő érdekében. Ilyen stratégiával vélte diadalra vezetni a főherczeg királylyá választását.

De Miksa nem volt a merész elhatározás és gyors cselekvés embere. Sokkal mérsékeltebb volt annál, hogy sem ilyen kockáztatott vállalatba bocsátkozzék, még ha bízott volna is sikerében. Amellett nem tartotta a politikai tisztességgel sem megegyeztethetőnek, hogy fia ily módon mintegy becsempésztesse a lengyel trónra. Inkább akart az alkotmányos választás esélyeivel szembeszállani, ha több nehézséggel kínálkozott is. Pedig Commendone nem ok nélkül akarta megkerülni a lengyeleket s mintegy rohammal bevenni a trónt; mert ismerte a közhangulatot Lengyelországban, tudta, milyen gyűlölt a német név, sőt maga az osztrák ház — főkép a köznemesség nagy tömege előtt. Méltán aggodhatott, hogy szépszerivel nem fog sikerülni, a mi csellel keresztül vihető lett volna. Meggyőződhetett arról nem sokára maga a császár is.

Miksa két főkövetet küldött az országba: Rosenberg Vilmos cseh főurat, a ki ismerős és népszerű volt a lengyelek között, úgy hogy később királyjelöltül is emlegették — és Perstein Wratizslávot, csehországi kancellárját. Nagy pompával léptek fel a követek, 80 kocsival és 400 főnyi kísérettel tartották bevonulásukat 1573. aug. 26-án Krakkóba. De mindjárt első lépésüknél érezniök kellett az ellenséges közhangulatot. Fogadtatásuk korántsem volt szívélyes. Elsők valának a trónkeresők követei között s bizony rossz időben jöttek, midőn a lengyelek között épen a legnagyobb volt a bizonytalanság, s még magok sem voltak tisztában, mitévők legyenek. Fejetlen volt az ország, se király, sem interrex, az érsek és nagymarsal vetélkedése még eldöntetlen, a tanács nem tudja mit tegyen, ide-oda kapkod mindenki. A nemesség zúg, mint a felzavart méhraj, félti a választás szabadságát főkép az osztrák háztól, emlegetik Magyar- és Csehország példáját, hol a választás szabadsága már meg van vesztegetve, mert a király még életében megkoronáztatta fiát.¹⁾ A nemesség bizalmatlansága befolyásolja s ovatosságra hangolja ama senatorokat is, a kik az osztrák párttal rokonszenveznek.

¹⁾ Rudolf magyar királylyá választatását atyja életében, alkotmányértés számba veszik s intő például emlegetik a lengyelek.

Zborowski Péter ekkor sandomiri vajda felhasználja közhangulatot s biztos helyet nyújtandó a követeknek, hogy a zavargó országban ne bolyongjanak ide s tova, meghívja őket vendégeül, azaz nevén nevezve: internálja őket — Sandomirba, megígértetvén velök, hogy engedély nélkül onnan nem távoznak.

Azalatt pedig a Zborowskiak hatalmas nemzetsége, a gazdag és előkelő állású öt testvér, Andráson kívül a reformatio hívei, kiknek befolyása hatalmuknál és összeköttetések-nél fogva átszövődik az egész Kis- és Nagy-Lengyelországon: fellépteti az osztrák házzal szemben királyjelöltül: a francia király öcscsét, Medici Katalin fiát, az ifjú Henriket.

A francziákkal a lengyeleknek országúl kevés érintkezésük volt, alig több, mint a mit a francia egyetemeket látogató fiatalság létesített; a két ország egymástól távol, köztük a nagy római szent birodalom; uralkodó családjaik rokonságban nem állottak; közelebbi érdekközöség nem fűzte őket össze. Mi tehát mégis az, a miért a lengyelek szeme Henriken akad meg, egy távoli ország királyi herczegén, mikor itt vannak a közelben királyok és királyi herczegek, a kiket hol rokoni kötelék, hol közelebbi érdekközöség ajánl a lengyel trónra? A francia és lengyel nép sok tekintetben rokon jellemvonása, hasonló vérmérséklet, szellem és kedélyrokonság, lovagias és büszkélkedő, bonvivant hajlamok még nem fejtenek meg mindent. A francia szellem nem hatotta akkor még annyira át Lengyelországot, mint a nagy forradalom után; nem volt a mi a francia szellemet oly népszerűvé tegye, mint az újabb időben a nagy Napoleon felszabadító hadjáratának kegyeletes emléke, az emigratiók rokonszenves fogadtatása, francia és lengyel légiók vérkeresztése stb. Mindezekről akkor még senki sem álmodott. Mi készítette elő tehát a talajt a Henrik választásához? Olyan kérdés, mely nagyon kevésé van megvitatva; pedig megoldása nem nehéz, ha a viszonyokat, a közhangulatot s a későbbi királyválasztások menetét tekintetbe vesszük.

A lengyelek gyűlölik a németet és az osztrák házat, féltve őrzik megifjodott nemzeti és alkotmányos szabadságukat: s az osztrák ház már-már rajta tartja kezét a féltett koronán, melyre régóta vágyakozik; a király alig hunyta le szemét, s a császár követei már alkudoznak a Jagellók örökeért, pártja

régóta szervezkedik, Litvánia s a porosz tartomány meg vannak nyerve s a királyságban is hatalmas szónói vannak. A német-ellenes párt hol találja meg a hatalmas ellenfélét, a kinek zászlaja alatt ügyét diadalra vezesse, ki a féltett német uralomtól az országot megmentse? Hol másutt, mint a Habsburgok legerősebb régi vetélytársai között, a francia királyi családban. Mióta V. Károly és Ferencz francia király megmérköztek a császári koronáért s mióta amaz elkeseredett véres harczokat vívták egymás ellen: a két uralkodó család rivalitása nem szűnt meg. Hatalmas és gazdag a Valois dynastia is, eszközei, segédforrásai tekintélyesek, kelet urával a győzhetetlen padisahval régóta szövetségben áll: ha valaki, egy Valois az, ki elég erős és erélyes lesz, családi hagyományaihoz híven, megküzdeni a német párttal. Ez volt a legfőbb indító ok, a mi a Zborowskiakkal, a német-ellenes párt notorius vezéreivel kitűzeti a Henrik zászlaját, felszólítván őt levélben a jelöltség elfogadására. Ez a német-ellenes párt választja később is az osztrák párttal szemben — a második választásnál Báthoryt, majd a harmadiknál a svéd királyt.

A francia pártnak ügyes ágensei voltak, köztük Krasowski János lengyel nemes, a ki 26 év óta a francia udvarban élt s még az utolsó Jagelló életében ellátogatván Lengyelországba, a lakomákon, melyekben előkelő családoknál résztvett, sokat tudott beszélni a francia udvarról, IX. Károly királyról, és öcscséről Henrikről, fennen magasztalta őt és kiváló tulajdonait s melegen ajánlotta a király halála után a lengyel trónra. Az ügyes ágenst követte a még ügyesebb és tapasztalt diplomata, a valencei püspök, Montluc, a ki már járt Lengyelországban s a ki hosszú diplomatai pályáján eddig még soha kudarcot nem vallott. A mézes beszédű főpap, a ki minden ember nyelvén tudott beszélni, nem feledkezett meg a szó hatalma mellett a pénz hatalmáról sem; 400,000 arany értékű kincset vitt magával pénzben és ékszerekben.¹⁾

A megvesztegetés alig játszott valaha nagyobb szerepet a diplomata eszközei között, mint épen a XVI. században. A fényes porta példája, a hol a szultántól elkezdve az utolsó

¹⁾ Reimann Ed. Die polnische Königswahl von 1573. (Sybel: Hist. Zeitschrift 1864. évf. II. k. 81. l.)

csauszig mindenki megfizettette magát, követésre talált a többi európai udvaroknál is. A lengyel udvar sem képezett ebben kivételt. A lélekvásárlás ragálya Lengyelországban fogékony talajra talált s a választások alatt rendkívüli mértékben elharapódzott. A lengyel történetírók Montluc-ra vetnek, mint a ki vesztegetéseivel megmételyezte az erkölcsöket s meghonosította a pénzvágy és önérdek harczát a királyválasztásoknál. De Montluc sem tesz egyebet, mint a mit az osztrák párt tett, a melynek ígéreteiről és pénzadományairól széltiben beszélgettek. S nem tett egyebet, mint a mi divatban volt azelőtt is. A francziák nem most dologoztak először Krakkóban pénzzel, régebbi példák után indulhattak. Ferencz franczia király, midőn a császárságért versenyzett V. Károlylyal, s a francia követek Zsigmond lengyel királyt (mint a cseh választó gyámját) szavazatáért ostromolták (1520.): jó tanácsadónak tapasztalták az aranyakat. A király befolyásosabb tanácsosai, mint Szydłowiecki nagykancellár, Tomicki a vicekancellár és Krzycki a királyi titkár 5000—5000 aranyat kaptak, hogy könnyebben tudjanak tanácsolni.¹⁾ — Viszont az osztrákok ha praecedent kerestek, a mivel lelkiismeretöket a vesztegetések miatt megnyugtassák: könnyen találhattak ők is. Többek közt az említett császárválasztásnál V. Károly a lengyel és magyar udvarnál hangulat-keltésre 10,000 aranyat áldozott, s az augsburgi birodalmi gyűlésre járt lengyel követeknek (köztük a plocki püspöknek) értékes ajándékokban és pénzben 1500 aranyat osztott ki, — hogy Lajos magyar király, mint cseh választó, illetőleg gyámja Zsigmond király szavazatát megnyerje. S végül a megvesztegetett lengyelek lelkiismerete is vigasztalódhatott idegen példakon. V. Károly másodizben 5000—5000 aranyat adat a magyar király két befolyásos tanácsosának Szakmáry pécsi és Szalkay váczai püspöknek.²⁾ A főtanácsosok megvesztegetési taksája tehát, mint látjuk, e század elején nem volt kisebb Budán sem, mint Krakkóban.

De a királyválasztások Lengyelországban a század második felében általánossá tették azt, a mi eddig csak az udvar-

¹⁾ *Liske Xaver*: Des polnischen Hofes Verhältnisse zur Wahl Kaiser Karls V. (Sybel Hist. Zeitschrift 1866. évf. 16. k. 65. l.)

²⁾ *Liske X. m. f. 47. l.*

nál volt szokásban. Az udvari megvesztegetések — országossá váltak. A mit eddig kicsiben, pár emberrel szemben úztek, — most egész pártokkal szemben kezdték gyakorolni. Sőt többet mondhatunk: a titkos privát megvesztegetéseken kívül dívatba jött a nemzetnek mintegy országos megvesztegetése, a mennyiben a királyjelöltek megválasztatásuk esetére nagy pénzüsszegeket ígértek az országnak — sok más anyagi előny mellett.

És a míg az osztrák ügynököket nagy mestereknek tartják a titkos megvesztegetésekben: addig a francia követ felülmúlhatatlan a nagyhangú országos ígéretekben. A királyi herczeg töméntelen gazdagsága módot nyújt neki nemcsak Lengyelországban kielégíteni az övéit, — hangsúlyozta — de azokat is, a kik Franciaországba akarnának utazni, a legnagyobb vendégszeretettel fogja ellátni és gazdagon megajándékozni. Száz előkelő lengyel ifjút a maga költségén küld ötévre a francia egyetemekre. Francia birtokai jövedelmeiből 450,000 frtot fog évenként Lengyelországba hozni. A krakkai egyetemet híres külföldi tanárokkal fogja gazdagítani. A moszkovitáktól visszaszerzi az elfoglalt várakat s bátyja a francia király 4000 puskást fog tartani Lengyelországban 6 hónapig s továbbra is nagy segédseregeket vagy pénzt fog küldeni. A tatároktól megszabadítja őket, a töröktől megnyeri a Moldva feletti fenhatóságot stb. stb. ¹⁾

A fényes ígéretek, a nemzet hiúságainak legyezgetése, gyengéinek ügyes felhasználása, megtermé gyümölcsét. A francia párt napról-napra növekedett, daczára a párisi szt. Bertalan éj borzalmainak, a melynek híre megdöbbsentette a nagyszámú lengyel protestánsokat. — Montluc értette a módját Henriket kitisztázni.

Nagy küzdelme volt Dudith Andrással, a császár buzgó követével, a ki két röpiratot intézett Henrik ellen, erősen megtámadván s vádolván őt a szt. Bertalan éji mészárlásban való részvétellel. Érdekes az a tollharcz, melyet a protestánsná lett ex-püspök és a valódi vívnek egymással, mert Montluc nem

¹⁾ *Reimann* Ed. Die poln. Königswahl von 1573. (Sybel Hist. Zeitschrift 1864. évf. 11. k. 68 és k. 1.)

maradt adós a felelettel és Henrik mentegetésével. Röpíratait lengyelre *Solikowski* a történetíró fordította.

Az első választásnál Ernőn és Henriken kívül mások is versenyeztek a lengyel királyságért és pedig a svéd király, a moszkvai czár, a porosz herceg — és állítólag az erdélyi fejedelem. Báthoryról azt írják némelyek, hogy szintén a jelöltek között szerepelt, de csak egy pillanatra.¹⁾ Én azonban az ő jelöltségének biztos nyomát az egykorúaknál nem találom.²⁾ Sokkal több baja volt neki ez időtájban otthon, sokkal több küzdelme volt, hogy Erdély fejedelmi székében megerősítse magát, — mintsem idegen trón elnyerésére törekedhetett volna. Hisz a második választásnál is az interregnum vége felé, Békés lázadása leverése után láthatott csak komolyan jelöltsége után, nemhogy most tehetne volna, midőn alig hogy az erdélyi trónt elfoglalta.

Volt egy erős párt ezeken kívül, a mely belföldit akart a trónra ültetni. Ezt a pártot az első nemzeti dynastia néven *Piast* pártnak nevezték. De ennek nem volt határozott jelöltje s ebben állott minden számereje mellett is gyöngesége. Erről különben, valamint a svéd és moszkovita pártról lesz alkalmunk a második választásnál szólni, mert ott is szerepelnek.

Az igazi mérkőzés Henrik és Ernő között történt.

A francia párttal, daczára a legnagyobb erőfeszítésnek s pénzállozatoknak, az osztrák párt versenyezni nem tudott. A követség, a mely maga 150,000 frtjába került a császárnak,³⁾ Dudith és az ügyvivők nagy serege megtett minden lehetőt, de ügyök elveszett. Az 1573. apr. elején kezdődő s május közepén végződő országgyűlésen hiába támogatták az osztrák követek törekvését a pápa, a spanyol király, a birodalmi választó fejedelmek, a csehök követei: királylýá mégis Henrik választatott. És pedig, a mennyiben a választásnak egyhangúnak kellett lennie, a francia párt megnyerte a végén magukat a litvánokat is, az osztrák ház legbuzgóbb párthíveit.

Igy az osztrák párt az első királyválasztásnál teljes ve-

¹⁾ *Reimann* id. m. azt mondja: Egyesek gondoltak rá, de ő nem versenyzett. Noailles m. id. m. II. k. 69. l.

²⁾ *Lippomano* az 1575-iki velencei követ is említi, de csak nevét.

³⁾ *Zakrzewski*: *Po ucieczce Henryka*. 259. l.

reséget szenvedett. De egy év múltán ismét alkalma nyílt sorompóba lépnie és megmutatnia, hogy mennyire okúlt az első választás tapasztalatain és tanulságain. Viszont a lengyelek számára is sok tanulságot rejtett magában az első választás, a mit a másodiknál szem előtt igyekeztek tartani.

Mert az első szabad választás eredménye, Henrik uralkodása, nem igazolta a hozzákötött vérmes reményeket. A fényes ünnepélyek mámorát, mely 1574. jan. 24-étől, a mint a határon megjelent, egész febr. 21-éig a koronázás napjáig tartott: csakhamar kiábrándulás követte. Henrikben erősen csalódtak a lengyelek. A választási föltételek teljesületlenül maradtak. A mi a nemzetnek legkegyeletesebb óhaja volt s bevétetett a választási feltételek közé, hogy az új király venné nőül a régi királyi család utolsó sarját — attól leginkább idegenkedett a király. Az új esküforma elmondására is csak úgy kényszeríthették, hogy midőn már ott térdepelt az oltár előtt s a gnezdai érsek a régi forma szerint kezdette megesketni, — a nagymarsal a szertartást felfüggesztette, követelvé, hogy az újonnan megállapított esküt tegye le, a melyben a dissidensek békéje is befoglaltatik. ¹⁾ Az új törvények megerősítése alól pedig egyáltalában kivonta magát. — Egész uralkodása olyan volt, a miben a lengyelek legkevésbé sem gyönyörködtek. Semmiben sem alkalmazkodott a nemzet szelleméhez, bizalmatlansággal viseltetett az ország legbelső emberei iránt, alig bocsátott maga elé valakit; inkább betegnek tettette magát s napokig elheverészett az ágyban, csakhogy közügyekben ne kellessen részt vennie. Ha a tanácsban megis jelent, unatkozott és ástozott — írja Orzelski ²⁾ — s úgy ült ott némán, mint a kit legkevésbé sem érdekel, a mi körülötte történik. Csak francziái között érezte magát jól, a kiknek ledérségét átplántálta a krakkai várba. Egészen a mulatságnak, kártyajátéknak, lakmározásnak s egyéb élvezeteknek élt. Szenvédélyes játékos volt. Azért szeretett játszani, a mint mondá, hogy a körülötte levő franczia urak által sok pénzt importál-

¹⁾ *Reimann E. Der Kampf Boms gegen die religiöse Freiheit Polens in den Jahren 1573. u. 1574.* (Sybel: Hist. Zeitschrift 1864. évfolyam 12. k. 393. l.)

²⁾ Orzelski Sventoslaus. *Historia Polonica* 77—79. l.

jon az országba; de a valóságban az ő veszteségei ürítették ki az ország kincstárát. A lengyelek megbotránkoztak az udvar léha multságain, az éjjeli tivornyákon, ledér tánczokon.¹⁾ Párbajok vívattak lengyelek és francziák közt. A megbotránkozás oly nagymérvű lőn, hogy gúnyos pamphletek ragasztattak a vár falaira, s az elégedetlenség, zúgolódás elhatott a váron belül is.

Uralkodásához méltó volt a befejezés. Henrik 1574. jun. 14-én testvérbátyjának IX. Károly francia királynak haláláról értesült. Anyja Medici Katalin sürgösen hívta Párisba, hogy a trónt elfoglalja. Henrik nagy titokban útra készült, lengyel tanácsosait félrevezette, nehogy akadályokat gördítsenek útja elé. Jun. 18-án elterjedt a hír Krakkóban, hogy a király éjjel szökni akar. Hogy a gyanút eloszlassa, udvarmestere szemeláttára feküdt le. De midőn minden elcsendesült a várban és városban, éjjél tájban néhány francia hívével titkon a vár kis kapuján kiosont, lóra kapott s elszáguldott Szilézia felé. Szökése még az éjjel kitudódott. Három óraker az egész város talpon volt s gyors lovakon száguldottak a futó király után. Az oswiecimi vicesztarosta utána kiáltott, hogy: *Serenissima Maiestas, cur fugis?* Udvarmestere Tęczyński gróf néhány kozákkal utól érte a határon és hívta vissza; de arról szó sem lehetett többé. Tovább száguldott s Bécsen, Velen-czén, Turinon keresztül szept. 5-én francia területre ért.

Igy jártak a lengyelek első választott királyukkal. Okúltak a példán, s a második választásnál olyan királyt választottak, a ki minden tekintetben ellentéte volt Henriknek, s a kire büszke lett még az ellenpárt is.

¹⁾ »*Rex insomnes noctes ducebat, ... choreis ímpensissime indulgens, etiam obscenis, qualis una volta gallica lingua appellata fuerat, quam quodam tempore etiam Infante et aliis clarissimis matronis inspectantibus regio horto amoenissimo ... ducere non erubescat, quum et nihil honestum prae se tulisset.*« (Orzelski id. m. 83. 1.)

V.

A Báthory előtti interregnum kezdete. — Zavar és elkeseredés a király szökése miatt. — A varsói convocatio 1574. szept. — Heves viták a királyság és királyválság felett. — Külföldi: svéd, orosz, török, ferrarai követség. — A szultán többek közt Báthoryt ajánlja. — A confoederatio határidőt tűz ki Henrik visszatérésére (1575. máj. 12.), ellenkező esetre új választást hirdet.

Henrik szökése nagy zavarba ejtette és forrongásba hozta az országot. Az a kapkodás és lázas izgatottság, melynek a szökés éjjelén Krakkó színtere volt s mely a futó király komikus üldözésében tetőfokát érte el: a király szökésének hírével elragadt az egész országra. A zűrzavar általánossá lett. A fejetlenség érzetében csakhamar feltűnedezett az anarchia réme. A lekötött szenvedélyek felszabadultak, az elszűnt pártviszály kezdett feléledni.

A gyűlölet első heve azok ellen irányult, a kiknek Henrik választásában legtöbb részük volt, vagy legbizalmasabb emberei voltak. Zborowski Pétert, a Henrik párt fejét, kit a király krakkai vajdává tőn, Mielecki, a podoliai vajda nyilvánosan megtámadta, és saját unokaöccse Stadnicki a krakkai vajdaság gyűlésén kivont karddal halállal fenyegette. Zborowski András a sandomiri vajdaság gyűlésén insultálták. Karnkowskit, a kujawi püspököt, egy köznemes (Myszkowski János) nemcsak szidalmazta, de tettelegességre ragadtatván magát, lovát megsebezte. Zamojskira is rossz szemmel néztek a Henriktől nyert starostaságért s bűnül róvták fel neki, hogy ő volt a koronázási feltételek szerkesztője.¹⁾ Henrik párthíveit annyira terrorizálták, hogy ezek alig mertek a nyilvánosság előtt mutatkozni.

Az első meglepetésből felocsúdva, a vajdaságok gyűlé-

¹⁾ Heidenstein Reinhold: *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII.* Francofurti ad M. 1672. kiadás 63. l.

seket tartottak. A senatorok külön tanácskoztak, a kis lengyelek Krakkóban, a nagy lengyelországiak Posenben. Szemrehányó levelet írtak Henriknek ¹⁾ s abban állapodtak meg, hogy a primás, mint interrex, hirdessen országos convocatiot, összehívó országgyűlést Varsóba, Bertalan napjára 1574. aug. 24-ére. ²⁾

A tartományi gyűléseken (sejmik) heves viták folytak jul. havában. Két pártot lehetett megkülönböztetni jó eleve. A higgadtabbak véleménye az volt, hogy Henrikhez, mielőtt trónvesztettnek nyilvánítanak, követséget küldjenek s időt tűzzenek ki a visszatérésre; a hevesebbek éles hangon fakadtak ki a »szökevény« király ellen: nekik nem urok többé, nem tartoznak hűséggel iránta, mert »megcsalta« az országot. ³⁾ Ilyen éles kifakadások hallatszottak Szrodán a nagylengyelországi jul. 26-iki sejmiken s kevésbé szelídebbek a többiekén. Előre látható volt, hogy a varsói országgyűlés heves viták színhelye lesz.

A convocationnak a lengyel közjog széles hatáskört biztosított. Az volt hivatva pótolni intézkedéseivel a királyi hatalmat az interregnum alatt, gondoskodni a rendről és békéről bent az országban, s vezetni a külügyet; intézkedni az ország védelméről, a katonák zsoldjának fizetéséről, a tatár felőli végek határőrséggel ellátásáról; rendezni a pénzügyet; szóval gyakorolni mind ama királyi jogokat, melyek az ország biztonságára nélkülözhetlenek valának. Végül leglényegesebb feladata volt a convocationnak a királyválasztást előkészíteni, arra időt és helyet tűzni ki s módzatairól is gondoskodni, ámbár az első interregnum alatti convocatio a királyválasztás módját körülírta.

Eme fontos jogok gyakorlására az egész nemzet lévén hivatva, a convocatióra minden vajdaságnak követeket kelle küldenie. Viszont határozatai kötelezők voltak a köztársaság minden részére, akár voltak jelen követei, akár nem.

¹⁾ A senatorok Henriknek, Krakkó 1574. jun. 20. és jul. 7. (hg. Czartoryski krakkai kvára, Teka Naruszewicza 89. k.)

²⁾ *Orzelski Sventoslai*: *Historia Polonica* leMBERGI példány 86. lev.

³⁾ Poley Mátyás a boroszlói püspöknek 1574. jul. 28-ról (bécsi államléváltár *Polonica*).

A varsói országgyűlésre aug. végén nagy számmal érkeztek a királyság követei. Litvánia rendei előre kijelentették (jul. 13-án kelt levelökben), hogy nem jelenhetnek meg, mert a csár minden perczen megtámadhatja a tartományt s így tűzhelyeiket nem hagyhatják el. De véleményüket kifejezték. Henrikhez követség küldését kívánják s hogy a convocatio semmit ne határozzon a királyválasztásra nézve, mert Litvánia nem fogja magára nézve kötelezőnek elismerni. A vilnai tartománygyűlés eme határozatát két követ vitte meg Varsóba.

A mit Litvánia igazolva tett, ugyanazt tette a porosz tartomány régi separatisticus vágyai által vezéreltetve. Graudenci tartománygyűléstükön elhatározták, hogy nem vesznek részt a varsói országgyűlésen. A meghívásra adott válaszukban (aug. 12.) felpanaszolták sérelmeiket, régi privilegiumaik megnyirbálását s hogy nem illetékes módon, nem a primás által hívtak meg.

Annál számosabban érkeztek a lengyel vajdaságok követei, ellátva a szokásos utasításokkal. A világi senatorok közül sokan otthon maradtak, főkép azok, a kik Henrik miatt compromittálva voltak. A püspökök majdnem teljes számmal jelentek meg, még a compromittált Karnkowski is megérkezett az országgyűlés vége felé.

A követek háza aug. 30-án megalakulván, Szafraniec Szaniszló biei castellánt választották elnökké, a mi már előre jelezte a követek házának Henrik-ellenes hangulatát. A senatusban a primás elnökölt, Henrik buzgó védelmezője.

A sulypont a követek házára esett. A kezdeményezés joga, a mely a királyt illette, a király nemlétében a követekre háramlott át. Az országgyűlés alkotó elemeitül ugyanis a nemesség a királyt és a követek házát tartotta, a senatust úgy tekintvén, mint a mely tanácsadóul van a király mellé rendelve, de külön önállósággal az országgyűlésen nem rendelkezik. Így az indítványozás jogát a követek ragadták magokhoz.¹⁾

A vita hevesen indúlt meg az interregnum kérdése felett. Beálljon-e az interregnum, avagy nem? ez volt a kérdések kérdése. Két párt állott egymással szemben. Az egyik a király

¹⁾ *Zakrzewski*: Po ucieczce Henryka, dzieje bezkrólewia 1574—

titkos elutazásában épen nem látott semmi jogtalanságot, ez által ő le nem mondván a királyságról, nincs ok, a miért a köteles hűséget meg lehetne tőle tagadni. Francia királylyá választatása még előnyös Lengyelországra, mert így módjában lesz régi ígéreteit teljesíteni. Ezek szerint az interregnumról szó sem lehet. A másik párt ellenben azt vitatta, hogy az interregnumot ki sem kell mondani, mert az magától beállott, abban a perczen, a midőn a király szó nélkül elhagyta az országot. Ő volt az első, a ki megszegte esküjét s ezáltal felszabadult mindenki az engedelmesség alól. Nincs más hátra, mint kimondani, hogy Henrik megszabadította az országot személyétől; s nemhogy sajnálni s botorúl visszahívni, de sőt örülni kell, hogy káros uralmának önmaga véget vetett.¹⁾

A senatus Henrik mellett, a követek többsége ellene foglalt állást. Különösen a főpapok védelmezték Henriket erősen, azt kívánván, hogy Henriket meg kell tartani s követek által visszahívni. A primás szájába meg épen olyan dictiot ad Orzelski, mintha a francia királylyá választott Henriktől azt remélné, hogy nemcsak mindkét ország felett üdvösen foghat uralkodni, de sőt könnyen elfoglalhatná Oláhországot, Erdélyt, Magyarországot s aztán egyesült erővel Görögországot s Jeruzsálemet.²⁾ — A senatus engedni akart Henriknek, a ki mind Krakkóban hátrahagyott leveleiben (jul. 18-án), mind Bécsből (jul. 29-én)³⁾ azt kívánta, hogy küldjenek hozzá követeket, a kik által az ország ügyei felől intézkedjék. — A senatorok szerettek hitelt adni annak, a mit a király útközben Velenczéből,

¹⁾ Két névtelen irat az országgyűlés idejéből a krakkai hg. Ozartoryski levéltárában Teka Naruszewicza 83. k.

²⁾ Regem scilicet, qui Galliae et Poloniae praesit, cum magno utriusque regni commodo imperaturum, facile quippe Valachiam, Transylvaniam, Hungariamque, inde tantis auctum opibus, Graeciam, Hierosalem ac universum orbem possessurum. (Orzelski id. m. 87. lev.)

³⁾ Henrik a lengyel senatusnak Krakkó jul. 18. és Bécs jul. 29. 1574. (Noailles m. Henri de Valois III. k. 598—600. l. és bécsi államlevéltár Polonica o.) *Henrik levelei* jul. 18-áról »sub noctu« : a wladislawi püspöknek; Zborowski Péternek, Zborowski Andrásnak és Wolski Péternek a vicecancellárnak; Tęczyński Jánosnak és Radziwiłłnak; Łaski Albertnek és Kostka Péternek, megvannak a krakkai hg. Czartoryski könyvtárban Teka Naruszewicza 89. kötetében.

Ferrarából, Turinból ¹⁾ oly szorgalmasan írogatott, hogy visszajő bizonynyal, tehát maradjanak hívek s mindent a királyi tekintély szem előtt tartásával végezzenek. Dicsekedve tudatja, milyen szívesen látják és üdvözlik őt Olaszország fejedelmei, örvendjenek a lengyelek is a királyukat ért kitüntetéseknek.

A senatus megegyezett abban, hogy az interregnum ne mondassék ki és Henriket tekintsék uralkodóul.

Nem úgy a követek háza. Itt a Henrik-ellenes párt határozott túlsúlyban volt s erélyes fellépésük magával ragadta a mérsékeltbbeket is. Úgy hogy a követek nagy többsége az interregnum kimondását s az új választást sürgette. Az országgyűlési vitában Henrik ellen Leszczyński Rafael ragadta meg először a szót, ki a követek házának már régebbi időtől fogva mintegy vezére volt s most az osztrák ház érdekében buzgólkodván, az interregnumot kívánta. A második volt az öreg Zbąski, a reformatio híve, ki a történelemből vett példékkel bizonyítgatta, mennyire káros volna, hogy egy távoli ország királya uralkodjék a köztársaság felett. Azokkal szemben, a kik Nagy Lajos példájára hívatkoztak, bizonyítgatta, hogy az összehasonlítás nem talál, mert Nagy Lajos már magyar király volt, midőn a lengyelek megválasztották. S kik ezt a példát utánozandónak vélik, vajjon megengedhetőnek tartják-é, hogy mint akkor Budára hirdetett országgyűlést a király, most majd Párisba menjenek országgyűlésre? ²⁾ Az interregnum harmadik ékesszólója ez interregnumok történetírója *Orzelski* *Świętosław*, a kinek, bár még fiatal ember volt, nagy befolyása volt a nemességre.

E triumviratussal korántsem mérközhettek az ellenpárt vezérei, a kik közül egyedül Warszewicki Kristóf tett számot, mint ügyes szónok. De őt is igyekezett elnémítani az ellenpárt, vádakkal lépvén fel ellene az országgyűlésen. ³⁾ A követek házában az interregnumot ellenző oppositiot nem vették figyelembe és a mint már Zsigmond Ágost idejében megpró-

¹⁾ Henrik a senatusnak Ferrarából jul. 31., Turinból aug. 25.; Karnowskinak Turinból aug. 27. (a hg. Czartoryski kv. T. Nar. 89. k.; a legelső kiadva Noailles: id. m. III. k. 602.)

²⁾ Orzelski id. m. 88. lev.

³⁾ U. e. 89. l.

bálta a többség, hogy a csekély kisebbség ellenére szavazat-többséggel határozott: úgy most is ezen eszközhöz folyamodtak a követek s a senatus előtt az egész ház nevében az összes vajdaságok közmegegyezéséről beszéltek, s az interregnum kihirdetését és új királyválasztás kitűzését kívánták. ¹⁾

Sept. 8-án megérkezett Karnkowski a kujawi püspök is, ki a szenvedett zaklatások miatt s azok megújulásától való féltében mindaddig távol tartotta magát Varsóból, míg onnan személyére nézve megnyugtató tudósításokat nem nyert. Most is jónak látta nagy kísérettel jönni, nem annyira méltósága, mint saját biztonsága okáért. A mint a senatusban főpapi ornátusában megjelent s a követekkel szemben nyílt homlokkal kijelentette, hogy minden gyanú ellen tisztázni óhajtja magát, elnémúltak a vádak ²⁾ s Karnkowski csakhamar visszanyerte előbbi befolyását s domináló szerepét a senatusban. Ő eddigelé föltétlenül ragaszkodott Henrikhez, követet is küldött hozzá a primással és Tęczyńskivel együtt s állandó levelezésben állott vele ³⁾; de most már nem zárkozott el a Henrik-ellenes párttól sem s szemrehányásokkal kezdte illetni a megszökött királyt, a miért ilyen veszedelembé sodorta az országot. ⁴⁾ Önállóságát azért megtartotta mindvégig: »sík, mint az angolna«, ⁵⁾ jellemzi őt plocki collegája — nem hagyja magát befolyásolni s kitartóan saját útján jár. A püspökök között neki és a krakkainak volt legtöbb tekintélye, a többieknek kevés befolyása volt a közügyekben, a primás elaggott, a leMBERGI érsek olyan mint a »szentelt víz.« ⁶⁾

A világi senatorok is részt vettek a vitában: Mielecki a podoliai, Kostka a sandomiri vajda, Herburt a sanoki várnagy és többen. Jobbára a monarchikus elvet védelmezték, úgy vélekedvén, mint Hosius bibornok, hogy ámbár a király szökésé-

¹⁾ Zakrzewski: Po ucieczce Henryka 151. l.

²⁾ Orzelski id. m. 91. l.

³⁾ Henrik Karnkowskiak Lyon 1574. sept. 20. Rhemis 1575. febr. 14. Ne kételkedjenek, hogy visszatér, (hg. Czartoryski ltr.)

⁴⁾ Zakrzewski id. m. 152. l.

⁵⁾ Myszkowski Fogelvedernek 1574. sept. 25. (bécsi államltr.)

⁶⁾ A plocki püspök »Berillus«-nak Pultovia 1574. aug. 7. (bécsi államltr.)

vel nagyot vétkezett az ország ellen, mégsem szabad a nemzetnek az engedelmség alól magát feloldania, a hűséget megszegnie s feltételeket dictálnia.

Valóban, ha a főpapokon és a világi senatorok többségén állott volna, Henrik ügye békés megoldást nyerendett s könnyen oda fejlődhetett volna a dolog, hogy — a miről szél-tiben rebesgettek — Henrik a lengyel királyságot megtartván, kormányzóul küldötte volna öcscsét az alençonai herceget.

De a senatorok között is volt nem egy, a kit a monarchicus elvek nem győztek meg s a forradalmi jellegű, de jogosnak vélt gyökeres orvoslást tartották czélszerűnek, t. i. a királyt trónvesztettnek nyilvánítani s újat választani. Ilyen volt maga a gnezdai várnagy is Tomicki, kit a gnezdai érsek, a primás hiába igyekezett megnyerni.

Nem csoda aztán, hogy a vita hosszúra nyúlt. Annál is inkább, mert az országgyűlésnek e fő tárgyon kívül sok más kérdéssel is kellett foglalkoznia.

A követek háza pl. azon követeléssel lépett a senatus elé, hogy a senatus a kincstár jövedelmei kezelését illetőleg vetessék alá a követek ellenőrzésének. Erre az szolgáltatott okot, hogy a főurak az ország jövedelmeit a király eltávozása óta kényök-kedvök szerint kapkodták szét s méltán tarthatott attól a nemesség, hogy hosszú interregnum alatt még inkább elharácsolják. E kívánságot el is fogadta a senatus, nehogy gyanút ébreszsenek magok ellen, mintha az ország jövedelmeit hűtlenül kezelnék. ¹⁾

Számtalan magán vád és panasz is került az országgyűlés elé. És pedig nemcsak a nagybrendű hatalmaskodások esete, de alárendeltebb s korántsem országos fontosságú kihágások is. Ez egyrészt abban leli magyarázatát, hogy a nemesek főben járó perei az országgyűlés elé tartoztak, másrészt abban, hogy némely vajdaság a törvényszékek működését beszüntette, absurdumnak tartván a király nevében itélni akkor, mikor nincs király. Némely vajdaságban úgy segítettek ezen, hogy a király neve mellőzésével az új alkotmány nevében hoztak

¹⁾ Zakrzewski id. m. 148. l.

ítéletet a törvéynapokon. ¹⁾ — A legtöbb vajdaság a kérdés eldöntését az országgyűlésre halasztotta.

A varsói convocatio intézkedett is erről, elrendelvén a törvényszékek működését, a hiányzó bírói állások betöltését a vajdaságokban a szt. Márton napjára (nov. 11.) hirdetendő gyűléseken s legfőbb törvényszékül elrendelvén az interregnumok alatt szokásos confoederationalis ítélőszék, a *kaptur* érvényességét. ²⁾

A vasói convocationak volt még egy fontos mozzanata: a külföldi követségek fogadása. A leendő királyjelöltek közül máris követeket küldtek többen az országgyűlésre, hogy jóelőre tért foglaljanak.

Az osztrák párt, okúlva a múlt választás példáján, főbb lengyel párthívei tanácsára ³⁾ nem küldött követeket Varsóba, mindössze Dudith, a császár ügyvivője küldötte el embereit, hogy egyengessék a talajt. A császár, hogy Henriket se sértse meg s a multkori elhamarkodás kockázatának se tegye ki magát, mindössze levelet küldött a rendekhez, melyben tiltakozik ama hír és vád ellen, mintha neki Henrik szökéséről előzetes tudomása lett volna és ő biztatta volna arra. Pedig tagadhatalan, hogy Dudith volt az első, a ki a francia király halálát a császár meghagyásából és részvételével tudatta Henrikkel és szorgosan tudakozódott a király szándéka felől ⁴⁾ s nem lehetetlen, hogy biztatta is. Innen származhatott a császár gyanúsítása, a ki a varsói rendek előtt igyekezett mentegetni magát s készséggel látta el útlevelekkel a Henrikhez küldött követeket. ⁵⁾

III. János svéd király követe, Lorichs András, sept. 8-án nyert kihallgatást az országgyűlésen. Hosszasan fejte-

¹⁾ Poley Mátyás a boroszlói püspöknek a nagylengyelországi tartománygyűlésről 1574. jul. 28. (bécsi államltr.)

²⁾ L. a varsói confoederatio actáját 1574. sept. 18-ról Noailles III. k. 608—9. l.

³⁾ A plocki püspök Fogelvedernek Pultovia 1574. jul. 27. (bécsi államltr. Pol.)

⁴⁾ Miksa Dudithnak Bécs 1574. jun. 10. (bécsi államltr. Pol.)

⁵⁾ Miksa válasza Bécs 1574. okt. 6. a lengyel senatus sept. 18-iki levelére (mindkettő a krakkai egyet. Karnkowski cod. 160. k. 69. és 78. l.

gette, mily benső baráti érzelmeket táplál ura Lengyelország iránt s mennyire fájlalja, hogy királyuk így cserben hagyta őket. Szövetséget ajánl Svéd- és Lengyelország között és közös háborút javal a moszkoviták ellen, melyre most volna a legjobb alkalom, mikor a czár hadi ereje annyira megfogyott, hogy a legutóbbi háborúban — úgymond — 600 férfi ruhába öltözött női sebesültet találtak a svédek a csatatéren, elképzelhető, mennyi nő lehetett az egész seregben. Aztán kéri a király, hogy Lengyelország törleszteni már le adósságát, a 120,000 tallért (Katalin lengyel hercegnő, most svéd királyné hozományát) s az 50,000 aranyat (Bona királyné hagyatékát leányának), mely összegeket a svéd király 12 év előtt a lengyel királynál hagyott, hogy pénze legyen a muszka háborúra.¹⁾

A svédek áradozó barátság-nyilvánulását köszönettel fogadták a lengyelek, bár jól tudták, hogy önérdekből akarják a muszka háborúba bele lovalni őket. Válaszukban azonban kimondják, hogy sem muszka háborúra, sem adósságtörlesztésre nincs pénzük, a helyett jókivánsággal fizetnek, kívánván a királynak s az egész Svédországnak — jó egészséget.²⁾

A czár követe (Jelczaninow Fedor) minden áron a svéd követ előtt akart beszélni,³⁾ s mert ezt el nem érthette, inkább nem is beszélt az országgyűlésen. A rendekhez különben sem volt megbízatása, mindössze a királynak, meg némely főpapoknak és főuraknak szóló levelekkel érkezett. De azért nem mulasztotta el, hogy a czár királylyá választása érdekében egyesekkel ne alkudozzék.⁴⁾

A királyválasztást illetőleg a leghatározottabb parancssal Achmet csausz, a török követ érkezett. Két levelet hozott: egyiket a szultántól a primásnak, a másikat Mehemed vezér-basától a senatoroknak.⁵⁾

¹⁾ A svéd követ beszéde a varsói gyűlésen 1574. sept. 8. (bécsi államltr. Pol.)

²⁾ A senatus válasza a svéd követnek 1574. sept. 18. (Karnkowski cod. 160. k. 71. l.) V. ő. Zakrzewski id. m. 225. l.

³⁾ A svéd követ Dudithnak Varsó 1574. sept. 12.

⁴⁾ Orzelski id. m. 92. l. Zakrzewski id. m. 227. l.

⁵⁾ A szultán és a nagyvezér levele Konstantinápolyból 1574. jul. 29., megvan a krakkai egyet. kvtár Karnkowski cod. 65, 66. l. Lásd az Okmánytárban.

A csausz sept. 11-én terjesztette az országgyűlés elé megbízatását. Két pontból állott: egyik a moldovai kérdés, másik a királyválasztás körül forgott. Vádat emel a szultán némely legyel urak, főkép Łaski és Ostrogski Konstantin herczeg ellen, hogy Iván moldovai vajda érdekében (a kit a szultán árulásért megöletett) mozgalmat indítottak s Moldovába behatoltak, Iván kincstárát, feleségét, sógorát és hét moldován bojár feleségét Lengyelországba vitték. Követeli kiadatásukat, a békebontók megbüntetését és Péter új moldovai vajda békében hagyását. ¹⁾

Nevezetes (s ránk nézve kétszeresen az!) a mit a királyválasztás felől izen a szultán. Semmi reményt ne tápláljanak Henrik visszatéréséhez. Gondoskodjanak új királyról. De ne válasszanak a szultán ellenségei közül. Hallja, hogy a császár fia vágyik a királyságra. Jól tudják a lengyelek, hogy a németek a fényes porta ellenségei s Lengyelország iránti barátságuk is csak ideig-óráig tart. Miksa császár kérte a szultánt, hogy ajánlaná a lengyeleknek királyul; de ő e kérését (melyet »nem restelt« megkoczkáztatni, daczára, hogy ellensége a portának) visszaútasította. ²⁾ — Tanácsolja, hogy olyat válasszanak, ki a régi barátságot fen fogja tartani a portával. Ott van magok között pl. *Kostka* (volt danczkai várnagy, most sandomiri vajda), vagy ha ő nem tetszenék, ott van a *svéd király*, vagy *Báthory* »az erdélyi palatinus, a szultán hű embere, becsületessége és okossága által páratlanul tündöklő férfiú, ki a békét és barátságot tiszteletben tudja tartani s azonkívül bölcs és derék uralkodó.« ³⁾ Ha ezek közül, vagy magok közül bárkit választanak, a szultán kész nemcsak a barátságot fentartani, de szükség esetén segítséget is ad ellenségeik ellen.

¹⁾ U. o. a szultán és a nagyvezér levelében.

²⁾ A poseni püspök Miksának Isdbicza 1574. sept. 16. küldvén másolatban a vezérbasa levelét. (Mindkettő bécsi államltr. Pol.)

³⁾ »Aut... Stephanum Báthory, palatinum Transylvaniae, fidelem Caes. Celsitudinis, virum integritate, prudentiaque singulari ornatum, pacem et amicitiam colere scientem, in regni gubernatione sapientem et strenuum, acceptare dignentur.« A török követ oratioja Varsóban 1574. sept. 11. (lásd Okmánytár.)

Igy Báthory jelöltsége egyike volt a legelsőeknek, melyek a királyválság elején mindjárt szóba kerültek. A szultán ajánlatában igaz, hogy a harmadik helyen van említve, de olyan nyomatékmal s annyi magasztalással, hogy a szultán a többiek felibe látszik helyezni őt. Az ajánlás sorrendjében meg van tartva a jogszerűség látszata. Első helyen említi, hogy a nemzeti önérzetnek hízelegjen: a *belföldit*, másodsorban a Jagelók *rokonát*, s harmadszorra a személyes érdemekben amazok fölött kitüntetett *idegent*. Az ajánlás formája azt a benyomást teszi ránk, hogy a szultánnak szíve szerinti igazi jelöltje Báthory. De korántsem tartjuk ezt döntő momentumnak, sőt kétélű fegyver; mert épúgy hányja szemére ezt s emlegeti miatta a »török szolgá«-t az ellenfél, mint a mily előnyösnek tartja saját pártja az ő királysága esetére a török békét.

Az említetteken kívül még egy királyjelöltet látunk feltűnni a varsói országgyűlésen. És ez a ferrarai herczeg *Alfonz* — a kinek követe, bár szintén titokban, mint a cszáré — de feltűnően szötte hálót a befolyásosabb urak körül. A titok leple sokkal átlátszóbb volt, hogy ne tudta volna mindenki miben sántikál. ¹⁾

Igy a varsói convocation már több királyjelölt jött szóba.

De a nyilvános jelöltség mindaddig idő előtti volt, míg az ország rendei meg nem egyeznek abban: királya-é még Henrik az országnak, avagy többé nem? A királyság és királyválság felett pedig — a plocki püspök szerint: mint a számár árnyéka felett ²⁾ — még mindig harczoltak a pártok.

A senatus ragaszkodott Henrikhez s követséget akart hozzá küldeni; a követek háza trónvesztettnek akarta declarálni. Többszörös sikertelen üzenetváltás után a követek nyugtalansága a húza-vona felett mindinkább fokozódott s sokan fenyegetőzve s protestálva elhagyták az országgyűlést. Végre Mielecki podoliai vajda és mások közbenjárására compromissum jött létre a két párt között. A senatus elállt az ünnepeyes követségtől, a követek viszont a trónfosztástól. A helyett

¹⁾ A plocki püspök Dudithnak. Varsó 1574. sept. 19. (bécsi államlevéltár Pol.)

²⁾ »Cio è della ombra d'asino.« Varsó 1574. sept. 6. (bécsi államlevéltár Pol.)

közmegegyezés jött létre, hogy levélben megintik Henriket a visszatérésre s határidőt tűznek ki neki, melyre ha vissza nem jő, trónvesztettnek fogják tekinteni s új királyt választanak.

Megalkották sept. 18-án a confoederatit; ¹⁾ kijelöltek két levélvivőt (nem követet), mert szóbeli izenetet semmit sem küldtek ²⁾; kitűzték határidőül 1575. május 12-ét s ugyanakkorra országgyűlést hirdettek Stęzycbe, azzal a kijelentéssel, hogy ha akkorra Henrik vissza nem térne: új királyt fognak választani. ³⁾

A varsói convocatio e félrendszabálylyal fentartotta elvben a királyságot, gyakorlatban életbe léptette az interregnumot s mindenek felett nyolcz hónapi uralmat engedett az anarchiának s ugyanannyi időt a pártoknak, melyek azt a tanúságot merítették az országgyűlésből, hogy int az óra, szabad a vásár!

¹⁾ A confoederatio actája Noaillesnál III. k. Varsó, 1574. sept. 18.

²⁾ Dudith a császárnak 1574. sept. 24.

³⁾ A lengyel senatus és rendek levele Henriknek Varsó 1574. sept. 18. krakkai Teka Nar. 89. k.; bécsi udv. kv. tár 8736 cod. 532 l. és nyomtatásban Noailles III. k. 60.

VI.

Az osztrák párt lázas tevékenysége a királyság elnyeréséért. — A császár megbízottja: Dudith András, Báthory egykori tanuló társa, majd pécsi püspök, most lengyel honpolgár. Élete, jellemzése, áttérése a prot. vallásra, nőülvései. Buzgólkodása a Habsburg ház érdekében. Myszkowski plocki püspök, a párt feje. — Lengyelország legbefolyásosabb főurai: a Zborowskiak, Łaski Albert, ez utóbbi zsarolásai; követői. Mielecki ilyvói, Kostka sandomiri, gr. Tęczyński belzi vajda. Firlej. Herburth. Ossoliński. Ostrogski herceg. Szafraniec. Zamojski. Opaliński a nagymarsal. Ostrog. Tomicki. Leszczyński. Gostomski. — A főpapság. — A pápai nuntius. Uchański a primás és a püspökök. A litvánok: A slucki herceg. Radziwiłł, Chodkiewicz, Wołłowicz család. A poroszok: v. Zehmen, Działyński, Kostka. Az osztrák párt agitatioja.

A varsói convocation, a mint láttuk, már több királyjelölt forgott szóban: az osztrák-házi, Piast, azaz belföldi, a ferrarai herceg, a svéd király, a moszkoviták cászája — és Báthory.

A legnagyobb tevékenységet eddig, s később még inkább, az osztrák párt fejté ki — ügynökei által.

Élt ez időtájban Krakkóban csöndes elvonúltságban egy magyar ember, ki fényes múlttal dicsekedhetett, s kinek tettvagyó lelke, kiváló tehetsége s magasra törő ambitioja sehogy sem tudott megnyugodni a tétlenségben, melyre egy idő óta kárhóztatva volt. Ez a férfi — Dudith András, az egykori pécsi püspök, most a protestantizmus híve, boldog családapa és lengyel honpolgár. Őt szemelte ki a császár megbízottjává a királyválasztás előkészítésére.

Dudithnak mint ifjúnak kiváló tehetségével arányban állott gondos neveltetése. Tanúlmányait Boroszlón s az olasz egyetemeken végezte; Paduában tanuló társa volt Báthorynak, Berzeviczynek, Kovachóczynak. Az egykori tanuló társak messze szakadtak egymástól s most férfikoruk delén mint ellenfelek találkoztak ismét egy idegen ország politikai harc-

terén. Dudithot egész múltja az osztrák házhoz kötö, de épen ezért exponált pártállása eléggé megmagyarázza az éles hangot, melylyel Báthoryról a császár vetélytársáról nyilatkozni szokott; nem szükség tehát ifjúkori vetélkedést és gyűlölséget keresnünk közöttük, s boszút a Dudith részéről, mint azt némely életírója teszi.¹⁾ Annál kevésbé, mert ismerjük a szeretetteljes hangot, melylen Berzeviczy, Kovachóczy, Báthory első ministerei, az egykori tanúlótárssal s most politikai ellenféllel érintkeznek²⁾, s ismerjük a hangot, melylyel maga Dudith is él később Báthoryval — a már királylyal szemben.³⁾

Dudith az egyházi pályán gyorsan emelkedett. 1557-ben, mint 24 éves ifjú, apáttá s esztergomi kanonokká, 1660-ban czimzetes püspökké lön, 1563-ban a csanádi s még ugyanazon évben a pécsi püspökséget nyerte. Az 1562-iki tridentin zsinaton ő volt a magyar clerus egyik képviselője, s ott első szónoklatával általános feltűnést keltett, de nem kevesebb ellenséget is szerze magának, a mint az egyház kebelében előforduló visszaélések ellen élesen kikelt. Innen származott meghasonlása az olasz püspökökkel, a pápai követekkel s magával a szentszékkal; ennek lön következménye később a kath. egyház kebeléből való kiválása.

Az uralkodó kegye, daczára az ellene irányuló törekvéseknek, nem fordúlt el Dudithtól. A tridentin zsinat után nyerte a csanádi, majd a pécsi püspökséget s 1565-ben Miksa császár kényes természetű követséggel bízta meg Lengyelországba. A lengyel király ugyanis harmadik nejéül az első nővérét, Katalin osztrák főhercegnőt választá. De a házasság szerencsétlenül tütött ki s a király el akart válni nejétől. Miksa császár nem nézhette közönyösen nővére, a lengyel királyné sorsát s Dudithot azzal a megbízatással küldötte a lengyel udvarba, hogy békítse ki a házastársakat, vagy az elválás esetére eszközölje ki, hogy az osztrák ház örökölje a lengyel trónt, Ernő főherceg adoptálása által; szóval, hogy az

¹⁾ Stieff Carl Benjamin : Leben und Glaubens-Meynungen Andreas Dudiths. Bresslau 1756. 58. l.

²⁾ Berzeviczy Márton és Kovachóczy Farkas levelei Dudithnak, Krakkó 1576. máj. 25. (bécsi államltr. Polonica o.)

³⁾ Brutus epist. select. lib. V. 201.

osztrák érdekeket a lengyel udvarnál képviselje. A kényes természetű kérdést Katalin bekövetkezett halála oldotta meg.

Dudith lengyel követsége életének elhatározó és regényes fordulatot adott. A királyné udvarhölgyei között megtetszett neki egy nemes hölgy, Strasz Regina, a kinek áradózó szavakban magasztalt lelki s testi bájai annyira lebilincseltek a java korát élő férfiú képzeletét, hogy elhatározta őt nőül venni. Kész volt feláldozni egyházi méltóságait, letenni a püspöki díszet, kiválni a kath. egyház kebeléből s kockáztatni uralkodója kegyét, a ki őt oratorává, állandó követévé s belső tanácsosává tette a lengyel király udvarában. ¹⁾ Nem törődött a római clerus gyűlöletével, a pápai átokkal, tervét végre hajtá: 1567-ben nőül vette »minden női erényekkel ékes« választottját, hogy vele »keresztyénhez méltó életet éljen.« ²⁾ — Az áldozatokért, melyet szerelmének hozott, kárpótolva érezte magát a boldog családi életben, melyből két fia és egy leánya származott. ³⁾ Hét évig tartott e házas élet, míg nem a boldog frigynek neje halála 1573-ban véget vetett.

Ez alatt Dudith megszerezte a lengyel indigenatust (a péterkowi országgyűlésen 1567-ben) s birtokot szerzett Nagy-Lengyelország Smigl városában; állandó lakását azonban Krakkóba tette át. Reménykedett a reformatio felé hajló Zsigmond Ágostban, hogy tanácsosává teszi; de e reménye nem teljesedett. A császár szolgálatától (legalább hivatalosan) szintén meg kellett válnia s így életének ez időszakát a közügyek szolgálatától távol, családi magányában, tudományos kedvteléseinek élve töltötte el. Míg nem a lengyel választási mozgalmak idején ütött az ő tevékenységének órája is.

Dudith sokkal hasznavehetőbb ember volt, hogy sem a császár az ő szolgálatát igénybe ne vette volna, mihelyt arra ismét szüksége volt. Dudithban sok volt az államférfúi ügyesség, nem hiába az olasz diplomaták tanítványa; elismeri ezt róla a velencei követ is. ⁴⁾ Éles eszű, ékesszóló, emberismerő

¹⁾ Reuter: Vita Dudithii. 4. l. és Stieff C. B. Leben Andreas Dudiths 90. l.

²⁾ U. o. 93, 94. l.

³⁾ U. o. 95. l.

⁴⁾ Lippomano l. Zakrzewski id. in. 106. l.

s az emberekkel bánni tudó. Megbecsülhetlen előnye, a miben egyik német diplomata sem mérkőzhetett volna vele, hogy jól ismerte a talajt, a hol működnie kellett, ismerte a lengyeleket, erényeikkel, hibáikkal. Tudja, hová kell becsületes ember s hol lehet több hasznát venni a tág lelkiismeretűnek; hol kedvesebb a komoly férfi s hol kell alkalmazni a könnyű vérű csacsogókat. ¹⁾ A hol kell: óvatos, elővigyázó és takarékos maga is; de döntő pillanatokban nem retten vissza az erőszaktól sem s kész mindent kockára tenni. Nyugtalan természetében van valami kalandos; telve van disszóság- és hatalomvágygyal, fontos szerepet akar játszani s ezért éjet és napot összetéve küzd, fárad s feláldozza magát teljesen.

Zsigmond Ágost halála tért nyitott tettvágyó lelkének. Miksa császár, a kinek rokonszenve nem szűnt meg iránta, 1572. őszén felszólította, hogy összeköttetéseivel Ausztria érdekében működjék. Ennek következtében a legelsők egyike volt, a ki Miksa követeihez sietett, hogy felajánlja szolgálatát, biztosítván őket, hogy egész odaadással fog szolgálni régi urának. ²⁾ A követek elfogadták ajánlkozását. Dudith azonban többet akart, hivatalos jellegű megbízatást kívánt, a mit nem nyervén meg, az első választásnál nem is ment el a varsói országgyűlésre, mint a császári követek óhajtották volna.

A mint a császári követek, Rosenberg és Perstein, a királyválasztás után Bécsbe visszatértek, a császár belátván mennyi hasznot tehetne neki Dudith, ha hivatalos megbízottjává tenné: már 1573. júliusban kinevezte őt »titkárjának és követének Lengyelországban«, feladatává tévén, hogy mindenről szorgalmasan tudósítson, s az osztrák pártnak híveket szerezzen. De szívére köti, hogy mindent a legnagyobb óvatossággal tegyen. ³⁾

A királyválasztás Henrik javára már eldőlvén, egyelőre

¹⁾ A császárnak egy méltóságos követje mellett legyen egy könnyűvérű küldöttje is, a ki fecsegjen, izegjen-mozogjon, mert mint a komolyaknak a komolyság, épúgy tetszik a könnyelműbbeknek a fecsegés. Van ugyan itthon is elég csacsogóknak »sed tamen varietas delectat.« (Słupceki 1574. okt.)

²⁾ Zakrzewski: Po ucieczce Henryka 109. l.

³⁾ A császár instructioja Dudith számára 1573. jul. 13. (b. á. ltr.)

meg kellett azzal elégedniök, hogy az osztrák pártot összetartsák. Köszönő leveleket küldöttek a párthíveknek s főkép a mindvégig hű poroszoknak. Rosz vért szült a lengyeleknél hogy a császári követek a poroszok közt tapogatóztak: nem kívánának-e visszatérni német fenhatóság alá?

Dudith nem késik jelenteni urának, mily felháborodást keltett eme hír és az, hogy Rettenetes Iván követei jártak Bécsben s a császár is küldött Dánián keresztül Moszkvába s szövetkezett a czárral Lengyelország ellen. Miksa feleletében nem késik a követküldés hírét megczáfolni. És tényleg igaza van, hogy nem küldött *követet*, mert utazó *kereskedők* által juttatta levelét a czárhoz, melyben panaszkodik Henrik válasza ellen s köszöni a czárnak, hogy Ernő főherczeget ajánlotta a lengyel trónra. Iván nem késett saját vadásza által küldött levélben válaszolni s ellenséges ajánlatokat tenni Lengyelország és Litvánia ellen. ¹⁾

Ezek a hírek annál alkalmatlanabb időben szállingóztak mert új királyválasztásról kezdettek rebesgetni. Henrik ugyanis nem akarta elfogadni a választási feltételeket s így az új választás lehetősége nem volt kizárva.

Dudith annál inkább buzgólkodott és egyengette a talajt. Megnyerte a krakkai vajdát Firlej, a mi hogy mekkora nyereség volt, mutatja Firlej nagy befolyása, melyet a megelőző interregnum alatt az osztrák párt ellen érvényesített. ²⁾ Több befolyásos úrhoz is megtalálta a hozzáférközés módját Łaski Albertet a siradi vajdát, a ki az elmúlt választásnál oly csúfosan cserben hagyta a császárt (mert Henriktől 50,000, IX. Károlytól 100,000 frankot kapott, ³⁾ szintén megnyerte az osztrák ügynek.

Érintkezésbe tette magát a litvánokkal is, a kik belátván a francia ígéretek csalfaságát (a hadisegélyt illetőleg a czár ellen), Dudithra kezdtek hallgatni, ki azt hirdette, hogy

¹⁾ L. Zakrzewski: id. m. 113. l. és Iwan Gróźny i Maksymilián II. cz. m.

²⁾ Firlej a császárnak 1573. sept. 23. írja, hogy kész neki szolgálni egész házával.

³⁾ Zakrzewski W., Rodzina Łaskich w XVI. wieku (Ateneum 1882. 224. l.)

a legjobb segílyt nyujthatja a czár ellen — a császár barátsága a czárral.

Az apró sikereket egy döntő ténynyel akarta megkoronázni a buzgó internuntius. Tanácsolta a császárnak, hogy Ernő főherczeggel vétetné el Annát a lengyel királyleányt s ő választ sem várva jó eleve terjesztgette a házasság hírét. De, mint a legfontosabb kérdésekben rendesen, úgy ebben sem értett egyet a császár Dudithtal s határozottan megtiltotta, hogy illetén reményeket ébresszen s a hírt terjeszsze. ¹⁾

Igy folytak az osztrák párt ügyei Henrik Lengyelországba jöveteléig (1574. jan.). Ezután egy időre »conticuere omnes,« szélcsend állott be, mintha előjele lett volna a bekövetkező viharnek, melyet Henrik szökése előidézett.

A lengyelek Henrik szökésében részesnek tartották Dudithot. És nem ok nélkül. A francia király haláláról a császár rögtön tudósította követét s meghagyta, hogy tüstént menjen Henrikhez, fejezze ki részvétét, jól figyelje meg a benyomást, melyet a hír tenni fog reá, figyelmezzon szavaira, igyekezzék kifürkészni gondolatait, tudakozódjék céljairól s végre saját véleményének is adjon kifejezést. Ha Henrik Lengyelországból távozni akarna, hívja meg Bécsbe. A király Dudithtól tudta meg először bátyja halálát, ő készítette elő és könnyítette meg szökését, ő szerezte meg számára a császártól a szükséges útlevelet. ²⁾

A császár a váratlan fordulat felett nem tudta örömét eltitkolni. Midőn az országból futó királyt a bécsi udvarban fogadják, mindenki a lengyel ügyekről beszélt, mintha már-már kezökben tartanák a koronát. Arról meg voltak győződve, hogy Henrik eljátszotta. ³⁾

Valóban e második királyválság elején legjobb kilátásai a győzelemre az osztrák pártnak voltak. A válság bekövetkezése szervezett pártot talált, a császárnak ügyes és buzgó állandó követe működik az országban; befolyásos főurak támogatják, poroszok és litvánok osztrákházi királyt óhajtanak s a lengyel senátorok a meglepetés zavarában mintegy önkényt

¹⁾ A császár Dudithnak 1574. jun. 10. (bécsi államltr.)

²⁾ Zakrzewski id. m. 119. l.

³⁾ U. o. 118. l.

dobják magokat a császár karjaiba, tőle várván segédkezet a bonyodalom békés megoldásához. ¹⁾

A szenátorok aggódva látták elharapózni a pártviszály tüzét s féltették a belviszályba merülő országot. Erélyes királyt óhajtottak, a ki meg tudja védeni az országot mind a külelenségtől, mind a belső zavaroktól. És erre az osztrák házat tartották leginkább képesnek. Mert, eltekintve a török ellen való tehetetlenségétől, Ausztria mégis egyike volt Európa hatalmasabb államainak. Lengyelországgal szomszédos, háta megett állott a római szent birodalom.

Igaz, hogy Habsburg-házi király könnyen török háborút vont volna az országra, a mivel a szultán nyíltan fenyegetőzött, de viszont békét szerzett volna a czárral, a kinek barátságos érzelmei a császárhoz ismeretesek voltak. Voltak, a kik jobbnak látták a szomszéd keresztyén államok szövetségében elfogadni a harcot a törökkel s nem várni be, míg a töröknek tetszeni fog Lengyelországra támadni, mit csak idő kérdésének tartottak. Az ellenpárttal szemben, kik a porosz tartományt és Livóniát féltették a német szövetségtől, azt bizonyígtatták, hogy épen a Habsburg-házból való választás által elejét veszik a német birodalom régi praetensioinak e két tartományra. Továbbá azt remélték a császártól, hogy az államadósságokat magára vállalja, s ebben II. Fülöp segítségére s az új világ aranyaira is számítottak.

E nyomatékos okok mellett a Habsburg-ház mellett szóltak Miksa császár személyes tulajdonai. Ismeretes volt az ő eszélyessége, felvilágosodottsága. S a míg a Habsburg-háznak a katholicismus élén állása biztosíték volt a pápa segélyét illetőleg, addig Miksa vallásos türelme a lengyel protestánsok vonzalmát is megnyerte. Az egyik részen az ex-püspök, a protestans Dudith, a másikon a jezsuiták legbuzgóbb híve, a plocki püspök, állanak az osztrák párt élén.

Ily viszonyok között a legjobb előjelek mellett kezdődik újjult erővel az agitatio. Egyelőre óvatosan és titokban, nehogy Henriket megsértsék s nehogy az elhamarkodás hibájába essenek, mint a múltkori királyválság idején. Alig hagyja el Hen-

¹⁾ A szenátorok Miksának Krakkó 1574. jun. 21. (bécsi államltr.)

rik Bécsset, megered a levelek árja Lengyelországba, a párt-hívek köszönetet kapnak eddigi hűségükért s buzdítást jövőre.¹⁾ Szállnak az utasítások s megbizatosok Dudith számára s posták és ügynökök indulnak mindenfelé.

*

Az osztrák párt zászlaját most egy előkelő állású, nagy befolyású főpap, a plocki püspök Myszkowski Péter ragadja kezébe s ritka odaadással és buzgalommal működik a császár érdekében. Dudith mellett, Myszkowski a feje s legfőbb tanácsosa a pártnak. Ő mondja meg mit mikor kell tenni, kit mivel kell megnyerni, kiktől várható az ügy diadalra vezetése, kik a legfélelmesebb ellenségek. Az ügy érdekében fátyolt borít Dudithnak ex-püspökségére, a pápai átokra; nem tekint benne mást, mint a császár emberét, kivel a közös cél érdekében szoros szövetségre lép. Sőt maga inti, hogy a protestánsokkal, főkép az új krakkai vajda, a sandomiri castellán és a podoliai palatinus pártjával ő alkudozzék, mint protestáns, de mindig a kellő óvatossággal (*pedetentim et timide*). Nemcsak tanácsol, de cselekszik is. Ír a pápai követnek, az érseknek, a katolikus párt fejeinek, személyesen is érintkezik többekkel s megtesz mindent, a mi tőle telik.²⁾

Úgy történt, a mint a plocki püspök tanácsolta. A szeptemberi varsói gyűlésre (1575), mely az *interregnum* felett határozandó volt, a császár nem küldött követeket s ezzel ügyének csak használt, mert így magok a lengyelek kezdték őt felkeresni s így, legalább a látszat szerint, magoktól a lengyelektől indult ki újabban az osztrák jelöltség.

Eljöttek a régi párt-hívek, s többen újabbak is, hogy felajánlják szolgálatukat s pénzbeli segítséget kérjenek. Az első egyike volt a kalandos Łaski Albert, a ki ünnepélyesen meg-

¹⁾ Miksa a plocki püspöknek, Bécs, 1574. jul. 1. Ugyanígy a pose-ninek. A lublini castellánnak jul. 7. A boroszlói püspök Miksának jul. 12. stb. (bécsi államltr.)

²⁾ A plocki püspök levele, Pultovia 1574. jul. 27. *Primum, quod anteacta negotia satis docent, nihil esse temere et praecipitanter agendum . . . Io non so troppo parlare, ma quello che fo, fo realmente et senza fuco, et in questo negocio usque ad oras* (bécsi államltr.).

ígérte, hogy ezentúl híven fog szolgálni, ¹⁾ nem feledkezett meg azonban fényes jutalmat kötni ki szolgálataiért. A krakkai püspök Krasiński is váltig bizonyítgatta, hogy ő mindig nagy barátja és híve volt az osztrák háznak, s ha a múlt választásnál a kérlelhetetlen sorson változtatni nem is lehetett, jövőre mindent el fog követni Miksa érdekében. ²⁾ Három nappal előbb még azt írja róla plocki collegája, hogy: simplex, ravasz és nem megbízható! s egy hónap múltán újra megerősíti e véleményét. ³⁾ A többi püspökökről is remélték, hogy »eszökön fognak járni.« ⁴⁾ A hatalmas Zborowski nemzetség egyik tagja, az udvari marsal, Ernő főherczeg ügyében rendkívüli dolgokat mivelt (fa cose terribile). ⁵⁾ A litván marsal a p'ocki püspök hatalmában állott. A nagykancellár Dembiński, a ki eddigelé osztrákellenes volt, a senatusban erősen védte a Habsburgokat azok ellen, kik Henrik szökését a császár biztatásainak tulajdoníták. Az új vicekancellár is oly bensőséggel magasztalta az osztrák ház erényeit, hogy bámúlatot gerjesztett. ⁶⁾ Nem késett Krakóban jelentkezni és híveket hozni a lublini castellan Slupecki sem, egyik legbuzgóbb s legmozgékonyabb híve az osztrák pártnak, a ki fut, fárad, toborz és tanácsokat osztogat s nagy örömmel de nem kevesebb optimizmussal jelenti, hogy a senatus elenyésző csekély kivétellel osztrákpárti. ⁷⁾

De ha az osztrák párt számos párthívvvel dicsekedhetett mindjárt eleinte, nem lehetett elbiznia magát, mert sokan voltak az ellenpártosok is. Mindenekfelett a középnemesség, a lovagrend nagy tömege, mely hagyományos ellenszenvvel viseltetett minden iránt, a mi német. Még magok a mazoviaiak

1) Salm gróf a császárnak Zaskiról, Galgócz, 1574. aug. 31. (bécsi államltr.)

2) Krasiński Ferencz krakkai püspök Bosantini 1574. július 30. (bécsi államltr. eredeti).

3) Myszkowski Fogelvederhez, Pultovia 1574. július 27. és Varsó september 6. (u. o.)

4) U. o.

5) A plocki püspök Fogelvedernek, Varsó 1574. sept. 6. (u. o.)

6) Ismeretlen Webernek 1574. jul. (u. o.)

7) A lublini castellan s. d. valószínűleg 1574. oct. (bécsi államltr. Pol.)

is, az a nagy nemesi raj, — a melyből pedig sokan osztrákpártiak, — csodálatos, mily gyűlölettel lángolnak a német szokások és a német név ellen! írja a viszonyokat jól ismerő plocki püspök.¹⁾ Sokan mondják köztük, hogy készek inkább meghalni, mintsem német uralom alatt éljenek.²⁾

De nemcsak a köznemesség volt osztrákelles; voltak a főnemesek között is számosan, kik Habsburgot nem akartak királyul. A legelső szemlénél, melyet az osztrákpárt vezérei 1574. nyarán a pártok felett tartanak, úgy találják, hogy ellenük lesznek: a krakkai, podoliai, sandomiri, kaliszi, siradi, inowladislawi, rawai, kulmi vajdák, a cancellár, a kincstartó, a gnezdai, lebergi, be'zi, wislici, bieci, tarnowi, wieluni várnagy és többen, kik nemcsak egy-egy ember-számba jöttek, de egész pártokat képviseltek. Ezek között némelyek az ország legbefolyásosabb vezérférfiai. Így a krakkai vajda Zborowski Péter, a leggazdagabb és legtekintélyesebb főurak egyike. Henrik lengyel királyságát leginkább neki köszönheté. Maga a Zborowski család a leghatalmasabb volt az országban. Az osztrákpárt nekik tulajdonítja a legfőbb súlyt. »Ha a Zborowskiak Ernő főherczeg pártján lesznek — a játék nyerve van!« hangsúlyozza a pártvezér.³⁾ Mert a Zborowskiaknak nagy pártja s legkiterjedtebb összeköttetése van.

Mintegy meggyőződésé vált ennek következtében az osztrák párton, hogy »az egész ügy fundamentoma a Zborowski családon nyugszik, őket kell az ügynek megnyerni és biztosítani, mert sokan a mint megtudják, hogy a Zborowskiak Ernő főherczeget pártolják, csupa vételkedésből is a főherczeg mellé állanak.«⁴⁾

E hatalmas család feje s legbefolyásosabb tagja Péter, a krakkai vajda, a ki hangadó Kis-Lengyelországban. Reá hallgat a russiai vajda és főhetman (Jasłowiecki), s általa be-

¹⁾ Myszkowski Fogelvederhez, Pultovia 1574. jul. 27. és 1574. aug. 7. Berillusnak (Fogelvedernek a titkos neve) — »Mazovii sunt plurimi, qui nostra causa velint, sed mirum est, quanto et illi et alii flagrant odio in mores et nomen Germaniae.«

²⁾ U. o. (b. á. ltr.)

³⁾ Myszkovski (u. o.)

⁴⁾ A plocki püspök Dudithnak, Pultovia 1574. sept. 25. (b. á. l.)

folyása van a hadseregre és a ruthénokra; vele tartanak a Gorka grófok, Szaniszló és András, és sok más nagylengyelországi úr. A litvánokra is befolyása volt sógora Chodkiewicz litván nagykancellár által s nagy összeköttetése volt az egész országban. Ő pedig az osztrák háznak notorius ellenfele. Maga az udvari marsal, András, a ki eleinte az osztrák házhoz vonzódik, nem bízik e testvérében, a kiről jó eleve az a hír, hogy Báthoryhoz és Rosenberg cseh főúrhoz küldöz követeket; ¹⁾ majd, hogy a többi testvérekkel együtt a ferrarai herceget akarják, a kinek titokban arczképét köröztetik. ²⁾ Szóval a Zborowski családra, a választás »fundamentumára«, főkép a család fejére, az osztrák párt nem számíthatott.

Az osztrákpárt mindent megkisérlett e hatalmas család megnyerésére. Dudith ment elől ebben is. Volt a Zborowski-aknak egy nővérük, Zsófia, ³⁾ Tarnowski János özvegye, kinél Dudith megkedveltette magát és ígérletét nyerte, hogy nőül megy hozzá. Nem csekély merészség kellett ahhoz, hogy ő, a jóformán hazátlan idegen, szegény köznemes, olyan viszon- tagságos múlt után, szemét vesse a legelső lengyel család sarjadékára, a gazdag fiatal özvegyre, kinek kezéért előkelő dús- gazdag ifjak versengettek. Egyik egy litván herceg, másik a kiewi vajda fia, mindkettő (a mint Dudith maga elis- meri) őnálá mind testi szépségre, mind gazdagságra — mik- kel ő nem dicsekedhetett — sokkal különb daliák. ⁴⁾ És a szép özvegy mégis neki, a számkivetett magyarnak, a szellem arisztokratájának adott elsőséget.

De a házasság, Zborowska Zsófia beleegyezése daczára erős akadályokba ütközött. A versenytársakkal könnyebb volt végezni, mint a büszke testvérekkel. A menyasszony anyja

¹⁾ A plocki püspök Fogelvedernek Varsó, 1574. sept. 6.

²⁾ Leszczyński Stentzl emlékirata a császárhoz, Bécs 1574. decz. 11. (b. á. 1.)

³⁾ Stieff, Erzsébetnek 102. l., de Zakrzewski (id. m. 273. l.) Zsófiá- nak mondja.

⁴⁾ Dudith Cratonak, Krakkó 1574. jul. 15. »Habeo rivales, magnos et potentes viros. Uterque et forma et opibus et aliis rebus omnibus, quibus ego orbatus sum, florentissimi.« — (I. Stieff: Leben Andreas Du- diths 103. l.)

s fiverei közül a protestáns Péter, a ki Dudith személyét nagyra becsülte, és Sámuel beléegyezett volna; nem úgy a katolikus vallásra visszatért András az udvari marsal, János és Kristóf, kik Dudithot, a kétes származású s bizonytalan állású idegent (lengyel nemessége daczára) nem tartották méltónak a családhöz s nővérükhöz. Felróvták szegénységét, bolyongását a világban, felújították ex-püspökségének emlékét s úgy gondolkoztak, hogy nagy gyalázat érné általa őket és családjukat s kerülni akarták a császárpártiság látszatát is.¹⁾ Hiába esküdözött a szerelmes özvegy, hogy Dudithról nem tud lemondani s ha tudna sem akarna,²⁾ hiába veté magát közbe több ízben a plocki püspök a marsalnál Dudith érdekében,³⁾ hiába kérte Dudith a császár engesztelő közbenjárását, hiába hozatta el az udvari kancelláriától ékesen kifestett magyar nemesi címerlevelét: a büszke testvérek engesztelhetetlenek maradtak. Dudith azonban nem tágitott. A plocki püspök azt tanácsolta: legjobb lesz véghez vinni feltett szándékát s aztán majd ki lehet engesztelni a marsalt.⁴⁾ — És Dudith megfogadta a tanácsot: 1574. november havában ol-tárhoz vezette Zborowska Zsófiát.

De a bevégzett tény nemhogy kiengesztelte volna a sógorokat, sőt még inkább felingerelte. András, »a pápánál is pápistább,« a nuntiuossal szövetkezett, hogy Dudithot a császárnál lehetlenné tegye⁵⁾ s mikor ez nem sikerült, elhatá-

¹⁾ Dudith Cratonak 1574. sept. 1. *Fratres non omnes consentiunt, sed maximus natu, palatinus, et Samuel, noster, — alii despiciunt inopiam, peregrinitatem abominantur; quidem etiam praeteritae et abiectae conditionis meae episcopalis memoriam non possunt abiicere et aiunt: se suamque familiam magnum dedecus accepturam, — — — invidiam etiam fugiunt, ne videantur partibus Caesaris esse.* (L. Stieff id. m. 103. l.)

²⁾ Dudith Cratonak 1574. Heumonat 15. »Jam etiam si maxime velit, referre pedem non possit, jurat se nolle, etiamsi posse (u. o. 104. l.)

³⁾ A plocki püspök Fogelvedernek 1574. sept. 6. és sept. 26. Dudithnak (b. á. l. Pol.)

⁴⁾ U. az sept. 6.

⁵⁾ Dudith Cratonak 1574. decz. 7. »Marsalcus curiae regiae frater uxoris meae germanus, ipse papa papalior... id satagit per nuncium apostolicum, ut me apud Caesarem perdant« (Stieff id. m. 104. l.)

rozta a három testvér (legalább Dudith azt állítja), hogy öt felkonczolják s nővérüket fogságra vetik. ¹⁾

Így a czélt, melyre Dudith házassága által törekedett, nem érte el. Igaz, hogy sógorságba keveredett a legelső lengyel családokkal, de az ilyen sógorságban nem volt köszönet. Rokonok helyett elkeseredett ellenségeket szerzett magának s nejével (birtokaitól megfosztatván) gazdagság helyett adóságokat kapott. Sőt még előbbi barátai közül is többen elfordultak tőle, kik a Zborowskiakkal ellenséges lábon állottak, — azt hívén, hogy a családi egyenetlenség sógoraival csak tettezett s kiszámított színlelés. A rokonságból tehát hasznot nem, csak gyűlölséget aratott. De azért nejét megvédélmezte saját testvérei ellen is s megbecsülte mindvégig, mikor üldöztetést kellett is szenvednie miatta, — s a személyes bántalmazások nem lankasztották erélyét ura a császár szolgálatában.

*

A Zborowskiak mellett legtöbb gondott fordított az osztrák párt Łaski a siradi vajda megnyerésére. Łaski, kivel történetünk folyamán sokszor fogunk még találkozni, a leghírhedtebb és kalandosabb lengyel főúr volt, ki mindig azzal tartott, a ki legjobban megfizette. Szavazatának volt értéke, és nyomatéka, de olcsón nem adta. Örökös pénzzavarban szenved s épen azért ő a pénzvadászók nagymestere, az u. n. desperatusok vagy katilinariusok vezére. Valóságos rabló lovag, csakhogy más — a középkorinál modernebb kiadásban.

Kalandos múlt állott a háta megett. Fia Łaski Jeromosnak, Zápolya János ismert diplomatájának. Ő maga magyarországi születésű, első neje is magyar volt, Serédy leány; magyar és lengyel földön vannak nagy birtokai, lengyel főméltóságot visel; de azért, mint igazi kalandor, hazájául tekinti az egész világot. Résztvett Heraklides vajda moldvai kalandjában; majd saját kezére indított vállalatot Ostrogski Konstantin herczeggel Moldovában, de a vajdaságot elnyernie

¹⁾ Dudith megjegyzése a plocki püspök 1575. febr. 21-én neki írt levelére: »Protrahebatur de industria negocium, ut a tribus illis ego trucidarer et soror carceri includeretur, ut autentice ostendi potest (b. á. l. Pol.)

nem sikerült. Az első választásnál Henrik fizette meg jobban, tehát a császárt cserben hagyta. De ez nem zárja ki, hogy, midőn a császárnak most szolgálatát felajánlja, úgy ne tüntesse fel a dolgot, mintha a múltkor is mellette buzgólkodott volna.¹⁾ Most felajánlott szolgálataiért szerény kívánsága mindössze az, hogy a császár váltsa ki magyarországi (kézsmárki) jószágait, melyek nem több mint 300,000 frtban voltak elzálogosítva, — és hogy adja neki a szepesi starostaságot.²⁾ Ezt ugyan nem kapta meg, de foglalóul már 1574. őszén kapott a szileziai kamara útján 8000 frtot. Ez azonban nem zárta ki, hogy Henrikhez ne küldjön Franciaországba, kitől a varsói és lancoronai starostaságot kérte. A királytól kapott levél alapján aztán nem késett Lanckoron várát erőszakkal elfoglalni a meghalt várnagy Czerski özvegyétől. Azonban Zborowski Péter a krakkai vajda nemesi felkelést (pospolite) hirdetett ellene.³⁾ Łaski szorult helyzetében a császárhoz fordul segítségért, hogy védelmezze meg s adjon neki a vár védelmére magyar katonákat. Ilyenkor ígér minden jót s ugyancsak veri a mellét, hogy »úgy fog forgolódni, hogy nem lesz a világ csúfja s megfogja mutatni azoknak, a kik kicsinylik, hogy nem valami hitvány, tudatlan, együgyű emberrel van dolguk.«⁴⁾

A császár nem akart a kényes ügybe avatkozni, a melyről maga Łaski írta, hogy »scandalosus s az országra ártalmas mozgalmak kútfeje lehet;« azt tanácsolja, hogy egyenlítse ki békésen.⁵⁾ De miután Łaski mégis azt hirdette, hogy a császár magyar segélyt ígért neki a vár védelmére, Miksa meghagyja Dudithnak, hogy e hamis hírt czáfolja meg.⁶⁾

Łaskit jól ismerték a császár hívei s midőn a lancoronai segély megtagadása miatt méltatlankodni látták, már-már elpártolásától tartottak. Nem volna csoda, mert az neki régi szokása! jegyzi meg a plocki püspök.⁷⁾ Łaski nem is tagadta

¹⁾ Stoltz Máté Miksának 1574. aug. 2.

²⁾ Zakrzewski id. m. 275. l.

³⁾ A pápai nuntius levelében 1575. febr. 10. bőven elbeszéli a lancoronai ügyet (b. á. 1.)

⁴⁾ Łaski Dudithnak 1575. jun. 15. (b. á. 1.)

⁵⁾ Miksa Łaskinak 1575. jan. 9.

⁶⁾ Miksa Dudithnak 1575. jan. 9.

⁷⁾ Dudithnak 1575. márcz. 30. (b. á. 1.)

meg magát. Érintkezésben állott a ferrarai herczeg követével, ki »egyet földet« ígért neki.¹⁾ Hűnek mutatta magát Henrikhez s szövetkezett érdekében a pápai nuntiuszal. Orvosa beszélte, hogy Łaskinak 20,000, fiának 10,000 arany évi jutalmat ígért Henrik.²⁾ April 11-én erősen fogadkozik a császárral szemben, hogy a stęczyi gyűlésen mindent el fog követni Ernő főherczeg érdekében, nem fog semmi költséget kimélni, életét is kockára teendi³⁾ s ugyanakkor a Henriket védő nuntiuszt arról tudósítja, hogy Miksának azt felelte: »ha a király távolléte miatt a szükség és a köztársaság java úgy fogja kívánni, hogy új király választassék, ez esetben a császár pártján lesz.«⁴⁾ Valjon melyiket akarta megcsalni?! A nuntius el van ragadtatva becsületessége és ügyes felelete által.

Łaski kétszínűsége és megbízhatatlansága lépten-nyomon kitűnik, jöllehet a császár bizton hiszi megnyerését,⁵⁾ s Chotowski (az agens) meg van győződve hűségéről, csak katonaság tartásában segítsék⁶⁾ s ő maga, titkárát küldvén a császárhoz, Rudolf és Ernő főherczegeket is biztosítja hűségéről.⁷⁾ Biztosra vehetjük, hogy Łaskit nem adott szava, nem a becsület tartja most sem a császár pártján, csupán az, mert onnan vár ez idő szerint legtöbb hasznot. Szolgálataiért az eddiginél még magasabb árt szab: kívánja az *aranygyapjút, állandó évi járadékot, az ország főhetmanságát* (mert a hetman Jazlowiecki nem régiben meghalt), a *krakkai várnagydságot, végül lengyel és magyar jószágai kiváltását*. A császár megcsóválta rá becsületben megőszült fejét s kifejezte, hogy nagyon soknak találja, de mit tehetett, midőn már Dudith megígérte — megnyugodott benne.⁸⁾ Meghagyta Dudithnak azt is, hogy fizesse ki Łaskinak 4—6000 frtot. Korántsem volt ez az utolsó. Már a következő hónapban a stęczyi gyűlést követő izgalmak között 8000 frtot csalt ki ismét Dudithtól, »különben nem lett

¹⁾ Promittit maria et montes. Dudith a császárnak 1574. oct. 6.

²⁾ Kleinfeldt relatioja 1575. máj. 13. (b. á. l.)

³⁾ Łaski Miksának, Krakkó 1575. apr. 11. (b. á. l.)

⁴⁾ A pápai nuntius elismerő levele Łaskinak 1575. apr. 12. (b. á. l.)

⁵⁾ Miksa Dudithnak 1575. apr. 14. (u. o.)

⁶⁾ Chotovský János Miksának 1575. apr. 15. (u. o.)

⁷⁾ Łaski Rudolf és Ernő főherczegeknél 1575. apr. 23. (u. o.)

⁸⁾ A császár Dudithnak 1575. máj. 1.

volna a császár pártján tartható s mikor többet nem tudott kicsikarni tőle, méltó haraggal hagyta ott, hogy a két császári oratortól csaljon ki még legalább 600 aranyat.¹⁾

S e rablólovag zsarolást túrték a császáriak, mert Łaskira szükség volt. Az ő szavazatával mintegy 1000 kisnemes szavazatára számítottak s őt szemelték ki a párt fegyveres ereje vezéréül. Pénzzsarolásainak egyedüli mentsége, hogy zsoldosok fizetésére kérte. Ő rá hallgatott az arany ifjúság is,²⁾ a leglármásabb s így a választásnál haládatos elem, melyet szintén számításba vett az osztrák párt.

Łaski követője *Tarnowski* Szaniszló a czechowi várnagy, ambitiosus bátor ifjú, kit Dudith a piast-párttól hódított el s hogy számos kísérettel jelenhessen meg a választó-gyűlésen, 5000 frtot bocsátott rendelkezésére.

Őt követte az osztrák pártra *Wolski* Miklós a korona kardhordozója, ki az ifjúság között főkép Masoviában nagy népszerűségnek örvendett.

Jó nyereségnek tartották *Secygniowski* szydlowieci starosta megnyerését, a ki szerepet játszott volt Henrik udvarában s mint harcziás, erélyes és elszánt vitéznek jó hasznát vélték venni a választásnál.³⁾

Ezek voltak a pénzvadászok⁴⁾, a desperatusok vezérei.

A Zborowskiak és Łaski pártcsoportján kívül Kis-Lengyelország leghatalmasabb szerepvivői: a Mielecki, Firlej, Tenczyński családok. Velök tartott a poroszországi származású, de most szintén kislengyelországi, sandomiri vajda Kostka, a sandomiri várnagy Ossoliński és Kisoroszország legrégebb családja a Herbut-ok. Kezdetben mindnyájan osztrák-ellenesek.

Mielecki Miklós, a Lembergben székelő podoliai vajda, a legtekintélyesebb és legnépszerűbb főurak egyike, a nagy nemzeti pártnak egyik jelöltje. Ellenséges lábon áll a Zborowskiak-

1) Dudith a császárnak 1575 jun. 20. Krakkó (b. á. l.)

2) A lublini castellán 1574. okt. (u. o.)

3) Szupecki relatioja 1574. jul.

4) Dudith a császárnak 1575. febr. 1. »Offerat pecuniam . . . hominibus factiosis ac Catilinariis et ingeniosis, in quorum auxilio et viribus plus nobis positum est, quam in bonorum consilio et studio«, (b. á. l.)

kal. ¹⁾ Megnyerésére nagy súlyt fektet az osztrák párt, mert tudják, hogy vele az egész Podoliát biztosítanák maguknak s tőle várhatnák, mint hatalmas pártvezértől, hogy diadalmasan mérkőznék meg a kujawi püspökkel és a Zborowskiakkal. ²⁾

Mielecki, meggyőződése szerint piast-párti s Habsburgot már csak azért sem akart, mert a török háború veszélye az ő határszéli vajdaságát fenyegette leginkább. Nem bizonyult ugyan igaznak az 1574. őszén elterjedt hír, hogy Báthorynak toborz pártot és már is 2000 lovast és 500 gyalogot tart az erdélyi fejedelem költségén; ³⁾ de tény, hogy az osztrák párt sokáig hiába fáradozott megnyerésén. Mint a nemzeti párt egyik jelöltjéhez, Rosenberghez vonzódik s mikor a viszonyoknak engedve az osztrák párthoz hajlik is, Ernő főherczegről hallani sem akar, egyedül a császárt pártolja, de szíve mélyében mindvégig a nemzeti párttal érez, a minek tanújelét adja a választásnál is.

Kostka János sandomiri vajda, a szultán egyik ajánlottja, vetekedik népszerűségben és befolyásban Mieleckivel, a kivel sógorságban állott. Őt is mint osztrákellenest kezdjük ismerni. Magok a főfő Habsburg-pártiak úgy ítélnék eleinte róla, hogy daczára poroszországi származásának és német anyanyelvének, az osztrákot mindig gyűlölte. ⁴⁾ De ez nem zárta ki, hogy megnyerésére mindent el ne kövessenek. Császári levelek, ügynökök s párthívek ostromolták ⁵⁾ s nagy ígéretekkel kecsegtették, főkép, midőn a piast-párt egyre hangosabban emlegette nevét, mint királyjelöltét. Annyit megígért, hogy jelöltségére nem fog támaszkodni a császár ellen, a miért viszonzásul s további remények fejében azt a biztatást nyerte, hogy 50,000 frt kárja (a melylyel a megszökött királyért hitelezőinél jót állt) meg fog téríttetni.

A *Tenczyński* grófok közül ketten szerepeltek ez időben. Két különböző jellem. Az idősebb, János, a voinici várnagy,

¹⁾ Słupecki jelentése 1574. jul.

²⁾ A lublini castellán 1574. (okt. ?)

³⁾ A płocki püspök Dudithnak 1574. decz. 15.

⁴⁾ Słupecki a császárnak 1574. jul.

⁵⁾ Fogelveder, Bogusz, Firlej járt nála l. Bogusz Dudithnak 1575. febr. 11. A płocki püspök Dudithnak 1575. febr. 21.

fiatal korában sok adósságot csinált s most azon törekedett, hogy ősrégi családja fényét helyreállítsa. Az osztrák ügynököknek nem kerülte ki figyelmét ez a körülmény s míg a császár által levélben megdicsértették az első rangú családot s fölemlítették, hogy I. Miksa és V. Károly császártól kapták a grófságot s ígértették, hogy II. Miksa császár is emelni és régi fényébe vissza fogja állítani őket; addig az agensek gazdag házasságot helyeztek kilátásba a császár udvarából, ha osztrákpárti lesz. ¹⁾De keveset használt, mert Henrik mellett látjuk buzgólkodni.

Az ifjabb Tenczyński (András), kit Henrik belzi vajdává tett, gondosabb volt, rendezett viszonyok között élt s gazdagon nősült. ²⁾ Ő reá még nehezebb volt hatni. Népszerű embere volt a nemzeti pártnak, a mely mellett mindvégig kitarzott. Megkinálták a koronával is.

A *Firlej* családból, a múlt választásnál nagy szerepet játszott krakkai vajda halála után két fivére és fia szerepelt a köztéren. *Firlej Miklós* a vislicai castellan és *András* a sandomiri starosta — fivérei; *Miklós* kazimiri starosta, fia az elhunyt krakkai vajdának. A vislicai castellan a legbefolyásosabb párthívek egyike lőn, kiben a császár is erősen bízott. ³⁾ 1500 frtot kapott párthívek szerzésére.

Ifj. *Firlej Miklós* a kazimiri kapitány 2000 frtot kapott *Dudith*tól kölcsön, a mit a császár neki ajándékoz. ⁴⁾

A két *Firlej Miklós* erősen buzgólkodik a császár érdekében; de *Andrást* nem sikerült megnyerni, ő az osztrákellenesekkel tart. ⁵⁾

Nem hagyta figyelmen kívül *Dudith* a russiai főnemeseket sem s első sorban a *Herburthokat*, a kik közül egyik *przemysli*, a másik *sanoki várnagy* volt. Nagy párttal és kiterjedt

¹⁾ *Stupecki lublini castellan* jelentése a császárnak 1574. jul. és ugyanannak tanácsa (okt.)

²⁾ U. o. — (Nevöket régebben *Tęczyński*-nek, újabban *Tenczyński*-nek írták.)

³⁾ *Miksa* a vislicai castellanak 1575. jan. 7. és *Dudith*nak 1575. márcz. 17.

⁴⁾ *Miksa* *Dudith*nak 1575. jan. 20.

⁵⁾ *Zakrzewski* id. m. 292. l.

rokonsággal dicsekedhettek. Eleinte a morvaországi Herburthok által kívántak hatni rájuk, ¹⁾ majd az ügyesebb agensek egyikét Boguszt küldték hozzájuk a császár levelével, hogy az osztrák-elleneseket párthivékké változtassák, a mi sikerült is, amennyiben mindketten a császárra szavaztak a választásnál.

Ossoliński a sandomiri castellan az első választásnál buzgó párthíve volt Henriknek, de midőn látta, hogy az országnak tett fényes ígéreteit nem teljesíti, annyira heves gyűlöljévé lőn, hogy engedelmességet sem esküdött neki. Annál inkább remélték most az osztrák pártiak megnyerni. De nem sikerült, mert félt a török és a Habsburgok ellenségeskedésétől. ²⁾

A legkeletibb végvidék Volhynia lakói a töröktől és tatártól való féltükben idegenkedtek az osztráktól. De meg »civil ügyek«-kel keveset is törődtek, határukat kellvén őrizni folytonosan a tatártól; az országgyűlésekre sem igen szoktak e miatt járni. Máskülönben, a kinek szavára legtöbbet adtak, *Ostroyski* Konstantin herceg, a kiewi vajda, föltétlen híve volt a császárnak. ³⁾ Igyekezett is őt a császár lekötelezni, megígérvén, hogy fia számára Albert Frigyes brandenburgi örgróf testvére kezének megnyerésében közben fog járni. (Lám a Dudith vetélytársának mily magas összeköttetésekre voltak kilátásai!) Igéri a császár a választás sikerülése esetére azt is, hogy Moldovának és Havasalföldnek a lengyel koronához csatolására is igyekezni fog. ⁴⁾ Ezzel mintegy praejudicált a lengyel korona érdekében magyar királyi jogainak eme hűbéres tartományokhoz.

Az osztrák párt a főszólyt a főnemeselek megnyerésére fordította, de nem feledkezett meg a középnemesség, a lovagrend vezetőiről sem, azokról t. i., kikre a nemesség tömege hallgatott. Ilyennek ismerték Kis-Lengyelországban *Szafraniecet*, a bieci várnagyot, a ki rendkívüli népszerűségnek örvendett az ottani nemesség között, s erre oly sokat adott, hogy bár még Zsigmond Ágost senátorrá tette, nem lépett be a senatusba, hogy

¹⁾ Słupecki relatioja 1574. júl.

²⁾ A lublini várnagy a császárnak 1574. júl.

³⁾ A lublini castellan jelentése 1574. júl.

⁴⁾ Miksa válasza Ostroyski hg. küldöttje Proskowski részére 1575.

így annál nagyobb legyen népszerűsége. Mert Lengyelországban, a ki a király kegyét vadászta, attól a nép rendesen elfordult. Így jártak a Zborowskiak is. Egy év előtt még nem csak sokat, de legtöbbit nyomott szavuk a nép előtt. S most, hogy Henriknek annyira kegyében állottak, népszerűségük szerte foszlott. ¹⁾ Jól ismerte Szafraniec is az ő kedves lengyel népét s azért nem fogadta el a népszerűséggel incompetens királyi kegyet, a senatorságot. Annál kapósabb most az osztrák párt vezérei előtt, »a kik erősen halászsák, jól tudván, mily kitűnő fogás« lenne, mert nemcsak Dembinski (a nagykancellár) pártja, de az egész krakkai föld vele jönne s a piastok leghatalmasb támaszuktól esnének el.« ²⁾

A mi Szafraniec a krakkai vajdaságban, az *Zamojski* János belzi kapitány a kis-orosz földön. Hangadója és szemefénye a nemességnek. Olyan nagyreményű ifjú, a kinél hozzá kötött reményeket a valóság még felülmúlta. Pár év múlva az ország első méltósága, a király (Báthory) sógora lőn s harmincz éven át, mondhatni, ő kormányozza az ország hajóját. Az osztrák párt is tudja, hogy »Henrik választásánál igen nagy ügyességnek adta jelét, fiatal, de tapasztalt és befolyásos ember.« ³⁾ A császár s a pártvezérek figyelmét jó eleve magára vont. De hiába minden kísértés. ⁴⁾ Csakhamar megtudják azt is, hogy az osztrák párt kérlelhetlen ellensége.

Nagy-Lengyelországban hangadók voltak: *Opaliński* a nagymarsal, *Rokosowski* Jakab sremski várnagy, a négy *Czarnkowski* testvér, a két *Gorka* gróf, továbbá *Leszczyński* Rafael, *Tomicki*, *Ostrorog* és a *Gostomskiak*.

Opalińskit a nagymarsalt, a kinek Henrik is sokat köszönhetett s kinek nagy volt a clientelája, a császáriak szintén nem hagyták számításon kívül. ⁵⁾ Szavazatával csakugyan az

¹⁾ *Stupecki* relatioja 1574. jul. »Credo ubique, in nostra vero Polonia praecipue, eos, qui regi student, nescio quid habere innatum cum vulgo simultatis; ante annum elapsum, non plus, plurimum apud vulgus Zborovios potuisse, nunc vero mutata esse omnia.«

²⁾ U. o. (b. á. l.)

³⁾ A *lublini* castellán 1574. okt.

⁴⁾ A császár is ír *Zamojskinak* 1575. ápril 13.

⁵⁾ *Stupecki* jelentése 1574. jul.

»osztrák ház«-at támogatta. Czarnkowski Albertnek Nagy-Lengyelország főkapitányának a császár 1575. májusban 4000 tallért küldött, Opaliński ajánlatára. ¹⁾

A *Gorkák*, kitűnő régi család, erényes, becsületes férfiak, nem sokat tettek az osztrák jelöltség érdekében. Zborowski Péterrel állottak jó barátságban.

A tekintélyes *Ostrorog*, *Tomicki* a gnezdai várnagy s ennek az ifjúságra befolyásos fia erős piast-pártiak voltak, nem tudta eltéríteni őket maga a gnesdai érsek sem.

A nagy-lengyelországiak között általában Ernő főherceg iránt kevés volt a rokonszenv. A kik az osztrák házhoz vonzódtak, azok is inkább Ferdinánd főherceget akarták, mint Ernőt. Nyíltan kifejezi ezt *Leszczyński* Rafael, a ki az első választásnál is osztrák-párti volt s már 1574. nov. elejéig mintegy 200 nemeset toborzott a császáriak részére ²⁾, — hozzá tévén még azt, hogy, ha mégis Miksa fiai közül kellene választaniok, akkor inkább Mátyást, mint Ernő főherceget kívánják. ³⁾

Legtöbbet remélt az osztrák párt Nagy-Lengyelországban Masovia részéről, hol egyrészt a plocki püspök működött nagy buzgalommal, másrészt a protestans rawai vajda *Gostomski* követett el mindent a Habsburgok érdekében. Ő azon kevesek egyike, ki a magából is áldozott pártczélokra; 300 lovas és 200 gyalogost ígért, hogy fogadni fog a választás idejére; fia a sochaczowi várnagy, maga utazgat némelyekhez a kisorosz földre, párthívek szerzésére. ⁴⁾

*

Nem hagyhatjuk tekinteten kívül a klerust sem, melynek főkép Nagy-Lengyelországban erős befolyása volt.

A szentszék érdekeit Laureo pápai nuntius képviselte az országban. Megbízatása, mint működéséből kitűnik, az volt,

¹⁾ Miksa Dudithnak 1575. máj. 10.

²⁾ Proszkau János a császárnak 1575. nov. 14.

³⁾ Minkwitz Gáspár Trautson cs. titkos tanácsosnak, Boroszló 1574. nov. 8.

⁴⁾ Bogusz János Dudithnak 1575. febr. 11. v. ö. Zakrzewski id. m. 298. l.

hogy a meddig lehet Heurik fentartására törekedjék s csak ha a királyság többé meg nem menthető Henrik számára, támogassa az osztrák jelöltséget. A császár-párt tehát hiába tartja őt eleinte magáénak. Előtte csak egy tekintet, a katolikus vallás érdeke lebegett. S ezt a pápa jobban biztosítva látta a hitbuzgó Henrik királysága, mint Miksáé alatt, a ki türelmes az új hit iránt. De ha bukik Henrik, semmi kétség, hogy a nuntius az osztrák pártra áll, mert a protestans svéd, az orthodox muszka, az egyházi javak ellen áskálódó piastok, vagy a buzgó katolikus, de türelmes Báthoryval szemben a Habsburgokat alkalmasabbnak tartá a katolikus érdekek védelmére. Annyival is inkább, mert ha Magyarország-, Csehország- és Ausztriához még Lengyelország járúlna, ez a pápának megkönnyítené a keresztyén liga létrehozását a török ellen. ¹⁾

A nuntius emez álláspontjából következik kétes magatartása a pártokkal szemben. Az osztrák párt magáénak tartja, mert bőven osztogatja a jó tanácsokat a párt szervezésére. Főkép Łaski érdeke fekszik nagyon a szívéen, ajánlja hogy mennél több katonával lássák el; ²⁾ mert Łaski egy hajóban evezett vele s titokban ő is Henrik-párti volt. Łaski ámitja, hogy csak föltételesen ígérkezett el a császárnak, t. i. ha Henrik bukik; a miért a nuntius nem győzi eléggé dicsérni becsületességét (!), hozzá tevén, hogy »ha e lekötésből a császár ministerei többet magyaráznának ki, akkor hiszi, hogy Łaski inkább meghal, mintsem becsülete ellen vétsen.« ³⁾ Ajánlja az osztrák pártnak, hogy Anna herczegnőt biztosítsák az Ernővel való házasságról. Igaz ugyan, hogy magzatra nem lehet remény, de ezen akkép lehet segíteni, hogy Ernő udvaránál neveltetné valamelyik öcscsét s megválaszthatná maga után lengyel királylyá. Egy erős király mindent tehet, a mit akar! ⁴⁾ De nem

¹⁾ A pápai nuntius ismeretlennek (płocki püspöknek?) 1575. február 10.

²⁾ U. o. (a bécsi államlevéltárból, Polonica).

³⁾ A pápai nuntius »Vincentius Laureus episcopus Montis Regalis« Łaskinak 1575. apr. 12.

⁴⁾ A nuntius ismeretlenek. »Praesentata 1575. febr. 10.«

sokára Henrik érdekében jár Varsóban az infansnőnél, hogy vigasztalja s hiú reményekkel biztassa Henrik részéről. ¹⁾

Ezeknél nagyobb dolgoknak kellett napfényre jönni, hogy felnyissák az osztrák párt szemét. A plocki püspök ²⁾ és Dudith (kit a pápai nuntius nem szívelt) régebb idő óta bizalmatlankodtak a nuntius iránt, a ki Dudithról azt híresztelte, hogy ellenségeskedése a Zborowskiakkal csak ravaszság, hogy hasznot húzhasson belőle. De csak akkor bizonyosodtak meg kétszínű szereplése felől, midőn kisült, hogy Henrik érdekében 5—6000 kozákokat akartak fogadni Łaski zászlaja alatt, a kiknek támogatása mellett őt—hat havi halasztást erőszakoljanak ki Henrik visszatérésére. ³⁾ Csupán a pénzhiányon múlt. »Pénzt (maga bevallja a nuntius) senkitől sem kapott kölcsön, *pedig veszélyes kísérleteket tön.*« ⁴⁾ Annyira veszélyest, sőt mondhatnók ügyetlent, hogy magától a plocki püspöktől, a császáriak legőszintébb hívétől is próbált erre a célra 30, sőt némelyek szerint 60 ezer frtot kérni kölcsön. ⁵⁾ Méltán mondhatták azért róla, hogy nagyon inpraktikus, ismeretlen a lengyel viszonyokkal: »peccat in fundamentis.« ⁶⁾

A nuntius mindent megkísérelt Henrik érdekében. De a mint látta, hogy ügye elbukott s másrésről, hogy az »eretnekekkel« szövetkezett piast-párt fegyveres erővel készül a választásra, s hogy »a vallás ügyében leginkább Miksára lehet támaszkodnia«: határozottan az osztrák párthoz szegődött. Egyedül ettől várta még, hogy diadalmasan megmérkőzik a piast-párttal, a mely a papok ellen izgat s veszélyes terveket táplált a stężyci országgyűlésre. ⁷⁾ A katolikus érdekek

¹⁾ Fogelveder Dudithnak 1575. apr. 6.

²⁾ A plocki püspök Dudithnak, Pultovia 1575. febr. 21.

³⁾ Fogelveder Dudithnak 1575. apr. 6. A plocki püspök Dudithnak apr. 8.

⁴⁾ A nuntius Łaskinak 1575. apr. 12.

⁵⁾ Berengarius álnévű plocki jezsuita árulta el, a kit közvetítőül akart felhasználni. A plocki püspök Dudithnak apr. 8. 30,000-et, Fogelveder Dudithnak apr. 6. 60,000-et ír.

⁶⁾ Fogelveder u. o.

⁷⁾ A nuntius ismeretlennek 1575. febr. 20. Az a híre, hogy a podoliai és sandomiri vajdák megegyeztek az »eretnek« gnezdai castellánal, hogy május 12-ike előtt 5 nappal megjelennek a választásra s azt

veszélyeztetése siettette a nuntiust az osztrák párthoz csatlakozásra.

A nuntius álláspontját magáévá tette az ország primása, *Uchański* Jakab a gnesdai érsek. A tehetetlen öreg, kinek tekintélye ifjú kora virágában is kevés volt, magától nem tett semmit. ¹⁾ Nagy befolyással volt rá a kujawi püspök, és sokat adott unokaöccse az idősebb *Voroniecki* szavára, a ki által a császáriak próbálnak hatni rá. ²⁾ Igéri ugyan a p'ocki püspöknek, hogy vele fog tartani; de csak megmarad Henrik mellett. ³⁾ Nem tetszik neki Dudith az ex-püspök, a ki, mint hiszi, előre számít arra, hogy Ernő alatt ő fog uralkodni, a mi az »eretnekek« javára válnék. ⁴⁾ A választás elhalasztására törekszik Henrik érdekében. — Kihallgatja a Henriktől visszaérkezett lengyel követet, tanácskozik a francia ügynökökkel s megígéri, hogy minden igyekezetét Henrik javára fordítja s a választásra 1000 lovassal fog megjelenni. ⁵⁾ Mikor Henrik ügye elbukott, ugyanazon okok, melyek a nuntiust, őt is szoros csatlakozásra bírták az osztrák párthoz.

Nem úgy a kujawi püspök, *Karnkowski* Szaniszló, a ki Henrikkel compromittálta magát, s hogy régi befolyását és népszerűségét visszanyerje, nagyon óvatos volt mindvégig s várta az időt, hogy mikor üt számára a cselekvés órája. Habsburg-ellenes eleitől fogva s abban megmarad mindvégig. Pedig elkövettek mindent megnyerésére, tudván hogy sokat

12-én okvetlen megejtik; aztán tüstént Krakkóba mennek a választott királyt megkoronázni, nagy számú lovassal biztosítván az útat, a mely *Stężyctól* mindig a sandomiri, lublini s krakkai vajdaság, az ő pártjuk földjén vezet keresztül. Mindezt pedig azért akarták oly sietve, mert a senatorok s a nemesség nem szokott pontosan megjelenni az országgyűlésre. Az a körülmény, hogy a választás helyén hitsorsosok laknak, úgy szintén a vajdaságban, nekik fog kedvezni.

¹⁾ *Archiepiscopus Gnesnensis senio miser, cuius autoritas in ipso etiam flore juventutis parva; . . . hic per se effeciet nihil.* (Stupecki lublini várnagy jelentése a császárhoz, 1574. jul.)

²⁾ »Facile ille pervadebit quidam *Voroniecki senior.*« U. o.

³⁾ Fogelveder Dudithnak 1575. apr. 6.

⁴⁾ A nuntius levele 1575. febr. 10.

⁵⁾ A plocki püspök Dudithnak 1575. apr. 8.

árthat, mert az apostoli szék is őt tartotta a lengyel egyház oszlopának. ¹⁾

A *płocki püspök* buzgó osztrákpártiságát immár ismerjük. A nuntius őt is megpróbálja Henrik pártjára vonni, a gnezdai coadjutorságot igérvén neki; ²⁾ de sikertelenül.

A *krakkai püspök*, Krasziński is jó eleve felajánlja hűséges szolgálatát az osztrák pártnak.

Nem csekély fontosságot tulajdonítanak a *chelmi püspöknek*, Starożrebski-nek, mert sima modorú, népszerű, s mind-egyre az infánsnő udvarában forgott, a kinek gyámja volt s nagyon sok nemessel érintkezett. Mert szegény, azt hitték, pénzzel megnyerhető. ³⁾

A *kulmi püspök* (Kostka Péter) szintén csak arra az esetre ígerte Ernő főherczeg támogatását, ha Henrik szép szerivel leköszön. ⁴⁾

A pozeni püspök, Konarski nem sokáig élte túl Henrik futását. Üresedésben volt a samogitai püspökség is.

A többi püspökség ez idő szerinti viselői egyénileg keveset számítottak. A nuntius is csak négyet tart köztük jelentőséggel bírónak, u. m. a primást, a krakkai, kujawi és płocki püspököt; ⁵⁾ a többinek nincs tekintélye, a lebergi érsek pl. olyan mint a szentelt víz. ⁶⁾

A püspöki kar legnagyobb része tehát a pápai nuntius példáját követte. Henrik mellett kitartanak, a meddig csak lehet s azután áttérnek az osztrák pártra. Csupán a płocki és a krakkai osztrák-pártiak, még a stęczyi országgyűlés előtt. Kivételt egyedül a kujawi képez, ki eleitől végig Habsburg-ellenes, előbb piast- végül Báthory-párti. Ő koronázza Báthoryt s Uchański a gnesdai érsek közeli halála után ő öröklí az ország primásságát.

¹⁾ A lublini castellán 1574. jul.

²⁾ A płocki püspök Dudithnak 1575. apr. 3.

³⁾ Stępecki tanácsa 1574. okt.

⁴⁾ Kleinfeld relatioja porosz útjáról 1575. apr. vége.

⁵⁾ A nuntius 1575. febr. 10. levele.

⁶⁾ A płocki a boroszlói püspöknek 1574. aug. 7. A leopoli érsek il qual è l'aqua santa. <

II.

A királyság főtényezőinek megnyerésén kívül nem csekély gondot fordított az osztrák párt a nagyherczegségre is.

A litván nagyok két osztályba sorozhatók. Az elsőt képezik a patricius senatorok, a másodikat ama herczegi családok, melyek a Jagellókkal való vérrokonsággal dicsekesznek. Ez utóbbiakat a többi litvánok gyűlölték, mert görög vallásúak, s nem egyet közülök a muszkához való futásra kényszerítettek. A Litvániában maradtak közül a legtöbb szegény, de büszke, kevély, vérségét hánytorgató. Legtöbbet számít köztük a gazdag és hatalmas *slucki herczeg*, ki a többi litvánok ellenére a senatusban is helyet kapott. Eme családok, a herczegi méltósággal eltelve, a népszerűséggel nem törődnek, de másrészt a királyi udvarnak sem néznek feléje, semmi kitüntetést, méltóságot nem ambitionálnak. A közügyekkel nem törődve, keves jelentőséggel bírnak. Így az osztrák párt egyedül a *slucki herczeg*et vette számba közöttük, mert ha a népnél keveset nyom is, de nagy a kísérete (*comitatu abundat.*)

A másik osztály, épen ellenkezőleg, jól tud a királyokhoz alkalmazkodni. Első közöttük a *Radziwill* család, melynek egyik tagja, *Miklós* vilnai vajda, a másik, *András* udvari marsal. Vetekedik ezzel hatalomban és gazdaságban a *Chodkiewicz* család, melynek feje, János, a tartomány második méltóságát, a samogitiai kapitányságot bírja s egyszersmind a nagyherczegség főmarsalja s Livonia kormányzója. Ugy a *Radziwill*ek, mint a *Chodkiewicz*ek nagy birtokú gazdag családok, de a királyok kegye nélkül nem élhetnek, mint a halak víz nélkül. ¹⁾

Harmadik hatalmas litván család a most előre törő *Wolowicz* nemzetség, a melynek három tagja visel előkelő méltóságokat. Eustach trocki várnagy, Leo smolenski vajda, György novgorodi várnagy.

Ezekre hallgatott az egész Litvánia. A mit a bécsi udvar jól tudván, nem késett lépéseket tenni megnyerésükre. Még

¹⁾ Non aliter, quam pisces sine aqua, írja róluk a lublini várnagy 1574. jul.

a varsói gyűlés előtt (1574. aug.) Grodnón tartott tartományi gyűlésekre küldött a császár megbízottát (Proskowskit), 13 levéllel, a palatinusok és castellanok s legbefolyásosabb litván urak, mint a két Radziwill, három Chodkiewicz, három Wollowicz és mások számára. ¹⁾

A litvánokban nem is csalódott a császári ház. Valamint az első választásnál készek lettek volna Ernő érdekében erőszakos fondorlatra is lengyel testvéreik ellenében s kitartottak mellette az utolsó időkig, csak midőn bukni látták a császár ügyét, akkor engedtek Henrik fényes ígéreteinek; úgy most is a Habsburgok ügyét magokévá teszik egész nemzetül. Még véget sem ér a varsói gyűlés s ők már követet küldenek a császárhoz (Rigler Mátét) ²⁾ s később Vilnán tartott gyűlésükön elhatározzák, hogy a Henrik visszatérésére kitűzött terminusig (1575. máj. 12.) várni fognak ugyan, de mert előre is tudják, hogy Henrik vissza nem tér, egy szível lélekkel Ernő főherceget akarják nagyhercegül (illetőleg lengyel királyul). Sőt készek ennél többre is. Tanácsolják a császárnak, hogy az esetre, ha a lengyelek a muszkát vagy piastot akarnák, küldje Ernő főherceget Poroszországon keresztül Litvániába, mert ők más választásnak készek ellenállani. Tartsa készen a császár is magyar, morva és sléz hadait, mert ez által az ellenpártosok megfélemlítettnek s hívei erősbödnek. De ezek fejében kikötik, hogy az »unio« által meggyengített alkotmányukat s szabadságukat restituálja, a Lengyelországba kebelezett litván tartományokat visszacsatolja s Livóniát a Litvániával való kapcsolatban megtartsa. Végül küldjön a czárhoz a béke ügyében követet, s hozzájuk is a jövő tavaszig, hogy a májusi gyűlésen tudják magokat mihez tartani. Ezen föltételek reményében ragaszkodik az osztrák házhoz a litván nép. ³⁾

Litvánia, daczára a 300 év előtti és csak 5 év előtt (1569.)

¹⁾ A névlajstrom, hogy kiknek adta át Proskowski a grodnói gyűlésen Miksa leveleit, megvan 1574. aug. 16-áról a b. á. Itrban.

²⁾ A litván rendek megbízó levele Rigler Máté számára a császárhoz 1574. sept. 13. (b. á. 1.)

³⁾ Chodkiewicz János, livonai administrator instructioja Pernstain Wratistlaw cs. titkos tanácsoshoz küldött megbízottja Theimen Ádám számára. 1574. nov. 15. Wilde (=Vilna) (bécsi államltr. Pol.)

ismét megújított unionak, nem forrott össze teljesen az anyaországgal. A specialis litván érdekek, köztük a muszka veszély közelsége, némely sérelmek, mint Volhynia elszakítása a tartománytól, — nem egyszer ellentétbe hozták a nagyhercegséget a királysággal. Ez ellentétes érdekek előtérbe nyomultak a választásnál is, s mindenek felett olyan királyt óhajtottak, aki litván kivánalmaknak eleget teend. Ezt pedig a Habsburg-háztól remélték leginkább, a mely a czárral is jó barátságban lévén, a moszkoviták beütéseit elhárithatta volna. Annál inkább idegenkedtek a szultán ajánlottaitól. »Akár a svéd, akár Báthory, akár lengyel lesz királylva (mert hogy litván legyen, arról szó sem lehet ¹⁾), vagy a török adófizetőjévé kell lenniök, vagy gyalázatos szövetséget kell kötniök a pogánynyal és elárulniök a keresztyénség közös ügyét« hangsulyozták a császár előtt. ¹⁾ De az osztrák ház állása épen az említett litván és lengyel érdekellentétek miatt nem kevésbé kényes volt. Azt megtette a császár, hogy követet küldött a czárhoz s vele Lengyelország s főkép Litvánia érdekében örök békét, jó szomszédtságot s védés daczszövetséget kötött; ²⁾ de azt nem tehette, hogy külön követet küldjön a litvánokkal való egyezkedésre, mert nem akart a lengyeleknél gyanút ébreszteni. ³⁾

A litvánok ismételve sürgették, hogy a császár külön meghatalmazottat küldjön hozzájuk, a kivel Litvánia ügyeire, szabadságaira nézve megállapodásra jussanak. Ha a nyilvános követküldést alkalmatlannak tartja, ám küldjön titokban, egyezkedjék a követ csak a legelőbbkelő urakkal s aztán a legöregebb nemes előadhatja a tartományi gyűlésen a megállapodásokat. De ez elengedhetlen föltétel. Litvánia megnye-

¹⁾ A litván rendek a császárhoz 1575. eleje.

²⁾ Cobenzl János császári követ a czárhoz, a vilnai palatinusnak 1575. febr. 6. »A muszkától visszatérvén jelenti, hogy »adfero Maiestatis suae caesariae negotiorum talem expeditionem, pro qua merito illi et ab inclito regno Poloniae et termaximo hoc ducatu sempiternae gratiae agenda erunt; hoc est: *perpetuam pacem, bonam vicinitatem et societatem ac confederationem contra quoscunque inimicos.*«

³⁾ Miksa Chodkiewicznek válaszkép 1574. nov. 15. levelére; ügy szintén a litván rendeknek.

rése félig nyert ügy, megérdemli az egyezkedést. ¹⁾ A litvánok méltányosnak tartották eme kívánságukat, szemben azzal a kockázattal, melynek a császár érdekében kiteszik magokat és az országot. Hisz a főherczeg választása ellen mind nagyobb mérvet öltött az agitatio a királyságban s nem csekély aggodalmat keltett a nagyherczegségben is a portai követ ama tudósítása, hogy Ernő főherczeg választása esetén az új szultán minden ellenségével megbékélend, hogy minden erejével Lengyelországra ronthasson. ²⁾

Miksa a török veszély hírével szemben sietett kijelenteni, hogy a töröktől nincs ok tartani, mert a nyolcz évi békét Szelim halála után az új szultán, Amurát is megerősíté, sőt a császár fiai is befoglalvák most; de ha mégis megtámadná a török Ernő választása esetén Lengyelországot: a császár egyéb országai, a német birodalom, a spanyol király és a czár szövetségében könnyen ártalmatlanná tehetné. A követküldés miatti elégedetlenséget pedig azzal akarja ellensúlyozni, hogy igéri fia házasságát az infansnővel a választás után, a lengyel királyok által szokott seregtartást, a keleti tengeri hajózás szabályozását a dán királylyal, a litvánok jogos igényei és szabadságai tekintetbe vételét s a párthívek költekezései és fáradságai megjutalmazását. ³⁾ Nem feledkezett meg a mellett külön is hizelegni a litván nagyok hiúságainak. »Jól tudja a slucki herczegnek a litván fejedelmi és lengyel királyi házból való származását« s vonzalmát az első választáskor, jól ismeri a Radziwillek és Chodkiewiczek jó indulatát az osztrák ház iránt: reméli és kéri most is támogatásukat. ⁴⁾

Míg Miksa kétségeskedik s a frázisok és ígéretek térében mozog, addig erélyes és vállalkozó internuntiusa Dudith cselekszik. Gondol merészet és nagyot: tárgyalásokat folytat a litván nagymarsallal, hogy az esetre, ha a lengyel országgyűlés (a máj. 12-iki) Henriket továbbra is meghagyná a ki-

¹⁾ A litván rendek 1575. febr. és Chodkiewicz János a császárnak 1575. febr. 22.

²⁾ Rigler Máté a litvánok küldöttje Miksához 1575. márcz. 26.

³⁾ Miksa válasza a litván elökelők küldöttjének Riglernek 1575. april 25.

⁴⁾ Miksa a slucki herczegnek 1575. apr. 29. és Radziwiłł Kristófnak atyja érdemeit magasztalva apr. 13.

ráltságban, a litvánok Ernő érdekében a gyűlés határozatának ellenszegüljenek. A nagymarsal fegyveres erőre 15,000 frtot kér. Meghallja mindezt a császár, tiltakozik ellene, mert ő csak akkor reflectál a lengyel trónra, ha Henrikre a lengyelek tovább nem akarnak várni; Dudithtal szemben pedig becsületbeli kérdéssé teszi, hogy hibáját jóvá tegye. Szárnyát szegvén a merész terveknek, leszállítja a Chodkiewicz taksáját is 15,00-ról 5000-re. Bizonytalan az országgyűlés határozata s bizonytalanért nem akarja a pénzt vesztegetni. ¹⁾

Várniok kellett tehát a litvánoknak, hogy mit hoz a jövő, a stéjzyci országgyűlés.

Ha már a távoli és idegen litvánoknál ennyi rokonszenvet tapasztalt a császári ház: még inkább számított a királyság porosz tartományára. Ez a legidegenszerűbb tartománya s leginkább kifelé gravitáló eleme a lengyel köztársaságnak. A lengyel poroszok történeti szereplése hasonlít az erdélyi szászokéhoz: a német beavatkozásnak mindig készséges eszközei az anyaországgal szemben. A porosz volt az egyedüli, a mely Henrik választásából egész nemzetül kivonta magát s a porosz volt a második választásnál is, mely a megkoronázott Báthorynak fegyverrel is ellentállott, — habár saját vesztére.

Henrik futása után Dudith és az osztrák párt sietett érintkezésbe lépni a poroszokkal. Levelek és ügynökök egygették a talajt s hangolták a közvéleményt. Három előkelő családra, a Czema (von Zehmen), Dzialyński és Kostka familiára, a kulmi püspökre, a varmiai püspökségre és a városokra építették reményöket. A Czema német előkelő család tagjai közül Ákosra a pomerániai, s Fábiánra a marienburgi vajdaság viselőjére, a császár jan. 7-iki levele megtette hatását s jó osztrákpártiaknak bizonyultak. ²⁾ — Dzialyński János a kulmi vajda és Kostka Péter a kulmi püspök eleinte Henrik-párti volt, ³⁾ de az esetre, ha Henrik vissza nem térne, készségesen megígérték Ernő választása támogatását. ⁴⁾

¹⁾ Miksa szemrehányó levele Dudithnak 1575. apr. 21.

²⁾ Miska Czema Ákosnak és Fábiánnak 1575. jan. 7. A marienburgi vajda a császárnak 1575. apr. 29.

³⁾ Fentzl Lőrincz német-lengyel Proskowskinak 1575. apr. 25.

⁴⁾ Dzialin Joannes kulmi vajda Miksának 1575. apr. 28. A kulmi püspökről l. Kleinfeld relatiojában 1575. máj. 13.

A poroszok nem mulasztották el az alkalmat most sem, hogy ellenkezésbe ne tegyék magokat a lengyelekkel és egy kis politikai leczkét ne tartsanak a lengyel testvéreknek, Henrikkel szemben követett eljárásukért. 1575. április havában tartott marienburgi tartománygyűlésükön tiltakoznak a varsói gyűlés ellen, a mely Henriknek terminust tűzött ki s kijelentik, hogy a májusi stężyci országgyűlést nem ismerik el törvényesnek és azon nem jelennek meg. Intik a lengyel rendeket, hogy azon új királyt ne válasszsanak, mert nem úgy szoktak királyokkal, sőt még a pogánynyal sem bánni, hogy, ha jogos mentsége van, azt tekintetbe ne vegyék. ¹⁾

A császár ama tartományi gyűlésre Kleinfeld Tiedeman udvari hívét küldötte a poroszok közé, levelekkel a főurak és városok részére, főkép Danczka, Thorn és Elbinga városokhoz, emlékeztetendő őket arra, hogy az osztrák ház »a városok irányában mindig kegyelmes és bőkezű volt« s Ernő királysága alatt nem csekély előnyökre számíthatnak. Nem érdektelen pontja e követ megbízatásának az sem, hogy a pénzes Danczka városától 50,000 tallért kérjen kölcsön. Thorn és Elbinga városától is csak azért nem kér, mert ezeknek nincs pénzük. ²⁾

Kleinfeld küldetése nem maradt eredménytelen. A Henrik-párti porosz főurak legalább föltételesen, a szökevény király vissza nem térése esetére, megígérték Ernő támogatását, a városok még nagyobb készséggel, ³⁾ természetesen a »lengyelek által annyira megnyirbált szabadságaik visszaállítása fejében és reményében.« ⁴⁾ Sőt Danczka hitelt is nyitott — a medve bőrére — 40,000 frt erejéig. ⁴⁾

Igy szötte át az osztrák párt tevékenységének és agitatiojának hálózatával az egész országot. A mozgalom szálai Dudith és Mýszkowski püspök kezében összpontosultak. Ők adják a tanácsot a bécsi udvarnak, hogy mit kell tenni, kiknek és minő leveleket kell írogatni; ők érintkeznek a befolyásosabb lengyel urakkal, osztogatják a pénzt s még inkább az ígérete-

¹⁾ A porosz rendek tiltakozása a stężyci gyűléshez 1575. ápr. 28.

²⁾ Miksa instructioja Kleinfeld Diedemannak (!) Prága 1575. apr. 4.

³⁾ Danczka városa Miksának 1575. apr. 22.

⁴⁾ Kleinfeld relatioja porosz útvjáról 1575. máj. 13.

⁴⁾ A sziléziai udvari kamara jelentése.

ket; ők indítják útnak az országba szerte az ügynököket, látják el utasításokkal s fogadják jelentéseiket. A párt érdekében a kortesek és ágensek egész serege útagat. ¹⁾ Néha a császár maga is indít udvarából megbízottakat, s ezeken kívül a császári udvarba érkező agensek és a lengyel főuraktól küldött levélvivő ügynökök által érintkezik pártjával.

Emez agensek közül némelyik fontosabb szerepet játszik, saját felelősségére köt egyezségeket, mint Podoski guezdai prépost, a ki hosszabb ideig volt bécsi követé Zsigmond Ágostnak s alkanczellárságra is volt kilátása, vagy Fogelveder Szaniszló krakkai kanonok, Myszkovski titkárja; mások egyszerűen megbízatásokat teljesítenek s híreket hordanak, az összeköttetést tartják fenn a párt távollevő tagjai között és a bécsi udvarral. Fontosabb ügyekben maga Dudith is útra kel s a párt előbbkelő tagjai közül készen állanak az ide-oda útagásra a chelmi püspök, a két Firlej Miklós, a lublini és a sochaczowi várnagy és mások; csak pénz és költség legyen. ²⁾

Ez ügynökök közt volt olyan is, a ki hivatalos buzgalomban ugyancsak elvetette a sulykot — s eget-földet ígért a császár rovására. Chotowski ígéretein még agenstársa Dłuski is megbotránkozik, hogyne, mikor városokat, falvakat ígér fűnek-fának s oly borzasztókat hazudik; neki (azt mondja) már 3 falut ígért a császár s 500 lovas tartását. A kik ezeket hallják, hajok szála is az égnek áll! ³⁾ Természetes, hogy az ily túlhajtott buzgalom inkább ártott mint használt az ügynök.

Ez a széleskörű agitatio mindenek felett sok pénzt kívánt. Pénz pedig, mi a lengyel királyválasztásoknál a főfő nervus rerum gerendarum, az volt a bécsi udvarnál a legkevesebb.

¹⁾ Egykorú jelentésekben ezeket olvassuk: Podoski, Fogelveder, Dłuski, Popławski, Bogusz, Ponętowski, Chotowski, Kleinfeld, Proskowski stb.

²⁾ Egy 1574-iki irat szerint ezek készek ide-oda útagatni.

³⁾ Dłuski Dudithnak 1575. apr. 29. A kik Chotowski ígéreteit hallják: pili etiam prae terrore in capite consurgunt.

VII.

A pénz szerepe a választásnál. Megvesztegetések. — Az osztrák párt azon épül. — A császár, Báthory, a ferrarai herceg vesztegetései. — A császár pénzzavara, kölcsönei. — Fegyveres erő szervezése. — Dudithot pénzért ostromlják. Pénzadományai, ígéretei, pénzzavara. — Három jelőlt a Habsburg házból: Ernő és Ferdinánd főherceg s a császár.

»Pénz, pénz és ismét az az átkozott pénz,« a mi a győzelemhez kívántatik — jelenti Dudith az interregnum legelején a császárnak. A mi egy félszázad múltán Wallenstein három alapföltétele a hadakozáshoz, az a Dudithé a lengyel királyválasztáshoz. Pénz, pénz! és pedig rengeteg összeg, mindjárt foglalóul legalább százezer forint. ¹⁾

Ez a lengyel főnemesség achillesi sarka ez időben, de ez a leggyengébb oldala a bécsi udvarnak is. Dudith jól ismerte a lengyel viszonyokat, s ahhoz alkalmazkodva, mindegyre pénzért ostromolja urát; de a »cunctator« császár épen ebben a legkésedelmesebb.

Jól tudta Dudith, hamar belátta, hogy tiszta meggyőződésből kevesen állanak az osztrák párt zászlaja alá, hogy alig számíthat másokra, mint az érdek-hajhászókra, a megvesztegetésre. — S ez képezi a párt gyenge oldalát.

A megvesztegetést, mint az uralkodás egyik eszközét Bona királyné és Zsigmond Ágost honosította meg Lengyelországban, s a bekövetkezett királyválasztások még inkább kifejlesztették.

Az első királyválasztásnál a francia jelöltség építette erre minden tervét. Montluc személyvesztő ígéreteivel s vesz-

¹⁾ Dudith a császárnak, 1574. jul. 7. »Maledicta pecunia imprimis opus est (repetendum enim id saepe est), . . . est victoria, modo pecunia in promptu sit et plenipotencia; per viscera Servatoris nostri rogo, ne deserat causam suam, fidat, credat tot meis consiliis . . . concedat meae dispensationi 100 millia florenorum.«

tegetéseivel felköltötte a főurak bírvágyát s meggyökerezettette a corruptiot. Nem hiába vádolják egykorú pasquillusok a francia követet (s vele a Zborowskiakat):

Verba Monlucionum
Gens Zborovionum
Plena seditionum, 1)

a nagymérvű lélekvásárlás meghonosításával ő is tett egy kapavágást Lengyelország sírjához. A királyválasztások féktelen szabadsága, a királyjelöltek licitatioja a korona felett, a nemzet gyengéinek felhasználása s azzal való visszaélés meghozta szomorú következményeit. Az erkölcsök elfajúltak, az önérdék-hajzsa s a corruptio elharapózott az országban.

Longe peiores,
Quam ante, errores,
Et corrupti mores.

Visszaszállott ennek gyűlölete Henrikre is, az első választott királyra, kinek uralkodása semmi jót nem hozott az országra.

Attulit de Francia
Fraudem cum nequitia
Comite malicia. 2)

Nem az volt többé Lengyelországban a kérdés, ki lenne az ország legjobb királya, hanem hogy kitől várható a legtöbb magán haszon. A főurak legnagyobb része mindenek előtt azt nézte, hogy ki fogja szavazatukat legjobban megfizetni s kívánságukat, föltételeiket teljesíteni. 3)

Ezeket nevezték el desperatus és catilinaris elemnek. 4) Bátor, elszánt, mindenre kész emberek, a kiknek nincs mit veszteniök.

Dudith belátván, hogy más módon az osztrák jelöltség nem érhet célzt, ezekre építette leginkább terveit. Mélyen demoralizálta ez által a nemzet nagy részét; de ő sem csinált belőle lelkiismereti dolgot. Figyelmezteti a császárt, hogy csakis ezek útján érhet el valamit, de ezekre nem hat egyéb, csak a pénz.

1) Egykorú pasquillus a b. á. ltrban. Pol.

2) Egy másik pasquillus 1574. u. o.

3) Zakrzewski id. m. 257. l.

4) Dudith a császárnak, 1574. jul. 7. »Desperati, furiosi, factiosi, Catilinaris, perditis.«

A plocki püspök úgy gondolkodik eleinte, hogy inkább igérettel, mint kész pénzzel kell működni, »tekintetbe vevén a sok csodálatos embert.«¹⁾ Igérni kell, nem adni, hogy az emberek lelkét a jövő reménye tartsa lekötve, mert a mit adni lehetne most (ismervén a császár financiait) az úgy is csak egy csöpp a tengerben, »mintha valaki a pokol tátongó ürét egyetlen árva lélekkel akarná betömni.«²⁾

De nem sokára ő is, a ki pedig szeretett volna a császár zsebére takarékoskodni, belátja, hogy az ígélet magában nem elég. S eleinte csak Dudith előtt, de később szerénységén túltéve magát, a császár előtt is kinyilvánítja, hogy biz ide pénz kell. »Tagadhatatlan, hogy a mágnes (a pénz) magához vonz mindent, a vasat úgy, mint a szalmaszálat.«³⁾ »Az arany igazi orvossága ennek a népnek.« A ki párthíveket akar szerezni, annak nem kell a pénzköltésben fösvénykedni. Annál kevésbé, mert a kakas (il gallo, t. i. a francia) nagyon verdesi a szárnyát, hogy a fészekből ki ne kergessék. Csak ha pénz lesz, lehet nyugodtan végét várni e kakas-komédiának. Későn pótoljuk vagy szerezzük majd meg ezerért, a mit ideje korán egyért meg lehetne kapni.⁴⁾

A pénzre nemcsak a francia ígéreték ellensúlyozására volt szükség, de a többi királyjelöltekére is. A ferrarai herceg gazdagságáról mesés hírek keringtek az országban s róla, »kinek begye tele van arannyal« könnyen elhitték, hogy egy kerek milliót szánt a lengyel korona elnyerésére⁵⁾ s 1575. elejéig már tényleg 200,000 frtot küldött be elosztás végett.⁶⁾

¹⁾ Myszkowski Fogelvedernek, Varsó 1574. sept. 6.

²⁾ A plocki püspök Dudithnak, Varsó 1574. sept. 19. »Riempiere la voragina dello inferno con un anima sola.«

³⁾ Myszkowski Fogelvedernek, Pultovia 1574. jul. 27. »De pecunia (magnete) dubium non est, quid ad se trahat omnia, et ferum et stipulam; Evangelii autem quantum huic lapidi tribuant, docuit nos interregnum.«

⁴⁾ A plocki püspök Dudithnak, Pultovia 1574. sept. 25. »Fui sempre della medesima opinione di V. Signoria, che l'oro fusse la vera tiriaca per questa gente.«

⁵⁾ U. o. bécsi á.ltr. Pol.

⁶⁾ Lieszinsky (= Ieszczyński) Szaniszló a császárnak, 1875. február 12-én.

Báthoryról is jóleve az a hír szállong, hogy 2000 lovasra és 500 gyalogra adott költséget az ilyvői vajdának¹⁾; később maga dicsekszik Mielecki, hogy Báthory 25,000 frtot küldött volna Blandrata által felesége számára ajándékul, de ő nem fogadta el.²⁾ Sőt még a hú osztrák-párti litvánoknak is van mivel dicsekedni, hogy Báthory és a ferrarai herczeg emberei csak úgy könyörögtek nekik, hogy fogadják el a kínált pénzt, fogadják el roppant ajánlataikat.³⁾

Kell a pénz a párt szervezet folyó kiadásaira is. A megbizottak kénytelenek fényesebben élni, mint máskülönben; lovakat, futárokat kell tartaniok. Mindezekre kész pénznek kell letéve lenni Dudithnál, egyrészt azért, mert nem lehet minden aprólékos esetben a távol levő császárhoz fordulni, másrészt takarékosági szempontból, mert a császárnak (ha hozzá fordulnának) többet illenék adni, mint Dudithnak.⁴⁾ Ezért sürgetik mindannyian a párt fejei, hogy kész pénz legyen a követeknél.

Pénzt szomjúhozott az üres államkincstár is. Henrik a választási föltételek között megfogadta, hogy az államadósságait kifizeti; de futásakor egy millió forintra rúgott a kincstári deficit. Pénz kellett a katonaság zsoldja s a kir. udvar népe fizetésére, a livoniai háború miatt elzalogosított javak kiváltására, továbbá a tatár khánnak, s hogy maradjon is valami a kincstárban.⁵⁾ Egyre-másra úgy egy millió forint.

Nagy dolog egy millió! nagy dolgokat lehet azzal véghez vinni! kiált fel a plocki püspök⁶⁾; de bármily nehéz is összehozni, gondoskodni kell, hogy legalább fele együtt, kéznél, előmutatható legyen, mert Montluc hazugságai sok vagnak felnyitá a szemét, annak hisznek csak, a mit látnak. Ha a császárnak sok a kiadása, Fülöp király pedig háborúskodik, ott vannak a többi pénzes rokonok, ezek tán segíthetnek. Bizony annyi ország királya (a spanyol király) adhatna unokatestvé-

1) A plocki püspök Dudithnak, 1574. decz. 15.

2) Dudith a császárnak, 1875. jul. 20.

3) Dudith Miksának, Varsó 1875. nov. 7.

4) Fogelveder a plocki püspöknek, Krakkó 1874. okt. 6.

5) Ismeretlen Webernek, 1874. jul.

6) »Un milione di fiorini farebbe cose grandi.« 1574. sept. 25.

rének (Ernönek) egy évre 200,000 scudi segélyt, hogy öt lengyel királylyá tegye. Nincs idő alvásra, mert elkésünk; meggondolandó, hogy azután mennyit kellene költeni a halott feltámasztására! ¹⁾

A mit a püspök oly nagyon sürget Nagy-Lengyelországból, ugyanazt tanácsolja titkárja, a kanonok, Kis-Lengyelország hangulatához híven Krakkóból: a föltételek közül el ne maradjon jókora összeg ígérete az adósság törlesztésére s az udvarnép és katonák zsoldjára kész pénz legyen a követeknél. Az adósság törlesztésére vagy három évre segítséget kell ígérni, mert a koronajavak mind el vannak zálogosítva. ²⁾

Ezek és hasonló intelmek szállottak Dudith felé az ország minden részéből s ő nem késett azokat a császár elé terjeszteni, maga részéről is hangsúlyozván, mennyire szükség van a pénzre, mert azon fordul meg a császári ház győzelme a választásnál. Már 1574. sept. elején kiadják a jelszót, hogy »itt az idő az erszényhez nyúlni!« ³⁾

De az erszény a császárnál volt, s a mi a főbaj, hogy üres volt. — Az első interregnum és választás rengeteg összeget nyelt el, maga a követség 150,000 tallérjába került. Félt most is, hogy ismét nagy költségbe veri magát és még sem ér célta. De eltekintve az óvatosságtól és takarékoságtól, a császári cassa ki volt ürülve, főkép a folytonos harcz és állandó sereg tartás miatt a török ellen. Hagyományos dolog volt az már a bécsi udvarban, Miksánál épúgy mint elődeinél, hogy a kész pénz többnyire hiányzott. Dudith sokszoros sürgetésére csak 1575. jan. végén küld a császár 5000 frtot Dudithnak. ⁴⁾ Egy hónap múlva (febr. 24.) ígér ismét 10 ezeret, de meghagyja, hogy a pénzt nem kell előre vesztegetni, midőn még az sem bizonyos, lesz-e választás vagy nem? mert nincs pénz. ⁵⁾ — Azonban ez az ígért 10 ezer még márcz. közepén sem ért Dudith kezéhez, a kinek sürgetésére s a plocki püspök

¹⁾ A plocki püspök Dudithnak, Pultovia, 1574. sept. 25.

²⁾ Fogelveder a plocki püspöknek, Krakkó, 1574. oct. 6.

³⁾ A plocki püspök Fogelvedernek, Varsó, 1574. sept. 6.

⁴⁾ Miksa Dudithnak, Bécs, 1575. jan. 20.

⁵⁾ A császár Dudithnak, 1575. febr. 24.

tanácsaira, hogy a pénzzel már ki kellene egyszer rukkolni, ¹⁾ elhatározta, hogy az ígért 10 ezer frt-hoz még 10 ezeret küld s egyszersmind 20 charta biancat aláírással, hogy azokat buzdító írással és ígéretekkel a legbefolyásosabb párthívek számára kitöltse Dudith. De óvatosan és takarékosan bántak velök. ²⁾

A pénz tehát lassan szivárgott, pedig a megvesztegethetők (mercantik) folytonosan kértek és nem kapván eleget, ingadoztak. Ez bírja rá a szerény plocki püspököt, hogy Dudith helyett egyenesen a császárhoz forduljon (ápr. 8-án) figyelemztetésével, hogy erélyesebben lépjen fel és — bár szégyenli és pirúlni kénytelen mikor azt írja — de pénzre van szükség okvetlenül. ³⁾ Ilyen pressióra küld csak a császár a stęzyci országgyűlésre még 15 ezer frtot az addig elküldözgetett 25 ezerhez. ⁴⁾ Ámbár ez akkori időben nagy összeg volt (a mostanihoz képest legalább 10-szerre nagyobb pénzérték mellett) — de Dudith kívánságához képest elenyésző csekély.

Hanem még ezt a keveset sem tudta megszerezni a császár feltűnés nélkül. Midőn egy augsburgi bankházhoz fordult kölcsön végett, mindenfelé elterjedt a hír, hogy a lengyel választásra szánta, mi még inkább felcsigázta a lengyelek pénzvágját. Még feltűnőbb módja volt a pénzszerzésnek, hogy a császár Danczka városától kér kölcsön 50,000 frtot, ⁵⁾ tehát lengyel állampolgároktól a lengyel királyválasztásra. Onnan úgy látszik kapott is, mert az udvari kamara 1575. aprilis havában elküldötte megbízottját, ki az 50,000 vagy legalább a már megígért 40,000 frtot átvegye. Ez abba a 100,000 frtba volt szánva, melyet a császár a lengyel kincstár számára ígért, hogy a választó gyűlésre indítandó követi által küldeni fog. Erre volt szánva még a sziléziai papságtól nyerendő 42,000 frt s intézkedéseket tettek másfelé is, hogy ez összegek az előirányzott százezer frtra kiegészíttessenek s a stęzyci ország-

¹⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1575. febr. 3.

²⁾ Miksa Dudithnak, 1575. márcz. 17.

³⁾ Myszkowski a császárnak, 1575. apr. 8.

⁴⁾ Miksa császár Dudithnak, 1575. apr. 27.

⁵⁾ Miksa instructiója Kleinfeld Tiedeman követének, Prága 1575.

gyűlésre küldött követek után indíttassanak.¹⁾ Mert a miképen az egyes párthívek megkívánták a fényes ígéretek s a segélyösszegeket, az ország is megvárta a magáét. Így a császár megígérte már a stázyi gyűlés előtt, hogy a lengyel királyok igazi adósságait ki fogja fizetni, s hogy az államkincstárba százezer frtot viszen.²⁾ Később ez 300 ezerre szökött fel, midőn mások is többet ígértek.

A pénz kérdéssel szoros összefüggésben állott egy másik fontos ügy: a *fegyveres erő* szervezése. A választás biztosítására nem volt elég szavazatok vásárlása. Mert igaz ugyan, hogy az urak közül pénzzel sokakat meg lehetett nyerni, de azzal tisztában voltak kezdettől fogva, hogy a főurak, a senatus hatalma nem lesz túlnyomó az új királyválasztásnál s a lovag rend, a kisenesség lesz a döntő. A nemességre pedig, a mely legyőzhetlen ellenszenvvel viseltetett az osztrák ház iránt, semmiféle ígérettel nem, csak egy móddal lehetett volna hatni: a terrorizálással, fegyveres erővel való fellépéssel. Ily célból a párt vezérei fegyveres csapatról akartak gondoskodni, a melyre pártjuk a választásnál támaszkodják. Nem közönséges zsoldosokról volt itt szó, hanem a legszegényebb nemesiséget (kik szintén szavazatképesek voltak) akarták felfegyverezni s egy-egy főnemes zászlaja alatt a választási mezőre vezetni.

Az ilyen szegény nemesi kísérettartás — kicsiben — oly közönséges volt a lengyel uraknál, hogy főnemes, vajda vagy várnagy, sőt a püspökök is nemesi kíséret nélkül országgyűlésen meg sem jelentek. Ez ha kellett testőrség volt, ha kellett párt; de mindig ura intésétől függött, a kinek asztalánál élt. Most sem volt tulajdonképen másról szó, mint ilyen szegény nemes csapatról, de most nagyban, hogy egész sereget tegyen ki. Vezérök lenne Łaski, vagy egy szegény, de tekintélyes nemes, a ki összegyűjtené a pártfeleket és a választás mezejére vezetné.³⁾

A fegyveres erő szervezésére annál nagyobb szükség leendett, mert az ellenpártosok e tekintetben is erősen szervezkedtek. Főkép a Piast-párt rettegteté fegyveres készületeivel az osz-

¹⁾ Az udvari kamara jelentése a császárhoz, 1575. apr. 29.

²⁾ Miksa válasza Leszczyński Rafael követének, 1575. apr. 25.

³⁾ A plocki püspök Dudithuak, 1575. apr. 8.

trák pártot. »Sereget fogadnak, magyar, német, oláh, tatár csapatokat s hajdú népet, hogy céljukat elérjék.«¹⁾ A pápai nuntius pénzért küldöz Henrikhez s kölcsön után járat az országban mindenfelé, hogy Henrik érdekében Łaski vezérlete alatt 5—6000 kozákot gyűjtsön.²⁾ Báthoryról meg a kassai kapitány írja, hogy Zborowski Sámuel toborz számára Felső-Magyarországon, bőven el lévén látva zsoldra való pénzzel az erdélyitől;³⁾ s a hír azt suttogja, hogy az ilyvói vajda katonái is az ő zsoldját húzzák.

Az osztrák párt vezetői és ügynökei mindnyájan meg-egyezték abban, hogy fegyveres erőre szüksége van a pártnak. Sürgették azt lengyelek, litvánok egyaránt. Csakis a számra nézve volt köztük vélemény különbség. Dudith hat ezernek látta szükségét, Myszkowski elégnék hitt 4000-et⁴⁾ Mások 2000 lengyel s 1000 litván fegyveresben — mint minimumban — helyezték reményüket. Jöttek az ajánlatok mindenfelől, legelsőbbben természetesen Łaskitól. A samogitiai kapitány és litván főmarsal (Chodkiewicz) 1575 elején 500 lovasra kíván zsoldot három hóra, fejenként 20 frtjával (= 10,000 frt).⁵⁾ De a nyár közepén már 200,000 frt kellene a litvánoknak. Ha megkapnák ez összeget, köteleznék magokat, hogy a ki pl. 100 fegyveresre kapott légyen pénzt, 200-at, tehát két annyit vinne a választásra, s így a választásnál 10,000 lovassal és 4000 gyaloggal lépnének fel a császár mellett. Kérik, hogy küldene a császár valakit hozzájuk, ki nekik a föltételekre a császár nevében s a kinek viszont ők is megesküdjenek.⁶⁾ — A rawai palatinus fiaival együtt 300 lovas és 200 gyalogot ígér fogadni az év elején (febr.). Mások is tettek ajánlatokat katonaság fogadására.

Ezzel kapcsolatban azt kívánták a császártól, hogy a lengyel határon Szilézia és Magyarország felől sergeket von-

¹⁾ Bogusz Dudithnak, 1575. apr. 3.

²⁾ Fogelveder Dudithnak, 1575. apr. 6. A plocki püspök Dudithnak apr. 8.

³⁾ Rueber Dudithnak, Kassa, 1575. febr. 26.

⁴⁾ Myszkowski Dudithnak, apr. 8.

⁵⁾ Bogusz Dudithnak, 1575. febr. 11.

⁶⁾ Chodkiewicz küldötte Narburt előterjesztése Dudithnak, 1575. augusztus 10.

jon össze, hogy ez által párthívei szívet nyerjenek s az ellenpártosok rettegésben tartassanak.

Azonban a császár belföldi fegyveres erő szervezéséről, s a határon való fegyveres tüntetésről hallani sem akart. Többszörös nehézségei voltak ez ellen. Még mindig aggályoskodott, vajjon Henrik nem tér-e vissza? S hogy nem minden alap nélkül, mutatja az, hogy Henrik a lengyel katonaság hátrálékos zsoldjára pénz küldését ígérte ¹⁾ s kért is a császártól patenst, hogy 300,000 koronás tallért háborítlanul küldhessen Németországon keresztül. ²⁾ S ha nem tér is vissza, kérdés, vajjon lesz-e új választás? Aztán meg hihetetlennek tartotta, hogy a lengyelek egy-két ezer fegyveres által szabad akaratak nyilvánításában korlátoltatni engednék magukat; ő inkább az ellenkezőtől tartott, hogy e mód, az erőszakra támaszkodás, sokakat elidegenítene. Mindezek felett pedig legnyomósabb ellen-érve az volt, hogy nincs pénz. Inkább tehát rendes útjára, a szabad választásra bizza ügyét s azért sem a slézeknek, sem a kassai kapitánynak nem ad ez irányban rendelet. ³⁾

Hiába követ el Dudith mindent, hogy a császárt e tekintetben engedékenységre bírja, hiába a plocki püspök felvilágosítása, hogy itt nem közönséges katonaság fogadásáról van szó, hanem barátok, pártfelek szerzéséről, ⁴⁾ hiába az ügynökök sürgetése, hogy könyörögni kell a császárnál nem kétszer-háromszor, de tízszer-hússzor, hogy egyezzek belé: ⁵⁾ Miksa e tekintetben hajhatatlan maradt. Nem indítja meg az sem, hogy a felbiztatott pártfelek zúgni és méltatlankodni kezdenek.

Dudith a legkényesebb helyzetbe jutott a pénz és a fegyveres erő kérdésében. Mindenki ő rá támadt pénzért s őt vádolták az ígéretek nem teljesítéséért. Viszont a császár is hibázta, hogy áthágta az útasításokban megszabott hatáskörét. A legélesebb ellentét fejlődött ki ebből a császár és meghatal-

¹⁾ Henrik a lengyel tartományok gyűléseinek, Páris, 1575. febr. 28.

²⁾ Miksa patense erre nézve, 1575. jun. 4.

³⁾ Miksa Dudithnak 1575. febr. 24.

⁴⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1575. apr. 8.

⁵⁾ Bogusz Dudithnak, 1575. apr. 3.

mazottja között, természetes következményekép a köztük eleitől fogva fenállott elvi ellentétnek. A császár a megtestesült óvatosság, habozás, erélytelenség; Dudith a merész tervek, a határozott fellépés és lázas tevékenység embere. A császár Henrik legitimitását soha sem téveszti szem elől, és ellene mit sem akar tenni; Dudith az osztrák-párti lengyelekkel és litvánokkal nemcsak megegyezett saját lakásán, hogy Henriket leteszik, de sőt arra bírta őket, hogy ha más választatnék, mint Habsburg-házi, pártot üssenek ellene. A császár útlevelet és patenst ad Henrik követei és pénzküldeményei biztosítására; Dudith nem restelli a császári méltósággal ellenkező azon tanácsot adni, hogy Henrik követei és pénzküldeménye Németországon letartóztatassanak a választás végbemenetelig. ¹⁾ — Miksa a békés választást kívánja; követe megegyezik párthíveivel Krakkó erőszakos, csel által való elfoglalásában, morva és sléz sergek bevitelében. — Homlokegyenest ellenkeznek elveikben, tetteikben.

Az összeütközés nem maradt el. A császár keserű szemrehányást tesz követének, hogy a maga esze után jár; hogy őt compromittálja s meghagyja, hogy túlbuzgóságból elkövetett hibáit tegye jóvá. Pénzt pedig nem küld többet. ²⁾

A császár eljárása mindenesetre tiszteletet érdemel, midőn csakis békés, tisztességes úton akarja a lengyel koronát fia részére megszerezni, nem pedig erőszakos eszközökkel, a mitől lelke visszariad, ³⁾ s elismerést érdemel Henrik legitimitásának tiszteletben tartása; de midőn az ellenpártok fegyverkeznek s Henriket magok a lengyelek elejtik: Miksa tétlensége és aggályai — legalább is inpraktikusak.

De a császárok akarata parancs, annak kellett történnie, a mit ő akart. A nagyobb fegyveres erő szervezése elmaradt s a kevés pénzzel gazdálkodtak úgy, a hogy tudtak.

A Dudith kezéhez küldött pénzből, részint pedig egyenesen a császártól, tudomásunk szerint (bizonyára hiányos tudósítások maradtak csak ránk!) a következők kaptak pénzt.

¹⁾ A császár szemrehányása Dudithnak, máj. 1-én.

²⁾ Miksa Dudithnak. 1575. máj. 1.

³⁾ A quibus animus noster maxime abhorret u. o.

Mindenekelőtt az utazó ügynökök úti költségekre.

Łaski kapott 1574. őszén a sziléziai kamara útján 8000 frtot, 1575. tavaszán (máj. 1.) meghagyja a császár Dudithnak, hogy 4—6000 frtot adjon neki. ¹⁾ Május 10-én az ígért 8000 frtba számítandó 400 tallért kér titkára által a császártól és meg is kapja. ²⁾ A stężyci országgyűlés izgalmai után elpártolással fenyegetőzve 8000 frtot présel ki a drága pártvezér Dudithtól s 600 aranyat a császári oratoroktól. ³⁾ Leleményes volt pénzszerzési ürügy találásában is. Miután már a párt érdekében tett költekezése, zsoldosok tartása címét eléggé kihasználta, jul. végén azt találja ki, hogy a császárhoz utazik, adjon neki Dudith útiköltségre. Az internuntius vigasztalódván, hogy így legalább nem lesz alkalma elpártolnia, pár száz forintot ad neki, de siet figyelmeztetni a császárt, hogy Łaski túlságos követeléseit ne teljesítse. ⁴⁾ Kár volt a jó internuntiusnak megijednie Łaski útazásától. Neki, csakhogy pénzt kapott, esze ágában sem volt többé, a forró kánikulában útra kelni. »Igy szokott tenni!« ⁵⁾ Még 1000 frtot tudunk, hogy kapott a választás előtt. ⁶⁾

A Zborowskiakat szintén kerülgetik pénzzel, hogy lépen ragadjanak. — Dudith, sógorai közül Pétert a krakkai vajdát 6000, Andrást 4—5000 frtra taksálja, annyit kér számukra a császártól. Ő maga Péternek 7000, Sámuelnek 1000 frtot adott izelítőül kölcsön, kamat nélkül, »a mit senki sem szokott tenni abban az országban, még : z apa fiának, vagy testvér testvérének sem ;« ⁷⁾ Később a krakkai vajda 2000 frtot kapott

¹⁾ Zakrzewski id. m. 275. és 279. l.

²⁾ A császár Dudithnak, 1575. máj. 10.

³⁾ Dudith a császárnak, 1575. jun. 10. és jul. 20., Krakkó.

⁴⁾ Dudith a császárnak, 1575. jul. 29.

⁵⁾ Dudith Miksának, 1575. aug. 4.

⁶⁾ *Dudith a császárnak.* 1575. okt. 12. Łaskinak, ki a tatárokat üldözni ment, 1000 frtot adott. Általában sok pénz fog kelleni, hogy egy új tatár becsapás ellen a végbeli katonákat fizetni lehessen — s e pénzt az osztrák pártiak már várják a császártól. A siradi kapitányuk 5 ezer forintot, Latelski János grófnak 2000-et ígért D. A litvánoknak legalább 30,000 kell egyszerre.

⁷⁾ Dudith a császárnak, 1575. jul.
skinél id. m. 283. l.

Zakrzew-

Dudithtól s miután elszakadt a császári párttól, azt mondogatta, hogy csak kölcsön kapta, a világért sem ismerte volna el, hogy ajándékba. ¹⁾ Zborowski Kristóf a királyság főpohárnoka hűnek mutatta magát a császárhoz, őt és Zborowski Andrást pénzzel ajánlja Dudith megerősíteni a hitben, annnyival inkább, mert az utóbbi kért is pénzt a plocki püspöktől Stężycén s mert nem kapott, kezd ingadozni. ²⁾ El is pártolt Báthoryhoz, s Kristóf ekkor 4000 frtot kap visszatérítésére. ³⁾ Zborowski János a stężyci császári követek egyikétől (Logautól), a ki megnyerésén fáradozott ⁴⁾, »privatim, a lengyel ügytől távol« 1575. őszén 6000 tallért kért kölcsön karácsonyig. Logaunak nem lévén több 600 tallérjánál, csak ennyit küldött neki; a többinek elküldését a császártól kéri; »hasznát nem szükség magyarázni.« ⁵⁾ Csakhogy egyszer az almába harapott a starosta úr, a császáriak siettek volna vele leszakíttatni. A császár hű embere, Kurzbach, sziléziai főúr s a Zborowskiak rokona, a lengyel határhoz közel fekvő birtokára tavi halászatra hívta meg Zborowski Jánost s ott aztán Logauval a császári követtel ketten közre fogták s elkezdtek vele alkudozni. Meg is ígérte, hogy osztrák párti lesz, ha — fivérét a krakkai vajdát meg tudják nyerni. Költségek fejében 15,000 tallért számított fel. De a két úr lealkudta tőle 12,000-re, biztosítván természetesen a királyi kegyelem bővebb áldásairól a választás után. ⁶⁾ De a sziléziai halászat nem a legjobban sikerült, mert Zborowski Jánost később a Rosenberg hálójában látjuk eviczkéltni, a végén pedig Báthory hajóját kormányozzák a révbe a hatalmas Zborowskiak.

A litvánok vezére, Chodkiewicz nagymarsal 15,000 frtot kért 1575. tavaszán. A császár elégnék tartotta 5000-et adni

¹⁾ Dudith Miksának, Krakkó 1575. jun. 20.

²⁾ Dudith Miksának, 1575. jul. 20.

³⁾ Dudith a császárnak, 1575. okt. 12.

⁴⁾ Logau Miksának, Boroszló, 1575. jul. 30. Fölkereste Zborowski Jánost saját házánál birtokán, a ki ígérte, hogy a mint eddig az osztrák ház ellensége volt, úgy azután híve lesz.

⁵⁾ Logau a császárnak, 1575. sept. 14. (»Privatim extra omnem polonicum negotium.«)

⁶⁾ Kurzbach és Logau a császárnak, 1575. okt. 22.

egyelőre — bizonytalanra. ¹⁾ A nyár folyamán ő is körülbelől annyit kapott, mint Łaski (8000 frt), de nem volt megelégedve. »Egy iskolában növekedtek Łaskival, mindkettő kielégíthetetlen.« ²⁾ A nyár végén 10,000 frtot kért. Rosenberg 100,000-et ígértetett neki, ha a litvánokat részére vonja s őt királylyá teszi. A császár az ígéretnél tovább ment s értékes diplomát adott neki, ha nem is száz, de ötvenezer forint ígérettel, az esetre, ha Ernő főherczeg nyeri el a királyságot. ³⁾

A Radziwillek kevesebbet kellett, hogy kapjanak, mert óvatosan titkolják előttök a nagymarsalnak tett ígéreteket. A castellant 4—5000 frttal kívánják lekenyerezni. ⁴⁾ A vilnai vajdának, azt hitték az interregnum elején, elég a szép szó. De mennél közelebb jött a választás ideje, annál inkább felszökött a hú litvánok agioja. A nyár közepén nem elég nekik többé az ígélet, de pénz kell, a végek védelmére. A vilnai várnagynak, hogy el ne hidegüljön és a »becsületes« vilnai vajdának 30—30,000 frt kellett. Pénzt kért a vilnai vajda »derék, bátor« fia is, a nagyherczegség kapitánya. »A ki aratni akar s a termést kalangyába gyűjteni kívánja: vetni kell annak előbb«! ⁵⁾

Kostkának, a sandomiri vajdának 50,000 frtnyi jótállását Henrikért, megtéríteni ígérték.

A nagyok példáját követték a kisebb hatalmasságok. Firlej Miklósnak Kasimir (Krakkó elővárosa) kapitányának 2000 frtot adott Dudith kölcsön zálog mellett; a császár visszaadatta ezüst edényeit, s a 2000 frtot is neki ajándékozta. ⁶⁾ A czechovi castellán Tarnowski Szaniszló gróf 5000 frtot kapott. ⁷⁾ Czarnkowski Albertnek Nagy-Lengyelország főkapitányának, Opaliński a nagymarsal ajánlatára, 4000 tallért adott a császár. ⁸⁾ A nagybefolyású Secigniowski 10,000 frtot

¹⁾ Miksa Dudithnak, 1575. apr. 21.

²⁾ Dudith Miksának, 1575. jun. 20.

³⁾ Dudith Miksának, 1575. aug. 4.

⁴⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1574. decz. 15.

⁵⁾ Dudith a császárnak, 1575. jul. 20. »Qui metere vult et segetem in horreum convehere, semenem prius jaciatur, oportet.«

⁶⁾ Miksa Dudithnak, 1575. jan. 20.

⁷⁾ Dudith jelentése jun. 20.

⁸⁾ Miksa Dudithnak, 1575. máj. 10.

kért 200 lovas tartására Dudithtól; de nem volt pénz, s az ajánlkózót majdnem elvesztették.¹⁾ A polaneci várnagy világosan megizente: ha négy hét alatt nem kap 3000 frtot, elpártol.²⁾ Határozott ember, szabott ára van. A hí Wolski a kir. kardhordó a varsói kapitányság ígérete mellett megelégedett 700 frttal.³⁾ Egyike a legolcsóbb szavazatoknak.

A szavazatok illetén árhullámozását látjuk a választás előtt. A mint a választás közelgett, mindinkább felszökik a szavazatok ára. A pénzben szűkölködő internuntius azzal biztatja pénzkérő híveit, hogy majd a varsói választáson lesz pénz, addig türelem és hűség. De mintha csak félt volna e kényes feladattól, Magnus Constantin-ra (a sziléziái kamara finanszkapacitására) óhajtja bízni a pénzosztást s a mi nehezebb volt, a pénz szerzést. De a jó »Constantinus« a választás idejére csak 40,000 frtot tudott összegyűjteni s így jobbnak látta a deficiten búsongva legalább egyidőre Krakkóban húznia meg magát; hadd »törjék a borsot Varsóban a Dudith orra alá «

Dudithnak 1575. őszén meleg napjai voltak Varsóban. Alig kezdődött az országgyűlés, minden felől megrohanták pénzéért, de a kéznél lévő az ígérekhez képest csak annyi volt, mint egy porszem Ukrajna homok oczeánjához. A pénzhiány miatt sok gyalázást kellett szenvednie. Mert Dudith csak a litvánoknak és Kurzbachnak adandón kívül mintegy 90,000 frtot ígért el, kötelezván magát fizetésre, mihelyt Varsóba érkezik. Ime ott volna s nyakában az özönvíz. Szószegőnek tartják — még életét is restelli már. A legégetőbb szükségei következők: Zborowski Andrásnak (ha sikerülne őt lekenyerezni?) 10,000 frt; a litvánoknak legkevesebb 40,000; Kurzbachnak 20,000, a rawai palatinusnak 10,000; Radzimirskinek — a ki Masoviában a legbefolyásosabb nemes 15,000; a nagy-lengyelországi generalisnak 4000, a trocki castellánnak (Wollowicz) 10,000, a chelmi püspöknek 5000 forint s néhány száz szavazó kisnemesnek, a kiket pártköltészen hoztak hazúlról, szintén jókora összeg. Hát a többi halak?

1) Secigniewski Dudithnak, 1575. apr. 8. és Dudith a császárnak július 20.

2) Dudith jelentése aug. 4. ról.

3) Zakrzewski id. m. 280. l.

Hát a kiknek részletfizetést ígértek? ¹⁾ Bizony, bizony, pénzzel járják — a lengyel királyválasztást. Ha a császár nem küld legalább 150,000 frtot, vereségük bizonyos. ²⁾

A választás sorsa már eldőlt, midőn a császár 100,000 frtot minélelőbb útnak indítani ígér, azon kikötéssel, hogy igyekezzenek azt ama 200,000 frtba számítani, melyet megválasztatása után 2 hó alatt letenni kötelek. ³⁾

A megvesztegetés és kapzsóság midőn így burjánzott az osztrák-párti lengyelek között, nem csoda, ha az ellenpártiak mindenkit gyanúba vettek, a ki a »német« párttal tartott. Így a tisztakezűnek ismert plocki püspökről, a ki pedig a magából is áldozott pártcélokra, azt mondja egy elterjedt pasquillus, hogy szintén a »mammon« embere.

Studet mammonam extorquere
Privatam querere
Publicam evertere.

De hogy pártszenvedély beszél a gúnyvers szerzőjéből, meggyőznek arról a többi versszakok, melyek gyűlölettel kiáltanak rá kígyót-békát. ⁴⁾ Szomorú volna, ha még őt is, a leg-

¹⁾ Dudith jelentése a császárhoz Varsó, 1575. nov. 7.

²⁾ U. o. bécsi á. ltr. Pol.

³⁾ Miksa, követeinek, Bécs 1575. decz. 19.

⁴⁾ A lengyel pártszenvedélyt érdekesen jellemző eme gúnyverset, úgy is mint egyik példányát a lengyeleknél a XVI. században nagyban divatozó latin pasquillusoknak, jónak látjuk egész terjedelmében ide iktatni :

1. Plocensis episcopus,	5. Scit*) mammonam extorquere stb.
Nequitiae scopus	6. Neutralis homo
Pictum opus.	Inconstans dromo
2. Princeps periurii	De factioso domo.
Opressor veri	Cuius antecessor
Dignus uri.	Legis transgressor
3. Pessimus senator	Ducis occisor.
Scelerum auctor	8. Deleatur nomen
Meretricum fautor.	Indignum cognomen
4. Non orator	Malum omen.
Sed procurator	9. Mus **) sordet
Facinorum assentator.	Dentibus mordet.

*) Scit áll a bécsi udv. könyvtári — studet a b. á. levéltári másolatban.

**) Szójáték Myszkowski nevére; Mysz lengyelül egeret jelent. (Bécsi á. ltr. Pol. és a b. udv. k. 8736. cod. 565. 1.)

becsületesebbek egyikét, csak az önérdék s nem a meggyőződés vezette volna az osztrák pártra.

Elszomorítónak látszik a kép, melyet a lengyel királyválasztásról nyerünk, midőn így a fentebb tárgyalt pénzügyi üzelmek titkaiba bepillantunk. De a mint kiméletlenül feltártuk árnyoldalait a lengyel főuraknak, tartozunk a történeti igazságnak azzal is, hogy felhozzuk, a mi esetleg mentségül, vagy legalább magyarázatul szolgál.

Lengyelország a kétszeres hosszú interregnum s Henrik tehetetlen pár havi uralma alatt az anarchia fészkevé vált. Törvény és jog mintegy fel volt függesztve, mindenki annyit számított, a mennyi nyers erővel rendelkezett. A főurak a módfeletti fényűzés, nagy udvar-, sok szolgatartás miatt (a nagy birtokok, a nyers gazdaság mellett kevés kész pénzzel rendelkezve) eladósodtak. Beköszöntött az új királyválasztás. Az osztrák párt felszólítja a főurakat csatlakozásra. A legkétesebb úri existenciák, az eladók (mercantik, desperátusok) áruba bocsátják magokat, hogy szavazatuk árán kitatarozzák a megkopott úri méltóságot. — Az alatt a nemzet zöme állást foglal a »német párt«-tal szemben. A főnemesség közzül, a ki csatlakozni kíván az osztrák párthoz, annak számot kell vetnie a körülményekkel, s mert nem teheti ki magát védtelenül a nagy tömeg gyűlöletének, a rendesnél több szolgálával, udvarnéppel kell körül vennie magát, fegyveres őrséggel biztosítani kastélyát, birtokát s személyét; maga köré kell gyűjtenie az elszegényedett környékbeli kismemességet, a ki megszokta asztalánál enni, ha szükség van rá; mert szavazata is csak úgy bír nyomattal, ha háta megett egész párt áll, a mely támogatja. S midőn egyszer a császár nem fogadta el a fegyveres erő szervezését, a főuraknak kellett azt is pótolni s fegyveres kísérettel jelenni meg a választási mezőn, a mely a törvények tilalma ellenére egy-egy tábori országgyűlés volt rendesen. De minderre pénz kellett — s ha nem volt, nincs más választás, mint vagy lemondani a vezérszereplésről, vagy pénzt fogadni el. Így aztán a pénz, nem mint pusztá megvesztegetés, de mint pártérdékű befektetés jó tekintetbe.

Pénzt kívántak országos érdekek is. A litván nemesség nem hagyhatta ott hetekre védtelenül a fenyegető ellenség

támadásának kitett tartományt. Ha a császár személyes megjelenésüket kívánta a választási mezőn, ők viszont méltányosnak tartották, hogy pénzzel segítse őket zsoldosok fogadására a végek védelmére. Szintúgy a kisorosz föld s a délkeleti tartományok nemessége, melynek házi tűzhelyét mindegyre féltenie kellett a tatár beütésektől.

De bármily nagymérvű volt is a megvesztegetés s a corruptio némely főurak között, országok sorsát és érdekét, melyek felett erős nemzeti közérzület örködik éberen, egy pár kalmárlelkű főúr nem szokta eldönteni s nem döntötte el itt sem.

II.

Az osztrák párt gyengesége, a mint kifejtettük, abban állott, hogy a corrupált főurakra kellett támaszkodnia. Az ebből folyó zavarok, a pénzhiánya, elégedetlenséget idézett elő egyrészt a párt és Dudith, másrészt egyenlenséget a császár és saját internuntiusa között. -- De volt egy más kérdés, a mely miatt magában a párt kebelében támadt meghasonlás és szakadás. És ez a királyjelölt személyének kérdése volt.

A császár úgy az első, mint a második választásnál, fiát Ernő főherceget akarta megválasztatni. A litvánok az ő pártján állottak. De a királyságban csak azok kívánták Ernőt, a kik már Henrik ellenében is mellette voltak, vagy a kiknél a személy kérdése mellékes volt. Mások ellenben nem akarták Ernőt, részint fiatalsága miatt, részint pedig azért, mert Spanyolországban növekedvén, nem igen ismerhette Lengyelországot, sőt még a cseh viszonyokat, szokásokat és nyelvet sem. A protestansok szemében még ijesztőbb volt a spanyol nevelés, a melytől legkevésbé a vallási türelmet remélhették.

Ennek következtében már kezdettől fogva voltak olyanok, a kik a Habsburg ház bármely más tagját kívánták inkább, mint Ernőt s különösen Nagy-Lengyelországban a császár öcscsére *Ferdinánd* főhercegre gondoltak. Az ő neve népszerűbb volt az országban és sokan alkalmasabbnak ítélték a királyságra. Épen java korában levő férfi, negyvenes éveiben; felvilágosodott, a közügyek terén forgódott, atyja életében Csehország helytartója volt s jó emléket hagyott ott maga után. A fő érv, mely mellette szólt, hogy jól tudja a cseh nyelvet. Most Tirolban lakott, melyet atyja reá hagyott s ott főkép

takarékossága által tűnt ki, a miből a lengyelek anyagi hasznot reméltek. A mellett jó katona s jeles hadvezér vala, jó egészségnek örvendett, munka- és fáradságbíró: mindmegannyi érdem és előny a lengyelek szemében. Azonban hátrányára szolgált morganicus házassága Welser Filippinával. A lengyelek egy része gyanús szemmel nézte e viszonyt, a mely miatt családjával is meghasonlott.

Már a varsói convocatiokor felmerült Ferdinánd főherczeg jelöltsége s a nagylengyelek az osztrák ágensek előtt kifejezték, hogy érettebb kora s nyelvismereteért őt szeretnék minden más Habsburg előtt. Ernőre sem tartották hátrányosnak, mert őt magához vehetné a lengyel udvarba, hol elsajátítaná a nyelvet s az ország szokásait s Ferdinánd halála után őt választanák királylyá. ¹⁾ Másfelől is érkeztek jelentések a bécsi udvarba, hogy a lengyelek inkább Ferdinándot szeretnék, vagy ha a császár fiai közül kellene választaniok, akkor is inkább Mátyást, sem mint Ernőt. ²⁾

Kis-Lengyelországban is voltak pártbívei Ferdinándnak. Őt szerette volna a krakkai püspök, a cancellár, a lublini vajda, küldöttek is hozzá követet, hogy felszólítsák a jelöltség elfogadására. ³⁾

Dudith, bár igyekezett előtérbe tolni Ernő jelöltségét, nem zárkozhatott el Ferdinánd híveitől sem s kénytelen a császárnak jelenteni, hogy öcsce iránt sokan érdeklődnek.

A császár a Lengyelországban elterjedt hírt, mintha öcscsével feszült viszonyban volna, siet minden áron megczáfoltatni Dudith által; de korántsem tetszett neki a gondolat, hogy Ferdinánd legyen a lengyel király. Öcscsét nem szerette valami nagyon; nem tudta elfelejteni, hogy atyja az ő mellözésével Ferdinándot tette Csehországban helytartójává. Ferdinándnak sokat ártott a császár ellenszenve; de azért jelöltsége fentartotta magát az utolsó időkig.

¹⁾ Polei Máté Minkwitz Gáspár udv. kamarai tanácsosnak. 1574. october 19.

²⁾ Minkwitz Gáspár Trautson titkos tanácsosnak írja, mint Leszczyński Rafael tekintélyes lengyel nemes beszédét. Boroszló, 1574. november 3.

³⁾ Leszczyński Stentzl emlékirata a császárhoz, Bécs, 1574. december 11.

Az osztrák párt azon része, a mely Ernőt nem akarta, s Ferdinánd mellé a császár ellenére nem kívánt sorakozni: új jelszót adott ki, hogy meg kell választani magát a *császárt*. Habár Miksában nem voltak meg mind amaz előnyök, melyeket Ferdinándban kedveltek, jóval korosabb és beteges volt, kevésbé felvilágosodottnak és lovagias szelleműnek ismerték, nem bíztak cseh nyelvismeretében s zsarnokias hajlamokat tulajdonítának neki; de tőle várhattak segílyt a német birodalom részéről ha kell a török ellen. Hibáit ellensúlyozták a tőle várható előnyök. Némelyek még azt is felhozták ellene, hogy »rossz lábú.« Nem a lábára, hanem a fejére van az országnak szüksége — jegyezték meg párthívei — majd elvégzik helyette fiai azt, a mit az egészséges lábnak kell végezni (a hadviselést). ¹⁾ Mindegyre többen hangsúlyozták, hogy Ernőről nem, csakis a császárról lehet szó. A podoliai vajda a nála járt osztrák ügynöknek nyíltan kimondja, hogy a császár semmivel sem árthat az osztrák ház ügyének jobban, mintha maga fölibe helyezi fia ajánlását. A sandomiri vajda is nyíltan, sőt kemény szavakkal sorolja elő az okokat, hogy miért nem akarják Ernőt, ²⁾ a kiről gonosz nyelvek azt a hírt is terjesztették, hogy latinúl sem tud, nemhogy csehül tudna. ³⁾

A sandomiri várnagy (Ossoliński Jeromos) férfias bátorsággal írja meg az okokat a császárnak, hogy miért akarják őt és nem fiát. Festi a királyi hatalom elcsenevését Bona királyné, Zsigmond Ágost és Henrik alatt: ennek csak folytatását várhatnák, ha Ernő az ifjú, s nem Miksa a tapasztalt férfitű lenne a király. ⁴⁾

Ily viszonyok között, midőn mindegyre több hang emelkedett a császár mellett, mint a kit egyedül követhetnek meggyőződésből az osztrák házból: Dudith jónak látta megalkudni a körülményekkel. Minél szűkebben érkezett a pénz, annál inkább kapott az alkalmon, hogy a meggyőződésre appellál-

¹⁾ Névtelen tudósítás, 1575. ápril.

²⁾ Ismeretlen Dudithnak 1575. ápril hó. »Institutum Caes. Mattis nulla re magis infirmari posse, quam si filium nobis ante se statuet.«

³⁾ Logau a császárnak, 1575. sept. 10.

⁴⁾ Ossoliński Jeromos igen szépen, férfiasan, a mellett meleg hangon írt levele a császárnak. 1575. jun. 9.

hasson. S könnyebb is volt neki a császár tiszteletet érdemlő nevére hivatkoznia, mint az ifjú Ernőére, ki a múlt választásnál is megbukott, s némelyek már csak ezért sem akarták, nehogy a királyságra jutván, akkori ellenfelein bosszút álljon.

A császár nem tud ily könnyen megbarátkozni a gondlattal, hogy most fia helyett az ő gondteljes ősz feje viselje a lengyel koronát s törődött beteges teste az uralkodás terheit. Azzal a becsületes nyíltsággal, a mely egyik jellemzetes tulajdonsága, fejt ki ezt levelekben és élőszóval lengyel párthívei előtt. Nehéz az ő fejének még egy korona, a szt. Istváné, a császári s a cseh korona fölé, ereje hanyatlik, egészsége megromlott, Lengyelországban nem lakhatnék más országai miatt. De ha megválasztják fiát, támogatni fogja tanácscsal és mindennemű segítséggel. Az ellenvetésekre, hogy Ernő még fiatal, azzal felel, hogy Henrik sem volt sokkal idősebb, s hogy már 4 év óta forgolódik kormányzati ügyekben. Hogy csehül nem tud, igaz; de tud latinul és olaszul, a mely nyelvek Lengyelországban közkeletűek. Hogy Spanyolországban nevelődött, az csak tapasztalás czéljából történt, de már négy év óta otthon van s oktatói, belső emberei németek és csehek, úgy hogy nincs ok aggódni a spanyol nevelés miatt. A mellett szelíd, de bátor; vallásos, de főként igazságszerető. ¹⁾

Bármennyire nem tetszett is a császárnak, ²⁾ Dudith ismételve is csak azt jelenthette, főkép a stěžyci országgyűlés után, hogy Ernő ügye veszve van s ha nem akarja a párt bukását, el kell vállalnia magának a jelöltséget. ³⁾

Végre a császár, bár nehéz szívvel, engedett — s késznek nyilatkozott »a keresztyénség javára« elvállalni a jelöltséget; de Ernőt nem hagyja elejteni az utolsó perczig. Ferdinánddal szemben pedig útasítja a választásra küldött követeit, hogy ha sem Ernőnek sem neki nem lennének kedvező kilátásai, de Ferdinándnak igen: akkor őt támogassák.

Az osztrák párt hármas jelöltségétől egyidőre búcsút veszünk. Találkozni fogunk Philippinél — a választási mezőn.

¹⁾ Miksa a podoliai vajda küldötteinek Dłuski és Ponętowskinak; továbbá instructioja stěžyci követei számára, Prága, 1575. máj. 7.

²⁾ Miksa Dudithnak, 1575. máj. 1.

³⁾ Dudith Miksának, Krakkó, 1575. jun. 14.

VIII.

A többi királyjelöltek. — Alfons ferrarai herceg. — János svéd király. — Bettenetes Iván a moszkoviták czárja és fia. — Nemzeti (Piast) jelöltség. Előnyei, hátrányai. Tenczyński, Kostka, Mielecki nemzeti jelöltek. — A nemesség az osztrák jelöltség ellensége. — Rosenberg Vilmos cseh főúr jelöltsége. — A királyjelöltek tevékenysége.

A legelsők egyike, ki mindjárt Henrik futása után sorompóba lépett a lengyel királyságért — a ferrarai herceg, II. Alfons, az Este házból.

Lengyelek és olaszok közt élénk összeköttetés állott fenn a XVI-ik század folyamán. Az olasz nyelvnek nagy kelete volt az országban, mert a lengyel ifjak sűrűn látogatták az olasz egyetemeket s mert a nápolyi Bona királyné, az öreg Zsigmond király neje, olaszokkal árasztotta el a lengyel udvart. Maga Zsigmond Ágost is többet volt olaszok, mint lengyelek társaságában. ¹⁾

A ferrarai herceg krakkai residence (Bottone), Henrik futása után sietett érintkezésbe lépni a befolyásosabb lengyel urakkal Alfons érdekében. Agitatioját azzal a hangzatos ígérettel kezdi, hogy ura nemcsak ki fogja fizetni az ország adósságait, de a kincstárt is megtölti pénzzel. ²⁾ Merész ígéret, mert az államadósság maga egy millióra rúgott; de kellemes a lengyel füleknek.

A ferrarai herceget a legszebb ékesszólásnál nyomatékosabban ajánlotta mesés gazdagságának híre. »Begyé teli van arannyal; egy milliót szánt a lengyel királyságért!« ³⁾ Teheti, mert milliókkal rendelkezik. Rokonságban áll a legelső uralkodó családokkal. Személyes tulajdonaival felülmúlta a

¹⁾ Zakrzewski id. m. 219.

²⁾ Ismeretlen Webernek, 1574. jul.

³⁾ A plocki püspök Dudithnak. Pultovia 1574. sept. 25. (Pol.) Madruzzi bíbornok a császárnak, 1575. jan. 8. A ferrarai hg. egy millió aranyat szánt a l. koronáért (b. á. ltr. Romana.)

királyjelöltek legtöbbszörét. A művészet és irodalom barátja, a tudomány bőkezű Maecenasa, kormányzati ügyességével elismerést vívott ki. Ambitioját képezte a harci babér is, már mint 17 éves ifjú hadakozott II. Henrik francia király mellett V. Károly ellen s részt vett a török elleni harcokban, a vitézség emez igazi iskolájában. ¹⁾ Felvilágosodott ember volt. Sokak előtt előnyére szolgált, hogy szított a protestantizmus felé, Kálvin tanait pártolta, jó viszonyban volt a prot. püspökökkel és barátságban Szász Ágosttal. A mellett férfi korának javát élte, 41 éves volt; munkás és kitartó, dicsvágyó és katonás; szép ismeretekkel és tapasztalással bírt, megtanulta a német nyelvet is, melyet azon időben az olaszok barbárnak tartottak. Épen úgy megtanulni ígérte mihamar a lengyelt. Nem hiányzott nála az olaszoknál hagyományos politikai ügyesség sem. S volt még egy nagy előnye, t. i. néhány év óta özvegy lévén, elvehette volna a Jagellók utolsó sarját, Annát, a kinek tett is házassági ajánlatot.

Midőn Henrik Olaszországon átúta, úgy látszik neki is előhozta a lengyel koronára vágyakozását s késznek nyilatkozott az ő helytartójakép fellépni. De ajánlatát Henrik nem jó szívvvel fogadta. ²⁾

Alfons azonban nem késett ügynököket küldeni Lengyelországba tetemes összeg pénzzel és arczképével, a mely őt teljes fegyverzetben, puskával kezében ábrázolja. Arczképét a Zborowskiak titokban köröztették; ³⁾ de még inkább megtette hatását a pénz, melyből 1575. elejéig 200,000 frtot küldött az országba párthívek szerzésére. ⁴⁾

¹⁾ Zakrzewski azt mondja, hogy az olasz békés viszonyok nem elégitették ki harcias vágyait s azért Magyarországra ment, hogy a török ellen harcolhasson (id. m. 219. l.) s ekkor sok lengyellel is megismerkedett, a kik szintén a magyar csatateréken harcoltak. Alfons követe oratiojában csak általánosságban említi a török elleni harcot.

²⁾ A pápa úgy nyilatkozott, hogy a ferrarai herceg e hiú kívánságával nagyon maga ellen ingerelte a francia királyt, nem is adott aztán e miatt Henriknek csak Lyonig kíséretet. Babbi jelentése Rómából. 1574. sept. 24. (Vaticani ltr.)

³⁾ Leszczyński Stentzl emlékirata a császárnak, Bécs, 1574. december 11.

⁴⁾ Leszczyński a császárnak, 1575. febr. 12.

Az agitatio megindult még 1574. őszén. Követe ott volt a szeptemberi varsói convocation, hogy szélylyel nézzen és tájékozza magát s ha lehetséges megnyerje az infanszó kezét ura számára. Híven támogatta törekvéseiben a velencei követ. A követ az olasz diplomaták hírnevéhez méltóan ügyesen és nagy titokban egyezkedett a főbekkel; az osztrák pártiak szemmel tartották, de sokáig nem tudták »miben sántikál.«¹⁾ 1575. elején egy »ügyes, ékesszóló, serény és emberismerő, dics- és pénzvágó« megbízottja (Niemstan) utazgat érdekéken a kislengyelországi vajdák- és várnagyokhoz. Az osztrák hívek sanda szemmel féltékenyen követik útjait,²⁾ s nem késnek a császárt tudósíttatni, mennyire dolgozik pénzzel a ferrarai; »oly fényes ígéretek tesz, hogy bámúlatos!«³⁾

Az ígéretek s a pénz fogékony talajra találtak. A Zborowskiak, Wolski az alcancellár és többen ígérték támogatásukat, sőt maga Laski is rokonszenvezett a herczeg ügyével.

Alfons Lengyelországon kívül is keresett támogatást. Megkerestette a pápát és kérte, hogy küldene új nuntiust az országba, a ki az ő érdekében működjék közre, mert nincs, a ki jobban előmozdítaná az apostoli szék érdekét Lengyelországban, mint ő, ki a kath. hitet ott megerősítené. De a pápa nyíltan kijelentette, hogy azt nem teszi, mert a császárnak megígérte, hogy fiát segíti a trónra.⁴⁾

A mit Krisztus helytartója megtagadott, a támogatást, remélte, hogy megnyerheti Mohamed utódától. Küldött Konstantinápolyba, hogy a fényes porta pártfogásába ajánlja magát; jól tudván, hogy a török bárkit akar inkább a lengyel trónon látni, csak félszázados ellenségét nem, a Habsburg dynastiát. Ámde a szultánnak is meg volt már a maga választottja a lengyel trónra, kit a ferrarai herczegért elejteni nem

¹⁾ A plocki püspök Dudithnak. Pultovia, 1574. sept. 26.

²⁾ Dłuski Dudithot 1575. jan. figyelmezteti, hogy Niemstan a sandomiri kapitányhoz és a voinici castellánhoz utazik, ellensúlyozni kellene. Kérte magához, de a bieci castellán lebeszélte, nehogy vele találkozzék.

³⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1575. apr. 8.

⁴⁾ Babli jelentése Rómából, 1574. sept. 24. Az aragoniai cardinalnak beszélte ezt a pápa. (Vaticani ltr.)

volt hajlandó. A híre meg volt ugyan, hogy a szultán és a nagyvezér megigérték segítségüket; ¹⁾ de a valóságban semmi nyomát nem látjuk.

Igy a nagyratörő herczegnek meg kellett elégednie lengyelországi pártjával s azzal a dicsőséggel, hogy Olaszországban már úgy tartották, mint lengyel királyt, ²⁾ hogy vesztegetéseinek híre Párisig szárnyalt, s hogy Bécsben veszélyes ellenfélnek tekintették.

Reményét azért nem adta fel az utolsó perczig. 1575 őszén még erősen fújdogál az »olasz szél« s megrázza a litván őserdők lombjait is. Szítói kereskedők, kik pénzzel kezökben próbálgatják megjavítani a litván közvéleményt, javára a ferrarainak. A litván marsal jónak látja figyelmeztetni a császárt: ne engedje az olaszokat földjére jönni, nehogy a szélkakast megfordítsa a »gonosz olasz szél.« ³⁾

Bona királyné uralkodása s olaszai emlékét kár volt emlegetnie a nagyratörő nemes herczegnek: azt az időt korántsem sóhajtozták vissza a lengyelek. Többet nyomott a latba, hogy tartománya jövedelme felét, 200,000 koronás tal- lért ígért évenként Lengyelországba vinni, megválasztása után pedig mindjárt 300,000 frtot s késznek nyilatkozott Annát, ezt a királyi antiquitast, kire a jelöltek egymás ellen licitálnak, koronájába foglalni. ⁴⁾

Követének oratioját a varsói választáson tisztelettel hallgatták a nagyságos senatorok és a vitélő lovagrend; megtudhatta abból az is, ki még nem hallotta volna, mily ki-

¹⁾ Madruzzi bibornok írja a császárnak, Róma, 1575. jun. 8., hogy a ferrarai hg. csauszt vár a töröktől, a kinél nagy becsületben van. Ezt a lengyel királyságra magyarázzák, mert a hg. 500,000 scudit ajánlott a fényes porta pártfogásáért s egy millió aranyat szánt a koronáért (bécsi á. ltr. Romana).

²⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1574. decz. 15.

³⁾ A litván marsal titkárja Miksának, 1575. október 11. Tudatja, »dass hier in der Littaw der luft sich noch nicht verendert. . . Es kommt uns der gestanck und böser luft nur aus Welschland durch die, so den wechsel mit geldde in henden haben.« Kereskedők vesztegetnek a ferrarai hg. nevében. Ne engedje őket földjére jönni, »dass der Wellsche luftt nicht weiter zu uns einreisse.«

⁴⁾ A ferrarai herczeg újabb ajánlatai, 1575. őszén (b. á. ltr.)

váló testi és lelki tulajdonokkal tündöklük a lengyel nemzetért rajongó nemes herczeg; értesülhetett magas rokonsági összeköttetéseiről; szívére vehette fényes ajánlatait. ¹⁾ S majdnem, hogy szívére is vette. Kicsibe múlt, hogy Báthory helyett nem ő választatott királyi férjéül a dicső emlékezetű Jagelló ház meghagyatott árvájának, Anna infansnőnek.

II.

A lengyel korona fénye messzire tündökölt. Vonzereje elhatott nyugatra úgy, mint keletre; délre úgy, mint északra. A mikép messze délről Európa virágos kertjének egyik gazdag fejedelmét — épúgy kecsegteti északról a tavak és fjordok országának uralkodóját: a svéd királyt. III. János rokonságban volt a Jagellókkal s érdekközösség fűzte össze a lengyelekkel. Neje, Katalin: az utolsó Jagelló nővére; a hódító moszkovita császár: a lengyelekkel közös ellensége, ki a Keleti tengerparti svéd birtokokat épúgy fenyegette, mint a lengyel és litván végeket, főkép Livoniát. A politikai érdekközösség hozta létre a rokoni köteléket s a kettő együtt a két ország szövetségét, melyet Zsigmond Ágost kiváló előszeretettel ápolt.

A svéd király erre építette reményét. S valóban az első királyválasztás alkalmával tekintélyes pártja van. Henrik ellenesei, főkép a dissidendek, köréje csoportosúlnak, hitsorsosukat óhajtván a trónra juttatni a protestans királyban.

A második királyválság idején kevésbé kedvező a hangulat a svéd király iránt. A főpapság és a katolikusok általában idegenkedtek tőle; de a dissidendek sem lobogtatják többé zászlaját, most nemzeti királyért esengenek. Hatalmasabb versenytársak szorították le a küzdtérről.

Hátrányára szolgált szegénysége; nem szórhatta a pénzt, mint némely vetélytársa. Hatalma sem volt valami nagy, így a moszkoviták elleni védelem és segítség reménye nem volt nagyon kecsegtető. Svédországból sem távozhatt volna könnyen s így Lengyelországban nem lakhatnék. Fiáról Zsigmondról pedig (a ki Báthory után a lengyel trónra jutott) most még fiatalága miatt szó sem lehetett.

¹⁾ L. II. Alfons követének oratioját, 1575. nov. 14. a királyválasztó országgyűlésen.

A mellett a svéd király nem a legtetszetősebb oldaláról mutatta be magát a lengyeleknél. A míg más jelöltek folytonosan pénzt küldözgetnek az országba, addig ő mindegyre pénzt követel: felesége hozományát, melyet kölcsönképen a lengyeleknél hagyott volt. — Szándékosan sem tudta volna a lengyeleket jobban elidegeníteni. Nem is annyira királyjelöltnek, mint türelmetlen hitelezőnek nézték s az emberek ezen fajtát a lengyelek szerették legkevésbé.

Követe Lorichs András fellépett már a varsói convocation. Áradozó szavakban ecsetelte ura jóindulatát, a ki szükség esetén hajlandó volna egész hadsereget küldeni a lengyeleknek segítségül s ajánlotta a közös háborút Iván ellen. — A hangulatot elrontotta a hozomány és adósság (120,000 talér és 50,000 arany) sürgetése. ¹⁾

A muszka háborúra, annyi belviszály és zavar közepette, senki sem gondolt; még kevésbé arra, hogy a pénzsomjas rendek az üres államkincstárból adósságot fizessenek — s a legkevésbé, hogy ilyen maga ajánlása után a nyugtalankodó hitelezőt királylva válaszzák. A jó kívánságok özönével fizetik ki. ²⁾ Hiába ajánlotta a szultán és nágyvezér is, mind nem használt semmit.

Híre volt, hogy a stężyci országgyűlésre maga is készül a király; ³⁾ de helyette ismét csak előbbi követe jelent meg a régi kívánságokkal.

Maga sem vette tâu komolyan jelöltségét, vagy látta, hogy a lengyeleknél nem jó komoly számba. Követe ugyan hosszabb ideig időz Lengyelországban, de még a haraszt sem zörög utána, pártszervezésről érdekében szó sincs. Ellátogat Dudithhoz is, de csak azért, hogy általa a spanyol király segítségét kikérje a Bari örökösödésben (Bona királyné után), melynek egy része a svéd királynét illette. Mikor cz ügyben svéd követség megy Olaszországba, állítólag a pápához is járatta, hogy az ő jelöltségét támogassa. A mi ha megtörtént is,

¹⁾ A svéd király oratioja, 1574. sept. 8.

²⁾ A lengyel rendek válasza a svéd követ számára, 1574. sept. 18. (krakkai egyetemi kvár Karnkowski cod. 160. k. 71. l.)

³⁾ Dudith a császárnak, 1575. jan. 27.

természetes, hogy Rómában hallani sem akartak róla, mint evangelikusról. ¹⁾

Igy a svéd király elvesztette azt a talajt is, a melyet az első választás alatt meghódított. Követe 1575. nyarán újabb utasításért vitorláz át a Balti tengeren, ²⁾ de már sept. közepén ismét Lengyelországban köt ki. ³⁾

A varsói választásnál ismét Lorichs szónokol mellette, igaz békét ajánl a vallás dolgában, örök szövetséget és segílyt a muszka ellen, és 14 év óta sürgetett adósságai elengedését. De mintha már maga is feladta volna a reményt: azon esetre, ha őt nem akarják, ajánlja Annát s helyetteséül fiát Zsigmondot. Ez lenne, úgy mond, a legszebb harmonia, a fény és hatalom kora Lengyelországra. ⁴⁾

De az északi fény nem hatja meg a lengyeleket; erősebb érdekek, eszközök és szenvedélyek harczoltak a varsói mezőn, mint a minőn a svéd király jelöltsége épült.

III.

Több kilátása volt a királlyságra a másik északi uralkodónak — a moszkoviták czárjának.

Bármily különösen hangzik is: Rettenetes Ivánnak nagy pártja volt a lengyelek között; akkora, a milyennel rajta kívül csak a piast- és az osztrák párt dicsekedhetett.

E három főpárt között így oszlott meg a közvélemény. A kisnemesség, a legszegényebb rész, vagy a czárt vagy fiát akarta. A tehetős közép nemesség, a lovagrend színe java alkotta az u. n. »nemzeti« pártot. A hatalmasok és a papság kevés kivétellel a Habsburg ház zászlaját lengetik. Dicsekedtek is vele az osztrák pártiak, hogy mindenki, a ki tehetségre, születésre s családja fényére vagy gazdagságra nézve kiváló, az mind velök tart. ⁵⁾

¹⁾ Zakrzewski id. m. 226. l.

²⁾ Ismeretlen Proskowski Gy. cs. tanácsosnak 1575. jul. 16.

³⁾ »Welchen sie kennen« aláírású Proskowskinak, 1575. sept. 21. tudósít, hogy a svéd követ sept. 16-án érkezett meg.

⁴⁾ Lorichius András svéd követ oratioja, 1575. nov. 14.

⁵⁾ A lublini castellan tanácsa a császárnak 1574. okt. Qui ingenio, nobilitate vel splendore familiae, vel etiam spe melioris fortunae valent. . Communis populus nobilium, hi vel Moschum et hi plures, ceteri Erne-

A Henrik futását követő tartományi gyűléseken már erősen emlegetik a czárt. Litvániában, Samogitiában, Wolhiniában, Masoviában, tehát főképen az oroszszal határos tartományokban számosan kívánják az ő királylyá választását. S Konstantinápolyban már híre járt, hogy királylyá is választották.

Nem valami különös sympathiából történik ez, mert Iván természete, jelleme és hírneve akármire inkább, mint rokonszeny ébresztésére volt alkalmas; de egyszerűen önéredeből, politikából. A ki százakat és ezreket mészároltatott le, városokat borított lángba s pusztított és öletett ki kegyetlenül, a ki kegyvesztett ministereit, bojárjait, papjait vadállatokkal tépette szét, feleségét s fiát megölte és sokszorosan érdemessé tette magát a »*Rettenetes*« névre: az rokonszenvre nem számíthatott. — De arra igen, hogy féljék és rettegjék s haragja elöl kitérni igyekezzenek.

Ez indította a vele határos lengyel és litván tartományok kisnemességét, a kik a hódító szörnyetegnek mintegy torkában feküdtek, arra, hogy a lengyel korona árán igyekezzenek biztonságukról gondoskodni, s a hódítót lefegyverezni. Annyit minden esetre elérni véltek, hogy így legalább az interregnum zavarait nem fogja felhasználni, hogy beüssön a védtelen országba.

Esze ágában sem volt ezzel a moszkovita pártnak, hogy mintegy meghódoljanak s térdet-fejet hajtva kenyeret és sót vigyenek a czár elé. Szabadságukat, alkotmányos jogaikat és függetlenségüket épúgy tiszteletben kívánták tartatni általa is, mint bárki más által; s azt megkívánták, hogy ő keresse a királyságot, ajánlatokat tegyen, — és a mi fő, bent lakjék az országban.

Nagy várakozással néztek követei elibe, a kik által jogos kívánalmaikra nézve biztosítást reméltek. — A varsói convocation meg is jelent a czár egy követé (Jelczaninow Fedor), leveleket hozott Henrik és mások számára, de a rendekhez nem volt semmi megbízatása.

A gyűlés végeztével nem hogy visszatért volna hazájába, de Litvániába ment s ott maradt. Azt adta okúl, hogy a csár meghagyta, várja be Henriket; de tulajdonképeni célja az volt, hogy kikémlelje az ország hangulatát. A litván urak között aggodalmat keltett jelenléte, a köznemesség igyekezett kedviben járni s a csár jelöltségét emlegetni, mert hisz Litvániát fenyegette legközvetlenebbül a keleti vész.

Mióta Livónia Lengyelországhoz s még közvetlenebbül Litvániához csatoltatott, a csár hadai mindig fegyverték a köztársaság békéjét. Livóniában egymásután hódoltatta a városokat, a nélkül, hogy a lengyelek megakadályozhatták volna. 1575. telén hadai a tengerparti érődített várost Parnawát vették ostrom alá. A város védi magát, a meddig bírja, segílyt kér a litvánoktól, a kurlandi hercegtől a poroszoktól, majd a dán királytól.¹⁾ S a litvánok tényleges segílyt nem adhatván, a lengyel koronával való kecségtetéssel igyekeznek Ivánt visszatartani Livóniától s különösen (midőn Parnawa már elesett) Litvániától. Uchanski a primás és Chodkiewicz pedig informálják a csár követét, hogy micsoda ajánlatokkal kérje a lengyel koronát, megígérvén támogatásukat, csak tegye meg a szükséges lépéseket.

De ép ezen fordúlt meg a dolog. A büszke csár, »észak és kelet ura«, azt kívánta, hogy a lengyelek kérjék őt a királyság elfogadására s ne ő tegyen azért lépéseket; a lengyelek viszont erről, nagyon természetes, hallani sem akartak.

Pártja, tagadhatatlan, hogy volt a csárnak és pedig a nemesség tekintélyes része, a mi elég nyugtalanságot okoz az osztrák pártnak.²⁾ A Danczka, Torn és Elbingen vidéki porosz köznemesség is mellette nyilatkozik.³⁾ A stęczyi gyűlésen a lengyel nemesség nagy része.⁴⁾ De a litvánok egy része

¹⁾ Albert Frigyes porosz hg. Kettler Gothard kurlandi hgnek Königsberg, 1575. febr. 19., márcz. 12. — Chodkiewicz J. Kettler Gothárdnak Tachewitz, 1575. apr. 15. — Parnawa városa a livón rendeknek apr. 29. — A livón rendek Kettler Gothárdnak máj. 3. — Kettler János, Kettler Gothárdnak, Essladen, aug. 9. (A krakkai hg. Czartoryski lvt. Teka Naruszewicza 90. k.)

²⁾ A nuntius levele, 1575. febr. 20.

³⁾ Fentzl Lőrincz »német-lengyel« Proskowskinak, 1575. apr. 25.

⁴⁾ Dudith a csász. oratoroknak Stęczyca, 1575. máj. 21. Dudith

ha óhajtotta is a czárt, a más rész s főkép a litván főurak ép oly elkeseredett gyűlölettel viseltettek iránta. Annaira, hogy azon való féltőkben, nehogy a stężyci országgyűlésen a lengyel nemességgel megegyezzen, követeit minden áron meg akarván akadályozni, azon tanácskoztak, hogy láb alól eltegyék, megmérgezzék.¹⁾ — Ennyire ugyan nem került a dolog, de a követ küldését mégis igyekeztek megakadályozni, s midőn a czár egy litván nemest (Graiewskit) vesztegetett meg e célból, elfogták s a nála levő s a lengyel nagyokhoz szóló leveleket feltörték.²⁾

Miként a litván főurak, úgy vélekedtek Iván felől a lengyel urak s a nemesség kiválóbb része. Végre saját pártjának is be kellett látnia, hogy a czár felfogása egész más a lengyel királyságról, mint az övék, s hogy a ki egyik országban zsarnok kényúr, nem lehet az a másikban alkotmányos uralkodó.³⁾ S hogy nem is nagyon akar az lenni, látszott abból, hogy legkisebb méltányos ajánlatot sem tett a koronáért; ellenkező esetben nagyon valószínű, hogy megválasztották volna. Hiába várta (pedig várta) a nemesség mind a májusi, mind a novemberi választó gyűlésein ajánlatait: semmi örvendetes hír nem érkezett a Volga partjáról.

A czárnak nem volt kedve alkotmányosdi királyválasztást játszani a lengyelekkel, talált ő magához illőbb kedvtöltést. *Fő metropolitáját medvére köttette és más medvéekkel tépette szét!*⁴⁾ Az épületes hír épen jókor, a választás előtt két hóval érkezett Lengyelországba.

Ő azért csak várta, várta, hogy majd hozzák eléje, — kérve-kérve, hogy fogadja el — a Piastok koronáját; de hiába várta !

Mont'Agudo grófnak, a spanyol király bécsi követének jun. 25. — Dudith a császárnak jun. 29.

1) Radziwiłł marsal levele a vilnai vajdához, V. ö. Zakrzewski id. m. 231. l.

2) Gr. Rosdrasowski János a boroszlói püspöknek, 1575. aug. 18.

3) Logau a csász. követ ezzel az érvel korteskedik ellene. A császárnak, 1575. sept. 10.

4) »*Der Moschkoviter seinen babst metropolit uff ein behrn gebunden und mit andern wilden behrn zu reissen hab lassen.*« »Welchen sie kennen« aláírású Proskowskinak, 1575. sept. 10. (b. á. ltr. Pol.)

IV.

Venio nunc ad fortissimum.

A nemzeti párt, mely az első választásnál is tekintélyes számmal rendelkezett, a második királyválság idején újult erővel lép sorompóba, hogy honfitársat emeljen a Jagellók trónjára. Az első nemzeti dynastia kegyeletes emlékére *Piast*-nak nevezik a belföldi király-jelölteket, s *Piast*-pártnak a hazaiért lelkesülő nemzeti pártot.

Nem kell idegen, nem kell a német! hangzik e párt jelszava, mint választási csatakiáltás, a nemesség sűrű soraiban.

Zamojski János, a lovagrend nagy befolyású vezére, az első választásnál a *Piast*-jelöltség megbuktatója: ¹⁾ most maga is *Piast*-ért lelkesül. »Csalódtam, nálamnál okosabbakkal, idősebbekkel együtt, férfihoz illőbb jobb meggyőződésre térni, mint a hazát veszélybe dönteni!²⁾« Szavaival a nemzet zöme közérzületének adott kifejezést.

A varsói gyűlésen (1574. sept.) már a *Piast*-párt dominál. »A legtöbb nemes kijelenté, hogy nekik idegen nyelvű király többé nem kell, készek életüket áldozni a hazaiért.³⁾« Csak belföldi képes boldoggá tenni s felvirágoztatni az országot, csak az ismerheti a nemzet szellemét, törvényeit, intézményeit, szokásait. Csak az tudja a nép nyelvét, az érti meg alattvalóit.

A nyelvismeret kívánása hangzik mindenfelől. Ez nyugtalanítja leginkább az osztrák pártot, és sürgetik a főherceget, hogy legalább csehül tanuljon meg. Úgy hogy Ernő jónak látta a nyelvtanulást tényleg meg is kezdeni. De a nyelvismeret a *Piast*-pártnál csak jelkép, mely alatt a nemzetiséget értik. Nem arra fektették a fősúlyt, hogy a király *lengyelül* tudjon, de hogy *lengyel* legyen. A nemesség a lengyel nemzeti eszméket írja zászlajára. S ez eszme megtestesítését csak honfitárstól reméli.

¹⁾ Az első választásnál Zamojski némította el a *Piast*-pártot, midőn azt indítványozta, hogy a *Piast*-jelöltek épúgy mint a külföldiek hagyják el a választást. L. Reimann: Die poln. Königswahl von 1574. (Sybel: Hist. Zeitschrift 1864. 121. l.)

²⁾ Heidenstein R. története (Frankfurt, 1672. kiadás) 86. l.

³⁾ Jelentés a varsói gyűlés hangulatáról (b. á. ltr.)

A Piast-választástól sokféle előnyt várt vala a nemesség az idegennel szemben.

Külföldi király idegen szellemet hozna magával; idegen összeköttetések szálaít fűzné a lengyel trónhoz. Idegen fejedelemtől nem remélhető, hogy teljesen beleélje magát a lengyel viszonyokba s inkább azon befolyás alatt állana, ama politikai vezérelveket követné, melyek azelőtt mérvadóok voltak életében. Pedig a Piast-pártiak főkép azt hangoztatták, hogy a lengyel királynak nem szabad előre feltett szándékainak lenni, egyéni és idegen érdekeket követnie, csakis lengyel nemzeti politikát űzhet. Ezt pedig csak hazaitól várhatják.

Midőn az ellenpártiak ellenveték, hogy a honi király érdemesebbek mellőzésével saját rokonait fogná előtérbe tolni, azt felelték: jobb ha Piast-király saját lengyel rokonaival veszi magát körül, mintha idegen király külföldiekkel árasztja el udvarát, azok tanácsával él s idegeneket halmoz el gazdag jövedelmekkel.¹⁾

Kütlügyi kérdésekben is csak jót remélt pártja a nemzeti királytól. »Piast biztosítja a békét a törökkel és a moszkovitákkal« — mondta az egyik. »Piast győzelmesen mérközhetik meg a czárral« — hitte a másik.²⁾

Erős fegyvere volt a Piast-pártnak a királyválasztás tisztaságának ápolása és védelme is. A külföldi pártok vesztegetése ellen élő tiltakozás a Piast-párt. A főurak corruptiója ellen a lovagrend kebelében támadt visszahatás tetemesen növeli e pártot. Mert általános a hit, hogy Piast választása útját vágná az idegen fondorlatoknak és vesztegetésnek s idegen udvarok beavatkozásának, a választási visszaéléseknek, a korona felett való licitationak, a mely a nemzet erkölceit aláássá. Mert míg a külföldiek közül annak van legtöbb kilátása a királyságra, a ki legtöbbet ád és ígér a koronáért; addig a nemzeti király megtaútaná önmagában bízni, saját erejére támaszkodni a nemzetet. A Piast-párt a nemzeti becsületre hívatkozott és önérzetesen hirdette, hogy ők nem fizetik a párthíveket, hogy egyedül a Piast-párt ment a megveszte-

¹⁾ Zakrzewski id. m. 235. l.

²⁾ U. ott.

getéstől. ¹⁾ Büszkék a becsületes szegénységre s nem félnek attól az ellenvetéstől, hogy a Piast király szegény lenne, mit azok hirdetnek oly fennen, kik államjavakban dúslakodva, semmiféle választott királynak adót fizetni nem akarnak. ²⁾

Lett volna még egy megbecsülhetetlen előnye a Piast választásnak, melyet akkor ugyan senki sem emlegetett, de a mely tanúságot a későbbi választások és események rendjéből bátran levonhatjuk. Piast választása által uralkodó dynastia képződött volna, a mi csak előnyös leendett a nemzetre, mert egyszerre végét vetette volna a választási visszaéléseknek. Nincs kétség benne, hogy nemzeti király után fiát választották volna meg. Báthorynak is, ha fia leendett, bizonyára nem választottak volna mást; mint ahogy még az annyira népszerűtlen III. Zsigmondot is maradékai követték mindaddig, míg ki nem haltak. Csodálatos, hogy ezzel a dynasticus traditíóval épen a népszerű Sobjeski halála után szakítanak, midőn fiait mellőzik.

De ezzel az érveléssel most legkevésbé sem hozakodtak elő a Piast pártiak, mert a kivályváltás határtalan szabadsága az, mire legfélékenyebb a nemzet.

A nemzeti királyok érdekében példákat idéznek a történelemből. Bármerre tekintünk, így szól Zamojski, a hazai királyt ritkán, az idegent vajmi gyakran megkeserülték a nemzetek. Cseh királya után alig udott 40 év múlva is magához jönni ez ország. Lajos király alatt milyen volt az ország állapota, mindenki jól tudja. Henrik választásáért isten büntetése nem maradt el; gyors és váratlan eltávozása az egész világ csúfjára juttatta a nemzetet; intő példa, hogy többé idegent ne válasszunk. Ott van Cseh- és Magyarország példája, hova jutott az idegen uralom alatt! Alkotmányából kiforgatva, idegeneknek, zsoldos hadak rakonczátlanságának s a török dúlásának zsákmányúl oda dobva. Mennyivel szebb képet tár föl ennél a nemzeti királyok uralma. Ott van Corvin Mátyás példája, ki alatt boldog és virágzó volt Magyarország. ³⁾

Ilyen érvekkel szemben az ellenpártiak a királyi tekin-
télyre hívatkoztak. Hogy lehessen király az, ki velök egyenlő

¹⁾ Solus Piastus a corrupendis hominibus alienus. Orzelski id. m.

²⁾ Orzelski id. m.

³⁾ Heidenstein id. m. 89.

rangú s méltóságú, kinek nincsen uralkodói nymbusa, ki nem hívatkozhatik családi traditiokra. Ma még együtt eszünk, iszunk, pajtáskodunk vele, holnap már felséges királyul uraljuk? Piastnak barátai uralkodnának, kevés tekintélye volna itthon és kint. Ők is hívatkoznak a szomszéd magyarokra a nemzeti király választása ellen. Az erdélyi zavarokat (Békés lázadását) abból magyarázzák, hogy Báthorynak nincs tekintélye, mert ő sem más, mint magyar Piast. Úgy beszélnek róla — szerintök — a magyarok: ő nem János Zsigmond vajda, ki királyi törzsből és vérből származott, hanem ez a mi szomszédunk, a ki urunkká lett!¹⁾ félő, nehogy Lengyelország is Békés-féle lázadások színterévé váljék!

A Piast pártiak ezekre az ellenvetésekre azzal válaszoltak, hogy a leghíresebb dynastiáknak is egyszer csak választatniok kellett a királyságra, mikor pedig azok is nélkülözték a királyi vér és traditio nimbusát.

A Piastok szervezkedésének és agitatiojának éle az osztrák párt ellen irányúlt, mint a melylyel szemben a legélesebb elvi ellentétben állott, s mely legerősebb volt az ellenpártok között. Heves agitatio folyt a párt részéről az osztrák ház ellen. Tartományi és országgyűléseken szónoklatok tartattak s röpiratok keringtek az országban, melyek éles szavakban fejtegették az osztrák választás veszélyeit.

Az a híre, hogy titkos szerződések az osztrák háznak eladták a lengyel koronára való jogot. Ha a császár választatik, a szabad választás jó hírnevének vége, s a szabadság sírja meg van ásva! Ez egyik ellenérv az osztrákok ellen. Az 1491-iki pozsonyi és az 1515-iki bécsi, Ulászló és Miksa között kötött szerződés rémlátomása ez, a mely Magyar- és Csehországot az osztrák ház uralma alá juttatá. Nem új dolog, hogy azok emléke feljár kísérteni. Már Zsigmond Ágost utolsó éveiben az a hír kapott szárnyra, hogy a király (Zs. Á.) a német császárral örökösödési szerződést kötött. Interpelláltak is a

¹⁾ *Báthoryról, »also sagen die Ungern: er ist nit Jánusch waida, als der vom königl. Stamme und Geblut geboren, sondern dieser unser Nachbar, zu unsern Herrn worden. So ist auch zu besorgen, dass nit de subdito regni Poloniae ein Bogdan werden möchte. (Névtelen röpirat, 1575. b. á. Itr.)*

királyt a péterkowi országgyűlésen : igaz-é ez ? A király azt válaszolja : nemcsak hogy nem igaz, de az nem is volna egyéb, mint a köztársaság elárulása. ¹⁾ Daczára ennek, a hír tartja magát, protestálnak választási szabadságuk netáni kijátszása ellen. Nagyobb biztonság okáért felkutatják a krónikákat, levéltári actákat, iratokat, privilegiumokat s constatálják, hogy egyéb nem található bennök, mint a pozsonyi szerződés 1491-ben Ulászló és Miksa között, de ez csak Magyar- és Cseh-országot illeti, Lengyelországra nem vonatkozhatik. ²⁾

Más elrettentő érv az osztrák ház ellen : Cseh- és Magyarország uralmának eredménye. Csehországra kell csak nézni, mondogatták, mint igazta meg ott az osztrák ház a nemességet, annyi ennek a becsülete, mint a kereskedőké. *Hát Magyarországon ? Honfit hivatalokra nem alkalmaznak, mindenütt német és német van s ha valaki a szabadság mellett szót emel, tümlüczbe*

¹⁾ Ein solches nichts anders wär, als rempublicam verrathen.

²⁾ »So haben wir doch gleichwol und mehrer sicherheit willen alle unsere Croniken, Acta, Schriften und Privilegia . . . mit fleiss übersehen, und was nothwendig gewesen, ausgeschrieben, ob etwa darinnen zu finden wär, woher und aus welchem grundt diese heutige rumores entsprossen. Dies haben wir wol in gemeldten actis gefunden, dass zwischen dem hungrischen kunigreich und dem Hause zu Österreich anno 1491 zu Pressburg aufgericht und beschlossen, mit dem khunig Ladislao E. Ku. Mt. vettern und Maximiliano romischem kunig, damit er oder seine legitimi nepotes, da der künig Vladislaus ohne erben abginge, künig in Hungarn würde ; welchs also fest gemacht und nit allein nit heimlich gehalten worden, sondern man hats öffentlichen auf gemeinen reichstagen allen hohen und niedrigen stenden vorgehalten, die es mit ihrem eid inviolabiliter zu halten bestätigt ; zu dem so haben auch diejenigen, so die cron zu ihrer bewahrung gehabt, dieselbige keinem andern da Vladislaus ohne erben abginge, als Maximiliano oder seinen erben welche die von Hungern vor ihren künig erwälen würden, zu überantworten, schwören müssen. Und ist damals dem künig Vladislao diese condition auch auferlegt, sich zu bearbeiten, dass er zu solchen gemachten verträgen auch die Cron zu Beham bringen sollt, damit die auch auf solche succession des österreichischen Hauses willigen wollte. Aus diesem allem ist leichtlich zu merken, dass solche und dergleichen pacta auf die Cron zu Pohlen wegen der succession nit können gezogen werden ; wie dann auch der kunig Vladislaus solchs nit gestattet ; dann nit vermutlich, dass er einem fremden disfalls dann den seinen mehr gefüget. Sonst wären die pacta diesesfalls etwas anders getroffen.« (b. á. ltr. Pol.)

vetik, ott hal meg: a bécsi és más várbeli börtönök sokat tudnának beszélni erről. Az osztrák ház irtózatossal sújtja országait. A jelszó ott: a császár parancsolja és akarja, úgy kell hogy legyen. Elmondhatnák majd a lengyelek is: szabadok voltunk és rabszolgákká lettünk. 1) A választó királyságból örökös lesz, szolgaságba süllyed, mint Cseh- és Magyarország. Nem hiába intenek a magyar urak, hogy példát vegyünk róluk. 2) Az osztrákok minden országban esküszegők. Ha a lengyelek aztán megpróbálnák a szabadság elnyomása miatt a császárnak ellenállani, összefogna ellenök a spanyol királylyal, letiportatnának s azt mondanák majd nekik is, mint a németalföldieknek: lázadók vagytok, eljátszodtatok jogaitokat! A külföldiekben is veszélyt hozna az osztrák ház, mert törököt tatárt a lengyelek nyakára zúditana s aztán Magyarországon is mindig a török ellen kellene harcolni, s így elfogyna a lengyel nemzet. Hát még a büszke németek! velök született felfuvalkolt gőgjükkal mennyi vérontásnak volnának okozói, mert régi tapasztalás mutatja, hogy a német a hová beférkőzik, ott megfészkel magát, s a történet bizonyítja, hogy a legelkeseredettebb pogány sincs oly ellensége a lengyelnek, mint a német! 3)

Igy mennydörög a nemzeti párt az osztrák ellen. Szembe állítja az ellentéteket az osztrák uralom s a lengyel királyság között. Ott az öröklés elve uralkodik, itt a szabad választásé. Ott az uralkodó abszolút hatalommal bír, élet és halál ura; itt senkit sem szabad elítélés nélkül büntetnie; ott az a törvény, a mi az uralkodónak tetszik, ott a király a törvény ura, itt csupán a törvény üre. 4)

Mindezek hatalmas érvek az osztrák párt ellen, s a Piast mellett: s mind meg annyi érv a Piast választás meghiúsulása után a németellenesnek ismert Báthory mellett is.

1) Da legt man das thema vor: der kaiser bietet und wills entlich also haben. . . *Fuimus liberi Poloni, nunc sumus undique oppressi servitute clientes.* (Egy osztrák-ellenes röpirat, 1575. b. á. ltr. Pol.)

2) »Des ermahnen die ung. Herrn, damit wir an ihnen ein Exempel nehmen.« (u. o.)

3) *Die stoltze deutsche Nation werden in ihrem angeborenen aufgeblasenen Hochmuth ofter Kriege und Blutvergiessen den Polaken zu Gemüth führen etc.*, hogy legnagyobb ellensége a lengyeleknek. (u. o.)

4) Zamojski oratioja »pro indigena.« Heidenstein id. m. 87—88. l.

Ha tekintetbe vesszük a lengyel nemesség reform eszmeit a XVI. század folyamán: a Piast párt törekvéseit azok természetes logikai kifolyásának kell tekintenünk. A politikai reformokkal karöltve járt a vallásos reform, a protestantismus terjedése s törekvése. S valóban a lengyel protestansokat a második királyválasztás alkalmával a Piast párt zászlaja alatt látjuk tömörülni. Ők képezik a nemzeti párt zömét és erejét s e miatt retteg annyira a főpapság a Piast párttól, melynek mindenféle állam felforgató szándékot tulajdonít. Azt hiszik, hogy az egyházi rendet elnyomni, a választásból kizárni akarják s az egyházi javakat elfoglalni s felosztani szándékoznak.¹⁾

Tagadhatatlan, hogy nemzeti király mellett a Jagellók kihaltával hatalmas érvek küzdöttek. De ellene is nyomatékos érvek harczoltak, melyek meghiúsították.

A Piast választásnak legnagyobb bökkenője a személyes kérdés. Elvben a főurak java része is osztozott a Piast párt nézeteiben; de midőn arra került a sor: ki legyen tehát az a nemzet kebeléből, kit a trónra emeljenek? az elvek szeretetét háttérbe szorította a személyes irigység és vetélkedés. Ha a népszerű Tenczyúski, Kostka vagy Mielecki lehetne, miért ne lehetnének a Zborowskiak, Łaski, Ostrorog és a többi gazdag és hatalmas főurak? és ha ők, a lengyelek; miért ne a litvánok, Chodkiewicz s a Radzivillek valamelyike? Ha titkos szavazásra bocsátják a kérdést, könnyen megeshetett volna, hogy mindenik egy-egy szavazatot kap; mert magánál méltóbbat a királyságra alig ismert egy is.

Olyan kimagasló alakja nem volt ez időtájban Lengyelországnak, kinek fölénye elnémította volna a vetélkedés szavát. »Nem volt Corvin Mátyásunk, Váza Gusztávunk, sem Orániai Vilmosunk« — jegyzi meg egy elsőrangú lengyel történetíró.²⁾

Az első választásnál boldog-boldogtalant emlegetnek nemzeti királyjelöltül. Az ellenpárt, hogy nevetségessé tegye a Piast jelöltséget, ráadásul olyan neveket hoz forgalomba,

¹⁾ Bogusz Dudithnak, 1575. febr. 11. és ápr. 3. A nuntius febr. 20. levele. A płocki püspök Bogusznak, márcz. 31.

²⁾ Zakrzewski id. m. 239. l. »Nie wyrósł wśród nas żaden Maciej Korwin, Gustaw Waza, ani Wilhelm Oralski.«

melyek alkalmasak voltak compromittálni az ügyet.¹⁾ A második királyválság idején a Piast jelöltek száma rendkívül megfogyott s végül csak kettő forgott szóban: Tenczyński András a bezi és Kostka János a sandomiri vajda. Eleinte élénken emlegették Mieleckit, a podoliai vajdát és — »quel terrible« — a bieci várnagyot: Szafraniecet.²⁾ E két utóbbit az evangelikusok vezéreifül tekintették,³⁾ forgott szóban eleinte más is s néha olyan »került ki a prés alól,« kinek nevét még tollára venni sem méltatja a plocki püspök.⁴⁾

A varsói mezőn a választásnál, mint mondók, Tenczyńskit és Kostkát emlegették. Az első mellett családjának régi előkelősége szólt, és az, hogy a nemesség előtt közkedveltségnek örvendett. A másik, Kostka János, származásával nem igen imponálhatott, de annál inkább népszerűségével. Nyiltszívű, barátságos és közügyekre termett s a nemesség szemében az emelte nagyra, hogy Poroszországban mindig a lengyel nemzeti ügyet támogatta s a realis unio mellett kitartással küzdött. De pénzügyei nem állottak oly jól, mint a Tenczyńskiéi mert a múlt királyválság idején eladósodott, s most fő tekintete arra irányúlt, hogy pénzzavarából kivergődjön. Ausztria felé fordítá azért figyelmét s kész volt a jelöltségtől elállani, ha a császár kárpótolja veszteségeiért.⁵⁾

Ilyen Piast választásától nem lehetett várni mindazon előnyöket, melyek a lengyelek szemei előtt lebegtek s az ilyen jelölt nem imponálhatott sem Litvániában, sem Poroszországban, hol a legnagyobb idegenkedést tanúsították a nemzeti király iránt. Litvánia az unio megváltoztatásáról ábrándozva, azt legkevésbé várhatta Piasttól. Arról pedig, hogy litvánt emeljenek a trónra, szó sem lehetett. A poroszok is épen úgy gondolkoztak. S bár az egyik Piast-jelölt, Kostka, maga is porosz származású, a poroszok korántsem lelkesültek érte.

1) L. Reimann id. m.

2) A plocki püspök Fogelvedernek Varsó, 1574. sept. 6.

3) U. ö. »Berillus«-nak, 1574. aug. 4.

4) Dudithnak 1575. okt. 6. Egy új Piast került ki a prés alól; ez oly nevelésesnek tűnik föl a püspök előtt, hogy meg sem írja, ki az.

5) Henrikért mintegy 50.000 frtig állott jól a hitelezőknél s ennek a kárpótlása képezi az osztrák házzal való alkudozása alapját. L. Bogusz Dudithnak, 1575. febr. 11. A plocki püspök Dudithnak febr. 21.

A papság sem rokonszenvezett a Piast párttal, melyben a protestansok vitték a főszerepet. Piastnak a vallási confederatiot kellett volna legelőbb is megerősítenie s uralkodása alatt a papságnak fel kellett volna adnia reményét, hogy a protestantismust kiirtja, vagy legalább korlátozza. Főkép a primás és a plocki püspök félték e párttól, melynek a kath. egyházat felforgató czélszatokat tulajdonítottak. Végül, a meny nyiben a nemesség a megvesztegetés, a szavazatok megvásárlása ellen annyira kikelt: kihívta maga ellen a főurak ama részét, mely ez által akarta gazdaságát rendbe hozni. Így a Piast jelöltség egész tartományok, és rendek érdekeit sértette s hívta ki maga ellen.

De nemcsak magán-érdekek, országos tekintetek is szóltak ellene. Sokan a királyi tekintély lesülyedését féltették, a külföldi monarchák le fogják nézni miatta a lengyel királyságot. A nemzeti párt democraticus elvei és törekvései aggodalommal töltötték el a hatalmasokat és conservativeket. Az anarchicus eszközök, melyeket a párt megengedett magának, visszahatást szült. Mert a nemesség túlsulya érzetében nagyon eláradt s a társadalmi rend felforgatásával fenyegetőzött.

Az országban a dissolutio előjelei mutatkoztak. Attól lehetett félni, hogy belháború fog kitörni, az unio fel fog bomlani s a küllellenség megragadja az alkalmat, hogy a köztársaságra üssön. Félték az oroszról, töröktől, tatártól. Piastnak a szultán által történt ajánlása méginkább gyanút ébresztett, mintha a török szándékosan meggyengíteni akarná az országot, hogy Piastnak uralkodása ugyanolyan sorsra juttassa, a milyenre Magyarország jutott félszázad előtt.

Az osztrák pártnak érdekében állott azt a hitet kelteni és terjeszteni, hogy a Piast pártot önérdek vezeti csak, s hogy a meddig lehet, a királynélküli fejetlenség fentartását akarják, vagy ha már választaniok kell, »valami magokhoz hasonló gonosztevőt« fognak választani, ki az egyházak javait elfoglalja, nekik fogja osztogatni s mások vagyonával őket fogja töltöztetni. S hogy később is ők uralkodjanak, »inkább az ördögöt akarják, mint erélyes királyt! 1)« Az ilyen vádaknak sokan

1) Bogusz Dudithnak 1575. apr. 3. Erős kifakadások a Piast párt

hitelt adtak s a senatus egészen elfordult a Piast jelöltségtől, a mely mellett a nemesség nagy tömege buzgólkodott.

A varsói convocation feltűnő nagy erővel lépett fel e párt s a rögtöni választást követelte. A választás elhalasztása azonban veszélyessé vált reá nézve, mert időt engedett az ellenpártiak szervezkedésére s ők többé nem léphettek fel akkora túlnyomó erővel.

A Piast párt az, melylyel az osztrákot folytonosan retteg tetik, hogy mily nagy népszerűsége van az országban, mennyire szervezkedik, sereget fogad: magyar hajdúkat s német, oláh, tatár csapatokat.¹⁾ Méltán mondhatták, hogy »ez a párt tartja markában Lengyelországot.«²⁾ — Erejével együtt jár vakmerősége: az egyháziakat s a litvánokat a választásból ki akarják zárni³⁾ — azt rebesgette az osztrák párt. S a sikert erélylyel és gyorsasággal készülnek biztosítani a stęnzyci országgyűlésen, a hol 5 nappal a rendes idő előtt megjelenni készülnek, hogy a kitűzött napon nagyhirtelen megejtsék a választást s a protestans sandomiri, lublini s krakkai vajdaságon át Krakkóba menjenek, megkoronázni a nemzeti királyt.⁴⁾

Az osztrák párt a Piasttal szemben tehetetlennek érezte magát s csak abban bízott, hogy nem fognak tudni a személy kérdésében megegyezni, mert tizenkét Piastot is kellene választaniok.⁵⁾

Valóban a személy kérdése ellensúlyozta leginkább a hazai jelöltség előnyeit, mert a főurak versengése és vetélkedése nem engedte, hogy valamelyik a többiek fölé emel tessék. Úgy, hogy némelyek akkép kívánták megoldani e nehézséget, hogy a valódi Piastot fél Piasttal helyettesítsék, s rokon nemzet kebeléből emeljenek valakit a lengyel trónra.

ellen, hogy tette serkentse az osztrák pártot és pénzt sürgessen a császártól.

¹⁾ Bogusz apr. 3. jelentése.

²⁾ A plocki püspök, 1575. febr. 3. Dudithnak szóló levelében, a czechowi cestellán szájába adja e mondást.

³⁾ A plocki püspök Dudithnak márcz. 31.

⁴⁾ A nuntius 1575. febr. 20. jelentése.

⁵⁾ Bogusz Dudithnak febr. 11.

V.

Ilyen fél Piastnak tekintették *Rosenberg* Vilmost, a gazdag és előkelő *cseh* főurat, *Krumlow* és *Trzebon* urát, a *cseh* korona első grófját, kihez fogható a lengyelek között ez idő szerint hiába kerestek. Gazdagságára nézve felülmúlta mindeniket; származására, hírnevére s tekintélyére nézve megmérkőzhetett bármelyikkel a lengyel urak közül. — Barátságban volt a legelső német hercegekkel, és a mit fő ajánlatul tekintettek: sógorságban a *Jagellókkal*, mert *Brandenburgi Zsófiát*, *II. Joachim* választó fejedelem leányát, az öreg *Zsigmond* király unokáját vette nőül. Ez képezte az összekötő kapcsot a lengyelekkel s ez volt az ok, a miért az első választásnál *Miksa* császár őt küldötte oda követéül. Hogy milyen jól képviselte a császár ügyét, láthatjuk abból, hogy poharazás közben el-elpanaszolta a *csehek* elnyomatását, szabadságaikból való kiforgattatását. A lengyel is azt tartván: *in vino veritas*, inkább hittek anuak, a mit borozgatás közben — mint a mit hivatalos oratioiban hangoztatott. S annyira szívökre vették a tán nem is célzat nélküli szavakat, hogy most őt is jelöltül emlegetik.

A *Piast*-jelöltség előnyeit feltalálni vélték benne, annak hátrányai nélkül. Tudott nyelvükön, ismerte a lengyel nemzetet, szokásait, institutioit, melyek nem sokban különböztek a *csehektől*. Nagy gazdagságot hozott volna magával, könnyíthetett volna az államadóságon, fizethette volna a katonákat.

A főurak közül azok vonzódtak hozzá, kik a *Piast* jelöltséget elvben jónak látták, de mégsem akartak belföldit a trónra emelni. A *Zborowskiak*, mint a belföldi *Piast*-jelöltek személyes ellenfelei, *Rosenberget* akarták a trónra segíteni, hogy alatta is ők uralkodjanak, mint *Henrik* alatt, a ki elismerte, hogy nekik köszöni a királyságot. ¹⁾ A *krakkai vajda* már 1574. őszén járat követet nála. ²⁾ 1575. elején *Zborowski János* maga utazik hozzá, a királyság felől tárgyalandó.

¹⁾ »Ut iterum scribatur illis: *robis auctoribus* (mint a hogy *Henrik* írta, elismerve, hogy ők tették meg királylyá). *Dłuski Dudithnak* 1575. januárban.

²⁾ A *płocki püspök* Fogelvelernek 1574. sept. 6.

Erős agitáció folyt mellette, a mely kiterjedt Litvániára is. ¹⁾ Titkos tárgyalásokról is rebesgettek, melyek a szász választó s egyéb német fejedelmek és a lengyel urak között történtek érdekében. A florenczi herceg, a brandenburgi örgróf s több birodalmi fejedelem közbenjár mellette, segítvén őt pénzzel is. ²⁾ Nem hiába nyugtalanokodnak azért az osztrák hívek s jelentgetik Bécsbe, »hogy az árulás a császár országából — Csehországból jő« s hogy Rosenberg királysága esetére a szász választó s egyéb német fejedelmek Sziléziára aspirálnának. ³⁾ Tekintélyes pártja volt Kis-Lengyelországban: jelöltsége innen, Szafraniectól, a bicci várnagytól indult ki; a sandomiri és lublini vajdaság több előkelő nemese is felajánlja neki a királyi széket; ⁴⁾ Nagy-Lengyelországban is erősen működik pártja. ⁵⁾ Kortesei bámúlatos ígéretekkel tesznek. ⁶⁾

Hogy mennyire veszedelmes ellenfélnek tartották az osztrák hívek, mutatják képtelen tanácsaik. El kell őt távolítani, valami távoli követséggel bízva meg — ajánlotta az egyik; halála vagy nehéz betegsége hírét kell költeni, de úgy hogy mérgezésre ne gondolhassanak — tanácsolta a másik. ⁷⁾

A stężyci országgyűlésen erős pártja van Rosenbergnek. ⁸⁾ A nemesség nagy része Rosenberg és a muszka (»milyen két mameluk!«) személyében látszott megoszlani; ⁹⁾ de abban mindkét rész egyet értett, hogy ne osztrák legyen a király.

A nyugtalanító hírek egymást követik a bécsi udvarba, úgy hogy a császár indíttatva érzi magát, kérdőre vonni alatt-

¹⁾ Myszkowski Fogelvedernek 1574. sept. 6.

²⁾ Chodkiewicz a császárnak Stężycza máj. 15. A boroszlói püspök 1575. jun.

³⁾ Leszczyński Szaniszló a császárnak 1575. febr. 12.

⁴⁾ Hírek Lengyelországból 1574. sept. 2. Ruszeckit küldik hozzá követségbe).

⁵⁾ Fogelveder Dudithnak 1575. apr. 6.

⁶⁾ A plocki püspök Dudithnak apr. 8. Olyakat ígérnek, »che sia uno stupore.«

⁷⁾ Fogelveder Myszkowskinak 1574. Krakkó okt. 6.

⁸⁾ A ki »cum magno nostro dedecore« működik — írja Dudith a csász. oratoroknak, Stężyc 1575. máj. 14.

⁹⁾ »O qualche altro mamalucco« Dudith Mont'Agudo grófnak, a spanyol király bécsi követének 1574. jun. 25. és a császárnak jun. 29.

valóját. De Rosenberg oly meggyőző hangon tagadja, mintha neki a lengyel úzelmekben része volna, s állítja, hogy őt méltatlanul rágalmazták; hogy hűségében s szavai igazságában a császár nem akart kételkedni, midőn oly »constantissime« tagad mindent. ¹⁾

De a lengyelországi osztrák pártvezérek nem hisznek neki, mert szemök előtt látják pártja szervezkedését, »pedig egy királyságot nem lehet senkinek akarata ellenére nyakába varrni.« ²⁾ A tények megingatják végre a császár előtt is a cseh gróf szavai hitelét, de mert újra is »konokul tagad mindent«, azt az útasítást adja Dudithnak, hogy igyekezzenek egy levelét elfogni. ³⁾

Rosenberg ügyesen és titokban tudta vinni dolgát; levele nem került kézre; de fülökbe jutottak az osztrák híveknek amaz ígéretei, melyekkel a lengyel és a litván rendeket édesgette. Évenként 200,000 frtot viszen Lengyelországba saját jövedelmeiből, egyszerre pedig készpénzben két milliót. Miksa halála után Csehországot megszerzi a lengyel koronának. A szász választó 2 milliót ígért neki kölcsön, egyet a muszka, egyet a török elleni hadra. Dicsekedett azzal is, hogy Rudolf főherceg és a szász választó leánya közti házasság elrontója ő volt, mert ő fogja a hercegnőt elvenni 140 ezer frt hozományyal. Másrészt midőn a fennebbi föltételekkel megbízottját (Kunewiczet) küldötte Lengyelországba, azt is utasításul adta, hogy Annát házasság ígérettel az ő részére csábítsa ⁴⁾ (mert régebb idő óta özvegy volt).

Kétségtelen, hogy Rosenbergnak számba vehető pártja vala; de ettől még sok hiányzott a győzelemre; főkép midőn ő, mint a császár alattvalója, nyíltan nem léphetett fel a császár fia ellen. A Piaszt pártot nem sikerült egészen a maga részére nyernie s a választásnál Rosenberg a belföldi Piasztok mellett háttérbe szorult.

¹⁾ A császár Chodkiewicznek máj. 24. — Dudithnak jun. 6.

²⁾ Chodkiewicz János, Miksának 1575. máj. 15.

³⁾ Miksa Dudithnak 1575. jul. 10.

⁴⁾ A Hammowskinak adott utasításból a császárhoz 1576. julius.

IX.

Magyar és lengyel összeköttetés. — Az Árpádok és Piastok rokonsága. — Nagy Lajos, Hedvig. — A két Ulászló. — A Zápolyák és Jagellók rokonsága. — Zápolyáné, a lengyel Izabella. — János Zsigmond a Jagellók kiszemelt örököse a lengyel trónra. — Báthory István s az erdélyi udvar összeköttetése a lengyelekkel s Henrikkel. — Báthory nehéz állása Erdélyben az első lengyel választás idején. — Erdélyi zavarok, Békés rezgődése. — Báthory magatartása a második interregnum elején. — Zborowski Sámuel. — Báthory csekély kilátásai. — A szentpáli győzelem Békés felett. — Diadala s vitézségének híre népszerűvé teszi nevét a lengyeleknél. — Blandrata követsége és tevékenysége. — Báthory jelöltége a lengyel királyságra.

Midőn a lengyel nemzet királyt választani készül s mintegy szemlét tart Európa összes hatalmasai felett s midőn minden felől jelentkeznek a trónra vágyók, német és olasz, svéd és orosz, cseh és lengyel versenyeznek a koronáért: nem feledkeztek meg a lengyelek arról a szomszéd nemzetről sem, a mely hosszú évszázadok folyamán leginkább osztozott velök jó szerencsében és balsorsban.

Mióta a lengyel Etelka Géza fejedelmünk nejévé lőn s olyan dicső királyt nevelt országunknak, mint Szent István: a magyar és lengyel nemzet büszkén vallotta egymást rokonnak. Árpádházi királyaink egyik uralkodó családdal sem tartottak fenn oly közeli viszonyt, mint a Piastokkal. Kilencz ízben házasodtak össze egymással. A magyar nemzet, mely vérrokonok nélkül, egymagában elszigetelve állott Európában: a lengyelekben találta fel természetes szövetséges társát.

Az Árpádok szövetsége még szorosabbá forr az Anjouk alatt. Nagy Lajos királyunk öröklí a Piastok koronáját s personalis unio alapján egyesíti a két birodalmat. — Leánya Hedvig (a lengyelek kegyeletes emlékü Jadwig-ája) megszerzi Lengyelországnak Litvániát, nőül menvén a pogányságról kereszttyén litre tért litván fejedelemhez, Jagelló Ulászlóhoz.

Lengyel nő nevelte nekünk Szent Istvánt; magyar nő füzte a lengyelekhez a dicső emlékü Jagelló dynastiát.

Egy emberöltő múltán ismét egyesült a magyar és lengyel korona I. (III.) Ulászló fején s együtt hullott le arról mindkettő a várnai mezőn. — Szomorú emlékeink fűződnek a két utolsó magyar Jagellóhoz (II. Ulászló és II. Lajoshoz) is; de a mohácsi sír nem temette el a két nemzet barátságát. A hosszas és gyakori érintkezés mélyebb nyomokat hagyott maga után, a két nemzet szokásai, intézményei, államszervezete egymásra hatása s a továbbra is fennálló érdekközösség által.

A magyar királyok összeköttetését a lengyel udvarral a Zápolyák folytatták. Zápolya János édes anyja: Tescheni Hedwig lengyel hercegnő volt; Zápolya nővérét Borbálát Zsigmond lengyel király vette nőül. — Még szorosabbá füzte a viszonyt maga Zápolya János, midőn a lengyel Izabellát nőül vevé. Alatta s még inkább özvegye s fia alatt a hagyományos magyar-lengyel szövetség sulypontja Erdélybe megy át. Izabella királyné, s fia János Zsigmond a választott magyar király s tényleges erdélyi fejedelem a legszorosabb összeköttetést tartják fenn a lengyel udvarral. Midőn pedig Ferdinánddal kiegyezve, Erdélyt oda hagyják, Lengyelország nyújt a bujdosó magyar királynénak és királyfinak hat éven át (1550—1556.) menhelyet és hazát. — Erdélybe visszatérve, ismét a lengyel király a közvetítő nővére alkudozásaiban a magyar királylyal, s Izabella halála után ő a tutora, gyámolítója s tanácsadója unokaöccsének: az ifjú János Zsigmondnak, a ki mindig számíthatott nagybátyjára s az ő közbenjárására a bécsi udvarnál. ¹⁾

Számos lengyel fordult meg és élt ez időben az erdélyi udvarban, nem egy közülök nevezetesebb szerepet játszott; viszont János Zsigmondot nemcsak általánosan ismerték Lengyelországban, de úgy tekintették, főkép a protestansok, mint Zsigmond Ágost trónjának természetes örökösét. ²⁾ Ki is örökölhetné méltóbban a Jagellók koronáját, mint a ki, habár

¹⁾ Zsigmond Ágost levelezése János Zsigmonddal, s az ő érdekében a császárral: össze van gyűjtve a lemergi Ossoliński könyvtár Cromer-codexében.

²⁾ Zakrzewski id. m. 400. l.

anyai ágon, maga is Jagelló vérből származik? S midőn a nemzeti párt oly erős volt az országban, hogy fél-Piast (egy cseh főúr) választására is gondoltak, mennyivel több rokonszenvre számíthatott a fél-Jagelló, az utolsó Jagelló testvérének gyermeke, egy szomszéd szövetséges ország fejedelme. ¹⁾

De János Zsigmond nem érhetette el a neki szánt lengyel koronát, egy évvel nagybátyja halála előtt, férfikora tavaszán, 32 éves korában (1571. márcz. 14-én) sírba szállott.

Utódja, Báthory István, ha a vérrokonságot nem is, de a lengyelek rokonszenvét örökölte. A lengyeles erdélyi udvar képe Bátor Opos vére fejedelemsége alatt magyarossá, nemzetivé változott; de a vendégszeretetet ő sem tagadta meg a lengyelektől.

A hagyományos összeköttetés a lengyelek és erdélyiek között, a lengyelek rokonszenve, melyet János Zsigmondnak, a lengyel királyjelöltnek utóda nemcsak örökölt, de ki is érdemelt, továbbá a két ország érdekközössége azt eredményezi, hogy már az első királyválasztásnál némelyek az új erdélyi fejedelemre, Báthory Istvánra vetik tekintetöket. De határozott jelöltségre ekkor még nem kerül a dolog, mert Báthory maga nem gondolt a lengyel koronára. Sokkal több gondot okozott neki ekkor saját fejedelemségének biztosítása az ellenséges csel-szövényekkel szemben, hogy sem a lengyel királyságra törekedhetett volna. Mindamellett aggódva és nyugtalansággal szemlélte a lengyel ügyek fejlődését, mert az osztrák jelöltségben a legnagyobb veszélyt látta magára nézve. Ellenben a francia törekvéseket örömmel üdvözölte, mert a francziák I. Ferencz ideje óta összeköttetésben állottak a Zápolyákkal és Erdélylyel.

A mint Henrik lengyel királysága valószínűvé vált, Báthory szorosabb köteléket óhajtván létesíteni a francia ud-

¹⁾ Del re di Polonia cio e discorso sopra la nuova elettione, anno 1573. »Quei che concorrono alla eletta elettione per raggione di sangue sono i nepoti, e congiunti de Re morto, il quale hebbe anche sorella. La prima fu maritata a Giovane re, o vaivoda di Transilvania, il figliuolo della quale detto pure Giovanni vaivoda di Transilvania, morte poco fa, et se fusse vivo, secondo l'opinione de molti sarebbe senza contrasto ottenuto in quest'elettione il primo luogo. (A bécsi cs. és k. udv. kvtár. 873. cod. 437—449. ll.)

varral: onnan kíván nősülni. IX. Károly a francia király, egyik rokonát, a 22 éves Chateauneuf-i hercegnőt ajánlja neki 100 ezer franc hozományyal. Kevéssel Henrik megválasztatása után francia követ (Normand Tamás) érkezik Erdélybe a házasság közvetítésére. Viszont a francia királyhoz küldendő erdélyi követek is ki voltak már jelölve, Báuffy György és Berzeviczy Márton személyében. ¹⁾ De az erdélyi zavarok megakaszták e házasság véghez vitelét.

Báthory azonban nem mulasztja el, hogy a Lengyelországba érkező Henrikkel összeköttetésbe ne lépjen. 1574. elején a koronázásra Krakóba küldi követül Forgách Ferencz püspököt, kancellárját. ²⁾ A fejedelem követének megbízatása nem csupán a szokásos szerencse-kívánatra terjedt. Báthory merész és nagyszerű eszmét pendített meg általa Krakóban, hogy Lengyel- és Franciaországgal törökellenes szövetséget létesítsenek s e célból béküljenek ki a lengyelek a czárral és egyesült erővel vessék magokat a pogányra. Maga részéről teljes erejével hozzá járulását ígerte a szövetséghez. ³⁾

Báthory nagyszabású tervének megvalósítására Henrik kevésnek bizonyult. »Igen ifjú legény« volt ő ahoz; a lengyel senatus fejével gondolkozott, a melynek pedig »igen kevés módját és akaratját látta Forgách a hadakozáshoz. ⁴⁾ Aztán meg a lengyelek veszélyesebb ellenfeleket ismerték Rettenetes Iván czárban, vele szerettek volna inkább végezni, mintsem a törököt megbolygatni, a mely őket nem háborgatta. — Báthorynak meg kellett tehát nyugodnia, látván »hogy az törökkel ez a király az frigyét meg nem bontja, hanem moszkvára vagyon nagyon igyekezeti, kire az lengyelek is inkább propeendeálnak.« ⁵⁾

Henrik tétlenül élte le rövid lengyel királysága napjait:

¹⁾ Dudith a császárnak Krakó, 1573. jul. 22.

²⁾ A császár Dudithnak, 1574. jan. 25. és febr. 14. meghagyja, hogy éber szemmel kísérje Forgách lépteit.

³⁾ Lippomano a velencei követ jelentése 1574. febr. 14. a velencei levéltárban (l. Zakrzewski m. 402. l. Frakkói Vilmos közlése nyomán.)

⁴⁾ Forgách F. levele Forgách Simonhoz, Krakó, 1574. márcz. 1. Forgách históriája függelékében 550. l.

⁵⁾ Forgách u. o.

nem ment biz ő se muszkára, se törökre, Báthorynak tartotta fenn a végzet, hogy a lengyelek számadását a moszkovitákkal rendbe hozza. — S ő lehetett volna az, ki aztán a törökkel is megmérkőzik, a pápa és a keresztyén fejedelmek segélyével, ha halála ebben meg nem gátolja. ¹⁾)

Midőn Henrik pünkösdi királysága, pár hónapi uralma után véget ért, Báthory nem nézhette közönyösen, hogy ki lesz az új lengyel király. Legerősebb reménnyel most már igazán a Habsburg ház kecsegtette magát. Báthorynak pedig bárki más állott inkább érdekében, csak nem az osztrák ház, a melylyel ő erdélyi fejedelemsége miatt éles ellentétbe keveredett. A lengyel királyválasztásnál tehát legélethevágóbb érdekeit látta kockára téve és fenyegetve, hogy ha az osztrák párt nyeri el a lengyel koronát. Ezt lehetőleg meggátolni, egyaránt követelte tőle a politikai eszélyesség és saját jól felfogott létérdeke.

Báthorynak nehéz állása volt Erdélyben, fejedelmi székét még mindig fenyegette vetélytársa, ki az osztrák politikanak volt eszköze.

Az erdélyi zavaroknak mélyebb politikai háttere volt: az osztrák és a török befolyás küzdelme Erdély bírázásért. Mióta a török hódítás beékelte magát Magyarország szívébe s mintegy ketté vágta az országot: történelmi és földrajzi tényezők Erdélynek az anyaországtól különállását teremtik meg. Magyarország nyugati és északi része a Habsburgokat uralja; Erdély kénytelen elismerni csekély évi adó fizetése mellett a szultán fenhatóságát, de megtartja önkormányzatát s nemzeti fejedelme alatt politikai önállóságát. — Az osztrák ház nem szívesen látja Erdély különválását s egy perczig sem adja fel a reményt, hogy saját kormánypálczája alatt egyesítse az anyaországgal. Viszont Erdélyben is két párt küzd egymással állandóan: a német és a török, vagy nemzeti párt. Az első szakítani óhajt a törökkel s a Habsburgok védszárnyai alá kívánja bocsátani az országot. A másik párt semmi biztosítékot nem lát a császár-király fenhatóságában, a ki Magyarországot sem tudja megvédeni a töröktől, nemhogy a távoli s a török

¹⁾ Szamosközy történeti maradványai IV. k. 17. l.

torkában fekvő Erdélyt oltalmazhatná, sőt épen alkotmányát s nemzeti önállóságát félti tőle. Epen ezért fenn akarja tartani a békés viszonyt a szultánnal, a ki az ország politikai önkormányzatát s vallásszabadságát biztosítja.

Ezt a politikát követte Zápolya János, ezt János Zsigmond. Hosszas harcz és küzdelem után az utóbbi észszerűnek látta ugyan, engedményeket tenni az osztrák háznak, s titokban elismerte a császárnak is mint magyar királynak fenhatóságát Erdély felett, biztosítva önkormányzatát s fentartva a törökkel is a jó viszonyt. Ezen egyezség létrehozásában nagy része volt János Zsigmond tehetséges és nagyravágyó tanácsosának Békés Gáspárnak, a ki épen a császárnál járt az egyezség (a speieri pontok) ratificatioja végett, midőn a fejedelem meghalt. Utódául a császár-király Békést szemelte ki. De távollétében a Habsburg-ellenes párt jutott túlsúlyra Erdélyben s az 1571. május 25-én tartott országgyűlésen Somlyai Báthory István »főúr öreg nemzetet« választák fejedelemmé.

A bécsi udvar nem titkolta elégedetlenségét a szultán ajánlottjának választatása felett, a kinek nemcsak politikai, de személyes oka is volt idegenkedni az osztrák háztól. Báthory ugyanis ifjú korában Ferdinánd király udvarában élt, mint nemes apród, s miután János Zsigmond udvarába került, többször megfordult követségben Bécsben. Egy ilyen követség alkalmával Ferdinánd utódja Miksa haragra gerjedt ellene nyakassága s fejedelme utasításához való merev ragaszkodása miatt letartóztatta s két éven keresztül fogságban tartotta, bár méltóságához illő tisztességes őrizet alatt.

A császár tehát Báthory alatt erdélyi befolyása elvesztését féltette; jól tudta, hogy Báthory nem az ő *vajdája* lesz, mint Békés leendett, de önálló *fejedelem* kíván lenni. Hiába fogadta el Báthory titokban a speieri egyezséget, hiába tette le a hűségesküt neki mint magyar királynak: a császár bizalmatlanságát nem sikerült megtörnie. Miksa a Békés pártfoglalását nem ejtette el s csak az alkalmat várta, hogy Báthory helyett Békést tegye erdélyi vajdává.

Békés elbízta magát a császár kegyeiben. A hűségesküt többszöri felszólításra sem tette le a fejedelemnek s várait, Husztot és Fogarast, kivonta a fejedelemtől való függés alól.

Hiába voltak Báthory intelmei, hiába az országgyűlés végzése, Békés úgy viselte magát Erdélyben, mint a fejedelemtől független császári alattvaló, szöve cselszövénye szálaít az országban úgy, mint azon kívül, Báthory megbuktatására.

»Két éles kard nem fér meg egy hüvelyben!« Báthory belátván a veszélyt, a mely a császár által pártfogolt Békés részéről fenyegeti, igyekezett, hogy őt megelőzze. Midőn Miksa figyelmét az első lengyel királyválasztás lekötve tartá, hirtelen megtámadta Békést s egy csapással elfoglalta várait: Alvinczet, Enyinget és a fontos végvárat Fogarast. Békés maga is csak csellel menekült s erdőn-berken át járatlan úton bolyongva bujdosott ki Magyarországra, a császár kassai kapitányához, majd Bécsbe magához a császárhoz.

Az első lengyel választás ezalatt eldőlt és pedig a császári ház ellenére. Miksa császár rá ért ismét az erdélyi ügyekkel törődni s Békésnek Báthory ellen irányuló terveit s előkészületét támogatni. Sőt midőn a második lengyel királyválság beköszöntött s Báthoryt ellenjelöltül kezdték emlegetni a lengyelek: kétszeres érdekét látta abban a császár, hogy Báthoryt lekösse s Békés által megbuktassa.

Báthory jól tudta, mi készül ellene Bécsben, s mily erőfeszítéseket tesz megbuktatására Békés a portán is a császár tudtával és beleegyezésével. Természetes azért, hogy kapva kapott az alkalmon, midőn a lengyelek felszólították, hogy fogadja el a királyjelöltséget. Az eléje dobott keztyűt felvette s az Erdélyben ellene indított harcot áttette a lengyel választási campagne-ra is. Ha Erdélyben elbukik: kétségtelen, hogy vesztett ügye leend Lengyelországban is. Ha Erdélyben győz: szerencsét próbálhat amott is az osztrák párt megbuktatására, — fortuna fortes adiuvát — mert győzelme csak úgy lehet teljes, ha nem Habsburg leend a szomszéd lengyel király. Ellenkező esetben jövőre sem érezhetné magát biztonságban erdélyi fejedelemségében.

Élt ez idő tájban a gyulafehérvári udvarban egy előkelő lengyel főúr, Zborowski Sámuel, a hatalmas krakkai vajdának, a lengyel kir. udvari marsalnak s a többi befolyásos Zborowskiaknak testvére. Mint száműzött, mint politikai menekült jött az erdélyi udvarba, a hol Báthory vendégszeretettel fo-

gudta s kitűntetéssel bánt vele. Bűne, mely világgá üldözte, az volt, hogy a Henrik koronázása alkalmával tartott torna-játékon összetűzött Wapowskival, a przemysli várnagygyal, s öt felindulása hevében a krakkai vár udvarán halálosan összevagdalta. A király törvényt látott felette. Kitűnő családjára való tekintettel (a melynek megválasztását köszönhette) életének megkegyelmezett s számkivetésre ítélte. A »bannita«¹⁾ Erdélybe menekült, s ott tölté száműzetése napjait Báthory véd-szárnyai alatt, az ő szolgálatában. A fejedelem vendégszerete hálára kötelezte; személyes tulajdonai s uralkodói jeles tehetsége, igazságossága, türelmessége, vitézsége a tisztelet és nagyrabecsülés érzelmeit költé fel benne. Bárcsak ilyen királya volna Lengyelországnak, gondolta nem egyszer, midőn a Henrikkel való elégedetlenség híreit hallotta hazájából.

Henrik futása csakhamar alkalmat nyújtott neki, hogy érzelmeit tettekkel bizonyítsa s a hála adóját leróvja nagyra-becsült védura iránt. Itélő bírāja eltávozását s a király-szünet szabadságát felhasználva, sietett vissza Lengyelországba (1575. febr.)²⁾, a hol magas rokonsága s befolyásos barátai körében az égis emelte s lelkesedéssel magasztalta Báthory fejedelmi erényeit, a kinél méltóbbat keresve sem találhatnának a lengyel királyságra.³⁾ Még Dudithot is meg próbálta Báthory részére nyerni.⁴⁾ Az áradozó szavak, a magasztaló dicséretetek megtették hatásukat. Báthory neve szájról-szájra szállt s csakhamar a királyjelöltek között kezdtek emlegetni.

Anny bizonyos, hogy Báthory jelöltsége magoktól a len-

¹⁾ Kraszewski »A bannita« című szép történeti regényben örökítette meg Zborowski Sámuel esetét.

²⁾ Rueber a császárnak, Kassa 1575. febr. 26. Zborowski Sámuel jött Erdélyből és elmondá, hogy megbízatása van Báthorytól 150 lovas szerzésére Lengyelországban s hogy szolgálataiért B. előre donációt ígért neki. R. egy nagyon megbízható emberétől tudja, hogy ez csak egyik ok, a miért Erdélyben volt, a másik a lengyel királyság ügye. S a mint R. ismeri Zb-t, ő valóban híven és szorgalmassan fogja B-t szolgálni. (Hung.)

³⁾ Bethlen Farkas : Historia de rebus Transylvanicis VI. k. 388. l.

⁴⁾ Zborowski Sámuel Erdélyből visszatérvén »*Transylvanum in coelum tollit laudibus ut persuadet suis neminem regno aptiorem fore.* Meam quoque fidem et constantiam tentavit, sed dignum responsum retulit. *Dudith* a császárnak, Krakkó, 1575. márcz. 12.

gyelektől indult ki. Még mielőtt Zborowski Sámuel Lengyelországban járt volna (1575. elején), a krakkai vajda, Henrik futása után alig pár héttel, követet küldött Báthoryhoz,¹⁾ és felszólította őt, hogy fogadja el a királyjelöltséget. És Báthory nem habozott elfogadni, bár eleinte kevés reményt táplálhatott. Tüstént lépéseket tett a portán, — jelentve jelöltségét, hogy a szultán ajánlja a lengyeleknek. Kérését teljesítették. Daczára, hogy a Lengyelországba küldött követ, Achmed csasz, már ekkor elindult (1574. aug. 1-én) Konstantinápolyból, tüstént egy másik cauzt küldöttek utána, hogy Báthory ügyét támogassa.²⁾ Láttuk, hogy a varsói convocation (1574. sept.) az ajánlás megtörtént. — S a következő év tavaszán, midőn a lengyelek Tarnowski Andrászt küldötték a portára, azon föltétel alatt újítja meg a szultán velök a békét, hogy ha a svéd királyt, vagy magok közül valakit, vagy Báthoryt választják.³⁾ Ellenben a császárt intik, nehogy Lengyelország vagy Erdély ellen készüljön, mert a beglerbégeknek, a budai és temesvári basáknak ki van adva parancs, hogy azon esetben ellene támadjanak.⁴⁾

Báthory ezzel nem elégedett meg. Összeköttetésbe lépett Henrikkel, követeket küldött hozzá Franciaországba, hogy jogát a lengyel trónra adja fel s őt támogassa.⁵⁾ Felújította régebbi házassági terveit a francia herczegnővel, hogy annál nagyobb nyomatéka legyen majd a lengyelek előtt.⁶⁾ De midőn látta, hogy a lengyelek szívesebben vennék Jagelló Annával

¹⁾ A plocki püspök Fogelvedernek, Varsó, 1574. sept. 6.

²⁾ Rym és Ungnad portai követ a császárnak, Konstantinápoly, 1574. aug. 29. Jó helyről értesültek, hogy Báthory ágense Itác Péter fölhozta Mehemet pasa előtt, hogy a lengyelek őt, a császár fiát s a muszkat candidálják s kérte, hogy adjon ajánlatot ura részére. A basa nem hitte s kinevette (?) az agenszt, de kérését teljesíté stb. (bécsi á. ltr. Turcica).

³⁾ A török szultán a lengyeleknek 1575. apr. 1. Mehemet basa Báthoryt nem említi, de hangsúlyozza: »si contra caesarem potentissimum aliquem eligeritis: finis quo tendat, scitis.« (b. á. ltr. P.)

⁴⁾ Ungnad portai követ jelentése a febr. 7-iki audientiáról a vezérbasánál.

⁵⁾ Ismeretlen (tán Franciaországban tartózkodó német) a császárnak 1575. eleje.

⁶⁾ Rueber a császárnak 1575. máj. 12. (b. á. ltr. Hung.)

való házasságát: nem késett ígéretet tenni, hogy megválasztása esetén hajlandó volna őt venni nőül. ¹⁾

Az osztrák párt kicsinylőleg vette Báthory fellépését. »Nevetséges az ő ügyekezete, és bizonyára hiába való lesz; hacsak az úristen csodát nem akar tenni s ezt a nemzetet véjképen elveszteni.« ²⁾ — Dudith erősen bízott abban, hogy az erdélyi vajdának elég gondot adnak otthon, hogy elfelejtse a lengyel királyságot.

Valóban Báthory eleinte keveset gondolhatott a királyválasztással, sokkal inkább igénybe vette saját fejedelemsége biztosítása Békés fondorlatai ellen. Tornyosúlni látta feje felett a vész felhőt s azok elhárítására kellett összpontosítania minden figyelmét, teljes erejét. A száműzött Békés nem nyugodott, szívós kitartással és nemesebb ügyszó méltó erélyes buzgalommal készítette elő erdélyi támadását. A császár meg volt nyerve terveinek, s a portán is akadtak biztatói a fényes ígéretek (az adó megkésztetése s gazdag ajándékok) fejében.

Báthory jól látta az aknamunkát, a melyet Békés Bécsben és Konstantinápolyban fejedelemsége felrobbantására folytat; nem csekély fáradságába és pénzébe került annak legalább a portán ellensúlyozása. Bécsben meg sem kísérlette, mert tudta, hogy ott Békést a legjobb eszköznek tartják arra, hogy őt sakkban tartsa a lengyel választás előkészületei idejére. A helyett a magyarországi legjobb vitézeket magához édesgeti Erdélybe ³⁾ s Lengyelországban is toborz katonákat Zborowski

¹⁾ Dudith a császárnak 1575. márcz. 12.

²⁾ Dudith a császárnak 1575. aug. 15. (b. á. ltr. H.)

³⁾ *Rueber a császárnak, Kassa, 1575. apr. 3.* Borbély Györgyöt, Báthory egyik legbizalmasabb emberét Kállóhoz közel Pongrácz Frigyes által elfogatta s titkon Sárosba viteté. Borbély sokat járogat ide s tova, s most is Egerbe volt indulandó, azon ürügy alatt, hogy török fogságban levő testvére ügyében lesz ott dolga: holott *czélja a magyar lovasok és kapitányok Báthory szolgálatába csábítása.* Borbély a legnagyobb gyalázója a császárnak. Gondja lesz, *Lengyel György, Szemere Sebestyén és Kornis Gáspár* elfogatására is. Feltűnő az is, hogy *Báthory Miklós és István* (ifj.) száz-száz jó lovassal szaporíták csapataikat, holott birtokaik e luxust nem engedik; *Mágócsy* szintén, pedig ez még háborús időben sem tévé ezt soha. Ennek következtében Kállóból is ő felsége legügyesebb lovasai »abreitten wollen.« E részeken alig lehet nyolcz tekintélyes em-

Sámuel által, ellátván őt bőven zsolddal, s neki igérvén jó szolgálatai fejében Görgény várát. ¹⁾

Zborowski Sámuel tehát, míg egyrészt korteskedik Báthory mellett, másrészt katonákat toborz számára a közelgető erdélyi harczra. Tanúja az időnek, hogy előbb Erdélyért kell megharczolni s csak aztán lehet a lengyel királyságra gondolni, ha még nem lesz késő.

Báthorynak így az interregnum elején jóformán fel kellett adni a reményt a lengyel királyságra. S a stężyci országgyűlés előtt mindössze egyszerű ügynököt küldött Lengyelországba, egy Erdélyben lakó Filippowski nevű lengyel nemest, a ki által állítólag arra kérte barátait (?), hogy a czárt válasszák királyúl? ²⁾

Biztosra vehetjük, hogy ha a stężyci gyűlésen — az erdélyi harcz eldőlte előtt — királyválasztásra kerül a sor, nem Báthory neve került volna ki a választási urnából. Az ő jelöltsége akkor még nagyon ingoványos talajon nyugodott. Hisz a Zborowskiak, a kik őt jelöltül fölléptetik, magok is ingadoztak s hol a ferrarai herczeg, hol Rosenberg után futkosnak. ³⁾

berre számítani, az egész vidék Báthoryra hallgat. Jó lenne gondoskodni s néhány száz lovast fogadni; nem tudván mi lesz a dologból. Borbélytól reméli fogságában a Forgách-féle dologról is vallomást nyerni (titkos egyetértés Báthoryval. L. Rueber febr. 12. jel. b. á. ltr. Hung. er.) Az elfogatások kölcsönbe mentek: Báthory viszont Rueber egyik emberét tartóztatta le Fogaras mellett. (Rueber a császárnak 1575. máj. 5. Hung.)

Pernyeszi Pál (Forgách Simon dunáninneni orsz. főkapitány helyettese) lévai kapitány is Báthoryhoz szökött. Kiadatását kéri a császár tőle 1575. apr. 6. (Hung.) stb. stb. Báthory válasza (Torda, 1575. máj. 8.), hogy már szolgálatába fogadta stb. »Erdélynek is szüksége van a derék emberekre. Itt is a hazának szolgál. (Hung.)

¹⁾ Rueber kassai főkapitány Dudithnak 1575. febr. 26. Levelet küld Zborowski Sámuel számára s kéri Dudithot, intse őt, mint sógorát, ne szolgáljon Báthorynak »denn es ist ihm mer verklinerlich als rümlich; zu dem waisz der Herr, wie er (Báthory) mit Irer Maiestät steet, und dass künfftig villeicht nicht gut nachparschaft halten mochten.« E levelet Dudith a császárnak elküldvén, megjegyzi: »Ad 100 equites, quos hinc educere parat (Zborowski) amplum stipendium habet a Transylvano, cum promissis amplissimis et Gergen arcem ei donari.« (b. á. ltr. P.)

²⁾ Zakrzewski id. m. 404. l.

³⁾ Dudith a császárnak. Stężyca, máj. 14.

Báthory jelöltsége addigelé talán leggyengébben állott valamennyi között. S ha az osztrák-pártiak jelentéseikben itt-ott említik is, hogy Báthory »kegyetlenül működik,« »fényes ígéretek tesz, hogy szinte bámulat«¹⁾: inkább a császár serkentetésére s pénzsürgetéseik nyomatékosabb érvelésére szolgál, mint a viszonyok és a helyzet hű ecsetelésére.

A mikor a lengyelek a stężyci országgyűlésre összejönnek, ugyanakkor indul Békés Prágából Erdély felé.²⁾ Fegyverre szólítja erdélyi pártosait s Kassa mellett megállapodván, sereget gyűjt Felső-Magyarországról, sőt Lengyelországból is. A császári kapitányok segédcapataival is megerősítve, hirtelen Erdélyben terem, hogy gyors fellépéssel biztosítsa a győzelmet. Jun. 28-án a Keresztes-mezőn áll táborával s onnan irányt változtatva Maros-szék felé veszi útját, a hol 2000 székely csatlakozik hozzá. Báthory nyomában van seregével. Radnóthnál találkoznak s Kerellő-Szentpálnál jul. 10-én vívják a véres ütközetet, a mely dönt Báthory és Erdély sorsa, sőt nagyrészt a lengyel királyválasztás eredménye felett is. A hadi szerencse s Báthory hadvezéri fölénye az ő javára döntik el az ütközetet. Békés elveszti a csatát, serge szétveretik, sokan foglyul esnek, ő maga elmenekül s Felső-Magyarország felé száguld. Az elfogott pártosok főbjeit Báthory szigorúan bünteti, több főúrnak feje porba hull. Békés ügyefogyottan bolyong Kassán, Eperjesen. A császár megtagadja balvégzetű hívét s kiüldözteti Lengyelországba. Ott várja-lesi Békés a választás eredményét, míg onnan is ki nem zavarják s azután a Kárpátok alatt húzza meg magát nyomorral és betegséggel küzdve.

A szentpáli csata eldöntötte az erdélyi fejedelemség sorsát s nagy befolyással volt a lengyel királyválasztásra. Báthory szerencsecsillaga fényesen tündöklött Erdély s Lengyelország egén, a császáré homályosulni kezdett. A szentpáli ágyúk tüze, melyet a tüzérség tudományában kiválóan jártas fejedelem személyesen irányzott az ellenséges hadakra, nemcsak Békés légvárát robbantotta szét, de felgyújtá a lengyel nemcesek lelkesedését is Báthory iránt, ki a gyűlölt osztrák

¹⁾ A plocki püspök Dudithnak, 1575. ápr. 8. Dudith máj. 14.

²⁾ Békés Radák Lászlónak, Prága, 1575. máj. 14.

párt felett oly fényes győzelmet aratott. A szentpáli diadal híre rohamosan meghódította a lengyel nemesség szívét. Nemcsak *Erdély fejedelmét* s *Zápolya utódját* látták most már benne, de *Báthoryt magát*, a vitéz fejedelmet, a győzelmes hadvezért, a németek diadalmas ellenségét.

Báthory pedig igyekezett kizsákmányolni a győzelem előnyeit. Midőn tudatja a lengyelekkel a szentpáli diadalt, kifakad a császár ellen, mint a ki nyílt erőszakkal nem boldogulván, alattomos úton kísérlette meg az ő elvesztését, pedig gyakran ígérte és esküdözött, hogy sem nyilvánosan, sem titkon nem tesz ellene. S íme Békést fellovarta s Erdélyre küldte, hogy bosszút álljon rajta, a miért a lengyel királyság után törekedik. Itélik meg a lengyelek, méltó cselekedet volt-e a császárhoz, őt azért haddal támadnia meg?!)

És a lengyelek Báthory javára ítélték. Vitézségének magasztalásától visszhangzott az ország, a győzelem híre szájról-szájra járt, s a nemesség lelkesedéssel emlegette őt, a vitéz fejedelmet, a szentpáli hőst, a tüzes ágyúgolyók felfedezőjét. A Zborowskiak, Szafraniec és párthívei politikai tőkét csíráltak belőle, segítettek ebben nekik a határ felé lakó ma-

1) Báthory a lengyeleknek 1575. júl. 13-án a nyulasi táborból. »Vulgo sane circumfertur, ejus Maiestatem, quae fortasse suas rationes habet, ideo nobis vehementer indignari, quod amplissimum regni Poloniae ordinem atque statum summa nos benevolentia et humanitate prosequi sentiat. Quae res an justa causa belli movendi fuerit? boni censores judicent.« (b. á. ltr. Hung.)

Dudith Miksának 1575. aug. 19-én azt írja, hogy Báthory a podoliai vajdának rágalmozóan írt a császárról. A vajda a levelet Dudithnak Firlej kazimiri kapitány által mutattatá meg, de lemásolni nem engedte. Emlékezet után írva, ez áll benne a többi közt: »Nunquam existimassem imperatorem tam inique nobiscum acturum fuisse, qui blandis promissis et jurejurando saepe nobis confirmatis, neque aperto neque clam se contra nos ulla consilia initurum esse. Cum publica vi non posset, clandestinis et insidiosis machinationibus ex improviso Casparum Bekesium in nos armavit. . . . Deum autem testem appellamus, nos nullam imperatori aut ulli huius belli causam dedisse. Vulgo autem affirmatur, propterea imperatorem nobis infensum esse, quod audiverit senatores et populum ipsius regni nobis bene affectos esse. Quae an satis justa tantae tragoediae causa sit? vobis iudicandum relinquo.« A levél mindjárt a szentpáli győzelem után júl. 12-én kelt. Ilyeténképen írt Báthory a krakkai vajdának és püspöknek is (b. á. ltr. Pol.)

gyarok, magasztalván Báthoryt s panaszkodván a császárra a magyarországi siralmas állapotok miatt. ¹⁾ — Az osztrák párt ellenségei kapva-kaptak mind eme híreken s kizsákmányolták azokat a gyűlölet terjesztésére és a császár gyalázására. »Valjon jóra való uralkodó-e az — hirdette a krakkai vajda — a ki szomszédját (ki neki esküvel lekötelezettje) alattomos eszközökkel akarja uralmából kiforgatni s ez által egyszersmind a törököt is oktalanul provocálja?« ²⁾ Ilyen beszédek (jegyzí meg Dudith) csak növelik a Báthory pártját, a ki mellett most már az egyháziak is buzgólkodnak, köztük a krakkai püspök, s olyan hatalmas vajdák, mint a krakkai és lembergi (?) ³⁾

Méltán sóhajthatott fel azért Dudith: »mily nagy sebet ütött ügyünkön Békés veresége! Jó isten, ez a gonosztett mennyi beszédre ad alkalmat roszakaróinknak s mennyi anyagot nyújt megtámadtatásunkra! Vajha a világra se jött volna ez a szerencsétlen ember!« ⁴⁾ Heteken át tépelődik azon, miért nem értesítette őt a császár hamarabb az erdélyi ügyekről, hogy kedvezőtlen kimenetel esetére előkészítette volna a kedélyeket. Mily nagy tőkét kerekít belőle a nemesség, melynek gyűlölete új tápot nyert ebből az osztrák ház ellen. ⁴⁾

Dudith mindent elkövetett, hogy Békés erdélyi vállalata odiumát a lengyeleknél ellensúlyozza. De az a legnagyobb erőfeszítés mellett sem sikerült. Kapva-kapott a kassai kapitánytól hallott híren, hogy a császár Békést elfogatni rendelte,

¹⁾ Dudith Miksának, 1575. aug. 19.

²⁾ »*Transylvanus nunc ob stragem Békésii, quae mirifice amplificatur, auget opinionem virtutis suae et non leve sui desiderium in multorum animis excitat, praesertim apud ecclesiasticos, cui et Cracoviensis episcopus et palatinus Cracoviensis et palatinus Podoliae non obscure favere dicuntur. Passim autem Békésii haec causa malevolis nostris materiam praestet majore nos odio onerandi et calumniandi.*« Dudith a császárnak 1575. jul. 28. (b. á. ltr. P.)

³⁾ »*Magnum causae nostrae vulnus impositum est Békésii caede. Deus bone, quos hoc facinus sermones nostris malevolis dedit, quantam ad nos oppugnandos materiam subministravit! Utinam lucem nunquam aspexerit homo calamitosus!*« Dudith a boroszlói püspöknek 1575. aug. 4. (b. á. ltr. P.)

⁴⁾ Dudith Miksának, 1575. aug. 11.

de kisiklott kezéből: s terjesztette mindenfelé, czáfola tául annak, mintha a császár segítette és küldte volna Báthory ellen. Sőt egyenesen felveti a kérdést a császárnál: ne fogassa-e el Lengyelországban? hadd győződnék abból a nemesség, hogy a császár elítéli és meg akarja büntetni. ¹⁾

A császár meghallgatta internuntiusa tanácsát. Azt hitte, hogy Békés megtagadása s az ellene való tüntetés által elejét veendi a rágalmaknak s alaptalanná teszi Báthory vádjait. Felszólítást intézett azért a lengyel senatushoz s külön a krakkai vajdához, hogy Békést, a ki súlyosan vétkezett ellene, lázadást szítván Erdélyben, s a kit ő Magyarországon elfogatni rendelt, de Lengyelországba futott: adják ki, hogy érdeme szerint megbüntesse. ²⁾

De Békés jó kézben volt: Báthory legfőbb párthívei, a Zborowskiak hatalmában, a kik igyekeztek őt pártczéljaikra kihasználni. Az osztrák pártiak mentegetőzése hiábavaló volt, mert Békés maga bevallá a Zborowskiak előtt, hogy őt a császár segíté Báthory ellen. ³⁾ Kiadatásáról sem lehetett tehát szó. Az osztrák pártiak inkább attól tartottak, hogy vagy egyszerűen fejét veszik a szerencsétlennek ⁴⁾, vagy Báthorynak fogják kiszolgáltatni. ⁵⁾ De Báthory még ellenségével szemben is tisztelven a lengyel nemzet által nyujtott menedéj jogot, kiadatását nem kívánta, megnyugodott abban, hogy tisztességes őrizet alatt tartják párthívei. ⁶⁾ Sőt a krakkai vajda közben-

¹⁾ Dudith Miksának 1575. aug. 23. (Pol.)

²⁾ Miksa a l. senatoroknak és a krakkai vajdának, 1575. aug. 29. és Dudithnak, 1575. aug. 29. Meghagyta, hogy a leveleket csak úgy adja át, ha látja, hogy kérésével fel nem sül, nehogy új rágalmaknak és csúfságnak nyujtson tápot. Erősítette előtte is, hogy Békéssel semmiféle összeköttetésben nem állott, s hogy Békés a török basák csalfa ígéreteiben bizva ütött be Erdélybe. — S minthogy ő az oka a budai basa által indított háborúnak, szeretné megfenyíteni, ha a lengyelek kiadnák.

³⁾ Dudith Miksának, 1575. sept. 29.

⁴⁾ Dudith Miksának, 1575. aug. 11.

⁵⁾ U. ő. a császárnak, 1575. aug. 7.

⁶⁾ Békés 15-öd magával volt a krakkai vajdánál, ott volt öcsese Gábor is. Spitkowicz várában tartotta (Krakkóhoz 4 mrf.) bőven el látva mindennel. Állítólag éjjel békóban tartották (de ez ellentmond egyéb adatoknak). Dudith a császárnak, 1575. aug. 19. Aug. 23-án azt írja, hogy nem tudoi mi okból, kivették a fogságból.

járására, — ki titkárát küldte Báthoryhoz, ¹⁾ hogy Békés iránt kiongesztelje, ²⁾ — megígérte, hogy megbocsát neki, ha bemegy hozzá, engedelmet kér és hűséget esküszik. ³⁾

Az osztrák párt Békés üldözésével éppen az ellenkezőt érte el, mint a mit remélt. A helyett, hogy gátat vetett volna Báthory törekvéseinek, éppen az ő malmára hajtá a vizet. — Mióta a nemesség megtudta, hogy Békést a császár elfogatni rendelte, a szidalmak a császár ellen még fokozódtak: »*Nem kell nekik olyan uralkodó, ki azt az alattvalóját, ki érte veszté el mindenét s állhatatos volt mellette a legvégsőig, így jutalmazza meg!*« Az üldözés a vértanúság nimbusával kezdte övezni Békést a lengyelek szemében s »roppant sokan látogatták a nemesek közül« ; úgy, hogy attól kezdtek tartani az osztrák hívek, hogy »egyszerre csak átcsap a császár ellenségeihez, s akkor okoz csak igazán kárt!« Szívesebben látnák meghalva, vagy szabad lábou, mintsem azoknak a kezei között, mert ő a császári udvart nagyon is jól ismeri. ⁴⁾ Mennyire örül, ezt látva Dudith, hogy el nem fogatta; sőt most már ő jár közben érdekében a császárnál, hogy tisztességes ellátást nyerjen Magyarországon; cz volna »a legnemesebb bosszú a dühös ellenségen Báthoryn,« ⁵⁾ Békést pedig meginteti, hogy a császár érdekében működjék. ⁶⁾ S valóban Békés agitált is később az osztrák ügy mellett; Lubomirski megnyerését pl. egyenesen neki tulajdonítják, a kinél az őszön (a krakkai vajdaságban) tartózkodott. ⁷⁾

Az osztrák ház politikája Báthoryval szemben, a mint láttuk, épen ellenkező eredményre vezetett, mint a mire irá-

¹⁾ Dudith a császárnak, 1575. aug. 18-án.

²⁾ Dudith aug. 23-án azt írja, hogy az udvari marsal (Zb. András) is azon működik, hogy Békést Báthoryval kibékítse.

³⁾ Dudith Miksának, 1575. okt. 9.

⁴⁾ Titkos tanácsosi vélemény Békés ügyében, 1575. okt. »Ich meines theils, wolte ihn lieber todt oder auf freyen füßen sehen, dann dass er den leuten in die hände käme; denn er ist unsers hofs gar zu wol erfahren.« (Pol. er.)

⁵⁾ Dudith a kassai kapitánynak, 1575. sept. 29. Ugyanő a császárnak, sept. 29. Kéri, hadd lakhassék Békés Bártfán vagy Kézsmárkon.

⁶⁾ Dudith Miksának 1575. aug. 25. Békéshez a krakkai succamerariust küldé persvadeálni, hogy a császár ügyét mozdítsa elő s inkább bizza magát Rueberre, mint a lengyel pártosokra.

⁷⁾ Dudith Miksának, 1575. okt. 24.

nyúlt. Békés támadása által a helyett, hogy elvágták volna Báthory útját a lengyel királyságra, hatalmas lendületet adtak chanceainak. Míg a császár egyrészt török támadást vont magára Magyarországon, mert a budai basa a békebontásért hadat indított és kiostromolta Balassa János várait, Dévént és Kékköt; másrészt Lengyelországban erős hullámokat vert fel és gyűlöletet ébresztett a nemesség előtt úgy is nagyon népszerűtlen osztrák jelöltséggel szemben. Ép annyira hátrányára szolgált az a császárnak, mint a menynyire előnyére Báthorynak. Egyaránt károsnak bizonyult Békés támogatása, mint későbbi üldöztetése. Midőn Dudith Bécsből visszatér, a hová tájékozás végett útazott, hogy mikép bontakozzék ki ez útvesztőből: Krakkóban az osztrák párt ügyét (1575. sept. végén) még jobban összezavarodva találja. Báthory »izgatásai« még erősbültek. Szíve fájdalmával látja, hogy a »közös ellenség, a ki inkább a török, mint a császár és keresztység barátja — a mint ő hitte — mindenféle fondorlattal, költött gyalázó iratokkal és beszéddel a császár ügyét annyira akadályozza, hogy hozzá fogható ellenségük ebben a dologban nem létezik!«¹⁾

Íme az eleinte lenézett vetélytárs, a kinek törekvését neveltségeseznek találták, a kit számba venni sem tartottak érdemesnek, ha csak isten különös csodát nem tesz: mennyire veszélyessé, mily rettegetté vált egyszerre, a kihez fogható főlelmes ellensége most már nincs az osztrák háznak a számos vetélytárs között. S ebben, a Báthory érdemei mellett, nagy része van az osztrák politika erdélyi kudarczainak.

A nemesség szemében már magában az nagy előny volt, hogy Báthoryban az osztrák jelöltség hatalmas ellenfelét látta.

¹⁾ Dudith Ruebernek, Krakkó, 1575. sept. 29. Pár nappal előb jött a császár udvarából vissza Krakkóba, a hol mindent felfordúlva talált: »Sonderlich hab ich mit schmerzen erfahren, wie unser gemeiner Feind (Báthory) der mehr dem Turcken, denn unserem allergnedigsten Herren u. gemeiner Christenheit nutz u. gedeyen anhengig ist, mit allerley practiken, erdichten schmach-schriften u. reden ihrer Mai. sachen allhie in Polen dermassen hindert, u. sich unterstehet dieselbe nichtig zu machen, wie er zuvor in anderen sachen auch gethan, dass wir dergleichen feindschaft in diesem handel nicht erfahren haben.« Különösen a mi Békést illeti, miatta van ez a nagy felfordulás. (Pol. eredeti).

De e nemleges mellett positiv előnyök is szóltak mellette. Ismerték kiváló személyes tulajdonait, fényes tehetségeit; jellemzilárdságát, melyet a Békés elleni vizsály és harc közepette tanúsított; erélyét, melylyel az erdélyi lázadókkal szemben fellépett; tisztelték hadvezéri képességeit, melynek anyyi jelét adta János Zsigmond idejében az erdélyi végeken folytatott harcokban a német kapitányok ellen s újabban a szentpáli csatában. Igaz ugyan, hogy Báthory nem tudott lengyelül, a mire a lovagrend oly nagy súlyt fektetett; de némileg ellensúlyozta ezt az, hogy oly országnak a fejedelme, melynek alkotmánya, szokásai, szelleme sokban hasonlít a lengyeléhez. Könnyű leendett tehát magát a lengyel viszonyokba beleélni. Egyházpolitikai tekintetben is előnyösnek ígérkezett az ő egyénisége. A katolikus hit követője, mely még mindig uralkodó vallás volt Lengyelországban; de ismeretes türelmesége megnyugtatta a dissidenseket is. Mert Erdélyben a válás tekintetében még nagyobb volt a szakadás, mint Lengyelországban s Báthory mégis fenn tudta tartani a békét a vallásfelekezetek között, — maga menván elől jó példával a türelmességekben. ¹⁾ Ambár a katolicismus visszaállítására törekedett, saját vallásosságával nem hívalkodott, sőt ellenkező vallású alattvalóinak meggyőződését annyira kíméli, hogy a gyónást az erdők leple alatt végzi.

Továbbá képesnek hitték erdélyi jövedelmeiből, főkép most, Békés és lázadók birtokai lefoglalása után, a lengyel államadósságok kifizetésére. Módjában állott tanult katonákat, a harcmezőn iskolázott vitézeket hozni be Magyarországból, a hol főkép a gyalogság, a hajdúk, híresek valának s Lengyelország épen gyalogságban szükölködött leginkább. Nőül vehető a hercegnőt, a kinek férjhez adása a jövedőbeli királyhoz élénk gondját képezi a nemességnek. — Végül biztosságot nyújthatott a török ellen, a mely előnyt főkép a határtartományok szintén fontolóra vettek. Igaz ugyan, hogy mások szemében meg szálla volt a szultánnal való viszonya s az

¹⁾ »Dixit hic laudatissimus heros, dum a pontificiis ad persequendum Lutheranos urgeretur: Deum tria sibi imprimis reservasse: 1. creare a nihilo, 2. nosse et praedicere futura, 3. dominari conscientiis.« (Kolozsvári egyet. kv. Kemény: Adversaria hist. t. II. 1576.)

osztrák hívek »török szolgá«-nak nevezgetik, — s e miatt a lengyel főurak s a litvánok nem tartják a trónra méltónak; de erre nyugodtan felelhetette Báthory, hogy az adófizetést Erdélytől épen a lengyel Izabella kezdte s a császár még többet fizet Magyarország részeiért, — s valjon a lengyelek magok is nem kötelezték-e magukat a tatároknak évi ajándékot adni a beütések megváltására?! Különben ő a szultánnak nem alárendeltje, hanem független, szabad uralkodó. ¹⁾

Báthory sietett felhasználni a kedvező hangulatot. Egyszerű úgensek helyett most már főkövetet küld az országba; és pedig az ott előnyösen ismert Blandratát. A híres arianus, az olasz Blandrata György, hajdan Bona királynénak udvari orvosa, sokáig lakott Lengyelországban, jól ismerte ott a viszonyokat és sok személyes jó baráttal dicsekedhetett, főkép a protestansok között. Később Izabellának s János Zsigmondnak volt orvosa s tőlük örökölte Báthory, a kinek udvarában szintén nevezetes szerepet játszott.

A szentpáli csata után kevés idő múlva indítja Báthory Erdélyből Blandratát terjedelmes utasítással, felhatalmazással és pénzzel ellátva. Dudith aug. közepén már jelzi az erdélyi követ Lengyelországba jövetelét, s gondoskodni kíván ellenőrzéséről. A bendzini kapitányt (Provan Prospert) szemeli ki e célra, a ki Bona királyné emberei maradéka, savoyai nemes, jelenleg az ország titkára s — a mi fő — Blandrata jó barátja. Tanácsolja azért, írjon neki a császár kegyteljes levelet. ²⁾

Blandrata a nyár végén csakugyan megérkezett és Krakkóban ütötte fel főhadiszállását. Ott élt a császár internuntiusa is, ott összpontosultak a pártszervezések titkos szálai. Ott tanácskozott az erdélyi követ a Zborowskiakkal, ott sügött-bügött a hirhedt Laskival, a ki váltig állította ugyan Dudithnak, hogy ő »osztrák«, de mert az erdélyi követtel sűrűn érintkezett, már-már gyanúba vették (a császári követ is valószínűnek tartotta), hogy Báthoryhoz hajol.

Blandrata meglátogatta Dudithot is, a mint ez a császári udvarból visszatért. Régi ismerősök, s régen jó barátok

¹⁾ Blandrata oratiojában a választásnál.

²⁾ Dudith a császárnak, 1575. aug. 19.

voltak. Sok esztendő óta látta viszont egymást a két régi barát, most mint két ellenséges párt fő képviselői. A találkozáson, mint versenytársak állottak egymással szemben. Dudith szemére veté Blandratának Báthory eljárását, áskálódásait, rágalmaid s versengését. Blandrata mentegette urát, hogy eszé ágában sem volt a lengyel korona, de annyiszor küldtek hozzá lengyelek, litvánok, s midőn tagadó választ adott, még inkább nógatták, azzal érvelvén, hogy az osztrák háznak úgy sem lehet semmi reménye, más elől pedig helytelenül tenné, ha kitérne, — hogy végre elvállalta a jelöltséget; de ha látni fogja, hogy az osztrák pártnak reménye lehet, vissza fog lépni. A szemrehányásokra különben hasonlóval válaszolt, hogy Békést a császár támogatta, fel is mutatott ennek bizonyására két levelet. Egyik a császár levele Békéshez, melyben szorgalmazza és sietteti az Erdélybe csapást. ¹⁾ A másik ugyancsak a császár parancsa Telegdi Mihályhoz Békés segítése céljából. Ezeket azért hozta magával, hogy a krakkai és podoliai vajdáknak megmutassa, a kik, midőn Dudith előttük a császár ártatlanságát vitatta, ezeket a leveleket hányták szemére. Blandrata hívatkozott arra is, hogy Békés maga bevallá ezt, bár Békés Dudithhoz írt leveleiben megtagadta, mintha ilyesmit valaha mondott volna. ²⁾

Szép jellemvonása Báthorynak, hogy még ilyen előzmények után is tiszteletben tartja és elismeri a császár elsőségét, s nem akar vetélytársának látszani. Hogy Blandrata szavai, midőn ezt kinyilatkoztatja Dudith előtt, nem pusztá szóvirág s egyszerű diplomata fogás, mutatja az, hogy a választó országgyűlésen tartott oratiojában is nyilvánosan hangoztatja és kifejjezi, hogy az elsőség méltán a császárt illeti, s távolról sem akarja Báthoryt s a felséges osztrák házat törekvéseiben akadályozni, sőt kész maga is teljes erejéből támogatni és előmozdítani ügyöket. ³⁾ S ezzel mintegy ünnepélyesen óvást

¹⁾ »Cupio quam primum scire (így szól a császár levele), quid bassa Budensis, quid etiam Mehemet responsi dederit. Sollicite igitur rem istam diligenter, nec differ.« Dudith jelentésében, 1575. sept. 29.

²⁾ Dudith jelentése a Blandratával való találkozásról a császárnak, 1575. sept. 29. (Pol.)

³⁾ »Primum locum dignitatemque omnem Caesareae et celeberr-

tesz, mintha ő a császárral akarna versenyezni s jelöltségét csak az esetben óhajtja fentartani, ha a lengyelek az osztrák házzal egyáltalában mellőzni akarnák. Ha ez a kijelentés nem is jött egészen szívből, mégis, hogy megtörtént és pedig ott és olyan formában, a hol nyomatékmal bírt és esetleg a császárnak használhatott: ha egyébről nem is, de Báthory nemes szerénységéről minden esetre tanúságot tesz. — Nem érhette tehát őt vád a császár részéről; jelöltségét kimentette és igazolta az, hogy a lengyelek az osztrák törekvéseket reménytelennek festették előtte s biztosították, hogy ha ő nem, más fog megváltatni az osztrák házzal szemben. A nemesség hangulata s a választás lefolyása igazolta e felfogás jogosultságát s neki adott igazat.

II.

De Báthorynak be kellett látnia azt is, hogy a győzelemre csak úgy lehet kilátása, ha hasonló fegyverekkel küzd, mint vetélytársai. Nem elég alap az osztrák párt gyűlölete a lengyel nemesség részéről s az a tudat, hogy ő benne látják a németek leghatalmasabb ellenségét. Ott van a népszerű Piast párt, a melylyel versenyre kelni vajmi nehéz feladat volt; ott van a gazdag és bőkezű ferrarai, a pénzzel és ígéretekkel szintén nem fukarkodó Rosenberg; a kiket ellensúlyozni a kapzsi főuraknál csak is hasonló fegyverrel, pénzzel és ígéretekkel lehet. És ezt annyival inkább megvárták, mert nagy híre volt, hogy az erdélyi fejedelmi kincstárt Békés és a lázadók javainak s kincseinek lefoglalása bőségesen megtöltötte.

Blandratának tehát nemcsak szóval, de pénzzel is kellett működnie. Láttuk, hogy Zborowski Sámuelnek Görgényt ígerte a fejedelem, s hogy őt tetemes összeggel ellátva küldte Lengyelországba. Nem egészen megbízható forrásokból (osztrákpárti jelentésekből) értesülünk, hogy a krakkai vajda 20,000 frtot kapott és teljes felhatalmazást, hogy belátása

mae Austriae familiae, cui sese plurimum debere et non parum tribuere, amplissimi regni ordines tribuant et concedant. Tantum enim abest, ut princeps meus cursum desideriumque Caesaris remorari, aut impedire in animo habeat, ut etiam magnis suis conatibus promovere, amplificare, illustrareque paratus sit.« Blandrata oratiója Varsóban, 1575. nov. 14. (L. okmánytár).

szerint tegyen ígéretet. Zborowski János 8000 frtot s András 35,000-et kapott a litvánok megnyerésére.¹⁾ A podoliai vajla azzal dicsekedett, hogy Blandrata 25,000 aranyat hozott ajándékkül neje számára, de ő nem fogadta el.²⁾ A litvánok azzal kérkedtek, hogy őket Báthory küldöttei kérve-kérték fogadják el a »kinált pénzt, fogadják el roppant ajánlataikat« s Dudith azzal serkentgeti bőkezűsége a császárt, hogy Báthory s a ferrarai »kész, olvasott pénzzel dolgoznak.«³⁾ A legbiztosabb hévmérő különben a finom tapintatú Łaski. A kivel ő érdemesnek tartotta »súgni-búgni«, annak pénzének kellett lennie. Így csak a miről tudunk, megközelíti a százezer forintot. S ez akkori időben, ha a mainak csak tízszeres értékét vesszük is, tekintélyes összeget képviselt.

Ez összegek különben nem pusztán személyes megvesztegetésre voltak szánva, hanem pártkölségre. A Zborowskiak Litvániára vetették szemüket, hogy Báthory pártjára vouzzák. Számítottak sógorukra, Chodkiewicz nagymarsalra, a ki eddig osztrák-párti volt. Hogy sikerült is megtántorítani, látszik abból, hogy a trocki castellánt felszólítja, lépjenek összekötetésbe a krakkai vajdával Báthory érdekében. Annyira, hogy Radziwill Kristóf a litván udv. marsal szükségesnek látja őt a császár iránti hűségesküjére figyelmeztetni.⁴⁾

A litvánok megpuhítását Zborowski András vállalta magára. Arra való volt a kapott 35,000 frt. Személyesen úta-zott e célból Litvániába. Menetelét előre tudatja barátaival, többek közt a vilnai vajdával, kérvén őt, ne kösse le addig magát az osztrák pártnak, mert oly dolgokat mondand el, a mik rá fogják bírni, hogy fölhagy »a szerecsennek fehérre mosásával.« Radziwillt nem tántorította el, de annál inkább féltette ez litván senátor-társait, ha Zborowski megjö Báthory aranyaival.⁵⁾

¹⁾ Dudith a császárnak, 1575. okt. 12. Zb. P. egyelőre 20,000 frtot kapott, a mit titkolni akart, de biz azt olyanok is tudják, kik titkot tartani nem tudnak. Zb. Kristóf maga mondá, hogy János bátyja 8000 frtot kapott Dudithtól.

²⁾ Dudith jul. 20. jelentése.

³⁾ U. ő. Varsóból nov. 7-én.

⁴⁾ Radziwill levele a császárhoz, Vilna, 1575. okt. 11.

⁵⁾ Zborowski And. levele a vilnai palatinushoz, Radziwillt Miklóshoz.

Semmisem jellemezheti jobban e főurak kapzsiságát, mint az az eset, hogy Zborowski Kristóf ajánlatot tett Dudithnak, hogy bátyját visszatéríti litvániai kortes-útjáról; — de ennek fejében András számára a krakkai várnagságot (az első világi senátori méltóságot) kérte, magának 22,000 frtot s azon felül két starostaságot; az esetre pedig, ha Miksa választása nem sikerülne, 100 lóra való fizetéssel alkalmazást a császár szolgálatában a magyar végeken. Jellemzi a pártok licitációját is, hogy Dudith mindezeket megígérte; 10,000 frtot tüstént ad, ha az udvari marsalt visszatéríti Litvániából (4000 frtot ki is fizetett), a többit karácsonyra leszámllja. »Mindezek roppant dolgok — jelenti a császárnak de az ellenpárt erősen működik s még többet ígér!«¹⁾

A Blandrata által jól felpénzelt Zborowski Andrásnak nem volt alkalma kísértetbe jönni, mert fivére Kristóf nem érte utól útjában.²⁾ De azért, hogy valami nagy eredménnyel járt volna Litvániában, a választásnál nem tapasztaljuk. Nem tudta megnyerni a litvánokat, sem Báthorynak, sem a ferrarainak.³⁾ Nem lehetetlen, hogy az útiköltség felemésztette az aranyakat, mert máskülönben Litvánia sem igen czáfolta volna meg Fülöp macedon király ama híres mondását, hogy niucsen olyan erős vár, a hová egy aranynyal terhelt számár be ne jusson.

A pártok versengése találékony a fortélyokban is. Dudith pl. csalékony leveleket írogat Blandratának, Forgách Ferencznek, hogy egyet-mást megtudjon tőlök. Ravaszkodik, hogy a császár bizony nem sokat törődik a lengyel koronával; ha megválasztják jó, — ha nem, az se baj, senkinek nem akarja útját vágni, nem bántja, hogy mindenki saját malmára hajtsa a vizet. Még gunyolódik is, hogy hiszen az ő nagyravágyásukat csak nevetik a lengyelek. Aztán a jó hívek kifecsegik titkaikat, és leveleiket oly helyeken olvassák fel, a hol gyanítani se mernék s csak gúnyolódnak felettök. (Pedig bizony a császár leveleit is olvasták oly helyeken, a hová nem voltak szánva, s azokon nevettek többet.) Jól utána lássanak, hogy pénzen vásároljanak

¹⁾ Dudith Miksának, 1575. okt. 12.

²⁾ Dudith a császárnak, 1575. okt. 30.

³⁾ Dudith a császárnak, 1575. Varsó nov. 7.

reménységet s legyenek óvatosabbak, ne higgyenek mindenkinek.¹⁾ Eszökbe juthatott erre a róka savanyú szőlejének meséje s a gunyolódásra ama közmondás, hogy az nevet legjobban, a ki utóljára nevet.

Minden jel arra mutat, hogy Báthory győzte érvekkel és pénzzel is. Az osztrák párt felett előnybe jutott a szentpáli győzelemmel, a Ferrarait és Rosenberget legyőzte saját fegyvertükkel. Egy párt volt csak, a Piast, a melylyel a mérkőzés bajosabb volt. Ez a nagy nemesi párt nem tagadta meg rokonszenvét Báthorytól, de elébe helyezte a nemzeti királyt. Zborowski Péter, a Báthory-párt feje, arra számított, hogy majd ha az osztrák és a Piast-párt összetűz s nem fognak tudni megegyezni, akkor fog ütni a Báthory órája s — inter duos litigantes tertius gaudet.

Báthory pártja eleinte tényleg csak a Zborowskiakra szorítkozott s ezek sem föltétlen hívei. A krakkai vajda pl. azt mondogatja, hogy ő és barátai első sorban Rosenbergre, azután Báthoryra s végül a ferrarai herczegre gondolnak.²⁾ A választásig Báthory túlszárnyalja legalább eme vetélytársait. 1575 őszén Kis-Lengyelországban a krakkai vajda, a nagylengyelek közt Zborowski János és Niemsta, majd a varsói gyűlésen maga Blandrata agitál mellette, ki oct. 20-án Erdélybe indítja Filipowskit a párthívek kívánalmaival.³⁾ A Zborowskiak magok is sürgetik, hogy a választó orsszággyűlésre teljhatalmú követet küldjön, mert Blandrata eddigelé nem volt az.

Báthory tehát újabb követet indít teljhatalommal Blandrata mellé: eszes és kipróbált diplomatáját Berzeviczy Márton alkanczellárt, sok szép igérettel.

1) *Dudith Blandratának*, 1575. d. m. (oct.?) »Haec scripsi ad Blandratam et in eadem fere sententiam ad Forgach (t. i. Ferencz), ut ex responso illorum aliquid eliciam, quod ex usu sit.« Többek közt, hogy Miksa nem sokat törődik a l. koronával: »lascia scorrere l'acqua senza tirarla al suo molino.« stb. (Pol.)

2) *Dudith jelentése sept. 29.*

3) *Blandrata Báthorynak*. Varsó, 1575. oct. 20. (Kiadta Pray: *Epistolae procerum III. k. 195. l.*)

X.

A stężyci országgyűlés. — Poroszok és litvánok tiltakozása az országgyűlés és királyválasztás ellen. — A pártok határozatlansága. — A külföldi követek kihallgatása. — A litvánok elszakadása. — A nemesség ingerültsége az osztrák párt ellen. »Nem kell a német!« — A csász. követek megérkezése. — A nemesség külön-szakadása (secessio) és protestálása a választás ellen. — Összehívó országgyűlés oct. 3-án Varsón.
A tatárok betűtése.

Az interregnum közel egy évig tartott már, midőn a pártok összemérhették erejüket.

Elérkezett a Henrik visszatérésére kitűzött határidő, az országgyűlés napja: 1575. máj. 12-ike. — Stężyc (olv. Sztenzicz) a Visztula jobb partján, a Wieprz torkolatánál fekvő mezőváros, az országgyűlés helye, szokatlanul megélénkült. A senatorok, a lovagrend, az ország minden részéből érkező követek nemcsak a várost és a közeli falvakat özönlötték el, de sátorok alatt is sokan tanyáztak a szabad mezőn. Maga az országgyűlés hivatalos tanácsterme, két nagy faépület, a mező közepén a város alatt volt felállítva.

Az országgyűlés helye a protestánsoknak kedvezett, mert Kis-Lengyelország túlnyomó része s főkép a sandomiri vajdaság, melynek területén Stężyc feküdt, csaknem kizárólag protestáns volt. S tagadhatatlan, hogy a vidék, melyen a választás történik, a közel lakó nemesség pártállása, befolyással szokott lenni a választás eredményére.

A helyzet tehát Stężycben a dissidensekre volt kedvező s ezek túlnyomó része piast-párti volt. Az előnyös helyzetet szándékoztak is kizsákmányolni. Az volt tervök, hogy a protestáns sandomiri területen hirtelen megválasztják a Piast királyt s az ugyancsak hitsorsos krakkai vajdaság földjén keresztül sietnek a székvárosba megkoronázni.

De a terv nem volt oly könnyen keresztül vihető. A vá-

lasztás elé akadályok és nehézségek gördültek. — Első sorban a poroszok és litvánok részéről.

A poroszok, a kik nem vettek részt a varsói gyűlésen, nem ismerték el az ott alkotott confoederatio határozatait. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nekik törvényes királyuk van Henrik személyében, s ők nem akarnak újat választani. A laszyni (1575. márcz.) és marienburgi (apr.) tartománygyűlésen elhatározták, hogy Poroszországból senki sem megy a stężyci gyűlésre, csupán az új választás ellen tiltakozó levelet küldenek. ¹⁾

A litvánok sem ismerték el a varsói confoederatiót, mint a melynek megalkotásában nem vettek részt, s így nem tekintették törvényesnek s választásra illetékesnek az általa hirdett országgyűlést. Kifogásuk volt a hely ellen is, mert tőlök távol esett. Tömegesen azért sem jöhettek volna, mert a Livóniát pusztító és Litvániát fenyegető czár beütésétől félve, nem merték védtelenül hagyni tűzhelyeiket. — Így Litvániát mindössze öt senator s csekély számú nemesség képviselte. ²⁾

A lengyel nemesség sem érkezett nagy számmal (4—5000); mintegy tizedrésze, mint a mennyi a két év előtti varsói választáson szerepelt. A senatorok sem jelentek meg teljes számmal. A püspökök közül feltűnt a kujawi távolléte. De a legnagyobb baj volt az általános határozatlanság s a pártok kiforratlansága.

Henrik nem jelent meg, tehát új választásnak kellett volna lennie; de követei útban voltak, egyik (Bellegarde Roger marsal) Olaszországon, a másik (Pibrac Vid Fabricius) Németországon keresztül. Az első Velenczében késlekedett, a másikat a württembergi herczegség területén rablók támadták meg (francia hugenották), elvették pénzét, 17 lovát, kifosztották kíséretét, kettőt közülök megöltek, ő maga is csak az erdők védszárnya alatt sok bolyongás után menekült, de a gyűlésről megkészt. ³⁾ Bár mentségei is csak későn érkeztek

¹⁾ Omnia acta conventus Stenzicensis (bécsi á. lt.)

²⁾ Zakrzewski id. m. 320. l.

³⁾ Vidus Fabricius Pibracius a lengyel rendeknek 1575. máj. 24. Soluturn (Svájcz). Leírja a rabló támadást, s kéri a l. rendeket várják be őt, mert olyat hoz hírvél, a mi őket megnyugtatja, s egyszersem tudatni fogja a napot, melyen ura Lengyelországba fog jönni.

a württembergi tanácsosok bizonyítványával a rabló támadás felől¹⁾, de volt azért a ki Henriknek pártját fogja. Ott volt Henrik régebbi nuntiusa D'Espesses Jakab, s maga a primás, a kit támogattott az udvari hivatalnokok s a katonaság pártja, főkép mert az volt a hír, hogy a francia követek sok pénzt hoznak az udvar és katonaság hátralékos zsoldja kifizetésére.²⁾

Henrik barátain kívül a többiek az új választást kívánták, úgy a lovagrend a Piast-, mint a senatorok nagy része az osztrák jelöltség érdekében.

A Habsburg-párt magáénak tekintette a litvánokat egészen, s a senatorok legnagyobb részét. De egyetértést, egyöntetűséget hiába keresnénk közöttük. A litvánok Ernő főherceg mellett foglaltak állást. Mielecki az ilyvői vajda és barátai a császárt akarták. Myszkovski püspök, Łaski és híveik bárkit a Habsburg házból.

Az osztrák párt törekvéseit fegyveres erő támogatta, mert a pártvezérek ellátták magokat nemcsak feles számú fegyveres szolgálkkal, de német landsknechtekkel s magyar hajdúkkal is, a mi erősen szemet szúrt a piast-párti nemességnél.

A lovagrend *kolo*-ja (így nevezték a nemesek házát), ha másban nem is, de abban megegyezett, hogy Habsburgot nem akar királyul. — De ezzel jóformán ki volt merítve programjok. Azt mindenki tudta köztök, hogy kit *nem* akar; de hogy tulajdonképen kit *akar*? azzal a legnagyobb rész nem volt tisztában. Voltak, kik a czárt, a ferrarai herceget, kevesen a kik Báthoryt akarták; legnagyobb népszerűsége volt a Piast-jelöltségnek. De ki legyen az a Piast? abban nem tudtak megegyezni. — Így a stężyci mezőn táborozó nemességnak jóformán csak negatív álláspontja volt. *Nem kell a német!* Ie az urakkal, a kik erőszakot akarnak elkövetni a nemesség szabad választási jogán! ez volt a jelszó, a melyben mindannyian megegyeztek. De határozott egységes programjok, *királyjelöltjök nem volt.*

¹⁾ A württembergi tanácsosok bizonyítványa (b. á. ltr. Pol.)

²⁾ *Solikowski* azt írja 30. l., hogy Pibrac »cum non vulgari pecuniae summa« jött; de *Thuanus* hist. II. k. 130. l. azt mondja, hogy a rablók elvették tőle »pecuniam in viaticum sepositam, nam alia non suppetebat.«

Ez az általános képe a stężyci országgyűlésnek. Ily viszonyok között nem lehetett tudni: mi lesz s lesz-e egyáltalában az országgyűlésnek credménye? fognak-e Stężycén királyt választani? Nagy volt az egyenetlenkedés poroszok, litvánok és lengyelek; senátori és lovagrend; katolikusok és protestánusok között. Békés királyválasztásra kevés kilátás nyílt.

*

Az országgyűlést ősi szokás szerint isteni tisztelettel kezdték s azután megalakulván a senatus és a követek háza, megkezdődtek a tanácskozások. Az első ülést közösen tartotta a senatus a követek-háza választottaival, itt adta elő a nagymarsal a gyűlés tárgyát. Mindenekelőtt constatálták, hogy Henrik a kitűzött határidőre nem jelent meg, tehát trónvesztettnek declaráltassék. Heves vita után Henrik letétele mindjárt az első napon (máj. 13-án) elhatároztatott, de a decretum nem lőn megszerkesztve.¹⁾ Az élőszóval trónvesztettnek nyilvánítás és a decretum megszerkesztése között több napi élénk vita folyt. Mindenekelőtt a poroszok tiltakoztak az országgyűlés ellen. A litvánok szintén sérelmekkel állottak elő, hogy a varsói confoederatiót, a mely ez országgyűlést összehívta, nem ismerik el törvényesnek, mert az ő beleegyezésök és jelenlétök nélkül alkottatott s így a választásról tudni sem akarnak.

A lengyelek magok is két pártra szakadtak az új választás kérdésében. Az egyik párt azt kívánta, hogy be kell várni a királynak, vagy legalább követeinek megérkezését. A másik párt ellenben (a nemesség zöme) azt akarta, hogy tüstént új választáshoz kell látni.

E két párton kívül állottak a protestáló poroszok s a varsói confoederatiót ellenző litvánok, — a kik azt hangoztatták, hogy a királyválasztásba belé nem egyezhetnek. Hiába zúdult fel erre a nemesség, kiabálván és követelvén a választást,²⁾ a litvánok sokáig nem engedtek.

¹⁾ Dudith a császári orátoroknak, Stenzica máj. 14.

²⁾ Za tem poselstwem panow Litewskich był fremitus i acclamatio od Rycerstwa y pospolstwa, iż warunek uczy że ma bydź elekcyą elekcyą. Diariusz ziazdu Stężyckiego od 12. Maja 1575. (Teká Narusz. 90.)

Több napi meddő vita után a külföldi követek kihallgatásához láttak. Mindenekelőtt a portáról érkező Tarnowski Andrást hallgatták ki (máj. 19-én), a kit a múlt évi varsói gyűlésből küldöttek Konstantinápolyba. A követ előadta a szultán izenetét s idézte a nagyvezér mondását, hogy a portának nem tetsző választás esetén a török előbb lakomához ül nálok, mintsem gyanítanak! ¹⁾ A török fenyegetés annál nyomatékosabb volt, mert míg az minden pillanatban kész a támadásra, a lengyel végházak a legszánandóbb állapotban voltak. Kamieneć pl., egyik fontos végvár, egy nap sem volna képes tartani magát; így van a többi is: úgy hogy a parancsnokok a keresztül utazó Tarnowski által az országgyűlés előtt protestáltak, hogy nem ők lesznek okai, ha szükség idején nem képesek a végvárakat megoltalmazni. — Az oláh vajda is »könyes szemmel« kérte őt, nehogy a választás által a törököt felingereljék, mert neki már parancsa van a portától, hogy legyen készen hadaival a Lengyelországba ütésre.

Mindez, a mennyire ártott az osztrák pártnak, annyira hasznára vált Báthorynak.

Még ugyanaznap kihallgatták a svéd követet is, a ki királya nevében a következő ajánlatokat tette a lengyel koronáért: 1. Svédországot Lengyelországhoz csatolja, 2. Egy lengyel urat kormányzóvá fogna tenni. ²⁾ 3. Minden előkelő hivatalt és kapitányságot betölt és pedig belföldiekkel. 4. A lengyel korona adósságát és felesége hozományát elengedi. 5. A svéd királyság jövedelmét évenként Lengyelországba importálja (?). 6. Állandóan nálok fog tartózkodni. 7. A tengeri kereskedést felvirágoztatja. ³⁾

Ferdinánd főhercegnek és a ferrarai hercegnek is voltak ott követei, de nyilvánosan nem léptek fel, mindössze

¹⁾ »Mann würde eher bei ihnen zur Mahlzeit sitzen, als sie sich es vorsehen würden.« (Omnia acta conventus Stenziciensis, a. 1575. a die 12. m. Maii usque ad d. 4. m. Junii (b. á. ltr.)

²⁾ Einen Herren aus Polen zu einem Gubernator darin zu machen.

³⁾ A svéd király conditioi a bécsi udv. kv. tári 8668 cod. 71. l. olvashatók. A codex egykorú s mind lengyel választási actákat tartalmaz. De ehhez azért szó férhet, mert alig hihető ígérlet pl. az 5. s ellenmondás van a 2. és 6. pont között. A bécsi udvar számára készült emez értesítés nem látszik nagyon correctnek.

a nagymarsalnál jelentették magokat, hogy a királyválasztásra nézve ők is tárgyalásba óhajtanak lépni, de azon kijelentéssel, hogy a császárt korántsem akarják akadályozni.

A császár az országgyűlésre Dudith mellé előkelő követ-séget küldött, u. m. Gerstmann Márton boroszlói püspököt és Berchtold von der Leipe cseh udvarmesterét, de azon határozott meghagyással, hogy az országgyűlés elé csak azután járuljanak, ha Henrik trónvesztése befejezett dologgá válik. Addig a sziléziai határszélen Plessben kellett várniok. ¹⁾ A bent levő Dudithnak meghagyja a császár: legyen óvatos a főkövetek behívásában, nehogy a francia király megsértessék, vagy a császár csúfot valljon. ²⁾

Megjelent az országgyűlésen a *czár* követe is, a kire a nemesség egy része nagy várakozással tekintett, azt remélvén, hogy a czár erősen fog a koronáért versenyezni és hatalmas ajánlatokat fog tenni. E remény fejében nagy kitüntetéssel fogadták, ajándékokkal, arany lánczczal tisztelték meg. ³⁾ Annál kellemetlenebb volt a meglepetés, midőn a követ előadta a czár levelét, a melyben nem állott egyéb, mint panasz a litvánok ellen, a kik követeit feltartóztatták, sajnálkozás királyuk eltávozása felett s az új választásra nézve az a kegyes biztatás (s elburkolt intés), hogy ha valamit akarnának tőle, — írják meg! Ez bizony édes kevés volt s a nagy várakozás után erősen lehütötte a muszka pártot. Hiába nógatták a követet, hogy intőzzen egy pár biztató szót a rendekhez, a nagyon megtisztelt »barbarus« nem hagyta magát rábeszélni: »neki meg van hagyva, hogy mit tegyen, t. i. hogy a rendeket megintse és átadja ura levelét, azonkívül ő nem tehet semmit.«

Ez kiábrándította a muszka pártot, a melyet hosszú orral sietett odahagyni jobbára mindenki. A czár a nagy büszkeséggel egymagára maradt. ⁴⁾

Báthorynak nem voltak hivatalos követei ez országgyű-

¹⁾ Miksa a boroszlói püspöknek 1575. ápr. 20. (b. á. l. Pol.)

²⁾ Miksa Dudithnak, 1575. máj. 13.

³⁾ »Ruhákat és forintokat is adtak neki,« mondja a bécsi udv. kv. 8668. cod. jelentése. 67. és köv. l.

⁴⁾ »Haben also (a muszka párt) die Pfeiffen einziehen müssen; der Moscoviter also beiseits verblieben« (bécsi u. k. 8668. sz. cod.)

lésen; Erdély felett vészfelhők tornyosultak s azoknak ellátása vette igénybe minden gondját. De ott voltak barátai, a Zborowskiak s egyik-másik Erdélyben lakó lengyel híve (mint Filipowski), ¹⁾ a kik mindenről híven tudósították. Az ő jelöltsége Steżycén komoly számba alig jött, s mint kifejtettük, csakis a szentpáli győzelem után vetették szemüket a lengyelek az erdélyi fejedelemre.

A külföldi követek kihallgatása után (máj. 20.) a nemesség nyugtalanul sürgetni kezdé a választást. Firlej András volt szónokuk. A primás azt felelte most is: meg kellene várni Henrik követei megérkezését. Mindamellett a gyűlés elhatározta a választás módozatai megvitatását. A következő nap (máj. 21.) megállapították a választás rendjét, ²⁾ azután megszerkesztették a Henrik kizáratását tartalmazó decretumot, 23-ára tűzték kihirdetését s 24-ére a választás megkezdését. ³⁾

Kellemes meglepetésül szolgált, hogy Dulski János kulmi várnagy, a porosz senatorok egyike, az új királyválasztás mellett nyilatkozott, habár egyúttal menté a porosz rendeket, s kérte a senatorokat: illő módon tudatná a poroszokkal, hogy választás lesz. A senatus hajlandó lett volna erre, de a nemesség ellene volt: szükségtelen az új tudósítás, az ő hibájok, hogy nem jelentek meg; meg kell a királyt választani s a megtörtént választást velök tudatni. — Háromszáz év előtt a lengyelek beszéltek így a poroszokkal, most ők érzik az egykori aluttvalók vaskezeit. Akkor ők dictálták a törvényt, most tapasztalják, hogy: jaj a legyözötteknek!

A választásnak tehát május 24-én kellett volna kezdődnie. De mikor a kitűzött napon a rendek egybe gyűltek, a francia nuntius (Faius d'Espesses), — a ki félév óta Lengyelországban és Litvániában barangolt — megjelent a gyűlésben s bejelenté Henrik követei késedelmének az okát s kérte a rendeket, várjanak legalább nyolcz napig, a mikorra

¹⁾ Hogy Filipowski Jeromos járt követségben Báthorytól a Zborowskiakhoz, említi *Heidenstein* is: *Berum Polonicarum* l. XII. (1672. kiadás) 73. l.

²⁾ *Articuli ad modum et ordinem electionis pertinens.* (Omnia acta conventus Stenzicensis.)

³⁾ Dudith a császári orátoroknak, 1575. máj. 21. Stencicza,

azok meg fognak érkezni. Az érsek megragadván az alkalmat: ünnepélyesen protestált az elhamarkodás ellen, követelvén a francia követek bevárását.

A zűrzavart nevelte a litvánok által a varsói confederatio felett megújított vita, melynek a nagy tekintélyű podoliai vajda kelt védelmére, s éles szavakkal adta tudtára a litvánoknak, hogy a lengyel rendek közös végzésébe ők is belenyugodni tartoznának. A litvánokat érzékenyen találták a szemrehányó szavak s fölingerülve odahagyták a gyűlést. Ez lőn az *első szakadás* előidézője, mert ettől-fogva a litvánok külön kezdettek tanácskozni.

Az általános ingerültséget még fokozták a török és tatár készülődésekről érkező hírek. ¹⁾ Ezek még inkább sarkalták a nemességet, hogy siettesse a választást. Végre máj. 26-án egy hírnök által a gyűlésterem mind a négy sarkán kihirdettették Henrik trónvesztését, s hogy a választás meg fog történni; azért a ki jogot formál a választáshoz, jelenjék meg, mert későbbi kifogásnak nem fognak helyt adni. A lengyel rendek tüstént hozzá is akartak látni a választáshoz, de a litvánok halasztást kértek, hogy ők véleményüket írásban terjeszthessék elő.

A sok húza-vona ²⁾ kimerítette a nemesség türelmét. S mikor május 28-án a gyűlés megnyílt, hevesen kivánták a nominatiót (a királyjelöltek kihirdetését) s nagy zajjal kiabáltak, hogy: »*Nie chcemy Niemca!*« *nem akarunk németet! nem kell német király!* ³⁾ Hiába csitította őket az elnöklő marsal,

¹⁾ Így május 26-án a buczaczi kapitány levelét olvasták fel a gyűlésen, a mely jelenté, hogy a Fekete tengerről 15 török gálya a Dniesterbe hajózott hadi néppel, a melynek célja a határon (de már lengyel földön) egy várkastélyt építeni.

²⁾ Hogy mi minden előkerült ez országgyűlésen, mutatja az az episod is, hogy a máj. 27-iki ülésen a marsal jelentést tett nyílt ülésben, a mely szerint egy stęczycki csizmadia sírva panaszkolt neki, hogy a múlt éjjel a lublini zászlótartó erővel elhurezolta nejét s most is magánál tartja erőszak végett, s midőn a marsal oda izent a zászlótartónak, hogy tüstént bocsássa vissza az asszonyt, ez visszaizent, hogy neki nem parancsol. Soká vitáztak ez eset felett, »de mert effélék Lengyelországban napirenden vannak«, — a dolog abban maradt. (Acta conv. St.)

³⁾ »Wir wollen keinen Deutschen, wir wollen keinen Deutschen! (U. o.)

hogy az éktelen orditózás nem jó kezdet, s hogy a litvánok véleményét be kell várni. A litvánok (kik különválva tanácskoztak) hallván a nemesség felzúdulását az ő jelöltjük ellen, annál kevésbbé hajlottak a kérésre, hogy átmenjenek a lengyelekhez, hanem két követet küldöttek át, a kik által újabban is protestáltak a varsói confoederatio ellen, s egyszersmind tudatták, hogy ők a jövő hétfőn urat fognak magoknak választani. Ezzel a szakadás még élesebbé vált.

Voltak, a kik közbeléptek (így a krakkai vajda), hogy a szakadást a lengyelek és litvánok között elhárítsák, de a felingerült szenvedély hullámaint nehéz volt medrébe visszaszorítani. A nemesség jól ismervén a litvánok hajlamát az osztrák házhoz, Zborowski békéltető szavaira újra féktelen rivalgásban tört ki, hogy: *nem kell német, ha életünkbe kerül is!*¹⁾ Majd felfordíták a gyűléstermet (jegyzí meg a bécsi udvar számára készült jelentés).

Már két hete, hogy az országgyűlés megnyílt s a választástól épp oly távol állottak, mint azelőtt. A szakadás lengyelek és litvánok, senatorok és nemesség, Habsburg- és Piast-párt között áthidalhatlannak látszott. Főkép a német párt ellen volt nagy az elkeseredés. A nemesség mindent elkövetett, a mivel az osztrák ház ellen gyűlöletet kelthete. Gúnydalokat énekelték az osztrák ház gyalázására. A zajos vitákat követő egyik éjjel a választási terem ajtajára nagy, papírból kivágott keresztet függesztettek ki gúnyos epigrammákkal s verses fenyegetéssel a császárpártiak ellen,²⁾ s magasztalással a Piast-jelöltségre. A plocki püspök maga tépte le e gúnyverset. Minden fegyvert megkísérlettek a pártok egymás ellen; de ez csak az ingerültséget fokozta, a célhoz egy lépéssel sem vitt közelebb.

Dudith, a Habsburg ház interrutuntiusa, midőn a hírnökök kikiálták Henrik trónvesztését, sietve küldött a két császári követért, hogy siessenek Stężycze, mert meglesz a választás.

¹⁾ »Wir wollen keinen Deutschen, sollte es uns auch allen unser leib und leben kosten« (u. o.)

²⁾ Kto cesarza mianuje = Ki a császár mellett lészen
Ten śmiercé sobie gotuje A halálra legyen készen!
(Zakrzewski id. m. 388.) — Dudith Miksának 1575. jun. 14. Krakkó. (Pol.)

A császári követek meg is érkeztek s egy mértföldnyire az országgyűléstől, Barowa faluban szállottak meg egy nemes házában; Stežycze nem akartak bemenni, daczára hogy ott kényelmes szállást készítettek számukra. Megérkezésök hírére a két marsal személyesen lovagolt ki hozzájuk, hogy órát tűzzenek ki a kihallgatásra. De a követek hallván, hogy a trónvesztés még nincs decretálva s hírét vevén az időközben beállott szakadásnak, nem akartak az országgyűlésen fellépni, csupán magán úton közölték a senatorokkal és lovagokkal megbízatásukat. ¹⁾

A császári követek megjelenése még inkább felingerelte a nemességet. Dudithot (kinek a császárral is kellemetlensége volt a követek idő előtti behívása miatt) ²⁾, nyílt gyűlésben is nem egyszer fenyegették. Jún. 3-án Jalkuski nevű öreg nemes kelt ki ellene, hogy minden bajnak Dudith az oka, darabokra kellene vagdalni? ³⁾ Olyan is akadt, ki meg az egész osztrák pártot fenyegette kivont karddal. ⁴⁾ Úgy, hogy a podoliai vajda jónak látta nyíltan feltárni a német követség előtt a nemesség gyűlését és Dudithot különösen figyelmeztette, hogy élete veszélyben forog, jó lesz családjával vagy az ő vajdasága területére, vagy Olmützbe menekülnie! ⁵⁾

¹⁾ Acta conventus Stenzicensis.

²⁾ Dudith mentegető levele 1575. jun. 14. (b. á. ltr. Pol.)

³⁾ A boroszlói püspök 1575. jun. 4. »Im rat gestern hett ein alter vom adel Jalkuski genennt, dass der kaiser einen in reich hielt, hiesse der Dudit, der alles dis unglück aurichte. Man sollte ihn zu stücken hauen u. ein jeder redlicher mann sollte dazu helfen... damit die tyranney vom vaterland gebracht werde.«

⁴⁾ Joannes Lascius structor Belzensis, stricto publice in comitio gladio Austriacae factioni minatur. Heidenstein 68. l.

⁵⁾ A két cs. orator jelentése a stežyczi gyűlésről 1575. jun. 17. Dudith, üldöztetéséről rokonai a Zborowskiak részéről, Obernburger, cs. tanácsosnak jul. 20-án írván, kérvi őt, küldje el a nemességéről szóló privilegiumot, mert nem-nemes voltát vetik szemére. Festesse le szépen czímérét s »ne omittatur titulus avi mei materni Andr. de Sbardellath, qui fuit eques auratus et comes palatinus.« Elmélkedik a lélek nemességéről »Deus bone! quae ista est insana humani generis ambitio et huius gentis odiosa et insolens superbia, ut nobiles tantum cognatione sua et amicitia dignos putent... non virtutem, non veram nobilitatem spectant.« Kéri egyszermind a megürdülendő *kassai* kamarai praefectusságot.«

A zűrzavar s a kölcsönös ingerültség döntő lépésre sarkalta az osztrák-ellenes nemesi pártot. A krakkai, sandomiri, poseni, kisoroszföldi, volhiniai, lublini és belzi vajdaság nemesége, néhány senator u. m. a krakkai, belzi, lublini vajda, Szafraniec, Gorka Szaniszló és Firlej András vezetése alatt elhagyta az országgyűlés helyét (jún. 1.) s a többiektől külön szakadva, távol a Visztula partján a szabad ég alatt gyűltek össze tanácskozni, egy régi vár (Sieciech) romjai mellett. A helyet táborrá alakították, fegyveres erővel, ágyúkkal erősítették meg s 3—4 napon át folyton lövöldöztek, hogy az ellenpártnál rémületet keltsenek. ¹⁾

A senatorok legnagyobb része (mintegy százan), a krakkai, plocki és kulmi püspökök, a sandomiri, siradi, podoliai és rawai vajdák s a várnagyok kevés kivétellel a nemesség egy része a gyűlés helyén maradtak s (jún. 1-én) a krakkai püspököt s a podoliai vajdát a szakadárok visszahívására küldötték ki. De eredmény nélkül.

A következő nap (jún. 2.) a szakadárok küldöttek követekeket az urakhoz feltételeikkal, a melyek mellett hajlandók lettek volna visszatérni. Azt kívánták, hogy az osztrák házat ejtsék el. ²⁾ De mert a litvánok nagyon soká nem jelentek meg s nélkülök az urak nem akartak határozni, a szakadárok követői válasz nélkül hagyták el a tanácsstermet.

A gordiusi csomót, a confoederatio ügyét, másnap (jún. 3-án) is bontogatták a senatusban. S ekkor a parlamentarismus történetében ritka jelenet játszódott le, a mely jellemző a lengyel alkotmányos felfogásra, a többség és kisebbség viszonyára. A sandomiri vajda Kostka János könyörgött a litvánoknak, hogy a confoederatiót, a melyet nem önérdékből, hanem a közjóért alkottak: ismerjék el ők is szabadon, szeretetből, a hazajaváért! *Erre valamennyi lengyel úr felállott s levett füveggel kérte a litvánokat: ismerjék el!* És a mit sok napi heves vita

¹⁾ Dudith Mont' Agudo grófnak, a spanyol király bécsi követének, 1575. jun. 25. Heidenstein id. m. 69. Zakrzewski 340—41. Acta conv. St. és »Warhafter Bericht, 1575. máj. 12—jun. 7. (bécsi udv. k. 8668. cod. 67. és k. 11.)

²⁾ A »Warhafter Bericht« szerint.

nem oldott meg, megnyerték szép szóval. A litvánok meglágyultak s tanácskozáásra vonultak vissza. A válasz az lön, hogy hozzáállanak a confoederatióhoz, de azon kikötéssel, hogy a választás egy hét alatt megtörténjék.

A megegyezés későn jött. Míg az országgyűlés sánczain belül az új választás talaját egyengették: a várromok alatt a szakadárok elhatározták, hogy a választást más gyűlésre halasztják. Határozatukat küldöttség által tudatták. Firlej András volt szónokuk, a ki előadta a 11 pontba foglalt határozati cikkeket, melyek szerint a varsói confoederatio maradjon érvényben s a választásra más idő tűzessék. Ők elvonulván a hátramaradók ne választhassanak királyt. A választást megelőzőleg vajdasági gyűlések tartassanak. A választás ideje mindenkinék korán tudtára adassék, stb. A szakadárok azzal indokolták eljárásukat, hogy látván a német zsoldosokat, hajdúkat s ágyúkat, melyekkel az országgyűlés el van árasztva: sértve és veszélyeztetve érzik szabad választási jogukat, s mert nem akarják engedni, hogy urat erőltessenek rájuk: a mily erősen követelték a gyűlés elején a választást (látván, hogy a késleltetés előre kigondolt célból történt, hogy őket kifárasztásuk és szétoszlássuk, és azután tetszés szerint választhassanak), most épp oly erősen elhatározták, hogy máskorra halasztják a királyválasztást. Ha ebbe beleegyeznek, szívesen visszatérnek a választási terminus megállapítására; ha nem, úgy protestálnak minden hozandó határozat s a netán megtörténendő választás ellen. Azt a vádat pedig, hogy ők a szenatori tekiutélyt megsértették volna, visszaútasítják, mert a választásnál minden nemesnek egyforma joga van, szenatori tekiutélyt ők most nem ismernek el.

Ezeket a jún. 4-iki gyűlésben ismételve előterjesztették a hozzájuk küldött két várnagy és saját, minden vajdaságból külön választott küldötteik által. S midőn látták, hogy a békés megegyezésre semmi kilátás nincs, ünnepélyes protestatiót szerkesztettek, a melyben a fennebbi indokolás mellett kimondják, hogy, ha a senatorok az ő eltávozásuk után királyt mernének választani, azt királyuknak el nem ismerik, engedelmeskedni neki nem fognak, hanem ellentállnak s a választók ellen. mint a haza ellenségei s a közszabadság és törvények

nyilvános elnyomói ellen, felkelnek, s életök és javaik kockáztatásával üldözni fogják őket.¹⁾

A protestatiót mintegy 300-an aláírták, megpecsételték s minden vajdaság levéltára actái közé beiktatni rendelték. S ezzel az országgyűlés helyét odahagyva, eloszlottak, mindössze néhány megbízottat hagyván hátra, kik a senatorokkal az új választási idő kitűzéséről tárgyaljanak.

A senatorok gondolkodóba estek, mitévők legyenek? Ellenállásra alig mertek gondolni, mert a protestálókhoz tartozott a nemesség színe-java, míg a senatorokkal tartó nemesség mind számra, mind tekintélyre nézve jelentéktelen vala. Háromféle vélemény nyilvánult. Némelyek a választást végre akarták hajtani, mások későbbi választási idő kitűzését javasolták, a harmadik párt azt indítványozta, hogy oszoljanak el királyválasztás és új választási terminus kitűzése nélkül. E mellett nyilatkozott levélben a primás is, a ki a gyűlésen többé nem jelent meg, bár a városban tartózkodott.²⁾ S ez a vélemény győzött. A litvánok megragadták az utolsó alkalmat, hogy felpanaszolják a méltatlanságokat, melyekkel a királyság részéről illetettek, s szintén protestálván, hogy több lengyel választásra nem jönnek el, hanem magok fognak gondoskodni valakiről, a kitől védelmet és igazságot nyerjenek: elbúcsúztak.³⁾

Így oszlott el jún. 7-én »a szerencsétlen országgyűlés, melyen a visszavonás szelleme lebegett.«⁴⁾ Az ország pedig maradt, mint volt, »király és törvény nélkül nyomorúságos állapotban.«⁵⁾

A ztęzycki országgyűlés tehát a nélkül oszlott el, hogy a királyválasztást kitűzte volna. E felett a vajdasági gyűlések még egyszer országszerte vitáztak.⁶⁾ Az osztrák párt sietteté,

1) A protestatio, melynek eredetije bizonyára lengyelül volt szerkesztve, német fordításban megvan a bécsi udv. kvtár 8668. sz. cod. 72. l.

2) Dudith a császárnak jun. 14. Zakrzewski id. m. 253. l.

3) Wahrhafter Bericht id. h.

4) Dudith a császárnak jul. 7-én. Infelicia comitia, quibus praefuit spiritus vertiginis.

5) Sine rege et lege in miserrimo statu (»Wahrhafter Bericht« bécsi cs. k. cod. m. 8668.)

6) Dudith jelentései a császárnak, Krakkó, 1575. jul. 11., 20., 28., sept. 29. A lencici pocillator a császárnak jul. 17. Jaroslawból; Gr. Ros-

hogy a Piast-pártnak ne legyen ideje jelöltet találni. Az osztrák-pártiak még október havában minden előzetes gyűlés nélkül kívánták megtartani a választást, a piast-pártiak (a szakadárok) későbbre akarták halasztani. Döntött az érsek, a ki mint interrex, jogával élve, okt. 3-ára convocatiót hirdetett Varsóba, a mely kitűzendő volt a választási országgyűlést.

Az okt. gyűlésre a vajdaságok csupán követeket küldöttek, s a senatorok sem nagy számmal érkeztek Varsóba. A gyűlés mindössze egy napig tartott, mialatt a királyválasztó országgyűlést nov. 7-ére tűzték ki Varsóba. A terminus rövidségét (főkép a távoli litvánokkal szemben) azzal indokolják, hogy az élelmezés nehézsége s a szabad mezőn táborozás miatt téli időre nem halaszthatják, Kimondják, hogy mindenki idegen hadi nép — továbbá ágyúk és puskák s általában minden »szokatlan« fegyver nélkül jelenjen meg. ¹⁾

Hogy mennyire szüksége volt immár másfél évi fejtelenség után királyra az országnak, egy szomorú leczke tanította meg rá a lengyeleket. Az ország keleti részét (okt. elején) 40,000 tatár beütése horította lángba. Wolhiniát, Podoliát, Russiát egész Lembergig feldúlták, kifosztották, felégették, a védtelen lakosokat kard élire hányták, vagy rabságba hurczolták. A nemesség egy része a várakba menekült, a nép egész Krakkóig özönlött kétségbeesetten. ²⁾ A tartományok vajdái, készületlenül meglepetve, csak későn mehettek a szorongatott tartományok védelmére, a mikor a tatár oly gyorsan a mint jött, ismét visszahúzódott a steppék mögé, rabszíjra fűzve sok ezer embert, kiket aztán Báthory váltott ki.

A leczke hatott, a nov.—decz. országgyűlésen megtörtént a királyválasztás.

drasowski János a boroszlói püspöknek aug. 18., oct. 7. »Welchen Sie kennen« Proskowskinek sept. 21., oct. 3. (Pol.)

¹⁾ A varsói convocatio határozata, 1575. oct. 4. (Pol.)

²⁾ Dudith a császárnak, Krakkó, oct. 9., 12. Poley Mátyás a császárnak, oct. 27. Tarlo Miklós, Krakkóból 1576. ápr. 24. valószínűleg túlozva: 120,000 tatár beütéséről ír, kik 100,000 foglyot ejtettek, s ezek közül 20,000-et a Dniesterbe fojtottak (suffocaverunt), 400,000 barmot és 200,000 lovat hajtottak el. (B. á. ltr. Pol.)

XI.

A lengyel királyválasztás módja. — Egyhangú választás vagy sorshúzás kívánása. — Az 1575. nov.—decz. varsói választó országgyűlés. — A pártok. — Külföldi követek. A császár, Ferdinánd főherceg, a német birodalom, svéd király, Ferrarai herceg, Báthory, a czár és szultán követsége. — A követek kihallgatása, oratioik, ajánlataik. — Szavazás. — A senatus osztrák-házit, a nemesség nemzeti királyt akar. — A senatus a császárt, a nemesség Báthoryt és Annát választja.

Miként történjék a királyválasztás? megfelelt erre az első interregnum alatt a varsói confoederatio, a mely meghatározta a választás rendjét és módját.

Mindenek előtt az általános és egyenes szavazás elvét mondá ki. Minden nemes, a ki szavazati jogával élni s a választásra menni akar, megjelenik saját vajdasága területén az előre kijelölt gyülekező helyen. Innen indulnak a választás helyére. Vezetők (a mezei tisztviselők) gondoskodnak, hogy az úton semmiféle jogtalanságot vagy rendzavarást el ne kövessenek. Szigorúan eltiltá a szokatlan fegyvereket, puskát, lándzsát és ágyút; de megengedte a fokost és a kardot, a mitől a lengyel nemes nem vált meg soha, s a mely az öltözet kiegészítő részéül tekintetett. Meghatározták, kinek-kinek mennyi szolgát szabad magával vinnie. Senator 50, várnagy vagy kapitány (starosta) 30, közönséges nemes 20 szolgát vihetett. Ezekon kívül a két marsalnak 100—100, a vajdáknak 10, a várnagynak és kapitánynak 6, a nemes uraknak 4 emberből álló fegyveres kísérete lehetett.

Midőn a választás helyére értek, minden vajdaság nemessége elfoglalta a számára kijelölt helyet. A marsalok rendezték el őket. Ők tartották fenn a rendet és büntették a kihágókat: a királyság marsalja a lengyelek, a nagyhercegségé a litvánok között. — A czivódásra és verekedésre szigorú

büntetés volt szabva. A ki mászt megöl, vagy csak megsebesít: halállal lakol; a ki kardot ránt: keze vágatik le.¹⁾

Ezt a szigorú törvényt nem ok nélkül hozták. — A milyen lobbanékony és heves természetű volt a lengyel nemesség, könnyen megtörténhetett volna, hogy az ellenpártok összevagdadják egymást. Még így is történt elég kardrántás (láttuk a stężyci gyűlésen) s nem egy véres verekedés.

A választási mező sánczczal volt körülvéve, csak azt tekintették törvényes végzésnek, a mit a sánczon belül határoztak. — A mező közepén állott egy nagy faépület, a melyet *királyi sátor*nak neveztek. Kerek alakú, közepén nagy árbocz emelkedett. Öt-hatezer embert képes befogadni. Ebben tartották az országgyűlés közös üléseit, itt hallgatták ki a külföldi követeket, a királyjelöltek orátorai beszédeit, ebben kellett történnie a királyjelölésnek (*nominatio*) és kihirdetésnek (*publicatio*). A nagy sátor körül állott rendszeren négy kisebb, a négy tartomány számára. Fakorlát és széles árok vette őket körül. Ezeken kívül minden vajdaságnak meg volt a maga sátora, a hol külön gyűléseiket tartották. Ezeket aztán ezernyi apró sátor raja környezé, melyek alatt a nemesség tanyázott.

A senatoroknak jogukban állott a városban nemesi házaknál szállni meg. Ezek aztán innen jártak ki reggelenként a nemesség táborhelyére, hogy őket az országgyűlésre vezessék. Szép látvány volt — írja egy szemtanú — a mint reggelenként a sok ezer lovas a választási mezőn sorakozott, mintha csatába indulnának.²⁾

A választás programját így határozta meg a varsói *confoederatio*: A mint a nemesség a választás helyére érkezett, a következő vasárnap mindnyájan isteniszteletre gyűlnek össze s az úristenhez fohászkoznak, hogy áldja meg a választás magasztos munkáját. Hétfőn gyűlést tartanak, hogy meghallgassák a külföldi követeket, a kik írásban is tartoztak beadni megbizátásukat, hogy azokat a vajdasági gyűléseken is felolvashassák. Midőn kihallgatásuk véget ért, vissza kellett vonúl-

¹⁾ L'ordre, qu'on tiendra pour aller a l'eslection. Henri de Valois par le m. de Noailles, tome III. 247. V. ö. II. k. 200. l.

²⁾ Choisin II. k. 262. l.

niok a választás mezejéről a kitűzött helyre, vagy a városba vagy pedig valamelyik közelebbi faluba, hogy ott várják meg a választást.

Méltányosnak tartották, hogy mindenki hallja a külföldi követeket. De a mennyiben ez a választók nagy száma miatt lehetetlen vala, minden vajdaságból képviselőket küldöttek, a kik a senatorokkal együtt a kihallgatásnál jelen legyenek és jelentést tehessenek a vajdasági gyűléseken, felolvastván ott e követek oratióját s ajánlatait. — Ők hozzák hírül a gyűlésből, hogy kik versenyeznek a királyságra, s micsoda ajánlatokat tesznek a koronáért. ¹⁾

Minden vajdaságnak jogában állott a maga részéről is királyjelöltet állítani. — De igyekezniök kellett, hogy számukat mennél kevesebbre szállítsák le. Azok nevével, a kiket jelöltekül meghagytak, a főpapok, vajdák, várnagyok és vajdasági képviselők visszatérnek e tanácsba s ott magok között megvitatják: kinek a választása szolgálna leginkább a köztársaság előnyére? s igyekeznek a lehető legkevesebb számra leszállítani.

A megrostált szűkebb jelöltséget aztán ismét a vajdaságok ítéletére bízzák, hogy az válaszszon közülök? Előbb azonban mindnyájan isten segélyeért imádkoznak s két újjokat az ég felé emelik, mintegy esküvésre, hogy nem engedik magokat sem gyűlölet, sem rokonszeny, sem magán érdek által vezéreltetni, hanem tiszta szívből kéri az istent, hogy legyen segítségökre a választás művénél s vezesse azt jó végre. ²⁾

Ha még most sem tudnának egy személyben megegyezni, néhány nagytekintélyű férfit választanak a senatorok és nemesek közül, a kiktől leginkább felteszik, hogy nem saját

¹⁾ L'ordre, qu'on tiendra a l'eslection du roy, L. Henri de Valois, m. de Noailles III. k. 248. l.

²⁾ A quoy affin que on puisse parvenir plus facilement, tous auront recours à Dieu, dressans deux doitz vers le ciel pour tesmoigner qu'ilz ne font rien par haine, ou faveur, ou oppiniastreté, ny pour leur profit particulier, mais priant Dieu de bon cueur, qu'à l'honneur de son saint nom e au profit de la Republique, il veuille assister à cet acte d'eslection, et par sa grace la conduyse à bonne e heureux yssue. (U. o. De la forme, qu'on tiendra a l'eslection du roy).

érdeköket, de a haza javát fogják tekinteni s azokra bizzák a kijelölést. De előbb ünnepélyes esküt tétetnek velök, hogy nem lesznek magán érdekre tekintettel, s nem részrehajlás, vagy ellenszenv, de hazaszeretet által vezetettve — a köztársaság hasznára fognak véleményt adni. Ezek a bizalmi férfiak aztán megfontolják a jelöltek mellett szóló okokat, érveket, hogy miért lenne egyik vagy másik alkalmasabb és méltóbb a királyságra? s előadván véleményöket élőszóval, beadják írásban is, hogy minden vajdaságnál előterjeszhető legyen.

Ha minden vajdaságban visszhangra talál az ajánlott: nevét az összes rendek elé terjesztik. Ha a rendek mindnyájan beléegyeznek, akkor aztán királylyá kiáltják az illetőt.

Ha azonban nem tudnának megegyezni abban az egyben, akkor az egész ügyet áhitatos könyörgéssel az úristenre bizzák, hogy ő rendeljen szent akarata szerint, ő adjon saját kezéből királyt és hűséges pásztort az országnak. Azaz — követve az apostolok példáját — *a sorsra bizzák a választást.*¹⁾

Ime a lengyel királyválasztások képe és kerete — elvben, papíroson. Vezéreszméje a szabadság, a választási jog korlátlan gyakorlása — egész a végletekig. Senkinek meggyőződésén nem szabad erőszakot tenni; mindenki jelölhet, kiki arra szavaz, a kire tetszik: király csak az lehet, a kiben mindnyájan megegyeznek. Tehát egyhangúnak kell lennie a választásnak. Ha általános megegyezés nem jöhet létre, akkor döntsön a sors.

A vezéreszmék, az általános irányelvek ugyanezek voltak a magyar királyválasztásnál is. — Kétszeresen érdekes eme lengyel országgyűlések képe azért is, mert párhuzamot vonhatunk belőle a magyar királyválasztásokkal, a Rákos mezején tartott országgyűlésekkel. A varsói mező sokban hasonlít a Rákos mezejéhez. Magyarok és lengyelek rendi szereplésében a választásoknál nem egy rokon vonást találunk. Ott a senatus Varsóra támaszkodik, a nemesség a mezőt uralja; nálunk a

¹⁾ Mais si tous . . . ne peuvent consentire en ung, alors il faudra avec dévotes prières recomander toute ceste affaire à Dieu, affin que de sa main, sellon son cueur e sa sainte volonté, il nous en ont donné ung roy e pasteur fidelle: e par ainsi, suyvant l'exemple, que nous en ont donné les appointres, il faudra jetter le sort. (U. o. 250. l.)

főrendek többnyire Budavárában tanácskoznak, míg a nemesi tábor a Rákoson hullámszik, sátor alatt tanyáz, sátorban tartja gyűléseit. — Mátyás választásánál itt, s a Báthoryénál amott, hasonló jelenetek játszódnak le. A magyar főrendek Budavárába zárkózva tanakodnak idegen király trónra emeléséről, a nemesség a pesti oldalon s a Duna jegén zsong-bong s királylyá kiáltja Corvin Mátyást. A lengyel senatorok Varsó falai mögé vonúlnak, hogy proclamálják Miksa császárt; a nemesség hatalmában tartja a választási mezőt, mint a felzavart méhrajzúg a Visztula partján s Varsó falai visszhangzanak Báthory ültetésétől, a mely túlzengi az ellenpárt halk moráját.

A választás szabadsága s a nemesség domináló szerepe megvan tehát nálunk is, éppúgy, mint a lengyeleknél. — De nincs meg egy, a mit a lengyelek utolsó menedéki felállítottak: az esetleges *sors-húzás*. Alkalmazása ugyan képtelenség leendett, de arra nem is került a sor. Ha odáig jutott a dolog: a lengyel nemes kardjára bízta a választás sorsát, s nem a sorszeszélyére a választást.

Nem érdektelen látnunk, hogy képzelték a lengyelek ezt a királyválasztó sorsjátékot.

Azon esetben (mondja egy egykorú emlékirat), ha a szavazatok 2, 3 vagy 4 személy között oszólnának meg, minden vajdaság keretén belül még egy tanácskozást tartanak a jelöltek felett, a célból, hogy egyben állapotodjanak meg. Ha ez nem volna lehetséges s a választás eldöntetlen maradna, akkor sorsot kell húzni a jelöltek között. 12 ötéves gyermeket állítanak elő, egyet közülök kisorsolnak s a választási urnához állítják, de teljesen elkülönítve, hogy senki se beszélhessen vele. Azután egyenlő nagyságú papírszeletek egyikére ezt írják: *téged illet a választásnál az első hely*, s a többire hogy: *tied a második* (harmadik, negyedik) *hely!* — a szerint, a hány jelölt maradt. A sorshúzó gyermek aztán a jelöltek mindegyike számára húz egyet, s kiki hányadik számot kapta, a szerint kell elhelyezkedniök. Azután ismét egyenlő papírlapokat vesznek elő s egy és ugyanaz a kéz ezt írja pl. háromra: *légy elégedett mostani sorsoddal!* a negyedikre pedig ezt: *téged az úristen Lengyelország királyává választott!* Ezeket a szerencse apró képviselője az egész gyűlés jelenlétében a sorskerékbe

teszi. Aztán kivesz egyet s átadja az első számú jelöltnek, a másodszorra húzottat a másodiknak s így tovább. — Midőn már mindenik kezében tartja a sors ítéletét, az első felnyitja és felolvassa a magáét, utána a többi egymásután. A kién a boldogító varázsige állanak, azt, mint isten választottját, királyvá kiáltják! ¹⁾

Milyen békés és regényes megoldási módja a lengyel királyválasztásnak, így, a mint azt valamelyik költői kedélyű politikus képzelme megalkotta! De az élet rideg valósága nem szokta követni a költői ábrándokat; a felizgatott pártszenveldély nem ismeri a kedélyeskedést. Ha kenyértörésre került a sors, a lengyel nemesség kardját dobta a sors mérlegébe s nem a szerencsekeréktől várta üdvét, diadalát. A végső esetben nem az urna körül állottak szorongó kebellet; de táborhelylyé változtatták át a választási mezőt, ágyúikat szögezték egymás ellen s fegyver döntötte el, ki legyen Lengyelország királya.

II.

Más volt a választás papirosan, más a valóságban.

A választó országgyűlés kitűzött napjára 1575. nov. 7-ére, aránylag kevesen érkeztek meg Varsó alá a senatorok és lovagok közül, mert rövid idő telt el a választás kihirdetése óta. Ebben bizakodott az osztrák párt, azért is szabták oly rövidre a határidőt, hogy az ellenséges hangulatú kisnemességnek ne legyen ideje a fejenként való megjelenésre. ²⁾ De az öröm nem sokáig tartott, mert a következő napokon mindenfelől özönlött a nemesség. A vajdasági gyűlések gondoskodtak arról, hogy a korai terminussal ki ne játszassanak. Már nov. 7-én, úgy számít Dudith, hogy legalább 5000 szavazat kellene a győzelemre, ³⁾ s mikor választásra került a sor, közel 10,000 szavazó volt az országgyűlésen jelen.

A nemesség a Varsóval határos Wola falu alatt táborozott; ott volt az árokkal kijelölt választási hely. — Festői lát-

¹⁾ Petit memoire sur la manière dont doit se faire l'élection. (A bécsi udv. kv. tár ms. Coll. Colbert 338. közölve Noailles m. Henri de Valois II. k. 200. és III. k. 276. 1.)

²⁾ Poley Mátyás a császárnak, 1575. okt. 27.

³⁾ Dudith a császárnak, Varsó, 1575. nov. 7.

ványt nyújtott a dúsgazdag főurak elvonulása egy-egy század huszár kíséretében. Ők magok színgazdag, arannyal s ezüsttel áttört drága ruhákban, oldalukon drágaköves karddal. Sokan magyar szabású ruhában, némelyek olaszosan vagy kozák módra öltözködve. Kiséretük többnyire magyaros öltözetű és fegyverzetű vala. Mert a választásra mindenki nagy kísérettel és felfegyverkezve jött, daczára a tilalomnak. A főnemesség kísérete hiába volt korlátozva, mindenki olyan gárdával és annyi szolgálával jött, a mennyi épen uraságától telt. — Nem hiányoztak a puskák és ágyúk sem.

A köznemesség csoportja még tarkább képet mutatott. Itt a nemzeti öltözet volt túlnyomó; de a hány ember, annyi-féle változatban. A nemesi tábor, mint tenger hullámozott fel s alá. Itt lovas csapatok, amott nyüzsgő gyalog sereg, hosszú karddal oldalukon. Némelyik elvonuló csapat hosszú dsidával, puskával vagy dárdával van fegyverezve, mások mindjárt ágyút is hoznak s elsánczolják magokat táborhelyükön. Azt hihette volna inkább az ember, hogy háborúba mennek, nem hogy országgyűlésre. Inkább hadseregnek, mint országrendeinek látszott.¹⁾

Ebben a csillogó tömegben az egyedüli ellentétet a közel vidéki mazowi kisenemesség képezte, a mely fogyatékosan öltözködve s kard helyett ólmos botokkal fegyverkezve, mintegy az árnyoldalát mutatta a fényes képnek. Nem is a magok költségén voltak ott, a főurak és püspökök konyháján éltek, az ő bőkezűségökből. Természetesen úgy is szavaztak, a mint a Maecenas diktálta.

Harmadnapra a kitűzött idő után kezdődött az országgyűlés, mint rendesen szokásban volt: isteni tisztelettel, a szentlélek segélyül hívásával. A halasztás okául a csillagjósást hozták fel »melyre ez a nemzet nagyon sokat ad«,²⁾ mert a hamarabb kezdésből szerencsétlenséget olvastak a csillagokból; de Dudith azt hitte, hogy »más valakinek a kedveért történt, a kinek még nem voltak készen nyilai«, melyeket az osztrák pártra szórjon.³⁾

¹⁾ Gratiani II. k. 243. l., mint szemtanú az első választásnál.

²⁾ Cui haec gens dedita est. Dudith, nov. 7.

³⁾ Credo in gratiani alicuius haec fieri, qui nondum parata habet sua tela, quae in nos dirigat. U. ott.

Dudithéknak első dolguk volt tájékozódást szerezni pártjuk erejéről. Az előjelek oda mutattak, hogy erős küzdelem lesz, s ha tüstént 150,000 tallért nem küld a császár, a veregség bizonyos. Mert az előbbi ígéretnek alapján, megrohanták minden oldalról Dudithot, s mert pénz mennél kevesebb volt: »ügyefogyott szerencsétlen kereskedőnck« nevezgették és többen elpártoltak. Megpróbálta kereskedőktől kérni kölcsön pénzt, de nem kapott. »Örömet lekötné zálogba saját és gyermekei fejét, de nincs, a ki kölcsönözzön.« Pedig a választók nem is állanak szóba a nélkül, hogy ne dicsekednének, hogy az ellenpárt mennyit ígért, s hogy mennyiért adják a szavazatot.¹⁾ »Bizony gyalázatára fog válni a császárnak sóhajt fel hogyha Báthory vagy a Ferrarai herczeg fog győzni a pénzhány miatt.« Báthory és a Ferrarai pártja már is főnhordja fejét (teszi hozzá), mert nem ígért, hanem kész, olvasott pénzzel dolgoztak. E két ellenséges párton kívül a muszka czár pártját tűnteti fel félelmetesnek. Ferdinánd főherczeg is szám-bavehető párttal dicsekedhetett.

A clerus, a pápai nuntiusal együtt, a senatus többsége, a litvánok és poroszok azok, kikre az osztrák párt számíthatott. A litvánok ugyan késtek, a mit Dudith gyanús szemmel nézett s hajlandó volt Báthory pénzének (a Blandrata által jól felpénzelt Zborowski András befolyásának) tulajdonítani;²⁾ de pár nap múlva megérkeztek, bár nem nagy számmal. Félmértföldnyire táboroztak a várostól, együtt külön s naponként nagyobb számú választottakat küldöttek a gyűlésbe. Ők természetesen Ernő s másodsorban a császár mellett állottak.³⁾

Éppúgy a poroszok is, a kik Laszynán tartott gyűlésük-ből képviselőket küldtek a választásra.⁴⁾ Hangeulyozzák, hogy

¹⁾ Dudith a császárnak, Varsó, 1575. nov. 7. »Et sunt aliqui tam impudentes et aperte dicant: nisi tantum dem, aut etiam plus statim numerem, a plus offerente se accepturum esse, ac quod acerbum et grave mihi accidit, his ipsis gratiae mihi agenda sunt et pro ingenio tractandi, quod nos aliis praeferant.« Annyi bizonyos, hogy bárki lesz király: az első évben semmi, a későbbiekben csak csekély jövedelme lesz; elviszi az adóság, az ígéretnek törlesztése.

²⁾ Dudith Miksának, 1575. okt. 30.

³⁾ A császári követek Miksának, 1575. nov. 17.

⁴⁾ Dziafin János kulmi vajdát, Dulski János kulmi várnagyot, stb.

ők Henrik mellett volnának ugyan, de, ha az ország egyéb rendei új királyt választanának: akkor Ernőt látják legalkalmasabbnak; a muszka, »hallatlan zsarnoksága miatt« nem kell nekik semmikép! ¹⁾)

Ezekkel szemben állott, mint az osztrák párt ellensége, a lengyel nemesség nagy tömege, néhány főnemessel együtt. ²⁾) A köznemesség közül csak azokra számíthat az osztrák párt, kiket »arany horoggal fogtak«. ³⁾) Hiába minden kísértés, »öszön ellen nehéz rugdalózni.« — Mint megvihatlan bátya áll a kislengyelországi nemesség. A választást megelőző vajdasági gyűléseiken határozottan állást foglaltak az osztrák párt ellen. A krakkai vajdaság gyűlésén (Proszowicé-n) okt. 25-én elhatározták, hogy a nemesség fejenként menjen a választásra. »Mert a nemesség életét is hajlandó koczkára tenni osztrák gyűlöletében.« ⁴⁾) — A sandomiri vajdaság gyűlésén súlyos birság terhe alatt mondták ki, hogy minden nemes vagy a választásra, vagy a végek védelmére menjen. ⁵⁾)

Legerősebb óvintézkedéseket tett az osztrák ellen Russia nemessége. ⁶⁾) Wisniá-n okt. 26-án tartott gyűlésükön *fegyveres confederatiót* alkottak. A kis-orosz földi nemesség (ilyvói és belzi vajdaság) kimondotta, hogy fegyverben maradnak mind-

Danczkát Ferber polgármester képviselte, Thornt több városi polgár-Schachmann és dr. Heugel cs. követek a boroszlói püspöknek, 1575. nov. 1. Thornból.

¹⁾) A porosz rendek utasítása képviselőik számára. Lassini, 1575. okt. 30. Hallják, hogy sokan a muszkát akarják: dicunt nos assensum nostrum propter multiplices causas et incredibilem tyrannidem ei nullatenus praebere posse. (Bécsi á. ltr. Pol. és krakkai hg. Czartoryski ltr. T. Nar. nr. 90.)

²⁾) Dudith a császárnak, 1575. okt. 24. Poley Mátyás a császárnak, 1575. okt. 27.

³⁾) Dudith okt. 30-án. A litvánokban s a papságban lehet csak bizni s a nemesség közül egyedül azokban »quos aureo hamo cepimus.«

⁴⁾) »Ut-ut sit, in nomine domini iaciemus iterum aleam, in quacunque partem cadat. Difficile quidem contra stimulum calcitrare.« Dudith Miksának, oct. 30.

⁵⁾) Dudith jelentése nov. 7-éről a császárnak.

⁶⁾) Dudith okt. 24-iki jelentése. Félni lehet, hogy a tatár zavarok miatt elhalasztódik a választás, vagy hogy a podoliai, volhiniai, russiai, belzi s lublini nemesség a varsói gyűlést Lembergbe téteti át.

addig, míg a választás meg nem történik. ¹⁾ → Lärmás képviselőket pedig azzal az útasítással küldték Varsóba, hogy osztrák ne választassék, ellenkező esetben protestálva, szakadjanak el. ²⁾

A többi vajdaság hangulata sem kedvező az osztrák pártra. Podolia, Volhinia s a lublini vajdaság nemessége is azt kiabálja, hogy *inkább a török, mint osztrák!* És ez a nemesség Varsó alá mind fegyveresen gyülekezett. Így ők uralták eleitől fogva a választási mezőt.

Az országgyűlést a *külföldi követek* megjelenése egészítette ki.

A császár követeiül Gerstmann Márton boroszlói püspököt, Berchtold von der Leipe cseh marsalt, Dudithot és Logau Máté győri és svidniczi kapitányt jelölte ki. ³⁾

A császári követek utasításának lényege az, ⁴⁾ hogy Ernő főherceg mellett mindent elkövessenek; csak ha az ő ügye elveszett, működhetnek a császár mellett; ha egyiköknek sem lehet reménye, akkor Ferdinánd főherceget támogassák. Hangsúlyozniok kell, hogy Ernő főhg. nem sokkal fiatalabb, mint Henrik volt, s hogy már négy év óta forog kormányzási ügyekben. Csehül ugyan keveset ért, de tud latinul és olaszul, mely nyelvek Lengyelországban közkeletűek. Azon ellenvetésre, hogy Spanyolországban nevedett, magán beszélgetés között nyugtassák meg a lengyeleket, hogy ez csak tapasztalat- s ismeretek szerzése végett történt; de már 4 év óta itthon van s tanácsadói, belső emberei németek és csehek, úgy, hogy a spanyol nevelés miatt nincs mitől tartaniok. Ez a kijelentés a dissiden-

¹⁾ Konfederacya Wisneńska przed elekcyą Warszawskiego seymu. 1575. oct. 16. (Krakkai hg. Cyartoryski ltr. Teka Naruszewicza 90.)

²⁾ Dudith a császárnak, 1572. oct. 27-én és nov. 7-én.

³⁾ Miksa cs. Dudithhoz Logaut 1575. okt. 14-én indítja. Okt. 15-én Regensburgból két megbízó levelet küld Dudith és Logau számára, Ernő főherceget és önmagát illetőleg. — *Miksa Dudithnak*, 1575. okt. 15. A boroszlói püspök a császárnak. Neisse, 1575. nov. 1. Miksa Dudithnak, Regensburg, 1575. nov. 4. Leipa beteg, nem mehet Varsóba; tehát csak hárman lesznek. Pénzt most nem küldhet, ott vannak a fehér lapok.

⁴⁾ Miksa instructiója a stężyci 3 követ számára kelt Prágában, 1575. máj. 7. A varsói négy követ számára (hasonló) kelt Regensburgban, 1575. october 26.

sek megnyugtatósára czélozott. — Aztán a boroszlói püspöknek vázolniia kell Ernő fejedelmi erényeit, szelíd, de bátor, vallásos és főkép igazságszerető jellemét. Hangsúlyozandó főkép a Lengyel- és Csehország közti régi érintkezés, a segély, melyre veszély idején számíthatnak; és hogy vallási ügyekben éppúgy, mint világiakban egyenlően igazságot fog szolgáltatni,¹⁾ kiváltságait meg fogja tartani. A Jagelló házzal való többszörös rokonságra hivatkozzanak, de ebből jogot ne formáljanak, hanem az ország szabad választó jogának elismerését hangsúlyozzák. Ha lehet, a herczegnővel való házasság nélkül szerezzék meg a koronát Ernőnek, végső esetben egyezzenek bele a házasságba.²⁾ De ha a választás a császárra magára esnék: akkor e házasságról szó se legyen. — Litvánok és a lengyelek közt a szakadást minden áron meg kell akadályozni. De ha a litvánok egészen s a lengyelek nagy része Ernő főhg., vagy a császár mellett nyilatkoznék s a szakadás így állana be, akkor ne állják útját, hanem a kínált koronát fogadják el. Ha az osztrák házból egyiköknek sem lenne kilátása a győzelemre s a litvánok híven kitartanak, ők idézzenek elő szakadást, hogy ez által a választás elhalasztassék.³⁾

A követek támogatására fontos szerepvivőül küldötte a császár Varsóba Magnus Constantin sziléziai kamarai titkárt. Ő lett volna a követség bankárja; de mi haszna, midőn »oly kevés volt nála a pénz, hogy számba sem lehet venni.« Csak 40,000 frtot tudott összegyűjteni, holott legalább is másfélszáz ezer frt kellett volna — az ígéretek teljesítésére.⁴⁾

¹⁾ »Wie dann in unsern kunigreichen u. landen beschehe, allda ain yeder mit dem andern in gutter ainigkait, lieb u. friden lebte.«

²⁾ »Mandatum procuratorium ad contrahendum inter ser^{mum} archiducem Ernestum et ser^{mum} infantem Poloniae matrimonium« a négy követnek, kelt 1575. okt. 26.

³⁾ »Sollen unsere oratorn . . . sehen, wie solche wahl durch eine secession zuruck getrieben und also die sach zu einem fernern aufschub möge gerichtet werden.« A császár instructioja a varsói választásra küldött követeknek, 1575. oct. 26. Regensburg. Miksa Dudithnak már oct. 15-én (Regensburgból) szívére köti a szakadás előidézését az esetre, ha ügyük rosszúl állna. Decz. 2-án újra figyelmezteti követeit az útasításúl adott szakadásra.

⁴⁾ Dudith jelentése nov. 7.

Ferdinánd főherczeg gr. Thurn Fercucz vezetése alatt négytagú követséget küldött. ¹⁾ A császár nem szívesen egyezett belé, hogy külön követeket küldjön, kiket a császári követek sem a legjobb szemmel néztek. »Bár ne jöttek volna — írja Dudith — mert csakis a császár rovására fognak működhetni. Azt érzük el vele, hogy saját kardunkkal aprítanak föl bennünket!« ²⁾

A két osztrák követség mindvégig gyanús szemmel kíséri egymást, a mi a Habsburg ház ügyének csak ártalmára szolgált. Az egymás elleni korteskedéssel csak gyöngítették az osztrák párt erejét. Feltűnő, hogy Ferdinánd nevében házassági ajánlatot is tettek a herczegnőnek, pedig a lengyelek jól tudták morganaticus házasságát Welser Filippinával. Sőt éppen ez volt az, a mi leginkább ártott a különben (főkép Nagy-Lengyelországban) népszerű főherczeg ügyének. Előttök állott intő példa gyanánt Zsigmond Ágost esete a szép özvegygyel, Radziwill Borbálával, a kit ő a tanács ellenzése s tiltakozása daczára nőül vett s megkoronáztatott. Ennek az emléke riasztott vissza őket Ferdinándtól. ³⁾

Még *harmadik német követség* is jelent meg Varsóban, a római sz. birodalom részéről: Iseburg Farkas büdingeni gróf és Kronberg Hartmuth ⁴⁾ személyében, a hat választó fejedelem utasításával ellátva. — Feladatuk az volt, hogy ajánlják s dicsérik az osztrák házat, Ernő főherczegét, s a német birodalom barátságát. ⁵⁾

A spanyol király most nem küldött követet, mint a múlt választáskor. Henrik, a francia király is, levette kezét cserbenhagyott lengyeleiről. Ott volt a helyett a svéd király, a fer-

¹⁾ Kivonat egy levélből 1575. oct. 5., a mely előszámlálja, hogy kiket fog Ferdinánd főhg. Lengyelországba küldeni. (Pol.)

²⁾ Dudith a császárnak, Krakkó, 1575. okt. 30.

³⁾ *A boroszlói püspök a császárnak* 1575. nov. 16. Ser^{mi} archiducis Ferdinandi causae nocere aiunt Sigismundi Augusti regis exemplum, qui disvadente senatu, Barbaram duxit uxorem, eamque corona regia inuitis fere omnibus condecoravit. (Hung.)

⁴⁾ Az útasítás Kronburg Hartmannt ír. A mainzi érsek a boroszlói püspöknek, Kronberg Hardtmuthot. Kéri a püspököt, tájékoztassa a két, a lengyel viszonyokkal ismeretlen követet. 1575. oct. 27. Regensburg.

⁵⁾ Instructio a mainzi érsek cancelláriájából Regensburg, 1575. oct. 28.

rarai herceg s az erdélyi fejedelem követsége. De mintha valami végzetszerűség üldözné őket, valamennyien betegeskednek. — A császári követek egyike (Leipe, a cseh marsal) még elindulása előtt megbetegedett s elmaradt. A svéd követnek a tengeri út ártott meg, titkára helyettesíti. A ferrarai követség feje, Guarini, gyengélkedése miatt, Bécsben maradt ¹⁾ s bár később megérkezett Varsóba, de már akkor követtársai az országgyűlés elé léptek volt. Végül Berzeviczy Márton erdélyi alkanczellár, a kit Báthory Blandrata mellé követtársul küldött, szintén megbetegedett útközben; de azért, ha az országgyűlés elejére nem is, a választásra megérkezett Varsóba s a magával vitt utasítás és teljhatalmú megbízás alapján képviselhetette fejedelmét a korona felett való tanácskozásokban a lengyel rendek előtt. A szultán követe is késlekedett s a választás vége felé érkezett csak; de mindenki tudta, hogy ismételni fogja óvását az osztrák és moszkvai választás ellen s ajánlani fogja a kiket előbb: a svéd királyt, belföldit és Báthoryt. A moszkvai követ is betegséggel mentegeti késését. De ő (Gloskow Simon) különben is csak egyszerű levelet hozott Ivántól, melyben útlevelet kér küldendő követsége számára. A főkövetség a határon várt, de a senatus (a nemesség bosszúságára) feltartóztatta a futárt, hogy a követek a választásra későn érkezzenek. ²⁾

A külföldi követek kihallgatása nov. 13-án kezdődött. Először a *császár követeit* vezették a rendek elé, a hol nagy tisztelettel fogadták s az első helyre a primás mellé ültették őket. A boroszlói püspök, ékesszólásának teljes erejével, magasztalta az osztrák házat s főkép Ernő főhercegnek lelki jóságát, hadi erényeit, a természettől nyert kiváló tehetségeit, gondos neveltetését, széleskörű nyelvismeretét, hangsúlyozván, hogy a cseh nyelvben annyira haladt, hogy nehézség nélkül megérti — és így a lengyel nyelvet is könnyen el fogja sajátítani. Kormányzási ügyekben jártas, igazságos, a hit dolgában türelmes, méltányos és mérsékelt. Méltóbb és alkalmasabb fejedelmet a lengyelek nem találhatnának; több előnyt sehonnan sem vár-

¹⁾ Orzelski: *Historia Polonica* ab a. 1572—1576. lembergii kézfrati példány 128. l.

²⁾ Orzelski id. m. 129—130. lev.

latnak, Miksa császár segélye, a német birodalom és Spanyolország szövetsége, a Csehországgal való összeköttetés, az európai hatalmak barátsága, a csárral való szövetség, Rudolf megkoronázott magyar királylyal való testvériség: mind meg annyi hathatós érv Ernő főherczeg mellett. Ezeken kívül pénzbeli segélyt is ajánl a császár a katonák zsoldja, az állami adósságok fizetésére s az üres kincstár ellátására. Végül jogaik és kiváltságaik szentül megtartását igéri. ¹⁾

A szép szónoklatnál nem kevesebb hatással volt az osztrák párt hiveire a 20 pontba foglalt ígéretek felolvasása. Előjogaikat, a törvényeket és szokásaikat megtartja és növeli. Adományokat, hivatalokat csak honfiaknak osztogat. Poroszország és Livonia felett a német birodalommal fennálló versengést megszünteti s Masovia feletti jogigényeiről az osztrák ház önkényt lemond. A tengeri hajózást Dániával szabályozza s a 70 német város (a Hanza) szövetségét visszaállítja. A bari örökség s nápolyi javak ügyét Lengyelország javára elintézi. Szövetséget létesít Spanyol-, Magyar- és Csehországgal, s a császár egyéb országaival, főképen pedig a német birodalommal; confederatiót az ellenség ellen a dán, svéd és moszkvai fejedelemmel. A külföldi kereskedést előmozdítja. Békét köt a törökkel. Ha Magyarországon folya a háború, lengyel és litván nem alkalmaztatnék, legfőlebb mint önkénytesek zsoldért. A végek oltalmára négy várat építtetne. A krakkai egyetemet s tanárait új stipendiumokkal gazdagítaná. Lengyeleket s litvánokat a csász. udvarban s más tartományokban is alkalmazna. Ha a mult választásnál tett ajánlat, száz lengyel és litván ifjú külföldön neveltetése s a bornak Magyarországhól vámmentes behozatala helyett inkább tetszik megfelelő költség zsoldosok fizetésére: első évben ad 300,000 forintot (és pedig a választás után két hó alatt 100 ezeret, a többi 200 ezret az év folyamán), a második évben 100 ezeret, azután megegyezés szerint. Az állam függő adósságait és

¹⁾ Legatio nomine S. C. Maestatis ab suis oratoribus in comitiis electionis Varsoviae recitata per rev. et ill. principem Martinum, episcopum Vratislaviensem. (Krakkai egyet. kvár: cod. Karnkovius v. 160. f. 191. és a Szalay Ágoston gyűjteményében lévő egykorú (1576.) Persteincodex 1. l.)

a katonáik zsoldját kifizeti. Végül ezeken kívül igéri mind-
azt, a mit más jelöltek felajánlanak. ¹⁾

A császár követei után *Ferdinánd főherczeg* részéről a
követség elnöke, gr. Thurn Ferencz, beszélt. A »grandaevus
senex« ²⁾ ifjúi hévvel s a fantasia csapongó szárnyalásával
magasztalja urát. Dicsőhymnusa a byzantinismus kitűnően
sikerült remekének mondható. Attól kezdve, hogy szemének
tekintete olyan, mint a sasé, ajkairól a kegyesség méze foly s
valami kimagyarázhatatlan bűvös varázs vonzza azt, a ki köze-
lébe jut — egész addig, a hol páratlan lelki tulajdonságait
magasztalja s hadi, polgári erényeit apró részletekig sorolja
elő: nem egyéb az oratio, mint egy égigemelő dicsőítés. A fő-
herczeg bőkezűségéről szólván, azt mondja, hogy ő erről csa-
ládjában a leghíresebb, pedig ismeretes családja határtalan
liberalitása, mit egy anecdotával jellemez. Mikor az öreg (I.)
Miksa császárt egyik bizalmas embere bőkezűségeért gán-
csolta, azt felelte a császár: Szó se legyen erről többet, tudd
meg, hogy én osztrák házi és nem más fejedelem vagyok. ³⁾
Nem kevésbé merész állítás, hogy Miksa császár (a II.) a leg-
nehezebb ügyekben Ferdinánd szavára, mint oraculumra hall-
gat, a főherczeget nagy becsben tartja és az osztrák ház oszlo-
pának nevezgeti. ⁴⁾

Természetes, hogy e szerfölötti magasztalás a Ferdi-
nánd felé hajlókat elragadta. Hatott az, mikor a főherczeg
nyájasságát példákkal illusztrálta; annyira leereszkedő, hogy
legigénytelenebb alattvalója is bátran közeledhetik hozzá; tör-
vényhozói működéséről tényeket — a tiroli statutumokat —
említhet. Vitézsége jellemzésére a török-magyar, szász és
helvét háborúk hőseként tünteté fel. De még inkább tetszett

¹⁾ Declaratio conditionum ab oratoribus S. C. Maiestatis in priori
interregno, tum in his comitiis electionis tam in genere, quam in specie
propositarum et certo promissarum. (Krakkai egyet. kvár. Cod. Karn-
kovius v. 160. f. 189.)

²⁾ Orzelski id. m. 124. l.

³⁾ »Neque posthac de his mecum conferas, meminisse enim te
oportet, me Austriae, non alterius familiae esse principem.«

⁴⁾ A császár »Serenitatem suam in summo precio habet et colum-
nam domus Austriae appellare non veretur.«

az, hogy a cseh nyelvet, mint anyanyelvét beszélvén, lengyelül érintkezhetnék alattvalóival. A császárt s Ernő főherceget nem akarja akadályozni, mondja az oratio; de mégis biztatja a lengyeleket, hogy Ferdinándot, mint a család legjelesebb tagját válaszsák.

Igéretei a következők: 150,000 tallért ajánl a végek őrzésére s az ország belső véderejére; 50,000 tallért a végvárak építésére. Az elzálogosított királyi javakat kiváltja, az adóságot letörleszti. Tartományai (Tirol stb.) jövedelmeiből Lengyelország javára fog sokat fordítani. Az ellenséggel szemben, ha a rendek jónak látják, saját tartományaiból edzett német katonaságot is fog alkalmazni. ¹⁾

Ferdinánd főherczegé után a *svéd király* követségét hallgatták ki. III. János szövetséget ajánl a czár ellen, a hadi költség egy harmadát mindig hajlandó viselni. — Ajánlatot tesz a lengyel és svéd fenhatóság alatt levő livoniai részek egyesítésére, úgy, hogy a svéd királyfi bírná azt lengyel hűbér gyanánt. Ez esetben visszaszerezné a czár által elfoglalt részt is; — azonkívül elengedné 14 év óta sürgetett tartozásaikat. Ha pedig őt (a svéd királyt) a lengyel trónra meghívnák: egyesítené Svéd- és Lengyelországot, biztosítaná a vallásbékét. ²⁾ Ha őt nem akarnák: azt tanácsolja, hogy válaszsák meg Jagelló Annát (ne féljenek az asszonykirálytól, ott van Anglia példája, mily jólétnek örvend Erzsébet uralma alatt) — és tegyék helyettesévé a svéd királyfit, a ki fiágon az egyedül élő Jagelló. ³⁾

A lengyelek azonban Livonia átengedéséről hallani sem akartak. A mi kevés rokonszenvet még megőriztek a svéd király iránt, az is szerte foszlott, midőn Lorichs tapintatlanul fenyegetéssel akarta érvényre juttatni követségét.

¹⁾ Ferdinánd főherczeg követeinek oratioja és a feltételek, 1575. nov. 14. (a bécsi á. ltr. Pol. és a Szalay Ágoston gyűjteményében levő Perstein codexben).

²⁾ De religione nec disputatio, nec mutatio ulla unquam timenda; quae etiam citra hoc certis legibus et juramento praecaveri et stabiliri possunt.

³⁾ Lorichius András, a svéd követ oratioja a b. á. ltr. s a Perstein cod. Szalay Ágoston gyűjt. — *Orzelski* 125. lev.

II. *Alfons ferrarai herczeg* követe (Baranovius Sándor), ki a svéd után következett, fejedelme magasztalásában nem sokat enged Ferdinánd főherczegének. Elmondja a család ósrómai eredetét, magas rokonságát, hadi, polgári és tudományos érdemeit. Atyja, II. Hercules ferrarai herczeg, anyja Renata XII. Lajos francia király leánya, ő maga férfi kora teljében (41 éves). Már mint 17 éves ifjú harczolt V. Károly — s később a török ellen. Hízelkedik a lengyelek hiúságának, hogy a herczeg a lengyel nemzetet már előre megszerette az Olaszországban tanuló, testben és lélekben egyaránt szép és kitűnő lengyel ifjakban. *Ajánlatai* (melyeket 16 pontban sorol elő) a következők: Szabadságaikban megtartja őket. Mit se tesz a rendek nélkül. Méltóságot csak honfiaknak ad. A békét a rendek és különböző vallásfelekezetek között megőrzi.¹⁾ A krakkai egyetemet reformálja, tudósokkal, művészekkel ellátja, s a magáéból fizeti őket. A muszka ellen saját költségén 4000 olasz lövészt tart 6 hóig, s pénzbeli segílyt nyújt olasz birtokaiból. Az államadósságot kifizeti. Olasz birtokai jövedelmét Lengyelországba viszi. A franciaországi Carnutum herczegséget, melyet örökségi jogon bír, Lengyelországnak ajánlékozza; ha a francia királyok kiváltják, akkor a váltságdíjat. Ötven lengyel ifjat fog taníttatni olasz egyetemeken. Választása után két hó alatt az ország védelmére 300,000 frtot tesz le.²⁾

Nov. 15-én a német birodalmi fejedelmek követei járultak a rendek elé, utalván a német birodalommal fentartandó jó viszonyra és érdekközösségre, magasztalták a osztrák házat és Ernő főherczeget ajánlották.³⁾

Csak ezután került a sor *Báthory követsége* meghallgatására (nov. 15.). Blandrata György üdvözli a rendeket ura nevében s utal azon barátságos viszonyra, mely a lengyel és

¹⁾ Pacem inter ordines tuebitur, etiam inter dissidentes de religione. A vallásbékét csak ő, és a svéd hangsúlyozza, a többiek kikerülik ez ügy bolygatását.

²⁾ A ferrarai követ oratioja megvan a b. á. ltr., az udv. kvtár 8668. cod. és a Pernstein cod. Szalay Ágost gyűjt. — Orzelski 126. l. Heidenstein 75. l.

³⁾ Oratiojuk a b. á. ltr.-ban és a Pernstein cod. — Orzelski 128. l. Jelentésük a mainzi érseknek nov. 15-ről (b. á. l.)

magyar nemzetet összeköti. De utal főképp arra, hogy a dicső, győzhetetlen Sarmatia nemcsak a szomszéd országoknak, hanem az egész Európának védfala; oly ház, melynek égésétől méltán félhet a szomszéd, mert lángbaborúlással fenyegetheti az egész kereszttyénséget. Azért, mikor az erdélyi fejedelem arra gondolt, hogy követét ide küldje, nemcsak buzgó vonzalom, hanem mintegy szent félelem érzete vezérlé. Kéri a rendeket, hogy magán érdekeiket félretéve, egyedül a közjót, a haza javát tartsák szem előtt. Jól tudják a rendek, hogy őt, sorsával meg lévén elégedve, nem vezeti hiú uralomvágy, tisztában van azzal is, hogy nemcsak dicső dolog Lengyelország koronáját viselni, de egyszersmind súlyos teher. Ő, mint szomszéd országnak barátságos fejedelme, a köztársaság ügyét szeretettel, hévvel fogja felkarolni, *karját, vérét, életét, minden vagyonát örömet ajánlja föl. De ugyanezt ajánlja habozás nélkül bárkinek, kit a lengyelek királyul választanak. Nem tagadja, hogy az osztrák háznak sokkal tartozik, korántsem akarja a császárt akadályozni, sőt kész a maga részéről is teljes erejéből elősegíteni törekvéseiben, a miért is kéri, hogy az első helyet a császárnak engedjék át. Rajta kívül a többiekkel elfogadja a versenyt.*

Ezután hirtelen áttér Blandrata a fejedelem ajánlására. Érveit két csoportra osztja. Egyikben a két ország rokon vonásait állítja párhuzamba, másikban Báthory egyéniségét jellemzi találóan, nemes egyszerűséggel s alig pár sorban, néhány ecsetvonással, a fejedelem valóban jól talált arczképét nyújtja.

Mindkét nemzet szokásai, törvényei, viseletmódja hasonlók — úgymond — fegyverzete, hadszervezete, vallása, szabadsága, társadalmi életük egyenlő, összeköttetésük régi. Ezért voltak eddig is közös királyaik; ezért lehetnek a legkönnyebben szövetségben s egymásnak segélyére.

A fejedelem királyi tulajdonságai: jámbor kegyesség, cath. hitében állhatatosság, jó nevelés, kiváló képzettség, jó erkölcsök, nemes szerénység és humanitás, bőkezűség, szép élettapasztalat, hadi erények, jártasság a had és béke ügyeiben, igazságosság, serénység, türelem, munka és fáradságbírási, komoly megfontolás, mély judicium, kitűnő emlékezőtehetség; szép testalkat, bámúlatos vitézség és jó egészség; mind az, a

mi egy királyban leginkább kívánatos. Némelyek a lengyel nyelvben való járatlanságát kifogásolják, pedig nincs miért, mert latinul (a hogy az előkelők s a nemesség legnagyobb része ért s az államügyek intéztetnek) a fejedelem nagyon szépen beszél (elegantissimus), sőt lengyelül is ért annyira, hogy egy év alatt könnyen megtanúlhat. Hogy a szultán adófizetője volna, az nem igaz, mert ő szabad, eddigelé senki által le nem győzött fejedelem; az ország az (Erdély), mely a békeért adót fizet; ez sem ő alatta, hanem éppen Izabella királyné alatt kezdődött. Így hiszem (teszi hozzá Blandrata), hogy a lengyel rendek is örömet fizetnének adót, ha a szultán Moldovát nekik adná. Ő, mint lengyel király teljesen szabad és független lenne. Hogy a török igától félnek, a miért a szultán őt ajánlotta: arra könnyű megfelelni, mert szultán csak két kérlelhetlen ellenségét (az osztrákot és muszkát) nem ajánlá s a mi tanácsot adott, azt barátságosan, jó indulatból, az ország követinek felelve tette s esze ágában sincs ártani a lengyeleknek.

Ajánlatai: 1. Szabadságaikat, törvényeiket, vallásukat tiszteletben fogja tartani. 2. Minden államadósságot kifizet. 3. Mindent visszaszerez, a mit a muszka elfoglalt s e célra, ha kell, saját harczedzett sergeit is segítségül adja. 4. Törökkel, tatárral állandó békét tart fenn. 5. Az ország határait megerősíti. 6. Bejövetele előtt 200,000 frtot küld az ország szükségleteire, ellenséges betöréstől való oltalomra. S a mint bejő, személyesen, nem hadvezérek által, fog hadat vezérelni, kész lévén életét is feláldozni a köztársaság üdvéért. 7. A nem rég tatár fogságba került russiai nemeseket közbenjárásával és saját költségén kiszabadítandja. Egyebekről, különösen az adókról és minden szükségletéről akkor, ha a rendek a fejedelem felől valamit határoztak. Kéri végre Blandrata, »a fejedelem titkos tanácsosa és ez alkalommal oratora«, hogy ha új követeket küldene a fejedelem, azokat meghallgassák. ¹⁾

Mert a fejedelem újabb követe, *Berzeviczy Márton* erdélyi alkanczellár útban volt újabb útasítással és teljhatalommal a lengyel rendekkel való tárgyalásra. A felhatalmazás hiányában Blandrata nem is lépett maga személyesen a rendek elé,

¹⁾ Az erdélyi követei oratioját lásd az okiratok között.

csupán írásban adta be fentebbi követségét. a mi felolvastott. ¹⁾ Nehány nap múlva megérkezvén a betegeskedés miatt késlekedő Berzeviczy, most már teljhatalommal léptek mindketten a senatus és a lovag rend elé (nov. 25-én), élőszóval ismételték az előbbi követséget, az ígéretek s előterjesztették egyszersmind a fejedelem életrajzát, melyet Berzeviczy szintén magával hozott. ²⁾

Az erdélyi első követség után (nov. 17-én) hallgatták ki a csupán levelet hozó muszka követet s a második követség után a későn érkező török csauszt, ki által a szultán levelet küldve, ismételte régebbi hármass ajánlását, köztük Báthoryt. ³⁾

A királyjelöltek ígérétei közül legnagyobb hatással voltak a nemességre Báthory ajánlatai, melyek »óriási mozgalmat idéztek elő, és sokakat elhajlítának az osztrák pártról.« ⁴⁾ Ellensúlyozására az osztrák követek mindent elkövetnek, a császár ajánlatait írásban is benyújtják; a pápai nuntius buzgón működik éjjel nappal a császár mellett, titkára (Josephus monachus) »életét is veszélyezteti fegyverek és ágyúk beszerzésével.« ⁵⁾ A császáriak gyötrő bizonytalanságban lesik az ese-

¹⁾ *Orzelski* 128. l. »Lecta Georgii Blandratae legatio . . . , quae literis fidei, quibus confirmanda legatio esset, caruit.

²⁾ *Orzelski* id. m. 137. lev. »A senatu nuntius missus (a nemességhez), qui denuo Transylvaniae principis oratores advenisse deferebat, admonens, ut si equites legationem nosse vellent, certas personas audiendae eidem mitterent. Missi ex palatinatibus denuo singuli, oratores porro G. Blandrata et M. Berszeviccius Transylvaniae procancellarius priorem legationem repetierunt, literis fidei, quibus antea caruerant, tum vero a principe suo curriculo allatis, senatui atque ordinibus redditis et perlectis.« — *Bethlen* Farkas úgy magyarázza Berzeviczy küldetését (II. k. 392. l.), hogy Blandrata által a lengyelek sürgették, hogy a császár ellen is versenyezzen a fejedelem s azért küldte volna Berzeviczyt. De a nyilvános oratio, melyet először Blandrata benyújtott, majd élőszóval ismételték, erről nem szól; Berzeviczy titkos utasításában azonban benne lehetett. *Bethlen* szerint (401. l.) Berzeviczy hozta volna a 7 pontból álló ígéretek is, de már előbb is benyújtotta azokat Blandrata. Berzeviczy a teljhatalmú felhatalmazást hozta a fejedelem nevében való tárgyalásra.

³⁾ A szultán levelét közli *Bethlen* Farkas II. k. 402. l.

⁴⁾ A császári követek nov. 16-iki jelentése.

⁵⁾ A horoszlói püspök a császárnak 1575. decz. 5-én alig győzi dicsérni a nuntius és titkára buzgalmát.

mények folyamát, előre látják, hogy a választás sikere a nagyszámú köznemességtől függ, »ezeket pedig mind megnyerui a borzasztó összeg miatt lehetetlen.« Még december elején is pénzt sürgetnek a császártól, mert naponként szakadoznak el a párthívek. ¹⁾

III.

November 18-án kezdődött a szavazás és pedig először a senatus házában, s azután a vajdaságok sátraiban. Lassan haladt, mert az előbbkelők hosszabb szónoklatban indokolták szavazatukat. Az első napon mindössze öten szavaztak. A primás az osztrák ház érdemeit magasztalván, a császárra szavazott. Báthory ellen azt hozza fel, hogy a török adófizetője. ²⁾ A krakkai püspök rokonszevvvel szólott Báthoryról. Nehéz helyzetben vagyok — úgymond — régi és kedves viszony köt össze vele. Erényei által régen kivívta szeretetemet. El kell ismernem kiváló tehetségét, nagy tudományát, nemes erkölceit, hadászati ismereteit, vitézségét a veszélyben, igazságosságát, közkedveltségét övéi között, jelességét a közügyekben; annyi szép tulajdonság van ő benne magában, a mennyi alig volt az összes erdélyi fejedelmekben. ³⁾ S hogy még sem ő rá, de a császárra szavaz, azzal indokolja, hogy Báthory a török adófizetője és ajánlottja s nem hiszi, hogy szabadon uralkodhatnék, aztán meg a belviszályt is alig volna képes legyőzni.

A plocki püspök Ernő főherczegre, s az esetre, ha ő fiataltsága miatt nem választatnék, a császárra adja szavazatát. A chelmi püspök szintén Ernő főherczegre szavazott.

A világi senatorok között (a krakkai várnagyság ürese-
désben lévén) első volt a krakkai vajda, ki az osztrák ház el-

¹⁾ A cs. követek 1575. decz. 5-iki jelentése.

²⁾ Heidenstein id. m. 78. l.

³⁾ A krakkai püspök Báthoryról »*Difficili in loco versor, veteri et iucunda necessitudine cum illo coniunctus sum. Virtus, quae vel in hoste amabilis est, me iam pridem etiam amore illius incendit. Do itaque illi summum ingenium, concedo multas et expositas literas, tribuo spectatae fidei, non adimo scientiam rei militaris, suavitatem suorum, fortitudinem in periculis, iustitiam domi, charitatem inter suos, summam gloriam foris, quae tanta omnia sunt in hoc uno, quanta vix in omnibus Transsylvaniae principibus fuerunt.*» (b. á. ltr. Pol.)

len nyilatkozott, de szavazatát későbbre akarta fentartani, s midőn a primás és nagymarsal által felhívatott, hogy szavazatát ne tartogassa utóljára, mint a király szokta: Rosenberget nevezte meg.¹⁾ Báthory érdekében kártyáit kijátszani még nem látta időszerűnek.

Másnap nov. 19-én a sandomiri vajdának adta először a szót a marsal. Kostka, ki maga is a nemzeti párt egyik jelöltje, Piast mellett szónokolt, de, mert látta, hogy a többi senatorok ellene vannak, a császárra adta szavazatát.²⁾ Utána még heten szavaztak 19-én.

Így folyt a szavazás nov. 20-án és 21-én is, mígnem az összes jelenlévő senatorok (mintegy 50-en) leszavaztak. Az eredmény a senatusban a következő: kizárólag a császárra szavaztak = 15-en, Ernő főherczegre magára = 7-en, Ernőre vagy Miksára, vagy az osztrák házra általánosságban = 8-an, kizárólag Piastra = 8-an, Piastra vagy a svéd királyra = 2-en, a Ferrarai herczegre = 5-en, a svéd királyra magára = 2-en, (feltételesen a Piasttal szintén 2-en s Annával együtt: 1; tehát a svédre összesen 5-en), Rosenbergre = 2-en.³⁾

¹⁾ Vota polonica pro novo rege eligendo. 1575 nov. 18—21. b. á. ltr. és udv. kv. 8668 meg 8736 cod. A varsói szavazás más leírása a 8668 cod. 152. l. — Heidenstein 81. l. Orzelski 132. l. Zborowski az idegen király ellen beszélve, felhossa Nagy Lajos példáját, a ki azt mondta volna a királyságra hívó lengyel követségnek: *nem jó két népnek egy király, ép-úgy, mint két nyájnak egy pásztor*. S midőn a követek unszolására mégis elfogadta a királyságot, Lengyelországban soh' sem időzött »Podoliát a magyarok elfoglalták, a törvényszékekről Budára kellett felebbezni, gubernatorok triumviratusa kormányozta az országot, végre Zsigmond német királyt adta a lengyeleknek, a kit arrogans uralkodása miatt a lengyelek elűztek.«

²⁾ Palatinus Sandomiriensis nominavit Pyastum, in quem quia reliquos aegre assentiri animadvertit, nominavit caesarem. (Vota polonica, stb.)

³⁾ A császárra szavaztak: a primás, a krakkai, plocki püspökök, a sandomiri, vilnai, rawai vajdák, siradi, przemysli, sanoki, polaneci, nakli, brzesti, sochaczowi, serpei várnagyok és a vicekancellár = 15. Ernőre: a chelmi püspök, a siradi, trocki, podlachi, kulmi vajdák, lencici, medireci várnagyok, (köztük a lencici Ernőre és Annára együtt) = 7. A császárra vagy Ernőre: a trocki, lemergi, litván-brzesti, kulmi várnagyok = 4. Ernőre vagy osztrák házra a vilnai várnagy = 1. »Ex domo Austriaca«: a sremski, lubaczowi várnagy és a nagymarsal = 3 (határo-

Legtöbb szavazatot kapott tehát a császár s utána sem fia következik, ha a kizárólag Ernő főherczegre adott szavazatokat vesszük, — de a Piast jelöltség. Azonban az osztrák házra esett szavazatok együttvéve (= 30) a senatus nagy többségét képviselték. — Ferdinánd főherczeg a senatusban külön szavazatot nem kapott, még kevésbé a muszka czár. Báthoryra is csak egyetlen szavazat esett s ahhoz is csak másodsorban juttatja őt Zborowski András udv. marsal, a ki első sorban a ferrarai herceget ajánlgatta.

A senatus után a nemesség kezdett szavazni. A lovagok nagy serege összegyűlt a nemesi sátorban s mindenekelőtt elnököt választottak (Sienieckit) s elhatározták, hogy vajdaságok s azok kebelében pártok szerint fognak szavazni, s hogy a szavazás a végtelenbe ne nyúljon, a pártok szónokokat választanak, a kik jelöltjeik mellett, pártfeleik nevében, beszéljenek.

A nemesség soraiban mindenik jelöltnek voltak pártlívei, még a czárnak is, de két fő pártot lehetett megkülönböztetni már a szenatus szavazása alatt: a *Habsburg pártot*, s az ennél sokkal erősebb *nemzeti pártot*, a mely türelmetlenségének és nemtetszésének zajos közbekiáltásokkal adta jelét, midőn a senatusban a Habsburgokat magasztalták.

Nov. 22-én kezdődött a nemesség szavazása s eltartott egész nov. 30-áig. Az első szónoklatot Czarnkowski tartá az

zatlan összesen = 8.) Osztrákpárti együttvéve = 30. *Piastra*: a lublini, brzestí, betzi vajdák és a kaliszi, zarnovi, malogosti, dobrzini, przemeti várnagyok = 8. »Palatinus Lenciciensis: Piastum, vel quia difficilis concordia: Svedum. — Castellanus Gostinensis est in sententia pal. L. pro Piasto, vel Svedo.« Összesen tehát *Piastra* = 10. A *Ferrairia*: a poseni, inowloci, »raciazensis«, ciechanowi várnagyok és az udvari marsal = 5. A *svéd királyra*: a kaliszi, lencici vajda és samogitiai várnagy, a podlachi az infansnővel, a gostini Piasttal föltételenen; összesen = 5. *Rosenbergre*: a krakkai vajda és a »castellanus Czechoviensis Tarnowski: caesarem, Ferrariansem commendat, perstringit Rosenbergium« = 2. *Anna infansnőre*: a lencici várnagy Ernővel együtt, a podlachi a svédvel föltételenen = 2. *Báthoryra* csupán Zborowski András szavazott, de ő is a Ferrarai után csak = 1. (Összeállítva a »Vota polonica pro novo rege eligendo« alapján b. á. ltr. és udv. kv. — L. Okmánytár. — V. ö. Orzelski id. m. a szavazatokat, Báthoryról 135. l. Zborowski A. »Ferrariansem principem probavit, secundum huuc Bathorum, Transylv. principem commendavit.«)

osztrák ház érdekében, ¹⁾ utána Orzelski, a történetíró szónokolt Piast mellett, mindketten Nagy-Lengyelország részéről. A nemzeti király legékesebben szóló védelmezője volt Zamojski, kit az egész kisorosz föld szónokává választta. — Hatalmasan érvel az osztrák uralom ellen, példákat idéz Magyar- és Csehország történetéből, gyűlölettel festi a németek zsarnokságát, kevélységét, int a törökkel való béke fentartására, s hazai királyra szavaz. ²⁾ A nagy hatást, melyet Zamojski szónoklata előidézett, Zborowski Kristóf kísérlette meg ellensúlyozni a császár érdekében. Ő is magasztalta a Piast jelöltség eszméjét, de az osztráktól több előnyt vár. Ha nős Piastot választunk, — úgymond — felesége, rokonai s barátai is mind uralkodni akarnának; ha nőtlent: vajjon melyik uralkodó fogja leányát egy lengyel nemeshez adni? — A ki ma még barátom s együtt eszem, iszom vele (mint brat-tal), holnap már fejedelmem lenne, hajlonganom kellene előtte s felséges uramnak nevezni; de mert nekem nem tetszenék magamhoz hasonló előtt térdetfejet hajtanom: baj származnék belőle, felbomlana a rend az országban. A sok herczeg, ki az országban a nemzeti király családjából keletkeznék: elfoglalná a vajdaságokat, püspökségeket, minden országos hatalom annak az egy családnak kezébe jutna. — Nagyon jellemző az is, midőn nyíltan bevallja, önmagukról, hogy biz ők legkevésbé szeretik a rendet, a justitiát: Piastnak szemet kellene hűnynia minden rendetlenségre, látva nem látna, hallva nem hallana, s a közrend és igazságszolgáltatás szenvedne alatta. Csak a császár elég hatalmas rendet tartani, más valaki, ha *egy anyjával jönne is le királynak közzénk*, a mi mostani életmódunk mellett, — nem szeretvén, de gyűlölvén a rendet, — *nem boldogúlhatna velünk!* ³⁾

Zborowski Kristóf s a többi császár-pártiak érvei nem tántorították meg a nemzeti pártot. A mint nov. 30-án befejezték a szavazást, a roppant többség Piast párti volt. A litvánok s poroszok csekély számán kívül csak a mazurok egy kis töredéke nyilatkozott az osztrák mellett. Decz. 1-én híva-

¹⁾ Czarnkovii oratio pro Austriaco. Heidenstein 84. l.

²⁾ Zamoiscii pro indigena oratio. Heidenstein 86. l. Orzelski 138.

³⁾ A varsói szavazásról egykorú tudósítás a b. udv. kv. 8668 cod. 125. l.

talosan kinyilatkoztatta a lovagrend marsalja, hogy a nemesség Piastot kíván, csupán csekély töredék szít a császárhoz.

Kezdődött az izenetváltás a senatussal. A nemesség a senatushoz küldendő követül megválasztá egy »ékesbeszédű« tagját, Zamojskit, a ki Piastot ajánljon, s az osztrák párti töredék Czarnkowskit, hogy a császárt védelmezze. A senatusnak természetesen az utóbbi beszéde tetszett jobban,¹⁾ s a nemesség meggyőződött arról, hogy a senatus nagy többsége hallani sem akar nemzeti királyról. — De minthogy király nem léteben a senatus mondja ki az országgyűlés határozatait, a nemesség méltán tarthatott attól, hogy a senatus vagy megvárja szétoszlásukat, vagy nem törődve tiltakozásukkal, kikiáltják a császárt királylva, s így, ha a nemesség a senatus körében megmaradna, ez által szentesítené határozatukat.

A Piast párti nemesség tehát decz. 2-án a senatustól külön vált, de a törvényes választási mezőn belől gyűlt össze. A senatus »szopa«-jában mindössze egy maroknyi lovag (a csekély osztrákpárti töredék) maradt hátra. Kész volt tehát ismét a szakadás (secessio), mint Stężycén. A mit a császár utasításul adott végső esetre követeinek, végre hajtotta az ellenpárt a maga érdekében. — De így egyik sem volt jogos választó forum: sem a senatus magában, sem a nemesség. Ez utóbbiak a törvényesség látszatának megnyerésére, hogy mindkét rend képviselve legyen náluk: azt a kérelmet intézték a senatushoz (decz. 2-án), hogy a Piast párti senatorokat meg egyezés végett hozzájuk menni engedje. A senatus tiltakozása daczára a krakkai, lencici, lublini, belzi vajdák, lencici, és żarnowi várnagyok átmentek a nemesség táborába. Később a sandomiri vajda is követte őket. S most a fölbátorodott nemesség küldöttei által azt kívánta a senatustól, hogy a császártól elállva (repudiato caesare) Piastot fogadjon el. A senatus ellenben azt sürgette, hogy nevezék meg valahára névszerint királyjelöltjüket. Tüstént megteszik — válaszoltak a lovagok — mihelyt látják, hogy ők a császárról lemondanak.²⁾ Csak akkor térhetnek el a császártól — izenték vissza — ha nála érdeme-

¹⁾ A csász. követek jelentése 1575. nov. 28—decz. 2.

²⁾ Si caesarem amotum viderent.

sebb jelöltet állítanak. A vitát az éj szakítja meg. Decz. 3-án újra kezdődött s egész nap tartott a vita, végre a nemesség engedett, igérvén, hogy legközelebb megnevezi jelöltjeit. ¹⁾

De előbb elejét akarván venni a Piast jelölt elleni kifogásoknak, bizottságot küldöttek ki, mely a nemzeti király hatáskörét körülírja. Meghatározták, hogy a választandó király fiai és vérrokonai magas hivatalokat ne viselhessenek, fiainak és rokonainak százezer frtnál többet érő jószágot ne vehessen, a mit az ellenségtől meghódít, az legyen az övék, a királyi jogok gyakorlása pedig a rendek ellenőrzésére bízott s a király mellé minden vajdaságból néhány nemes rendeltetett. ²⁾

E föltételeket azon kéressel küldték át a külön ülésező lovagok (decz. 7-én) a senatusnak, hogy ne halogassa tovább a választást s mert látni való, hogy minden vajdaság piastit akar, álljon el a császártól. Nagyobb megnyugtatósúl, daczára, hogy a piastiak nagy része protestans volt, kimondották, hogy megelégesznek kath. királylyal is, jelöljön ki nekik bárkit a senatus, csak Piast legyen. ³⁾ Feleletül azt nyerték, hogy a császár-párt nem állhat el a maga votumától, mert *ő képezi a józanabb részt* (sanior pars), hajoljon meg a Piast-párt. A sandomiri, podoliai és rawai vajdák s többen a nemesek közül küldettek a lovagrendhez az egyezés létesítésére. Az ékeseszóló ilyvói vajda (Mielecki), a ki csak nem régen is Piast mellett s az osztrák ház ellen 3 óráig szónokolt, ⁴⁾ s bár nyiltan kimondá a senatusban később is, hogy *ő szíve szerint piasti*, de látva az ország állapotját a császárra szavaz: ⁵⁾ most egy óráig tartó beszédben inté a nemességet, hogy a közbéke

¹⁾ A császár párti senatorok abban bíztak, hogy akár egy, akár több jelöltet nevez meg a Piast-párt, »eos odio omnibus fore, non tantum propter genus, mores, verum etiam propter fortunarum tenuitatem.« A boroszlói püspök a császárnak. Varsó, 1575. decz. 3,

²⁾ A csász. követek jelentése, Varsó, 1575. decz. 7—12.

³⁾ Da man vermeint, dass man gedechte ein Evangelium nit einzudringen, so theten sie anzeigen, dass sie mit einem Papisten zufrieden sein wollten. A cs. követek 1575. decz. 7.

⁴⁾ »damit sy viel verfüert und abwendig gemacht, wirdt der almechtige Gott, alls böse falsche leuth ieren verdiensten nach noch strafen.« A varsói szavazásról b. udv. kv. 8668 c. 152. l.

⁵⁾ A csász. követek jelentése 1575. decz. 5.

kedvéért álljon el a nemzeti jelöltségtől. A lovagrend azt felelte, hogy ha a senatus eláll a császártól, ő is lemond a Piastról, különben (tették hozzá nyomatékosan) *készek a legvégsőre is* (ad extrema). Mit értenek a legvégső alatt, *verekedés is értendő-e az alatt?* ¹⁾ kérdezték a senatorok. A verekedés nem szándékuk, de véleményük mellett mindvégig megmaradnak, s mivel a senatorok nem akarnak a Piast-jelöléshez fogni, ám jól van, majd jelölnek ők! felelte a nemesség küldöttsége. Hiszen ezt sürgetik régóta, válaszolták a senatorok nem minden gúny nélkül. ²⁾

Végre decz. 9-én a nemesség megnevezte jelöltjeit: Kostka János sandomiri s Tenczyński János belzi vajdát. Csak ez kellett a büszke senatoroknak, hogy tudják, kit akar föléjük emelni a nemesség; mindent elkövettek, hogy a jelöltség elfogadásától őket visszariaszassák. Kostka mentegette is mindjárt magát, hogy ő kicsi e méltóságra; Tenczyński egyelőre hallgatott. Minek következtében a primás elérkezettnek látta az időt, hogy a császárt ünnepélyesen proklamálja s a keresztet kezébe vévén, elkezdé: In nomine patris. . . De a mérsékeltőbbek az elhamarkodás veszélyétől félve, elhalasztották a következő napra. ³⁾

Másnapra (decz. 10-én) a választási mező táborhelylyé változott. Kora reggel mindkét párt teljes fegyverzetben, nagyszámú ágyúkkal, egész csatarendben foglalt állást a mezőn; az urak felfegyverzett nagyszámú szolgálkival, a nemesek teljes számmal, — mintha ütközetet akarnának vívni. Egy hajszálon függött a polgárháború kitörése. Még egy utolsó kísérlet történt a kiegyezésre. A krakkai püspököt a nemességhez küldötték, hogy egyezsége intse őket, a nagymarsal pedig a senatus végzéséből felszólítá a sandomiri és belzi vajdákat: el akarják-e vállalni a királyságot s vagy meghajlanak a császár előtt? Kostka szerényen visszautasítá a jelöltséget, Tenczyński büszke lengyel-nemesi önérzettel azt felelte, hogy *ő meg akar maradni nemességében, melyben atyái is éltek haltak, neki nem kell a királyság!* A senatus, a mely így lemondatta őket a jelöltségről, a plocki

¹⁾ »Ob auch schlege darmit sollten verstanden werden.« Decz. 7-iki jelentés.

²⁾ A választás menete decz. 7-én.

³⁾ A csász. követek jelentése. Varsó, decz. 12.

püspök által köszönetet szavazott nekik s az eredményt a nemességgel közölni határozta.

E közben a nemesség újból a senatushoz izent. A küldöttség szónoka Zamojski szemrehányást tett a császári követeknek, hogy ha valóban oly kitűnő kegyes úr a császár, követei miért alkudoznak egyetlen renddel, a miből nem származhatik más, mint az ország romlása s oly szakadás, a minő a hatalmas Magyarországon végbe ment. ¹⁾ *Ők nem akarnak a magyarok sorsára jutni, nekik nem kell idegen király!* — Maga a boroszlói püspök felelt, mentegelve a császárt, hogy Italiában és Dániában is békét csinált. Magyarországról jobbnak látta hallgatni. A kiegyezés végett mindkét párt tagokat választott. Ez a közös bizottság mindent megkísérlett az ellentétek kiegyeztetésére; Secigniowski, Ferdinánd főherceget is javaslatba hozta, de hiába: a másnap (decz. 11.) késő éjig tartott alkudozásnak nem lett eredménye.

Decz. 12-én a senatus, a mely biztonság okáért, félve a fegyveres nemességtől, Varsó alá húzódott és szekérsánczczal vette magát körül: a podoliai, sandomiri vajdákat s a nagymarsalt küldé utolsó kísérletkép a nemességhez, azon kikötéssel, hogy ha este felé vissza nem jönnek, a primás declarálni fogja Miksát. Úgy is lőn. A három küldött késett, a császári párt tovább várni nem akart, s a hanyatló nap sugarainál az ország primása királylyá kiáltá Miksa császárt ²⁾ »a szentháromság, atya, fiú és szentlélek nevében, Lengyelország és Litvánia senatusa és lovagrendje akaratóból.« ³⁾ A leáldozó nap, mintha

¹⁾ »Ain welcher trennung das, was in dem mächtigen kunigreich Ungarn sich zugetragen, erfolgen mochte.«

²⁾ A csász. követek jelentése 1575. decz- 1-étől.

³⁾ *Formula nominationis reymi d. archiepiscopi Gnesnensis Maximiliani II. Rom. imp. in regem Poloniae 12 Dec. 1575.* In nomine sanctae et individuae trinitatis, patris et filii spiritus sancti, cujus nutu et providentia omnia reguntur: ego Jacobus Dei gratia archiepiscopus Gnesnensis, primas, utriusque senatus, simul atque equestris ordinis regni et magni ducatus Lithuaniae consensu, sermum et potmum Maximilianum Christianorum imperatorem in regem Poloniae et magnum ducem Lithuaniae nomino, ea tamen lege, ut per sacram ejus Caes. Maitem, ejusdemque oratores, certa atque inviolata fide omnes firmentur et serventur conditiones et articuli, qui utrique ordini et usu nostrae reipublicae esse

előre jelezte volna Miksa napjának hanyatlását. A nominatio ugyan zavartalanul ment végbe, mert a nemesség a senatus követeivel lévén elfoglalva, nem tudta, hogy mi történik a senatusban, mely a választási mezőn ugyan, de félreeső helyen a város alatt ülésezett. A nominatio így, mintegy alattomban, nagyobb félelem, mint lelkesedés közt megtörténvén, mindenki sietett a városba menekülni, a hol a főtemplomban te deumot tartottak.¹⁾ Többé el sem hagyták a várost, melyet ágyúkkal és fegyveres néppel erősítettek meg; a választási mezőre ki-menni többé nem volt bátorságuk.

A decz. 12-iki leáldozó nap Miksáé volt, a 13-án felkelő a Báthoryé. A nemesi tábor kora hajnaltól zúgott, zajongott a mezőn, elkeseredve a történetek felett, melyben nemesi szabadságuk ellen merényletet láttak az urak részéről. Kivont karddal, óriási lármával tiltakoztak Miksa választása ellen, s csak nehezen voltak visszatarthatók, hogy vérontást ne idézzenek elő. Velök volt a krakkai, sandomiri és be'zi vajda. Az utóbbi kettőt még egyszer felszólították a királyság elfogadására; de ezek újra (harmad ízben is) visszautasították. Megjelent köztük a tisztos ősz krakkai püspök is, kérve, hogy nyugodjanak belé a megtörtént király-választásba; de válaszul szemrehányó és sértő szavakkal illették. Azután két küldöttséget indítottak Varsóba: protestáltak a senatorok s a cs. követek előtt a törvénytelen választás ellen s hozzátették fenyegetőleg, hogy más-kor is megtörtént már, hogy a senatorok a nemesség nélkül és ellene határoztak, de a nemesség nemcsak fölülkerekedett, hanem az afféle dolyfős urakat az országból kiűzte; ez most is megtörténhetik, mert a nemesség életét sem szánja szabadságáért. E kemény izenetre, melyet a győzelem előérzete sugalt, Dudith felelt lengyelül; a primást egyik követ puskát szegezve rá, hallgattatta el.²⁾

videbuntur. Quod ipse Deus omnipotens ad nominis sui gloriam et rei-publicae nostrae commodum et ornamentum promovere, ac perficere dignetur. (Krakkai hg. Czartoryski kvár, Teka Naruszevicza 84. k. 78. sz.)

¹⁾ »Metuentes cuncti, ne equites resciscentes, vim sibi inferrent, sine ordine quisque potuit. fugitivi evadabant.« *Orzelski* 148. l.

²⁾ »Archiepiscopo quidpiam tum ad ea loqui volente, unus legatorum Martinus Lvovius selopetum, quod prae manu fuerat, in hunc diri-

A nemesség hallani sem akart a császárról, de nemzeti királyról is le kellett mondaniok. Most érkezett el az alkalmas pillanat arra, hogy a krakkai vajda Báthory mellett sorompóba lépjen. Ő, ki eddig kétes magatartást tanúsított s a senatusban Rosenbergre szavazott, s a ferrarai mellett is működött: most kiadta a jelszót Báthory mellett. Egy van csak a jelöltek között, ki a császárral megmérkőzhetik, egy harczias fejedelem, a ki Ausztriának ellensége, ki csak nem régen tűnt ki fényes hadi tette által s a ki a szultán védelmével is dicsekedhetik! *Báthory neve, kit az előbbi szavazás alkalmával egyáltalában nem emlegettek, most, mint varázsige hangzott fel a nemesség ajkain, feléje fordúlt minden szem, tőle remélvén immár egyedül, hogy a gyűlölt osztrák uralomtól megszabadítja őket. A mily hirtelen tűnt fel, ép oly gyorsan emelkedett szerencse csillaga. Mellette nyilatkoztak a nagylengyelországi vajdaságok, Przyemski Szaniszló ezek nevében melegen ajánlotta, s a népszerű Gorka Szaniszló gróf lelkes szónoklatot tartott mellette s a vajdaságok nagy része kinyilatkoztatta, hogy az idegenek közül egyedül Báthoryt kívánják. ¹⁾*

A volt Piast-párt másik része új jelszót adott ki: meg kell választani Annát; ha férfi Piastot nem találtak, legyen női Piast királyuk. Zamojski, a russiai, podoliai, belzi vajdaságok élén, tűzte ki az ő zászlaját. Az eszme népszerű volt. De hogy uralkodjék női király? Adassék mellé kormányzóul a sandomiri és belzi vajda, de Anna fogadja meg, hogy osztrák főherceghez nőül sohasem megy. Ki legyen tehát király: Báthory, vagy Anna? Könnyű volt a compromissum, hogy mind a kettő: *Báthory vegye nőül Annát s együtt uralkodjanak.* — Mindez néhány óra alatt történt.

Nagy volt az öröm a nemesség táborában, hogy ily hirtelen megtalálták a visszatorlás módját. Tüstént követeket küldöttek a hercegnőhöz, hogy fogadja el a királyságot és királyi férjül Báthoryt. Anna hálás szavakkal köszönte meg a Jagelló családhoz való ragaszkodásukat, de magára nézve az a nehéz-

gere cupiens: comprime, inquit, scelerate senex vocem! neque enim tanti es, quantum periculi toti regno in sano scelere heri contraxisti.«
Orzelski 149. l.

¹⁾ Orzelski id. m. 149—150. l.

sége volt, hogy ő a senatus gyámsága alatt állván, egy magában nem határozhat, forduljanak a senatushoz. Ez a gyöngé vonakodás újabb lökést adott a Báthory jelöltségének. Előbb Anna mellé *királyi férjül* emlegették, este azzal a jelszóval, hagyta oda a nemesség a mezőt, hogy másnap az erdélyi fejedelmet *királylyá* kiáltják! ¹⁾

Ily hirtelen támadt Báthory királylyá választása. ²⁾ Egy nappal előbb még senki sem emlegeti, másnap estére az összes nemesség érte lelkesül s harmadnap reggel királylyá kiáltják.

A császári követeket megrettenté a népszerű mozgalom. Sietve küldöttek a litvánokhoz, hogy az ingadozókat állhatatosságra intsek. A súlyedező hajóban evezőktől a mindennap megújuló szemrehányást nyerték feleletül, hogy a császár őket pénzzel nem segíti. Chodkiewicz egyenesen Báthoryra hivatkozik, a ki pénzzel gondoskodott az övéi védelméről, 16000 lovast és néhány ezer gyalogot (?) tart készen bevonulásra s a császár őket védelem nélkül hagyta. ³⁾ Ugyanakkor a cs. követek Báthory követeit (kiknek már előbb — decz. 1-én — megköszönték, hogy a császárról oly szépen nyilatkoztak) most írásban és szóval is felkérték, hogy ne tárgyaljanak a nemességgel, nehogy a dolog vérfürdőre vezessen. Ők nem vállalják el határozottan a koronát — felelték ezek — hanem tudósítják urokat, a ki azonban valószínűleg elfogadja. A senatus ugyanarra kérte az erdélyi követeket, s ígérték közbenjárásukat, hogy a császár Báthoryt kárpótolni fogja. A podoliai vajda, a ki személyesen ismerte Báthoryt, mert János Zsigmond temetésén ő képviselte a lengyel királyt, maga is írt a fejedelemnek, hogy ne fogadja el a választást. ⁴⁾ De a császárpártiak erőlködése hiába való volt.

¹⁾ A cs. követek jelentése, Varsó, 1575. decz. 13-áról.

²⁾ A cs. pártiak s követek nagyon kevésé tartottak Báthorytól. A boroszlói püspök ezt írja nov. 16-án: *»Transylvano, etsi is magno vi pecuniae pugnat, turcicum tamen nocet imperium.«*

³⁾ A cs. követek jelentése decz. 13-áról.

⁴⁾ A podoliai vajdának (a boroszlói püspök szerint) Báthory sokat köszönhet, hogy erd. fejedelemmé lön. A szerencsétlen püspök János Zsigmond helyett mindig *Hunyadi Jánost* ír; nem sokat forgathatta a magyar históriát. (Cs. követek tudósítása decz. 23-án).

A kitűzött napon (decz. 14-én) az öröm és lelkesedés zajától zúgott a választási mező, melyet egészen ellepett és hatalmában tartott a fegyveres nemesség; a császáriak ellenben a lovagok támadásától félve, a varsói várban húzták meg magokat. A nemesség röviden végzett. Követséget küldött Annához és a senatushoz, hogy egyezzenek bele a választásba s így a formalitásnak eleget téve, a krakkai vajda tanácsára s az összes vajdaságok kívánatára Sieniecki, az elnök, a nominatiohoz látott. Háromszor kérdezte harsány hangon: *akarják-e Báthory Istvánt, az erdélyi vajdát királyúl?* Háromszor zúgott rá visszhangul ezerek ajakáról, hogy: *akarjuk!* *Én tehát Báthory Istvánt Lengyelország királyául jelentem ki, azon kikötéssel, hogy Anna kir. hercegnőt nőül vegye!*¹⁾ hirdeté a nemesség elnöklő marsalja.

Tárogató harsogás, üdvölvés és ágyúdörgés hirdeté az ünnepélyes cselekvény megtörténtét. A tágas mező örömrivalgástól harsogott, s Varsó falai visszhangzottak Báthory, a király éltetésétől. A város falain belől mély csend uralkodott, a maroknyi császár-pártnak nem volt kedve Miksa éltetésével válaszolni.²⁾

Volt tehát immár királya Lengyelországnak kettő is. Mindkettő megválasztva saját pártja által. A pártok vitája és versengése most már a »választott király«-ok versenyévé változott át. Ki lesz a tényleges király? legnagyobb részt attól függött, ki lép fel erélyesebben, gyorsabban: a nagyhatalmú senatorok választottja-e, avagy a nagyszámú s nemesi jogaiért élőhaló lovagrendé?!

¹⁾ »Tandem Sennicius ex mandato omnium ter quaesitis cunctis, num Stephanum Bathorem Transylvaniae principem regem esse velent? terque cunctis consentientibus, inquit Stephanum, Bathorem vobis regem Poloniae pronuntio, qui ea lege rex creatur, ut infantem Annam conjugio jungat.« *Orzelski* 150. 1.

²⁾ Hogy Báthory választói mennyivel többen voltak, kitűnik a császárpárti jelentésekből is. *Rueber* kassai kapitány írja a császárnak (1575. decz. 25.), hogy Varsóban a városban körülbelől 1200 úr volt, a mezőn mintegy 5—7000 nemes (b. á. ltr. Hung.)

XII.

Nominatio, publicatio. — Választási feltételek (pacta conventa). — Követség a császárhoz és Báthoryhoz. — Útasítás a követeknek. — Az ellenpártok tusája. — A császár Báthoryt lemondásra szólítja fel. — Tenffenbach küldetése Erdélybe. Audientiák. Báthory és Berzevicy nyilatkozatai.

A lengyel alkotmány a királyválasztás formaságait így állapítja meg. A választók (a senatus és lovagrend) megegyezése után a primás a választottat megnevezi (nominatio), aztán az ország nagymarsalja kihirdeti (publicatio), erre megállapítják a választási föltételeket (pacta conventa), a mire a választott király követei urok nevében megesküsznek, s végül megszerkesztik a választási oklevelet (decretum electionis).

A nevezés és kihirdetés most egyik pártnál sem követte egymást közvetlenül, előbb mindkét részen a választási föltételeket állapították meg. A senatus épen Báthory választása napján (decz. 14-én) kezdi meg a tárgyalást a császári követekkel. ¹⁾ Mindenek előtt a császár ígéreteit veszik fel és saját kívánalmaikkal együtt 30 pontba foglalják az országos föltételeket. Erősen megkötik általuk a császár kezét. Azt kívánják, hogy *állandóan az országban lakjék*, és pedig 2 éven át Lengyelországban, egy évig Litvániában; két év leforgása alatt egyáltalában el ne hagyja az országot, később is csak rövid időre távozzhat a senatus megegyezésével, nagy szükség esetén. Lengyel ügyekben *csakis a lengyel királyi címet használhatja*, a császárit nem, nehogy az ország a római birodalommal vagy más országokkal összekapcsoltnak látszassék s így tekintélye csorbúljon. Semmiféle földbirtokot, kastélyokat, várakat nem vehet, sem maga, sem hívei használatára. Lengyel ügyekben hazai tanácsosokra hallgasson, idegen ne avatkozzék az ország ügyeiibe. Jagelló Annát vétesse el Ernő főherczeg által; de ez

¹⁾ A cs. követek decz. 13-iki tudósítása.

ne praejudicáljon az ország jogainak ; e házasság daczára fen-
tartják szabad választási jogukat. ¹⁾

A herczegnőről való gondoskodás sakkhúzás akart lenni Báthory és pártja ellen. De roszúl számítottak. Mert a herczegnő, midőn a senatus szemrehányást tett neki, a miért a nemességgel tart a senátus ellen, melynek oltalma alatt áll és titkon Báthoryhoz nőül igérkezett: azt felelte, hogy midőn annyi jeles fejedelem versenyzett a koronáért s a nemesség őt kínálta meg vele, nem érti, miért ne fogadná el? *inkább akar ő uralkodó királynő, mint a király fiának felesége lenni.* Hiába intették ismételve is a senatus tutorságára, s hogy ne ámíttassa magát azzal, mintha uralkodó királynőjük lehetne ; a herczegnő megmaradt Báthory mellett, pénzt adott zsoldosok fogadására s egyengette királyi jegyese útját Lengyelországba. ²⁾

Báthory pártja is megállapította az erdélyi követekkel egyetértve a föltételeket. A választás előtt 7 pontban előterjesztett ajánlatokhoz mindössze néhány (4—5) föltételt csatolnak, nem zaklatják annyi sok apró-cseprő kívánalommal, mint a csúszárt az övéi (pl. a narvai hajózás, Bar, Prussia, spanyol szövetség, cím stb. ügye). *A legelső feltétel, hogy vegye el a herczegnőt, mint a kiról az ország rendei a Jagelló dynastia érdemeiért gondoskodni akarnak.* Ha a herczegnő meg találna halni, vagy a házasságtól idegenkednék, Báthory királyi méltósága épségben marad. Az ország törvényeit, szabadságait s Henrik törvény-
cikkeit erősítse meg. Az ország hirtelen való oltalmára ezer lovasra és ötszáz gyalogra zsoldot küldjön. Külföldi segítséget az országba ne hozzon, csupán a senátus és rendek beleegyezésével. Zsoldosokat az országból ne küldjön ki a rendek tudtán kívül. ³⁾

E föltételeket Blandrata és Berzeviczy aláírásukkal és

¹⁾ Pacta conventa Maximiliani imp. electi regis Varsó, 1575. decz. 17. (A krakkai hg. Czartoryski ltr. T. N. 84. k. 80. l. ; a bécsi ndv. kvt. 8668. cod. 91. l. latinúl és németül ; b. á. ltr. Pol. és Szalay Ágoston gyűjt. lévő Pernstein cod. (L. Okmánytár).

²⁾ A cs. követek decz. 23-iki tudósítása. »Mondják, hogy már 6000 lovaszt fogadtak, részben a herczegnő, részben Báthory pénzén.«

³⁾ Litterae pactorum et conventorum (decz. 14.) Báthory és Berzeviczy aláírásával megerősítve Meggyesen, 1576. febr. 8. (Okmánytár).

pecsétjükkel erősítették meg, épúgy mint a császár elé tűzött feltételeket a boroszlói püspök, Dudith, Logau Máté és a primás.

Henrik czikkelyei (melyek megerősítését mind a császár, mind Báthory feltételei közé felveszik) nevezetes alkotmányos jogokat biztosítottak a lengyeleknek. Többek közt, hogy *a király utódjáról semmiképen nem gondoskodhatik*, hogy a szabad választás épségben maradjon. A vallásszabadság érdekében alkotott confoederatio határozatait megtartja. Az országgyűlés beleegyezése nélkül lengyel hadakat még saját zsoldján sem vihet ki az országból. *Háború esetén, csak két hétre köteleztetik a nemesség felkelni*. Az ország határán kívül zsoldot fizet a király. Ágyúkat s hozzá való tüzérséget maga költségén állít. Nevezetes határozata, hogy *minden országgyűlés 16 ellenörző (custos) tanácsost választ a király mellé*, a kiknek tanácsával élni tartozik s a következő országgyűlésen ezek beszámolni tartoznak. Ebben mintegy a felelős ministerium eszméje van kifejezve. Országgyűlést minden két évben köteles összehívni (hat hétre). Hivatalokat csak honfiaknak adományozhat. ¹⁾

Mindezen föltételeket azzal a záradékkal közölték Báthoryval, hogy a jan. 18-án tartandó országgyűlésen ezekre vagy személyesen vagy követei által megesküdjék. Mert a nemesség elhatározta, hogy Báthory választásának megerősítésére, nemesi jogaik és szabadságaik védelmére *1576. jan. 18-án Jędrzejowban*, a krakkai vajdaság területén táborig *országgyűlést tartanak*, melyen az összes nemesség *felfegyverkezve* tartozik megjelenni. Az országgyűlést hirdető oklevélben bizonyítják Miksa választásának törvénytelen voltát »mint a kit a csekély ellenpárt alattomosan, a törvényes helyen kívül, szekértábor sánczai megett, külföldi csőcselék-csapatok védelme alatt, a nemesség felé irányzott ágyúk között választott.« Ők ellenben a kitzűzött helyen választották Annát és Báthoryt, a ki mint isten felkentje mel-

¹⁾ Henrik czikkelyei, melyeket Báthory Meggyesen, 1576. febr. 8. megerősít, megvannak lengyelül az ő átíratában (b. á. ltr. Pol.) Ugyanott 1575. decz. 18-áról »Articuli, quos rex Stephanus iureiurando promisit.« Megvan Szalay Á. gyűjteményében is a Pernstein cod. »Articuli regi Henrico oblati« ez. a. (Kiadva Dogiel: Cod. Dipl. regni Pol. (Vilna 1758.) t. I. 460. 1. és Noailles m. Henri de Valois t. III.)

lett, életökkel és javaikkal rendületlenül megmaradnak s méltóságát és biztonságát megvédelmezzük. ¹⁾

A feltételek megállapítását a választási decretumok megszerkesztése és az ünnepélyes kihirdetés (publicatio) követte. Miksa császár választási decretumában (1575. decz. 18-áról) meg van nevezve a primás, három püspök, 25 senátor és előkelő nemes. ²⁾ Báthory diplomáját aláírta három vajda s számos nemes a vajdaságok nevében, rá függesztvén viaszba nyomott pecsétjeiket (mintegy 80-at). ³⁾

A kihirdetést a császárpártiak nem nagyon siettették, sőt némelyek »addig míg pénz nincs« el akarták halasztani, hogy csak a nominationál maradjon a dolog, azt hozván fel okúl, hogy a publicatio által az ellenpárt tette ingereltetnék. Mások azt akarták, hogy a publicatio csak titokban, kis körben történjék. De a császári követek ebbe nem egyezvén belé, a kihirdetés decz. 18-án az ország nagymarsalja által ünnepélyesen végrehajtatott a varsói várban. A kérdésre: akarjuk-e Miksa császárt királyúl? mindnyájok nevében a primás felelt. A föltételekre azonban a követek nem akartak megesküdni, állítólag azért, hogy ne ingereljék az ellenpártot, tényleg azonban azért, hogy a császárnak a visszavonulási út nyitva maradjon. ⁴⁾

Báthory választásának publicatioja sem maradt el. *Két nappal a császáré után a varsói piacon hirdette ki ünnepélyesen Zborowski András, a királyság udvari marsalja. A királyválasztásról és a jędrzejowi országgyűlésről kiadott oklevelet*

¹⁾ A jędrzejowi országgyűlést hirdető oklevél 1575. decz. 15-éről megvan a b. á. ltr. Pol., ugyanott német fordításban.

²⁾ Miksa választási diplomája megvan a krakkai egy. kv. t. cod. Karn. 160. 228. l. és 158. cod. 391. l.; b. á. ltr. és Szalay Ágoston gyűjt. Pernstein cod.

³⁾ Báthory választási diplomája (maig is 78 függő pecséttel) a vörösvári gr. Erdődy-féle levéltárban őriztetik, hová a Rákóczyak révén került.

⁴⁾ A csász. követek jelentése, Varsó, 1575. decz. 19. A lengyel követség egy tagja Miksának, Lubnice, 1575. decz. 24. Quum juramento praestito non iam amplius regredi esset integrum praesertim C. Mtis V.◊

pedig külön is kihirdették a krakkai várban a káptalan által, majd a város piacán — s minden vajdaságban. ¹⁾

A választásról mindkét párt ünnepélyes követség által értesíté választottját.

A császárhoz 14 tagú követséget indított az osztrák párt, Łaski Albert siradi vajda vezetése alatt. ²⁾ Utasításul adták nekik, hogy 1576. jan. 8-án Olmüczben összejöjjenek s onnan sietve Bécsbe menjenek. Az audientián egyik közlők átnyújtván a választási diplomát, adja elő, hogy a miért olyan királyt óhajtottak, a ki a felzavart országot előbbi állapotába visszaállítani képes, ³⁾ nem az ifjú Ernő főherceget, hanem őt magát választották. Azután kérjenek titkos audientiát s azon adják elő, hogy »nem kevesen« találkoztak, ⁴⁾ kik választatása ellen tiltakoztak és Báthoryt az erdélyi vajdát választák királylyá Anna hercegnővel egyetemben; de vigasztalódhatik azon, hogy ő a nagyobb (?) és hatalmasabb párt ⁵⁾ választottja. Küldjön követet a jędrzejowi gyűlésre az ellenpárt megnyerése végett — és Báthoryhoz, hogy ne engedje magát az egész keresztyénség vesztére törő tanács által félrevezettetni. — A határszélre pedig küldjön katonaságot tüntetés végett, de vérontás, idegen őrség behozatala s főkép török támadás ne következék belőle. ⁶⁾ Egyáltalában az utasítás nagy óvatosságot parancsol s a lengyel állapotoknak oly sötét rajzolását,

¹⁾ »Welches . . . hat das Capittl des schlosses Krackhaw erstlich in schloss daselbst am offentlichen platz, hernacher am Marekht zu Krackhaw eröffnen, verrueffen zu jederman khundt machen lassen.« (Záradék a krakkai egy. kvtári péld. 158. c. 399. l.)

²⁾ A követség névsora a választási decretum végén. Köztük voltak: Wolski Dumin Péter vicekancellár, Czarnkowski Szaniszló udv. titkár, Firlej Miklós kazimiri kapitány, stb. De a vicekancellár harmadmagával elmaradt, így csak 11-en voltak a követek.

³⁾ »Qui ipsorum, quasi turbatam et perplexam rempublicam in pristinum statum et ad suam priorum perfectionem reduceret.« (Instructio.)

⁴⁾ »Nit wenig leutt befunden wurden, di sich . . . opponirn . . . u. St. Báthory Waivoden in Siebenbürgen zu einem khunig nominirt u. im alsपालdt infantem Annam zugegeben.«

⁵⁾ »A maxima et potiori parte reipublicae erwöldt sein.«

⁶⁾ »Sine effusione sanguinis et adductione extranei praesidii in regnum, praesertim autem a Turca — verhueten.«

mintha csak szándékosan akarták volna visszariasztani a császárt a választás elfogadásától. — Jöjjön be a császár tüstént, de gondoskodjék az ország biztonságáról, mert török tatár beütésre készen áll. Sok pénz kell a végházak, főképp Kamienec megerősítésére, őrséggel ellátására, belföldi csapatok szervezésére; rengeteg összeg kell az ország kül- és belellességtől való biztosítására. Azért nem esküdtek meg a föltételekre sem a követek, hogy a császár lássa s ő maga mérlegelje meg, hogy a föltételesen ajánlott koronát elfogadja-e vagy nem.¹⁾ A követek aztán tüzenek ki a koronázásra napot, s tudassák a primással, hogy ő kihirdethesse Krakóban, értesítsenek arról is, mikor és merre jön a császár, hogy ünnepélyesen fogadhassák.²⁾

Sokkal önérzetesebb hangon szól a Báthoryhoz küldendő követeknek adott útasítás. Ez a követség, melynek vezetője Tarló János lublini vajda, szintén 14 tagból állott, mint a bécsi, de jóval demokratikusabb jellegű. Mert míg a Bécsbe küldött követségnek fele senator (egy vajda, 5 castellán s egy főméltóság) s a többi is starosta és főnemes: addig az erdélyiek között csak egy a senator (magnificus), a többi mind nemzeti úr (generosus). Látszik, hogy amaz a senatus — s ez a nemesség követsége.

Drohobycz határvárost, a máramarosi havasok északi lábánál, tüzték ki találkozási helyül, hogy ott a követek 1576. jan. 6-án összegyűlve, haladéktalanul Erdélybe induljanak. Feladatuk volt, hogy ünnepélyesen meghívják Báthoryt a trónra, meggyőzzék őt választása törvényes voltáról, elfogadtassák vele a föltételeket. Az útasításon, a mely kijelöli az üdvözlő beszéd alapeszméjét is, meglátszik a Zamojski kitűnő tolla s a lengyel nemesség erejébe vetett kevély önbizalom. »Büszke lehet Báthory, hogy a keresztyénség annyi jeles fejedelme közül, oly sok szabadságban született férfi őt ítélte legméltóbnak a trónra. Siessen bejönni, mert ha némi csekély töredék nem mellette van is, beérkeztével az ellenpárt el fog

¹⁾ »Dieweil Ihr. K. M. die cron conditionaliter angetragen wirdt, nemblich, dass es bey Ihrer K. M. willen steet, dieselb anzunemen, oder zulassen.«

²⁾ A császárhoz küldött követek utasítása Varsó, 1575. december 19-éről (lengyelül és német fordításban Szalay Á. gyűjt. Pernstein cod.)

nőműlni. Az ország, mely annyira bővölködik fegyverfogható nemesekben s mely oly nagy kiterjedésű: gazdag tere lesz hadi erőnyei érvényesítésére, dicsőség szerzésére. — Annának, a kit királynéjokul választottak, legyen az ország kormányzásában oly derék társa, mint a minő dicső emlék fűződik a Jagelló család nevéhez.«

Nevezetes az az érvelés, melylyel az első titkos audien-tián a választás törvényességét kívánják bizonyítani. Az ellen-pártot mindössze három püspök, három lengyel, egy litván vajda s néhány várnagy és nemes képezi. De eltekintve e cse-kély számtól, a primás nominatioja azért is jogtalan és semmis, mert a senatus nagy részének s csaknem az egész nemességnek szavazata nem lőn tekintetbe véve. A különben is tehetetlen agg s mindenre rávehető érsek a császárt nemcsak a nemesség ellenére, de a mi fő, tudtán kívül, csalárdul nominálta, mert épen akkor a senatus küldöttsége járt a nemeseknél alku-dozni. Nem is azon a helyen történt a nominatio, melyet a törvény, mintegy szentséges jelleggel arra rendel. És mikor másnap a nemesség ott összegyűlt, hiába hívták oda az osztrák pártot, az a városból ki sem mozdult. Negyedízben történt most, hogy az érsek a nemesség ellenére nevezett királyt (többi közt Zsigmondot, a későbbi magyar királyt), de mindig a ne-messég választottja győzött. Azt hiszik, hogy a császár sem fogadja el a nemesség ellenére a koronát, ha látja Báthory hajlandóságát s nem fogja annak kitenni Lengyelországot, a minek atyja Ferdinánd Magyarországot kitevé. Ha Báthory nem fogadná el: akkor sem választanák a császárt. Ezt azon-bau remélik, nem fogja tenni, mert így Erdélyt is elvesztené, minthogy a törökben azon hitet keltené, hogy a császárral titkos szövetségben áll. Kérik tehát, siessen Krakóba, de előbb esküdjék meg a templomban a követek előtt a föltételekre s az ország törvényeire s hívei közül küldjön egy előkelő urat a házasság megkötésére. ¹⁾

A két ellenpárt nemcsak saját választott királyához kül-dött követséget, de kölcsönösen az ellenkirályhoz is, hogy óvást

¹⁾ A Báthoryhoz küldött követség útasítása 1576. decz. 16. (Lásd Okmánytár).

emeljen választása ellen és lebeszélje a királyság elfogadásáról. Így az osztrák párt Báthoryhoz Woroniecki Jakab loviczi prépostot, a primás unokaöcscsét küldé, a ki már egyszer járt Erdélyben, János Zsigmond halála után, mint a főkövet podoliai vajda titkára. Viszont a nemesség a császárhoz Zamojski Jánost küldé, kit a császári követek különösen figyelmébe ajánlanak a császárnak, hogy ha csak lehet kenyeresse le. ¹⁾

Egyik követ sem ment üres kézzel. Woroniecki a senatustól vitt levelet Báthorynak. Szivélyes és engesztelékeny hangon, de szépítve adják tudtára Miksa császár királylyá választását s azon reményöknek adnak kifejezést, hogy azt Báthory magára nézve is kedvesnek s az egész keresztyénségre leghasznosabbnak fogja ítélni. Igaz ugyan, hogy némelyek testvéreik közül ellenszegültek a rendek közmegegyezésének — úgymond a levél — s fenségedet királylyá kiálták, de azt úgy kell tekinteni, mint az atya szokta a fiak vétkeit. Kérik azért, nehogy úgy vegye, mintha az összes rendek választották volna. Emlékeztetik követei által tett ígéretére, hogy jelöltségét nem kívánja az osztrák ház ellenére érvényesíteni s hangsúlyozzák, hogy választott királyukat a császárt meg fogják védelmezni bárki ellen. Remélik, hogy nem fog olyanok tanácsára hallgatni, kik az ország és a keresztyenség békéjét felzavarnák. ²⁾

Báthory hívei viszont a császár előtt tiltakoztak törvénytelen választása ellen. Az ő részükről a három rokonérzelmű vajda (a krakkai, lublini, belzi) és a nemesség marsalja emelnek óvást. Milyen más színben tűnik fel a császár választása a nemesség előadása szerint. A császáriak az összes rendek nevében beszélnek s csupán néhány megtévedett testvért concedálnak Báthorynak; a nemesség előadása szerint a császárt mindössze a gnesdai érsek választá néhány senatorral, meg

¹⁾ »Welcher ein gelehrter, erfahrener, beredter und kühner Mann, auch eines grossen Vermögens, doch dabei geldgierig sei.« (Félreismer-ték, hogy lekenyerezhetőnek tartották!) A cs. követek 1575. decz. 23. jelentése.

²⁾ Az osztrák párti l. rendek levele Báthoryhoz. Varsó, 1575. decz. 19. (*Prayt Epistolae procerum r. Hung.* III. k. 204. l.)

sem kérdezve a nemességet. Kérik és intik a császárt, hogy a törvénytelen választást el ne fogadja. ¹⁾

Mindez még a varsói országgyűlésből történt, a honnan a pártok addig nem távoztak, míg mindent meg nem tettek, a mit választásuk diadalra juttatására előnyösnek hittek. A Báthory-pártiak meglátogatták a Varsóban lévő csauzt, tudósították, hogy a szultán ajánlottját választák, tehát tartson jó barátságot az országgal. ²⁾ A császári követek viszont a czárral tudatták a császár megválasztását és kérték, hogy írjon a lengyel és litván rendeknek, fejezze ki örömét és megelégedését a választás felett s ígérje meg, hogy hadi készülteivel fölhágy. ³⁾

A nemesség ereje tudatában s mintegy a győzelem előérzetében nyugodtan folytatja intézkedéseit s előkészületeit; a császár-párt fejtellenül kapkod ide-oda. Némelyek gyors, határozott és erőszakos fellépést ajánlanak, mások az ellenféllel s különösen az Annával való alkudozások (Ernő házassága) által remélik ügyök diadalát. ⁴⁾ A császári követek azt tanácsolják, hogy Miksa Olmützbe jövén, hadat gyűjtsön, hogy jan. 12-ére Krakkóban legyen, a Báthoryhoz menendő követiséget fogassa el a kassai kapitány által s mindenek felett pénzről gondoskodjék: 70,000 frt kell seregére a ruthének felől, a honnan a legnagyobb veszély fenyeget Báthory részéről; haladék nélkül ki kell fizetni a litvánoknak ígért összeget is. ⁵⁾ Legalább 100,000 frt volna szükséges, a minek egy hó alatt elküldését kénytelenek voltak megígérni. ⁶⁾

Nem sokkal vigasztalóbbak a párthívek jelentései és szerencsekívánatai sem. A plocki püspök »a választáshoz nem mer gratulálni a sulyos, csaknem elfogadhatatlan feltételek miatt« ; csak abban bízik, hogy az »erdélyi palatinus« sem fogja elfogadni az eléje szabott föltételeket, főkép az idős és ural-

¹⁾ A Báthory-párti nemesség levele a császárhoz. Varsó, 1575. decz. 15. (Lásd Okmánytár).

²⁾ A cs. követek decz. 23. jelentése.

³⁾ A cs. követek a czárnak 1575. decz. 16.

⁴⁾ A cs. követek decz. 23. jelentése.

⁵⁾ A cs. követek decz. 15.

⁶⁾ Decz. 19. jelentés.

kodó feleséggel. ¹⁾ Mások abban látták a veszélyt, hogy az ellenpárt Báthoryt és Annát együtt s nem egyiket a másik nélkül választotta, mert a népnek ez tetszik, a senatorok s a papság sem tehetnek a királyi család ellen, a litvánok és mazuroidok is kezdenek hajlani felé; pénzök van; ellensúlyozni csak úgy lehet, ha a császár tüstént az országba jő s addig is pénzt küld seregfogadásra. ²⁾ A leggyökeresebb hibául azt róvták fel magoknak a császárpártiak, hogy nem vették kellőleg számba az ellenfél erejét, Báthorytól kevésbé tartottak, azt hitték, komoly versenyre nem képes. Jól láthatták ugyan, hogy ambíciója nem hiányzik, van hozzá aranya is, de bíztak abban, hogy saját óvatos természete mellett akadályozva lesz az erdélyi zavarok által. ³⁾ A mulasztások jóvátételét csupán a gyors és erélyes fellépéstől remélték. Hadat kell gyűjteni, segílyt kérni a szász-, brandenburgi- és pomerániai hercegtől, vigyázni a törökre; ne menjen a császár a birodalmi gyűlésre (a hová készült), hanem Lengyelországba, írjon levelet az ország nemeseihez s szólítson fel minden vajdaságot a hűségre. Ezek a császárhoz menendő lengyel követség tanácsai. ⁴⁾

Laski a lengyel urak nevében benyújtott emlékiratában meg épen azt kívánja, hogy tüstént jöjön sereggel, előzze meg Báthoryt, foglalja el Krakkót, segítse a podoliai vajdát és Scigniewskit, kik Russia őrzését magokra vállalták; Kamienec,

¹⁾ »Ego de eo Mti Vrae gratulari non audeo, cum propter conditiones gravissimas et prope intolerabiles, tum vero propter tempora ita perversa, ut nusquam tuta fides esse videatur . . . Mihi rationes d. palatini Transylvaniensis non sunt cognitae, affirmant tamen quidam, quibus mores eius sunt perspecti, illum conditiones non esse accepturum, praesertim cum annosa et imperiosa uxore; et quod apud nos publice professus sit per suos oratores nolle illum petitione sua petitionem Mti Vrae inficere.« A plocki püspök a császárnak. Varsó, 1575. decz. 19.

²⁾ Zborowski Kristóf Kurzbachnak. Varsó, 1575. decz. 20.

³⁾ Báthoryt azok kiáltották ki hirtelen, »quorum erat iam ante empta a Transylvano fides.« . . . »Non negabant ambitiosum (Báthoryt), quum id ipsum misere congesti auri cumulus (Békésé!) erogatus testaretur, fatebantur tamen si non meticulousum, certe et cautum et ita impeditum, ut nec recenti suorum invidia percussus, res domi probe firmatus haberet.« A l. követség egy tagja a császárhoz. Lubnice, 1575. decz. 24.

⁴⁾ Kurzbach jelenti a császárnak, 1575. decz. 20. után.

Lemberg, Bar és Kiew, Posen és Kalisz nagyobb őrséggel látandó el; Erdélybe követet küldjön, a koronázásra napot tűzzön. ¹⁾

A jó tanácsok és vélemények árja nemcsak Lengyelországból özönlött Bécsbe: az udvar, a német, magyar és cseli tanácsosok mindmegannyian a lengyel királysággal foglalkoztak. Megszólalt a kassai kapitány is (Rueber), a kinek Báthory és a magyar mozgalmak felől megfigyelő szerep jutott. És ő a legerélyesebb fellépést ajánlotta. Körülötte voltak Békés Gáspár vert hadának maradványai, az erdélyi menekültek és clégületlenek, a kik váltig ostromolták a kapitányt: küldené csak őket a császár Báthoryra, meglátnák, hogy elfelejtené a lengyel királyságot. Nemcsak ezeknek szócsöve, de saját meggyőződését követi Rueber, midőn erélyesen felemeli intő szavát, hogy *ha a császár nyakára nőni engedi Báthoryt, rövid időn el fogja veszteni Magyarország többi részét is*. Mert a kassai kapitány jól látta, hogy a felsőmagyarországi urak között készül valami s mindnyájok szeme Báthoryn és a lengyel királyságon csügg; nem ok nélkül történt, hogy a hirdetett pozsonyi országgyűlésre senki sem igyekezett; tartott tőle, hogy az a *títkos összcsekküvés* a német uralom ellen, melyről már előbb jelentést tett a császárnak, ki fog törni, mihelyt Báthory elnyerendette a királyságot. ²⁾ Ő tehát nem nyugszik, hogy ismételve harczra ne tüzelje a császárt: hol Békés érdekében emel szót, hol krakkai híreket közöl, hol Báthory hadi készületeiről s a magyar katonák magához édesgetéséről tudósít, de száz szónak is

¹⁾ Ezaki a l. urak nevében a császárnak benyújtott memorialéja. 1575. végén.

²⁾ »Da Ew. Mt. den waida über Haupt wachsen lassen, so wirdet solches Ewrer Mt. nicht allein bey allen Völkern verkleinerlich sein, sonder *Ew. Mt. werden in kurzer Zeit umb das übrige Teil Hungern ganz und gar kommen*. Ew. Mt. haben sich gnedigist zu erinnern, was Ew. Mt. ich nun eins zeithero von heimlichen *conspirationen* geschrieben und sonderlich durch meinen Feldsecretari neulicher Zeit mündtlich entboten, dass würde nummehr alles, do dem weida die Sach gelingen sollte, ins werk kommen. Es geschieht auch nicht vergebens, dass kein Herr auf den landtag hinauf kommt, sy warten und lauschen nur auf den polnischen ausgang.« Rueber a császárnak. Kassa, 1575. decz. 22. (v. á. l. Hung.)

egy a vége: »*ha felséged a vajdának engedi a koronát, Magyarország kardhúzás nélkül elveszett!*«¹⁾

Hogy a császár nem követte e harczra hívó szöveget, abban része volt az ellenkező tanácsoknak is. Obersdorfer báró, a császár öreg bizalmas híve Prágából, nem helyesli a harcias tanácsokat. Ott van Magyarország példája, a mely hasonló pártvillongás között megtámadtatván, a török alá került; az történnék Lengyelországgal is. Báthory Krakóban ünnepélyesen kihirdettetett, hírja a királyi várat s a koronát, a török áll a háta megett. A szultán fiatal, dicsvágyó: kivonulása a keresztyénségre rettenetes lenne. Ne vállalja el tehát a pártos királyságot, míg egyezés nem jó létre. Közölje a dolgot a birodalom és országa rendeivel s ezek tanácsán induljon, tavaszra tetemes serget lehet előállítani, mely az ellenséget minden addig elfoglalható posíciójából kiszoríthatja. Tanácsát azzal végzi, hogy Báthoryhoz alkudozás végett jezsuitákat is kellene küldeni, mert azokhoz nagy bizodalma van a vajdának.²⁾

¹⁾ »Ich sag kurzumb, und wirdt eigentlich ervolgen, lassen Ew. Mt dem Waida die Cron, so ist das übrigteil Hungern on alles schwertziehen in weniger Zeit auch sein.« Rueber a császárnak. Kassa, 1575. decz. 26. 23. és 28. — *A kassai kapitány* 1576. márcz. 22-én újabban tudósítja a császárt a felsőmagyarországi »conspiratio«-ról, a melynek célja »dass sich das land aus Ew. M. gehorsamb gentzlich entziehen möge.« *Forgách* Simon főkapitány is velök tart. *Péchy* Gáspár azt izente Báthorynak, hogy »Ferdinánd császár volt az ő ura, de most felségedet nem, hanem a vajdát ismeri el urának s kész hűsége bebizonyítására »all sein vermögen herausen verlassen (Pécs-Újfalun) u. sich mit weib u. kind zu ihme hinnen begeben.« Erre Báthory azt felelte: »Es seie noch nicht zeit, er khäme Ime noch besser jeczo in diesem landt dienen, wann es aber zeit sein wurde, so wollte er es Inen wol wissen lassen.« — Az összeesküvésbe (Rueber máj. 28. jelentése szerint) bele voltak vonva az Erdélyiely határos megyék, fel egész Zemplén, Abaúj, Sáros megyéig. Az urak úgy, mint a nemesség, Ecsedi *Báthory* István és Miklós, *Dobó* (S.-Patakon) és jóbarátja *Sulyok* Ferencz, *Homonnai*, *Mágocsi* Gáspár, a kinek 300 jó lovasa volt. Az egész nemesség »ist voller unwillens« felséged iránt a katonaság sarczolásá miatt. Nyilvánosan beszélük, hogy majd Báthory fogja őket megszabadítani, a kinek annyi híve (anhang) van ott az urak és nemesség között, *hogy ha az országot el akarja foglalni* (umd das land annimbt) — a miről nem kételkedem, hogy meg fogja kísérteni — *minden nehézség nélkül az övé leend!* (b. titkos ltr. Hung.)

²⁾ *Obersdorfer* tanácsa a l. koronára vonatkozólag, benyújtva Pern-

A császár határozatlan, habozó természetének jobban megfeleltek a békés tanácsok. Inkább diplomatai úton, mint karddal óhajtotta megoldani a kérdést. Ebben az irányban teszi intézkedéseit. Mihelyt megválasztatásáról értesült (decz. 19-én), a követei által sürgetett százezer forint minélhamarabb útnak indítását igéri, de úgy, hogy ez ama kétszáz ezer forintba számítassék, melyet két hó alatt letenni kötelek. ¹⁾ Köszönő leveleket küld a senatoroknak, hűségre inti az ellenpárti előkelőket, köztük (válaszkép) a krakkai, lublini, be'zi vajdát, a nemesség marsalját ²⁾ s az egész ellenpártot, tudtván, hogy ő nem tágíthat, mert választása híre betölté egész Európát, tisztessége csorbúlása nélkül jogát nem hagyhatja. Hogy szavainak nyomatékot adjon s »övéibe szívet öntsön, az ellenfélben félelmet gerjeszzen,« fegyveres tüntetésről és hadikészüldés felől intézkedik. Cseh, morva és sléz földön lévő hadait hadi lábra állítja; a szász és brandenburgi választókat lovas segédsapatokért keresi meg szükség esetére. ³⁾

Míg az osztrák párt a szerencsekívánatok ⁴⁾ és jó tanácsok terén mozgott, addig Báthory pártja mindent elkövetett, hogy hatalmába kerítse az egész országot. A választási decretumot minden vajdaságban kihirdették, sereget toborzottak, az ellenpártiakat hol szép szerivel, hol erőszakkal magokhoz vonták: a császáriakkal szemben nem ismertek kiméletet, ⁵⁾ az érsek

stein által a császárhoz. Kelt Prága, 1575. decz. 31. »Ich kann nit bergen dass ich bericht, dass der sibenbürgisch Waida ein gross vertrauen zu den Jesuiten hat. Ob nun nicht gut und rathsam, dass sie (jezsuiták) neben andern zum Weyden abgefertigt treulich befurdern helfen, den weiden zu bewegen, dass er sich diser zertrenten erwelung nit annembe?«

¹⁾ A császár követeinek, decz. 19. Köszönő levelek ugyanakkor.

²⁾ Bécsből, 1575. decz. 29-én. Ugyanakkor Zborowski Andrásnak s az egész ellenpártnak. A porosz-lengyel városoknak decz. 31.

³⁾ A császár a szász és brandenburgi választóhoz.

⁴⁾ György slucki herczeg decz. 30. A pápai nuntius decz. 19. gratulál s örömét fejezi ki a kath. vallás győzelme felett. Madrutius cardinalis Rómából decz. 31-én gratulál s tudatja a pápa és a cardinalis collegium örömét.

⁵⁾ Generalis Poloniae maioris (a ki császárpárti volt) a nobilitate pene interfectus est, summus est furor ubique. Gorkanus St. 400 nobiles ex maiore Polonia adducit contra nos. Tudósítás titkos betűkkel 1575. végéről.

és plocki püspök javait ostromzár alá fogták, a litván senátorok s a nemesség előkelőit is magokhoz édesgették. ¹⁾ Nagy sulyt fektettek a koronázási város Krakkó megnyerésére. A krakkai vajdaságot és püspökséget ²⁾ a Báthory-párt uralta. De a város polgársága Miksához szítozott. Zborowski a vajda minden követ megmozdít, hogy Krakkó lakosait a császártól elidegenítse. ³⁾

A krakkai egyetem is részt vett a párttusában. *Az ifjúság Báthory mellett tüntet, a császárpárti rector betiltja. A tanulók Báthory választására örömvverseket csináltak s elmentek gratulálni a krakkai vajdához, a kitől jutalmúl 10 tallért kaptak. Alig tudta meg ezt a rector, hevesen kikelt a mozgalom ellen s a vers íróját az egyetemről kitiltotta. Aztán összehívta a bursák és scholák seniorait, beszédet tartott előttök, hogy az ő példáját kövessék s Miksa mellett tartsanak, legyenek meggyőződve, hogy a bursák jövedelmeit növelni fogja. S ezzel, mint a ki dolgát jól végezte, jelentést tett a császári követeknek, hogy elejét vette az egyetemről kiinduló, nagy mérvekkal fenyegető és tekintve Krakkó helyzetét — veszedelmes mozgalomnak. ⁴⁾ De azért Krakkó rövid időn, mint érett gyümölcs, hullott a Báthory-párt kezébe.*

II.

A bécsi burghban alig dördültek el az örömlövések a decz. 12-iki varsói választás hírére, a császár (még mielőtt Báthory megválasztatásáról hallott volna) gyors futárt indított Erdélybe a fejedelemhez. Jellemzi az udvar felfogását az a kegyelmesen leereszkedő hang, melyen a császár levelében Báthoryhoz, mint az ország egyszerű vajdájához, tegezve szól. Köszöni, hogy a varsói gyűlésen követei oly méltányosan nyilatkoztak róla, ezt tőle eddig mutatott hajlandósága szerint várta is, miután őt decz. 12-én »a senátorok s a nemesség legnagyobb része« törvényes módon királylyá választá, némely szakadárok azonban más királyt akarnak s többen köztük

¹⁾ A kaliszi castellán a császárnak 1575. decz. 23. és 24.

²⁾ Krasinski a boroszlói püspöknek decz. 20.

³⁾ Ismeretlen előkelő a császárhoz. Krakkó, 1575. decz. 23.

⁴⁾ Gorski Jakab a krakkai egyetem rectora Dudithnak, 1575. vége.

Báthoryra vetik tekintetüket: hiszi és reméli, hogy ezt nem fogadja el. Meg kell gondolnia a következményeket, főként azt, hogy ő szerzett jogát a lengyel trónra nem engedi. ¹⁾

A gyorsfutár decz. 27-én reggel ment át Kassán, a hol a kapitány még egy embert adott mellé az erdélyi készülődések megfigyelése végett. ²⁾ De a hang, melyen megbízatása szólt, korántsem volt alkalmas, hogy arra a holló szájából a sajtot kiénekelje. Báthory a mint a császár levelét elolvasta, ezt jegyezte meg rá: »*elég okosan és mesterkéltten van írva, de rajta leszek, hogy én is úgy válaszolhassak!*« — és sietett elküldeni a krakkai vajdának. ³⁾ A futárt pedig azon ürügy alatt, hogy lengyelországi követei visszaérkezését várja, jó sokáig visszatartotta Erdélyben.

Ezalatt megérkezett Bécsbe a »váratlan« és kellemetlen hír, hogy az ellenpárt »a hercegnőt királynévá választá, azzal a föltétellel, hogy menjen nőül az erdélyi vajdához, a ki így szintén király legyen.« Erre a hírre szükségesnek látta a császár főkövetet küldeni Erdélybe. *Teuffenbach Kristóf* szathmári kapitányt szemelte ki erre s azon megbízatással látta el: kövessen el mindent, hogy a vajda ne fogadja el a királyságot, a miért a császár kárpótolni fogja. Figyelje meg hadra készen áll-e, van-e török, tatár, moldovai s oláh segítsége s mennyi idő alatt képes útra kelni? ⁴⁾ Báthoryt pedig »jóságosan és kegyelmesen inti, mutassa meg, hogy a közjót szíven viseli; cselekedjék becsületességéhez és erényéhez s a császár várakozásához méltóan.« ⁵⁾

Teuffenbach jan. 10-én indul Szathmárról öt kocsival erdélyi útjára. ⁶⁾ Kolozsvár és Torda között találkozott a visszatérő bécsi futárral s a fejedelem választvivő emberével

¹⁾ Miksa Báthorynak. Bécs, 1575. decz. 22.

²⁾ Rueber a császárnak 1575. decz. 28. (Hung.)

³⁾ »Prudenter ac artificiose satis videntur scriptae, sed operam daturus sum, ut eadem arte possim respondere.« Dudith Ruebernek. Krakkó, 1576. jan. 18.

⁴⁾ A császár Teuffenbachnak 1576. jan. 1. Parancsoljuk »dich von stundan erheben, in aller eyl zu gedachten Weyda verfuegen, dass er sich bemelter khünigreichs Poln, der auf uns ordenlich beschehenen, auch solenniter publicirten wahl entgegen nit anneme.«

⁵⁾ Miksa Báthorynak. Bécs, 1576. jan. 1. Ruebernek jan. 2.

⁶⁾ Teuffenbach a császárnak jan. 9. (Hung.)

Siger Jánossal, a kiket visszavitt magával. Gyulafehérvárra érkezvén, jan. 14-én volt az *első audientia*, melyen a fejedelemnél egyedül bátyja Kristóf volt jelen. A kapitány átnyujtá meghívó levelét s átadta a császár köszöntését és izenetét. Báthory mindenekelőtt a futár késeletetéseért mentegeté magát, mert óránként várta lengyelországi követeit, Berzeviczy futár által izenvén jövetelüket. — A lengyel királyságra Báthory ezt felelte: ne tekintse őt a császár oly becsvágyónak és elbizakodottnak, hogy ő a királyságra törekedett volna, levelében írta, követei által izente, hogy a császárt válaszszaak. És mégis a legelőbbkelő lengyelek, reménységén felül felszólították, hogy ő is versenyezzen, a szultán is őt ajánlotta. Így történt aztán isten különös végzéséből, hogy a rendek legnagyobb része őt választotta. Hogy a császárt az érsek királylyá kiáltotta, az a törvény és jogszokások ellenére történt, a mi ellen a nemesség nemcsak óvást emelt, de *az érseknek magának is menekülnie kellett a várostól a fenyegető veszély elől*. A publicatio sem a rendes időben és helyen, hanem *éjjel a városban* történt. Így e választás nem jogérvényes. Az sem áll, hogy a rendek *legnagyobb része* választotta volna a császárt, mindössze négy vajda, ugyanannyi pap s egy maroknyi nemes; a litván nagymarsal, a ki leginkább buzgólkodott a császár mellett, most az ő pártján van. Ezek előre hocsátása után kereken kijelentette Báthory, hogy *mivel ő a királyságra nem tolt fel magát, hanem egyedül isten rendelte s a szerencse adta azt neki: saját veszélyére, becsülete rovására, tekintélyes nemzetsége kisebbségére szolgálva, hogy kibocsásson kezéből egy oly királyságot, a mely által országját és uralmát messze kiterjesztheti, hazájának hasznára lehet s tekintélyes házasság által nemzetiségét, utódjait nagygyá és hatalmassá teheti. És nemcsak árulónak (desertor), kislelkűnek és gyávának tartaná mindenki, de a török császár részéről a legnagyobb veszélyt vonná magára*. Semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy ha a császár a királyságot elnyerné, a török haddal támadná meg az országot.

Teuffenbach, a mint látta, hogy a fejedelem szavazat-többséget (pluralitatem votorum) tulajdonít magának, előadta a választás lefolyását úgy, a mint arról a császártól értesült. Kifejtette, hogy nagy veszedelem (jammer und noth) fog kö-

vetkezni abból, ha a fejedelem nem enged a császárnak; gondolja meg, hogy magát, hazáját, Lengyelországot és az egész keresztyénséget veszélybe dönti, mert a császár választatását *minden eszközzel* meg fogja védeni.

Báthory nem hagyta magát megtántorítani. Jól tudja ő, — úgymond — hogy a hol kardot vonnak, ritkán történik mind két fél vesztesége nélkül; de ő annak sem lenne oka, hanem magok a lengyelek, a miért ily fontos dologban szakadást idéznek elő. Ő nem elég arra, hogy egyezséget szerezzen: ám próbálja meg a császár, *ha sikerül a maga részére egyezséget hoznia létre, ő szívesen melléje áll*; máskülönbben nem teheti, hogy a neki felajánlott koronáról lemondjon, mikor az ő pártján vannak azok is, kik az ország kincsét, a koronát s a királyi jelvényeket őrzik.

A császári követ újabb ellenvetésére kigyúladt a fejedelem arcza s neki-hevülve (etwas erhitzt) szemrehányólag emlegette fel Békés pártfoglaltatását a császár által. Látszott, hogy még élesen sajog a seb, a melyet a császár méltatlan bánásmódja szívéen ütött. Békés fondorlatai arra vitték a császárt, — úgymond — hogy az ő hűségében ne bízzék, mentegőzéseit, kéréseit semmibe sem vette, elútasító választ adott mindenre, kegyvesztés és sanda gyanú kísérte minden lépését, kénytelen volt azért magáról gondoskodni; hogy hátát megvesse, hogy övéit megoltalmazza: a török császár védelme alá adta magát.

Teuffenbach nem nyelte el szó nélkül a szemrehányó szavakat, védelmére kelt a császárnak: hogy Békés dolgaiban nem volt része, s hogy azóta semmit sem akar Békesről tudni, sőt neki és társainak még csak szeme elé sem szabad kerülniök! ¹⁾ Ne kételkedjék tehát a császár kegyeiben és védelmében, és álljon el a királyságtól; gondolja meg »János vajda« (Zápolya) és Ferdinánd példájából, hova vezet az ellenkirályok harcza.

Isten rendelése ellen mit sem tehet a jó keresztyén! — felelte Báthory — a felajánlott koronát kára nélkül vissza nem útasíthatja, és hiába is tenné, a császár úgy sem nyerné el,

¹⁾ »Ja er und seine mitverwandten E. K. M. unter die Augen nicht khummen dürffen.« Teuffenbach jan. 16. jelentése.

mert a varsói országgyűlésen a rendek kimondották, hogy inkább a töröknek vetik alá magokat. Ha a császár bemenne Lengyelországba: török és tatár nyakára zúdulna. Mi haszna volna belőle, hogy egy harmadik nyerje el a királyságot, ha ő lemondana?!

A szathmári kapitány a török háborúval való fenyegetésre a török nagy veszteségeit hozta elő Máltán, Sziget alatt, Cyprusban és Tunis előtt, úgy hogy a háborúba-szállásra szokásos 300,000 embert nem tudná összehozni, s aztán a császár békére is tud lépni velök, avagy szövetkezve a spanyol királylyal, a választó fejedelmekkel, mekkora erővel állhatnának ellent a töröknek? — ily védelem mellett ő sem tarthatna a szultántól.

A fejedelem a kegyes biztatásokra röviden, de határozottan felelt: *Nem kívánom másnak a védelmét, mert a védett rendszeren bérével fizet a védőnek!* A lengyel királyság felől a jan. 18-iki jędrzejowi gyűlés fog végleg határozni, várjuk meg azt, hogy melyik választást erősíti meg! Máskülönben kifejezte a fejedelem, hogy szeretné tudni: minő kárpótlást ígér neki a császár? A követ ellenben tőle várta kívánságai jelzését. A ki a lemondást kívánja, annak kell ajánlania a kárpótlást, — válaszolta a fejedelem.

Ilyen sovány eredménnyel végződött a négy óráig tartott s késő éjbe nyúló ¹⁾ audientia. Báthory eléggé kimutatta, hogy eszeágában sincs lemondani; a kárpótlási föltételek kívánása (melylyel legfőlebb, ha időnyerésre számított) nem volt egyéb, mint a mit a császári követ később találóan »*spiegel-fechtung*«-nak nevez. ²⁾ Ezekről tesz jelentést Teuffenbach, midőn jan. 18-án a futárt saját kimerítő tudósításával és Báthory rövid, kimért levelével Bécsbe indítja. ³⁾

Báthory megkérdezte, hogy mennyi idő alatt jöhet vissza a futár a kárpótlási ajánlatokkal? — Tizennyolcz nap alatt, ha nem tartóztatja fel semmi, felelte a kapitány. — Tehát 20 napig várni fogunk! válaszolta Báthory.

¹⁾ »Gar in die nacht verlengt.« Teuffenbach jelentése jan. 16.

²⁾ Jan. 28-iki jelentésében Szathmárról.

³⁾ Teuffenbach hosszú jelentése Gyulafejérvárról jan. 16. és 17. megvan a b. á. ltr. és udv. kvt. 8668. c. 111. l., kivonatosan Szalay Á. gy. Pernstein cod. — Báthory levele a császárnak jan. 17. (b. á. l. Hung.)

Teuffenbach Gyulafehérvártt maradt, mert a császár meghagyta neki, hogy határozott felelettel térjen vissza. De mert teljhatalma nem volt a fejedelemmel alkudozni, meg akarta várni a futár visszaérkezését. *Jan. 19-én volt másodsor audientiája*, abból az alkalomból, hogy Blandrata visszaérkezett Lengyelországból (Berzeviczy Márton már előbb, jan. 11-én megérkezett) s egy török csausz is jött Erdélybe. Teuffenbach tehát időszerűnek vélte megkérdezni, hogy mire határozta magát a fejedelem: hajlandó-e a császár kívánságához alkalmazkodva lemondani?— Eléggé kifejtette a múltkor az okokat, hogy miért nem teheti, felelte Báthory, a lengyelek sem engednék, kiknek ünnepélyes követsége az ország határán van, a török meg, a mely legfőbb pártfogója ebben a dologban, ha a békét meg kellene is szegnie, még akkor sem engedné az ő választását megdönteni.

Teuffenbach ismételve elreccitálta múltkori érveit; Báthory viszont leczkét tartott neki a lengyel közjogból, választása törvényessége bizonyítására. Midőn pedig a szultán protectiója veszélyességét emlegette fel a kapitány, a fejedelem a muszkával vágott vissza. Ha ő a törökre, — úgymond — a császár meg a muszkára támaszkodik. Egyik olyan, mint a másik, csak vallásuk különböző. *A mint ő tarthat a török segílytől, hogy elnyelni kívánja őt: ugyanazt várhatja a császár a muszkától!* Nem zúdíthatja fel a törököt, tette hozzá nyomatékosan, mert ha egyszer a török kardja ki van vonva, azt a keresztyénség s különösen Magyarország bánná meg. Végül, hogy Teuffenbachot, a ki mindig csak a lengyel királyságra akarta terelni a beszédet, végkép elhallgattassa: ismét előhozta Békés dolgait s kijelentette, hogy ő kénytelen volt a töröknél keresni menedéket, mert a császár vesztére törekedett. Békés és Rueber most is fondorkodnak ellene a budai basánál, a kinek van annyi esze, hogy ajándékaikat eljogadja, de cselszövényeiket neki is megjelenti, mert most jó barátja, nem úgy, mint régen; Mehemet vezérbasa pedig »*az ő meggyújtott gyerityájának*« ¹⁾ nevezi őt s a császár által a portára leleplezésül beküldött credeti leveleit is visszaküldte neki.

¹⁾ »Ine waida seine angezündte Kertzen nendt.« Teuffenbach január 20-án.

Teuffenbach újra védelmére kelt a császárnak: hogy Békés dolgaiban ártatlan. Ámde legyen! fejezte be Báthory, ha mondja, el kell hinni; de én mégis jól láttam, hogy ő felsége engem ez országból ki akar űzni, és én fejem megvédésére ki nyújtám karomat s magamnak biztosságot és védelmet kell szereznem!

Ilyen szemrehányásokkal végződött a jan. 19-iki audientia. Láthatta ebből a császári követ, hogy Báthoryt nemcsak a dicsvágy, de a bosszú is hevíti.¹⁾

Hogy Báthorynak még csak gondolatában sem volt a lengyel királyság felett a császárral alkudozásba bocsátkozni, mutatják bizalmas hívei előtt tett nyilatkozatai. Azt hiszi a császár és a szathmári kapitány, hogy gyermekkel van dolguk (mondá egy alkalommal), hogy oly könnyen kibeszélhetik eszemből ezt a szép alkalmat magam és enyéim becsülete és méltósága emelésére. *Akárcsak az éhezőnek, a ki egy jó falatot tart szájában, azt mondanák: ne nyeld le, mert meghalsz tőle.*²⁾ Blandrata megérkezése még inkább megerősítette elhatározásában. *A királyságról nem mondok le, ha csak három napig, vagy csak egy óráig bírnám is a koronát; elmondhatom én is, mint Julius Caesar, hogy: alea jacta est!* Hiszen nemcsak Lengyelországot, de Erdélyt sem bírtam én azelőtt; megérdemli, hogy ezekért Somlyót kockáztassam! Teuffenbachot ilyen s ennél még önérzetesebb nyilatkozatairól tudósították. *Isten csodálatos dolgokra szemelt ki engem* (mondotta volna), *a min az egész keresztyénség el fog ámúlni!* Sőt vérmes reményeiben annyira ragadtatta volna magát (a császári követ értesülése szerint), hogy *jövendőbeli magyar királyságáról is ábrándozott.*³⁾

A császári követ beláthatta volna ezek után, hogy nincs

¹⁾ »Dieser mann ist sambt seinem onhang in der Rach u. Ehrgeitz gar ersoffen.« Teuffenbach jan. 20.

²⁾ »Es sey nicht anderst, dan man ein hungriker ain gueten piesen im Mündt, u. Ainer käme, sagundt: nicht schlicke ine hinab, du wirdest dran sterben.« Teuffenbach jan. 20.

³⁾ »Und solle sich mit wordten also gekützledt haben, dass man verstehen müssen, noch darzu khünig in Hungern werden.« Teuffenbach jan. 20. és 22.

mit keresnie Erdélyben. Jeleuléte kezdett terhére válni a fejedelemlennek, a kinek udvarában szorgos felügyelet alatt tartották Woronieckit, az osztrákpárti lengyelek követét (a kihez Teuffenbach szeretett volna hozzá férközni) — s a hová a lengyel és török követséget várták. De Teuffenbach nem ment. Azon tanakodtak tehát, mikép rázzák le nyakokról.

A sept. 19-iki audientia után a fejedelem késő este hozzá küldötte alkanczellárját Berzeviczyt, azon izenettel, hogy Mustafa csausz nála volt audientián s kérdezte, mit keres itt a német követ? A fejedelem azt felelte, hogy a végeken némi csatározások történtek s a követ a magyar és német foglyok kölcsönös kicserélése végett küldetett. A csausz gyanakodva fogadta a feleletet, s mert a fejedelem fél, hogy az igazi okot megtudja, s mert nem szeretné a török előtt magát gyanúba keverni, kérdezteti: megmondja-e küldetése valódi okát?

Teuffenbach azt felelte: mondja meg, úgy is megtudja előbb-utóbb, mert a császár a portán is tárgyalatni fogja a lemondást.

Az igaz, hogy megtudhatja, jegyzé meg Berzeviczy, de a törökkel nem jó tréfálni, mert a portától olyan parancsot kaphatna a fejedelem, a mi rá nézve nem volna kellemes s a mitől őt megkímélni szeretnék.

Ha a porta kiadatásomat kívánná is, erősködék Teuffenbach, jól tudom kitől és kihez küldettem, a vajdától függene, megtenné-e azt a követek személyét biztosító kiváltságok ellenére. De mert látom, a vajda szeretné, hogy országából távozzam: jól van, elmegyek, csak adjon határozott választ a császárnak, akar-e lemondani, vagy nem? »Ja oder nein, auf oder ab?« s abban az órában útra kelek. Máskülönbén kénytelen vagyok maradni s a császár akaratját teljesíteni életem kockáztatásával is.

Berzeviczy nem bírván elijeszteni: egy bizalmas embere által besúgatták neki, hogy másnap őrizet alá teszik. Jan. 20-án reggel Blandrata látogatta meg s újságolta Kornis (Gáspár, a máramarosi főispán tudósítása alapján, hogy Beregszász mellett 200 lovas portyázik. Ezzel is elugratására czéloztak. Teuffenbach végre megsokalta s jelentkezett a fejedelemnél (jan. 20.) s megkérdezte: kap-e már végleges választ, vagy

menjen ő is Meggyesre? hová a fejedelem éppen útra készült az országgyűlésre.

Azt semmikép sem tanácsolná, válaszolta a fejedelem, mert egy csausz van itt s jön a másik: gyanúba keverné őt, hogy a némettel praktizál, aztán meg nagyszámú lengyel lesz ott (a követség, kíséretével) s akadhatna közöttük vagy egy könnyűvérű (leichtvertiges gesindl), a ki gúnyt űzne belőle. S a vajda egyebet úgy sem felelhet, mint eddig, míg a császárnak más elhatározása nem érkezik, s míg a lengyel követséggel nem értekezik, mert *a korona felől való rendelkezés nem őt, de a lengyel rendeket illeti.* Útazzék csak nyugodtan haza, ha a császár elhatározása megérkezik, jelentse meg, ő a határra megy s egy óra alatt elvégzik a dolgot. ¹⁾

Két óra múlva a fejedelem indult Meggyesre, Teuffenbach pedig megkapta útlevelét, a mit nem kért: s ebből láthatta, hogy nolle velle mennie kell. Ott hagyta maga helyett hű emberét Pesthy Ferenczet, hogy tudósítsa a Meggyesen történeudokról s maga útra készült. De elindulása előtt még futárt küldött (Móré Jánost) Báthory után, írásbeli válaszáért, hogy »ne látszassék kiüzetni az országból« és útleveléért Bécsbe küldendő futárja (Haller György) számára. ²⁾ S azzal fölszedte sátorfáját s ment »csakuem gyalázatosan kiüzve az országból.« ³⁾

Báthoryt Monorán érte utól a futár. A fejedelem újra csak azt ajánlotta neki, hogy »nagyobb biztossága s ő felsége méltósága érdekében távozzék a teljhatalmú parancs megérkezéseig, a mikor aztán a lemondás felől tárgyalhatnak. *A ki távozik, hogy jobban felkészülve visszatérjen, kiüzöttnek nem mondható!*« ⁴⁾ — Teuffenbach Tordán várakozott e válaszra, a hol jan. 21-én a lengyel követség felett tartott szemlét sötét szemüvegén keresztül. ⁵⁾ Innen folytatva útját: jan. 27-én megérkezett Szathmárra, a honnan kesergő szívvel tett panaszos jelentést dicstelen erdélyi útvjáról, kifejezván, hogy Báthorytól

¹⁾ Teuffenbach 1576. jan. 20. jelentése a császárhoz.

²⁾ Teuffenbach Báthorynak. Gyulafejérvár, 1576. jan. 20. (Hung.)

³⁾ »Und also spöttlichen vast zum landt ausgestossen worden bin.« Teuffenbach jan. 28. jelentése. (bécsi titkos ltr. Hungaria.)

⁴⁾ Báthory Teuffenbachnak. Monora, 1576. jan. 21. (H.)

⁵⁾ Teuffenbach a császárnak. Torda, 1576. jan. 22. (H.)

nincs mit várni, mert bosszúval van eltelve Békés pártfogolása miatt.

Azalatt a futár megérkezett Bécsbe az első audientiáról szóló jelentéssel, s a lemondási kárpótlás-kívánással. A császár válasza az volt, hogy mert az ő királylyá választása annyira törvényes, hogy azzal szemben Báthorynak semmi joga sincs a koronára: neki semmiféle kárpótlással nem tartozik; de mégis a közjóért *nem ellenzi, hogy megkérdezze a vajdától, mit kíván ő kárpótlásul?* A mellett hosszasan előadja a varsói választást, erősen lovagolván a nominatio, publicatio, lengyel, litván, porosz együttes választás és szavazattöbbség érvein, hadd tudja Teuffenbach védeni választása törvényességét; küldi egyszermind a választási diploma másolatát. ¹⁾

De Teuffenbachnak nem volt többé alkalma vitatkozni Báthoryval, a kinek viszont nem volt már szüksége kárpótlási ajánlatokra. Mert a megyesi országgyűlésen elfogadta a lengyel királyságot. Febr. 8-án hajnalban (6 óraker) magához hívatta Pesthyt s azt mondá neki: azt hittem, 18 nap alatt válasz jő a császártól, de minthogy a futár 20 nap alatt sem érkezett vissza, a lengyeleknek leteszem az esküt. És a mitől Teuffenbach elesett: Pesthynek alkalma volt végig nézni az ünnepélyességeket. Délután 5 óraker újra magához hívatta Báthory Pesthyt s mielőtt útnak indítaná, előadta, miért fogadta el a királyságot. Magára vessen a császár, a ki Békést támogatta, hogy őt az országból kiűzze és életére törjön; ²⁾ azért kellett neki, »ő felségétől ellökötve,« máskép gondoskodni magáról. »*Isten végezéséből a szerencsét megtaláltam; most már felesküdtem a királyságra, s ha életembe kerül is, a megkezdett dolgot be akarom végezni!*« ³⁾ Ezzel a hírrel indult febr. 11-én Meggyesről s érkezett megbízójához Szathmárra (a rossz utak miatt csak febr. 18-án) a császári ügyvivő.

Teuffenbach követségének még egy rövid felvonása következett. Ő maga ugyan nem ment vissza Erdélybe, de titkárát *Radejk* Mártont küldötte be (febr. 7-én) a császár újabb megbízásával, a varsói választási diplomával, s a császár (ja-

¹⁾ Miksa Teuffenbachnak jan. 31., febr. 1. Báthorynak jan. 31.

²⁾ »Nach meinem kopf griffen hat.«

³⁾ Teuffenbach a császárnak, 1576. febr. 19. (Hung.)

nuár 31.) levelével, a kárpótlási föltételek kívánása czéljából.¹⁾ A titkár kilencz napig mulatott Fejérvártt, a míg választ kapott. Legtöbbit foglalkozott vele *Berzeviczy*, a ki a császár által küldött varsói edictumot költöttnek (fingirt) mondotta, mert a rendes törvényes választás, nevezés és kihirdetés, a szavazatok többsége és az ünnepélyes királylyá-avatás az ő urát érte, nem a császárt. *Berzeviczy* is hivatkozott Békés dolgaira²⁾ s végül kijelenté, hogy ura már letévén az esküt, útra készül Lengyelországba. Ha a császár megtagadja tőle a szabad átkelést Magyarországon, majd megtalálja ő az útát másfelé. *A volt lengyelországi követ s a kijelölt lengyelországi kancellár későbbi nyílt ellenségökről a czárról is nyilatkozott.* »Jól tudják ők, hogy a muszkától micsoda segítséget várhat a császár, hogy milyen állhatatlan barát s mily kevésbé lehet reá számítani! A császár meggondolhatná, hogy az ő ura nem török s nem pogány, hanem hasznos szolgája a keresztyénségnek!³⁾

Báthory sokáig nem adott választ a küldöttnek, de a mit kaucezellárja mondott, úgy vehette, mint a vajda szavát, mert a mint *Teuffenbach* is észrevette: *Báthory »az ő titkárja Berzeviczy szájával is sokat beszél.«* — A fejedelem, a mint a császár levelét elolvasta, csak annyit mondott: *»Azt hittem, hogy ő felsége jobban megindúl és kegyelmesebb választ ad arra, a mit a múltkor izentem. Erre válasz sem kell, mert külön követet küldöttem Bécsbe.«* Ugyanezt írja *Teuffenbach*nak is. Hiába várta — úgymond — a kitűzött ideig a császár választ (a kárpótlási ajánlatokkal): tehát elfogadta a királyságot, *a mitől őt most már egyedül csak a halál, minden emberi törekvések eme véghatára, képes elvonni.*⁴⁾

Ezzel végét szabta minden további alkudozásnak a lemondás felől Báthory, ki magát immár *»választott király«*-nak írta.

¹⁾ *Teuffenbach* Báthorynak, 1576. febr. 7. (Hung.)

²⁾ »Seines herrn sachen, mit einführung des Bekesch verloffnen Handlungen, wie etwan zuvor vom Waida beschehen, beschönen wollen.«

³⁾ *Teuffenbach* a császárnak »*Sagmair*« 1576. febr. 28. (b. á. l. H.)

⁴⁾ »A cuius regni cura atque regimine, non nisi sola mors, extrema omnium actionum humanorum linea, nos abducere poterit.« *Báthory* (»*Stephanus Electus Rex*«) *Teuffenbach*nak. Gyulafejérvár, 1576. febr. 19. (Hung.)

XIII.

A királyválasztás híre Erdélyben. — A Báthory-párt lelkesedése. — Báthory első intézkedései, követségei. A jędrzejowi országgyűlés Báthory választását erősíti meg. — Krakkó megszállása. — A lengyel követség Erdélyben. — Báthory a meggyesi országgyűlésen elfogadja a királyságot (febr. 8-án). — Úti készülődések. — Elindulása.

Az 1575-ik év karácsonyát kétszeres örömmel ünnepelte Erdély és fejedelme. A Megváltó születése ünnepére érkezett a hír, hogy Báthoryt a lengyelek királylyá választották. Villámgyorsan terjedt s örömmel árasztá el a bérczes kis országot. Gyulafejérvártt üdvölvésre dördültek meg az ágyúk, a főváros példáját követték a többi városok, úgy az országban, mint a magyarországi részeken. Báthory Kristóf, a váradi főkapitány, sietve utazott Fejérvárra (decz. 28-án) királyi öcscse üdvözlétére. Várad az újév napján »jubilált«, »nagy és kis ágyúkból örömlövéseket tettek«, a templomokban arról predikáltak. A közeli kastélyokban, a Báthoryak ősi fészékén Somlyón, Kerekiben, Bajomban, Diószegen, s még több helyen szintén örömet löttének. A fejedelem szép újévi ajándékkal tudatta azt a budai basával, Géczy János pedig a gyulai béget sietett értesíteni Váradról. ¹⁾

S az erdélyiek öröme nem volt múltó délibáb, mint a bécsié. Báthory pártja napról napra nőtt, mint az áradat, s elsöpörte a csekély császári pártot. Az országgyűlést követő vajdasági gyűlések mind Báthory mellett nyilatkoztak, osztrák-párti meg sem mert jelenni azokban. A krakkai, sandomiri, lublini vajdaságban senki sem találkozott, ki ellenmondott volna. ²⁾ Az egész Russia a hozzá tartozó tartományokkal,

¹⁾ Teuffenbach a császárnak 1576. jan. 3. Rueber a császárnak, Kassa jan. 18. Báthory a budai basának 12 aranyozott serleget, kettőt arannyal megtöltve, s ruhákat küldött, köztük egy »zobln pelcz«-et, a mely Békésé volt. (Hung.)

²⁾ A krakkai püspök febr. 10., Zborowski Péter febr. 19-én a császárnak.

mint Podolia, Samogitia, Wolhinia, Pokucs, mind, kik a törökök határosak, nyilvánosan fenyegetöztek, *hogy ha az osztrák házból lesz valaki király, meghódolnak a töröknek.* » Ha ez történék, a török úgy bemehet Lengyelországba, mintha csak tánczolni menne.« ¹⁾

Hogy mennyire lelkesedett a nemesség Báthoryért, látjuk a császáriak jelentéseiből is. A kassai főkapitány embere a Szepességen utazgat s azt tapasztalja, hogy ott mindegyre az erdélyi vajda egészségére isznak s választott királynak nevezgetik. ²⁾ Lublóról áttutajoz a Dunajeczen Új-Szandeczbe, a hol egy lakodalomban vesz részt. Mikor a szandeczi starosta megtudja, hogy ő Rueber szolgája: feláll, poharat emel Báthoryra a »választott királyra« és jegyesére Annára, háromszor említi nevét és élteti, pohárköszöntését azzal végezvén, hogy a ki poharát ki nem üríti, szíve mélyéből szerencsét kívánva Báthorynak, annak az ital akadjon a torkán! ³⁾ A lakadalmas nép felállva hallgatja s azt kiáltja rá: amen, amen! Csak a kassai labaucz hallgat s nem iszik. A starosta rátámad, hogy neki tán a császár éljen? »A kinek kenyerét eszem, annak dalát dalolom!« mentegetőzék németünk és jónak látta odább állani.

A mikép a szandecziek, úgy lelkesült Báthoryért az egész ország nemessége, nemcsak a kislengyelországiak, legelszántabb hívei; de a nagylengyelek is, kiket a rawai vajda hiába akar a császár iránt kedvezően hangolni, ⁴⁾ s a kik elől az érsek lowiczi várkastélyába zárkózott, mert »az ő egyházi javai, falvai, gonosz emberek, mint valami pogányok által pusztítottak, emberei üldöztetnek. ⁵⁾ Varsó is népes és zajos volt a vidékről beözönlő nemességtől, a mely szintén mind Báthoryt éltette.

1) »Möcht in Poln hinein ziehen. wie zum Tanzen«. Egy előkelő lengyel, aláírás nélkül. 1576. jan. 26. (b. á. l. Pol.)

2) Julius Rottenberg Ruebernek, Kézmárc 1576. jan. 4. »Alda trinkt man nur von des Wayda aus Siebenbürgen gesuntheit wegen und nennen den electus rex Poloniae.«

3) »Welcher der obgemelt glas mit von grund seines herzen austrinken wirt, ums ihrer wolfart willen, dem soll der trunk das herz abstossen. U. o.

4) Gostonski Anselm Dudithnak 1576. jan. 31.

5) Uchanski érsek Dudithnak, Lowicz 1876. jan. 19.

Még a császárhoz leglívebb litvánok is kezdettek már megtantorodni. ¹⁾

Mert Báthory pártja nem várta összetett kézzel a szentlelket: értette a módját a helyzet urává küzdenie magát. A hol szép szerivel nem boldogultak, a terrorismustól sem riadtak vissza. A szandeczi kapitányság gyűlésén erősen szidták a németet s legyilkolással és kifosztással fenyegették az osztrák pártot, főkép azokat, kik pénzt fogadtak el. Majd megtanítják őket azt a 4—5 vajdát, a kik a császárt választották, elveszik érte megérdemelt jutalmokat. ²⁾

Báthory sem tartotta bizonytalanságban párthíveit, mint a császár. Egymást érték levelei, emberei és pénzküldeményei az országban. Mihelyt teljes bizonyosságot nyert megválasztásáról, siet köszönetet mondani (jan. 10.) párthíveinek, ünnepestélyes fogadást tévén, hogy *sem fáradozásait, sem vagyondát, de sőt életét sem szánja feláldozni jólétökért és dicsőségökért.* Csak a követeket várja és sietni fog az országba, hogy késedelmezése miatt veszély ne érje őket. Követül küldi hozzájuk a jędrzejowi gyűlésre a lengyel *Filipowski* Jeromost, udvari hívét. ³⁾

Ekkor még sem az erdélyi, sem a lengyel követek nem érkeztek meg Fejérvárra, csupán előre küldött futárjaik; de Woroniecki, a császárpártiak követe már ott volt (jan. 11-én érkezett) a protestatióval. Báthory őt az útban lévő lengyel követség kérésére visszatartotta omezek megérkezéséig, de a császárpártiaknak tüstént válaszolt (jan. 12.), intvén őket az egyetértésre, például állítván eléjük a »paannon« nemzet romlását a visszavonás következtében. ⁴⁾ Még előbb követeket küldött a töröklöz, a moldovai vajdához és tatár kánhoz, ez utóbbi nyugalomra inté és tudósítá, hogy a lengyel foglyok kivál-

¹⁾ Karsewski Dudithnak, Gliniancze 2576. jan. 18. Varsóba napoként gyűl a nép, »und alles Batorisch«. Drohojowski Szan. przemysli — és Herbuth János sanoki várnagy Dudithnak, Premislae 1576. jan. 12.

²⁾ Wielogłowski András a csehovi várnagynak, Draszkw 1576. jan. 10.

³⁾ Báthory István a lengyel rendeknek a jędrzejowi gyűlésre. Gy.-Fejérvár 1576. jan. 10. *Pray: Epistolae procerum.* III. k. 209. l.

⁴⁾ Báthory a császárpárti lengyeleknek. Gy.-Fejérvár 1576. jan. 12. (L. Okmánytár.)

tása végett követet fog küldeni hozzá, tehát őrizze meg őket bántatlanul, — seregét pedig tartsa készen az ő szükségletére, olyan helyen fogja foglalkoztatni, a hol gazdag zsákmány kínálkozik. ¹⁾ (Bizonyára Moszkvát érti alatta.)

A szultán nem várta be Báthory követségét. Mihelyt hírt vette királyllyá választásának, triumfálva hirdetteté ki azt Konstantinápolyban és sietett üdvözetére Báthorynak. Biztatja, hogy ne féljen a »bécsi király« kevélységétől, sem a muszka czár kegyetlenségétől, siessen Krakkóba, az ő segítségére mindig számíthat, sergei rendelkezésére állanak. ²⁾

Báthory nemcsak szép szóval, de pénzzel is segélyére volt párthíveinek. Már a hivatalos követ küldése előtt egymást érték futárjai és megbízottjai Lengyelországban, s egyik sem ment üres kézzel. Jan. 11-én Przemyslen megy keresztül egyik »szolgája«, a ki szerény bevallása szerint 10,000 frtot vitt Krakkóba, hogy posztót vegyen a katonák számára. Bizonyos jelekből azt következtették, hogy több pénz volt nála. Pár nappal azelőtt is küldött pénzt; ³⁾ Rueber szerint jan. 8-áig két ízben. Jan. 14-én egy lengyel érkezik Erdélyből Krakkóba a vajdához (Ugieski nevű), levéllel. ⁴⁾ Csakhamar utána Kálmándy István, ama kellemes hírrel, hogy nagyobb pénzküldemény már útban van Moldován át s nem sokára jő a fejedelem maga is. Addig is megbízatása van, hogy ama 70 mázsa nyers-ézüstöt, mely egy krakkai polgár házánál van letéve, eladassa és posztót vegyen az árán Báthory katonái számára. ⁵⁾ Jan. végeig állítólag 200,000 frtot küldött Lengyelországba.

Báthory gondoskodása, a mennyire nevelte pártja önbi-

¹⁾ Báthory a tatár kánnak. Gy.-Fejérvár 1575. decz. 22. (Okmánytár.)

²⁾ Amurat szultán Báthorynak, Konstantinápoly 1575. decz. 28. Pray: Epistolae procerum III. k. 223. l.

³⁾ A przemysli és sanoki várnagy Dudithnak Premislae 1576. jan. 12.

⁴⁾ Frieser Stenczel Ruebernek, Krakkó 1576. jan. 18.

⁵⁾ E futár által küldött Bárán Péter levelet Friser uramnak, s őt Báthory nevében kéri, »ut argentum vivum, quod in aedibus Prosperi Cracoviae 70 centenarium est repositum, dividendat, et pannum ad Bathori milites vestimendos eius precio comparet.« Jan. 16-án este indúlt vissza Krakkóból e futár, 17-én más cursor küldetett utána (Viecki nevű), Dudith Ruebernek, Krakkó 1576. jan. 18.

zalmát és erejét, épp annyira lehangolta az ellenpártot. Az erdélyiek készülődéseiről és hadi erejéről mesés hírek keringtek. 5000 lovasa és 5000 »janicsár« gyalogja van útra készen: beszélték a kisorosz földön; 30,000 embere várja az indulási parancsot s a moldovai hospodár Bogdán 40,000 főnyi segédsereget tart készen számára: ujságolták nagyítva Krakkóban. ¹⁾

A császár pártján ellenben síri csend uralkodott. A beavatottak sem tudták, hogy Bécsben mit akarnak. Nem tudta talán maga a császár sem. »A mi pártunkon mély hallgatás honol mindenfelé, mintha egy mély kútba követ dobnak. A császárról semmit sem hallunk, mintha már elhagyott volna minket és semmit sem akarna rólunk tudni. Nemcsak, hogy segély nem érkezik, de még csak írás sem jó vigasztalásunkra. Azok is elhagynak, kik velünk tartottak, mi meg vakmerőségünkben prédájává leszünk az ellenpártnak. Úgy élünk itt, mint a pásztor nélkül bolyongó juhok!« Így írnak a keleti végek császári hűségben megmaradt várnagyai; szavaik jellemzésül szolgálnak az egész párt elhagyatottságára. Russiában és Podoliában mindössze négyen maradtak még a császár mellett: a lembergi vajda és várnagy, a przemysli és sanoki várnagyok. A többiek vagy mind Báthoryhoz állottak, vagy azon tanakodtak, hogy lehetne a követeket Bécsből és Erdélyből is visszahívni és új választással Piastot tenni királylyá? ²⁾ Maga a primás sem mert szembeszállni a Báthory-párttal. A jędrzejowi gyűlés ellen azért nem akart protestálni, nehogy még inkább felizgassa a kedélyeket. ³⁾

Egyedül Dudith volt, ki fejét nem vesztette s kinek crélye nem lankadt. Merész terven törte fejét, új életet öntendő a csüggedő pártba. Nem kevesebbet akart, mint Krakót erőszakkal elfoglalni s megakadályozni, hogy a herczegnő és Báthory oda bevonúlhasson. Még 1575. végén a császár

¹⁾ Frieser Stenczel Ruebernek, Krakkó 1576. jan. 18. (Hung.)

²⁾ A przemysli és sanoki várnagy Dudithnak jan. 12. »Nonnullorum quoque est sententia ut hoc medium sit: relinquitte vos imperatorem, nos etiam Bathorium, faciamus autem novam electionem, in qua Piastum eligamus, sive si id fieri non possit, ipsam ser^{mam} Infantem.«

³⁾ Uchanski gnesdai érsek Dudithnak Łowicz 1576. jan. 19. Nem akarja »in isto furore hominum irritare crabrones«, azt hinnék, »Caesariani diffidunt causae suae.«

előterjeszti e tervet. De a császár nem tartja czélszerűnek az erőszakos fellépést, mielőtt a szelidebb eszközöket meg nem kísérelte. Elégnek tartotta leveleket íratni a krakkai káptalanhoz, a városhoz, az egyetem rectorához és a tanulókhöz. Mikorra a császár rászánta volna magát, (de úgy, hogy a fogadott zsoldosok a magok s ne az ő nevében tegyék), már késő volt. ¹⁾

A »szelidebb eszközök« alatt a császár a Báthoryval, a herczegnővel s a jędrzejowi gyűléssel való alkudozást értette. Annához tekintélyes követséget küldött a gnesdai érsek, plocki és chelmi püspök és Konarski János kaliszi várnagy személyében, azon megbízatással, hogy beszéljék le a Báthoryval való házasságról, menjen férjhez inkább Ernő főherczeghez s ismerje el a császárt királyúl. Felszólítja a pápai nuntius is e követség támogatására s befolyása érvényesítésére a herczegnőnél. ²⁾ De a követség épp oly keveset tudott kivinni Annánál, mint Teuffenbach Báthorynál.

Csak egy volt még hátra a szelidebb eszközökből: a jędrzejowi országgyűlés. Ebbe veti a császár utolsó reménységét. Merész reménység, gyöngé kilátások! Hogy a szétzüllő pártba egy kis lelket öntsön (mint az orvos, midőn a haldokló végső életerejét izgató szerekkel rázza fel), elárasztja párthíveit, apraját-nagyját, kegyelmes császári levelekkel, hízelgő iratokkal, buzdítva őket a végső erőfeszítésre! ³⁾ Felharsog még egyszer

¹⁾ Dudith Ruebernek jan. 30. Miksa Dudithnak Bécs 1576. jun. 1., 8. és 19-én. »Modo illud sub proprio, non autem nostro nomine ab ipsis fiat.«

²⁾ Miksa »infanti Poloniae« válaszkép decz. 19. levelére, Bécs 1576. jan. 8. A gnesdai érseknek, a plocki és chelmi püspököknek s a pápai nuntiusnak, jan. 13. 14.

³⁾ Miksa a sandomiri, lencici vajdának és krakkai püspöknek Bécs 1576. jan. 11. Czím nélkül, kitöltetlenül, »spectabiles et magnifice« megszólítással 8 db. »magnifice«, 8 db. »generose«, 16 db. levelet jun. 11. Zborowski Péternek és Jánosnak, Gorka Szaniszló grófnak, Szafraniecnek jan. 13., Gorka Andrásnak jan. 13. A nagymarsalnak, a brzesti és inowloci vajdának és még 4 »magnifice«-nek, Litomirski Boldizsár siradi kapitánynak jan. 14., Palczowski Szaniszló, Olsovszki Szan., Podoski Lukács, a kancellár, Komorowski testvérek, a kincstárnok, Krakkó városa és a káptalan decanja, vicarius és custos, az egyetem rectora, a czehowi várnagy számára jan. 19. Olekiewski György slucki herczegnek válaszul decz. 30. — A podoliai vajdának, továbbá »suffraganeo, archidiaconi, magno procuratori Cracoviensi, Goslicio, subcapitaneo Cracovi-

a tárogató, bár az annyit használ, mint vert hadnak a riadó. Különös sulyt fektet a kujawi püspökre, a krakkai, sandomiri vajdára és a krakkai püspökre, kiknek nagy népszerűségétől remélte leginkább, hogy javára fordíthatnák a közvéleményt. »Jól ismerik — úgymond — az erdélyi vajda viszonyait, tudják mily eredetű és állású ember és hogy kitől függ, a ki bizony (t. i. a török) csak annyiba veszi őt, mint a moldovai és az oláh vajdát. — Megítélhetik, érdemes-é arra, hogy a Jagelló család utolsó sarja, a legelső királyi családok rokona, az »erdélyihez« adassék nőül! Azt is meggondolhatnák, hogy nincs kire támaszkodnia, hisz Erdélyt is csak hűbérként bírja, s ellensége a muszka czár is!«¹⁾ — De ez a kicsinyes fegyver, az ellenfél lenézése és ócsárlása, nem segített a császár veszendő ügyén egy szemernyit sem.

A császár követekül a jędrzejowi gyűlésre Rosenberg Vilmos grófot (a kit nehezen tudott rávenni, hogy elvállalja²⁾ és Logau Mátét jelölte ki, meghagyván Dudithnak is, hogy Krakkóból segítségükre legyen.³⁾

Az országgyűlésre (jan. 18.) nagy számmal jött össze a nemesség minden vajdaságból. A pártvezérek rajta voltak, hogy mennél többen legyenek. A krakkai vajda, a meddig keze ért, »királyi hatalmat gyakorolva«, fej- és jószágvesztés terhe alatt parancsolta meg mindenkinek a megjelenést.⁴⁾ Befolyása annál nagyobb volt, mert Jędrzejow az ő vajdasága területén fekszik, mintegy 10 mfnyire Krakkótól, a Visztula mellett. A podoliai és russiai nemesség 2 — 3000-nyi lovas csapatban vonult be Báthory éltetésével.⁵⁾ A többi vajdaság

ensi, episcopo Chelmensi, cast. Calisiensi, pro nuncio ducis Slucensis» jan. 31., a czehowi várnagynak jan. 27. levelére és »duci Ostrog« febr. 1. (Fogalmazványok, bécsi á. ltr. Pol.)

¹⁾ Miksa a sandomiri vajdának és a krakkai püspöknek, 1576. jan.

a kujawi püspöknek jan. 19. A krakkai vajda válasza febr. 19.

²⁾ Giovanni Delfino vescovo di Torcello, bécsi nuntius, di Como cardinálhoz Rómába. Bécs 1576. jun. 8. »Con dinari et amplissima autorità di promettere ciò che giudicherà a proposito.« (Római vaticani levéltár Nunc. di Vienna vol. 72.) Miksa Rosenbergnek jan. 12.

³⁾ Miksa Logaunak jan. 6., a megbízó levél kelt jan. 10. Dudithnak jan. 12. 25. A követeknek jan. 16., 18., 24., 25., febr. 1.

⁴⁾ Wieloglovski András a czehowi várnagynak. Draszkow jan. 10.

⁵⁾ »Dzisz przes Michalowa przijechalo slachtj s Podgorza a s Rus-

nemességével közel 10,000 főre rúgott a nagy tábori országgyűlés. ¹⁾ A krakkai vajda jan. 17-én indult Krakkból nagy kísérettel, meghagyván, hogy a főváros kapuit távolléte alatt zárva tartsák. A krakkai püspök jobbnak látta otthon maradni, gyöngélkedéssel mentve magát a császár előtt. ²⁾ Megjelent azonban a kujawi püspök, a ki szívvel-lélekkel Báthoryhoz csatlakozott, a sandomiri, belzi vajda, a kancellár, az udv. marsal és több várnagy. Báthory követét, Filipowskit nagy lelkesedéssel fogadták, a császári követeket azonban a felállított katonaság sorfala között vezették a gyűlésbe. ³⁾ A császári párt jobbnak látta egészen távol maradni.

A gyűlés végeredménye egy perczig sem lehetett kétséges. Egy szívvel-lélekkel Báthoryt kívánták, s a császárról tudni sem akartak, »mint a kit az övéi áruló módon, minden jog ellenére, egyedül ajándékaiért (»allein umb Geschenk«) választottak meg.« *Annyira el vannak keseredve, hogy készek becsületöket, vagyonukat, életöket, feleségöket, gyermekeiket kockára tenni, mintsem a császárt királyúl elfogadják; s inkább a törökhöz folyamodnak segítségért!* ⁴⁾

Ilyen közhangulat mellett gyorsan és simán folyt le a gyűlés. Mindenekelőtt az erdélyi követet, *Filipowskit* hallgatgatták meg. Meleg hangon tolmácsolta Báthory üdvözlését és köszönetét megválasztásáért, a ki biztosítja híveit, hogy sem költségét, javait, sem vérét, életét nem fogja kimélni szabadságuk és dicsőségük növeléseért. Szívesen elhagyja a béke áldásában, gazdagságban bővülködő, kies és kedves hazáját, felcseréli a veszélyekkel, melyekkel nálok mint háborgó tenger hullámai között szembe kell szállania, hogy a béke, szabadság, jólét

kich krajow przes dwa albo trzy tysiancze koni do Jendrzeiowa tak prawie niko do potrzebę. Mowilem skilkiem dobrych ludzi w karczmie o chmielia alie żaden niechcze miecz Czessarza krolem acz i swego *Bathora* niechwalią i czosz ku themu ich sila mowi aby obu opuszczicz etc. Datum 2 Michalowa Wigilia s. Pryski, a. 76. S. Ostrowski. (Pol.)

¹⁾ Czehowski Promnicz Károlynak, Krakko 1576. jan. 31. Névtelen (Frieser?) Ruebernek Krakko jan. 30-án 5000-et ír.

²⁾ Krasinski a császárnak febr. 10.

³⁾ »Ziast pod Jędrzeiowem« (Lembergi gr. Ossoliński ltr. 113 cod. 347. 1.)

⁴⁾ Egy előkelő lengyel tudóstása 1576. jan. 26.

és dicsőség áldásaival áraszsza el az országot. Addig is, míg a követekkel végezve bejöhethetne, igyekezzenek egyezsége bírni az ellenpártot. Erősítsék a végváratok a *főkép Krakkó megvédésére legyen gondjok*, melyet az ellenpárt hatalmába szeretne keríteni. Hadi felszerelésre más követek által küld költséget s lovas és gyalog sereget annyit hoz, a mennyit ők szükségesnek ítélnék. ¹⁾

A császári követ Rosenberg oratiója nem ily tárgyilagos. Ő rá nehezebb feladat várt, midőn a bukott ügy megmentésére vállalkozott. Feladatához híven magasztalja és ajánlja a császárt, de nem tudja ezt a nélkül tenni, hogy Báthoryt ne kisebbítse, a mivel elrontotta azt a hatást is, a mire máskülönben talán számíthatott volna. A császár — úgymond — jóakarattal inti őket, nehogy a választásnak, mely isten akaratából ő reá esett, ellenálljanak. Nem az uralomvágy vezérli, mert hisz a császári méltóságához mit is kívánhatna még; hanem a közjó és keresztyénség szent ügye, hogy ezt az országot a keresztyénség védbástyájává tegye s barbár ellenségek beütésétől megvédje. Jól meggondolják, hogy az, a kit némelyek királyul kívánnak, ha a háború veszélye bekövetkezik, honnan fog segílyt s kellő oltalmat szereznit?! Midőn »az« (t. i. Báthory) nagy és hatalmas fejedelmek rokonságával nem dicsekedhetik és segílyökre nem számíthat: a czár által megtámadtván, oly nagy veszélynek ellenállani, és a határtartományokat megvédelmezni hogyan lesz képes? Vagy talán a török segílyben bíznak általa? Jól tudhatják, mily veszélyes az mindarra, a ki kéri, mind az egész keresztyénségre. Ezeket meggondolva, bízik ő felsége, hogy szavazataikat a többiekéhez adják s nem döntenek a visszavonás veszélyébe a hazát. ²⁾

A gyűlés kellő tisztelettel hallgatta ez intelmeket, de nem indult meg rajta. Válaszukban mély sajnálatuknak adnak kifejezést, hogy a császárt másképp értesítették a varsói ország-

¹⁾ Filipowski oratioja (L. Okmánytár.)

²⁾ »*Legatio a caesare ad consiliarios Poloniae in conventu Andrejoviensi congregatos pro electione novi regis.*« »S. O. M. . . etiam atque etiam vobis considerandum et longe autem prospiciendum existimat, si is, quem aliqui regem petunt, admittatur et belli terror aliunde ingruat, unde tandem subsidium praesidiumque necessarium ac opportunum expectare possitis. Cum enim ille magnorum principum et potentum consanguinitate, affinitate, clientela, subsidio, ope et auxilio niti minime

gyűlés lefolyásáról, mint az valóban történt. A miért követeket küldenek a császárhoz a tényállás felderítésére. ¹⁾

Báthoryhoz is küldötték követet, Orzechowski Pált, a ki által megköszönték gondoskodását, biztosították hűségükről és tudatták a gyűlés határozatait, melyeket febr. 1-én ünnepélyes formában megszerkesztettek.

Az országgyűlési végzésekben mindenekelőtt kijelentik, hogy a varsói gyűlés ama határozatát, hogy Jędrzejowban gyűlés tartassék, törvényesnek ismerik el. Anna és *Báthory választását megerősítik*, a császárért ellenben, a mely nem a nemesség akaratából történt s a kinek nominatioja nem a privilegizált helyen ment végbe, nem ismerik el. Anna és Báthory házasságát helyeslik, de előbb Anna mondjon le a kincstár javára minden vagyonáról, ékszereiről. A ki e végzéseknek ellene szegül, ezek ellen szövetkezik, vagy pénzt fogad el: a haza ellenségeül tekintendő s mint hazaáruló büntetendő. *A koronázás napjúl márcz. 4-ét tűzik ki*, de kimondják, hogy a koronázás másképp meg nem történhetik, csak ha minden feltételnek elég lesz téve. A koronázási országgyűlésre minden senator, az ország tisztviselői és a rendek megjelenni tartoznak. A koronázással egy időben történjék a királyi pár esküvője; az eljegyzés (sponsalia de praesenti) történjék meg a királyt fogadó követség által a határon. A királyné Krakkóba kísérésére kijelölték a kancellárt, az udv. marsalt és két várnagyot, A királynak az ország határán való ünnepélyes fogadására bizottságot neveztek ki, melynek tagjai: a krakkai püspök (a ki csatlakozását fejezte ki követe által a nemességhez), a przemys'li püspök, a sandomiri és russiai vajda, Chodkiewicz litván

posset, facile eveniat, ut a Moscho, qui amicitiam S. C. M. colet, bello lacessitus, tantis periculorum oneribus sustinendis et propulsandis sufficere finitimisque provinciis tutandis per nullo modo esse queat.« (Krakkai egyt. kv. 118. cod. 419. l. bécsi udv. kv. 8668. c. 117. l. stb.)

¹⁾ A jędrzejowi gyűlés válasza a császárnak 1576. febr. 2-áról. Aláírta Karnkowski püspök, Zborowski P. krakkai, Tenczyński András belzi, Kostka sandomiri vajda, Dembinski főkancellár, Zborowski András udv. marsal, két Sieniawski és még tizenhatan a különféle vajdaságok képviselői. (L. Pray: Epistolae procerum III. k. 215. l.) A császárhoz küldött követek voltak: Starozebski Sobieski Albert, chelmi püspök, Landskoronai Kr. és Łaski János (Heidenstein 93. l.)

nagymarsal, a két Tenczynski, Gorka András gr., Sieniawski Miklós és Rafael, Zborowski András, Radziwill Kristóf litván főparancsnok s a nemesség közül Męziński Márton. — Végül a sergek főkapitányává választották Nagy Lengyelország számára Gorka Szaniszló grófot a poseni vajdát, Kis Lengyelország számára pedig Czikowski Szaniszló krakkai alkamarást, Báthory bejöveteleig. ¹⁾

Még egy nevezetes lépés történt. A pápához fordulnak azon kéréssel, hogy tartsa vissza a császárt az ország megtámadásától, a mely védbástyája a keresztyénségnek a barbár beütések ellen. ²⁾

A gyűlés végeztével a fegyveres nemesség nem oszlott szét, hanem a krakkai vajda indítványára Krakóba indúlt, hogy a fővárost megszállja. Mert a város polgársága az ellenpárthoz szított s a császáriak veszélyes terveket forraltak a főváros elfoglalására. A nemesség egy csapással útját vágta a főváros elleni fondorlatoknak. *Febr. 3-án Krakó a Báthorypárt kezében volt.* A vajda a királyi várat, a russiai palatin Kazimir elővárost, a belzi vajda a belvárost szállta meg: 4000 főnyi nemesség lepte el a várost. A polgárságot javaik elkobzásának terhe alatt kötelezték, hogy Báthorynak hűséget esküdjenek, ezt követte a tanuló ifjúság felesketése (febr. 8-án) Dudithot fényes ígérettel próbálták részökre nyerni, a mi nem sikerülvén, megintették (febr. 7-én), Tarnowski Szaniszló csehovi várnagygyal együtt, hogy, ha élete kedves, három nap alatt hagyja el a várost, különben ki fogják úzni. ³⁾ Állítólag merényletet is követtek el ellene, hogy puskalövéssel megöljék. ⁴⁾

Ide jutott Dudith a császár iránti hűségben, hogy feleségével, négy gyermekével hontalanúl ki kellett bujdosnia

¹⁾ Az andrzejowi gyűlés végzései megvannak lengyelül a bécsi ltr. Pol.

²⁾ A lengyel rendek a pápának Andrejoviae febr. 4. (Teka Nar. 86. 30.)

³⁾ Frieser Ruebernek, Krakó 1576. febr. 3.

⁴⁾ Gorski János oswiecimi podstarosta Promnicznak jan. 31. Czikowski Tarnowskinak febr. 3., felszólítja a meghódolásra. Dudith a császárnak és Promnitz Károlynak, Krakó 1576. febr. 7. Tarnowski Sz. a császárnak febr. 4. Jacobus Paleologus a császárnak, Krakó febr. 6. »Heri conabantur occidere dominum Dudithium per bombardam.

Krakkóból, a honnan a sléz határszélre Bielitzbe menekülve, sokáig ott ette a száműzetés keserű kenyerét. Méltán okozhatta a császár késedelmezését, a ki akkor készült gondoskodni rólok, — meghagyván Ruebernek, hogy 1000 embert küldjön segítségükre Krakkóba, mikor már késő volt. ¹⁾

A j. drzejowi gyűlés és Krakkó elfoglalása újabb lendületet adott Báthory pártjának s nagy lehangoltságot keltett a császáriak között, a kik egymásután hagyogatták el a sülyedő hajót. Napról napra hiába várták, hogy a császár elindul Bécsből; a helyett az a hír kezdett szárnyalni, hogy el sem fogadja a királyságot. *»Ezt a késedelmet nem tudjuk érteni (fakad panaszra a podoliai vajda), még egy szent is megsoakalná eljárásokat. Nem bánom én, uralkodjék akár egy öreg vagy fiatal farkas, csak végre hagyjatok békében!«* ²⁾

II.

Az Erdélybe küldött lengyel követségnek a varsói országgyűlés utasításúl adta, hogy jan. 6-án az ország déli határán a Kárpátok alján összejöjenek s onnan késedelem nélkül Erdélybe siessenek. A követség nagyobb része jan. 5-én indult Krakkóból, néhányan pár napot késve jan. 8-án mennek keresztül Przemyslen Stry felé, a hol a többiek várakoztak reájok. ³⁾ Báthory a határszélre Goleczki Péter udvari hívét küldötte üdvözlötökre, ⁴⁾ Huszt mellett pedig Bánffi György várta s vezette őket Erdélybe.

A követség tekintélyes kísérettel, mintegy 200 főnyi lovassággal utazott, a mire annál inkább szükség volt, mert a

¹⁾ A császár Dudithnak febr. 15. Dudith pár napig még Krakkóban maradt, mert febr. 12-én még onnan ír Ruebernek, hogy küldjön 1000 lovaszt és 1000 hajdút segítségökre, a város kapui ugyan zárva vannak, de a czehowi várnagynak van egy háza a város falánál, abba be lehet lopni a segédcsapatot s onnan kaput vághatnak a város falán át. (Hung.) Jan. 30-án is kérte már a segítséget.

²⁾ Mielecki Dudithnak, Grodka febr. 22. Miskowski a gnezdai érseknek febr. 8., hogy mit tegyenek? Gostomski rawai vajda Dudithnak, jan. 31.

³⁾ Drohojowski San. przemysli várnagy Dudithnak 1576. jan. 8. Rueber a császárnak, Kassa jan. 8. (Hung.)

⁴⁾ Báthory a lengyel követségnek, Gyulafejérvár jan. 31.

kassai kapitány fel akarta őket tartóztatni s két száz lovassal lesetett rájuk Lónyai Ferencz kapitány vezetése alatt a vereczi szoros alján. Úgy látszik, találkoztak is, de a lengyelek kikerülték az összetütközést. ¹⁾

Jan. 21-én vonúlt át Tordán a követség, lovon, kocsin és szánkán. A tordai magyarok ugyancsak megbámúlták a kózák-módra öltözött és fegyverzett lengyel lovasságot. ²⁾ Gyulafejérvár kikerülésével egyenesen *Meggyesre siettek, a hová a fejedelem jan. 28-ára országgyűlést hirdetett.*

Meggyesen a fejedelem már ott várta és fogadta őket. — Az audientían, jan. 25-én Ostrorog János üdvözölte a fejedelmet, előadta megbizatusukat és átnyujtá a választási diplomát. Báthory köszönetét és háláját fejezte ki megválasztásáért és hajlandónak nyilatkozott a királyság elfogadására. Azután előterjesztették a választási föltételeket, Henrik törvényczikkeit s az esküformát, melyeket Báthory átnézés végett magához vett. Jan. 29-én kijelentette, hogy a föltételeket elfogadja s kész azokra megesküdni, de előbb az országgyűlés tárgyalásait óhajtja bevégezni.

Az országgyűlés kedvező előjelek között nyílt meg. Éppen akkorra érkezett a krakkai vajda tudósítása, hogy a jędrzejowi országgyűlésen a lengyel rendek egy szívvel-lélekkel megerősítették királylány választását. ³⁾ Az örömhírré Koslowski Lőrinczet küldi vissza Lengyelországba levelekkel párthíveihez, a ki mint »szemtanúja tetteinek« tegyen jelentést s oszlasson el minden kétséget és álhíreket, miket az ellenpártiak terjesztgetnek. ⁴⁾ S aztán nyugodt lélekkel léphetett az erdélyi rendek elé, hogy bejelentse (a mit már úgylis tudott mindenki) lengyel

¹⁾ Rueber a császárnak, Kassa jan. 8. és 24. Teuffenbach jan. 20. jelentésében: Blandrata ujságolta, hogy Beregszásznál 200 lovas fekszik *denen die polnische Gesanten hardt entrunnen seyn*.

²⁾ Teuffenbach jan. 22. jelentésében Tordáról azt írja: nem voltak többen 170 személynél s a legnagyobb része *»Über gerüst kosakisch, von den Hungern verlacht gesindl.*

³⁾ Az erdélyi lengyel követek a jędrzejowi gyűlésnek Meggyesről 1576. jan. 30. Báthory annyi jóindulattal viseltetik az ország iránt, hogy abból sok jó fog háramlani a köztársaságra, nemcsak fáradozásait és költségét, de vérét és életét is kész áldozni a haza javáért.

⁴⁾ Báthory febr. 1. levelét l. *Pray: Epistolae procerum III. k. 215. l.*

királylyá választatását s ajánlja maga helyett vajdául »távol-létében«
bátyját, Báthory Kristófot. A rendek egyrészt fájdalommal, másrészt örömmel vették tudomásul. Fájdalommal, hogy eltávozik körükből, a hol mindig kedvelt volt személye és jelenléte; örömmel, hogy isten akaratából oly magas méltóságra emeltetett, s miként Corvin Mátyás, Hunyady János erdélyi vajda fia, s később Zápolya János Erdély kormányáról királyi trónra jutott: úgy ő is — saját vérökből való vér — idegen ország trónjára hívatott meg. Isten rendelkezésének nem akarnak ellenállani: boldog és szerencsés legyen uralkodása. ¹⁾

De Báthory a fejedelemségről nem mondott le: megtartotta az erdélyi fejedelem címet s bátyját helytartójául választotta. Ennek okát a császár hívei abban keresik, hogy Hagymási Kristóf vágyakozott volna a vajdaságra, s Báthory azért tartotta meg azt magának, kijelentvén, hogy *a ki vajda akar lenni Erdélyben, az az ő élete ellen tör.* ²⁾

Az országgyűlés, katonaság és portánkénti egy tallér adó megszavazásával, elvégezvén teendőit, miután febr. 3-án az oláh követség, 6-án pedig a budai hasa csausza megérkezett: febr. 8-án Báthory letette az esküt a lengyel királyságra, Sem azelőtt, sem azóta nem volt oly magasztos ünnepély színtere a megyesi főtemplom.

Délelőtt 11 órakor kezdődött a szertartás. A templom fényes közönséggel telt meg. Ott volt mindenekelőtt a lengyel követség, magok festői díszben, kíséretök kozákosan, ott volt a török csausz, az oláh s moldovai követség, a császár embere s az erdélyi három nemzet színe- virága. — A mint a fejedelem megérkezett s a főoltárral szemben helyet foglalt: előlépett a lublini vajda a követség élén s felolvasta a választási föltételeket, melyekre meg kellett esküdni. A fejedelem térdre ereszkedett a főoltár előtt s a következő szent fogadást tette:

¹⁾ Bethlen Farkas hist. II. köt. 420. l.

²⁾ Pesthy Ferencz, a Teuffenbach megbízottja Meggyesen, sokat tud beszélni a Báthory Kristóf és Hagymási versengéséről. Azt hiszi, hogy kettőjükről még czifra híreket fognak hallani. Hagymási Pesthyvel is sügött-bügött: ő nem megy Lengyelországba, mert ő nem zsoldosa Báthorynak, nem akar tőle semmiféle parancsot, miért nem írt neki a császár? hogy az eléggületleneket sietve tudósítaná. Különben Hagymási »ein geiczig Fuchs ist«. Teuffenbach febr. 19. jelentésében.

Én István, isten kegyelméből Lengyelország választott királya, Lithvánia, Russia, Masovia, Samogitia, Kiew, Volhinia, Podlachia és Livonia stb. nagyhercege s Erdélyország fejedelme fogadom és esküszöm a mindenható istenre, s Jézus szt. evangéliumára, hogy mindkét nemzet jogait, szabadságait, törvényeit, melyeket elődeim a lengyel királyok és litván nagyhercegek, főkép pedig az öreg Kázmér, »Lois-nak nevezett Ludovicus« (Nagy Lajos), I. Ulászló, Vitold, III. Ulászló, III. Kázmér, János Albert, Sándor, I. Zsigmond, II. Zsigmond Ágost és Henrik az ország minden rendű és rangú lakóinak adtak s melyeket az interregnum alatt a rendek megerősítettek, továbbá a követek által a rendek nevében előmbe adott feltételeket megtartom, a vallásfelekezetek között a békét megőrzöm s nem engedek senkit vallása miatt bántani. Az országtól elidegenített részeket visszaszerzem, határait nem kibővítem, hanem megvédem és kiterjesztem. Igazságot szolgálhatok mindenkinek. És ha (a mi távol legyen tőlem), valamilyen eskümet megszegném, az ország lakói nekem engedelmességgel ne tartozzanak, sőt azon esetre őket minden hűségtől és engedelmességtől felmentem; feloldást ezen én esküm alól senkitől sem fogok kérni, sőt azt önként felajánlva sem foguám elfogadni. Isten engem úgy segítjen!

Ez erős eskü után, melynek utolsó pontja az arany bulla 31-ik pontjára emlékeztet, az eljegyzést hajtották végre Jagelló Annával. Azután a követek esküdtek az ország nevében hűséget választott királyuknak s a végén trombitaharsogás, dobpergés és az összes ágyúk dörgése által kísérvé lengyel királylyá hirdették a fejedelmet. Hála-istenitisztelet s te deum fejezte be a templomi szertartást. Utána még két álló óráig riogtak a kürtök, harsogtak a trombiták, ropogott a puskák sortüze, dörögtek az ágyúk s szóltak a harangok a nagy nap tiszteletére, Az ünnepélyeket díszlakoma fejezte be. ¹⁾

Másnap újra megvendégelte a fejedelem a követséget s lakoma után mindenkinek egy-egy lovat ajándékozott teljes

¹⁾ »Timpana et tubas clangisse atque strepitus bombardarum per duas integras horas ei afflasse«. Pesthy Ferencz Teuffenbachnak, Meggyes febr. 8. Továbbá Teuffenbach febr. 19. jelentése és »Zeitung aus Saggmár« 22. Febr. 1576. (Bécsi u. kv. 8736. c. B. 6. 1.)

felszereléssel, s egy-egy ezüst ivó-serleget, a melyek 8000 tallerra becsültettek. A főkövet Tarlo azonkívül 2000 tallér, 1000 arany és 5 szép nagy serleg ajándékot kapott, Ostrorog felényit, a többiek kevesebbet. ¹⁾ Azután a követség két tagját visszaküldte Lengyelországba, melléjük adván Sulyok Imrét a választási föltételek és eskü aláírt és megerősített példányaival és levelekkel a lengyelekhez és litvánokhoz. ²⁾ Ugyanakkor bocsátja el Woroniecki Jakabot a császári párt követét. ³⁾ Diszes kíséret, 300 ember megy a Máramaros felé visszatérő követekkel, a kik febr. 18-án Deésen szállottak meg. A követség többi részét magával viszi a fejedelem (febr. 11-én) Gyulafejérvárra. ⁴⁾ Némelyek Nagy-Szebenben szállásoltattak el. De szász uraiméknak, úgy látszik, nem nagyon tetszettek a jó-mulató lengyel brat-ok, a víg czimborákból álló kíséret, mert felpanaszolják a nagy költséget, a mibe kerülnek, a garázdálkodást, a mit űznek: a mi miatt a polgárok el vannak keseredve s lázonganak. ⁵⁾

A lengyel követség arra várt, hogy Báthory befejezvéni úti készülődéseit, együtt menjenek Lengyelországba. A szükséges katonaságot az országgyűlés megszavazta nemcsak a bemenetelre, de az ország védelmére is a németek esetleges támadása ellen. A lengyelek azon voltak, hogy mennél kevesebb katonasággal, de sietve induljanak. Fejérvárt és Tordán lázas sietséggel csinálták a kardokat, csákánt és egyéb fegyvereket, a mivel a fejedelem a hadfelkelést felfegyverezze. Bánffy Györ-

¹⁾ Teuffenbach febr. 19-iki és Bechler Konrád márcz. 3. jelentése szerint.

²⁾ Báthory a litvánoknak, Meggyes febr. 9. »Vos hortamur, ut omnes rationes concordiae ineatis, ne ob dissensionem civilem respublica ista florentissima, una vobiscum civilibus armis obruta, ad extrema quaeque redigatur hostibusque externis praedae exponatur.« (Tekla Nar. 85. 31.) *A lengyel rendeknek febr. 10.* »Stephanus electus rex« és »Martinus Berzeviceus procancellarius« aláírással.

³⁾ Báthory a lengyel ellenpártosoknak a »nostra electione dissentientibus«, Meggyes febr. 9. Útlevel Woroniecki számára Lengyelországban, Meggyes febr. 11. (Pol.)

⁴⁾ Mintegy 100 személy, köztök hat (?) főkövet »Zeitung aus Zaggmär febr. 22.«

⁵⁾ »Treiben grossen muthwillen«, úgy hogy miattok »auch etliche auflauf beschehen«. Teuffenbach febr. 28.

gyöt és Gyulaffi Lászlót nevezte ki az útra parancsnokul. A hadi népek márcz. 26-ára kellett készen lennie, a mikor a fejedelem szemlét volt tartandó felettök.

A legfőbb kérdés volt, *melyik úton menjen Lengyelországba?* — Négy út állott előtte. A legkényelmesebb lett volna Munkács és Sambor felé, a vereczkei szoroson át; a másik nehezebb s csak lóháton járható: Huszton s a máramarosi havasokon át Stry felé; a harmadik a leghosszabb (40 mfdel több mint amaz, 150 mf Krakkoig) s az utak rosszasága és vizeken való átkelés miatt a legnehezebb: Moldován át, Czernowicz és Lemberg felé; a negyedik a legveszélyesebb: Kassán s esetleg a Szepesség (Lőcsén) át egyenesen Krakkóba.

A kassai kapitány azt tanácsolta a császárnak, hogy Báthoryt, a ki valószínűleg Munkács felé fog menni, fel kell tartóztatni. Huszt várát Békés, Bornemisza és bujdosó társaik könnyen elfoglalhatnák Kornis Gáspártól. Avagy ő maga 1000—1500 emberrel elállná a szorosokat, Kővár, Nagy-Bánya és Máramaros táján s ha a vajda kétannyival jönne, még akkor sem engedne neki egy tapodtat sem. De erre pénz kellene. A császár elfogadván a tervet, 20,000 tallért rendel katonaság (3—4000 huszár és drabant) fogadására, meghagyván, hogy vigyázzon a vajda útjára és tartóztassa fel. ¹⁾

Báthory jól ismerte készülődéseiket s túljárt az eszközön. Tudtára adatta a kassai kapitánynak, hogy, mert a szorost el akarja állani előtte, tehát most már nem Munkács, de egyenesen *Kassa felé veszi útját, úgy hogy szekérének kereke a város köfalát fogja horzsolni.* ²⁾ Ezt ajánlotta a budai basa is, megígérvén, hogy ő maga kíséri el, s ha feltartóztatnák: Erdély és Kassa között egy falu sem maradna felégetetlenül. Ki van adva a parancs a temesvári és a többi basáknak is, hogy segélyére siessenek, a boszna basának pedig, hogy minden falut elpusztítson Bécsig. ³⁾ Tényleg a csauszok egymást érték a fejedelem udvarában, Budáról, Temesvárról, Lippáról s a portáról, biz-

¹⁾ Rueber a császárnak jan. 24. febr. 13. (Hung.) Miksa Ruebernek, Bécs febr. 12.

²⁾ Rueber febr. 13-án.

³⁾ Teuffenbach febr. 19-én.

tosítván őt a török segítségről. ¹⁾ — De Báthory jobb hazafi volt, hogysen a magyar földet a török rablásainak tegye ki: Kassa felé menetele pusztá fenyegetőzés volt. *Berzeviczy* így nyilatkozott erről: Az ő ura inkább a kerülő útat választja Moldován át, mintsem a török segélyvel, a mely rablásra és pusztításra vágyik, ő felsége földjén keresztül menjen, habár jól tudja, hogy ő felsége a passust nem tagadná meg tőle. ²⁾ Tehát a Moldován át való útazásra határozta el magát s már febr. közepén a székely földön kiadta a parancsot, hogy kenyér, széna és minden szükséglet készen tartassék az út mentén. De a császáriakkal szemben jónak látta titkolni az úti tervet.

A fejedelem még a meggyesi országgyűlésről (febr. 8-án) a császárhoz küldi Sombori Lászlót, s útlevelet kér általa Magyarországon keresztül. Nem remélte, hogy megkapja; de érdekében állott a császárt bizonytalanságban tartani. Portai követének nyíltan megírja, hogy futárt küldött *salvus conductus*-ért, úgy adván elő, mintha Magyarországon át akarna Lengyelországba menni: »jól tudtam, hogy szolgálmat soká fogja a császár a válaszra várakoztatni, s én azon közben Moldova felé bemegyek; s így nem tudják, melyik útat választom«. ³⁾ Báthory jól sejtette. Sombori hiába vár a válaszra, a mi felett az udvari tanácsosok sokáig tanakodnak s végre is febr. 25-én »elindíttatását sürgetve« csak annyi választ visz, hogy külön követet fog a császár küldeni, addig is inti és óvja Báthoryt, hogy ne gyújtson lángra olyan tüzet, melyet nehéz lesz megoltani. ⁴⁾

Báthory azonközben egyengette útját Lengyelország felé. Útja Podolián és Russián vezetett keresztül, hol az összes nemesség vele tartott, élükön a stryi kapitánynyal, Sieniawski Miklóssal; de a lebergi vajda és várnagy, a przemysli és sanoki várnagy császár-pártiak voltak. Báthory gyakori kö-

¹⁾ A budai császár febr. 22-én utazott el Fejérvárról (írja Teuffenbach febr. 28.) 3 lovat ajándékozott a vajdának, a melyek közül az egyik annyira tetszett, hogy másnap *kocsiba foyatta s vizet vitetett vele a török lakásába* (? ?)

²⁾ Teuffenbach febr. 28.

³⁾ Báthory Nagy Máténak a portára, Gy.-Fejérvár febr. 24.

⁴⁾ Miksa Ruebernek febr. 18. Báthorynak febr. 25. »Te etiam benigne hortantes et monentes, ut consilia tua eo dirigas, ne tali incendio causam praebeas, quod postmodum non ita facile restingui queat.« (Pol.)

vetek és levelek által ostromolván őket, legalább a jóindulatú semlegességet biztosítja ezeknél is. ¹⁾

A császár sem hagyja figyelmen kívül a keleti végek urait. Midőn látja, hogy Báthory nem enged s Lengyelországba készül: egyrésztől Rueber, másrésztől Mielecki és a Herburthok által reméli őt feltartóztatni. A kassai kapitány által követül küldeti hozzájuk és Ostrogski Konstantin herceghez *Bechler* Konrádot levelekkel. *Bechler* febr. 22-én ér *Przemyslbe*, de *Herburth Jánost* a kapitányt a császár hosszas késedelmezése miatt egész elkedvetlenedve (gantz verzagt und kleinmütig) találja. Kereken kimondja ez, hogy, mert Báthory előbb be fog jöni, térdet fejet kell hajtaniok neki. Jöjön a császár előbb *Krakkóba* s ő lesz a király! — Másnap *Grodekbe* ment a császári követ a *lemergi vajdához* s előadta, hogy *a császár 33,000 frtot szánt nekik 1500 lovas fogadására, hogy Báthoryt Rueber segítségével feltartóztassák. A pénzt Kassán felveheti. De a vajda azt felelte: hogy itt többé a pénz nem segít, nem is tudna honnan hadi népet fogadni, mert a környékbeli mind »rebellis«, csupán a császár gyors bejövetele segíthet. Ők, ha a király személyében nem is, de abban meggyeznek, hogy az országot nem akarják vérfürdővé változtatni. Ha Báthory előbb bejő, akkor ők sem segíteni, sem tanácsolni nem tudnak többé. Azon fordul meg minden, hogy a császár vagy személyesen, vagy Rueber által megelőzze Báthoryt. Febr. 26-án éjjel a két Herburth (János és Szaniszló) Grodekbe ment Mieleckihez s ott még egyszer tanácskoztak; de végválaszuk is csak az lett, hogy a császár ajánlatát el nem*

¹⁾ Báthory »Nic. Herburth de Fulstin« lemergi kapitánynak, *Meggyes* febr. 1. Kőszöni jóindulatát, intse fivéreit is, Jánost a sanoki várnagyot és *przemysli kapitányt*, és Szaniszlót a lemergi várnagyot. *Mieleckinek Koslowski* (febr. 1.), majd *Woroniecki* (febr. 11.) vitt levelet Báthorytól, intvén, hogy úgy viselkedjék, a mint »per dominum doctorem« (*Blandrata*) által ígérte s a mint régi barátságuk követeli. (Pol.) A *podoliai vajda Báthorynak*, *Grodek* 1576. febr. 24. inti, ne siettesse bejövetelét, »ne, quam secum facem praeter spem omnem et existimationem suam ad haec regni nostri tecta trahat.«

²⁾ A császár *Ruebernek*, *Mieleckinek*, *Herburth Szaniszlónak* és *Jánosnak*, és *Ostrogski hgnek* 1576. febr. 12. (Pol.)

fogadhatják, mert minden attól függ, ki érkezik előbb az országra: azt fogja az ország királynak elismerni. ¹⁾

Báthory is jól tudta azt s igyekezett a császárt megelőzni. Mihelyt úti készülődéseit befejezte s Erdély biztonságáról gondoskodott, figyelő hadtesteket állítva fel Váradon (3000), Kolozsvárt (4000) és Maros-Vásárhelyen (2000 embert): elindult Gyulafejérvárról Szebenbe és Fogarasra, innen (márcz. 12-én) Brassóba s márczius 15-én 500 lovassal és 1000 gyalog hajdúval útra kelt Lengyelország felé. Kíséretében voltak alkanczellárja Berzeviczy, s az erdélyi főurak közül Bánffi György és Gyulaffi László hadparancsnokok, Bethlen Farkas (Gábor fejedelem atyja), Kemény Boldizsár (János, a későbbi fejedelem atyja), Bánffi Kristóf, Kornis Farkas, Perneszi István, Lázár András, Mikó Miklós, Bécs Imre, Daczó Péter, Székely Mózes és többen. ²⁾

Ezek kíséretében hagyta el szülő hazája határait, s azt többé soha nem látta. Erdélyország színe-virágától és a lengyel követségtől környezve — nem ugyan »postán«, mint némelyek rebesgették, — de lehető gyors menetben sietett új hazája s királysága felé.

¹⁾ Bechler Konrád hosszú jelentése a császárnak, Kassa 1576. márcz. 3. (Hung.) Mielecki és a két Herburth Ruebernek, Grodek febr. 26., 27. és márcz. 1.

²⁾ Bethlen Farkas II. k. 425. Rueber a császárnak Kassa 1576. márcz. 27., azt írja, hogy Erdélyből jövő embere jelenti, hogy a vajda 15-én indult Brassóból, vele egy kocsiban csak apródját vitte »seinen Jungen und eben diesen, dessen er sich etwas mehr, als zum aufwarten gebraucht.« (b. á. ltr. Hung.)

XIV.

A lengyel követség Bécsben. — Fogadtatásuk. — A császár húzavonója. — A királyság elfogadása s az eskü letétele (márcz. 23-án). — Báthory-párti lengyel és török követség Bécsben. — Krakkai, lowiczi és varsói országgyűlések. — Sulyok Imre követsége Krakkóban. — Gorka András gróf elfogatása. — A császárpártiak lowiczi és varsói gyűlése.

A császárhoz küldött lengyel követség egy héttel előbb érkezett Bécsbe, mint a másik Erdélybe; de másfél hónappal később ért célta. A mily puritán egyszerűséggel fogadták őket Erdélyben, ép oly fényes volt a bécsi fogadtatás. Mielőtt a párt sürgetésére már jan. 5-ére Bécsbe sietett, a többiek tízen jan. 14-én értek Bécs alá; hat kocsival a követek, 21 kocsin és lóháton kíséretök. Három kocsi díszesebb volt a többinél; zászlót vivő nemes apródok lépdeltek mellette s ültek a bakon, selyem ruhában, arany lánczokkal ékesen. A követek magok is díszruhát viseltek, megjelenésök előkelő és hősiessé vala (preciosus et heroicus). Díszes fogadtatásukról gondoskodva volt. Az udvarból 50 kocsival mentek elibök ¹⁾ a nagy Duna-ág hídjáig, Pernstein Wratisláv cseh kancellár vezetése alatt s közeledésük hírére a kíváncsi bécsi nép tömegesen özönlött ki a kapukon. A bevonuló kocsisor (74) hosszát 1000 lépésre, $\frac{1}{4}$ német mértföldre tették.

A követséget (melynek 11-ik tagja másnap érkezett, 2 betegség, a vicekancellár költség hiánya miatt ²⁾ elmaradt), Károly főherceg házában az udvar közelében szállásolták el. Lakosztályuk szőnyegekkel volt díszítve s ellátva minden kényelmi eszközzel. Gazdag asztaluk volt, úgy tartották őket,

¹⁾ Weber J. B. Rudolfnak. Bécs, 1576. jan. 17. azt írja, hogy a követség 40 kocsival érkezett és az udvari nép 30 kocsival ment eléjük. (Hung.)

²⁾ »Wegen mangl der zehrung.« Márton boroszlói püspök a császárnak. Olmütz, 1576. jan. 10.

mintha birodalmi hercegek lettek volna. «¹⁾ A császár Poppel Lászlót, Kolowratot és Lobkowiczot rendelte melléjük társalkodóul és vendéglátóul, azonkívül mindeniknek külön étékfogó inasa és pohárnoka volt bécsi polgár fiúkból. Az udvar legkitünőbb borát itták s mindeniknek egy-egy aranyozott serleget ajándékozott a császár. Szolgáikat és lovaikat vendéglőkben szállásolták el az udvar költségén. A többi lengyel urak és nemesek, a kik magok jószántából jöttek Bécsbe, Nádasdi Tamás házában laktak, melyet a császár ottlétök idejére elkért.²⁾ Ezeket is gazdagon ellátták szolgálkival és lovaikkal együtt s melléjük is udvari embert rendeltek társalkodóul s felügyelőül, hogy hiányt semmiben se szenvedjenek.

Ellátásuk naponként 5—600 frtba került s ez tizenegy hétig tartván így, közel 50,000 frtjában állott a császárnak a lengyel követség.³⁾

Jan. 17-én lett volna az első audientia, de a császár gyöngékedése miatt (hajnalban erős láza támadván) más napra maradt. A nagy-termet (aulát) aranyozott függönyökkel és szőnyegekkel díszítették fel, a császár számára selyem szövetű széket állítottak egy mennyezet (baldachin) alá. Jan. 18-án 9 és 10 óra között összegyűlt a nagy teremben az egész udvar, minden tanácsos és számos főnemes, valamint a bécsi polgármester, a bírák és városi tanácsosok. A követekért a császár parancsából Pernstein, a két Salm gróf, Engelsdorf az udvarmester, Beheimb, Preiner és más udvari méltóságok lovagoltak, hogy az audientiára vezessék őket. Midőn megérkeztek, ő felsége saját szobájából átvitette magát s a mennyezet alatt foglalt helyet. Kétfelől Mátyás és Miksa főherczeg állott mellette (Rudolf és Ernő a magyar országgyűlésen Pozsonyban lévén), távolabb az udv. kamarások és tanácsosok. A mint a követek kísérelőkkel elibe jöttek, ő felsége felállott és kalapját kezében tartva, a követeknek kezet nyújtott. Mindnyájan dísz-lengyelbe

¹⁾ »Als wenn sy reichsfürsten weren, getractirt worden.« (Bécsi udv. kv. feljegyzés 8668. c. 101. l.)

²⁾ Miksa Nádasdinak Bécs, jan. 7., hogy engedje át házát.

³⁾ »Und hat also dis in die eileffte wochen gewerd, also dass man vermeindt ein tag in 5 oder 600 fl. ausgangen sein.« (Bécsi udv. kv. feljegyzés 8668. c.)

voltak öltözve, Łaski ezüsttel áttört zöld atillában, felette skárlát vörös mentében (kontusz) pompázott, »kinézése olyan volt, mint Marsé lehetett.«¹⁾

A mint a császár ismét leült, Łaski, mint a követség vezetője, átnyújtá megbízó levelöket s elöadta követségek czélját, ékes *lengyel* oratióban kifejtván, hogy miért választották a császárt, a tapasztalt uralkodót s nem Ernöt, az ifjú főherceget.²⁾ Báthory választásáról egy szóval sem emlékezett. A császár levette kalapját és mosolyogva (*lachende*) mondá, hogy, mert lengyelül nem tud, a hasonló *cseh* nyelven kíván válaszolni. Megköszönte választatását és ígérte, hogy legjobb belátása szerint igazságosan fog uralkodni, reméli, hogy meg lesznek vele elégedve. »Ékesszólása elragadta a követeket,« kik örömmel hallották, hogy oly jól beszél *csehül*, mintha csak anyanyelve lenne.³⁾ »Ő felsége szép beszédére — mondja egy naiv feljegyzés — a körülötte állók és lengyelek örömben nevettek, mások örömkönyeket sírtak,«⁴⁾ és siettek szerencsét kívánni. Midőn így az audientia véget ért, a császár levé kalapját, újra kezét fogott nemcsak a követekkel, de kíséretökkel is, a kik csak nemesek voltak. Körülbelöl mintegy 70-en voltak összesen a lengyelek. A császár ilyen leereszkedése »nagyon jó véleményt ébresztett humanitása iránt.« Az audientia végeztével az étterembe vezették a követeket, s ott reggeliztek a császárral együtt.

Másnap volt a titkos audientia, melyen egyik német tanácsos sem volt jelen. Itt adta elő Łaski a választás körülményeit s átnyújtotta a választási feltételeket. A császár a föltételekre, »melyeknek teljesítése nemcsak nehéz, de egynéme-

¹⁾ *Historica narratio de legatione Polonica ad Maximilianum aبلغata. Arczképők megvan a csász. könyvtárban. »Illustrium virorum volumina.« (L. bécsi udv. kv. 8668. c.)*

²⁾ *Oratio nomine ordinum regni Poloniae coram C. M^{te} per Syrdiensem vernaculo sermone recitata, cum eam in regem Poloniae renunciaret ac. 1576. (Latin más. b. á. ltr. Pol.)*

³⁾ »So zierlich und wol geredt, als wan Ier K. May. ein geborner Behemb weren.« (A bécsi követségről udv. kv. 8668. c. 102. l.)

⁴⁾ »Vor freiden gelachet, andern vor freiden die augen übergangen sein.« (U. ott.)

lyiké lehetetlen is«, most még nem válaszolt, a helyett a követeket vadászatra hívta meg.

Nem válaszolt napok múlva sem, mert a föltételeket oly súlyosaknak találta, hogy jónak látta országai rendei, tanácsosai, a választó fejedelmek és főherczegek véleményét kikérni. ¹⁾ Úgy látta, hogy követei messzebb mentek az engedményekben, mint felhatalmazásuk terjedt. A feltételek egy részét merőben elfogadhatatlanoknak tartotta. Főkép azt, hogy Lengyelországban kellene laknia s utódjáról nem gondoskodhatnék. Nyugtalanította a szakadás is, belátta, hogy az övéi őt »*kissé elhamarkodta*« (praecipitanter) kiáltották ki, a mi miatt az ellenpárt felindúlva (irritirt), a végsőre kész. Nagy akadályai vannak tehát a királyság elfogadásának; de másrésről nagy szégyenére válnék az osztrák háznak, ha a választást nem tudná érvényesíteni. ²⁾

A lengyel követeknek várniok kellett, míg a vélemények beérkeztek. Külön-külön véleményt adtak: Albrecht bajor herczeg (febr. 3.), Ágost szász választó (febr. 9.), a brandenburgi választó (febr. 14.), Ferdinánd főherczeg a császár öcscse Insbruckból (febr. 5.), Károly főherczeg Gráczból (febr. 4.), a cseh orsz. főméltóságok (febr. 3., 12., 21.), az alsó-ausztriai rendek és tanácsosok (febr. 17.), a felső-ausztriai rendek (febr. 19.), a Bécsben lévő magyar tanácsosok (két ízben d. n.), végül egyes tanácsosok, pl. Pernstein Wratistlaw cseh főkanzellár (apr. 14., 19., 29., 30-án). A vélemények nem hunynak szemet a nehézségek előtt. A csehek pl. nagyon meggondolandónak tartják, hogy ily zavaros viszonyok között a császár Lengyelországba bemenjen, Krakkót elfoglalja; nagy sereg, legalább 100,000 ember kellene hozzá, s ha nem jól sikerülne, mily nagy gyalázat lenne belőle. Meg kell várni, míg a zavar csendesedik s békésen elfoglalható a trón. A választó fejedelmek a birodalom tekintélyét, a főherczegek az osztrák ház nymbusát féltik, hogy ha a császár engedne a »vajdának« s nyakokra engedné nőni a törököt. *A magyar tanácsosok* »nem ugyan a rendek nevében, de mint magán hívei ő felségének«

¹⁾ Miksa Dudithnak, jan. 24.

²⁾ Miksa a bajor választónak, Ferdinánd és Károly főherczegnek. Bécs, 1576. jan. 24.

azt ajánlják, hogy fogadja el a felajánlott királyságot, de a teljesíthetetlen föltételeket fentartással, hogy azok a koronázáskor enyhíttessenek (!), siessen bemenni, de előbb Magyarországot biztosítsa a török ellen jól felszerelt hadsereggel. A sietést a többiek is nagyobbára tanácsolják, mert »periculum in mora« s mert Báthory Julius Caesar példájára gyorsan el akarja vetni a kockát. ¹⁾)

A követek nem szüntek meg sürgetni a császárt, hogy fogadja el a föltételeket, tegye le az esküt és siessen bemenni az országba. Ugyanezt sürgetik naponként Lengyelországból a párthívek és Dudith — nyugtalanul, türelmetlenül. A császár kijelölte a föltételek pontjai közül a teljesíthetetleneket s kérte a követeket, hogy azokat változtassák meg. ²⁾) Nekik arra nincs felhatalmazásuk, felelték a követek. — Küldjenek tehát együtt követeket Lengyelországba a lowiczi országgyűlésre, hogy a rendek egyezzenek belé az elfogadhatatlan feltételek megváltoztatásába. ³⁾)

Mert az érsek a jędrzejowi gyűlés ellensúlyozására országgyűlést hívott össze Lowiczba. ⁴⁾) — De a lengyel követek több okból nem helyeselték a közös követség küldését. Nem hogy jót tenne, de a legnagyobb zavart és desperatiót idézné elő, ha megtudnák, hogy a császár (a kit személyesen várnak) vonakodik elfogadni a feltételeket, melyeket követei Varsóban már elfogadtak az ő nevében. Minden reményöket elvesztenék, s látván az ellenpárt serénységét, Báthory közeledését: térdefejet hajtának az ellenpártnak, vagy az országból kellene kibújdosniok. A helyett azt ajánlják, hogy a császár egyedül küldjön követet, a ki által mentse ki késedelmét s a feltételek

¹⁾ A választó fejedelmek, főherczegek, cseh, osztrák és magyar tanácsosok és Pernstein véleményei (gutbedunken) megvannak a Szalay Ágoston gyűjteményében, az itt is szereplő Pernsteintől származó codexben, melynek tábláján »W. H. Z. P. (Wratislaw Herr Zu Pernstein) 1576« látható.

²⁾ A császár Esaskinak és követtársainak. Bécs, febr. 20. (b. u. kv. 8736. c. 154. l.)

³⁾ A császár a követeknek febr. 24.

⁴⁾ Az érsek patense, melylyel az országgyűlést összehívta febr. 8-án kelt Lowiczon. (Szalay Á. gyűjt. Pernstein cod.)

elfogadásáról, az eskü letételéről s a bemenetel napjáról tudósítsa híveit, hogy megakadályozzák a herczegnő megkoronázását s Báthory bemenetelét. ¹⁾

Dudith azt jósolta, hogy az érsek gyűléséből »*nascitur ridiculus mus.*« Sero sapiunt Phryges! Sem a levelek irogatása, sem a követek küldözgetése nem használ többé, egyébben nincs remény, mint a gyors bemenetelben! ²⁾

De a császár nem indúlt meg sem a követség, sem párt-hívei sürgetésén. Más megoldási módon törte a fejét. És márcz. 3-án kijelentette, hogy sem Németországot, sem az övéit nem hagyhatja el, gyöngé egészsége miatt sem mehet. Ha vérontás nélkül a dolog nem megy, a mi töröknek, tatárnak s a pokol ördögeinek tetszenék inkább, mint neki: inkább sorsukra bízza őket! *Eszközljék ki, hogy Báthory kizáratván, fia Ernő vegye el Annát s ő legyen a király. A Henrik föltételeit fia számára elfogadja. Báthory elnyomására 100,000 frtot ajánl fel.* ³⁾

Ezzel az ajánlattal küldi márcz. 4-én a gnesdai érsekhez Kochticzkit követségbe, azon reményben, hogy még Lowiczban együtt találja a gyűlést. ⁴⁾

De a lowiczi gyűlés márcz. 5-én eredménytelenül feloszlott. Előbb azonban szemrehányást tett a császárnak, hogy követei megigérték egy hó lefolyása alatt bejövetelét, s íme, három hónap múlva sem mozog, a feltételek elfogadásáról sincs semmi hír. Király nélkül nem lehet az ország, jöjjön tüstént, ha király akar lenni! Azé lesz az ország, a ki előbb bejő, mert annak a másik párt engedni kénytelen. Meglátják a var-

¹⁾ »*Consilium oratorum Pol. de legatis a caesare et ex medio ipsorum Loviczium ad conventum ordinum non mittendis. Mittendos tamen aliquos, qui morae causas adferant.*« Bécs, 1576. febr. 28. (bécsi udv. kvt. 8736. c. 176. l. és b. á. l. Pol.)

²⁾ *Eo loco res esse, ut iam neque litterarum scriptionibus, neque legationibus quicquam profici amplius possit, una reliqua spes est, in celeri M. V. S. adventu. Dudith a császárnak. Bilitz, febr. 27.*

³⁾ »*Ad reprimendam autem Transylvaniam 100,000 fl. offert.*« A császár a lengyel követeknek (Pol.) és »*Fragmentum, in aula caesaris 1576 márcz. 3.*« (Teka Nar. 85. 36.)

⁴⁾ A császár a gnesdai érseknek febr. 23., 24., márcz. 4. Kochticzkinak febr. 24. Kochticzki a császárnak. Kochtitz, márcz. 3.

sói (apr. 9.) gyűlésen — tették hozzá majdnem fenyegetőzve — mire kell magokat elhatározniok?!¹⁾

A császár tétovázását még ez sem törte meg. Hamar kész volt mentségeivel. A követség csak az ötödik héten érkezett meg s oly feltételeket és eskümintát hozott, a mi felett tanácskoznia kellett, s melyekre megesküdnie nem lehet. Ismét csak azt ajánlja, hogy fogadják el fiát Anna férjéül és királyúl.²⁾

A lengyel követség, melynek a császár fennebbi választát előterjesztette, a desperatio szélére jutott. Keserves panaszra fakadnak, hogy fáradságos utazásuknak, költekezésöknek semmi gyümölcsét nem látják, küldöik részéről gyanú s elégedetlenség, ez ellenpárt részéről gyűlölet a jutalmok.³⁾ A császár látván, hogy válasza »megzavarta« a követséget, mentegeti magát, hogy nem szándéka a koronáról lemondani, de mert kedvezőtlen egészsége miatt nem mehet, s a birodalmat és országait elhagyni nem akarja, azért ajánlja fiát maga helyett, a ki a herczegnőhöz is méltóbb, mint Báthory, teljesítheti a feltételeket, nálok lakhat s ő is mindenben segélyére lehet, mintha csak maga uralkodnék. Ezt vigyék ki a lengyel rendeknél.⁴⁾

A lengyel követek igyekeztek megértetni a császárral, hogy az alkudozások ideje lejárt, míg ők újabb tárgyalásokat kezdenének a főherczeg érdekében, Báthory kényelmesen elfoglalja a trónt. Ugyanazt izengetik a naponként kevesbedő párthívek. Kérnek, könyörögnek, szabadítsa meg végre őket a bizonytalanságtól!⁵⁾

¹⁾ A Lowiczban összegyűlt rendek a császárnak, 1576. márcz. 5. (b. udv. kv. 8668. és 8736. cod.) »Allatae Viennae 11. Martii.«

²⁾ Miksa a lengyel követeknek a lowiczi rendek levelére márcz. 14. (b. u. k. 8668. c. 127. l.)

³⁾ A lengyel oratorok a császárnak »postquam litteris Lovicio acceptis regnum recusasset suscipere.« Bécs, márcz. 16.

⁴⁾ »Ultimum responsum S. C. M^{tie} oratoribus Poloniae« (b. u. kv. 8668. c. 129. l.)

⁵⁾ »Oro et obtestor, liberet nos, et se, in alterutram partem, ut et rebus nostris consulamus, et animus dies noctesque anxius tandem hac cura liber sit.« Dudith a császárnak. Bilitz, febr. 28. a podoliai vajda Dudithhoz írott levele szavaival. Még előbb Dudith febr. 26. az ellenpárt elbizakodottságáról: »quam securi sint suarum rerum, non secus, aut si nullum aut levem aliquam antagonistam habiturus sit.«

Jobban megindítja a császárt az események gyors előhaladása. A kiegyezéshez s a jędrzejowi gyűléshez fűzött reményei meghiúsultak, Báthory útnak indult, Anna megérkezett Krakkóba s a koronázás ideje ki volt tűzve. Gyorsan kellett határoznia. Jónak látja tehát, hogy újra fölvegye a lengyel követekkel a föltételek felett folytatott alkudozásoknak már-már elejtett fonálát. És a megegyezés kölcsönös engedmények alapján pár nap múlva márcz. 22-én létrejött. A követek a feltételekből nem engedhettek, de beleegyeztek, hogy azt olyan *fantartással* és *záradékkal* erősítse meg a császár, a melynek alapján azon pontok felett, melyeket nem az ő követei ajánlottak fel, hanem a rendek toldottak hozzá, koronázása előtt egyezzenek meg. ¹⁾ A Henrik-féle törvénycikkeket is némi fantartással fogadta el. ²⁾

Márcz. 23-án (tehát éppen másfél hónappal később, mint Báthory) *fogadta el Miksa császár a lengyel királyságot és tette le arra az esküt* nagy ünnepélyességgel, az Augustinusok templomában, Bécsben. Jelen volt a díszes szertartáson az egész udvar, a császár, a császárné, az özvegy francia királyné (Miksa leánya, az elhúnyt IX. Károly özvegye) Rudolf a magyar király, Ernő, Mátyás és Miksa főherczegek, a lengyel követek, a fő államhivatalnokok és főnemesek. Nyolcz órakerkezdődött az istentisztelet az esztergomi érsek celebrálása mellett. ³⁾ A bevonulásnál, a mint a császár föltár elé vitette magát, előtte ment a négy főherczeg, utánok Ditrichstein a királyi joggal, Schwartzenberg gróf, a francia királyné

¹⁾ *Confirmatio conditionum*. Bécs, 1576. márcz. 24. — »Reservata tamen nobis in quibusdam, qui a memoratis oratoribus nris minime oblata, sed a statibus et ordinibus regni et magni ducatus profecta additaque sunt . . . ita ut de iis ante coronationem nram omnino conveniamus et concordemus.«

²⁾ »Ea tamen conditione, ut posterior articulus de obedientia renuntianda nobis ab ordinibus ita, ut jamdicto sermo regi Henrico factum fuit, tempore coronationis nrae regiae interpretetur, hacque de re per eosdem ordines uti oratores se efficere curatueros litteris suis receperunt, nobis caveatur.« Miksa diplomája az »articuli Henriciani« megerősítéséről. Bécs, 1576. márcz. 23. és az esküről kiadott diploma márcz. 23-áról (Pol.)

³⁾ Egy másik tudósítás az egri püspököt mondja.

udvarmestere, a birodalmi almával, végül Pappenheim, a testőrség kapitánya a karddal. A császár az oltár előtt aranyhímzésű bársony székre ült, gyöngyökkel és drága kövekkel ékes mennyezet alá. Háta megett két sorban a főherczegek, jobbra a lengyel követség, balra a pápai és velencei követ s az udvari tanácsosok és méltóságok ültek. A követek előtt három lengyel nemes aranyozott ládában a királyválasztási decretumot vitte. A »spiritus sanctus« elénekzése után a követek a felség elé léptek s a referendarius latin beszédben felszólítá a királyi eskü letételére. A császár levette a koronát fejéről s a referendarius előolvasása után elmondta *ugyanazt az esküt, melyre Báthory is megesküdött a megyyesi templomban*. Ezután néhány szót intézett *cseh nyelven* a követekhez (doch gantz dumpf), hogy esküjét híven meg fogja tartani. Végül Laski beszélt röviden latinúl, kivette és átnyújtá a választási diplomát, a melyen mintegy harmincz pecsét függött. A szertartást a te deum s az érsek egyházi áldása fejezte be.

A templomból a burgba mentek a követek, a hová »reggelire« hívta meg őket a császár. A nagy étteremben aranyos mennyezet alatt piros selyemmel díszesen megterített hosszú asztal várta őket. Az asztalfőn a császár ült, jobb oldálán lefelé Rudolf király, Ernő főherczeg, Laski és még négy lengyel követ, baloldalán Mátyás és Miksa főherczeg és a többi lengyel követ. Az asztalnál előkelő urak szolgáltak fel; ő felsége étkefogója (Fürschneider) Kunsperg, pohárnoka (Mundschenk) *Castaldo* volt. Az étkezés végeztével (mikor a vizet hozták) egy herold csöndet kér s harsány hangon hirdeti, hogy: *II. Miksa, isten kegyelméből római császár, Magyar- és Csehország királya, ma márcz. 23-án Lengyelország királyává választott és megerősített!* Utána a legidősebb herold háromszor kiáltja: *éljen Miksa császár, Lengyelország királya!*¹⁾ A császár betegségtől elgyengült idegeit felvilla-

¹⁾ Vivat imperator Maximilianus, rex Poloniae! (b. u. k. 8668. c. 131. l.) Egy másik tudósítás szerint: »Darüber der elteste Herold drey-mahl, so nicht wohl deutsch kennen soll, in frantzösischer Sprache geschrien: Glück und Heil dem Könige zu Pohlen. (a krakkai hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. »Opisanie przyjęcia korony i wykonania przy-sięgi przez Maxymiliana obranego. królem Polskim.« I. Okinánytár.)

nyozta a pillanat ünnepiessége, kedélyét megaranyozta a lengyel királyság csalóka fénye s vidám jókedvvel emelt serleget Lengyelország üdvére és boldogságára. A gyöngyöző bort megízlelvén, Laskinak nyújtá át, és a serleg kézről-kézre járt a lengyel követek között. — Mikor a hivatalos lakomának vége volt, megkezdődtek a nem-hivatalos áldomások a lengyel királyság medvebőrére s olyan ivás volt a bécsi burg és város minden zege-zugában, hogy (tudósítónkkal szólva) — jobb arról nem is írni! ¹⁾ Este pedig 7 órakor 200 ágyút sütöttek el háromszor egymásután a bástyákon, hogy érczhangjával messze hirdesse a nagy nap jelentőségét.

Különös véletlen, hogy a *Báthory-párti jędrzejowi lengyel követség éppen márcz. 23-án. d. u. érkezett Bécsbe* hat kocsi-val (»gar statlich«).²⁾ Arra későn érkeztek, hogy a templomi ünnepélyt végig nézzék, de arra éppen jókor, hogy hallják az ágyúlövéseket, melyek Miksa pütkösdi királyságát üdvözölték! A császár nagylelkűen a maga költségén tartotta és »jól traktáltatta« őket is. Megbízatásukat a választás lefolyásáról élőszóval és írásban is előterjesztették a császárnak, a ki nem késett a válaszzal, hogy nem látja be, miért kellene nekik több hitelt adnia a varsói választást illetőleg, mint a saját és a másik lengyel követségnek. Inti őket, hogy az ajánlott közvetítő egyezséget (Ernőt és Anna házasságát és királyságát) fogadják el. Kétségbevonta e mellett a jędrzejowi gyűlés jogérvényes voltát, mert azt a másik párt nélkül hívták össze, s mert nem voltak ott jelen a litvánok (kik nélkül az unio értelmében határozni nem lehet), sem a poroszok, továbbá Masovia, Volhinia, Podlachia és Livonia részéről vagy senki vagy nagyon kevesen. Ajánlja, hogy a legutóbb hirdetett varsói gyűlésen jelenjenek meg a békés kiegyezés végett.³⁾

Még egy idegen követség volt Bécsben, a mely tanúja volt a lengyel királyság elfogadásának. *A török szultán és*

¹⁾ »Und ist in diesen Tag in allen Winkeln und Ecken solch *Gesauß* gewesen, davon nicht zu schreiben ist. (Tekla Nar. 91. Opisanie stb. márcz. 24.)

²⁾ U. ott, m. f. (krakkai és bécsi ltr. tudósítás).

³⁾ Miksa válasza a jędrzejowi követeknek Lanckoronskinak és Starobrzszeskinak d. n. (Pol.)

budai basa követsége. Sabán (Chaban) csausz volt a követség feje, a ki Budáról márcz. közepe táján tizenketted magával érkezett Bécsbe. Először az udvarmester hallgatta ki (márcz. 16-án) s csak azután fogadta őket a császár márcz. 18-án. Egész levél-halmazt nyújtott át a csausz-basa a császárnak: a szultántól, nagyvezértől és a budai basától; de megbízatásához híven, élőszóval is előadta a szultán izenetét: azt hallotta, hogy fiát akarná királylyá tenni Lengyelországban, a mely 130 év óta a fényes porta védelme alatt áll; álljon el eme szándékától, mert a szultán már másnak, t. i. az erdélyi vajdának adta. A császár erre a beszédre állítólag végig nézte és *felnevetett* s azt felelte, hogy a levelekre írásban válaszol. Az audientían a lengyel követek is jelen voltak. ¹⁾

A szultán, nagyvezér és budai basa leveleikben kereken kimondják, hogy a Lengyelország és Erdély ügyeibe való avatkozást *casus belli*-nek fogják tekinteni. A szultán szemére veti a »bécsi királynak, hogy a czárral szövetséget kötött fiának királylyá választatására. Hallja, — úgy mond, — hogy a czár haddal készül Lengyelországra, megparancsolta azért a tatár khánnak: 200,000 emberrel készen álljon, s mihelyt a czár Lengyelország ellen mozdul, tüstént reá támadjon. Inti, hogy óvakodjék a lengyel ügyekbe avatkozástól, ha vele békét akar tartani. *Ha Lengyelországba vagy Erdély ellen sereget küldene, ki van adva a parancs a budai basának, a rumili és temesvári beglerbégnek, hogy seregeikkel tüstént hadra keljenek s megvédelmezzék a portához hű tartományokat.* ²⁾

A nagyvezér úgy adja elő, hogy a lengyelek az ő rendeltökre választották Báthoryt. Ne gördítsen tehát akadályokat elébe, mert úgy jár, mint a Békés és Balassa János által indított zavarok miatt. Hagyjon békét Lengyelországnak, a mely különben is oly jelentéktelen, hogy *a hatalmas szultán kertjével alig ér föl!* ³⁾ A budai basa is megcsörteti kardját és ta-

¹⁾ Egykorú feljegyzés (»Zausch Waschn von Ofen«) követségéről, a szultán levelének német fordítása felett (b. udv. k. 8668. c. 173. l.)

²⁾ A szultán »regi Viennae« Konstantinápoly, 1576. jan. 30. (b. á. ltr. Pol.)

³⁾ Mehemed nagyvezér »a bécsi királynak« Konstantinápoly, 1576. jan. 30. (L. Okmánytár.)

nácsolja, hogy elégedjék meg azzal, a mivel bír, ne áhítózza a szultán birtokát, nehogy a magáét is elveszítse. ¹⁾

A császár ezek után nem ringathatta magát ama hitben, hogy a törökkel megegyezhet. De élére sem akarja állítani a dolgot. Kitérőleg felel (márcz. 22-én), hogy a békét fenn akarja tartani, Lengyelország és Erdély ellen mit sem tesz, eszeágában sincs, hogy ő maga vagy a czár által fegyverrel lépjen fel; békés úton akarja egyezsége bírni a lengyeleket. ²⁾ Engesztelőül a szultánnak az évi »ajándék« legközelebb való megküldését ígéri.

A miről a császár válasza nem ad felvilágosítást, megvihették a követek élőszóval a hírt, hogy a lengyel királyságot elfogadta. Mert szemtanúi voltak a márcz. 23-iki ünnepélynek s fültanúi a nagy ágyúdörgésnek, melyet szándékosan a feljők néző bástyákon insceniroztak. Naiv bécsi tudósítónk azt is hozzá teszi: hogy a királyság elfogadásának hírére *elkezdettek keservesen sírni.* ³⁾

A török erélyes fellépése tehát nem riasztotta vissza a császárt a királyság elfogadásától, de annál gyűlöltebbé tette Báthory nevét a bécsi udvarnál. A törökhöz való viszonya volt eddig is az, a mivel leghathatósabbban korteskedtek ellene. Ugyanebből kovácsolnak újabb fegyvereket s költenek rágalmakat ellene a bécsi udvarnak hízelgő némely szolgálattelkek. Mert nem származhattak más forrásból ama koholmányok, melyek által Báthoryt, mint a török rabszolgáját és vak eszközét akarják feltüntetni. — Egy ily írat szerint a szultán a következő hat feltételt küldötte volna Erdélybe Báthorynak:

1. Esküdjék meg, hogy őt urának ismeri el, s ellene soha fel nem támad. 2. Szükség esetén segélyére lesz úgy Erdélyből, mint Lengyelországból. 3. Keresztyén uralkodóval, *német fejedelmekkel* (!) semmiféle szövetségre ne lépjen, legkevésbé pedig a török ellen. 4. Lengyelországon át, ha a szultán kíváná,

¹⁾ A budai basa a császárnak, 1576. jan. 12. (Pol.)

²⁾ Miksa császár a szultánnak márcz. 22. (Pol.) a nagyvezérnek márcz. 9. és 22. (Turcica), a budai basának márcz. 25. (Pol.)

³⁾ »Den 23. Martii hat die R. K. May die Kron angenommen . . Als aber die Türken, so alhier seyn, solches vernommen, haben sie angefangen zu weinen.« (Opisanie stb m. f. Teka Nar. 91.)

szabad átkelést enged — Németország és Moszkva ellen. 5. *Magyarország még megmaradt részét a lengyelek és erdélyiek segélyével a töröknek elfoglalni segélne.* 6. Fizessen adót, Lengyelország után. ¹⁾ Állítólag a szultán azt is meghagyta volna neki, hogy addig ki ne merjen mozdúlni Erdélyből, míg a fennebbi pontokra meg nem esküdött. Azt is tudni vélték, hogy Báthory önként felajánlotta a szultánnak, hogy kész Moszkvára támadni.

A fennebbi pontozatok magokon viselik nemcsak a valótlanság, de egyenesen a célzatosan koholt rágalom bélyegét. A német kéz műve elárúlja magát mindjárt a német fejedelmekkel való tépelődéssel. Majd Báthory, kinek politikai eszménye és végcélja volt Magyarország felszabadítása töröktől, némettől: össze fog esküdni hazája és nemzete ellen? s az alig megválasztott lengyel király, ki eddig mindig függetlenségét emlegette, adót fog ígérni a töröktől teljesen független Lengyelországtól? S végül a szultán nemhogy késleltette volna bemenetelét, de sőt maga sürgeti még 1575. decz. 28-án kelt levelével, hogy siessen Lengyelországba!

II.

A királyválasztástól (1575. decz.) a koronázásig (1576. máj. 1.) terjedő időközt az országgyűlések szakadatlan lánczolata tölti be Lengyelországban. Az ellenpártok derűre-borúra hirdetik egymás ellen az országgyűléseket.

Megkezdte a Báthory-párt Jędrzejowban (jan. 18-án) folytatta Krakkóban márcz. 4-én, majd ápril 8-án, 19-én. A császár-pártiak amazok ellenében először Lowiczon gyűlésznek (febr. utólján), majd Varsóban ápril 9-én, végre ugyan-csak Varsóba hívnak össze országgyűlést jun. 3-ára. Litvánok és poroszok külön tartanak gyűléseket, amazok Grodnón ápril 8-án, emezek Graudniczon május 1-én.

A jędrzejowi gyűlés *Krakkóba márcz. 4-ére koronázó országgyűlést hirdetett.* Azon reményben, hogy választott királyuk, Báthory akkorra megérkezik. Gondoskodtak a herczeg-

¹⁾ »Articl, so der Türkhisch Khaiser dem Stephan Batori weywo-
den in Sübenbürgen zu schwören zugeschickt haben soll.« (Okmánytár.)

nőnek is Krakkóba kísértetéséről, mert ugyanakkor kellett volna az esküvőt tartani és őt is megkoronázni.

A hercegnő febr. 28-án érkezett Varsóból Krakkóba, a kíséretéül rendelt urakon kívül a chelmi püspök és a vicekancellár társaságában. Ezer lovas kísérte. Az összes katonaság és nagy néptömeg vonult ki elébe, ott volt a kujawi püspök is. Üdvözlőkre a hercegnő nevében a vicekancellár felelt a krakkai mezőn. ¹⁾

De Báthoryt, kit Anna leginkább óhajtott volna látni, s kinek megérkezésével biztatva, beszélt rá őt Zborowski András a Krakkóba jövetelre, — nem találta ott. E miatt (ha a császárpárti tudósításoknak hihetünk) nagyon elszomorodott, sokszor megsíratta, hogy Krakkóba jött. ²⁾ Sőt, (ha igaz?) Báthory személyéről sem a leghízelgőbben nyilatkozott volna, mert elhitették vele, hogy leendő férje »czombján egy tallérnyi folyó seb s orra mellett egy nyilt szemölcs van.« ³⁾

Báthory a koronázás kitűzéséről későn értesült s nem jöhetett be akkorra. Mentségeit előadandó két lengyel követet küld vissza, melléjük adván *Sulyok Imrét* követül az országgyűléshez. Sulyok márcz. 3-án érkezett Krakkóba, a hol nagy pompával vártak rá. A hír, melyet hozott, hogy Báthory elindult és ápril 8-án Krakkóban lesz, felvillanyozta a nemességet, a krakkai vajdát is az a 10,000 arany, melyet zsoldosok fizetésére küldött.

A császár-pártiaknak ellenben nagy szállka a szemökben az ifjú Sulyok Imre. Nem tartják kellemes embernek, sem eléggé gavallérnak. A pompás fogadtatásnál szemet szúr egyszerű (»schlechtlich«) úti ruhája. Híresztelik (jogosan vagy jogtalanul?), hogy útközben megbízó levelét s egyéb írásait is elvesztette, úgy hogy három nap múlva találták meg. Gyanúsít-

¹⁾ Tarnowski Dudithnak. Carniow, 1576 febr. 27. Dudith a császárnak. Bilitz, febr. 28., márcz. 2.

²⁾ aber fast traurig, weine stetigs, ob dem, dass sý den Bathori daselbst nicht gefunden.« Rueber a császárnak. Kassa, 1576. márcz. 17. (Hung.)

³⁾ Anna mondta volna Báthoryról: »dass er einen rinnenden taller Schänkel und bei den Nasen auch eine stets rinnende Warzen hab.« Rueber a császárnak márcz. 17. (u. o.)

ják, hogy megbízó levelet tán csak Krakóban hamisítottak neki. Keveslik a 10,000 aranyat, s azt hiszik, hogy mert a nemeség sok pénzt várt, sokan elfognak tőle pártolni. Sőt a krakkai vajdát is elégedetlennak hiszik s olyan kifakadásokat adnak szájába, hogy bárcsak az úristen vagy az ördög elvinné nyakukról Báthoryt. ¹⁾

Sulyoknak megbízatása lett volna, hogy a hercegnővel Báthoryt személyesítve megesküdjék. És ki is lett volna tűzve az esküvő márcz. 6-ára ²⁾. De a hercegnő nem akart Sulyokkal megesküdni, »a többek között azon okból, hogy nővére Izabella királyné a követ atyját évekkal azelőtt némely elkövetett gonoszságai miatt fölnégyeltette.« (?) ³⁾

Tény az, hogy Sulyok és a két lengyel követ a föltételek és királyi eskü megerősített és aláírt példányait vitte a rendeknek, melyeket azok nagy örömmel fogadtak és siettek kinyomatni (márcz. 3-án) és minden vajdaság és »földség« (ziem) számára megküldeni. ⁴⁾ — Márcz. 5-én pedig az »összes egyházi és világi rendek,« kimondják végzésül, hogy belátják, hogy a választott király a késő tudósítás miatt meg nem érkeztetett, de mert a »pacta conventa« megerősítését beküldötte: biztosan számíthatnak rá s a választást semmi veszély nem fenyegeti. Ápril 8-ára be fog érkezni. Az országgyűlést elnapolják akkorra. ⁵⁾

¹⁾ »Wann ime (Báthory) mer unser herr Gott, oder der Teuffl von dem Wesen weghelfe;« Rueber márcz. 17. jelentése. Általában a császár-pártiak nem válogatják meg kifejezéseiket, ha Báthoryról van szó. »Hans Haincz bürger zu Cracau.« Rottenberg késmárki »verwalter«-hez márcz. 15-én írt levelében »Baderknecht«-nek nevezi.

²⁾ »Orator ejus (Báthoryé) heri desponsare debebat infantem.« Dudíth a császárnak. Teschen, márcz. 7.

³⁾ ». . . dass ihre schwester die königin Izabella sein des Gesanten vatter umb etlicher begangnen misshandlungen vor jaren viertailn hab lassen.« Rueber a császárnak márcz. 17.

⁴⁾ Mindenik: Meggyes febr. 8-iki kelettel, »Stephanus electus rex« és »Martinus Berzeviceius procancellarius« aláírással. »Dan z Krakowa, tertia die m. Martii a. d. 1576.« (L. Okmánytár).

⁵⁾ A krakkai országgyűlés végzése: »My Rady Duchowne y Swieckie . . . (lengyelül). Actum et datum Cracoviae, in conventu omnium ordinum generali coronationis, die 5. Martii a. d. 1576.« Karnkowski kujawi

Sulyok az országgyűlés után is Krakkóban maradt, mintegy állandó követül. A »választott király tanácsosának és oratorának« nevezte magát, s egyengeti az útat és talajt számára. Megbízataa volt a *gnesdai érsek*hez is, de őt nem találván Krakkóban, a fejedelem levelét a kujawi püspök által juttatja hozzá s ő maga is levélben adja elő megbízatását márcz. 14-én. Inteni kívánta általa a fejedelem őt, mint barátját, tisztelendő atyját és kedveltjét, hogy csaknem mindenkitől elhagyatva, a köztársaság, sőt isten akaratja ellen ne törekedjék. Csodálkozik ő felsége, hogy előbbi véleményéhez majdnem egyedül maradván is annyira ragaszkodik. Nem látja-e az isteni gondviselés munkáját az ő megválasztatásában? a mit ő maga is alig remélt. *Hisz még egy órával megválasztatása előtt senki sem gondolt reá. Oly hirtelen jött a gondolat s egy óra alatt a legnagyobb rész megegyezett az ő választásában.*¹⁾

A primás megnyerésére nem ok nélkül fektetett nagy súlyt a fejedelem és követe. *Az ő előjoga volt a király koronázása.* Sulyok tehát minden rábeszélési tehetségét előveszi, hogy pártjokra édesgesse. — A császár vonakodik elfogadni a koronát, hívei elpártoltak, miért késedelmezik egymaga, s *miért erőlteti akaratát ellenére a császárt?* Báthory olyan jó indulattal, szeretettel és engedelmességgel volt iránta — úgy mond — hogy az emberek keserű kifakadásait mindig enyhítette és mentegette őt; de ha még most sem áll hozzá, könnyen megtörténhetik, hogy a mentségekből ki fogy. Sulyok ezek és hasonló érvek alapján felszólítja és kérve-kéri, hogy az ápr. 9-ére hirdetett varsói gyűlést vonja vissza s ő maga is *jőjjön akkorra Krakkóba a királyt megkoronázni.* Biztosítja, hogy ez esetben »ő felsége« oly kegyelmes lesz iránta, mintha az első szavaza-

püspök, Zborowski Péter, a kancellár, vicekancellár és még négy aláírással. (Nyom. példány a bécsi á. ltr. Pol.)

¹⁾ »Ante ipsam horam electionis nemini illorum electionem aut memoriam Suae M^{tie} in mente fuisse. . Cogitationem istam tam repente venire in mentem, atque maximam partem in eodem convenire sententiam, ut statim aliis postpositis eligerent, nominarent et proclamarent una eademque hora in regem Pol. ser. principem. Nonne admirandum est divinae providentiae opus?« Sulyok Imre (»Em. Gwwlick«) Uchanski Jakab gnesdai érseknek. Krakkó, 1576, márcz. 14. (más. b. á. lt. Hung.)

tot tőle nyerte volna, arról is gondoskodik, hogy unokatestvérei és rokonai magasabb méltóságokra emeltessenek; ¹⁾ mert Báthory, a legkegyesebb és legkatholikusabb (princeps pientissimus et catholicissimus) fejedelem semmit sem kíván inkább, mint, hogy Lengyelország primását megengesztelvén, ő tegye fejére az ország koronáját.

Sulyok rábeszélése, ha nem is győzte meg egészen, de úgy látszik, megingatta az érseket. Feleletében (márcz. 22-én) ugyan tiltakozik a feltevés ellen, mintha egymagára maradt volna véleményével, mert hisz a litvánok és poroszok is állhatatosak; de igéri, hogy nem mulaszt el semmit sem, a mivel hűségét és jóindulatát »ő fensége« iránt bebizonyítsa, csak ő is »isten jóvoltából a keresztyénség iránti buzgalmában, a mit megkezdett, vigye véghez«. A midőn ő fensége megérkezését hírül-veszi, nem fogja elmulasztani, a mivel neki s a hazai törvényeknek kötelességszerűleg tartozik! ²⁾

Mit jelentenének e szavak egyebet, mint azt, hogy ha bejő Báthory jó korán, igen is, meg fogja koronázni?! A császár felől ekkor még bizonytalanságban lévén, biztosítani akarta magát Báthorynál is.

Mert a császár-pártiak ügye ekkor volt a legváltóságosabb. A *lowiczi országgyűlés* teljesen kudarczot vallott. Nagyon kevesen jelentek meg ott, s azok sem tudtak mi felett határozni. Mert Bécsből semmi hír sem érkezett a föltételek elfogadásáról, s a várt császári követek is elmaradtak. Az érseki gyűlés tehát (mert nála, az ő palotájában tartatott) alig tesz egyebet, mint szemrehányó levelet ír (márcz. 5.) a császárnak, s újabb országgyűlést hív össze Varsóba ápril. 9-ére.

A császár ügyének nem kevésbé ártott egy kínos feltűnést keltett affaire, melyben a lengyelek pártkülönbség nélkül a közszabadság megsértését látták a császár egyik bizalmas híve részéről. Ugyanis báró *Kurzbach Simon sziléziai főúr a len-*

¹⁾ »Ut nepotes et propinqui red^{mae} et m^{cae} D. V. altiores et honoris gradus provebantur.« U. ott.

²⁾ »Ubi vero de foelici Ser^{tie} ipsius maturo adventu certior fuero, non patiar equidem ullum, quod patriis legibus, ejusque Ser^{tie} officio debebo, a me longius desiderari.« A gnesdai érsek Báthory követének. Lowicz, márcz. 22. (Pol.)

gyel határon belül, nyílt országúton, elfogta és Sziléziába hurcolta Gorka András grófot.

Gorka András egyike volt Báthory elsőrangú híveinek és tagja a fogadására kijelölt bizottságnak. Éppen a végett útzott Nagy-Lengyelországból Krakkóba, hogy onnan a határra induljon Báthory elébe. Fegyveres csapatát egy nappal előbb elindította s ő maga néhány nemes ember és szolga kíséretében kocsin poroszkált utánok. A mint Odolany városkát elhagyta (a kaliszi vajdaságban), a hol a sziléziai határhoz közel, erdő között vezet az út: Kurzbach Simon és rokona, Choinski fegyveres csapattal megrohanja, lefegyverzi és erőszakkal Sziléziába hurcolja az 5 mfnyire fekvő Brieg városba (febr. 25-én). Tetének okául azt adja, hogy boszút akart állani a rajta Varóban elkövetett gyalázatért, a midőn Gorka rá lövetett. ¹⁾

E fegyveres erőszak híre gyorsan elterjedt az országban s méltó megbotránkozást keltett mindenütt. Nem a személyes boszúállást látták benne, de fegyveres beütést a császár birodalmából lengyel területre. Krakkóba harmadnap este érkezett a hír. Gr. Gorka Szaniszló, a ki a nagy-lengyelországi hadtestnek éppen parancsnoka volt: éjnek idején rohant a várba, a senatust összegyűjté, elégtételt követelt, máskülönben ő maga üt be csapataival Sziléziába. A tanács megáévvá tette az ügyet, lebeszélte Gorkát a fegyveres visszatorlásról s tüstént, még ugyanazon éjjel követet küldött a császárhoz, a kitől Gorka kiszabadítását és a merénylő megbüntetését kívánják. ²⁾ Fel volt zúdúlva az egész ország s csak a mérsékeltbeknek köszönhető, hogy a nagy-lengyelországiak Sziléziába be nem törtek. ³⁾ Nemcsak Báthory pártja, de közbelépett a császárpárti lowiczi gyűlés is.

Bécsben nem helyeselték Kurzbach beütését, a mely a császárnak anélkül is népszerűtlen ügyétől még inkább elidegenítette a lengyeleket. Nem úgy fogták fel, mint némely túlzó

¹⁾ Orzelski id. m. 166. lev.

²⁾ A senatus a császárnak. Krakkó, 1576. febr. utolsó előtti. Karnowski Zborowski P., Firlej András, Petrus Dumin Wolski, Hier. Buzinski thessaurarius regni és többek aláírásával (b. udv. k. 8688. c. 125. l.) és Orzelski 167.

³⁾ Dudith a császárnak. Bilitz, márcz. 2.

hívek, pl. a kassai kapitány, hogy jó volt megmutatni foguk fehéret és rárecscenteni a Báthory híveire. ¹⁾

A császár sietett kijelenteni, hogy tudtán kívül és akarata ellenére történt Gorka elfogatása, a melyről nagy megütközéssel értesült, s tüstént megparancsolta, hogy bocsássák szabadon, Kurzbachot pedig megidézte udvarába, hogy adjon számot cselekedetéről. ²⁾ — A felháborodást megítélhette abból, hogy egymást érték miatta udvarában a követek. »Nem érti, hogy oly nagy dolgot csinálnak belőle, midőn ő még a krakkai és lowiczi gyűlés megkeresése előtt intézkedett, hogy szabadon bocsássák«. ³⁾

Tényleg intézkedett is. A liegnitzi herczeg által szabaddittatta ki Gorkát Kurzbach kezéből és vitette a briegi várba. De mielőtt szabadon bocsáttatta volna (márcz. 10.), reversalist vétetett tőle, hogy nem fog személyes bosszút állani, nehogy a Lengyelország és Szilézia között fennálló szerződések megzavartassanak, hanem az országgyűlés elé terjeszti az ügyet. ⁴⁾

A császár sok viszontagságot látott ügyének a *varsói országgyűlésen* kellett kiállania a végső próbát (ápr. 9.) A császár nagy súlyt fektetett erre, s öt személyből álló előkelő követséget indított oda ápril 1-én, u. m. ifj. Lobkowiczi Poppel László trencsényi grófot, Zierotin Frigyes ezeres kapitányt, a kipróbált hűségű Dudithot, Proseggi Kobentzl Jánost és a lengyel ügyekben járatos Logau Mátét. ⁵⁾ Megbízatásuk kettős

¹⁾ Rueber a császárnak. Kassa, 1576. márcz. 17. (Hung.)

²⁾ Miksa »senatoribus Poloniae.« Bécs, márcz. 6. (Pol. és Teka Nar. 91. Ugyanezt írja márcz. 14-én: »Ad statuum Poloniae literas, Lovicio de comite Andrea a Gorka scriptas respensoriae.« (Pol.)

³⁾ A császár nevében felelet Krotowski János és Solikowski János Demeter követeknek d. n. (b. u. k. 8668. c. 134. l.) Miksa »Alberto Sandivogio de Czarnkow, majoris Poloniae generali capitaneo« márcz. 10., kéri, ne engedje, hogy Gorka esete megtántorítson némelyeket hűségükben. Hasonlókép »Castellano Rogisnensi« márcz. 10. Gorka atyafiának, kiemelvén, hogy a Gorkák az ő őseinek is sok jó szolgálatot tettek. (Pol.)

⁴⁾ »Gr. von Gorka caution«, Brieg, 1576. márcz. 10. (Pol.)

⁵⁾ Miksa Logaunak márcz. 29. Dudithnak márcz. 30.: »Statibus Pol. et Lithv. credentiales« apr. 1. külön tudósítja róla az érseket és 4 rev. 16 spect. et magn. 16 magn. és 20 generosus urat. Kobentzl Trautsonnak, hogy mi szükséges a követséghez márcz. 23. Dudith a császárnak. Bilitz, ápr. 1-én.

sarkpontja az Ernő főherceg s Anna házassága és királysága s az ország szükségletére rendelt 100,000 frt körül forgott. Az előbbi támogatására Bogusz Jánost külön a hercegnőhöz küldi követségbe; a pénz hova fordítása felől pedig részletesen intézkedik.¹⁾ Ha sikerül a kiegyezés: fő dolog a podoliai és ruszai határ megerősítése a tatár ellen. Ha nem jó létre meg-egyezés: a belföldi hadsereg szervezése a fő, Varsó, Visegrád, Plockó vára megerősítése, Posen, Kalisz és más Szilézia felé eső végvárok hadi néppel ellátása.²⁾

A követség kanapé-pörrel kezdi működését. Zierotin rossz néven veszi, hogy Poppel elébe van téve: ezt a megszégyenítést nem tűri, s hideglelést színelve, vissza akar maradni.³⁾ De mégis csak elmegy. Majd azzal bíbelődnek, hogy a tisztesség-kivánó lengyel uraknak a cancellaria a »fidei« helyett »syn-cere dilecti«-t írjon.⁴⁾

April 13-án érkeztek Varsóba.⁵⁾ Ott találták a pápai nuntiust, az érseket, a siradi, rawai, kulmi vajdát, a kulmi, belzi, sochaczowi várnagyot s még néhány senatort. Litvániából csak a trocki castellán titkárját; a vilnai vajda betegséget szülelt, Chodkiewicz elpártolt, a nemesség ingadozott. A követség mindenekelőtt az érseknél tisztelgett s előadták a kése-delmezés okait és a császár kivánságát *Ernö, Mátyás vagy Ferdinánd (!) főhercegnek a hercegnővel való összeházasítá-sáról*. Az érsek nem volt ellene, csak a császár bemenetelét sürgette. Azután az ellenpárttal való kiegyezés módjairól be-szélgettek. Az érsek azt ajánlotta, hogy a császár Magyaror-szágnak Erdélyhez közel eső részéből adna kárpótlást Báthory-

1) »Memorial« a varsói követeknek a pénz dolgában ápr. 1. Bo-roszlóban egy része készen van, a sléz kamaránál intézkedjenek Varsóba juttatásáról. A pénz megérkezését ne tudja más, csak az érsek és plocki püspök. Kapjon belőle a rawai vajda, a sochaczowi várnagy. A litvánok 6000 lovasra és 3000 gyalogra kértek (egy lovasra 3 óra 15 frt, gyalogra 6 frt), tárgyaljanak velők egy summa felől. Łaskinak »jó szót« adjanak. Pénzosztó embert küldeni fog.

2) A császár követeinek ápr. 7. (Pol.)

3) Kobentzl a császárnak. Krepicz, ápr. 8. U. o. Rosenberg ápr. 8.

4) Poppel Miksának. Krepicz, ápr. 9.

5) Popel Lasla v. Lobkowicz, id. Harrach Leonard cs. titk. taná-csornak. Varsó, 1576. apr. 15.

nak s adná hozzá nőül leányát, IX. Károly francia király özvegyét.¹⁾

Másnap (ápr. 14.) a pápai nuntiust látogatták meg, a ki sokat beszélt nekik a muszka perfdiájáról: mi mindent elkövetett a varsói választás óta, hogy a masovokat és litvánokat a maga részére édesgesse; a litvánoknak a csárhoz pártolásától még mindig félni lehet, mert eddig is csak az érsek riasztotta el őket attól.²⁾ Ugyanezen nap a Báthory-párti követek (Niemsta Gergely és Lasocki) adták elő megbízatásukat az országgyűlésen. Az elsőséget ugyan felajánlotta a gyűlés a császáriaknak, de ők az érsek tanácsára jobbnak itélték később állani elő. Azt is tanácsolta az érsek, hogy a házasságról egyelőre hallgassanak s inkább csak a késedelmezés mentetetésére szorítkozzanak.

Ápril 16-án 9 órakor történt a császári követség kihallgatása a templomban. Mindössze mintegy 12 úr és a porosz követek voltak jelen. Lobkovicz adta elő a császár megbízatását. Beszéd közben az érsek titkárának nyújtá át a királyság elfogadásáról szóló »universalis«-t s a török szultán levelének latin fordítását,³⁾ a melyek az oratio után felolvastattak. Midőn a török levelét olvasta a titkár, az érsek, *indignatióját kifejezendő, a földre köpött.*⁴⁾ Még Kobentzl akarta előadni moszkvai követségét, de azt az érsek írásban kérte beadni. Utánok a porosz követek jelentették ki ragaszkodásukat a császárhoz.⁵⁾

Audientia után az érseknél ebédeltek. Ott voltak a Krakóból elégedetlenül visszatérő litván követek is, a kik azt re-

¹⁾ »Aut etiam vidua filia in matrimonium ipsi ad firmiorem conjunctionem ineundam collocaretur.« L. Commentarius Warsoviensis conventus habitus mense Aprilis a. 1576. A követek jelentése (Pol.) és a követek Varsóból ápr. 16.

²⁾ A ki, t. i. az érsek, afféle természet, hogy »difficillime ipsi aliquid persvaderi possit, sed quod semel sit adductus, ab eo omnino divelli nequeat.« (Commentarius stb.)

³⁾ Ebből látszik, hogy az eredeti magyarul volt írva, a hogy a török általában levelezni szokott a »bécsi király«-lyal.

⁴⁾ Archiepiscopus prae indignitate rei terram consputare coepit.« (Commentarius etc. m. f.)

⁵⁾ A porosz rendek az érseknek. Graudnitz márcz. 29. (Hung.)

besgették, hogy a litvánok is hívek maradnak a császárhoz, vagy a muszka czárt fogadják el inkább királyul, mint Báthoryt. ¹⁾

Azután következett csak a követség igazi ostromlása: megrohanták őket a pénzért, az ígéretek teljesítéseért. Sőt Dudithnak még elindulása előtt volt oka panaszra fakadnia: hogy mindenünnen rá rohannak, mint a hársziák, mint bagolyra a madarak, és szemtelenül parancsolva követelnek pénzt! Mindenéből kiélték, éjjel-nappal nyakán ülvén szolgálóikkal, lovaikkal. Elkeseredve kiált fel, hogy: szemtelenebb nép nincs a föld hátán! ²⁾ A mit Dudithtól meg nem kaptak, most a követektől sürgették. De a sokat emlegetett százezer még mindig a levegőben lebegett Mahomed koporsójaként. A követek kezében alig volt annyi, a miből élhettek! ³⁾ A sziléziai kamara gyakori sürgetésre sem küldte a pénzt s a plocki püspök, kitől a császár meghagyása szerint kölcsönözni kellett volna, ⁴⁾ a gyűlésre sem ment, betegséggel mentve magát. Így aztán csak a régi nóta, az ígéretek mellett maradtak, nagy elégedetlenségére a pénz-sovárgó híveknek, ⁵⁾ a kiktől sok grombaságot kellett zsebre vágnia főkép Dudithnak. ⁶⁾

A varsói gyűlés semmivel sem vitte előbb a császár ügyét. Sőt a császár késlekedése, Báthory bejövetele s a krak-

¹⁾ A császári követek ápr. 16. jelentése.

²⁾ Jam undique ad me convolant harpyae, ut ad noctuam aves solent, exposcentes imperiose atque impudenter nummos . . . Impudentiores homines terra non sustinet! Dudith Miksának, Bilitz, márcz. 31. (Pol.)

³⁾ Ápril 19-én már nemcsak a százezeret sürgetik, de magok számára is kérnek, mert a 4000 frt úti költség elfogyott. (Pol.)

⁴⁾ Miksa Kobenczlnak ápr. 4. (Pol.)

⁵⁾ A császár egymás után küldözte a biztató leveleket. Łaskinak diplomát ad (ápr. 1.), a srodai, varsói, krakkai és pietrkowi parochiák és prépostságok feletti patronatusi jogról. A követek 10,000 frtot utalványoznak neki a sléz kamaránál (ápr. 23-án). Miksa Zborowski Jánosnak, Andrásnak és még 24 más úrnak ápr. 3. ír, Zborowski Kristófot küldvén hozzájuk. — Annának ápr. 3., Palatino Inowladislaviensi, Lenciciensi, Andree com. a Gorka, Joanni Zborovio, palatino Podlachiae, Joanni Chodkiewicz, ad supremum marschalcum, ad capitaneum. gen. s végül az érseknek ápr. 4., varsói követeinek, Secignowskinak, Bogusznak, Chodkiewicznek ápr. 14., Hosiusnak, Podoski Lukácsnak ápr. 20. Zierotin Miksának, Radlin ápr. 20. Poppel és Kobenczl, Lowiez ápr. 24. (Pol.)

⁶⁾ Dudith a császárnak, Varsó ápr. 16.

kai követség még inkább megingatta a maroknyi császári pártot. E követség lehetőleg kiaknáta az általános elégedetlenséget. Oratiojokban rá mutattak, hogy a császár feltételes esküje fentartásai csorbítják az ország szabadságát; az, hogy a koronát a követek hosszas könyörgéseire fogadta csak el: sérti az ország méltóságát. Midőn a császári címet a lengyel királlyal összekeveri: fogalomzavart támaszt, mintha a birodalom tartománya volna Lengyelország. Az ajánlott új egyezségtől óvakodjanak, mert valahányszor a némettel tárgyalásba bocsátkoztak, mindig ők húzták a rövidebbet. Nem ok nélkül mondja a lengyel példabeszéd, hogy *a német még a székről sem esik le hiába!* ¹⁾ A poroszszal kötött egyezségből 80 — 100 évig nem bírtak kivergődni, végre karddal kellett ketté vágni. A német, spanyol, olasz ígéreteknek nem kell hinni, más célja nincs, mint a törököt nyakukról lerázni s rájuk zúdítani. Nem várhatnak tőlök egyebet, mint *a temetővé változtatott szerezcséllen Magyarország siralmas sorsát.* ²⁾ Mennyire más az ő választott királyuk eljárása! A feltételeket teljesen elfogadta s azokra megesküdött. Immár bent van az országban s idegeneket senkit sem hoz magával (?), nem fegyverrel akarja meghódítani az országot, nálok fog lakni, velök jó és balsorsban osztozni, értök életét is áldozni kész. Minden erénnyel ékeskedő jó és kegyes urok leend. *a kit alattvalói eddig is annyira szerettek, hogy eltávoztát megsiratták.* Nagy az ő hírneve s dicsősége! ³⁾ Aztán a hercegnőt sem hagyhatnák el. A hazának szent nevére kéri azért őket: álljanak el a császártól s ismerjék el királyúl Báthoryt s jöjenek Krakkóba a koronázásra! Ne vigyék oda a dolgot, hogy lengyel a némettel egy seregben harcoljon lengyel ellen!

¹⁾ Et vulgatum est illud apud nos, quod Germanus et de scamno nunquam frustra cadet. — »Instructio adversae (Báthory) partis oratoribus ad conventum Varsoviensem data« Krakko. (Bécsi u. kv. 8668. c. 137. 1.)

²⁾ »Quid sperandum erit? Nihil aliud, nisi desolatae Ungariae et factae in sepulturam omnibus nationibus deploranda facies, domui quoque vestrae expectanda erit.« (U. ott.)

³⁾ Non armate, non gladio nos acquisivit, nobiscum assidue manere, nobiscum prospera et adversa pati, pro nobis vitam, ubi opus fuerit exponere paratus. Dominus est omni genere virtutum praeditus, bonus, pius, ex quo omnes sui ita fuerunt contenti, ut etiam discessum ipsius

A varsói gyűlés hivatalos válaszában (ápril 18-án) menetetik a császárt, hogy a feltételeket egészen (?) elfogadta s a császári címet csak addig használja, míg nincs Lengyelországban. Megbotránkozásuknak adnak kifejezést, hogy a török leveleiben őket alattvalóinak nevezi s azt állítja, hogy Henriket s Báthoryt az ő parancsából választották. Báthory bejövetelét nem tartják elég oknak arra, hogy meghódoljanak: ők nem választották, tehát nem is kötelesek engedelmeskedni. De hogy megmutassák, hogy az egyezséget igazán akarják, újabb gyűlést hívatnak össze az érsek által. Addig azonban semmiféle praejudicaló dolgot ne vigyenek véghez. Az érseknek és mindenkinek megtiltják, hogy a koronázás végett hirdetett gyűlésre elmenjenek, mindaddig, míg az új gyűlés által az egyezés létre nem jő. ¹⁾

Tehát újabb gyűlés az egyezés létrehozására, a miben a varsói gyűlés megállapodik. Pedig a kiegyezésnek csak egy módja volt: meghódolás az országba érkezett Báthory előtt. Némelyek hajlandók lettek volna erre is s határidőt akartak kitűzni a császárnak a bejövetelre, a melyen túl az engedelmeség alól fel lennének mentve. Mások ellenben azt kívánták, hogy Ernő főherczeg haddal induljon az országba s a császár nem sokára kövesse. ²⁾ Az érsek tántoríthatatlan makacssága nem engedte a meghódolást, hazaszerető lelke azonban visszaborzadt a háborútól. Megmaradnak tehát az eddig taposott középúton, a kísérletek terén, s újabb gyűlést hirdetnek Varsóba jun. 3-ára. ³⁾ Azt, hogy a másik párt engedjen, a legvérmesebbek sem remélték. »A Báthorysták szíve megkeményedett, jobban mint Faraóé!« — mondja Dudith. ⁴⁾ S e keményszívűek követői, mielőtt Varsóból távoznának, ápr. 19-én nyilvánosan

maxime deplorient. Magnus certe est iste honor, magna laus, magna gloria a suae nationis hominibus tantum referre laudem.« (U. ott.)

¹⁾ Válasz a varsói gyűlésből, ápr. 18. a Báthory-párt követéinek (b. u. k. 8668. c. 140. és 145. l.)

²⁾ Dudith és a követek jelentése, Varsó ápr. 16.

³⁾ Az érsek hirdetménye Varsó ápr. 18-án. »Dissentientes animorum sententias ad concordiam reduci.«

⁴⁾ »Bathorianorum cor obduratum est, ultra Pharaonis obcurationem«, Dudith márcz. 31.

kihirdették, hogy Báthory pár nap múlva meg fog koronáztatni.

Így oszlott fel eredménytelenül a varsói gyűlés. Kochticki Litvániába küldetésének ¹⁾ s Bogusz a hercegnőhöz való járatásának sem lett meg a kívánt eredménye. ²⁾ A litvánok közül sokan elpártoltak a császártól késedelmezése miatt ³⁾ s a legtöbben a czárt óhajtották volna, a ki *akkor pendítette meg először Lengyelország felosztását*: a litván nagyhercezséget magának, a lengyel királyságot a császár jának vindicálván. A litvánok Grodnón ápr. 20-án tartott gyűlésökből követet küldenek hozzá, igérvén, hogy véglegesen jun. 3-án határoznak a királyság felől. ⁴⁾ A Báthory-pártiak előtt pedig tiltakoznak a koronázás ellen, melyet az unio ellen elkövetett erőszaknak tekintenének. ⁵⁾ Viszont a császár is figyelmezteti a czárt a Báthory részéről fenyegető veszedelmes szomszédságra, a ki — úgymond — már lekötötte magát a töröknek, hogy szabad átmenetelt enged Lengyelországon és Litvánián, fenséged megtámadására. ⁶⁾

Ezek voltak az utolsó evezőcsapások az ár ellenében. A császári párt gyenge csolnakját mihamar elkapták a hullámok s akarva nem akarva úszniok kellett az árral.

Dudith »éhes madarai« sem röpkedtek többé az »éjjeli bagoly« körül, ⁷⁾ a mint kelet felől feltűnt a királyi nap. A ki egyezés föltételeit nem a jun. 3-iki varsói gyűlés, de Báthory diktálta.

¹⁾ Miksa instructioja Kochticki János számára, ápr. 1., 8.

²⁾ Miksa Bogusz Jánosnak ápr. 1. Menjen a hercegnőhöz, a végett, hogy »Serenitas sua omissa Transylvano, filio nro char. ser^{mo} arch. Ernesto, eodem pacto et conditione nuberet, quo dicto Transylvano in matrimonium collocanda erat, nimirum ut una cum Ser^{ie} sua regium diadema susciperet.«

³⁾ A litvánok a primásnak, Grodno ápr. 19. (Czartoryski k. T. N. 85.)

⁴⁾ A litvánok a czárnak, Grodno ápr. 20.

⁵⁾ »Litterae universales statuum Litvaniae in conv. Grodnense promulgatae 20 Apr. 1576. A litvánok a varsói követeknek ápr. 20.

⁶⁾ Miksa »principi Moschorum Viennae 8. Apr.« »Vaivoda Transylvaniae. jam nunc se ad concedendum eidem (a töröknek) liberum per Poloniam et Lithvaniam ad Ser^{tem} Vram debellandam transitum se obstrinxisse fertur, vicinitas gravis et periculosa futura esset.« (Pol.)

⁷⁾ L. f. 290. l. Dudith márcz. 31. levele idézetét.

XV.

Báthory útja Lengyelországba, Moldován, Ilyvó (Żwów, Lemberg), Przemysł, Tarnow városán keresztül. — Fogadtatások. — Bevonulása Krakókóba. — Országgyűlés; esküvője Annával, koronázás, ünnepélyek. — A királyság biztosítására tett intézkedések. — Lanckoron vára kiostromlása. — A király útja Varsóba, országgyűlésre. — A primas, litvánok s más ellenpártosok meghódolása.

Báthory, a »választott király« 1576. márcz. 16-án vett búcsút örökre Erdélytől, hogy királyságát elfoglalandó — Krakókóba menjen. Moldován keresztül utazott, hogy kikerülje a felső-magyarországi császári hadak leselkedését. Az ojtói szoroson ment ki s Moldova földjén Tatrosban tartá első megálapodását, márcz. 21-én. Innen előre küldötte Koslowskit mintegy előpostául, hogy jelentse a lengyel rendeknek jövetelét, mentse ki késlekedését; »ha szárnyai volnának, reptülne«. de nagy kíséretével s társzekereivel lassan haladhat a tavaszi hóolvadástól átázott rossz útakon. Útja a mai Bukovina hoeszában, a Szucsava folyó völgyén felfelé s Csernoviczon át vezetett. ¹⁾

Lengyelország határát márcz. 31-én érte el. Átkelvén a Pruth határfolyón: a lengyel országos küldöttség fogadta, élén a russiai vajdával. Ott volt a kamieneci várnagy, a Sieniawskiak és számos nemes. Meżyński Marcin üdvözölte a királyt, a

¹⁾ Frieser Stenczl (St. aláírással) Ruebernek, Krakkó 1576. ápr. 2. *Ungnád* jelentései szerint (Konstantinápoly ápr. 2., 3., 4.) a portán az volt a hír, hogy Báthory a lengyel határról visszament Moldvába, mert a lengyelek nem akarták beereszteni, s előbb Csernowitzba, majd a még biztonságosabb Chotim várába vette volna be magát, hogy ott török segítséget várjon. Állítólag Bács Péter a vajdának Moldovából márcz. 30-án érkezett futárja vitte volna e híreket a portára. (bécsi titk. ltr. Turcica). Krakkón is szállingott hasonló hír

ki »nagyon szépen« válaszolt latinúl. ¹⁾ A kujawi püspök, a ki maga Krakóban várta, Solikowski Demetert (a későbbi lembergi érseket) küldötte a határra üdvözetére. ²⁾

Lengyel földön az első pihenőt a határszéli Sniatin városkában tartotta, a honnan siet tudósítani a lengyel és litván rendeket és párthíveit az országba érkezéséről. Husvét napjára országgyűlésre hívja őket Krakóba. ³⁾

Innen Lemberg felé vette útját, daczára annak, hogy a podoliai (ilyvói) vajda és a két Herburth testvér (az ilyvói és sauoki várnagy) még mindig a császárról ábrándoznak, »mert az állhatatosságot tartják a királyok által tiszteletben tartott egyik fő erénynek«, — a miért is kérik Báthoryt, hogy a rájuk bízott parancsnokságokat, habár csekély távolságban, kerülje ki. ⁴⁾ Báthory inti ugyan őket, hogy a túlságba vitt állhatatosságból a vakmerőség bűnébe ne essenek, de egyszersmind kijelenti, hogy tudni fogja, királyi méltósága mit kíván s ez úttal hívatlanul nem fog nálok, váraikban, alkalmatlankodni. ⁵⁾ Megelégedett azzal, hogy a nemesség mindenütt örömujjongással fogadja.

Krakóban az volt a hír, hogy *Lembergben* húzamosabb ideig akar időzni, a miért a krakkai vajda és kujawi püspök erősen sürgetik sietését. ⁶⁾ Így Lembergben csak rövid időre állapodik meg. A vajda, kitől a császár Báthory feltartóztatását remélte, közeli grodecki várába húzódik, de a város kulcsait tisztelettel viszik eléje. — Lembergben katonái között zsoldot oszt ki (állítólag 10 tonna tallért). A többi kincset 8—8 ló által vont társzekéren szállíttatja tovább. Hetven lovat küldtek előre felváltás végett s még így is a nagy teher miatt 30 ló

¹⁾ Egykorú naplójegyzetek a lembergi gr. Ossoliński kv. 113. cod. 349. l.

²⁾ Karnkowski püspök Báthorynak írt levelei: kiadva Długosz lipcei 1711—12-iki kiadása mellett II. k. Epistolae illustrium virorum.

³⁾ Báthory a lengyel rendeknek, Sniatin márcz. 31. (hg. Czartoryski krakkai kv. T. Nar. 85. 451.)

⁴⁾ Nic. Mielecki, Nic. Herborth cast. Leopoliensis, Joan. Herborth cast. Sanocensis, cap. Przemysliensis, Báthorynak, Grodeck, márcz. 24.

⁵⁾ Báthory válasza Snjatin, márcz. 31. (b. á. ltr. Pol. és b. udv. kv. 8668. c. 144. l.)

⁶⁾ Karnkowski és Zborowski Báthorynak d. n. (Długosz II. k. 1810. l.)

dölt ki az úton. Azt mondják, hogy több mint 2 milliónyi kincset vitt magával. ¹⁾

Lembergől a mai vasútvonal irányában folytatta útját. Újabb állomást (ápr. 10-én) Wisnian tartott, a hol követeket fogadott és indított vissza Krakkóba és Litvániába. ²⁾

Przemyslben, az érte leginkább lelkesülő Russia fővárosában, ünnepélyes fogadtatás várt reá. A vidéki nemesség élén Orzechowski Bálint a przemisli föld bírása üdvözölte. Örömtől áradozó szónoklatából kiérzik a lengyel nép loyaltása királyuk iránt, de egyszersmind a nagyratartott lengyel nemesség ama büszke önérzete, a mely a királyt »primus inter pares« gyanánt tekinti, a kitől elvárják, hogy újabb és újabb szabadalmakkal növelje a nemesség hatalmát. — A lengyel nemzet isten után királyát szereti legjobban — úgymond, — őseinktől öröklött erényünk: a király iránt való hűség és engedelmesség. Szabad nép, nemes és minden erényekkel ékes nemzet felett fogsz uralkodni, *melynek számára király nem születik*, hanem szabadon választ magának urat. Bölcs senátorok, vitéz lovagrend fog körülvenni, a kiket Lajos magyar és lengyel király óta minden uralkodó szabadalmakkal ruházott fel. Reméljük, hogy te is más királyaink példájára újabb előjogokkal fogsz megörvendeztetni. Uralkodjál felettünk igazságosan és vitézül, hogy mi büszkeséggel, ellenségeink rettegve emlegessék nevedet. A lovag-rendnek szerezz dicsőséget, az elfoglalt részeket vívjad vissza. Adja az ég neked Dávid erejét Góliáttal szemben, Salamon bölcseségét s boldogságát a világ legboldogabb fejedelmének. ³⁾

Báthory rövid, de velős, szívélyes, de méltóságos feleletében, előttünk áll maga az ember az ő keresetlen egyenes nyíltságával. A francia közmondásnak: *le style c'est l'homme* — ha valahol — Báthoryval szemben csakugyan alkalmazható.

Nem az uralomvágy — úgymond — vezetett engem Len-

¹⁾ Nic. Tarlo a bécsi udvarba, »*sermo princeps*« megszólítással valakinek, Krakkó 1576. ápr. 24. (Pol.)

²⁾ Báthory Chodkiewicznek, Visnae ápr. 10., hogy a császár követségét a cárhoz tartóztassák fel s ő siessen hozzá. (Teká Nar. 85. 53.)

³⁾ Witania króla imci Stefana Batorego, przez p. W. Orzechowski ápr. 15. (L. Okmánytár.)

gyelországba, hanem a praedestinatio, a mindenható isten akaratára, hogy nektek annyi zavar és egyenetlenség között segélyetekre legyek. Elhagytam testvéreimet, barátaimat, szeretett hazámat s a mily gyorsan csak lehetett, siettem tihozzátok. A szeretetet, melylyel fogadtok, hálás szívvel veszem s kérem istent, tartsa meg azt számomra mindvégig. Jól tudom, hogy sokkal tartozom a lengyel nemességnek, főkép Russiának, s midőn ezért köszönetet mondok, egyszersmind kérni és inteni akarlak, hogy vessetek véget minden egyenetlenségnek és egymás iránti gyűlöletnek, egyesüljete a testvéri szeretetben mindannyian, mert *concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur!*¹⁾

És ezzel kezet nyújtott híveinek a testvéri szeretetet hirdető király.

Tovább folytatva útját, az ünnepélyes üdvözetek ismétlődtek. Tarnow előtt a zawichosti várnagy sietett üdvözetére, a vidéki nemességgel, 13—14 szekérrel. A ki midőn szerencsét kívánt megérkezéséhez, nem titkolta el azt sem, hogy az országban anarchia ütött fészket, melynek kiirtását tőle várja a nemzet. »Az úristen nehéz megpróbáltatásnak vetett alá minket bűneinkért. Annnyira szétszakadoztunk, hogy királyt sem tudtunk egyetértve választani. A gonoszság nagyon eláradt a hosszú interregnum alatt, a jog és kegyelet veszendőbe ment, tőled várjuk az ország újjá teremtését. Kormányozz bölcsen és igazságosan, áraszsz boldogságot és dicsőséget ez országra. Éljd boldogan és sokáig — felséges nőddel, a Jagelló család utolsó sarjával, a ki hogy téged egy szép királyi sarj atyjává tegyen, szívünkben kívánjuk!«

Tarnowba (ápr. 15.) virágvasárnapján érkezett. Itt egy küldöttség üdvözölte őt Ostrogski Konstantin herczeg nevében, a ki Wolhiniából részint a tatár beütés miatt, másrészt azért nem jött személyesen elébe, mert az úti terv eredetileg az volt, hogy a király Pilsnóból egyenesen Radlowba megy éjszakára. A lengyel beszédek Zborowski András a vele utazó udvari marsal tolmácsolta latinúl. A király »nagyon kegyesen« felelt, s kalapját megemelve küldé üdvözetét a herczegnek. Barátságos le-

¹⁾ Báthory felelete. »Responsiók róla«. (L. Okmánytár.)

ereszkedésével mindenkinek megnyerte tetszését. Éjjeli szállásra a hercegi kastélyba Boroniewski lovászmester hívta meg és vezette a királyt. ¹⁾

Mennél közelebb jutott a fővároshoz, annál többen csatlakoztak kíséretéhez az elébe tóduló nemesek. Sulyok Imre is elébe indult Krakkból (márcz. 30-án). Követek és levelek is várták lépten-nyomon, a krakkai vajdától, a kujawi püspöktől, Chodkiewicztől stb. A királyi kancellaria is dolgozott szünet nélkül Berzeviczy Márton vezetése alatt.

Karnkowski püspök arra kérte: intézné úgy útját, hogy virágvasárnap után pár nappal Krakkbába bevonúlhasson, hogy húsvét előtt a világi dolgokat elvégezvén, az ünnepeket egészen az ájtatosságnak szentelhesse, *a midőn legjobb alkalma lenne az ellenkező hírekkel szemben a kath. valláshoz való erős ragaszkodását bebizonyítania.* ²⁾

De Báthory a hosszas és fárasztó utazás után egy kis pihenőre rágyott s jobbnak látta a húsvétot nem Krakkbában, de a közeli *Mogila* kolostor csöndes falai között ájtatoskodva tölteni el. Nagypénteken tehát Mogilába ment s ott tölté az ünnepeket isteni tisztelettel s vadászattal. ³⁾

Húsvét hétfőjén (ápr. 23.) tartotta ünnepélyes bevonulását a lengyel királyok székvárosába.

Krakkból az egy mértföldnyire fekvő Mogiláig elébe mentek a senatorok, nemesség és városi polgárság. A senatorok közül a kujawi püspök, a krakkai, lublini, belzi vajda, a voinici, żarnowi, bieci várnagy, az orsz. méltóságok közül a főkancellár, vicekancellár, kincstartó, az udvari marsal, összesen mintegy 20 senator. A nemesség részéről mintegy 4000 lovas és 200 gyalog, a főváros részéről 175 lovas és 300 gyalog polgár. Ágyúkat is vittek magokkal, hogy az ünnepély fényét az által is emeljék. ⁴⁾

A bevonulás festő ecsetjére méltó pompás látványt nyújtott. A mi fényt magyar és lengyel kifejtteni tudott, mind az

¹⁾ Witanie Stefana Batorego . . przed Tarnowem. (L. Okmánytár.

²⁾ Karnkowski Báthorynak, Krakko ápr. (Długosz II. k. 1810. 1.)

³⁾ Egykorú feljegyzés (lebergi gr. Ossoliński kv. 113. c. 349. 1.)

⁴⁾ Krakкаи ujdonságok ápr. 24. (b. udv. ktv. 8668. c. 149—151. és 8736. c. 202. lev.) Zeitung aus Torna máj. 18. (b. 8668. c. 151. 1.)

kellemes színpompába olvadt itt össze. S a szemkápráztató csillogásnak s külső fénynek melegséget kölcsönzött, életet adott a lelkesedés magasztos érzete. Önkénytelenül eszünkbe jut itt Mátyás király bevonulása Budavarába, a mint az egykorú feljegyzések alapján Báthory Krakóba bevonulását szemünk elé varázsoljuk.

A főváros kétszeres ünnepet ült. A mennyei király feltámadását együtt ünneplé a földi király megérkezésével. S mikép amannak pálmaágakat hintettek eléje jeruzsalemi útjában, úgy itt az utcák hosszában kétoldalt fenyőfák voltak felállítva s zászlókkal, címerekkel ékesítve. A vár-utcza bejáratánál diadalkapu emelkedett s azon az ország címere — deszkából ügyesen alkotott *fehér sas* terjeszté ki szárnyait, miket a király érkezésekor (az ország örömét jelképezve) láthatatlan kéz rántására háromszor összezapott s meghajtotta magát.

A díszmenetet, mely d. u. 5 órakor érkezett a városba, Zborowski Péter a krakkai vajda nyitotta meg, mellette lovagolt Bánffy György, a magyar huszárok főkapitánya, utánok Zborowski András udv. marsal és a kujawi püspök. Azután az *erdélyi lovasság* következett, mintegy 500-an, párducz bőr kaczagánnyal vállukon; fegyverzetök és lovaik szerszáma aranytól és ezüstitől csillogott a tavaszi nap fényében. A fényes kíséretből a király méltóságos alakja nemes egyszerűség által tűnt ki. Arczáról komoly méltóság' tükröződött. ¹⁾ Ruhája piros damasztk attilából, szürke nadrágból, sárga csizmából állott, vállát czoboly-prémes skárlát-vörös mente, fejét nyuszt kalpag fedé fekete tollas forgóval és boglárral. A nyereg is, a melyen ült, egészen egyszerű, minden keresett pompa nélkül. De annál gazdagabban volt ékítve szép török pej lova. Szájában arany zabla, fején arany láncz, kantárán ritka nagyságú drága kövek, smaragd, gyémánt és rubin. A király előtt három vezeték lovat vittek, czoboly-prémmel szegélyezett skárlát-vörös posztóval bevonva, hátán drága kövekkel és aranynyal királyilag

¹⁾ Poplawski Albert a császárnak, Krakko ápr. 23. »Hodie circa horam sextam Batoreus Cracoviam honorifice et magna tam militum, quam nobilitatis frequentia deductus est. Excipiebatur hic ab omnibus splendide et sumptuose. Insedebatur equo, more ungarico vestitus, facie composita ad gravitatem vel severitatem quandam. (bécsi titk. ltr. Pol.)

díszített nyereggel.¹⁾ Ezeket a lovakat a felszereléssel együtt többre becsülték százezer frtnál. A királyt az Erdélyből hozott 1000 magyar hajdú követte, válogatott harczedzett daliák, »kik között nem lehet találni egyet sem, ki tíz vagy több csatába ne lett légyen s kiket a király a maga erejének nevez« (quos robur suum vocat). Fele égbék színű ruhában (a híres »kék drabantok«!), másik fele skárlát vörös öltözetben (a »veres drabantok«).

A király kísérete után jöttek a senatorok és nemesség, saját külön banderiumaikkal. Leginkább kitett magáért a volt Piasz királyjelölt, Tenczynski a belzi vajda, a ki aranyos szerszámú remek lovon hat szépen felöltöztetett apródtól vezetve, oly pazar fényvel és gazdag banderiummal vett részt a díszmenetben, »a minőt emberemlékezet óta nem láttak Lengyelországban.« Kiséretén, a mely 500 lovasból és 120 gyalogból állott, mindenkinek megakadt a szeme. Mindenik vitéze arany lánczot viselt, fején czoboly süveget drága boglárval és értékes tollakkal bokrétázva,²⁾ dárdájok és kardjok s lovaik szerszáma aranyozott ezüsttel volt kiverve, vállókat hiúzmalos mente fedte panyókásan magyarosan. A fényes banderium, melyben 86 válogatott török ló volt, s a gazdag felszerelés feltűnt az új királynak is és bámulatra ragadta úgy a lengyeleket, mint a magyarokat.

A lengyel kíséretet összesen mintegy 5000 (némelyek 10,000) lovasra és 3000 (mások 7—8000) gyalogra becsülték.³⁾

A díszmenet a királyi várba tartott, hol a király belépésekor az ágyúkat háromszor elsütötték. A Wawel udvarán a kujawi püspök üdvözlé a királyt. Azután a vár-templomban

¹⁾ Nic. Tarlo tudósítása, Krakko ápr. 24. Báthory »solus nullum apparatus in persona sua gestavit, praeter equus fuit senatus freno aureo et torque cum gemmis smaragdis, diamentis, rubinis, rarae magnitudinis.« A 3 vezető ló »plane militariter cum sellis auro et gemmis plane regaliter ornatis . . . ceterum vestis erat panno scarlato, cebelinis pellibus satis mediocribus subducta.« (Pol.)

²⁾ »Omnes torquati, pileos cobelinos cum monilibus gestantes, penus sumptuosus cristati.« (U. ott.)

³⁾ A »Zeitung aus Krakau« ápr. 24. és »Zeitung aus Torna« máj. 18. a kisebb — Tarlo tudósítása (úgy látszik túlozva) a nagyobb számokat említi.

hála isteni tisztelet tartatott s a te deum után ismét megszólaltak az agyúk.

Templom után a király, jegyese, a nálánál 10 évvel idősebb s fél száznál több tavaszt látott Anna kir. hercegnő üdvözlétére ment, ki a várban előkelő udvarhölgyei környezetében fogadta őt. Kölcsönös üdvözlések után melléje ült a király s néhány udvarias szót váltott vele tolmács által. Távozásakor olaszúl jó éjszakát (*felicissima notte!*) kívánva búcsúzott el. ¹⁾ — Aztán saját lakosztályába vonúlva, a kiállott úti fáradalmak és folytonos ünnepélyek után, másfél hónap óta először érezhette magát otthon, — új hazájában, a Jagellók örökében.

Húsvét harmadnapján (ápr. 24.) megnyílt a már kétízben elhalasztott *koronázási országgyűlés*. Mindenek előtt a Varsóban járt követeket hallgatták ki. Niemsta tett jelentést, hogy a császáriakkal és az érsekkel nem értek czélt, mert midőn már-már bele nyugodtak volna a Báthory választásába, közbe lépett Laski s heves szónoklata által megváltoztatta a békülékeny hangulatot. ²⁾ — Világos volt, hogy az érsek nem fog eljönni a koronázásra.

Mi történjék tehát, midőn III. Kázmér 1451. privilegiuma és Zsigmond Ágost 1550. statutuma értelmében a koronázás joga az érseket illeti? Némelyek el akarták halasztani a koronázást, mások ellenben sürgették. A király maga is az elhalasztás mellett foglalt állást és felszólalt az elhamarkodás ellen. »En ezerszer inkább a közbékét óhajtom — úgymond — mint a koronázást, kész volnék a béke kedvéért akár 10 évig is várni a koronázásra. Emlékezzetek csak vissza, mit ígértetek nekem, hogy itt lesznek a litvánok, poroszok, az érsek, a nagymarsal, a kik közül senkit sem látok itt. Gondoskodjatok tehát koronázás előtt a kiegyezésről, mert ha egyszer

¹⁾ »Deinde Infantem Reginulam salutavit, ubi item primarias matronas et ginecium consalutasset, Reginae assedit et aliquot verbis per interpretaem locutus, postea solus praecatus *noctem foelicem* italice, in suam habitationem discessit« (Tarlo tudósítása Krakkóból ápr. 24.) Báthoryról így ír: »Vir alioqui manu et consilio strenuus, prudentissimus et eloquentissimus.« (U. o.)

²⁾ Névtelen levél »ad dnum Custodem scripta. Datum cursim 4. Maji 1576.« Krakkó (Pol. »De adventu et coronatione Báthori.«)

meg vagyok koronázva. nem bánhatok enyhén az ellenszegülőkkel. Kérdeznétek aztán talán, miért bánok velök oly szigorúan? de királyi méltóságomat meg kell oltalmaznom s ellenségeimet törekedni fogok eltiporni. Nulla dies erit mihi sine linea! («¹⁾)

Az elhalasztás ellen főkép a vidéki nemesség és követek tiltakoztak, fenyegetőzván, hogy ők különben haza mennek. Így a koronázást a következő vasárnapra (ápril 29-ére) csakugyan kitűzték. S minthogy az érsek háromszori hívásra sem jelent meg: elhatározták, hogy az egyházi méltóságban mindjárt utána következő kujawi püspök hajtsa végre a koronázást. Egyszersmind ünnepélyes határozatban kijelentették, hogy Kázmér király privilegiumát úgy értelmezik, hogy a király koronázása a gnesdai érseket illeti ugyan, ha ő e jogával élni akar; de nem ismerik el, hogy rajta kívül más akkor se koronázhasson, ha ő ellenkezik.²⁾

A hercegnő megkoronázását azonban ama nevezetes feltételhez kötötték, hogy előbb mondjon le minden jogáról és birtokáról, melyek őt anyja és bátyja után eddigelé illették s hogy minden kincsét, ékszereit az ország szükségletére engedje át. A hercegnő három napi gondolkozási időt kért. Azalatt nagy lelki tusát vívott önmagával, de ily nagy áldozatra nem tudta magát elhatározni. A koronázási terminus előtt egy nappal nagy sírás között kijelentette, hogy nem egyezhet belé a rendek kívánságába s kérte őket, mentsék fel az alól. A rendek nem engedtek, készebbek voltak inkább elhalasztani a ko-

¹⁾ *Protestatio St. Báthory ante coronationem et in ipsa coronatione sua polonica*: Ego mallem pacem publicam, quam mille vestras coronas et contentus essem decem annos expectare coronationem. Mementote, quod mihi polliciti estis: Lithvanos, Prusos, archiepiscopum, marschalcum, horum hic nihil video. Curate igitur, ut fiat concordia ante coronationem. Nam postea mihi non erit integrum ita benigne et leviter cum eis agere. Conabor enim omnes hostes meos antevertere. Et nulla dies erit mihi sine linea. Interrogabitis me postea: cur ita rigide et severe agis cum illis? sed erit servanda dignitas mea. (Kolozsvári egyet. kvtár. C. Jos. Kemény: Apparatus Epistolaris t. II. 1576. ápr. 23. és a b. udv. kvt. 8736. c. 407. 1.)

²⁾ *Decretum senatus et ordinum de coronando sermo rege Stephano* 1576. ápr. 25. (Dlugosz 1712. k. II. köt. Epist. ill. vir. 1815. 1.)

ronázást, kijelentvén, hogy, ha feltételeiket el nem fogadja, a császárhoz küldenek s leányát, az özvegy franczia királynét kéri nőül a király számára. ¹⁾ »Ez a fenyegetés győzött az uralomra vágyó asszonyi lelkületen« s hétfőn (ápr. 30-án) a senatusba vezetvén magát, lemondott minden öröklött és zálogbirtokról s kincseit, melyeket a tikoczini kir. kincstárban őriztek, átengedte az ország szükségleteire, magának mindössze 60,000 tallért tartván meg, hogy halála után szolgálóinak és a szegényeknek hagyhassa. ²⁾ Nem sóhajok és könnyek nélkül tevő e kijelentést, de a királyi méltóságot többre becsülte a földi javaknál.

A koronázást így, ez utolsó akadály elhárítása után, másnapra május 1-ére tűzték ki.

Kegyeletes szokása volt a lengyel királyoknak, hogy a koronázás előtt az ország védszentje szt. Szaniszló sírjához zárandokoljanak. Eme vallásos és nemzeti kegyeletnek Báthory is eleget tett. Ápr. 30-án (hétfőn) d. u. 2 órakor kilovagolt a kasimiri Skalká-ra, melynek sziklaormán a Visztula partján emelkedik szt. Szaniszló temploma. Három püspök, két vajda, 15 várnagy, számos nemes és saját testőrsége (»janicsárjai«) kísérte. Az ájtatosság végeztével gyalog tették meg visszafelé a zárandok útát; a királyt két oldalt a chelmi és przemysli püspök kísérte, előtte a kujawi lépdelt. ³⁾

Május 1-ét ágyúdörgés üdvözölte a Wawel bástyáiról. Háromszoros ünnep virradt fel: a tavasz, a királyi esküvő és koronázás ünnepe. A királyi párt a vár nagytermében esketé össze a kujawi püspök, ki a királyhoz latinúl, a királynéhoz lengyelúl intézé szavait. Mindjárt utána a koronázás következett a vártemplomban. — Midőn Báthory kir. díszben a templomba indúlt, lelkiismeretét megnyugtató, még egyszer protestált, hogy ő nem lesz oka, ha az elhamarkodott koronázás az országnak kárára válik, tulajdonítsák azt magoknak. ⁴⁾

¹⁾ Névtelen tudósítás »De adventu et coronatione Bathori«, Krakkó máj. 4. (Pol.)

²⁾ Anna lemondási okmánya, 1576. máj. 1. (L. Okmánytár.)

³⁾ »De adventu et coronatione Bathori.« Névtelen tudósítás Krakkó máj. 4. (Pol.)

⁴⁾ »Protestor Deum creatorem et conscientiam meam, si quid de-

De a rendek elhatározását nem másíthatá meg. Megindult a menet a templomba. Elöl vitte a két koronát a krakkai vajda s a dobrzini várnagy, a királyi pálcza egyikét a sandomiri, másikát a lublini vajda, az aranyalmákat a kaliszi és belzi vajda, a kardot Niemsta az újonnan (a császárpárti Wolski krzepici starosta helyébe) kinevezett kardhordó. — A királyt a főoltár elé' vezették, s miután ott a királyi esküt (a mint már egyszer a megyesi templomban) letévé, a kujawi püspök a szokott ceremóniák között megkoronázta.¹⁾ Azután mise következett, mit a király a számára emelt trónról hallgatott végig. Mise után a királynét vezették az oltár elé, s ő is megkoronáztatván, egy mennyezet alatt foglalt helyet a királylyal. A te deum után király és királyné koronával fejökön leléptek a trónról, s a király 100, a királyné 50 aranyat áldozott a szegények javára. A szertartás végeztével a király a templom bejáratánál három lovagot (köztük Niemstát) szentelt vitézzé ütött. — A koronázást gazdag lakoma követte.

Május 2-án a senátorok, a követek s a nemesség tette le az esküt a király előtt. Azután a *nász-lakoma* következett s utána fényes tornajátékot tartottak a vár udvarán, melyben *a magyar vitézek tűntek ki és nyerték el a díjakat.*²⁾

Május 3-án ebéd után a király fejedelmi díszben kilovagolt a várból s a városháza előtt emelt sátorban helyet foglalván, a városi tanács és polgárság esküjét és az ajándékokat fogadta az ország zászlaja alatt, melyet a szepesi starosta Macziowski tartott a király előtt. — Varsó és Lublin városok is hűséget esküdtek követeik által.

Az alattvalók esküvésését tornajáték követte a vár udvarán. Torna végeztével a királyné a király szobájába vezetettet Sírva lépett be királyi férjéhez, »cum quo matrimonium consumavit«. Az ünnepélyeket este kivilágítás fejezte be, »nagy

trimenti ex hac praecipitanti coronatione republica ceperit, non me, sed vos in causa futuros« (b. udv. kv. 8736. c. 407. l. és kolozsvári egyet. kv. C. Jos. Kemény : Apparatus Epist. t. II.)

¹⁾ Lásd »Ordo, qualiter ser. rex Pol. juxta veterum consuetudinem coronetur, et quae solennitas et ceremoniae circa id servari solitae.« (Tekla Nar. 84. k. 90. l.)

²⁾ De adventu et coronatione Bathori. † Krakkó, máj. 4. (Pol.)

tüzeket gyújtottak a városháza körül, a templomokban a te deumot énekelték, s a város piaczn tornajátékot tartottak. Másnap reggel (peractis primitiis conjugilibus) a király szép ajándékot adott a királynénak, melynek értékét 60,000 aranyra becsülték. ¹⁾

A koronázási és nász-ünnep zaját a komoly munka váltotta fel. A királyi korona nehéz gondot és nagy felelősséget hártott viselőjére. Első teendője volt, helyreállítani az országban a rendet, s biztosítani királyságát bel- és küllellenségétől. És Báthory finom tapintattal, a meddig lehetett nemes mérséklettel, a hol kellett erélyesen és gyorsan oldotta meg feladatát.

Május 4-én kiadta a törvények, kiváltságok és választási föltételek megerősítését s a koronázási decretummal együtt szétküldötte az ország minden hatóságának kihirdetés és nyilvános helyen való kifüggesztés végett, meghagyván, hogy a köztisztviselőket, a föld- és vártörvényszékeket hűségére fel eskessék. ²⁾

Az ellenpárti főuraknak két heti határidőt tűzött ki a hűségeskü letételére, kijelentvén, hogy azon túl, mint a haza ellenségeivel fog bánni velök. ³⁾ Eddig is már sokan meghó doltak az ellenpártból, így a chelmi és przemysli püspök, az alkanczellár, a kincstartó, a kaliszi és podlachi vajda, Podoski kanonok (volt császári ügynök) stb. — A sandomiri vajda és a két Herburth testvér is megérkezett a koronázásra. A krakkai püspök máj. 4-én jött meg Varsóból és sietett a király üdvöz letére. Báthory eléje ment, kezét nyújtott neki és barátságosan

¹⁾ Az esküvő, koronázás és ünnepélyek leírásai: az említett névtelen levél legrészletesebben, Krakkó máj. 4. Ugyancsak névtelen levél, Krakkó máj. 3. Továbbá *Poplawski* Albert a császárnak, Krakkó, 1576. máj. 4. Azt mondja, hogy a francia király mons. de Pes-t küldte, hogy protestáljon. »Sperabant quoque summum pontificem debuisse inhibitione sua actum hunc coronationis impedire, itaque valde in id fuerunt intenti omnes, ut quicumque fuisset, qui inhibitionem dictam nomine sedis apostolicae facere voluisset, in partes minutissimas disseicaretur.« (Pol.) — *Dudith* a császárnak. Bilitz, máj. 5., hogy kik voltak jelen az esküvőn és koronázáson.

²⁾ Báthory az összes lengyel rendeknek. Krakkó, máj. 4. (Pol.)

³⁾ Báthory *Łaski* Albertnek. Krakkó, máj. 4. *Dulski Miklósnak* máj. 19. *Wolskinak* stb.

megölelte. A főbbek közül az érsek, Laski és Mielecki voltak azok, a kik még mindig daczoltak a királyi tekintélylyel. A király az érsek és a császárpártiak megtörésére *június 1-ére országgyűlést hirdetett Varsóba*, hogy meghíúsítsa az érsek által jun. 3-ára ugyan oda hirdetett gyűlést.

Hódolásra kellett bírnia a litvánokat s poroszokat is. A litvánok Grodnón tartott gyűlésökből (ápr. 20.) felpanaszolja, hogy a lengyelek nélkülök választották meg őt, a miért kéri, hogy ne koronáztassa meg magát addig, a míg egyezés nem jó létre közöttük.¹⁾ Követeik a koronázási országgyűlésre útban voltak, de későn érkeztek. A három litván követ május 4-én lépett a király elnöklete alatt tartott tanács elé, vezetőjük Hlebowicz a minski várnagy felpanaszolta az unio újabb megsértését, a koronázás nélkülök való megtartását, a mit ők el nem ismerhetnek. A maga részéről ugyan királynak nevezte a jelenlevő Báthoryt, — a kinek méltóságos komoly tekintetétől megrettenve szelídebben beszélt, mint a hogy feltette magában, — de azért protestált a nélkülök végrehajtott koronázás ellen.²⁾

De Báthorynak sikerült kiengesztelnie a litvánokat. Megnyugtatja őket, hogy a koronázás nem fog praejudicálni az ő jogaiknak; tovább halasztani azt az országot fenyegető veszélyek miatt nem lehetett; Litvánia szabadságának megtartásában elődeit még felül akarja múlni; a jun. 1-ei gyűlés hivatva lesz az ő jogaik biztosítására is. Ne keressenek tehát kákán csomót, midőn ő mindenét kész érték feláldozni s nincs hőbb vágya, mint hogy jó emléket hagyjon maga után az utókor előtt!³⁾

¹⁾ A litvánok Báthorynak. Grodno, 1576. apr. 20. (Pol.)

²⁾ Poplawski Albert a császárnak. Krakkó, máj. 4. »Castellanus de Minsko Hlebowicz... dicitur tamen modestius et mitius locutus esse, quam constituerat, deterritus ut quidam arbitrantur terribili quadam majestate novi istius regis... quem ipse ex persona sua regem appellabat.« (Pol.)

³⁾ Báthory a litván rendeknek. Krakkó, máj. 3. Báthory még előbb Chodkiewicznek ápr. 26. Csodálkozik, hogy a litvánok *kákán csomót keresnek* (»nodum in scirpo quaerunt«), midőn ő »tot laborum, totque difficultatum nullum aliud divinitus premium expectantes, praeterquam ad posteritatem boni principis veram laudem, quam ut bonis modis assequamur; omnia, quae nobis coelitus sunt contributa, bona, vitam denique ipsam pro vestra salute profundere.« (Teká Nar. 85. 65.)

A koronázást követő napokat általában arra használta az új király, hogy az ellenpártiakat kiengesztelje. Leveleket írogatott s követeket küldözött mindenfelé, s az üresedésben levő hivatalokat betöltötte. ¹⁾ A krakkai várnagyságot Dembinskinek az addigi főkancellárnak adta, Wolski Dumin Pétert előléptette főkancellárrá s alkancellárrá a derék Zamojskit nevezte ki. (Berzeviczy az erdélyi ügyek kanczellárja volt). Zborowski Jánost varsói várnagygyá tette. ²⁾

Midőn a meghódolásra kitűzött két hét eltelt, az ellenszegülőkkel szemben erélyesen lépett fel. Példát akart mutatni, ha kell karddal is, hogy nem fog »sem festett sem kötött király« lenni! A híres Łaskin akarta kezdeni az engedelmességre tanítást: a miért is a Krakóhoz közeli Lanckorona vára kiostromlására küldötte Bánffy Györgyöt és Gorka Szaniszlót 1000 lovas és 1500 gyalog magyar és lengyel katonával s 18 ágyúval. Május 18-án vették körül a várat, melyet 50 német puskás, 40 lengyel és 25 »oláh« (hajdú?) védelmezett, Łaski távollétében Gorecki parancsnoksága alatt. Az ostrom serényen folyt, s nagy volt a híre, főkép a védelem elszántságának. Máj. 22-éig állítólag már 200-at lelőttek ágyúval az ostromlók közül, a máj. 22-iki rohamban meg 230 magyar és lengyel veszett volna el, sőt a vakhír szerint maga Bánffy György is ott lelte halálát, a mint a vár falai alatt övéit a rohamra buzdítá, a miért a király megfogadta volna, hogy a várbelieket mind kardélére hányatja. De a végén kisült, hogy mindössze 6 ember esett el az ostromlók közül (4 magyar és 2 lengyel), a védők közül egy sem. Mert midőn látták, hogy sokáig ellen nem állhatnak, segély pedig nem jő sem Łaskitól sem a császártól vagy a kassai kapitánytól és a bent lévő hajdúk részint megszöktek részint a védelmet megtagadták: máj. 24-én, 5 napi és 5 éjjeli ostrom után kegyelemre föltétlenül feladták a várat. Az

¹⁾ Dudith András a császárnak. Bilitz, 1576. május 17. »Ipse perpetuo scribit, omnem gratiam defert, promittit multa, vacantias distribuit, legationes honorificas modo ad hunc, modo ad illum missitat, alios etiam minis et legum potestate ad obedientiam cogit, sed id per alios facit, ut invidiam fugiat, ipse interea omnem humanitatem moderationemque simulat.«

²⁾ Dudith a császárnak. Bilitz, 1576. máj. (l. n.)

örség Krakkóba vitetett. Néhány napi fogság után (máj. 29-én) a király szabadon bocsáttatta őket, előbb megesketvén, hogy egy év leforgása alatt rajta kívül másnak zsoldjába nem állnak. A parancsnokot és a németek tisztjét halálra ítélte, de megkegyelmezett nekik. ¹⁾

Lanckorona megostromlása megrémítette a császár-pártiakat. Az első tűzpróba után a császáriak legnagyobb része úgy gondolkozik, hogy »mert immár mindnyájan lábcsókolásra sietnek, nekem is követnem kell őket, egyedül csak nem mehetek fejfel a falnak!« ²⁾

Báthory egyidejűleg actiót indított az ország határain kívül is trónja megszilárdítására. A császárhoz és a német birodalmi gyűléshez követségbe küldé Solikowski Demetert, »mivelt, éles elméjű papot, a királyné egykori titkárát,« a ki a császár pártjáról állott hozzá és Krotowskit az inowloci vajda fiát. Tudatja általok a koronázás megtörténtét és kéri, hogy mindenféle ellenséges indulattal hagyjon fel. ³⁾ Ugyanakkor a szultánt is tudósítja a királyság elfoglalásáról, de egyszersmind a császár és a czár ellenséges készülődéseiről. ⁴⁾ Később pedig a római pápához küld követet, biztosítván a szentszéket az ellenkező hívekkel szemben a kath. egyház iránti hűségéről és

¹⁾ Lanckoron ostromáról *Dudith* a császárnak. Bilitz, 1576. máj. 17., 18., 21., 22., 24., 25., 29. jun. 2., 3. *Zaski* segílyt kérő levelei a császárhoz 1576. máj. (d. n.), hogy Rueber Késmárk és Savnik, Balassa Ádám Dunajecz várát, (mely nálók zálogban van) bocsássák kezébe, mert L—o-ban nem élhet többé életveszély nélkül. Máj. 11-én a császárnak, Pernstein Vratiszlávnak és saját titkárának, Lasko-ból. A császár *Zaski*-nak máj. 24.

²⁾ Albertus Sandivogius a Czarukow generalis etc. ad dnum Referendarium. Ex villa *Cossuti*, 1576. máj. 26. »Jam omnes fere ad oscula pedum eunt, et me necesse est eos sequi, nam ipse unus capite meo murum quatire non potero.« (Pol.)

³⁾ *Dudith* a császárnak Bilitz, máj. 18. — A két követ jul. 20-án kapott választ a császártól s harmadnapra Ratisbonába indultak hajón, de 3 mfnyire udv. emberektől elfogattak és Linzbe vitettek, jul. 26. óta ott tartattak a várban és pedig azért, mert Kurzbach, mint a császár követje L—o-ban a pomeran Weier Ernest által megsebesítettett és elfogatott. *Krotowski* János és *Solikowski* Demeter Báthory Istvánnak. Linz, 1576. aug. 12. Ugyancsak a császárnak, a l. rendeknek, a cancellár és vicecancellárnak, Solikowski Jánosnak és Albertnek, végül Krotowski Jánosnak.

⁴⁾ Báthory a szultánnak. Krakkó, máj. 28-án. (L. Okmánytár.)

kéri védelmét a keresztyénség védbástyája Lengyelország számára. ¹⁾ — A csárhoz is küldött követet (a minski várnagyot) fegyverszünet-kötés végett. ²⁾

Június elején Krakkóból Varsóba indult a király az országgyűlésre. A főváros őrizetét a királynéra, a vajdára és Czikowski Szaniszlóra bízta 500 lovas és ugyanannyi gyalog őrsége mellett. A többieket magával vitte. Távozása előtt zsoldot osztott a katonák között *szétvagdalt ezüst edény darabokat* (argenteis vasis confractis), hogy a forgó pénzt, a miből 100,000 frtot hozott magával, nagyobb szükségre tartsa fenn. ³⁾ Utolsó ténye Krakkóban, hogy protestál a hadfelkelést körülíró fél-szeg törvény ellen, — a mint már Erdélyben s a koronázás előtt is tevő. ⁴⁾

Nagylengyelországi útja magyar és lengyel csapatai élén diadalmenet volt. Ellenállásra sehol sem talált. Útját úgy irányzá, hogy a még késlekedőket hódolásra bírja. A primást felszólítja, jelentse ki: akar-e a rendek határozatának engedelmeskedni és meghódolni? Engesztelékeny válaszára a woinici és sanoki várnagyot küldötte hozzá Lowiczba, hogy szólítsák fel kötelessége teljesítésére és a nála lévő külföldiek (a császári követek) haza küldésére. Az érsek végre belátva, hogy Bécsből hiába vár segítséget, hiába irogatja a császárnak »salva nos domine, quia perimus« ⁵⁾, elhatározta, hogy a király által nyújtott békejobbot elfogadja. Megizente rokona, az Erdélyben járt Woroniecki Jakab által, hogy minél előbb meg fog jelenni a király előtt, »nem akar többé isten akaratának ellenszegülni.« ⁶⁾ — Hűséget esküdött a buzgó császárpárti plocki püspök is. Meghódolt Rawában az ország főmarsalja. A főb-bek példáját követték a kisebb hatalmasságok. A litvánok sem sokáig késtek, tartományi gyűlésökön elhatározták, hogy elismerik királyokúl Báthoryt, a ki viszont megerősíté előjogaikat. ⁷⁾

¹⁾ Báthory a pápának. Varsó, jul. 5. Długosz II. k. Epistola ill. vir.

²⁾ Poplawski Albert a császárnak. Krakkó, 1576. jul. 17.

³⁾ Dudith a császárnak. Bilitz, jun. 2.

⁴⁾ Protestatióját máj. 3-áról l. Okmánytár.

⁵⁾ Uchanski a császárnak. Lovicz, 1576. máj. 1., 5.

⁶⁾ István király a l. senatoroknak. Bolemovii, 1576. jun. 10.

⁷⁾ István király privilegiuma a litvánok részére. Varsó, 1576. jun. 29. (L. Okmánytár.)

A varsói országgyűlés helyreállítá a rég óta nélkülözött békét és egyetértést a királyság és nagyhercezség területén.

Csak egy része volt a köztársaságnak, a porosz tartomány, a melynek fővárosa, a hatalmában és gazdagságában elbizakodott Danczka még tovább is daczolt a koronás királlyal, ¹⁾ s melyet, midőn a Tornban (1576. oct.) tartott országgyűlés ²⁾ sem birt egészen meggyőzni, — végre is karddal kellett engedelmességre kényszeríteni.

És a császár? összetett kezekkel nézte, hogy foglalja el előle a trónt a lenézett vetélytárs, hogy teszi fejére a koronát az »istentelen török szolga«, s hogy hódolnak meg egymásután az osztrák-pártiak az egyszerű magyarnak »a ki még árnyékával sem ér föl a császárnak.« ³⁾ Miksa császár csak készült, hogy fegyverrel lép sorompóba az elfogadott lengyel királyságért, ⁴⁾ de késlekedésével elvesztette a játékot. Tagadhatatlan, hogy császári méltóságát mélyen sértette a szenvedett kudarcz. Fájt neki az »annyi küzdelemmel és költséggel előkészített királyság« elvesztése — s bizonyára ez is emésztette hanyatló életerejét és siettette halálát, a mely pár hó múlva 1576. nov. 12-én levette fejéről egyéb földi koronáit is.

Lengyelországban csak egy ember akadt, a ki török, de nem hajlik. És ez — a magyar Dudith, Báthory egykori tanuló társa. Reá nézve is minden elveszett, csak egy maradt meg — a becsület. Tántoríthatatlan elvhűségeért becsülte őt nemcsak a császár, a kinek szolgálatában egészen feláldozta magát, de Báthory is. Egykori tanuló társai, Berzeviczy, Kovacsóczy

¹⁾ A porosz rendek a császárnak és a primásnak. Graudnitz, 1576. máj. 4. Dulseki János kulmi várnagy és Czema Fábán a császári követeknek, Graudnitz, máj. 4., 5. Dzialinski János kulmi vajda a császárnak és a primásnak máj. 6.

²⁾ Báthory a porosz rendeknek. Varsó. aug. 6. A torni országgyűlés hirdetése aug. 8-án szent Ferencz napjára (okt. 4.) (Tekla Nar. 91.)

³⁾ Dudith a császárnak. Krakkó, febr. 7. »Vita ipsa mihi acerba est, quod video tam turpiter M^{te} Vr^o eripi ab Ungaro nulla ex parte digno, qui vel cum umbra M^{tie} Vrae comparetur, regnum tantis sudoribus et sumptibus paratum.«

⁴⁾ Miksa császár Rudolfnak máj. 19-én azt írja, hogy elhatározta, hogy jun. 1-én útra kel s Ernő főherceget előre küldi sereggel. (Pol.)

szeretetteljes leveleket írogatnak hozzá Krakkóból,¹⁾ (bizonyára a király tudtával) és igyekeznek megnyerni őt; de Dudith martyrjává avatta magát az ügynek, melynek oly buzgó apostola volt éveken keresztül.

Báthory beváltotta a mit a lengyeleknek ígért, hogy nulla dies sine linea! Tíz évi uralkodása alatt hosszú évtizedek mulasztásait pótolta és hibáit tette jóvá. A köztársaságot a hatalom és boldogság rég nem látott és többé el nem ért magaslatára emelte. Kitűnő igazságszolgáltatást teremtett, az ország pénzügyeit rendbe hozta, a hadügyet reformálta, állandó hadsereget szervezett, az irodalmat és művészetet felvirágoztatá. A királyi tekintélynek tiszteletet — a magyar és lengyel névnek dicsőséget szerzett békében és harczban egyaránt. A köztársaság ellenségeit megszegyenté, az elfoglalt tartományokat visszahódítá. Élő védbástyát emelt a tatár hordák ellen a kozák határőrvidék szervezésével s a moszkoviták czárját »Rettenetes« Ivánt győzelmes csatáival megalázta.

Érdemeinek koronája, hogy megtanítá népét engedelmességre s helyreállítá a fölbomlásnak indúlt állami és társadalmi rendet. A köztársaság belellenségének az anarchiának kiirtásával, az álszabadság bálványozása megszüntetésével nem kevesebb érdemet szerzett, mint győzelmes csatáival. A hosszú interregnumok alatt a királyi tekintély mélyen alá szállott — s ő benne, a nem született, de választott királyban, sokan olyan királyt szerettek volna látni, a ki bábja legyen a hatalmas nemességnek. A mint ennek első jeleit feltűnedezni látta, fel-emelte hatalmas szavát ellene — s alig pár havi uralkodás után — a thorni országgyűlésen tartott olyan filippikát a királyi méltóság védelmére, minőt a lengyelek nem hallottak sem azelőtt, sem azóta. E rövid, de sokat mondó s szép szójátékokkal ékes szónoklat, dicső uralkodásának méltó programm-beszéde:

»Palotában, s nem kunyhóban születtem, és mielőtt ez országba jöttem is, volt kenyerem s ruházatom. Szabadságot tehát szeretem és megőrizem. Ti választottatok királylyá, a ti hívástokra, kéréstekre jöttem ide, ti tettetek koronát fejemre. Királyotok vagyok tehát, és nem festett, sem faragott

¹⁾ Berzeviczy (Berzeviceius) Márton és külön Kovacsóczy Farkas Dudithnak. Krakkó, 1576. máj. 25. (bécsi á. ltr. Pol.)

király (*nec fictus, neque pictus rex*): uralkodni és paraucsolni akarok, s nem tűröm, hogy engem kormányozzatok. Ne akaratok ti tanítóim s tanácsosaim ellenőrei lenni, vigyázatok inkább önmagatokra, hogy szabadságtok szabadossággá ne fajúljon. Vagy tartsatok rendet és igazságot, vagy oldjátok fel karomat, melyet törvényeitekkel megkötétek, s megvédelmezem én azt magam, ha kell karddal is!« — melyet szavai nyomató-kául megcsörgetett. ¹⁾

Az erélyes szavak embere — egy országnak lőn újjá-teremtője. Uralkodását Lengyelország »arany korá«-nak nevezik. Méltán sirathatta híu lengyel népe tíz évi rövid uralkodása után váratlanúl jött kora halálát (1586. decz. 12.). Koporsóján maig is olvashatók a szentírás e jellemzetes szavai: »*cecidit corona capitis nostri, vae nobis, quia peccavimus!*« Méltán sóhajt vissza hálás nemzete most is — halála 300-adik évfordulójakor — uralkodása dicső korára, ama viharos háromszáz év után, mely annyi megpróbáltatást és nemzeti gyászt hozott a sors csapásai által sújtott szerencsétlen országra!

És mi magyarok — büszkén vallhatjuk őt magunkénak az idegen trón magaslatán is, a honnan annyi dicsőséget árasztott a magyar és lengyel névre egyaránt!

*) »*In aula, non in caula sum homo liber natus, neque antequam in has terras veni, victus, aut amictus mihi defuit; libertatem (ergo) amo et conservabo. Deo volente per vos in regem vestrum sum electus, vobis postulantibus et instantibus huc veni, a vobis (per vos) capiti meo corona est imposita. Sum itaque rex vester, non fictus neque pictus, imperare et regere volo, (volo regnare et imperare), potior (non ferram), ut quivis vestrum mihi imperet. Custodes estis libertatis vestrae, non igitur vos volo fieri pedagigos meos (vos volo fieri), ergo (igitur) tales sitis libertatum vestrarum, ne (hac) libertas vestra in abusum vertatur. Senatores, vel mihi administrate justitiam, vel mihi solute manus meas, quas legibus vestris ligatit, et ego vindicabo — za szabłą się król nigł. (Hist. feljegyzés a lembergi gr. Orsoliński kvár 113. sz. cod. 351. l. eme felírással: »W sprawie z panami Zborowskiemi krol Stefan przy sądach rozgniewał się y rzekł takie słowa porwaczy się do szabły.« — A krakkai egyet. kvári 108. sz. cod. 220. l. (a melyből a zárjelbe tett eltérések valók) e felírással áll: »Regis Stephani ad nuntios regni dicta in conventionem regni Toruni anno d. 1576.«*

O K M Á N Y T Á R.

SZERKESZTIK

POLKOWSKI IGNÁCZ

A KRAKKAI TUD. AKADÉMIA TAGJA.

ÉS

SZÁDECZKY LAJOS.

I.

1574. sept. 11.

A török csasz beszéde a varsói országgyűlésen.

»Oratio legati Turcici habita ad Polonos Varsaviae congregatos.«

Regem Poloniae regno discessisse certum est Caesareae Celsitudini: sicuti sibi constat, nulla de reditu ejus in Poloniam est spes. Nuntiatum etiam est Celsitudini Caesareae, imperatoris Germanorum filium ad regiam dignitatem adspirare, sicque ad Caesaream Celsitudinem scriptum est. At notum optime dominis Polonis est, Germanos ab initio hostes fuisse Caesareae Celsitudini. Etsi indicium aliquod amicitiae Germani ostendunt, tamen id metu tantum armorum Caesareae Celsitudinis illos facere certum est: sed paucos post dies nacti aliquam vim vel occasionem, manifestos iterum hostes quis non videt? Nequaquam fieri potest, ut more Poloniae regum, amicitiam firmam erga nos teneant. Quare convenit ut domini Poloni, pro sua sapientia, e medio illorum aliquem ad hanc dignitatem eligant et assumant, qui antiquae inter nos amicitiae gnarus existens, eam firmiter et inviolabiliter nobiscum teneat. Auditur autem a nobis in finibus Danscorum esse, aetate, ingenio, sapientia, vigilantiaque maturum quempiam virum Costca (Kostka) nuncupatum, regio munere dignum; quem si judicaverint idoneum, eligant; aut si ille displicuerit, regem Suecorum adsciscant; sin minus ille quoque arriserit, *Stephanum Bathory*, palatinum Transylvanum, fidelem Caesareae Celsitudini virum, integritate, prudentiaque singulari ornatum, pacem et amicitiam colere scientem, in regni gubernatione sapientem et strenuum acceptare dignentur. Horum quempiam si domini Poloni ad regimen Poloniae elegerint, aut e medio illorum sibi placentem extulerint, promittit Caesarea Celsitudo, se non modo eam amicitiam et benevolentiam declaraturam, quam hactenus declaravit, sed auxilio omnibus necessitatibus regni Poloniae adfuturam, et contra omnes hostes opem laturam.

1575. márcz. Konstantinápoly.

Amurath szultán a lengyel rendeknek a svéd királyt, belföldit, vagy Báthoryt ajánlva királyúl. (Sultan Amurath ordinibus r. Pol.)

(Bethlen Farkas Historiája II. k. 402. l.)

1575. oct. 20. Varsó.

Blandrata György Báthorynak.

(Pray : Epistolae procerum r. Hung. Posonii 1806. III. k. 195. l. U. o. 203. l. »Capita rerum gerendarum.«)

II.

1575. nov. 15.

Báthory követeinek oratiója a varsói országyűlésen.

»Legatio nomine ill^{mi} principis Transylvaniae ad amplissimos proceres re-
ni Poloniae et magni ducatus Lithvaniae per Georgium Blandratam
a secretis consilarii et pro temporis nunc oratoris.«

Reverendissimis, illustribus ac amplissimis regi Poloniae ma-
gnique ducatus Lithvaniae senatoribus, equestrisque ordinis
viris celeberrimis et generosis a Deo Opt. Max. regum omnium
creatore favorem et fausta quaeque praecatur ill^{mus} princeps
Transylvaniae.

Quum eo demum ventum sit, ut depositis verborum leno-
ciniis, gravia consilia et maturae deliberationes necessario
quaerenda sint, facereque nunc magis, quam dicere expediat,
ne Respublica christiana, cujus murus aeneus est Sarmatia,
aliquid majoris detrimenti capiat, ego qui provinciam hanc
viribus meis longe imparem coactus suscepi, mentem principis
mei simpliciore et perspicua aperiam brevitate.

Quum igitur fortissimae genti Hungariae cum invictis-
simis Polonis ob summam conjunctionem, vicinitatemque utra-
que fortuna communis semper exstiterit, sed subinde aequo
jure utrique metuerent, ne pariete ardente alter quoque flammis
absumatur, Transylvanus princeps, qui non solum proximam,
sed omnes, procul etiam sitas, Europae respublicas a salute
liberrimi istius regni pendere non dubitat, pro zelo, non dicam
metu quodam tactus percussusque, hanc praeclaram de com-
muni patria, in tantis posita difficultatibus, bene merendi, ac
promptitudinis sui declarandae, oblatam occasionem praeter-
mittere noluit. Quapropter erga hanc famatissimam Rempub-
licam, pro sua observantia fideque, non solum obsecrat, sed et
per superos omnes regni ordines amanter obtestatur, ut, pri-

vatis affectibus et commodis omnibus sepositis, publicae paci studeant, libertatem vero dignitatemque unanimiter tueantur, unicum Reipublicae bonum spectando.

A Deo vero, qui regnorum solus gubernacula moderatur et regum sceptrum tenet, simul atque pro suo recondito consilio cui vult largitur, prudentiam, concordiam et sana consilia, humiliter expectent.

Ceterum quanquam sua sorte princeps contentus sit, nec altius quidpiam vana regnandi libidine ambiat, ut regni proceres ferme omnes norunt, deque ingenii sui tenuitate et corporis viribus, recte sibi persuasus sit; nihilo secius, pro ardenti quodam tuendae felicitatis Poloniae desiderio, ac veteri novaeque comparata necessitudine, tametsi quam grave pondus, quam difficilis provincia, et quantis curis Sarmaticum diadema obnoxium sit, illum minime lateat, nihilo secius, inquam, amicitiae, societatis, constantiae, propensionisque suae, perpetuum apud amplissimos regni ordines voluit testimonium relinquere. Siquidem quae in hoc amico vicino principe ordines regni deprehenderent, quod huic invictae Reipublicae usui esse, aut eandem ornare et amplificare queat, id totum pro celeberrimo hoc regno se profusurum esse, candide et amanter pollicetur. Non solum arma, consilia, conatus, amicosque, sed personam suam, vitamque ac thesauros omnes ingenue proponendo, offerendoque, idem eum promptitudine sinceritateque facturus coronaturo Polonorum regi, qualiscunque tandem ille futurus sit. Id vero ea conditione faciendum esse ducit, ut primum locum dignitatemque omnem Caesareae et celeberrimae Austriae familiae, cui sese plurimum debere et non parum tribuere, amplissimi regni ordines tribuant et concedant. Tantum enim abest ut princeps meus cursum desideriumque Caesaris remorari, aut impedire in animo habeat, ut etiam magnis suis conatibus promovere, amplificare, illustrareque paratus sit. Suam itaque operam, et quidquid habet princeps Transylvaniae Reipublicae Polonae, supradicta exemptione manente, breviter et amanter dedicat, ratus senatores, equestrisque ordinis viros hanc bonam principis mentem, puraeque mentis conscientiam aequi bonique consulturos.

Ceterum qua de re tota promptius judicare regni ordines possent, duo argumenta, ab regnorum conjunctione et personae qualitate sumpta, obiter addemus. Prima est regnorum Hungariae et Poloniae conformitas, quae firmiorem reddet amicitiam, mores utriusque gentis, leges, habitusque ferme similes, arma vero, militaris disciplina, religio, libertas et vivendi ratio, plane communia; vetus praeterea societas, regnorumque utrinque facta vicissitudo, perpetua concordia suppe-

tiarum ferendarum facilitas: quae omnia aminos vehementer conciliare, et regna stabilire solent.

Deinde regiae principis dotes: summa pietas, fideique catholicae constantia, educatio ingenua, insignis eruditio, mores candidi, modestia et humanitas incredibilis, sagax liberalitas, rerum humanarum longa experientia, et disciplinae militaris ingenita peritia, par in bellis gerendis, in pace justitiaque servanda, et felix promptitudo par laboris; consilio gravi et profundo iudicio, tenacique memoria dotatus, corporis vero forma, fortitudo et sanitas admiranda, quae in rege potissimum requiruntur.

Quod autem nonnulli objiciunt linguae imperitiam, non erit cur sint solliciti, quum proceres omnes latinam, et major equestris ordinis pars intelligat, et omnia negotia regni latino sermone transigantur. Princeps vero facundus est, et elegantissimus, et eodem anno polonam facile discere possit, quum illam jam dudum subintellexerit.

Quod tributum pendeat, pariter dicimus, non ipsum principem, qui a nemine unquam victus fuit, et liber est, sed regnum publicae pacis et utilitatis nomine tributa pendere; non ipsum tributum dare coepisse, sed quod a regina Isabella et filio Joanne Sigismundo, quibus Transylvaniam imperator dono dederat, olim fuerat inchoatum, nunc dedere; quod, ni fallor, facerent et regni hujus ordines, si illis Moldaviam imperator dono daret. Adde, quod is, qui in regem creatur, ab omni servitute liber esse dicitur, et omnem amissam vindicasse libertatem, quod postremo venit, ne lex illi perpetua aut jugum imponatur.

Dum imperator Turcarum legationibus regni respondendo suadet, ne hostem suum eligant, et subinde consulit, ut Piastum, regem Sveciae, aut principem Transylvaniae coronent, facilis ad haec erit responsio. Primo imperatorem nihil jubere mandareque, sed duntaxat amice ad constantiam hortari, ne ruptis foederis vinculis, difficultates multas subire cogantur. Secundo, quia non sponte, sed legatis regni respondendo, consilium suum de eligendo futuro rege ultro praebeat, quo facto huic regno opus esset, amanter pronuntiando. Tertio, quam optionem liberam proceribus et cunctis ordinibus manifeste relinquit, dum alium neminem, praeter binos principes, quos pro hostibus acerrimis habet, excludit. Quarto, expendendum erit, an amice recteque moneat imperator, nec ne? Si sana dat optimaque consilia, cur ambabus ulnis non amplectimur, et bene consulenti gratias agimus? si vero perperam, nulla sequitur inde coactio, sed integra eligendi libertas manebit, quum quam sapienter amiceque consultat, suadeatque, ut

prudenter paci publicae prospiciant, non autem imperat, quid amabilius et magis plausibile optari possit, non video. Haec et alia plurima, quae nunc commemorare nolumus, si regni ordines secum altius reputaverint, facile deprehendent, non secus cupere imperatorem hujus Reipublicae pacem, ac Respublica imperatoris foedus et amicitiam magnificare videatur; quum nihil scriptum vel factum ab amico imperatore fuerit, quod bonum publicum et regni libertatem offendere possit. Et praeterea constat invito principe, et praeter ejus opinionem in literis nominatum fuisse.

Nunc ad accessiones utilitatesque futuras et pollicitationes veniam, ac easdem de more succincte commemorabo.

Principio igitur promittit princeps: se libertates, leges, ritus intactos relicturum, tum in Poloniae regno, tum et in magno ac clarissimo ducatu Lithuaniae, et prout utriusque regni et ducatus ordines statuerint, cuncta pro ipsorum consilio facturum et observaturum.

Secundo, se omnia debita regni, quae ad ipsum pertinere merito potuerunt, soluturum.

Tertio, si ita ordinibus regni visum fuerit, pollicetur se confestim recuperaturum esse, quidquid Moscus occupavit, quod si veteranis suis copiis opus erit, illas minime recusaturum.

Quarto, perpetuum foedus illud, quod jam olim initum cum imperatore Turcarum fuerat, confirmaturum; cum Tartaris vero sempiternam quietem et pacificationem habiturum.

Quinto, limites regni ita muniturum, ne hostis quispiam facile accedere possit.

Sexto, dum adventum suum, si Deo ita visum fuerit, parat, ne interim aliqua ex parte hostis quispiam negotium regno facessere possit, ducenta florenorum millia praemissurum se pollicetur, quibus iudicio senatus et ordinum finibus et aliis futuris necessitatibus prospiciatur. Ubi vero ipse advenit, non per legatos, sed per semetipsum cum hostibus regni bellum geret, paratus etiam pro salute Reipublicae vitam profundere.

Septimo, tum favore, tum propriis sumptibus, vinctos et captivos Russiae nobiles, non ita pridem abductos, redempturum esse.

Supersunt et alia plurima, quae nunc palam referre incommodum esset, praesertim de redivisibus et aliis quibusdam necessariis, de quibus fusius et exactius, ubi aliquid certius de principe regni ordines statuerint, dicemus.

Deus Opt. Max. consilia conatusque omnes vestros ad nominis sui sacrosancti gloriam et ad totius Reipublicae utilitatem dirigat, et pro sua clementia secundet.

Hanc autem legationis principis mei summam, et propensi animi solidaeque amicitiae declarationem, ita cupit oblatam et lectam coram amplissimis regni ordinibus esse, ut principis mei novi oratores, si qui futuri sunt, publice loquendi et de rebus omnibus tractandi suum locum in senatu, ubi venerint, habeant et retineant, quod etiam princeps magnopere petit et requirit.

(Másolata a Szalay Ágoston gyűjteményében levő Pernstein codexben (1576); a bécsi udv. kvtár 8668. cod. 87. és a 8736. cod. 153. l.; a krakkai egyet. kvtári »Karnkowski codex« 160. 214. l. és a hg. Czartoryski kvtár Teka Naruszewicza 90. k.)

III.

1575. nov. 18—21.

A lengyel senatus szavazata a varsói királyválasztáson.

Vota Polonica pro novo rege eligendo vel libera suffragia amplissimorum ordinum incliti regni Poloniae in electione novi regis die 18. mensis Novembris a. 1575. in comitiis generalibus electionis Varsoviae in loco campestri, ea parte fluvii, qua civitas est celebris.

18. Novembris.

Archiepiscopus Gnesnensis nominavit imperatorem Maximilianum.

Episcopus Cracoviensis : Caesarem Maximilianum.

» Plocensis : » »

» Chelnsensis : Ernestum archiducem.

Palatinus Cracoviensis : Rosenbergium.

19. Novembris.

Palatinus Sandomiriensis Pyastum, in quem quia reliquos aegre assentiri animadvertit, nominavit caesarem.

Palatinus Calissiensis : Svedum.

» Siradiensis : Ernestum archiducem.

» Vilnensis : Caesarem.

Castellanus Vilnensis : Ernestum aut domum Austriacam.

Palatinus Trocensis : Ernestum.

Castellanus » : Caesarem vel Ernestum. ¹⁾

Palatinus Lublinensis : Piastum.

» Podlachiae : Ernestum.

¹⁾ A 8668. cod. ez hiányzik, de helyette az előbbi szavaz a császárra vagy Ernestre.

20. Novembris.

Palatinus Lenciciensis Piastum, vel quia difficilis concordia,
Svedum.

Palatinus Brzestensis : Piastum.

» Rawensis : Caesarem.

» Culmensis Ernestum.

Castellanus Posnaniensis : Ferrariensem ducem.

» Calisiensis : Piastum.

Siradiensis : Caesarem.

Lenciciensis Ernestum et sermam Poloniae in-
fantem Annam.

Samogitiae : Svedum.

Leopoliensis : Caesarem vel Ernestum.

Podlachiae : Svedum vel infantem Poloniae.

Brzestensis (Litvániában) : Caesarem vel Er-
nestum.

Culmensis : Ernestum aut Caesarem.

Medirecensis : Ernestum.

Zarnoviensis : Piastum.

Sremensis : ex domo Austriaca.

Malogostensis : Piastum.

21. Novembris.

Palatinus Belzensis : Piastum.

Castellanus Przemysliensis : Caesarem.

» Sanocensis, Herburt : Caesarem.

» Dobrziniensis : Piastum.

» Polanecensis, Zihwski : Caesarem.

» Przemetensis, Potutzki : Piastum.

» Czechoviensis, Zarnowski : Caesarem, Ferrariensem
commendat, perstringit Rosenbergium.

Naclensis, Zkaski : Caesarem.

Brzestensis : refert se ad votum castellani Sano-
censis pro Caesare.

Inowladislaviensis, Sanioski (?) : Ferrariensem.

Sochaczowiensis, Cyrstenczki : Caesarem.

Gostinensis : est in sententia palatini Lenciciensis
pro Piasto vel Svedo.

Raciazensis, Priski : Ferrariensem.

» Serpcensis, Crasinski : Caesarem.

» Ciechanowiensis, Boroski : Ferrariensem.

» Lubaczowiensis, Pyoziovski : ex domo Austriaca.

Dominus marescalcus regni : ex domo Austriaca.

Dominus vicecancellarius, Wolski Caesarem.
marescalcus aulae, And. Zborowski : Ferrariensem
(vagy Báthoryt).¹⁾

Finis electionum.

Vota et pro.	}	Caesaris.	19	} = 35.
		Ernesti . . .	12	
		Domus Austriacae	4	
		Ferrarum	5	
		Piasti.	8	
		Svedi . . .	5	
		Infantis Poloniae	2	
		Rosenbergii	1	
		= 56.		

(A bécsi udv. könyvtárból 8736. sz. és 8668. sz. cod. másolataiból ; a hi-
bás neveket restaurálva.)

IV.

1575. decz. [15.]

Báthory István és Jagelló Anna királylyá választási diplomája.

(Diploma electionis.)

Nos consilarii spirituales et seculares, dignitarii, officiales, nobiles, status, ordines, civitates, ac tota communitas regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kioviae, Wolchoniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. ad universorum quorum interest, intereritque notitiam deducimus, quod cum ser^{mo} princeps ac dominus Henricus dei gratia rex Poloniae et magnus dux Lithuaniae etc. post mortem olim ser^{mi} et christianissimi principis ac domini Caroli noni Dei gratia Francorum regis in Galliam recessisset, nec ad praefinitum tempus rediisset, resque ad interregnum, tum quod molem duorum tantorum reguorum adeo longo intervallo a se remotorum, sustinere unus non possit, tum vigore iuris libertatum condicionumque, a praedicto ser^{mo} Henrico rege susceptarum et promissarum, ac etiam confoederationum nostrarum, venisset: fuit a nobis in conventu ad Stężicziam, a duodecima Maÿ proxime praeterita continuato, in orbitate Reipublicae nostrae praementibus nos, quae imminabant ab hostibus periculis, tum etiam domesticis, necessitatibus coeptum tractari de electione novi regis.

¹⁾ L. Orzelski: Hist. interregnum, lembergi péld. 135. l.

Ad quem quidem tractatum nobis accedentibus, cum de quibusdam capitibus inter nos convenire non posset, factum est, ut is conventus tum dissolveretur. Inde vero successive electioni futuri regis ac domini nostri dies et locus ad Warschowiam pro die ¹⁾ Novembris proxime praeterito, ad praesentem generalem conventionem legitime per consiliarios deputatus, decretus, et assignatus est, fuereque universi status, ordines, consiliarii, dignitarii, officiales, nobiles, civitates regni Poloniae et magni ducatus Lithvaniae, omniumque terrarum omnes, de iure et consuetudine ad electionem regiam pertinentes, edictis proclamationum publicis et literis, eam ipsam electionem futuram intimantibus, denunciandisque vocati, certiores facti, ut pro eligendo futuro rege convenirent.

Conveniente tandem pro dicta die, ex uno quoque ordine, multitudine nobilissimorum atque praestantissimorum hominum in loco campestri sub Warschovia ad hanc electionem tractandam peragendam, concludendam, decretumque electionis faciendum communi consensu destinato et fossa ac aggere circumducto, articulis pro securitate publica latis, tunc omnium consensu et sancitis privilegiato, legationibus praecipuorum omnium prope Christianorum principum, qui vel personam suam nobis in regem nostrum eligendam offerebant, vel dignitatem regiam apud nos postulabant, vel alios commendabant, necessitatibusque et commoditatibus regni perpendendis ac sententiis dicendis et rationibus ponderandis, votis conferendis, fuit haec eadem electionis conventio, ad diem praesentem continuata.

Qua quidem hodierna die, omnibus rite perpensis, ac imprimis rationibus retinendi iuris regum libere eligendorum, non devio aliquo errore, sed ex matura deliberatione, nec abutendo nostra libertate, et privilegio regis eligendi, in praeiudicium aliorum, sed eo sincere ac iuste utendo et retinendo, nec ex affectione carnali, sed inspirante spiritus almi gratia, votis, voluntatibus, affectibus, desideriiisque unanimibus, nemine ex nobis discrepante, libere, publice, aperte, non comparentium absentia, prout ius consuetudinesque regni dictat, non obstante, in dicto loco, communi omnium consensu, ad electionem novi regis tractandam, peragendam, concludendam, delecto, ser^{ma} principem et dominam d. ANNAM virginem regiam, natam ex Jagiellonum familia, non ex debito successionis, sed ex ultro-neque voluntate nostra, ob praeclara eius familiae, erga Rem-

¹⁾ A fotográfiában üres hely, bizonyára a diplomában is kitöltetlen. A gyűlés különben nov. 7-ére volt hirdetve, tehát »7« maradt ki.

publicam nostram, ac nos, maioresque nostros merita, in regni Poloniae, et magni ducatus Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kiioviae, Wolchiniae, Podlachiae, Livoniaeque reginam et magnam ducem, sicut ius nobis libere electionis competiit, et competere consuevit, elegimus et decrevimus, eligimusque et decernimus praesentibus. Cui quidem in maritum ac consortem regalis thori, regemque Poloniae, ac magnum ducem Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kiioviae, Wolchiniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. illustrissimum dominum STEPHANUM Transylvaniae etc. principem, oratoribus ipsius plena facultate, literisque mandatorum sufficientibus ad id suffultis postulantes, et suscipientibus id nomine eius, ac alias quoque conditiones regno huic honestas et utiles proponentibus, tum etiam a nobis propositas acceptantibus, destinavimus, elegimus, et decrevimus, destinamusque, eligimus, ac decernimus. *Atque id quidem eo libentius, ob veterem gentis Poloniae ac Hungariae, iam inde ab initio iunctarum et colligatarum, ex qua is ex clarissima et antiquissima familia ortus est, coniunctionem et amicitiam.*

Quam quidem reginam ac item regem, postquam Deo favente, ad nos in regnum venerit, matrimoniumque dictum consumaverit, et pactis ac conventis inter nos ac oratores eius factis, satisfecerit, iuraque, privilegia, libertates, litteras, immunitates, omnium statuum ac personarum, quas ab aliis regibus, et principibus, ducibus, ac dominis regni Poloniae, atque magni ducatus Lithuaniae et aliarum terrarum iis annexarum habuimus et habemus, tum etiam articulos circa electionem Henrici regis pro iure libertatis nostrae et statu Reipublicae conservando et amplificando, sancitis, ac deinceps in conventu futuro regni ante adventum moderni electi, vel in conventu coronationis Serenitatis eius sancientos et illi offerendos iuramento corporali ac litteris et privilegiis autenticis confirmabit, ratificabit, munit, et approbabit, sacra corona, qua reges Poloniae consueverunt coronari, insignire et coronare promittimus et spondemus. Promittentes sibi bona fide et fideliter pollicentes, eandem fidem, reverentiam, obedientiam, devotionem, et obsequia nostra debita et honesta semper iugiter observare, et facere, quemadmodum aliis regibus nostris exhibuimus, servavimus et fecimus, exhibereque, servare et facere debemus, et tenemur.

Eius vero Serenitas praedicta iura libertates nostras, articulosque et conditiones praedictas servare, custodire, adimplere et exequi, realiter et cum effectu debet et tenebitur.

Quam electionem praesensque decretum nostrum, nostro et omnium nomine laudandum, ratificandum, tenendum, con-

firmandum, promulgandum duximus, laudamusque, ratificamus, tenemus, confirmamus, promulgamusque tenore praesentium mediante.

Quicumque vero tam extraneus, quam intraneus, quovis praetextu aut colore quaesito, in praeiudicium iuris nostri libere electionis regno bella inferre, aut motus aliquos procurare, societatesque et colligationes inire et facere voluerit, contra talem et tales omnes simul promittimus sub fide et honore, sine dolo et fraude insurgere et in eorum destructionem nos movere, cuiuscunque status vel praecminentiae fuerit, sive secularis, sive spiritualis.

Quam quidem electionem nostram in virtute Dei omnipotentis exequi et ad optatum effectum deduci cupientes, de certa scientia communique consensu nostro ac omnibus melioribus modo, iure, stillo et forma, dominos infrascriptos videlicet magn^{um} et generosos Joannem Tarlo de Sczeharowicze, palatinum Lublinensem et capitaneum Pilznensem, Joannem de Sienio et in Pomorzani, castellanum Zarnoviensem, Georgium Mniszek de magna Kunczicze, incisorem regium, ac Sanocensem et Sokaliensem capitaneum, Albertum Starzechowski de Starzechowicze, succamerarium Leopoliensem, Nicolaum Jaslowieczki de Buczacz, capitaneum Lubaczowiensem, Joannem de Ostrorog, Martinum Łwowski ab Ostrorog, Joannem Plaza de Grzegorzowicze, Georgium Niemsta de Chrzecizicze, Adamum Goraiskj de Goraÿ, Stanislaum Lascz de Strzemielicz, Stanislaum Prstokunski, Joannem Beldowski, Joannem Badziejewskj, Stanislaum Ganonski, fratres nostros ad ser^{mum} dominum STEPHANVM Dei gratia regem Poloniae et magnum ducem Lithuaniae etc. electum etc. ad infrascripta gestores, actores et nuncios deputavimus et deputamus: dantes ipsis plenariam potestatem electionis nostrae conclusionem ac decretum intimandum, notificandum, et ad indubitatum notitiam suae Ser^{nti} deducendum, aliaque omnia et singula, quae circa electionem per nos hic definita et ordinata ac conclusa sunt, cum ipsius Ser^{nti} transigendum et concludendum, aliaque omnia, quae negotium ipsum requirit, quaeque ipsis a nobis in literis instructionis praescripta sunt, statuenda et firmanda, unius vel aliquorum ex ipsis absentia non obstante.

Ser^{mac} vero principi ANN.Æ in curia Warschaviensi hic agenti, per dominos infrascriptos, videlicet magnificos et generosos Joannem Kostka de Sternberg, pallatinum Sendomiriensem et capitaneum Marienburgensem, Andream comitem a Thęczin, pallatinum Belzensem et capitaneum Hrubiesoviensem, Stanislaum comitem a Gorga (!), capitaneum Buscensem et Colensem, Andream Firliej de Dambrowicza, capitaneum

Sendomiriensem, Stanislaum Czikowskj, succamerarium Cracoviensis terrae generalem, fratres nostros, hoc idem intimavimus ac renunciavimus.

In cuius rei fidem et testimonium sigillo deputatorum ad id a nobis nomine omnium nostrorum sunt appensa.

Actum et datum sub Warschavia in loco campestri, ad tractandum et concludendum electionem omnium consensu destinato, die ¹⁾ Decembris. Anno domini Milesimo Quingentesimo Septuagesimo QVINTO.

(Eredetije hártján 77—80 függő pecséttel a gr. Erdődyek vörösvári levéltárában, lová a diploma a Báthory-házzal rokon Rákóczyak révén került. Hg. Czartoryski Władisław a 70-es években lefényképeztette, s ennek egyik példánya megvan a M. Nemzeti Muzeumban.)

V.

1575. decz. 15.

A Báthoryhoz Erdélybe küldött lengyel követek utasítása.

Instructio legationis ab omnibus ordinibus et senatibus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae etc. [ad] sermum principem et duum Stephanum dei gratia electum Poloniae regem, magnum ducem Lithuaniae etc. necnon Transylvaniae principem data oratoribus ab iis delectis, videlicet mag^{co} Joanni Tarlo de Sczekarzovicze, palatino Lublinensi, et capitaneo Pilsnensi, et generosis Georgio Mniszek de magna Kunszicze, incizori regio ac Sanocensi et Socaliensi capitaneo, Alberto Starzechowski de Starzechowicze, succamerario Leopoliensi, palatinidi Podoliae, Nicolao Jaslowieczki de Buczacz, palatinidi Russiae etc. capitaneo Lubaczowiensi, Joanni de Ostorog, Martino Lwowski ab Ostorog, Joanni Plaza de Grzegorzowicze, Georgio Niemsta de Krzeczyce, Adamo Goraiskÿ de Goray, Stanislao Lascz de Strzemielycz, Stanislao Pstrokonski, Joanni Beldowski, Joanni Radzieiowski, Stanislao Ganonski, ad Varschavian in loco ad tractandam, concludendamque electionem novi regis, communi omnium consensu destinato 15 die mensis Decembris anno dni 1575.

Oratores regni, quos ordines ex comitiis hisce creandi regis causa habitis in Transilvaniam mittunt, operam dabunt, ut ad diem 6. Januarii proximam Drohobycziae omnes conveniens, inde vero ad eum locum in quo serenissimum electum regem fore audierint, omni celeritate adhibita contendent. Qua in re cum majorem necessitatis publicae, quam comoditatis

¹⁾ Kitöltetlen.

suae in itinere pro sua erga patriam pietate, rationem habere debeant, confidimus illorum virtutem, nec continuatos die nocteque itineris labores nec difficultatem et asperitatem viarum tardaturam, quominus quamprimum eo, quo missi sunt, perveniant, et commisso sibi tam gravi, tamque insigni legationis munerem, cum sua laude, et reipublicae salute perfungantur. Ubi vero illis serenissimum electum regem etc. conveniendi facultas data fuerit, delatis ordinum ac statuum regni studiis ac observantia, iis, quibus oportet verborum honoribus. amplitudini futuri regis convenientibus, fausta et prospera omnia illius Ser^{ti} ordinum nomine precabuntur.

Tum redditis fidei litteris, in hanc ferme sententiam verba facient :

»Non sine numine divino serenissime princeps, et domine clementissime, factum est, ut cum in reipublicae nostrae orbitate, post repentinum in Galliam discessum ser^{mi} principis domini Henrici regis, ad Varschoviam comitia creandi novi regis causa haberentur, obque praeclara erga rempublicam nostram ac nos majoresque nostros familiae Jagellonum merita, ser^{ma} princeps Anna in reginam Poloniae eligeretur, ad societatem regni et thori cum ea Sert^{as} Vra, poscentibus id legatis Sert^{is} Vrae, ordinum suffragiis vocaretur, rexque Poloniae et magnus dux Lithvaniae crearetur et renuntiaretur. Quod cum per se honorificum sit Vrae Sertⁱ, tum vel illud maxime, quod inter omnes prope praecipuos christianos principes qui missis legationibus pro se suisve regnum Poloniae non, obscure ambiebant, Sert^{as} Vra potissimum, a tam numerosa nobilitate totque viris in libertate natis et libertate in ferendis suffragiis uti summa asvetis, dignissima sit iudicata, cui hoc tantum munus, et salus, ac fortunae reipublicae nostrae crederentur, ac committerentur, cuique inter caeteros potissimum matrimonio jungeretur regia virgo, ex clarissima et nobilissima totius Europae familia orta, cujus majores non modo in Polonia ac Lithvania, verum etiam in Ungaria vestra ac Bohemia aliquot saeculis summa cum laude, et populorum subjectorum, atque adeo totius reipublicae christianae utilitate regnarunt, ea cura, eaque vigilantia ac studio, ut duo illorum, Wladislaus et Ludovicus pro vestra charissima patria Hungaria, firmissimo tunc christianitatis propugnaculo, mortem oppetere non dubitarint. Quae quidem virgo, non tantum quod unica ejus stirpis soboles apud nos supersit, sed et quod summo pudore, summaque verecundia, modestissimisque, ac probatissimis moribus majorum suorum virtuti respondeat, sola tali conjuncta viro desiderium tantorum regum populis, Polonici et Lithvanici nominis, minuere posse videatur.

»Hujus igitur sui tam singularis et eximii de Serte Vrae iudicii, ac tanti honoris Serti Vrae delati nuncium, cum a nobis ad Sertam Vram ordines perferri voluerint, primam omnium Deum optimum maximum precamur, veneramus et imploramus, ut hoc illorum institutum, ac decretum regno nostro, quod adhuc integrum et florens esse voluit, omnibusque christianis populis, ac Serti Vrae faustum ac felix esse velit. Deinde Sertem Vram oramus, ut quo studio, quoque animo honorem hunc summum ad Sertem Vram, posthabitis aliis candidatis, detulerunt, eundem animum hocque idem studium Sertas Vra ad hoc munus delatum adjiciat, susceptumque ita gerat, ne spe, quam nobis de Serte Vra ex virtutum maximarum, et rerum gestarum ipsius fama concepimus, decidisse videri possimus.

»Etsi vero sint pauci quidam cives, qui a republica dissentiant, tamen tanta est omnium prope erga Sertatem Vram propensio, tantus nobilitatis (quae robur ac firmamentum reliquorum ordinum ac totius regni est) ad tuendum jus suum dignitatemque Sertis Vrae consensus, ut si maturaverit, ipso adventu Sertis Vrae nullo labore pax, tranquillitas et concordia retineri, et in perpetuum stabiliri possit. Habebit autem Sertas Vra regnum, quod et genti suae Hungaricae jam inde ab initio veteri societate et amicitia conjunctum sit, et multitudine, ac latitudine provinciarum, longe pateat, numerosa nobilitate floreat, copiis abundet, omnium commodorum ad bella gerenda et instruenda, querendamque laudem summas facultates habeat.

»Hanc vero materiam domi forisque magnitudinis animi et consilii ac omnium regiarum virtutum exercendarum Serti Vrae praebitura sit, ut in certam spem venire possit sempiternae gloriae, optimis artibus, sibi pace ac bello parandae. Quamobrem cum Sertem Vram et suo decori et nobis patriaeque nostrae, quae illam ob virtutum laudem summa observantia complexa est, et ad tantum honorem extendit, non defore confidamus, non dubitamus quoque Sertem Vram leges ac libertates nostras, tam veteres, quam in interregno latas, et quae ante coronationem Sertis Vrae ferentur, quemadmodum id nomine Sertis Vrae a legatis illius ordinibus promissum est, ac item pacta et conventa eorundem legatorum cum ordinibus religione interposita confirmaturam. Quibus de rebus omnibus, ut nobis liberiori tempore, quam hoc sit, primi hujus solemnisque congressus, conferre cum Serte Vra liceat, oramus. Quod ubi factum fuerit, deinceps quae ad exequendum hoc deferendum ad Sertem Vram regni munus nobis commissum pertine-

bunt, more institutoque regni Poloniae ac juxta praescriptum legationis nostrae exequemur.«¹⁾

Postquam haec in caelebritate, et frequentia primi congressus perfecta fuerint, postulabunt a sermo Electo, ut illis postridie, semotis arbitris praeter paucos, quos consiliis suis secretioribus adhibere consuevit, conveniendi sui potestatem det, qua data, si quam opinionem de difficultate adeundi regni menti illius impressam cognoverint, eam his verissimis argumentis tollere conabuntur.

Si illius Ser^{tem} quorundam civium ab ordinibus dissensio moveat: illos paucos esse, tres episcopos et tres Poloniae, ac unum Lithuaniae palatinos, aliquot castellanos, et de nobilitate itidem, nec adeo duos, quin si illius Ser^{tem} non cunctanter agere viderint, nobilitatis tanto consensu vinci se non patiantur, cum praesertim illa nominatio Archiepiscopi, quam tuentur, irrita ac nulla sit, nec eorum suffragia possint cum aliorum civium suffragiis comparari, non tantum ob paucitatem, verum quod jure eorum ferendorum abusi sint, quandoquidem nullam rationem suffragiorum magnae partis senatus, et totius prope nobilitatis habuerunt.

Archiepiscopum haud usum animi judicio, quod cum decrepita sit aetate, facile a quibusdam ex suis quovis impellatur, nominationem illam contra leges fecisse, propterea nihil in ea momenti, ad obtinendum regnum haud quaquam ponere posse, cautum enim esse legibus nostris: ne rex, nisi omnium consensu renuntietur. Hic vero non solum non consentientibus prope omnibus, Caesaream Majestatem Poloniae regem nominavit, verum inscia prope nobilitate omni, etenim eo die, quo id fecit, paulo ante cum quibusdam, qui cum eo sentiebant, ex loco initio conventus, communi omnium decreto ad electionem tractandam, et concludendam destinato, et fossa ac aggere circumducto, ac articulis (ut vocant) de securitate illius latis sacrosancto, discesserat, cumque ex loco in quem se contulerat, quosdam misisset, qui nobilitatem, ut illi assentirentur, hortarentur, priusquam ii a nobilitate recessissent: Caesaream Majestatem reclamantibus nihilominus multis, qui aderant, quos secum facere crediderat, regem appellavit.

Nobilitatem et senatores, cum postridie in locum illum comitorum sacrosanctum convenissent, missis internunciis, ad prosequendam electionem Archiepiscopum et eos, qui cum eo secesserant, invitasse, qui cum ex urbe non prodirent, tertia

¹⁾ Ez a szónoklat »Oratio Joannis Ostrorog ad Stephanum electum regem« cz. a., külön is megvan csekély változtatással a hg. Czar-toryski kvtr. Teka Nar. 91. k.

demum die ex legibus, quae cavent, ne vocatorum absentium contumacia comitia electionis ac alios regni conventus impediatur, Sertem ipsius cum conditione matrimonii cum sermo principe Anna regem Poloniae creasse, publice declarasse.

Quater accidisse hoc idem in Polonia, ut archiepiscopi Gnesnenses in creandis regibus a nobilitate dissentirent, semper tamen jus nobilitatis valuisse. Jacobus Swinka archiepiscopus creato rege Vladislao Loktiko, adversario ipsius adhaerebat, tamen non modo Loktikus, verum et posterius ejus in Polonia regnarunt. Bozenta archiepiscopus stabat pro Sigismundo marchione, qui post in Hungaria regnavit: reclamante nobilitate, etsi nullus reperiretur, qui cum Sigismundo contenderet, regno tamen dejectus est.

Idem Siemovitum ducem Masoviae regem edebat, frustra tamen id fecit non consentiente nobilitate. Joannes Albertus rex a nobilitate invito Zbigneo archiepiscopo et Raphaelo Jaroslowski marschalco, factus est, ita ut eum regem non archiepiscopus, sed Fredericus Krakoviensis episcopus nominaret.

Hac de causa prudentes quosdam, et magnae in republica nostra autoritatis viros, cum ab initio Caesareae Majestati faverent, ab incepto destitisse et se cum ordinibus conjunxisse.

Certum esse, si sua Serenitas, se non diffidere causae suae, et nobilitatis, ac ordinum viribus demonstraverit, Caesarem Majestatem, pro sua prudentia nunquam eo rem deducturam, ut eandem fortunam velit in Polonia experiri, quam pater ejus in Hungaria summo cum suae et reipublicae christianae detrimento expertus est; cum eam non lateat, Turcarum imperatorem non quieturum esse, ita autem sunt affirmati ordinum ac nobilitatis animi, ut etsi serenissimus Electus regnum hoc suscipere noluerit, malint ad alium potius quemvis, quam ad Caesarem Majestatem voluntates et studia sua convertere; ad defendendam autem sufragiorum suorum libertatem et tributum a se summum honorem, summumque magistratum ejus Serenitati sacramento militiae se obstrinxerint, ac ejus causa extrema tentaturos professi sint, quod ex decreto electionis, et litterarum ad Caesarem Majestatem ab ordinibus datarum exemplo Serenitati ejus constabit.

Meminerit vero se non modo de regno Poloniae adeundo, verum etiam de Transylvania retinenda deliberare, et enim si haesitaret, facile Turcarum imperatori in suspicionem icti secreto cum Austriacis foederis veniret, unde de Transylvaniae quoque dominatu illi periclitandum foret.

His, et aliis argumentis, qua praesens regni nostri, ac etiam ipsius Caesareae Romanorum Majestatis conditio, tum

illius temporis, quo cum principe agent status, suppeditabit, dubitationem de suscipiendo regno, si quam habuerit ipsius Serenitas, ex animo ipsius evellent rationes, etiam avocandae et abstrahendae mentis Caesariae Romanorum Majestatis a cogitatione de regno Poloniae, legationibus, vel literis tam ad alios principes, quam ad ipsam Caesaream Majestatem missis, subjicient.

Postremo cum plurimum intersit reipublicae, ne comitiarum regionum tempestate ac fluctibus diu jactetur; dabunt hoc cum sua immortalis laude periclitanti patriae, quae una omnes omnium charitate complexa est, ut ex ipsis ii, quos illius Serenitas delegerit, obsides tantisper in Transilvania maneat, donec ipsius Serenitas Cracoviam pervenerit, vel quod omen deus avertat, quodque, cum nobis rerum nostrarum status optime notus sit, minime metuimus, in Transilvaniam, si nos rempublicamque nostram fortuna destituerit, salvus revertetur regia dignitate ab Electo suscepta.

Hocque summo ac praecipuo legationis capite perfecto, rogabunt Serenitatem ejus, ut diem insignet, qua in ecclesia majori ex praescripto verbis conceptis, quibus ante Henricus rex Parisiis in summo templo iuraverat, in leges ac condiciones delati regni juret, seque jurasse literis datis oratoribus profiteatur, quemadmodum Henricus rex professus sit.

Secundo loco offerent illius Serti exemplum literarum confirmationis pactorum conventorum cum legatis illius, inde exemplum litterarum confirmationis articulorum, seu legum in comitiis electionis Henrici regis de republica sancitarum, et quae in conventu Andrejoviensi, qui instat, vel conventu coronationis Sertis ipsius sanciendae, tum literarum confirmationis generalis omnium legum, ac immunitatum regni, ac ut iis exemplis binas litteras singularum confirmationis, ac jurisiurandi conscribi jubeat, postulabunt.

Si quid autem difficultatis de aliquo articulorum emerit, id omne prudentia sua tollere et moderari ex officio suo et regni hujus commodo studebunt. Imprimis difficultatem de articulo, qui est de solvenda et laxanda obedientia subditorum erga sermum dominum electum regem in eum eventum si quando (quod absit), articuli et condiciones electionis Sertis ejus, aut etiam libertates ordinum contrario aliquo actu per Sertem ejus soluti et laxati, nec re ipsa expleti fuerint, si quae exorietur, declaratione illa moderari studebunt, quae ante inter legatos regni ex una parte, et ex altera parte inter serenissimum Henricum intercessit.

Nimirum condiciones illas et libertates non statim pro-

pterea per Sertem ejus solvi, aut laxari, aestimari debere, si quid ejusmodi per aliquem humanum errorem, ut fit, Serti ejus exciderit, aut obrepserit, in quo jus et libertas communis laedi videretur; sed tum demum, si (quod absit, quodque nunquam futurum esse confidimus) volente et sciente Sertis ipsius jura libertatesque nostrae ita vel per potentiam opprimerentur aut per contemptum et temeritatem in dubium vocarentur; ut ne admonitione quidem senatus, ac reliquorum regni ordinum quidquam profectum fuisse videatur. Quod si visum fuerit ipsius Serti, ut de hac interpretaatione istius articuli oratores litteris ipsi caveant, licebit hoc ipsis exemplo oratorum, qui ante in Galliam, ad regem Henricum advocandum missi fuerant, facere.

His rebus omnibus conclusis et absolutis, die dicta in templo sacris peractis, rex paeunte aliquo oratorum jussurandum ex formula dabit; inde unus oratorum nomine omnium solemnem renunciationem ita e re peraget, simulque litteras decreti electionis ejus Serti reddet.

Quod Sertas Vra promissorum suorum ac libertatum et legum nostrarum religiosam, interposito jurejurando, fecerit confirmationem, hocque ipsum litteris suis juxta postulata ordinum omnibus testari voluerit, immortales gratias ipsi agimus; atque jam multo quam unquam majorem spem erigimur, constituendae per Sertem Vram suo tempore, in obtabili ac beato statu reipublicae nostrae.

Cum autem jam nihil aliud hoc tempore supersit, quemadmodum ordines afflante domino numine, quod hominum corda movet, Sertam Vram regem Poloniae, ac magnum ducem Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kijoviae, Wolhyniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. comitiis ad Varschoviam habitis, legibus ac institutis majorum creavere, ac renunciavere: ita nos quoque de illorum mandato, hic in hoc tam augusto templo tantaque frequentia hominum Sertem Vram ejusdem regni, ac magni ducatus Lithvaniae, earundemque terrarum electum regem et magnum ducem declaramus, decretumque electionis illi tradimus, et ubi in regiam regni nostri venerit, coronationem ritu veteri promittimus.

Quoniam vero reipublicae omnes rationes postulant, ut Majestas Vra primo quoque tempore in regno nostro, vel potius jam suo se sistat, vehementer Majestatem Vram ordinum omnium, a quibus missi sumus nomine, ut Sertas Vra rebus suis in Transilvania constitutis, venire in regnum maturet, et quae perficienda supererunt, quaeque muneri ipsius incumbent, noviter aggrediatur, et quod viri ac regis

proprium est, re ipsa expleat, ac factis ipsis exprimat, ac representet.

Quod ut Deus optimus maximus faciat, et Majestatis Vrae consilia atque facta ad sui nominis dirigat, ipsamque ac regnum nostrum juvet, tueatur, ac defendat, illi tamquam regnorum omnium conditori, conservatori, ac praesidi summo, qui mentes regum nutu suo regit, vota pia facere nunquam intermitteremus.

Haec fere summa erit renuntiationis, quam si res postulerit, dilatare, et amplificare ac adhibitis sententiarum ac verborum luminibus exornare poterunt; ita tamen, ut quid amplitudini reipublicae nrae et electi regis, quid denique tempori, quo haec agentur, maxime congruat, inprimis spectent.

Inde urgebunt, ut sermus electus rex omni adhibita celeritate in regnum contendat, et si quid temporis constituendis rebus Transilvaniae impendendum erit, saltim ut nulla interposita mora, quam proxime ad fines regni accedat, de voluntate vero sua quamprimum ad senatum et nobilitatem ad conventum Andreioviensem scribat.

Ipsi quoque ut in dies litteras, de his rebus, quas gerent, et procurabunt, in Poloniam mittant, ne earum expectatione negotia publica, quae in conventu illo tractabuntur, morentur, operam dabunt.

Efficient postremo, ut ejus Sertas aliquem praecipuae auctoritatis ex suis virum in Poloniam juxta pacta conventa praemittat, cum mandato ad contrahendum illius ex parte matrimonium cum serenissima principe Anna, et cum pecunia in praesidia regni pacta et promissa.

Ex binis autem diplomatibus confirmationum et jurjurandi altera in Poloniam praemittent, ad confirmandam praeclaram nrum hominum de illius Sertis opinionem, altera vero propter varios et incertos eventus secum ferent.

Cum vero alienum foret ab ipsorum muneris ratione ac reipublicae majestate vel publica negotia seorsim quisque tractaret, vel interim privatas res suas curaret, satis erit admonuisse, haud laudi daturus ordines, si quis secus ac oratoribus, cum in Galliam mitterentur, constitutione hac de re lata praescriptum fuerat, personam sibi a republica impositam hac in legatione gesserit, non decus ejus et gravitatem retinuerit.

Aliis de rebus, si quae inciderint, ex tempore pro utilitate reipublicae consilium capient. Illud autem menti infixum habeant et assidue cogitent: majus ad salutem patriae momen-

tum, quam in re quapiam ulla, in maturo adventu regis positum esse.

Ex comissione ordinum in comitiis electionis.

(Más. a krakkai egy. kvrtár 158 cod. 411—419. ll. Hg. Czartoryski ltr. Teka Naruszewicza 90. k. bécsi áll. ltr. Pol. Orzelski id. m. 152. l. és a Pernstein codex Szalay Ágoston gyűjt.)

VI.

1575. decz. 15.

Báthory és Anna királylyá választásáról s a jędrzejowi és vajdasági gyűlésekről szóló határozat.

»Litterae partium, quae se a senatu atque reliquo equestri ordine segregarunt, super actis comitiorum, quibus serenissimam infantem Poloniae Annam ac Stephanum Transilvaniae palatinum, triduo post electionem imperatoris Maximiliani, regem Poloniae nominarunt.«

Nos senatus et equites omnium palatinatum, hic ad civitatem Varsoviensem electionis causa legitime indictae congregati, omnibus in universum significamus officii nostrae nobilitatis memores, quod hoc in loco juxta jura et libertates nostras accomodando nos unanimi concordiae et amori fraterno, per quem respublica stat, voluerimus concorditer et unanimiter hujus modo regem nobis eligere, qui nobis ad tuendum et moderandum nos media aequitate esset aptissimus, cum monarchiae et imperia omnia hoc fundamento nitantur et retineantur. Atque haec singula cum ob oculos nobis versarentur, proposuimus nobis subjectum divinum secuti consilium, ut e medio nostri regem nobis eligere possemus, praesertim cum nemo externorum hominum aequae apte nobis praeesse suoque fungi officio possit. Verum cum quidam senatorum cum parte equestris ordinis hominum, parte et senatorum, et equitum magni ducatus Litvaniae contra eam opinionem et sententiam nostram, quae nullam praxim, nullam fractionem in se continere poterat, ponerent — subjecta domus Austriacae ut Imperatoriam Majestatem, archiducem Ernestum, nonnulli et archiducem Ferdinandum, quod ea sententia videretur conjuncta cum periculo plerorumque regni membrorum, id ipsis saepius commonstratum est, sed etiam si ea res id solum apportaret, quod sola ex domo Austriaca electione molem belli turcici in regnum converteremus, quod bellum Turca sine dubio inferret, praesertim quod nobis cum ipso sint pacta et foedera, cuius rei et ipse nos per suos oratores, et per Taranowski saepius admonuit, ad quod etiam magnis diligentibus,

et sollicitis fratrum nostrorum Ruthenorum precibus excitati fuimus, et quod non impediti regis e medio nostri electione nitare poteramus. Qua in re tractanda, multo tempore inaniter contrito, cum illi existimarent difficulter nos in eo proposito concordēs futuros fuisse, id nobis et scripto, et postea per episcopum Plocensem (nolentes ipsi quicquam de eo loqui) dederunt, ut hunc nostratem ipsis baptizarem, seu nomen ejus publicarem, posteaquam ipsi suos candidatos jam nominassent. Quod cum nobis praeter illorum opinionem ope divina feliciter cessisset, ita ut infra paucissimas admodum horas ad duos tantum palatinum, nimirum Sandomiriensem et Belzensem animos concorditer converteret, deque ea re celerioris concordiae causa ad eos referremus, ut alterum nominatorum utiliore judicatum in regem eligerent, orantes; nec tamen haec omnia, nec personae adeo illustres, nec unanimis noster consensus apud eos locum habuere, expresse suam defendentes sententiam, a persona imperatoris nequaquam recedere vulerunt. Unde et nos invitos horsum pertraxerunt, ut tandem id, quod concorditer iudicio nostro ex salute et commodo reipublicae nostrae statueramus, rationem fraternae concordiae habentes, deserere cogeremur. Cumque neuter candidatorum regni divisi tabernacula acceptare voluisset, cum hac deliberatione ad ipsos misimus, ut quemcunque alium a domo Austriaca nobis tandem porrigere vellent, in eum nos consentire parati essemus. Sed neque his ab adversaria parte ullus locus est datus. Nam postremo die Decembris 12. deserto loco descripto, et fossis notato, paceque publica munito, et ad electionem regis proclamato, ubi et omnium competitorum oratores auditi et omnia consilia atque conventiones habitae: missis praeterea ad nos palatinis Sandomiriensi et Podoliensi cum regni marschalco et aliis quibusdam castellanis Russiae, ipsi procul secedentes et tormentis bellicis atque aciebus ex milite externo conflatis circumdati, dominus Archiepiscopus (dum marschalcus regni cum ceteris supra-commemoratis ipsorum nomine nobiscum tractarent) post horam et tempus electioni praescriptum in statutis, imperatorem parvo admodum numero senatorum adversariorum in regem nominavit. Cui electioni ibidem in instanti multi verbo se opposuerunt. Post quem dolorem et violentum processum, nobis omnibus equitibus et senatui illatum, in domum Austriacam consentire renuenti, quod ea res calamitosa, et sanguini equestri atque libertatibus pergravis videretur, Deo et orbe universo teste implorato discordiarum semina aliunde, quam a nobis esse profecta, ad salubriora consilia, et tum electione regiae privilegio, tum fratribus nostris nostraeque posteritati salutaria descendere coacti, ex illo

eodem loco privilegiato misimus ex nostris, qui senatum officii et conscientiae admonerent, et violationi jurium atque libertatis regiae electionis se opponerent, significantes nos, ut nullam nominationem ex praescripto statuti scire, ita neque, cum ea interitum nostrum secum trahat, agnoscere; misimus et ad oratores imperatoris, ne regnum distractum cum praejudicio libertatum nostrarum non regni huius solius, sed totius etiam christianitatis pacis retinendae causa, imperatori referre putarent, orantes; neque hic proferrimus aut ullam opem in tanta rerum angustia invenimus, tunc in extremis consultare, quid faciendum est, coepimus, atque ita denuo ad candidatos nostros confugimus, instantes, ut voci dei ex ore hominum concorditer profectae obedire dignarentur, et ut alter ex ipsis regni diadema sibi imponi pateretur, non rejiciendo vocationem per spiritum sanctum manifestatam in cordibus unanimibus hominum, quod neuter subire voluit salute sua reipublicae ad aliam quamvis occasionem oblata. — Atque ita querentes viam ex periculo liberandae libertatis nostrae equestris, elegimus Infantem reginulam in reginam Poloniae, reliquias divorum illorum regum, de republica nostra optime meritorum, addito suae Majestati in maritum Stephano Batori palatino Transilvaniae, et nemine alio, quem jam ex nunc in regem Poloniae, et magnum ducem Lithvaniae et aliorum omnium dominiorum ad regnum hoc pertinentium eligimus et nominamus, hominem, (quantum ex ipsius indigenis accepimus) ad res gerendas aptissimum, domi forisque, quo cum multae accessiones (sic), nam et pars illa regni ad Russiam spectans tranquillitate summa fruetur, et alter quispiam a proposito recedet suo, si aliquid contra regnum hoc moliri vellet. Quam rem consequetur et recta administratio atque ordinata harum insignium personarum, et tam praeclaris dotibus a deo praeditarum opera, ita ut et jura nostra inviolata sint permansura, et respublica nostra effloritura. Ea animi nostri promptitudine Infans ser^{ma} honeste accepta, omnem rem dei omnium moderatoris providentiae, se vero actionesque suas senatorum curae reliquit.

His itaque a nobis stantibus ex divina praeordinatione palatinum Transilvaniae accessivimus; ut labenti reipublicae nostrae opportune succurreret, in regnum veniret, conditionibus omnibus responderet, jura in universum omnia item et articulos in superiore Varsoviensi electione statutos juraret, ac si libertates nostrae melioratione aliqua adhuc egerent, id in coronatione approbare confirmareque teneretur, penes quem regem nostrum et dominum a nobis concorditer clectum et christianum dei stare et juxta jura, et libertates nostras obedire ad vitam usque nostram hono-

ris sacramenti fideique nostrae vinculo obstricti, promittimus dignitatem ejus et serenitatem (ut probos Polonos erga reges dominos suos decet) tueri. Ut vero ea omnia serius impleantur, indiximus nobis conventum Andreoviae ad diem 18 Januarii anni proximi, ad quam conventionem omnes ex omnibus provinciis regni, more militari instructi, convenire debemus, declarando nos serio vicissim defensuros contra eos omnes, quicumque interitum hunc libertatum nostrarum fulcire, aut juvare quocumque modo vellent et eos, quicumque tuendo suas et nostras libertates a nobis stare noluerint, ad haec contra quemvis externum principem, quicumque quovis praetextu vim nobis inferre, regnum usurpare vellet. Hoc addentes, ut ante hanc generalem conventionem praemittantur districtualia commitia in locis solitis, ut sufficientius de vi et praepjudicio, quod nobis archiepiscopus fecit equestris ordo doceatur, prout dei amore oramus, et ex fraterno officio monemus, ne ullus equitum defensionis publicae libertatis persona sua deesse velit.

Indulgentes in hac parte palatinatibus Podoliensi, Volhiniensi, Kioviensi et Braczlawiensi, qui propter pericula domestica id per nuncios suos conficere poterunt. In iisdem comitiis liberum erit equitibus se ipsos ad hujusmodi expeditionem poenis arbitrariis cogere, ita tamen, ut ea expeditio sit bellica, praeterea et statuere debent, ne quid per absentiam ipsorum provinciae detrimenti capiant. Circa ordinem juris, aut in re quapiam alia, exactiones statutas exequantur, questores constituent.

Tempus autem et dies, quo palatinatus convenire debent, is erit: Cracoviensis Sendomiriensisque die ultima Decembris, Posnaniensis et Calisiensis 5. Januarii, Sira-diensis, Petricoviensis 6. Januarii, in districtu Wielunensi calendis Januarii, Lanciensi palatinatus 4. Januarii, itidem Brzestensis et Inovladislaviensis: Radzieiowiae, in districtu Dobrzinensi 23. Dec. in Lipna, palatinatus Russia ultima Dec. Wisniensi, in Chelmensi districtu ultima Dec., palatinatus Kijowiensis et Braczlawiensis 8. Jan., Belzensis 5. Jan., ut et Plocensis, universus palatinatus Masoviae, die 5. Jan., Ostrowiensis, Sochaczowiensis districtus: Sochaczowiae ultima Dec., Ravensis Ravae calendis Jan., Gostinensis: Gabrinii, ultima Dec., Podlachiae palatinatus: Tikoczini 7. Jan., itidem et Podoliensis palatinatus.

Cum vero in tanta senatorum et equitum frequentia singulis subscribere et subsignare sine magna temporis jactura non daretur, propterea inprimis ex senatu deputatus est: Christophorus Lanczkoronski castellanus Mala-

gostensis, ex equitibus vero pro palatinatu Cracoviensi Stanislaus Karminski Iwan, pro Posnaniensi Joannes ab Ostrorog, pro Sandomiriensi Joannes Gniewasz, pro Calisiensi Martinus Lwowski de Ostrorog, pro Siradiensi Petrus Widawski, pro Lanciensi Christophorus Lassoczki, capitaneus Gostinensis, pro Dobriniensi districtu Petrus Srobski, tribunus Dobrinensis, ex Russiae Joannes Biekowski, dapifer Przemisliensis, ex Podoliensi Valentinus Bak, Lanczkoronski ex Brzestensi, pro Lublinensi Andreas Lassotta, pro Volhiniensi Nicolaus Dambrowski, pro Belzensi Petrus Czieczisewski, pro Kiowiensi Paulus Sultau, pro Braczlawiensi Boguslaus Deskowski, pro Plocensi Stanislaus Garwaski, pro Masoviae Martinus Męzinski, subjudex Zembrowiensis, ex Podlachiensi Georgius Brzoska, vexilifer Bidoczensis, pro Ravensi Joannes Krotowski. Quibus id committitur et conceditur, ut unusquisque sui palatinatus nomine subscribat et subsignet, qua in re fides integra adhiberi debet, ac si quilibet id praestaret, promittimusque et pollicemur, ea nos omnia recognituros et executuros. Et nos deputati supranominati, satisfaciendo commissioni et conditioni nrae, sigilla nra apponimus, manibusque nris subscribimus.

Actum ad Varsoviam loco huic electioni destinato, supranominato die XV. Dec. Ao. 1575.

(Más. a krakkai egyetemi kvtár 158. cod. 399—403. l.)

Jegyzet. A bécsi udv. könyvtárban levő 8668. sz. codex 18. lev. ugyanez megvan németül. Ott a varsói dátum után következnek még az okiratban felsorolt nevek aláírásai és a következő záradék :

» Welches hierin begriffen schreiben des neuerwölten Khönigs vund verbündtnuss der allgemeinen Zusammenkhunfft des Reichs Warssa, hat das Capittl des Schlosses Krackhaw erstlich im Schloss daselbst am öffentlichen Platz, hernacher am Markt zu Krackhaw an heut durch Herren Johann Cwikhla de Strieczkhowecz eröffnen, verrueffen und jederman khundt machen lassen, welches alles der vorgemelt Herr Johann Cwikhla, dass er es also publiciert, verrueffen und offenwar gemacht, vor dem officio und Capittl des Schlosses Krakhau recognoscirt.

Geschechen und geben im Schloss Krackhaw den Tag vor S. Thoma des 1575 Jare.

(Egykorú másolat. Az egész codex az 1573. és 1575-iki lengyel királyválasztásra vonatkozó s azzal kapcsolatban álló okiratokat tartalmaz.)

VII.

1575 dec 15.

A Báthory-párti, krakkai, lublini és belzi vajda levele a császárhoz, Báthory és Anna királylyá választásáról.

»Litterae ad S. Caesaream Mai^{tes} a tribus palatinis.«

Sacra Caesarea M^{tes} etc.

In hac reipublicae nrae orbitate, cum creandi regis causa comitia a nobis hoc tempore haberentur, senatus pars et universa fere nobilitas regem ex genere et sanguine nro creandum censuit. Fuere etiam pauci de nobilitate et senatores quidam Poloniae et Litvaniae, qui M^{tem} V^{ram} ad hoc onus suscipiendum advocandam putabant. Quod eorum consilium ordines respuebant, non eam ob causam, quod illis non sit optime persvasum de pietate et sapientia ac summa justitia Vrae Caes. M^{tis}, verum ut aliquem regni nri regem exposcerent. Efficiebat insitus omnibus hominibus a natura bene informatus erga genus et nationem suam amor, et quod ei omnibus partibus expeditiorem regni administrationem ob communem linguam, cognitionemque morum ac legum et disciplinae nostrae putabant. Tum etiam, quod Turcarum imperatoris tam potentis principis arma non lacessiti ultro experiri et omnem belli molem in patriam suam charissimam convertendam non putaretur. Qua de re cum amplius nobis deliberaretur, archiepiscopus Gnesnensis de loco, in quo commune consilium habebatur, recessit cum quibusdam, qui cum eo sentiebant, et cum ex suo consilio ad nos quosdam misisset, priusquam a nobis ii internuncii recessissent, non modo non consentiente, verum obstante omni prope nobilitate et magna parte senatus, M^{tem} V^{ram} regem Poloniae appellavit contra leges nras, quibus ne rex nisi omnibus consentientibus pronuncietur cautum est. Quod illius factum, ut liberos homines decebat, moleste tulimus et ne hoc exemplo inposterum pauci invita reipublicae jus regis creandi nobilitati eriperent, alio studia nostra convertenda putavimus: itaque pro nostra erga domum Jagellonum pietate serm^{am} Annam principem Poloniae reginam declaravimus ea conditione, ut ill^{mo} palatino Transilvaniae nubat, quem cum hac conditione matrimonii regem nostrum creavimus. Scimus M^{tem} V^{ram} pro sua summa prudentia omnem suam dignitatem omnesque fortunas in reipublicae christianae tranquillitate collocare. Itaque non dubitamus haec paucorum suffragia M^{tem} V^{ram} non facturam tanti, ut is freta non modo regnum nostrum, verum etiam universam christianitatem ad extremum vult conjicere. Etenim nobis constitutum est, ita libertatem jura-

que nostra tueri, ut incendium, si quod haec pauca suffragia quorundam nostrorum civium excitarent, non nisi ruina regni nostri extingvi possit, quam etiam reliquorum regnorum christianitatis interitus subsequeretur. Verum de moderato animo M^{tis} Vrae ita persvasi sumus, ut eam rem christianitatis causa eo non deducturam confidamus. Bene denique valere M^{tem} Vram optamus.

Datum ad Varsaviam ex comitiis regis creandi causa habitis, sub sigillis et subscriptione palatinorum Cracoviensis, Lublinensis, Belzensis ac marschalci totius nobilitatis ad hunc actum electionis communiter creatorum. Ex commissione ordinum die 15. Dec. a. d. 1575.

(Másolat a krakkai hg. Czartoryski ltr. T. Nar. 90. k. ; u. ott az egyetemi könyvtár 118. cod. 412. l. — és a leMBERGI gróf Ossoliński könyvtár 168. cod. 172. lev.)

VIII.

1575. decz. 17.

Miksa császár választása feltételei.

»Pacta conventa Maximiliani II. imperatoris, electi regis.«

Articuli pactorum conventorum inter illustrissimum senatum et amplissimos status et ordines inclyti regni Poloniae et magni ducatus Lithvaniae ab una, et reverendissimum in Christo patrem et magnificos dominos, Martinum episcopum Vratislaviensem et principem superioris et inferioris Silesiae supremum capitaneum, Andream Dudith, Matthaeum de Logau, Suidnicensem et Jaurinensem capitaneum, serenissimi et potentissimi principis ac domini domini Maximiliani II. Romanorum imperatoris semper augusti, et nunc electi Poloniae regis et magni ducis Lithvaniae, ad eosdem status et ordines regni missos oratores.

Posteaquam ita placuit Omnipotenti Deo, cujus voluntate et arbitrio reges regnant, et populi dominantur, ut in regem Poloniae et magnum ducem Lithvaniae creatus et electus sit serenissimus et potentissimus princeps ac dominus dominus Maximilianus Dei gratia Romanorum imperator, semper augustus, Ungariae, Bohemiae rex, archidux Austriae, in ejusque Majestatis electione fuerint certa pacta et conditiones, tam ab oratoribus ipsius Majestatis, quam etiam ab oratoribus regni Poloniae et magni ducatus Lithvaniae proposita, ex unanimi utriusque partis consensu, declaratio, conclusio, elucidatio hujusmodi conditionum in eum, qui sequitur modum est consecuta.

Ad primum quidem, si serenissimus princeps et d. Maximilianus, rex Poloniae et magnus Lithuaniae dux reuuntiat, nobis imperare, tum etiam rex et dux noster esse vult, omnia privilegia, jura, leges, consuetudines, exemptiones, immunitates, tam in universo totius regni ordinum et magni ducatus Lithuaniae corpore, quam singulis eis membris integre conservet, ac si qua in parte reipublicae visum fuerit, augeat omni tempore et loco, quando ea de re, ab ordinibus regni et m. d. Lith. rogatus et requisitus fuerit, et praesertim si in conventu suae futurae electionis ea de re ab ordinibus regni fuerit postulatus et rogatus, ut ea omnia, quae ad augendas libertates regni pertinere videbuntur, suscipere, tenere et confirmare teneatur et sit adstrictus. Articulos idem augendae libertatis publicae in electione serenissimi regis Henrici factos et constitutos et ab ipsius Majestate confirmatos, ut ipsius Majestas in omnibus punctis et clausulis suscipiat, teneat et confirmet. Quam conditionem domini oratores susceperunt, et pro ipsius Majestate promiserunt, eam ipsius Majestatem expleturam esse.

Item distributiones et collationes dignitatum, officiorum, functionum, tam ecclesiasticarum, quam secularium, juxta regni et m. d. Lith. constitutiones, nulli unquam extraneo, sed indigenae Polono aut Lithuano conferet, indigenam intelligens non eum, qui advena existens, possessionem sibi quomodocunque adquisierit, sed qui Polonus aut Lithuanus genere sit, et juxta regni leges ad dignitates capiendas aptus et idoneus esse judicetur.

Controversiae de Prussia et Livonia cum sancto Romano Imperio, quamvis nullas se habere, judicet regnum Poloniae, tamen amicitiae et amoris mutui conservandi causa, non renuunt ordines, ut eas ipsius Majestas in perpetuum sopiat, quod ea ratione ipsius Majestas per oratores suos facturam se recepit, ut primo quoque tempore eam rem sincera fide et omni conatu, sine tamen ullo praejudicio regni ad effectum deducat, ut nullo unquam tempore amplius de his rebus controversiae exoriantur.

Existimabat illustrissima domus Austriae, aliquod jus habere se in ducatum Masoviae: hoc quantum debeant aestimare ordines, non satis probe intelligunt. Attamen ut ea de re quoque silentium fiat perpetuum, constitutum est, ut ipsius Majestas jura et privilegia, si quae habere se praetendit, ad proprietatem ducatus ipsius, regno concedat, et in conventu coronationis ea in archivio regni inferat, et solemnem in eo conventu, suo et Austriae totius familiae nomine, ejus ducatus renuntiationem faciat, et literis diplomatibusque datis, id

in perpetuum sopiat. Quam rem reliqui quoque principes Austriae ratam et gratam habere debent.

Narvica navigatio quantum damni regno afferat, et quam occasionem praebeat, ut dominium maris Baltici regno Poloniae proprium, videatur diminui, ipsius Majestas bene perspicit, ob eamque rem cum serenissimo rege Daniae et civitatibus maritimis cupit per opportuna media negotium hoc componere, et septuaginta Germaniae civitatum societatem restituere: quam rem quum ordines videant apprime esse utilem, optant, ut id Majestas Regia quam primum perficiat cum serenissimo rege Daniae, tum etiam cum civitatibus maritimis, et septuaginta civitatibus Germaniae, aliisque id genus concludat, ne hujusmodi navigatio regno sit damnosa. Quam ad rem serenissimum regem Sveciae existimant ordines magnum adjuvamentum adferre posse.

Barensem ducatum et Rossanensis principatus negotia, una cum proventibus Neapolitanis recipit Majestas Regia per dominos oratores, se apud serenissimum regem Catholicum primo quoque tempore effecturum esse, ne de iis omnibus ulla difficultas aut tergiversatio fiat, quominus his omnibus serenissima Infans Anna et qui ad eam rem jus habent, integre potiantur.

Agnoscent item ordines, quae et quantae utilitates regno Poloniae et m. d. Lith. accrescere possunt ex amicitia et foedere serenissimi regis Hispaniarum consecuto, propterea libenti animo accipiunt id, quod ipsius Majestas efficere cupit, ut hoc foedus perficiatur. His autem mediis existimant ordines rem recte confici posse, ut Majestas Regia apud serenissimum Hispaniarum regem obtineat, ut in conventum proximum coronationis suae, ipsius Catholica Majestas oratores cum plenis mandatis in regnum Poloniae ableget, qui rationes et modos, tum etiam conditiones foederis paciscendi secum adferant, et id demum faciant, quod ex re et utilitate regni Poloniae et m. d. Lith. fore judicabitur; si vero id commode ita cito effici non potest, tum Majestas Regia ad prima regni Poloniae et m. d. Lith. comitia hoc perficiat. Pacta et foedera cum Hungariae et Bohemiae regnis et dominiis ipsius Majestatis accipiunt ordines, et quid ex his emolumentum provenire debeat, in futuro coronationis conventu institui debet.

Amicitiam perpetuam et foedus cum s. Romano Imperio, quam ipsius Majestas procurare debet, una cum auxiliis contra quosvis hostes accipiunt ordines, et quum videant regnum Poloniae et m. d. Lith. a barbaris hostibus undique cinctum esse, non modo ex re et utilitate sua, verum etiam Imperii sive potius universae christianitatis esse judicant, ut

ab Imperii ordinibus constituatur auxilium firmum et certum regno Poloniae et m. d. Lith., sic enim securiora et Imperii et ipsius Majestatis erunt dominia, ubi facultas praecludetur barbaris hostibus ea invadendi, maxime quum videant regnum Poloniae et m. d. Lith. totius christianitatis esse quasi quaedam propugnacula, quae propter bonum reipublicae christianae fortibus praesidiis munire expediat. Proinde conclusum est, ut auxilia ab oratoribus illustrissimorum electorum Imperii, hic in genere promissa, quae deinceps praestari debent, in primo conventu Imperii, qui futurus est, procurante Majestate Regia, declarentur, interim autem ut Majestas Regia, ingruente quovis bello, ad omnes necessitates et pericula avertenda, pecuniae summam pro decem millibus equitum Polonorum conscribendis, quam primum Reipublicae det, sive quinque millia Germanorum equitum comparata, ad fines regni mittat, quod in arbitrio Reipublicae esse debeat id accipere, et facere, quod magis ex re et utilitate illius fore videbitur.

Confoederationem et societatem contra hostem cum regibus Daniae, Sveciae, Moschorum principe accipiunt ordines; cavent tamen, ne in sociale bellum contra Turcas et alios quosvis hostes, eos ipsius Majestas inducat, neque de bello suscipiendo quicquam statuat, insciis, inconsultis et non consentientibus ad hoc ordinibus omnibus in conventu generali regni.

Commercia, negotiationes cum regnis et dominiis, ac s. Romano Imperio, ut magis ac magis promoveantur cum his commodis et emolumentis, quae maxime necessaria reipublicae fore videbuntur.

Quoniam illustrissima Austriae familia Turcarum imperatorem habet quasi hostem hereditarium, propterea verentur ordines, ne is novo Majestatis Regiae successu commotus, bellum contra regnum moliatur. Expedire autem et Majestati Regiae et regno judicant, ut cum eo pax, diuturnis pactis et foederibus firmata servetur, eamque serenissimus rex per oratores suos ad Turcarum imperatorem ablegandos stabiliat. Si vero pax justis et honestis conditionibus obtineri non possit, ut Majestas Regia omnibus viribus, opibus, facultatibus, tam suis quam amicorum et vicinorum regnorum auxiliis firmissime defendat, et bellum a Polonia longe depellat, tum etiam a Moschis et Tartaris et aliis quibusvis hostibus regnum Poloniae et m. d. Lith. defendat.

Si forte in Hungaria bellandum fuerit, non utetur Polono aut Lithuano milite ipsius Majestas, nisi forte si qui voluntarii esse voluerint, certis stipendiis liceat illis in bellum ubi volent proficisci.

Ad tuendum fines regni quatuor arces finitimas ex iudicio et arbitrio reipublicae, certis et commodis locis ipsius Majestas aedificare absque mora et procrastinatione ulla debet, siquidem eam rem, non modo regno Poloniae, verum etiam toti christianitati fore utilissimam ordines iudicant. Factura id est autem Majestas Regia sumptibus suis, et non solum novarum arcium aedificationem, verum etiam destructarum et collapsarum restaurationem suscipiendam sibi esse putabit.

Academiam Cracoviensem et ejus doctores novis stipendiis et ornamentis, viris doctissimis etiam ex Italia et Germania accitis augebit, ut ea sit veluti seminarium reipublicae, ex qua viri ad rempublicam gerendam sapientissimi prodeant: id vero ut quam primum Majestas Regia faciat, ordines regni petunt.

Qui apti erunt ex Polonia et Lithuania aulicis et bellicis ministeriis et officiis, praeficientur tum in aulis serenissimorum Austriacorum principum, tum in eorum regnis et dominiis.

Duos articulos in priori legatione propositos, de centum nobilibus adolescentibus, Polonis et Lithuanis, in externis academiis sustentandis, et de libera exportatione vini ex Hungaria, quod ipsius Majestas optionem det, ut si id ex utilitate reipublicae majori videatur esse, pro his conditionibus, aut earum loco, primo anno numeret ipsius Majestas trecenta millia florenorum, utpote post electionem in duorum mensium spatio centena, et deinde intra anni spatium ducentena millia, secundo anno centena millia, postea componere vult ipsius Majestas cum republica, ut id fiat, quod ex usu et necessitate ex communi consilio visum fuerit: consentiunt et approbant ordines ut hoc ita fiat, quod est posterius declaratum. Siquidem eo tempore pecunia in praesidium contra regni hostes, et in milites Polonos et Lithuanos, qui in finitimis regni partibus sustentandi erunt, tum etiam in extructionem et restaurationem arcium utilior esse censetur. Ubi vero pecunia nominata in hujusmodi usus conversa fuerit, post biennium deinceps ipsius Majestas condiciones superius oblatas facto implebit, vel cum republica constituet, ut id fiat, quod ex usu regni fore iudicabitur.

Debita omnia regni et m. d. Lith., Livoniae, et alia liquida per defunctum olim piae memoriae regem, serenissimum Sigismundum Augustum, contracta, quorum ipsimet senatores et status regni rationes suae Majestati iudicabunt, ac in scriptis in conventu coronationis proferent, in decursu unius anni Majestas Regia pecuniis suis persolvat.

Militibus etiam stipendia tam in regno, quam in m. d. Lith., ac Livoniae debita persolveri tenebitur: aulicis etiam

olim serenissimi Sigismundi Augusti, quibus stipendia persoluta non sunt, in decursu duorum mensium Majestas Regia persolvat.

Et quoniam respublica nostra hoc interregni tempore sine rege, sine lege vivens, non modo exterius, verum etiam interius, malis non mediocriter est attrita; judicant ordines ex usu reipublicae esse, ut Majestas Regia animos hominum dissensionibus irritatos ad concordiam reducat, et odia discordiasque clementi paternoque animo componat, ut ita subditos habeat unum et idem sentientes, et unanimi fide et obsequio ipsius Majestatem colentes: haec et alia regis justae et clementis officia, ut eo commodius expleat, in regno ipsius Majestas habitare, nec ex eo discedere debet. Si vero discessu brevi et regno opus habeat (quod toto hoc biennio non faciat), tum id ad omnes ordines regni in conventu publico referat, sine quorum scitu, voluntate et consensu, e regno discedere non debet.

Praeterea duos in Polonia annos, unum vero in Lithuania habitando consumat. Nunc vero quam citissime, intra unius etiam anni spatium, si poterit, ipsius Majestas in Lithuaniam se conferat, ut provinciae afflictae opem ferat, ejusque rebus subveniat.

Commissarios ut ipsius Majestas quam primum designet, qui injurias et finium controversias regnicolis illatas componant, et damna ex Hungaria, Silesia, Marchia, Pomerania, facta resarciant.

In negotiis domesticis, in publicis etiam privatisque expeditionibus regni Poloniae et m. d. Lith., titulo non alio utetur serenissimus rex, praeter titulum regibus Poloniae usitatum, videlicet: Maximilianus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, etc. Volunt enim ordines, ut libertas et auctoritas regni in sua integritate et firmitate permaneat, nec alieni aut Imperio aut regno videatur esse adjuncta.

Proventus regni et m. d. Lith. non alium quam in privatum Regiae Majestatis usum converti debent, sumptus etiam et impensae non in alium quam regibus Poloniae usitatum morem et usum, aulaeque ex Polonis et Lithuanis congregata fieri debet, ne extraordinariis impensis regnum gravetur.

Jura in regno Poloniae et m. d. Lith. ad obtinenda et comparanda tam in suos, quam in extraneorum usus castra, civitates, oppida, villas et alia id genus, a nemine prorsus ipsius Majestas acquirere debet, acquisita vero nullius valoris et ponderis sint. Extranei item citra consensum publicum

nulla bona in regno et m. d. Lith. comparent, emptio et venditio hujusmodi valorem non habeat.

In consiliis, judiciis et deliberationibus publicis regnum Poloniae et m. d. Lithuaniae concernentibus, ne unquam ipsius Majestas extraneo consultore utatur, extranei etiam in consilium Polonicum et Lithuanicum non adhibeantur, negotia regni non tractent, aut ullo modo, aut colore se in haec immisceant. Ad gratiam Majestatis Regiae et beneficia consequenda neminem interventu, opera, favore, juvent; sed ea potestas, libertas, auctoritas in omnibus penes indigenas, hoc est Polonos et Lithuanos incolas, non peregrinos permaneat.

Ut serenissimae Infantis Annae Poloniae, ultimae in Polonia et Lithuania Jagellonicae familiae stirpis, serenissimus rex condignam rationem habere velit. Agnoscunt enim ordines ex Jagellonica familia in hoc regnum plura profecta esse beneficia, ita ut perpetuo grati animi significationem huic relictæ posteritati testari velint. Visum est autem ex re regni et serenissimae Infantis esse, ut ipsius Majestas serenissimam Infantem in matrimonium collocet alicui ex senioribus ipsius Majestatis filiis, quod quidem matrimonium corporali juramento oratores ipsius Majestatis hic confirmare debent: quod etiam re ipsa facturos se receperunt, et illustrissimum principem Ernestum, archiducem Austriae, pro marito serenissimae Infanti futuro obtulerunt et constituerunt, ut hoc certissimum et exploratissimum sit, et indubitatum exitum habeat. In qua quidem re hoc senatus cavet, et cautum esse vult, ne hoc matrimonio subsecuto, juribus libertatibusque regni et m. d. Lith. aliquod praejudicium fiat.

Item etiam ad suam et reipublicae utilitatem ac dignitatem maxime pertinere judicarunt ordines, ut serenissimus rex in hoc regnum veniens, regium et paternum erga regnicolas animum habeat, electionem suam omnibus aequaliter ascribat, nec unquam alienus ab his sit, qui praeter Majestatem Regiam, alios sibi candidatos libera voce et sententia ornandos sumpserunt, et de gente Polonica et Lithuanica hoc sibi persuadeat, quod ipsius Majestatem recte et juste nobis imperantem, non modo pro domino et rege, sed pro parente et patrono simus habituri, omnemque fidelitatem et subjectionem ipsius Majestati omni loco et tempore declaraturi, quibus sincera et recta fide in reges et dominos suos est usa.

Officia regni et curiae ut reformentur, et in statum optimum juribus et justitiae convenientem reducantur, id sibi Majestas Regia in conventu coronationis, adhibito senatu et ordinum regni consilio, faciendum esse putabit.

Fines regni et m. d. Lith., aliarumque illis adjunctarum provinciarum ne per aliquos tractatus et condiciones minuatur, quin potius diminuti ab hostibus recuperentur.

Quae omnia et singula memorati domini oratores, nomine serenissimi regis electi, plena et absoluta mandata ad eas res tractandas, consulendas, concedendas et confirmandas habentes, eaque regni et m. d. Lith. ordinibus exhibentes, promittunt, spondent, recipiunt serenissimum regem electum, omnia jura, privilegia, libertates, immunitates, praerogativas, unicuique statui et homini ex incolis regni, magnique ducatus Lithuaniae, et omnium provinciarum illis adjunctarum, sive generaliter omnibus, sive specialiter singulis, per serenissimos reges et alios principes et praedecessores suos juste et legitime concessas, vel quavis alia ratione quaesitas, ac diuturno usu approbatas, sive nunc etiam circa electionem regis hic ex unanimi et concordii consensu omnium ordinum sancita, integre ac inviolabiliter servaturum, atque etiam juramento corporali, juxta sibi traditam formam, ante inaugurationem et coronationem sui confirmaturum, et literis ad ea necessariis muniturum.

Quae etiam suprascripta omnia et inde cetera consequentia in robore certissimae atque perpetuae firmitatis supradicti oratores nomine et loco ipsius Majestatis promiserunt, si et in quantum ipsius Majestas ea omnia per oratores ordinum regni Poloniae et m. d. Lith. ipsius Majestati explicanda acceptare voluerit, haec rata et firma esse futura, et in evidentius testimonium ac robur firmissimum omnium supradictorum, sigilla utriusque partis, tam statuum regni, vel ab his deputatorum, quam ipsorum oratorum, hisce literis sunt adhibita cum subscriptione manuum eorundem.

Actum et datum in campo sub Varsavia, in conventu electionis regiae, 17 mensis Decembris, anno domini 1575.

(Másolat a krakkai hg. Czastoryski kvár Teka Nar. 91.; a bécsi udv. kvári 8668. cod. 92. és a 8736 cod. 55. 1.; Pernstein cod. Szalay Ágoston gyűjt.)

IX.

1575. decz. 16. vagy 18.

Miksa császár lengyel királylyá választásáról szóló diploma.

»Decretum electionis Maximiliani II. Romanorum imperatoris in regem Poloniae.«

Jacobus Uchanski, Dei gratia ecclesiae metropolitanae Gnesnensis archiepiscopus, legatus natus et regni Poloniae

primas ac primus princeps, Franciscus Crasinski, Cracoviensis. Petrus Miskowski, Plocensis, Albertus Starobrzieski, Chelmensis, eadem gratia episcopi; Nicolaus Radzivill dux in Dubinki et Bierze, Vilmensis, magnique ducatus Lithuaniae cancellarius, Lidensis, Mozirensis, Borossoviensisque capitaneus; Stephanus de Koributow et in Zbaraz, Trocensis, Albertus a Lasko, Siradiensis, Lauckoronensisque capitaneus, Eustachius Wollowicz, castellanus Trocensis, magnique ducatus Lithuaniae vicecancellarius, Brestensis, Kobunensisque capitaneus; Nicolaus a Mielecz, Podoliae, Grodicensis, novaeque civitatis Korczin capitaneus; Nicolaus Kiska de Czechonowiec, Podlachiae, Drohicensis, Bielscensisque capitaneus; Anselmus Gostomski, Ravensis, Joannes a Dzialin, Culmensis, Bracianensisque capitaneus, palatini; Joannes Conarski Calisiensis, Andreas Dębowski Siradiensis, Lanciciensisque capitaneus, Stanislaus Herbort a Fulstin, Leopoliensis, Drohobicensis, Samborien-sisque capitaneus, Mathias Sawiczki, Podlachiae, Joannes Staiko, Brestianensis, Trabensis, Comestensis, Grodensisque capitaneus, Joannes Dulski, Culmensis, Rogosinensis, Brascensisque capitaneus, Matthias Zalinski, Gedanensis, Tucholiensis, Missiboriensis, Zimoriensisque capitaneus; Jacobus Rokossowski, Sremensis, Ostrzessoviensisque capitaneus, Stanislaus Droiewski, Premisliensis, Joannes Herbort a Fulstin, Sanocensis, Premisliensisque capitaneus, Sigismundus Czihowski, Polanecensis, Stanislaus a Tarnow, Czechowien-sis, Nicodemus Lenkinski, Naklensis, Paulus Szczawinski, Brezmensis, Sochaczoviaesisque capitaneus, Stanislaus Gostomski, Sochaczoviensis, Ravensisque capitaneus, Andreas Ilowski, Wisnensis, Albertus Crassinski, Serpcensis, Sandivogius, Drohicensis, Lubaczoviensisque, castellani; Andreas Opalinski regni Poloniae supremus marsalcus, Rohatinensis, Sremensis, Petrus Dumin Wolski regni Poloniae vicecancel-larius, coeterique nobiles civitates regni Poloniae, et magni ducatus Lithuaniae et aliarum terrarum eisdem adjunctarum.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, cujus providentia reges regnant et populi dominantur, universis, quorum interest, aut interesse poterit, notum et cognitum facimus: quia nos in presenti conventu Varsowiensi pro electione novi regis, ad diem septimam Novembris, iuxta leges et laudabiles regni Poloniae consuetudines, legitime designato et publicato, cum regnum Poloniae, patriam nostram charissimam multis et gravibus periculis ex absentia regis afflictam, et in dies magis absque capite suo nutantem ac pene labentem videremus, sententiasque nostras in commune ad eligendum regem contulisse-mus, quemnam in locum serenissimi principis et domini dni

Henrici Valesii regis, olim et domini nostri clementissimi, sufficientem existimarem, eo quod ipsius Majestas in regnum haereditarium hinc discedens, et in Galliis habitans, rempublicam nostram relinquens, non amplius visa sit gubernacula regni Poloniae praesens hic administrare, periculaque ingravescencia amovere velle, qua de re licet ipsius Majestatem per litteras et oratores nostros monitam ad gubernandum hoc regnum exciverimus, tempusque ipsius Majestati (quatenus adhuc absentiam ipsius Majestatis sustinere posse arbitrabamur) diem duodecimum Maii, in regnum hoc veniendi assignaverimus; tamen ipsius Majestate votis et desideriis nostris non annuente, neque ad litteras nostras, articulos, conditionesque in eis expressas, neutiquam respondente, cum absque rege et capite nostro, decem et octo integris mensibus, tanquam in obscuro suspensi, et solliciti versaremur, hostesque nostri fines regni vastarent crudelissime, ita ut sine rege amplius hoc regnum esse nullo modo posset; quod a nobis et leges nostrae, et summa reipublicae necessitas, atque adeo consensus, et voluntas omnium nostrorum exposcere videbatur, id nobis faciendum esse putavimus, ut inprimis obedientia serenissimo principi nostro et dno dno Henrico Valesio, Dei gratia regi Poloniae renunciata, ad electionem regis novi descenderemus, idque propterea, ne respublica rege diutius orbata in gravius discrimen deveniat; ac ob absentiam regis nimis afflictata, ac magis de salute sua periclitetur.

In qua quidem electione communibus rebus de jure et consuetudine ad electionem regiam pertinentibus, praemissis, et in praesentem usque diem per continuationem finitis et absolutis: cum universi domini principes, praelati, spirituales et seculares, milites nobiles, communitatesque provinciarum et civitatum comparuissent, et cum praesentibus, absentisque nuntiis inita fuissent consilia, tractatus et deliberationes pro eligendo serenissimo dno nostro rege futuro, proque aliis regni juribus necessitatibus et libertatibus augendis. Tandem nobis, Jacobo Uchanski, Dei gratia veluti archiepiscopo Gnesnensi, ac regni primate, et consilii ordinem et electionis processum proponentibus, vocatorum non comparentium absentia non obstante, per nos et alios praelatos spirituales et saeculares, barones et consiliarios nostros, et absentium nomine ad electionis decretum in Dei nomine processum erat, die et loco infra-scriptis, ante omnia vero Jesu Christi nomine invocato, missaque sollemni celebratione de spiritu sancto absoluta, aliisque deliberationibus, consiliis, tractationibus, sententiis, conclusionibus de more atque jure fieri solitis praemissis — nos qui supra, praelati et barones ac ordines spirituales, et saeculares ad quos

electio de jure et consuetudine pertinet, dictis tam viritum quam tributim per singulos videlicet palatinatus (ut ordo rerum postulabat) sententiis et bene ponderatis ac trutinatis, omnibus, quae ad regni hujus patriaeque nostrae salutem, incolumitatem, gloriam pertinere maxime intelligebamus, auditisque imprimis clarissimorum et excellentissimorum principum legationibus, qui regni Poloniae nobilitate et charitate allecti ultro se nobis pro dominis et regibus elligendis offerebant et petebant, ut hoc regnum, quasi aliquem gloriae campum, in quo optimorum principum virtutes excurrere et per omnem aeternitatis memoriam spatium possent, illorum administrationi crederemus, eosque, vel eorum aliquem in regem et dominum nostrum eligeremus.

Ponderatis igitur his omnibus, quae ad patriae nostrae salutem, regni hujus dignitatem et commoda pertinere intelligebamus, perspicientes etiam regnorum felicitatem, nulla re alia magis, quam boni regis et principis virtute comparari solere; et quo quis eorum, aut splendore, aut gloria, aut virtutum charitate, maxime est illustris, eo regnum cui praest, illustrius gloriosius et splendidius efficere solet, qua quidem felicitate patriae nostrae animo concepta, quo nos voluntas Dei Maximi, quo consensus noster, quo utilitas reipublicae traxit, in Dei nomine decretum hoc electionis regiae diximus, pronuntiavimus et promulgavimus: in regem Poloniae et magnum ducem Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Podlachiae, Kijoviae, etc. verum et immediatum, et legitimum successorem decernimus eligendum, sicut jus libere electionis nobis competit, et jure competere consuevit, prout in nomine domini decernimus et eligimus praesentibus serenissimum principem et dominum Maximilianum secundum Romanorum imperatorem semper augustum, qui quidem princeps, cum totius christiani orbis imperium admirabili, planeque divina sapientia gubernet, ipsiusque in imperando felicitati sint allegatae praestantissimae quaedam animi naturaeque dotes, ut omnium qui aliquando imperii habenas rexerunt, hic prudentissimus merito fuerit iudicatus; qui rempublicam christianam, seditionum fluctibus quassatam, magnorumque principum dissensionibus atritam, ita edomuit, ut plures ingenii sui felicitate in toga, quam quis alius unquam saevo Marte triumphos sibi comparavit, hujus ac tantae sapientiae cum multae christianae reipublicae regna laetos et uberos fructus habeant: Polonia et Litvania quoque iis carere noluit, quin imo praestantissimas in eo principe virtutes admirata regem eum ultro sibi deposcere et votis omnium nostrum concordibus eligere voluit.

Induxit nos ad eam rem quoque naturalis ardor et propensio, sanguinisque Polonici cum ipsius Majestate arctissima communio. Hic enim princeps maternam ex regibus nostris originem ducens, spem eam de se fecit omnibus, ut credere est illum naturali vinculo Polonis annexum; magis de illorum propria, quam quemquam alium de sua salute et incolumitate cogitaturum esse.

Quam ad rem non parva ab ipsius Majestate erga regnum hoc benevolentia sunt jacta fundamenta. Nam ipsius Majestas conditiones et pactiones non modo administrandae, verum etiam conservandae reipublicae utilissimas, per oratores suos huc ad nos ablegatos dedit et in posterum effecturum se recepit, ne regnum hoc universae christianitatis quasi propugnaculum, cui hostes immanissimi et nomini Christianorum infensissimi, spe et animo incumbant, aliquod (quod absit) integritatis et incolumitatis suae detrimentum capiat.

Quam electionem praesensque decretum nostrum cum nobilibus et terrarum civitatumque communitatibus, tam nostro, quam eorum qui abfuerunt nominibus, approbandum, tenendum, laudandum, ratificandum, confirmandum et evulgandum duximus, prout de certa scientia ac voluntate nostra approbamus, tenemus, laudamus, ratificamus, confirmamus, et evulgamus tenore praesentium mediante, promittentes pro nobis, successoribusque nostris, omnem fidelitatem, honorem, reverentiam, subjectionem et obsequia justa debita honesta, legibusque nostris consentanea, servare, facere, exhibere, declarare serenissimo principi et dno d. Maximiliano regi nostro et magno duci Lithvaniae electo, ita fideliter, ut aliis quoque ipsius Majestatis antecessoribus regibus Poloniae nobis juste et legitime imperantibus facere consuevimus, et majores nostri consueverunt, quem et serenissimum regem nostrum electum quamprimum ad hoc regnum Deo favente appulerit, tanquam regem et dominum nostrum sacra corona, qua reges Poloniae consueverunt coronari, insignire, et sceptrum Majestatis tradere promittimus.

Ita tamen, et ea conditione, ut prius et ante omnia serenissimus rex noster electus jura, libertates, immunitates, consuetudines omnium statuum, tam ecclesiasticorum quam saecularium, quas ab aliis regibus, principibus, ducibus, ac dominis regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae et aliarum provinciarum ad regnum pertinentium habuimus et habemus, quemadmodum etiam et ea omnia, quae circa electionem serenissimi regis nostri, pro juribus libertatibusque nostris et statu reipublicae augendo et conservando per nos sunt constituta, sancita et decreta, servare, manutenere, custodire et

juramento corporali litteris et privilegiis authenticis, confirmare, ratificare, munire et approbare, — eas item omnes conditiones, pactiones, quae tam per nos, quam per oratores ipsius Majestatis circa electionem sunt hic oblatae, promissae, tractatae et vigore mandatorum conclusae, atque item alia per oratores nostros ipsius Majestati proposita, facto implere et ad finem deducere debeat et sit adstrictus.

Insuper decretum hoc electionis in virtute et potentia Dei altissimi exequi et ad optatum debitumque finem deducere cupientes, de certa scientia maturoque omnium nostrorum consilio omnibus de modo, jure, stilo, praemissis, infrascriptos dominos ex parte senatus et equestri ordine praelatos, barones, nobiles regni Poloniae fratres nostros carissimos: Albertum a Łasko palatinum Siradiensem, capitaneum Lanckoronensem, Nicolaum Talvos Samogitiae capitaneum, Dinemborgiensem, Paulum Uchanski comitem a Słuzewo, Belzensem, Joannem Dulski, Culmensem, Rogosinensem, Brestensemque capitaneum, Jacobum Rokosowski Sremensem, Ostrzesoviensemque capitaneum, Stanislaum Gostomski, Sochaczoviensem, Ravensensemque capitaneum, castellanos; Petrum Dumin Wolski, regni Poloniae vicecancellarium, Stanislaum Czarnkowski referendarium curiae regni, capitaneum Plocensem, Nicolaum Wolski de Podhaicze, gladiferum regni, Krzepicensemque capitaneum, Nicolaum Firlei de Dambrowicza, capitaneum Cazimiriensem, Hieronymum Mielecki, capitaneum Brzestensem, Jacobum Ponetowski, pincernarium Lenciciensem, Joannem Bogusz, succamerarium Lublinensem, capitaneum Zwolinensem, Wenceslaum Agrippa, notarium magni ducatus Lithuaniae, ad eundem ser^{mo} principem et dnum dnum Maximilianum Dei gratia regem Poloniae et magnum ducem Lithuaniae electum, ad praemissa debito ordine exequenda gestores, actores, nuncios deputavimus et deputamus — dantes eis potestatem plenariam et mandatum generale, praesens decretum electionis regiae, in quantum M^{tas} regia prius conditionibus supramemoratis satisfecerit, intimandi, notificandi et ad indubitatam notitiam ipsius Ser^{ti} deducendi, aliaque omnia et singula, quae circa electionem hic per nos definita et ordinata sunt, cum ipsius Ser^o transigendi et concludendi, aliaque omnia, quae negotium praesens requirit, quaeque ipsis a nobis in litteris instructionis praescripta sunt, statuendi et firmandi, — aliquorum etiam (si non adfuerint) ad praemissa exequenda absentia minime obstanti. In quorum omnium fidem et testimonium sigilla nra sunt appensa.

Actum et datum in conventionione generali electionis novi

regis ad Varsoviam in campo prope civitatem 18. mensis Dec. a. 1575.

(Egykorú más. a krakkai egyet. kv. tári Karnkowski codex 160. k. 922. l. decz. 16-iki kelettel; u. ott a 158. cod. 391. l. és a Szalay Ágoston gyűjt. levő Pernstein codexben decz. 18-iki kelettel.)

1575. decz. 19.

A császár-pártiak levele Báthoryhoz, Miksa császár lengyel királylyá választásáról.

Ordines regni Pol. et m. d. Lithv. ad comitia electionis congregati, Stefano Bathory principi Transylvaniae, de electione Caesaris.

(Más. a krakkai hg. Czartoryski kv. tár Teka Naruszewicza 84. k. 84. sz. a Załuski kv. tárból és a bécsi udv. kv. 8736 cod. 300. l. kiadva *Pray*: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 204. l.)

1575. decz. 20. Varsó.

Jagelló Anna Karnkowski kujawi püspöknek.

»Officia sibi et reipublicae praestita summis mactat laudibus.«

(Długosz 1712. k. II. k. Epistolae illustrium virorum 1730. l.)

X.

1575. decz. 24.

Báthory levele a tatár kánhoz.

»Litterae weywodae Transylvaniae ad Tartarorum principem.«

Amice, frater et confoederate charissime. Salutem et foelicitatis continuum incrementum.

Voluimus tibi significare: 13. die mensis Decembris in comitiis Warsoviensibus, novi eligendi regis causa habitis, Dei imprimis benignitate, deinde summo ordinum et statuum regni consensu, regnum Poloniae cum regia dignitate nobis esse delatum; quod nos brevi adire volente, constituimus. Interea autem per has litteras, quas praesentium exhibitor nomine nostro tibi redditurus est, more antecessorum nostrorum regum Poloniae, cum pactis et conditionibus consvetis, amicitiam et vicinitatem nostram deferre non praetermisimus. Legatos nostros, ubi regnum Poloniae adibimus, peculiare ad te missuri, qui et de aliis rebus et de libertate Russorum Podoliensium aliorumque captivorum superioribus proximis mensibus per tuos milites in servitum abreptorum, agent tecum pacta redemptionis certae pecuniae summa. Facies autem no-

bis rem gratissimam, si ad adventum usque nostrum in Poloniam captivos illos omnes incolumes adservari curabis. Persvasimus praeterea nobis te in posterum ex pactis antiquis tuum exercitum ad omnes nostras et regni necessitates paratum atque instructum habiturum, quorum opera rebus exigentibus nos iis in locis utemur, quibus optima praeda facile ditari poterunt. Neque te fugere arbitramur, quae semper intercesserit et adhuc intercedat certis foederibus firmata amicitia regis Poloniae cum potentissimo Turcarum imperatore. Proinde te hortamur, ut milites tuos in officio continere velis, cavereque, ne nobis absentibus regnum Poloniae irruptionibus aliquod detrimentum capiat. Ita sedulo curaturum pro amicitia nostra non dubitamus.

Datum in civitate nostra Alba Julia 24 die Decembris anno 1575.

Stephanus

Dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Pomeraniae, Wolhyniae, Kioviae, Podlachiae, Livoniae etc. necnon Transylvaniae dominus (sic)

Ex commissione sermi Regis Electi.

Külczim: Illustrissimo principi domino dno Deuthlethuni Hanii caesari Tartarorum, domino Nachay Czerkesker, amico et vicino observandissimo.

(Egykorú másolat a bécsi udv. kvtár 8668. cod. 109. l. és a Szalay Ágoston gyűjteményében levő Pernstein codexben.)

1575. decz. 28.

Amurat szultán levele Báthoryhoz.

»Litterae imperatoris Turcarum ad Weiwodam Transylvaniae.«

(Egykorú másolat a bécsi udv. kvtár 8668. cod. 109. l. és 8736. cod. 138. lev. Kiadva *Pray*: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 228. l.)

XI.

1575. decz. 28.

Mit kívánt volna (?) a szultán Báthorytól a lengyel királyságért?

»Articl, so der Türkisch Khaiser dem Stephan Batori Weywoden in Sübenwürgen zuschwören zugeschikht haben soll.«

1. Erstlich sol gedachter Weywoda den Türkhischen Khaiser schwören und angeloben, Im für seinen Herrn zuer-

khennen, auch Ime nimmermer rebellisch zewerden, noch einich wör noch waffen wider Ime noch die seinigen nicht zebrauchen.

2. Wens die not erfordern wurde, sol er Im auss Sübenwürgen, sowol auch auss Poln hilf thuen.

3. Sol er Weyda mit khein christlichen Potentaten noch Teutschen Fürsten khein sondere Gmeinschaft haben; vil weniger sich mit ainichen Potentaten noch Fürsten wider Ime, noch wider die seinigen durchaus in khein verpündtnus einlassen.

4. Sol er Im durch Poln Teutschlandt und Moscovia, wen ers begert, einen freien Pass lassen.

5. Sol der Weyda mit hilf der Polen und Sübenwürger den Türkhen den übrigen resst des Ungerlands Im helffen einnemen.

6. Sol er Im jerlich den Tribut, so er Ime auflegen werd, auss Poln raichen und geben.

Batorio nunciatum est ab imperatore Turcarum, ne se prius ex Transylvania moveat, quam ipse mandet; causam huius rei aliam non esse affirmatur, nisi ut eum ad supra-scriptos articulos jurandos cogat.

A servitore palatini Belcensis constanter affirmatum est, jam pridem Batorium ultro detulisse imperatori Turcarum: se paratum esse parere in exercitu ad Moscum delendum traducendo.

(Egykorú másolat a bécsi udv. kvtár 8668. cod. 113. l., Teuffenbach Kristóf 1576. jan. 20—22-iki leveleinek kivonata után.)

XII.

1575. decz. 28.

Miksa császár válasza a Báthory-pártiak levelére.

↳ Responsum Maximiliani Caesaris ad epistolam Ordinum datam Varsaviae
15 Decembris 1575. ◀

Spectabiles, magnifici et generosi, sincere nobis dilecti. Reddidit nobis is, quem huc ablegastis, literas vestras die 15 praesentis datas, ex quibus intelleximus, quod in comitiis Varsaviae habitis actum fuerit, et quibus rationibus ducti, nostrae hactenus electioni minus consenseritis. Vobis autem sit persvasum cupimus, nos ab eo tempore, quo primum ad inclytum Poloniae regnum (ut cui aequae ac regnis et dominiis nostris,

totique reipublicae christianae ex hac regnorum vicinorum conjunctione multum commodi accessurum esse viderimus) animum adjecimus, haud alio respexisse, quam ut id, quid nulla privata regnandi libidine, sed publici boni studio a nobis coeptum esset, per ordinaria ac legitima media ad optatum exitum perducī possit. Quum igitur Dei optimi maximi, in cujus manu est regna distribuere, providentia sanctum sit, ut (praeter vos et alios quosdam senatores paucos, quos una cum aliqua nobilitatis parte, suae rationes in diversa studia traxerunt) non modo universus senatus cum magno nobilium Polonorum numero, verum etiam, qui istic adfuerunt, Lithuani et Prutheni omnes, maturo consilio, atque haud dubie non sine gravissimis causis, nos ceteris competitoribus praefereudos judicaverint, adeoque in regem Poloniae ac magnum ducem Lithuaniae unanimiter electi, et per eos, ad quorum officia res ea pertinet, nominati. Denique etiam more solemni proclamati simus: nobis sane polliciti fuimus vos et ceteros, qui ab hac electione dissenserunt, re huc deducti, divinae voluntati cessuros esse. Nam quam ita nobis conscii essemus, nos domini genitoris nostri, colendissimi divi imperatoris Ferdinandi, piae memoriae, vestigiis insistentes, nihil hucusque prius habuisse, nihilque magis studuisse, quam tum cum inclyto isto regno bonam amicitiam atque vicinitatem colere, tum privatim etiam singulis ejusdem civibus nostram erga ipsos benevolentiam, animum et propensionem quavis occasione declarare: nullam causam fere arbitramur, cur nostrae isti electioni vos opponere pergeretis, quemadmodum nec ea, quae a vobis adducuntur, talia esse videntur, ut vos, quominus aliorum suffragiis vestra junctis, permovere debeant. Neque enim hujusmodi electione jus creandi regis nobilitati, cujus magna pars assensit, ob id ereptum esse existimamus, quod non omnes pariter nobiles suum consensum praebuerint, quum in superiorum quoque regum electione, quod nonnulli dissenserint, non raro accidisse constat. Quae quum ita sint, vos etiam benigne hortamur, ut negotio hoc, pro ejus magnitudine, rectius perpenso, alia saniora consilia amplecti, et electioni in personam nostram legitimo modo factae, ac per solemnem publicationem proclamatae acquiescere velitis: vobis sic persuasum habentes, non minori hanc nostram, quam cujuspiam alterius, electionem patriae vestrae, vobisque ipsis commodo, honori et ornamento, reipublicae vero christianae maxime salutarem fore. Nam quae Poloniae regno a regnis et provinciis nostris eidem vicinis conjunctione, quae et a sacri Imperii, serenissimi Hispaniarum regis catholici, patruelis fratris et generi nostri carissimi, totiusque domus nostrae Austriacae, ac, uti speramus, Moschorum quoque prin-

cipis societate expectanda sint commoda, supervacaneum foret hoc loci commemorare, quum nec ea vobis obscura esse queant. Tantum vero abest, ut nobis animo propositum sit, vel senatus, vel nobilitatis, vel aliorum ordinum privilegia, jura et libertates ullo pacto infringere vel labefactare, ut illa non modo a nobis sarta tecta que conservata, verum etiam, si ex usu reipublicae videatur, auctum iri velimus. Eorum vero, quae hactenus ad impediendam saepe dictam electionem nostram a vobis vel ab aliis facta sunt, haud ullam apud nos posthac reliquam memoriam futuram, vobis certo polliceri possitis. Neque enim nos minus, quam si nihil tale evenisset, benignos, et ad commoda dignitatemque vestram quavis occasione juvandam propensos experturi estis. Quapropter vos salutaribus nostris monitis locum duros confidimus. Erit hoc vestro in patriam ac rempublicam christianam, cujus merito prima habenda ratio est, amore et pietate dignum, tum ad pacem tranquillitatemque publicam retinendam maxime opportunum. Sin vero, quod absit, in vestro proposito persistere, vobis constitutum maneat, nos (utique ipsimet haud difficulter existimabitis) haud facile hoc nostrum legitime quaesitum jus alteri cessuri, vel ut nobis eripiatur, passuri sumus. Quid autem inde secuturum sit, vobis judicandum relinquimus, iterum benigne hortantes, ut majorem patriae vestrae atque christianitatis rationem habere velitis, quam ut eandem tot periculis atque calamitatibus, quae alioquin imminere videntur, vos ultro ac sine causa aliqua involvi possitis. Et quia memoratae vestrae literae, inter alia, Turcarum quoque principis mentionem faciunt; idcirco vos latere volumus, nobis ante paucos dies ab eodem principe solemnem pacis cum ejusdem patre, sultano Selimo, ab eo tempore, quo priores octannales induciae expiraturae sunt, nimirum a proximis calendis Januariis in alios octo annos prorogatae, confirmationem allatam esse. Ita ut ne hoc loci sit, quid vos, quominus in nostram electionem condescendatis, terrere debeat. Quod reliquum est, vos, quibus benevolentiae nostrae studia deferimus, recte valere cupimus.

Datum Viennae, die 28 Decembris, anno domini 1575.

(Másolat a krakkai hg. Czartoryski Ivtári Teka Naruszewicza, 90. k. Ex mss. bibl. Załuski, 397. és a bécsi udvari kvtár 8668. cod 109. 1.)

1576. jan. 10.

Báthory levele a Jendrzejowchan országgyűlésre összejött lengyel rendekhez.

»Litterae ad consiliarios regni Poloniae in conventu Andrzejiensi congregat^{ios} a mag^{co} Stephano Báthory vaivoda Transylvaniae.»

(Egykorú másolat, krakkai egy. kvtár 118. cod. 416. l. és más. a bécsi lvt. Hung. Szalay Á. gyűjt. Pernstein codex. Kiadva Pray: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 204. l.)

XIII.

1576. jan. 10.

Báthory Chodkiewicz litván nagymarsalnak.

»Stephanus Bathory, palatinus Transylvaniae, ad Joannem Chodkiewicz, capitaneum Samogitiae.«

Spectabilis et magnifice domine, amice nobis observandissime, salutem et officiorum nostrorum commendationem.

Opportuno sane tempore Dominationem Vestram spectabilem et magnificam antea per literas delatam nobis praeclaram voluntatem Varsaviae factis ipsis declarasse, et magnorum et in patriam bene animatorum virorum literis cognovimus. Quam quidem summam Dominationis Vestrae spectabilis et magnificae, quum in conservanda republica, tum in tuenda dignitate nostra constantiam, non modo plurimi facimus, sed etiam pollicemur D. Vestrae sp. et mag. eo nomine gratum animum nostrum talem, qualem eximia virtus atque amplissima merita ejusdem merentur: id autem re ipsa propediem, ubi regnum adibimus, a nobis praestabitur cumulatissime, de quo nostro animo his literis nostris eandem confirmare voluimus. Ne quid vero Polonia et maxime magnus ducatus Lithuaniae nobis absentibus detrimenti capiat, studio atque cura ejusdem cavendum erit, brevi siquidem et per nos ipsos omnibus regni necessitatibus diligenter una nobiscum providebitur. Eos autem qui ab ordinibus et statibus regni falsis persuasionibus derepti, neglecta prorsus patriae salute, discesserunt, pro sua auctoritate revocare D. Vestra sp. et mag. ad officium non cessabit. Neque adeo ipsos obstinatos fore arbitramur, quin pro patriae salute, melioribus consiliis libenter sint obsecuturi; sed haec atque alia, quae ad reipublicae salutem commodumque spectant, prudentissimo judicio D. Vestrae sp. et mag. permisimus. Quod superest, D. Vestram sp. et mag. felicissime et diutissime valere optamus.

Datum in civitate nostra Alba Julia, 10 Januarii, anno Christi 1576.

Quoniam vero pro rei magnitudine, praesentisque temporis ratione, necessarium sit sp. et mag. D. Vestrae pro re nata consilium capere, technisque et machinationibus adversariorum idoneis remediis occurrere, D. Vestrae sp. et mag.

plenam damus facultatem, quaecunque pro salute reipublicae stabilienda, in re et dignitate tam nostra, quam serenissimae Infantis, agendi, tractandi, promittendi et concludendi. Assecuramus m. D. Vestram nos ea omnia suo tempore rata, grata et accepta habituros.

Quamvis autem et proprio iudicio, et amicorum persuasione, rem totam in celeritate positam esse videamus, sed tarditate oratorum vestrorum, qui necdum advenerunt, detinemur, quominus quicquam certi de profectioe nostra scribere possimus, qui ubi primum advenerint, re statim intellecta, et ad consilium relata, nihil praetermitteremus eorum, quae ad praeoccupandum adversariorum conatus, maturamque profectioem nostram pertinere videbuntur. Interim ne quid de solita benevolentia, insitaque virtute sua remittat, obnixè rogamus.

Addictissimus
Stephanus Bathory,
vaivoda Transylvaniac.

(A krakkai hg. Czartoryski kvtár Teka Nar. 91. k.)

XIV.

1576. jan. 12.

Báthory a lengyel ellenpártosoknak.

»Literae Stephani, electi regis Poloniae, parti adversae allatae.«

Rev. magn. generosi, syncere nobis dilecti, salutem et felicitium quorumcunque prosperum successum.

Cum ad nos amplissimorum atque summae dignitatis virorum litteris atque nunciis perlatum est, maximam atque praecipuam tum numero, tum dignitate regni Poloniae partem, ipsamque nobilitatem in comitiis ad Varschoviam ad capesendum regni Poloniae imperium evocasse: nos sane, prout debeamus laudibus, primum Deo opt. max. dictis, pro tantis studiis, tantisque meritis, quin viris etiam fortissimis justas ageremus gratias, temperare nobis non potuimus, qua quidem in causa, cum nonnullos diversam in sententiam pedibus inisse, simul intellexerimus, et si dubium nobis non sit, quin illi aut justis commonefacti rationibus, aut certe si non alio vel domestico (quod absit) edocti malo, ad frugem redeant, ire incicias, nihilominus non possumus, quin id praeter spem voluntatemque nostram accidisse confirmemus, neque id temere sane aut proprii emolumenti ambitionisque nostrae causa dictum velimus, a qua perpetua quadam animi atque ipsius naturae studio alienos, in omni vita nos fuisse, abunde spectatores

aetatis nostrae, ipsaque posterior etiam aetas testabuntur. Cuius quidem incertius documentum, ne hodie quidem asseverare illud dubitemus, sicuti prius quoque, nunquam ultro candidatos nos, atque competitores tanti fastigii obtulisse. Ita nunc si is status rerum sit, ut se Caes. Maiestas rebus Poloniae sine ipsius, ac suo totiusque reipublicae christianae incommodo aut discrimine miscere possit, sponte atque syncere de electione iureque nostro remissuros. Neque vero id cur ita sentiamus, pluribus nunc referre necessarium iudicamus, abunde enim sanus iisque apud se colliget, quid diversa studia, atque dissentientes factiones in longe florentissimis imperiis secum trahere et faecunda sobole parcere soleant. Qua de re, ut externa atque peregrina posthabeantur exemplo, uncae gentis Pannonicae effigies tantaeque molis miranda ruina locupletissimo testimonio, nihil regnis privato odio publicaeque dissensione deterius, noxius atque perniciosius, nihil mutua animorum concordia, paribusque suffragiis utilius, diuturnius atque magis perpetuum contingere posse. Initia primum sane non incrementa praecidenda atque ii, qui suo quodam studio certisque causis a publicis atque legitimis suffragiis dissidebant, in viam revocandi atque restituendi erant. Non cam liberam atque legitimam esse electionem, quae dictis sententiisque a senatu atque nobilitate dissentiant, nec in alio loco, quam in concilio, neque de nocte, sed sollemniter pari suffragio quae feratur, tenendam esse sententiam. Quo quidem in negotio, cum et altissimum iudicium et summa authoritas Sinceritatum Vestrarum valeat, erit id primum officio atque professione earum dignissimum, quae ut reliquis in actionibus publicis magistri atque velut virgula quaedam vivea praeire soleant, ita in iis, quae ad communem salutem totius christianitatis, amplissimique regni Poloniae spectent, ducem se atque lumen caeteris praebeant. Tum denique vera atque solida gratitudinae, dignisque pro tanto in suam rempublicam nostramque personam collatam beneficio, proemiis, atque apud omnem posteritatem laudatissimorum munerum cumulatione dignum. In qua nulla ex parte expectationi, votisque Sinceritatum Vestrarum deesse, sed satisfacere conabimur. Quod si vero in hoc sinistro proposito fixa illorum erit mens, (quod absit), quae illos domi forisque maneant pericula, quidque non modo prius aetas, sed posterior etiam iudicet, diligenter secum expendant, ac si unquam seditiosus optati successore exitus, eosdem hodie quoque ut expectent merito cogitabunt.

(A krakkai egyet. kvt. Karnkowski cod. 160. sz. 259. l.; és a Pernstein codex Szalay Ágoston gyűjteményében.)

XV.

1576. jan. 18.

Forgách Ferencz levele Báthoryhoz.

Illme princeps. dne dne clemme.

Post salutem et servitiorum stb.

Parancsolta vala Fejedelemséged énnékem, hogy onnan eljövék, hogy Olasz Mátyással szoltam volna, mivel hogy menne oda az Fejged szolgálatjára. Azért a mint az Fejged akaratja volt, én abban eljártam, mert Olasz Mátyást Zadorban találtam, hol igen jól vagyon dolga, felesége, gyermeki vadnak, háza azonképen és öröksége, fizetése is az velenczésektől jó vagyon, úgy annyira, hogy mindezekért igen nehéznek tecczik vala neki, hogy onnan másova menne. Mindazáltal annyira vittem az dolgot, hogy reá vettem, hogy kész immár itt elhadni mindenét és oda menni mindenestől, feleségestől, gyermekestől és mind holtig te Fejdek szolgálni. De azt kívánja, hogy Fejd adjon neki és minekelötte onnan kibontakoznék, nevezne oly helyt és jószágot neki, kiből feleségestől gyermekestől az ő rendi szerént élélhetne. Azért immár Te Fejd ez ember nélkül semmiképen ne lenne, hanem vitetné ki minden módon Fejd, mert én ott az uraim közzől ugyan senkit nem tudok, ki annyi dologra és szolgálatokra alkalmatosb lehetne nálánál, mert hogy mind nyelveket tud s mind az török és az porta dolgaat s mind eszi és embersége elég vagyon, úgy annyira, hogy te Fejdek sok rendbeli dolgaiban jó és hasznos szolgál fog lenni.

Emlékezett vala Fejd az neapoli lovak felől is, kikért el is köld vala Fejd, ha ez nyárba az had dolga Fejdet meg nem tartóztatja vala. Azért azokra is ha Fejdek akaratja fog lenni, most Fejd azt is elvégezheti, mert én is barátim által érte leszek, hogy azoknak az megvétele és megszerzése jó módou lehessen meg.

Azonképen az drága kövek eladása felől is ha Fejdek akaratja fogna reá lenni, mostan Fejd végezhet, és ide köldheti Fejd, mert én abban is az Te Fejd parancsolatja szerént moodot keresek, hogy jó módjával és haszonnal adhassák el őket. Jobb is pedig Fejdek afféle köveknek jó részét peenzé tenni, holott akképen csak heába állanak és semmi hasznot nem hoznak, annakfelette ezután csak isten tudja ki kezébe kelhetnének.

Szintén azon moodon az ezüst mí felől is ha Fejdek kedve és akaratja lenne reá, Fejd mostani occasioval könnyen gondot viselhet, mert kennyő leszen mindjára az Fejd parancsolatait ebben is véghez vinnünk, holott itt szintén ugy szol-

gálhatnak Fejdek az mesterek az pohárszék megcsinálásában, a mint Fejd kívánni fogja és én is reá vetem minden szorgalmatosságomat, hogy mindenben Fejdek kedve teljék.

Az úristen tartsa meg Fejdet jó egészségben.

Datum Patavii 18 Jan. 1576.

Illmae Celnis Vrae

servitor addictissimus

et perpetuus

Franciscus Forgach de Gimes mp.

Külczim: Illmo principi dno dno Stephano Batori de Somlyo, waiwodae Transylvaniae et Sicularum comiti etc. dno dno meo clem^{mo}.

(Eredetije Kolozsvárt az Erd. Muz. levéltárában gr. Kemény Józs. gyűjt. Erd. tört. eredeti levelek I. k. 45. l.)

XVI.

1576. jan. 22.

Báthory érvei a lengyel királyság elfogadását illetőleg.

Motivae weywodae Transylvaniae ad prosequendam electionem.

Vocationi divinae refragari impium.

Desertoris nomen incurrere turpe.

Tantum occasionem, nunquam amplius recuperandam, amittere indecorum ac inutile.

Tantum aspernari fastigium pusilliatque angusti est animi.

Congentiles ac familiam posteritatemque tanto emolumento destituere prophanum.

Aeternis probris ac convitiis famam existimationem ipsum denique sepulchrum obnoxium facere, nimis rigidum et anxium.

Commoda alterius cum dispendio fortunarum gentis meae, ac meae honestatis, sine aliqua rationabili aut maxima causa quaerere, inconsultum et nimis temerarium.

Indignationem imperatoris Turcarum, cuius promotione haec fiunt, contemnere et irritare, periculosum.

Adde, quod etiam si ego maxime refragerer, nihilominus tantus est Polonorum contradicentium consensus, ut nunquam Maiestatem suam admittere velle constanter adfirmant: quo facto me infamia dedecusque sempiternum ac patriae periclitatio, Maiestatem autem suam nullum certe manere commodum.

(Eredeti a bécsi állam. levéltár Hung. »originale.« Teuffenbach Kristóf 1576. jan. 22-iki Tordán kelt leveléhez csatolva és egykorú másolat a bécsi udv. kvtár 8668. cod. 113. lev.)

XVII.

1576. jan. vége.

Filipowski, Báthory követe szónoklata a jędrzejowi országgyűlésen.

»Oratio Philipovii legati Stephani regis electi, ad ordines regni.«

Quamvis oratoribus vestris ad principem meum ex comitiis Varsaviensibus missis, nondumque legatione perfunctis, non isthuc prius quempiam a principe ablegari oportuerat, quam utrinque pactis consummatis; tamen quia certis testibus, meque etiam ipso iudice, abunde princeps intellexerit, quam praeclaro matrimonio, quamque sublimi imperio eum affecisitis, incertis falsisque rumoribus, si forte qui vos distineant, occurrendo, me ad vos legatum esse voluit. Imprimisque ut studium amoremque suum in vos et rempublicam hanc declararet, tantumque in se collatum, tanti fastigii honorisque beneficium, Deo primum auctori, deinde vobis consultoribus imputet, quia citra ambitionem, nimiamque sollicitudinem ejus in regem suum renuntiastis, cujus beneficentiae adeo se gratum vobis offert, ut quaecumque secundum Deum maxima atque charissima habeat, vobis proponat, sumptus videlicet, facultates, sanguinem, vitamque suam, qua libertates vestrae gloriaque perennis indies augeatur. Quandoquidem sciat, pronis militarium virorum studiis, militarem et exercitatum principem in regem creatum esse, qui insitam rerum gerendarum famam magis magisque accendat, gratum se tanti divini vestrique muneris praebeat, et ne dissimilem sui pusillanimitatem, qua tantum delatum fastigium contemnere videretur, cunctis mortalibus praeseferre judicetur, quocirca iis cunctis incommoditatibus, seu adeo fluctibus periculorum spretis, patriam suam pace opimam, opibus locupletem, caelo situque peramoenam, deserere constituit, ut vestri causa procellas turbulenti istius maris aggredi, et pro pace, libertate, salute, gloriaque vestra, cum quovis decertare, ad ultimum vitae opumque punctum paratus est, certo sibi persvadens, erogatis impensisque laboribus, isthaec omnia ad optatum fructum portumque cum summa laude reditura. Petit igitur princeps, ne protractum paulo ejus adventum aegre feratis, interim libertates vestras et dignitatem ejus, uti coepistis, tueamini. Interea temporis, cum oratores vestri accelerant adventum, ad Turcarum imperatorem sine mora misit legatos, hortatum, ut ingentem barbarorum Podoliae imminentium exercitum reducat, Tartarosque cohibeat, ad quos etiam seorsim eadem de causa perscripsit, simul et Transalpinae Valachiaeque principes ab inferendo

vobis bello avertit, domesticum vero statum ita composuit, ut nullatenus pericula metuenda sint, nihilque ad transigendum praeter ipsorum oratores desit. Unde quum nihil de eo desideretur, quod ad stabiliendas res vestras attineat, providete vos quoque tota cura, ut usque ad adventum ejus quanta possit pace Polonia perfruatur, adversarii que ad sanam mentem revocentur. Ejusmodi tamen concordiam princeps requirit, quae legibus vestris ne minimum adversetur, quarum tuendarum non memores tantum, sed et tenaces vos fore certo sibi persuadet, vos brevi omni ope juvare contendit. Quemadmodum vero ceteras omnes finitimas arces vos curare decet, quo insultus hostium facilius arceantur, ita inprimis Cracoviam, regni metropolim, in qua adversarii sese praemunire student, ita provideatis, ne inde totius belli civilis seminarium erumpat. Pecuniam quod nullam per me princeps misit, in causa fuit praeceptus subitusque et levis admodum meus discessus; sed me legati alii subsequuntur, qui certum belli nervum vobis sunt allaturi, vobis autem equitatus, peditatusque numerum tantum ipsemet adducet, quantum fore necessarium judicaveritis, et significaveritis. De itinere, quo iturus sit in Poloniam, quum diversum sit, jam nihil exprimit: ceterum oratoribus vestris, consultoribus, quod videbitur, aggredietur. Etsi vero adversarii per Woronecium tantam vestram frequentiam factiosam paucorum catervam appellent, et a proposito regem deterrere cupiant, magnoque supercilio alii etiam idem tentarent: nequaquam tamen ad mutandum consilium voluntatemque divinam ac vestram adduci se patitur, quum sciat in tanto vestro actu caetuque, non in aliquot personarum concessu sitam regis electionem. Scripsit etiam ad eosdem adversarios literas, quas ex arbitrio vestro istis tradere paratus sum. Insuper princeps optime vos valere desiderat, cunctosque vestros successus Deo commendat, ad cujus nominis gloriam et vestrummet usum, eosdem vergi atque dirigi anhelat, certissime confidens se, dum vestrae saluti providere studuerit, totius christianitatis curam et tutelam suscepturum.

(Másolat a krakkai hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. sz.)

XVIII.

1576. jan 30.

Békés Gáspár Dudith Andrásnak.

Nagyságos és énnékem bizodalmas uram stb.

Ez éjjel 12 órakorban juta Julýus Te Kgdttl, kit mindjárt Rhuber uramhoz bocsáttam. Bizonyára nagy szűvem

szakadva vártam, hogy Te Kgd énnékem is nyomorúlt fejemnek csak egy néhány ígét írt volna Kgd és Kgd értenem adta volna, ha vagyon-e valami értelme Te Kgdnek ő fgétül az én dolgom felől? miérthogy arra halasztott volt ő fge, hogy az mikor a ű beindulása felől ír Te Kgdnek, akkor ír az erdélyi dologról is. Értem pedig Kopáchi levelébül, hogy arrúl immár írt ű fge Te Kgdnek, de az én dolgom felől Te Kgd semmit nem jelentett. Kérem azért Te Kgdet, miut énnékem felette igen bízott uramat, jelentse meg Kgd confidenter, ha valami értelme vagyon Te Kgdnek és mit remínljem felőle. Te Kgd penig meghigyje, hogy nilván megáll nálam, tovább nem megyen.

Felette igen kérem Kgdet, jelentse meg Kgd, miért az úristen látja szintén elszáradtam és elepedtem, csak érhetném az ű fge akaratját egyáltaljában, semmit immár nem gondolnék vele, ám legyen az úristen ű fgének, csak legyen hasznára és javára ű fgének, az mint dolgához kezdett. Én isten látja igen örülem, de meglátja Kgd, hogy az késedelmesség veszedelmet hoz oda annak az országnak, ű fgének penig nagy kárt és nagy gyalázatot; sűt ugyan lehetetlen dolognak itélem, hogy elébb nem érne az vajda ű fgénél; és minden órában csak azt várja Kgd, hogy azt hallod uram, hogy beindúlt. Mi lészen oztán benne, Kgd megítilhetye. Isten látja uram, im nem engedi ű fge, hogy itt vessessük eszét az vajda dolgának. De ha külemben jó víghez megyen az ű fge dolga, bátor megölessen engemet; hanem egy igen nagy romlást és veszedelmet várok belőle. De ha itt meg nódítjuk (!) vala az vajdát: nilván az ű ott való pártjai mást gondoltak volna. De ám járjon. Adja az úristen bátor, hogy legyen jól, de Kgd emlékezzék meg ez mostani írásomról. Még is felette igen kérem Kgdet, valamit jelentsen meg Kgd az dologban.

Innét penig azt írhatom Te Kgdnek, hogy semmi módot nem látok, hogy valamit készüluének Kassa táján, hogy kivel az vajdát meg kelleue ijeszteni; sűt az szolgáló nép menten megyen az vajdához; mert confidenter írom Te Kgdnek, de csak éhel nem halnak az szolgáló nép. Te Kgdet azon is kérem, mint bízott uramat, ha valami pénz jó Kgd kezéhez, ne hagyjon Kgd, mert isten látja, nem vagyok tíz forintnak ura.

Tartsa meg az úristen Kgdet minden jókkal.

Ex Kesmark 30 die Jan. 1576.

Te Ngd szolgálja

és igaz atyjafia

B. [Békés] mppia.

Külcím: Az nagys. D. A. [Dudith András] császár ű fge tanácsának és oratorának, nekem bizodalmas uramnak adassék.

(Eredeti, sajátkezű, a bécsi titk. ltr. Polonica o.)

Jegyzet. Békés Gáspár több levelét ebből az időből kiadta Dr. Károlyi Árpád a Történelmi Tár 1880. és 1881-ik évfolyamában.

XIX.

1576. jan. 30.

Mehemet vezérbasa Miksa császárnak.

»Exemplum literarum Mehemet bassae ad imperatorem.«

Potentissime fidei Jesus domine, qui imitator est Messiae, potentium provinciarum possessor, et potens imperator populi Nazareni, imperator Maximiliane, rex.

Gloria veniat super vestros successores cum felicitate.

Ratione mutuae amicitiae cum precatione omnis boni, amice vobis significamus, quod nunquam futurum sperassemus, postquam rex Galliae, qui ex serio potentissimi Domini nostri mandato rex Poloniae factus fuit, et jam ex aliquibus causis in suam regionem, relinquendo regnum Poloniae discessit, ut Moscoviae rex cum Altitudine Vestra convenisset, ac se univisset ad investiendum filium vestrum in regem Poloniae. Neque illud, quod Bekiess Caspar talem tumultum excitasset, ut voivodam ex provincia expellere voluisset, qui tamen postea victus et profigatus fuit. Id tamen factum esse cum consensu Dominationum Vestrarum omnibus notum est, sicuti et illud, quod regnum Poloniae sub protectione et ala nostri potentissimi Domini sit et semper fuerit, qua de causa et domini et ejus incolae ac subditi quiete et pacifice in ista regione vixerunt et permanserunt, et inde post mortem eorum regis, oratores ad ipsius Magnipotentiam ablegarunt, et illis ex consensu potentissimi Domini nostri permissum fuit, ut Galliae regis fratrem, qui ab antiquo tempore in suprema cum nostro potentissimo Domino amicitia fuit, in regem susciperent, ut etiam eum susceperunt. Quum vero is regnum reliquit, praenominati domini denuo ad suam Magnipotentiam suos ablegarunt, referentes, se velle unum ex amicis Magnipotentiae suae in regem suscipere, aut unum ex suis eligere: fuit illis mandatum, ut Stephanum Batory, voivodam Transylvaniae, susciperent. Quod mandatum quum fuerit ex parte vestra impeditum, et de ea impeditioni nostro potentissimo Domino relatum, ad ea respondit: »Quum regis Altitudo cum praedecessoribus et patre nostro in amicitia fuit, et brevi etiam ante hoc tempus apud Supremam Portam pacem et unionem nobiscum fecit et conclusit, quomodo accidit, quod contra talem pacem et unionem facere potest, vel facit?«

Quocirca ipsius Magnipotentiae literae ad vos serio missae sunt, quae ubi tradentur, scietis, quid vobis faciendum erit, ut provinciae et subditi vestri quiete et pacifice manere possint, quod si vultis, nihil contra potentissimum Dominum nostrum attentabitis.

Balassa Januss, qui ab utraque parte inobediens fuit, praeterito tempore tumultum excitavit, filium suum cum 500 vel 600 militibus ad Bekiessum Casparum mittens. qui sic undique accitis ac aggregatis furibus, latronibus ac praedonibus contra voivodam perrexit: is se illi opposuit, et praedones istos profligavit, filium vero cum nonnullis aliis egregiis personis captivos accepit. Postquam haec Balassa admisit, Mustapha Bassa, qui Budae residet, suos milites, quos Budae habuit, ad mandatum potentissimi Domini nostri convocavit, et ipsius castra occupavit, ac docuit illum se ipsum cognoscere. Similiter in Bosniae confinibus Augsberger contra unionem et pacem fecit, quiete vivere nolens, sed milites convocavit, ut provinciam potentissimi Domini nostri invaderet, cui cum paucis suis occurrit Beg ex Bosnia, ac suos profligavit, illique caput amputavit, filium vero vivum accepit, reliquos decollavit, et multos alios captivos retinuit, ac sic in foveam, quam nobis fecerant, ipsi inciderunt. Speramus tamen, quod Altitudo Vestra nihil attentabit. Bassae Budensi a potentissimo Domino nostro mandatum fuit, ut omnes dominos sibi subditos cum Arandriis, Acantio et Beglerbegio de Themisvar cum eorum militibus citissime conjungat, ut eos, qui quiete vivere nolunt, castigent, quod illis serio mandatum fuit. Cam Tartarorum jam in ordine habet ducenta millia Tartarorum, qui expeditus est invadere. Cui etiam mandatum fuit a potentissimo Domino nostro, ut praeparatus esset in expeditionem prodire, si forsitan aliquid vel a Moscovita, vel quovis alio praesumeretur, ut eos castigare posset.

Quid eis contingat, qui non obediunt mandato regis, sed contraveniunt unioni et paci, aliqui ex dominis vestris experti sunt. Vestri fratres et domini etiam comprehenduntur sub pace: si aliquid attentarent, ne dici posset hoc non constitisse, ideo significatur, ne postea pro malo et iniquo habeatur, quia si aliquid sinistre contra pactum unionis et pacis suscipitur, factum est, ac si vos ipsimet faceretis, et tunc pax et unio difficile servabitur, nec juvabit excusatio. Bene igitur ea perpendite, ut vestris provinciis bene praeesse queatis, quod non fiet, si petitis regnum Poloniae. Estque regio ista exigui momenti, quae vix esset hortus nostri potentissimi Domini; et quum eorum rex mortuus est, et sine rege permanserunt, sunt ut aliae provinciae nostro potentissimo Domino subditae. suntque non

aliter, quam aliae provinciae et subditi nostri potentissimi Domini ab inimicis istius regni defensi. Praeteritis temporibus rex Poloniae a camo Tartaro captus fuit [?], et quum liberaretur, consensit singulis annis dare ei aliquam contributionem, quae data fuit usque ad mortem regis. Post mortem vero ea contributio usque ad electionem novi regis dilata fuit, filius vero cami, qui in confiniis habitat, militem fecit dicens, Polonos contributionem non misisse, et sic contra voluntatem et scientiam patris invasit regionem Poloniae et eam depraedavit, in quo noster potentissimus Caesar et suus pater male contenti fuerunt, sed jam illi condonatum est: et sic ubi subditi et provinciae sub obedientia et subjectione Domini nostri potentissimi permanent, non est ipsius opinio vel voluntas, ut a quoquam molestentur; si vero ex cupiditate ab illa parte miles conficiatur: ut potentissimi Domini nostri provinciae et subditi invadantur, nihil boni fiet, et posset eo modo ad iram Dominus noster potentissimus moveri, ut nemo illum reconciliare posset, et ita pax et unio annullaretur. Speramus, quod hoc bene perpendetis, ut provincias, incolas et homines vestros bene sciatis gubernare, et hoc facite.

Scriptum ultima die mensis Szewat, anno 983. Ex potentissima civitate Constantinopoli.

(A krakkai hg. Czartoryski kvár Teka Naruszewicza 91. k., a bécsi udv. kv. 8736. cod. 297. l. és a 8668. cod. 114. l. ugyanez német fordításban, ezzel a datummal: »das ist den 30-ten Jan. des 76. jahrs.«)

1576. jan. 30. Andreiovii.

Karnkowski kujawi püspök Báthory Istódnak.

»Regnum ipsi decretum et oblatum devote gratulatus, spem facit fore, ut svasu suo dissidentes animorum motus componantur.«

(Długosz, 1712. lipcei kiadása II. k. Epistolae illustrium virorum 1805. l.)

1576. febr. 1. Meggyes.

Báthory, Karnkowski püspöknek.

»Summam Polonorum erga se animarum propensionem a legatis intellexisse dicit, eosque ad pacis studium adhortatur.« (Długosz 1723. l.)

1576. febr. 1. Meggyes.

Báthory a pártjabeli lengyeleknek. — »St. Báthory ad suam factionem.« (Pray: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 212.)

1576. febr. 2. Andrejoviae.

Báthory pártja Miksa császárnak — »Regni Pol. ordines in conventu Andrejoviensi congregati ad imperatorem Maximilianum. II.«

(Pray: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 215.)

XX.

1576. febr. 2.

A Báthory-pártiak a császárhoz a jędrzejowi országgyűlésből.

»Instructio data ab ordinibus regni Poloniae Andreiovii congregatis magn^{co} dno Christophoro Lanckoronski de Brzezic, castellano Malgostensi ac reverendo dno Martino Bialobrzesci, episcopo Laodicensi, abbati clarae Tumbae, ad invictissimum principem dnum Maximilianum imp. Rom. et ad summos sac. Rom. imperii electores, quae legatio Viennam venit 13. aut 14. Martii a. d. 1576.«¹⁾

Intelleximus ex legatione Sacrae Caesareae Majestatis Vestrae, eam non satis recte et exacte edoctam esse de iis, quae nuper in comitiis apud Varsaviam habitis acta sunt; quamobrem Sacram Caesaream Majestatem Vestram nihil addendo vel minuendo, ita uti acta sunt, certiozem facimus.

Non ignorat Sacra Majestas Vestra Caesarea in quanta perturbatione nos totumque regnum subito et inopinato serenissimi regis Galliarum Henrici a nobis discessu versatum sit: unde illud in animis hominum penitus insederat, quam sit res plena periculi externo homini gubernacula regni committere. Personabant in auribus hominum verba divina: »eliges regem de fratribus tuis, de medio tui, ex sanguine tuo.« Permoestum visum est hominibus cum rege per interpretes loqui.

Itaque jam tum statim animos in aliquem ex suis inclinarent: verum quum ea res compluribus difficilis videretur, eam tentare non sunt ausi metu disensionis; attamen si qua ratione id exitum habiturum videretur, apud omnes indubitatum fuit, regem aliquem ex civibus suis potius, quam externum optandum esse, qui linguae, morum, legum atque libertatum nostrarum peritus esset. Tentarunt id jam primum in electione serenissimi Galliarum regis Henrici, sed eis non successerat. Tentarunt itidem apud Stenzicium, sed ne tunc quidem successit. Proximis vero ad Varsaviam comitiis, singulari Dei benignitate, adeo hoc illis successerat, ut quum de eo ad senatum magna contentione detulissent, compluresque in senatu essent, qui existimarent fieri non posse, ut equestris multitudo de eo consentiret, facile hoc ab eis concessum est, non verbo solum, sed etiam scripto consensu eorum omnium requisito. Ecce autem una hora elapsa non est, quum in duos consenserunt, ex quibus, ultro, nulla lege cogente, senatui permiserunt, ut arbitrato suo, utrum mallent, regem renuntiarent.

Interea dum de eo consultatur, reverendissimus dominus

¹⁾ A bécsi udv. kvrtári 8668. codex 134. 1. lévő másolat e címzet viseli.

archiepiscopus, nullo jure, usurpata sibi potestate, insciis, inopinantibus atque invitis omnibus, extra locum publico omnium decreto ad eam rem constitutum, Sacram Caesaream Majestatem Vestram regem Poloniae appellavit, cui statim ii, qui ex ordine equestri ibi affuerunt, idque audierunt, palam adversati sunt et reclamarunt.

Id posteaquam ad consessum ordinis equestris perlatum est, vehementer omnium animos commovit, quod r. d. archiepiscopus, unus homo in republica libera, adeo praepropere, clam, in loco non suo, illis invitis et insciis, ad imminuendam libertatem communem, contra omne jus et fas usurpata sibi potestate, Sacram Caesaream Majestatem Vestram regem renuntiaverit, in quo sibi non solum injuriam factum, sed etiam vim libertati publicae illatam esse conquesti sunt. Animadverterunt enim, si tam perniciosum exemplum ad posteros transmitteretur, de libertate communi omnium actum iri. Itaque ad vindicandam libertatem, in veteri suo instituto persistentes, quemadmodum priore electione, ita et hac, serenissimam Infantem Annam ex sanguine serenissimorum regum suorum progenitam, veram civem et indigenam, Poloniae reginam renuntiaverunt, eique maritum ac Poloniae regem illustrissimum Transylvaniae principem designarunt.

In quo ne quid temere egisse viderentur, de toto hoc suo facto ad omnes eos, qui comitiis non interfuerunt, domique remanserunt, retulerunt, quod ipsum ii quoque, qui Majestatis Vestrae partes secuti fuerant, fecerunt. Statim quoque d. archiepiscopus ab illis admonitus est, ut ne legati ad Sacram Caesaream Majestatem Vestram, in hac sententiarum varietate mitterentur, priusquam ea res in communi omnium conventu componeretur. Magna etiam contentione a legatis Sacrae Caesareae Majestatis Vestrae postulatum est, ne eam rem ad Sacram Caesaream Majestatem Vestram deferrerent.

At illi neque conventu, qui ad cognoscendum et componendum de eo constitutus erat, expectato, neque postulationis habita ulla ratione, legatos ad Caesaream Majestatem Vestram privata auctoritate miserunt.

Hic jam Sacra Caesarea Majestas Vestra imprimis expendat minimam partem civium reipublicae nostrae fuisse, qui a nobis ad Varsaviam dissentirent, cujus diversitatis causa ut nos et universa respublica intereat, neque charitati fraternae, nequit justitiae divinae consonum est. Nostrum certe fuit officium conventu facto providere, ut ne ab uno homine, vel valde paucis libertati communi vis fieret. Relatum est ea de re ad omnes provincias: ii, qui pro libertate restiterunt, tam in singulis provinciarum omnium conciliis, quam in omnium

communi conventu, se recte atque ordine fecisse omnibus probarunt. Ex altera parte neque reverendissimus d. archiepiscopus, neque quisquam ex iis, qui eum secuti fuerunt, in conventu illo communi affuit, qui, si affuissent, certum habemus eos tuendae et conservandae communis libertatis causa nobiscum consensuros fuisse. Siquidem complures ex iis, qui cum eis sentire putabantur, se nobiscum consentire, partim ipsi in hoc conventu praesentes, partim per literas, quum ipsi adesse non possent, declararunt.

A nobis autem res acta sic est. Andrejoviam frequentissimi convenimus, decreta in singulis provinciarum comitiis facta in unum contulimus, literas a senatoribus regni, qui quum ipsi suis quisque de causis adesse non potuissent, sententias suas perscripserunt, laudantes factum eorum, qui pro libertate, Varsaviae restiterunt, recitari jussimus. Unde comperimus factum eorum, qui serenissimam Infantem Annam, ad declarandam gratitudinem serenissimis regibus nostris, qui apud nos longo tempore feliciter regnarunt, reginam, illustrem vero Transylvaniae principem regem renuntiarunt, laudari et approbari, eo quod a d. archiepiscopo et a nonnullis aliis actum est, rejecto, nullaque facti sui agnita auctoritate, quum id legibus et libertati nostrae adversetur.

Nos igitur quum intelligeremus iis temporibus a Deo opt. max. reges, non ut olim, palam et aperte demonstrari, sed per inspirationem animis hominum in aliquem inclinandis indicari, vocem populi una mente consentientis, Dei vocem esse judicavimus, praesertim vero quum illud nobis ex legibus et jure libertatis nostrae certissimum sit, jus creandi regis, neque in renuntiatione archiepiscopi, neque in publicatione marschalci, ab uno quopiam profecta, sed in omnium consensu, in quo tanquam in fundamento et renuntiatio et publicatio consistit, positum esse.

Huc accedit et illud, quod non recte, neque ordine, neque in loco, qui ad id publico decreto constitutus, voce publica designatus, descriptus, fossa circumdatus, securitate publica munitus erat, ac ne tempore quidem suo ea renuntiatio per archiepiscopum facta sit.

Ex his et aliis maximis et justissimis causis, totum illud factum, tanquam libertati nostrae adversum, suscipere et admittere nolumus, serenissimae vero Infantis et illustrissimi Transylvaniae principis renuntiationem, omnemque qui in ea adhibitus est ordinem, rectum atque legitimum esse declaravimus et approbavimus.

Haec est vera et simplex atque sincera totius rei narratio, ex qua et ex eorum, quae a nobis acta sunt, ordine atque

progressu nostro, Sacra Caesarea Majestas Vestra nihil aliud judicare potest, quam omnia summo iudicio atque consilio acta esse. Non quo Sacram Majestatem Vestram aliqua injuria, a qua longissime absumus, afficere voluerimus aut cogitaverimus, sed ut necessario leges, libertatem officiumque nostrum tueremur et defenderemus, pacemque et concordiam in republica nostra conservaremus.

Quare vehementer etiam atque etiam a Sacra Caesarea Majestate Vestra petimus, ut factum hoc nostrum in optimam partem accipiat, nos atque rempublicam et regnum Poloniae, quod cum inelyta Sacrae Caesareae Majestatis Vestrae domo et cum omnibus illius regni atque provinciis jura vicinitatis sancte semper coluit, ac deinceps etiam colere vult, gratia atque benevolentia sua pristina prosequatur, jureque legibus ac libertate nostra nos frui ac vivere permittat, quum nos et regnum hoc nostrum contra omnes barbaros sit veluti murus abeneus et propugnaculum universae christianitatis. Ac utinam omnibus christianis principibus eam mentem Deus opt. max. inspiret, ut inter se concordēs et consentientes, contra barbaros omnem vim atque potentiam suam convertant: certe neque nos cuiquam in eo cederemus, neque quicquam, quod ad officium optimorum ac fortissimorum christianique nominis amantissimorum equitum pertinet, praetermitteremus.

Equidem de Sacrae Caesareae Majestatis Vestrae sapientia, justitia, et in tuenda pace, legibus atque libertatibus totius christianitatis studio atque officio ita jam pridem persvasi sumus, ut eam nihil unquam quod ab eo discrepet tentaturam existimamus.

Ex commissione regni Poloniae ordinum in conventu Andreiovensi congregatorum.

Jegyzet: A krakkai másolat e czímet viseli:

»Instructio ad Sacram Caesaream Majestatem et sacrum Romanum Imperium nomine ordinum regni Poloniae ex conventu Andrejoviensi Joanni de Krotoszyn Krotowski et Joanni Demetrio Solikowski data.« (?)

(A krakkai hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91.)

XXI.

1576. febr. 4.

A Báthory-párti lengyel rendek a pápához.

»Literae ad summum pontificem a statibus regni Poloniae.«

Beatissime Pater. Post oscula beatorum pedum.

Qui fuerit exitus comitiorum nostrorum ad Varsaviam creando regi non ita pridem habitorum, vel ipsa fama ad

Sanctitatem Vestram delatum esse minime dubitamus. Per-
tinacia siquidem primatis nostri, reverendissimi domini
archiepiscopi Gnesnensis, cum aliis perquam paucis factum est,
ut Sacra Caesarea Majestas contra leges et libertatem nostram,
maxima parte senatus, et universis fere, qui ex ordine equestri
eo frequentes convenerant, invitis maximeque adversantibus,
extra locum ad eam rem publico decreto constitutum, rex
Poloniae renunciaretur. Unde illud necessario statim consecut-
um est, ut illi, qui libertatem patriae opprimi iniquissimo
ferebant animo, ejus vindicandae causa, ad serenissimam
Infantem Annam, ex clarissima serenissimorum regum nostro-
rum optime de republica nostra meritorum progenie, regiam
dignitatem summo studio atque contentione deferrent, eamque
illustrissimo viro Stephano, Transylvaniae principi, desponsa-
rent, simulque de vi legibus libertatique communi per paucos
illata ad universas regni provincias publice referrent, locum et
tempus ad cognoscendum ea de re universis designarent. Quo
quum frequentissimi, de communi salute atque libertate multum
solliciti, hoc tempore convenissemus, maximo omnium consensu
id, quod pro salute atque libertate omnium actum erat, appro-
bavimus et confirmavimus. Ex quo in certissimam spem veni-
mus, fore, ut a domestica dissensione nihil amplius nobis
metuendum sit.

Unum etiam quod subveremur reliquum est, ne Caesarea
Majestas ex eo, quod per reverendissimum dominum archie-
piscopum regis Poloniae nomine appellata sit, aliquid juris
sibi quaesitum esse arbitretur, neve sibi ac nobis aliquid
negotii (quanquam sua sapientia, et intuenda christiani nomi-
nis concordia, pace atque tranquillitate perpetuum studium et
consuetudo nos de eo bene sperare jubet) hoc nomine facessat.
Quam ad rem nusquam certius remedium, quam in amplissima
Sanctitatis Vestrae auctoritate repositum esse judicamus. Quam-
obrem ad eam supplices confugimus, ab eaque maximis precibus
contendimus, dignetur pro sua pietate et reipublicae christianae
charitate, Sacrae Caesareae Majestatis animum in veteri
erga nos gratia atque benevolentia, perpetuoque pacis et tran-
quillitatis studio atque consuetudine sua continere, ne (quod
omen Deus avertat) non solum Poloniae regnum, quod totius
christianitatis contra tot barbarorum impetus est velut propugnaculum,
sed etiam universam christianitatem inde periclitari
contingat. Faciet Sanctitas Vestra rem non minus pietate sua
dignam, quam salutarem atque necessariam, nobisque et
universo Poloniae regno gratissimam, et sempiterno atque
immortali praemio a Deo opt. max. remunerandam.

Datum in conventu Andreioviensi, 4 Februarii, anno domini 1576.

(A krakkai hg. Czartoryski ltr. Teka Nar. 91. k.)

1576. febr. 8. Krakkó.

Karnkowski püspök Báthory Istvának.

»Spe regii adventus delinitus, ea ut ne excidat, pro universa Polonia exoptat.«

(Długosz 1712. k. II. k. Epist. ill. vir. 1807. 1.)

XXII.

1576. febr. 9.

Báthory a litván rendeknek.

»Ad ordines Lithvaniae, Stephanus Dei gratia rex Poloniae electus, magnus dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae-que dominus et princeps Transylvaniae.«

Reverendissimi, reverendi, magnifici et generosi, sincere dilecti, salutem et benevolentiae nostrae commendationem.

Quod ad Sinceritates Vestras hucusque nullas dederimus literas, quibus vos quum de nostro benigno animo, tum etiam officio vestro commune faceremus, ideo factum est, quia ante adventum legatorum incliti regni Poloniae, nihil certi adhuc de rebus, ad rempublicam pertinentibus, apud nos erat constitutum. Rectissime autem nos facturos arbitrati sumus, si prius auditis legatis, uno et eodem tempore, quum Polonos, tum vos Lithuanos, de nostra voluntate certiores faceremus. Quare quum jam et legati auditi, et pacta conditionesque nomine statuum et ordinum nobis oblatae, jurejurando interposito, per nos sancitae confirmataeque sint, operae pretium duximus, ad Sinceritates Vestras literas nostras ea de re mittere. Equidem de nostra gratia non est, quod Sinceritates Vestrae dubitent, quam integram et salvam esse, certissime persuadere vobis potestis, neque nos ulla ratione movit dissensio opinionum vestrarum, qua in comitiis Varsaviensibus libero quodam judicio, et non aliqua obstinatione ducti, nostrae electioni refragati estis, nolentes vobis a majoribus, in eligendo rege libertatis praerogativam relictam a quopiam eripi. Nam etsi in omni republica, inter libere natos homines diversae opinionum et sententiae in consultationibus de rebus gravissimis exoriantur, non tamen illa eo spectare, ut reipublicae dissimilitudine aliqua sententiarum nocere velint, sed ut facta judiciorum contentione, pro commodo reipublicae majori parti minor pars adstipuletur.

Ita vos quoque amplissimos viros, non obstinatione quadam, aut nostri odio, de cuius fama forte antea parum, ob locorum magnum intervallum, vobis constitit, aliam sententiam secutos esse, sed tuendae libertatis causa, pro qua quisque bonus patriae civis merito etiam vitam profundere debet, existimamus. Quare quum jam nos erga Sinceritates Vestras optime animatos esse constet, adeo ut pro vestra gloria et salute patriam propinquosque nostros deserere, omnes denique nostras opes et vitam ipsam, si necessitas postulaverit, non recusamus profundere: vos hortamur, ut omnes rationes concordiae ineatis, ne ob dissensionem civilem respublica ista florentissima, una vobiscum civilibus armis obruta, ad extrema quaeque redigatur, hostibusque externis praedae exponatur. Quod vos exemplo majorum vestrorum, quorum virtutem iu tuenda republica singulari constantia atque concordia hactenus secuti estis, facturos esse non dubitamus, ejus rei certe praemium celeberrimum, Deo volente, a nobis recepturi.

Ne autem divinitus oblatae vocationi desimus, nos jam secunda die Martii, Deo volente, itineri accingemus, magnisque itineribus ad vos contendemus. Faxit Deus, ut omnes status et ordines, tam regni Poloniae, quam magni ducatus Lithuaniae, concordēs et unanimes offendamus. Bene valeant Serenitates Vestrae, et de nostra benevolentia prolixissime sibi polliceantur.

Datum in civitate nostra Meggies, 9. die Februarii, anno domini 1576.

Stephanus electus rex.

(Másolata a krakkai hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91.)

XXIII.

1876. febr. 8—10.

Báthory István megyesi kiadványai a lengyel királyság elfogadásakor.

a) Hitvelél követeinek, b) esküje, c) pacta conventa, d) Henrik czikkeleyi megerősítése, e) a törvények és szabadalmak megerősítése.

a) Litterae Fidei.

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque etc. necnon Transylvaniae princeps, etc.

Reverendissimis, reverendis, illustribus, magnificis et gen. senatoribus ac equestris ordinis viris Andreioviae congregatis, nobis sincere dilectis.

Rev^simi, rev., ill., magu., et gen. nobis sincere dilecti, salutem et foelicitatem. Postquam pacta conventa a magn. et

gen. legatis vestris hic in civitate nostra Meggyes, 8-va die Febr. nobis oblata, publice jurejurando praestito, solemniter confirmata essent, visum est eisdem legatis, duos ex ipsis magn. Albertum Starzechowski subcamerarium Leopoliensem etc. et gen. Joannem Radzieiowski in Poloniam celeri cursu praemittere, cum quo nos quoque fidelem nobis sincere dilectum gen. Emericum Suliok nuntium nostrum ad Sinceritates Vestras amandandum cum certis mandatis duximus. Ejus itaque verbis, quicquid nomine nostro Sinceritatibus Vris dixerit, fidem certam habebunt. Bene valere Sintes Vras cupimus.

Datum in civitate nra Meggyes 10. die Febr a. d. 1576

Stephanus electus rex etc.

Martinus Berzeviceius procancellarius etc.

b) Litterae de praestito juramento.

Stephanus Dei gratia stb.

Significamus hisce literis nostris, quorum interest universis et singulis. Quia missis oratoribus ab ordinibus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae, qui nos ad regnum ipsorum regendum, et administrandum ex decreto electionis liberae statuum ac ordinum, qui nos in regem suum assumpserunt invitarent, in frequentia magna hominum, in summo templo civitatis nostrae Meggyes, 8-va die mensis Febr. anni praesentis verbis conceptis, ad sancta Dei Evangelia tale juramentum ordinibus eiusdem regni, et magni ducatus praestitimus.

»Ego Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Litvaniae, Russiae, Masoviae, Samogitiae, Kjöviae, Volhiniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. necnon Transylvaniae princeps etc. spondeo et sancte juro Deo omnipotenti ad haec sancta Jesu Christi evangelia, quod omnia jura, libertates, immunitates, privilegia publica et privata, juri communi utriusque gentis et libertatibus non contraria, — ecclesiasticas et seculares, ecclesiis, principibus, baronibus, nobilibus, civibus, incolis et quibuslibet personis cujuscunque status et conditionis existentibus per divos praedecessores meos reges et quoscunque principes dnos regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae, praesertim vero Casimirum antiquum, Ludovicum Lois nuncupatum, Vladislaum primum Jagielonem dictum, fratremque ejus Vitoldum, magnum ducem Litvaniae, tertium Vladislaum Jagielonis filium, Casimirum tertium Jagielonidem, Joannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum primum, Sigismundum secundum Augustum, ac Henricum reges Poloniae et magnos duces Lithuaniae, juste et legitime datas, cou-

cessas, emanatas et donatas ab omnibusque ordinibus tempore interregni statutas atque sancitas mihi oblatas, necnon pacta et conventa oratorum meorum nomine meo cum ordinibus, manutenebo, observabo, custodiam, tuebor, et adimplebo in omnibus conditionibus, articulis et punctis in eisdem expressis. Pacemque et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebor, manutenebo, nec ullo modo vel jurisdictione nostra vel officiorum nostrorum et statuum quorumvis autoritate quempiam affici, opprimique causa religionis permittam, nec ipse afficiam, nec opprimam. Omnia illicite a regno, magnoque ducatu Litvaniae, et dominiis eorundem, quocunque modo alienata, vel bello, vel quovis alio modo distracta, ad proprietatem ejusdem regni Poloniae, magnique ducatus Litvaniae aggregabo. Terminosque regni et magni ducatus non minuam, sed defendam et dilatabo. Justitiam omnibus incolis regni, juxta jura publica in omnibus dominiis constituta, absque omnibus dilationibus et prorogationibus administrabo, nullo quorumvis respectu habito. Et si (quod absit) in aliquibus juramentum meum violavero, nullam mihi incolae regni omniumque dominiorum uniuscujusquevis gentis obedientiam praestare debebunt; imo ipso facto, eos ab omni fide, obedientia regi debita liberos facio. Absolutionem nullam ab hoc meo juramento a quocunque petam, neque ultro oblatam suscipiam. Sic me Deus adjuvet!«

De quo nostro juramento a nobis praestito, ut omnibus et singulis, quorum interest, constaret, literas hasce uras manu nra subscripsimus, sigillumque nrum, quo ad praesens utimur hic in Transilvania, iis appendi jussimus. Praesentibus, spect. magn. et gen. Joanne *Tarlo* de Sczekarzovice, palatino Iublinense et capitaneo Pilsnense, Georgio *Mniszek* de magna Kunczyce, incisore regni ac Sanocense ac Socaliense capitaneo, Alberto *Starzechowski* de Starzechowice, succamerario Leopoliense, palatinide Podoliae, Nicolao *Jazloviecki* de Buczacz, palatinide Russiae, et capitaneo Lubaczoviense, Ioanne de *Ostrorog*, Martino *Lwowski* ab Ostrorog, Joanne *Plaza* de Mstyczow, Georgio *Niemsta* de Krzencice, Adamo *Gorayski* de Goray, Szanislaio *Lascz* de Strzemielecz, Stanislaio *Pstrokoński*, Joanne *Beldowski*, Joanne *Radzieiowski*, oratoribus regni Poloniae, in quorum manibus in summo templo civitatis urae Meggyes hoc juramentum praestitimus. — Item spect. magn. et gen. dno Christophoro *Bathory* de Somlio comite perpetuo com. Bihariensis fratre nro obsmo, Christophoro *Hagimas* de Beregzo comite perpetuo com. Zolnok mediocris, Stephano *Bathory* iuniori de Somlio etc. nepote nro, Samuele a *Zborow* aulae urae familiari, Valentino *Teoreok* de Ening comite per-

petuo com. Huniadiensis, ac aulae nrae familiari, Georgio *Bánfy* de Losoncz capitaneo, aulae nrae familiari et consiliario nro, Ladislao *Giulaffi* de Ratoth, consiliario nro, Alexandro *Kendi* de Lona consiliario nro, Ladislao *Chaki* de Keresztszeg, Stephano *Tompa* bano nro districtuum Karansebes et Lugas, Wolphgango *Bánfi* comite com. Dohocensis, Balthasaro *Jakchi* de Kusaly aulae nrae familiari, Francisco *Kendi* de Radnot, comite com. de Kikeleo, Stephano *Apaffi* praefecto arcis nrae Fogaras, Wolphgango *Bethlen*, Blasio *Kamuti* et Thoma *Thorni* [?] aulae nrae familiaribus, Nicolao de *Wesselen* et Emerico *Suliok* de Zopor, magistris protonotariis nris, Gabriele *Vitez* comite com. Tordensis, Gabriele *Peokri* de Petrovinia, Nicolas *Valkai*, Gabriele *Chaki* de Palota, Georgio *Vas* de Czege et Joanne *Cheffei* de Nozali, comitibus com. Colosienis, Michaelae *Kornis* de Erdeo-Zentgeorgy comite fodinae nrae salium Siculicalium, Francisco et Emerico *Lazar*, iudicibus regiis sedis nrae Siculicalis Maros, Wolphgango *Kornis* de Zentpal, et Mich. *Petki*, sedis Siculicalis Udvarheli iudicibus regiis, Augustino *Heidvgy*, regio iudice Cibiniense, proceribus, dignitariis, officialibus ac nobilibus Poloniae et Transylvaniae et aliis quamplurimis omnium statuum et ordinum regni nostri Transylvaniae et partium Ungariae sibi annexarum legatis.

Actum in summo templo civitatis nrae Meggyes sub ipsis comitiis generalibus, 8-va die mensis Februarii a. d. 1576.

Stephanus electus rex etc.

Martinus Berzeviceius procancell. etc.

c) Litterae pactorum et conventorum.

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae stb.

Significamus hisce litteris nostris, quorum interest universis et singulis, quod post discessum et susceptionem regni Galliarum per sermum principem dnum Henricum Dei gratia regem Poloniae et magnum ducem Litvaniae etc, vigore juris ac libertatum regni Poloniae, conditionumque a praedicto sermo Henrico rege susceptarum et promissarum vacante Poloniae regno et magno ducatu Litvaniae, miseramus ad status et ordines regni Poloniae, et magni ducatus Litvaniae, fideles nros magn. Georgium *Blandrata* doctorem phisicum, et Martinum *Berzeviceium* equitem auratum procancellarium, consiliarios, oratores et commissarios nros, qui de nobis in regem assumendis cum ordinibus agerent: divinique numinis instinctu, in comitiis generalibus electionis regis sub Warszovia habitis, ordines regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae, nos regem

creasse, conditionibus et articulis inter eosdem ordines ac oratores nros ibidem conclusis intervenientibus. Quorum quidem tenor de verbo ad verbum sequitur, et est talis:

Conditiones propositae, a legatis illmi Transylvaniae principis etc. in comitiis Varszoviensibus novi eligendi regis gratia indictis, ordinibus et statibus regni Poloniae.

(Lásd a 7. pontot a varsói követek oratiójában 391. l. és Bethlen Farkas históriája II. k. 401. l.)

Conditiones ex communi ordinum regni consensu illmi palatini Transylvaniae etc. legatis propositae, et ab iis susceptae. Varszovię 14. Dec. a. d. 1575.

Imprimis, cum inclitae Jagielonicę familiae (quae hic diu et foelicissime regnavit) tot extent erga rempublicam Polonam incomparabilia merita, ordines regni id maxime curant, ut suorum regum posteritati, cum summa dignitate et honestate prospiciatur. Itaque ex communi ordinum decreto, ante omnia santiunt, ut illmus Transylvaniae palatinus etc. sermam Poloniae infantem in matrimonium ducat. Si vero contigerit (quod Deus avertat), sermam Infantem vel fati concedere, vel ab hoc matrimonio omnino alienam se praebere, nihilominus dignitas regia suae Celsitudini salva sit.

Omnia jura, libertates, privilegia, immunitates a sermis Poloniae regibus reipublicae legitime concessas, necnon articulos in electione Henrici regis conscriptos, et ab ordinibus oblatos, primum hic Varszaviae ab ipsius legatis, deinde Parisiis ab utroque rege publico juramento approbatos, confirmabit. Si quid praeterea circa coronationem ordines regni, ad augendas libertates postulaverint, publico privilegio approbabit.

Ad repentina regni praesidia mille equitum, et quingentorum peditum stipendia, legati quamprimum expedient.

Auxilia externa nequaquam in regnum adducet, nisi cum consensu senatus et ordinum. Stipendiarios milites extra regnum insciis ordinibus non emittet.

Cum sibi invicem ordines regni pro 18-va die Jan. Andreioviae generalem conventum indixerint, curebit, ut in eo conventu has omnes conditiones tam sibi ab ordinibus propositas, quam nobis suo nomine a legatis oblatas, publico juramento vel in persona, vel per suos soleennes legatos confirmet.

His supradictis conditionibus utrinque oblati ipsi legati, nomine sui principis subscripserunt, et eas sigillis munierunt, Georgius Blandrata [manu] propria, Martinus Berzeviceius procancellarius et orator [manu] propria, sigillis eorundem subimpressis.

Quarum praesertarum conditionum illa, qua cavetur,

ut has conditiones utrinque propositas, in conventu Andreio-
viense juramento vel in persona, vel per solennes legatos con-
firmemus, juramento hic a nobis de mandato ordinum per ora-
tores suscepto, mutata, reliquis ordinibus stare ac easdem
adimplere volentes, postquam recitatas coram nobis sigillatim
expendimus et consideravimus, eas ratas et gratas habentes, ap-
probavimus et confirmavimus, approbamusque et confirmamus
hisce literis nris. Promittentes bona fide ac sub juramento,
nos omnes conditiones praedictas, ac omnia et singula in iis
expressa inviolabiliter observaturos et adimpleturos cum ef-
fectu, sine ulla exceptione, nec iis unquam directe vel indirecte
contraventuros. Dantes potestatem insuper cancellario et vice-
cancellario regni Poloniae, pro tempore existentibus, ut post-
quam in regno Poloniae Deo favente venerimus, eosdem arti-
culos eorumque confirmationem, sub sigillo regni Poloniae, si
id ordines regni requirent, non expectato alio mandato nro,
uterque, vel alter eorum extradat, non obstante ulla exceptione,
seu quovis in contrarium mandato.

Datum in summo templo civitatis nrae Meggyes, sub
ipsis comitiis generalibus 8-va die mensis Februarii a. d. 1576.

Stephanus electus rex etc.

Martinus Berzeviceius procanc. etc.

d) Litterae confirmationis articulorum Hen-
rico regi antea oblatorum.

Stephanus Dei gratia electus rex stb.

Significamus universis et singulis praesentibus et futuris,
per spect. et magn. Joannem *Tharlo* de Sczekarzovice etc. [*a lengyel követek nevei, mint az eskü végén*] oratores ab ordinibus
regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae in Transylvaniam
ad invitandum nos ad regnum missos, oblatos nobis esse publico
nomine articulos seu leges, ab ordinibus in electione Henrici
regis de republica sancitos, quarum exemplum lingua Polonica,
quae sunt perlatę, sequitur.

(Következnek *lengyelül* Henrik cikkelyei, melyeket 1573. máj. 12. a
varsói választó országgyűlésen szerkesztettek a l. rendek s Henrik Páris-
ban 1573. sept. 10-én megerősített. Latinul ki van adva M. de Noailles :
Henri de Valois III. k. 437—443. ll. és Dogiel : Codex Dipl. r. Pol. Vil-
nae 1758. I. k. 460. l.)

e) Litterae confirmationis generalis.

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae stb.

Significamus hisce literis nris, quorum interest universis
et singulis, praesentibus et futuris: quia nos considerantes

erga nos singularem propensionem et singularia studia consiliariorum, dignitariorum, officialium, nobilium, omniumque statuum ac ordinum regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae, terrarumque ac dominiorum iis annexorum, quod nos potissimum inter caeteros principes christianos ad fastigium regum voluntatibus ac suffragiis suis extulerint. regemque suum et eundem magnum ducem iure electionis ipsorum, libere creaverint, cum bona et matura deliberatione, ac ex debito et officio nro, secutique vestigia antecessorum nrorum, divorum Poloniae regum et magnorum ducum Lituaniae, omnia privilegia, donationes, inscriptiones ad vitalitates, libertates, praerogativas, immunitates tam regni et magni ducatus, quam terrarum earundem communes, ipsis coniunctim aut separatim concessas, quam privatorum personarum, cuiuscunque status, conditionis, sexus existentium, civitatum, oppidorum, et locorum quorumcunque, privatas, ecclesiasticas et seculares cuiuscunque generis, per antecessores nros regni Poloniae, ac magni ducatus Lituaniae, terrarumque iis junctarum, reges, principes, duces ac dominos, tam in toto, quam in parte, praesertim vero Casimirum magnum, Ludovicum Lois nuncupatum, Wladislaum secundum Jagielonem dictum, fratresque ejus, Vitholdum et Sigismundum magnos duces Lituaniae, Wladislaum tertium, Casimirum tertium, Jagielonis filios, Joannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum primum, Sigismundum secundum Augustum, ac Henricum reges Poloniae et magnos duces Lituaniae, ac etiam per magistros Prussiae, archiepiscopos, episcopos, magistros, praeceptores Livoniae, duces, principes, ac dominos terrarum Prussiae, iuste et legitime emanatas et concessas, ac juri communi utriusque gentis non contrarias, ac item jura, leges, statuta. constitutiones, ordinationes, libertates ac immunitates, in conventibus regni quibuslibet legitime sancitas, nominatim autem libertates et leges, in conventu electionis Henrici regis latas, ac quae in conventu Andreioviense vel coronationis nrae ferrentur, et nobis exhibebuntur. Ita tamen, ut haec specialitas generalitati, nec generalitas specialitati deroget. Tum etiam condiciones per oratores nros cum ordinibus pactas et conventas et sic nobis approbatas. Quorum omnium praemissorum tenores tanti esse volumus, ac si hisce literis de verbo ad verbum insertae sint, in omnibus earum articulis, punctis, clausulis, conditionibus, approbandas, roborandas et confirmandas duximus, approbamusque, roboramus, confirmamus per praesentes literas nras; decernentes illas perpetuae, indubiae, ac inviolabilis firmitatis robur obtinere debere; recipimusque, spondemus et regio verbo nro pollicemur, illas in praedictis earum punctis, articulis,

clausulis, conditionibus firmiter, inconcusse, inviolabiliter tenere, observare, et implere, et exequi, ac omnibus et singulis ex iis satisfacere cum effectu, et teneri, observari, et exequi facere. Item pollicemur, recipimus ac spondemus, quod omnia per hostes finitimos iniuste a regno, magnoque ducatu Litvaniae et dominiis earundem quocunque modo occupata, vel bello, vel quovis alio modo distracta, ad proprietatem et unionem eiusdem regni Poloniae, magnique ducatus Litvaniae aggregabimus, neque fines regni et magni ducatus Litvaniae minuemus, sed pro viribus nris proferemus et dilatabimus. Quod si aliquid contra libertates et immunitates, iura, privilegia praedicta regni, et magni ducatus Litvaniae, ac caeterarum provinciarum iis annexarum fecerimus, non servantes (quod absit) aliquid illorum in toto vel in parte: id totum irritum et inane nulliusque momenti fore decernimus et pronuntiamus. Quod vero supra hisce litteris privilegia, libertates ecclesiasticas cum caeteris confirmavimus, id nihil articulo iuramenti derogare volumus, videlicet pacem et tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebimur et manutenebimus, etc., quem inconcusse firmiter et inviolabiliter, ac cum effectu nos observaturos promittimus ac spondemus. Dantes insuper potestatem cancellario et vicecancellario regni Poloniae pro tempore existentibus, ut postquam Deo favente foeliciter in regnum Poloniae venerimus, has literas confirmationis generalis, iurium, privilegiorum et libertatum regni, ac magni ducatus ac terrarum iis annexarum, cum confirmatione de facto articulorum et legum, quae ante coronationem nram Andreoviae vel Cracoviae santi-entur, sub sigillo regni Poloniae, ordinibus, terris ac subditis nris, qui eam requirent, non expectati alio mandato nro, uterque vel alter eorum extradat, non obstante ulla exceptione seu quovis in contrarium mandato. In cuius rei fidem literas hasce manu nra subscripsimus, sigillumque nrum, quo ad praesens in Transylvania utimur, iis appendi iussimus.

Datum in summo templo civitatis nrae Meggyes, sub ipsis comitiis generalibus, die 8-va m. Febr. a. d. 1576.

Stephanus electus rex etc.

Martinus Berzeviceius procancell. etc.

Jegyzet: E leveleket a lengyel rendek a következő bevezetéssel és záradékkal adták ki Krakkóban 1576. márcz. 8-án:

»My Rady Koronne, duchowne y swieckie y poslowie ziemscy, ktorzysmy sie tu do Krakowa na koronacia obranego Pana według elekcyey Warszawskiej y potym według uchwały ziazdu Andrzejowskiego zachali oznaymuiemy wszem w obec y każdemu z osobna, iż dnia dzisieyszego przyniesione y oddane nam są przez rece Postów Elekta na-

szego Jego Mczi Pana Woiewody Siedmigródzkiego, to iest urodzone pana Emeryka Suliok de Zopor, Woyciecha Starzechowskiego podkomorzego Łwowskiego y Jana Radzieiowskiego, czterzy listy pargaminowe poprzysiężenie przez przerzeczonego Electa naszego wszystkich pakt, artikulow, condyciy, tudziesz praw, swobod y wolności naszych pospolitych w sobie zamykające, ktore listy sie w te słowa maią. [*Következnek a levelek*].

Záradék: »A tak my wiźszey pomienione Rady Koronne z przerzeczonemi Stany Koronnemi, rozumiejąc to być rzecz potrzebną, aby ta przysięga Krola Pana naszego obranego byla co naprędzey do wiadomości wszech ludzi przywiedziona, użyliśmy Jego Mczi Pana Walentego Dembinskiego z Dembian, Kanclerza Korony Polskiewy, aby te wszystkie listy, ktorych oryginały przy sobie ma, do druku podał, a potym każdy exemplarz z nich dla pewnieyszey wiary ręką własną podpisał, y pieczęcią swoją zapieczętował y do wszech Ziem, Woiewodztw y Powiatow Koronnych, tudziesz do wszystkich panstw Koronie należących rozsyłać kazał. Gdzie przytym wszech w obec Starostow y innych namiestnikow tak w Koronie tako y w panstwach do niey należących będących: napominamy abyście W. M. przerzeczone listy albo takowe Krola Eleka naszego, praw y swobod poprzysiężenie, nie thylko do Książ Grodzkich wpisać, y z nich to ludziem tego potrzebującym wydawać, ale też to wszędzie przez woźne Ziemskie iawnie na mieyscach pospolitych obwoływać, y wszem do wiadomości przywodzie z powinności urzędow swoich nie zaniechali, y owszem tym ktorym należy to u czynić bez wszelkich odwołok rozkazali.«

Dan z Krakowa, tertia die mensis Martii, Anno Dni 1576.

(Egykorú nyomatott példány, a bécsi cs. és kir. államlevéltárban, Polonica o. Az eskü megvan a gr. Erdődyek vörösvári levéltárában caps 2. fasc. 1. nr. 2. s a Pernstein cod. Szalay Ág. gyűjt. stb. A pacta conventa Henrik czikkelyei és a törvények megerősítése a bécsi udv. kv. 8669. cod. 121—123. lev.)

1576. febr. 18. Varsó.

Jagello Anna Karnkowski püspöknek.

»Favorem et aestimum testatur.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1730. l.)

1576. febr. 19. Krakkó.

Zborowski Péter krakkai vajda Miksa császárnak: »Petrus Zborowski palatinus Craoviensis ad imperatorem Maximilianum II.«

(Pray: Epistolae procerum r. Hung. III. k. 217.)

1576. febr. 20. Gyulafehérvár (Alba Julia).

Báthory »Stephanus electus rex« Karnkowskinak.

»Benevolentiam erga se grata mente agnoscit, consilium de distribuendis muneribus probat, et adventum suum, ex quo coronationis dies constitui possit, intimat.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1723. 1.)

XXIV.

1576. márcz. 3.

A császár Báthory helyett Ernő főherczeget ajánlja.

»Fragmentum Caesar filium Ernestum regem creari loco Bathoraei certis oblati conditionibus optat.«

Post longas de juramento deliberationes Imperatoria Majestas cogitavit, neque Germaniam, neque suos propter Poloniam destruendam, aut valetudinem in periculum adducendam; itaque Polonis simpliciter tertia Martii scripto diserto respondit, potuisse ipsos animadvertere, quidquid hactenus factum sit, illud christianitatis inprimis, deinde filii causa factum esse. Quum autem eo furore et terrore quorundam res perducta sit, ut sine sanguine et devastatione Polonorum et suorum subditorum Poloniae regnum in ordinem redigi non possit, et ne christianitatis hostes barbari, Turcae et Tartari ab illis...., qui infernales daemones potius sibi, quam Austriacos dominos esse malle manifeste professi sunt: Sacram Majestatem illos suae fortunae et terrori [?] relinquere. In bonos autem et suarum partium eo animo esse, quo semper fuit, atque hunc se omnibus modis declaraturum, vicissim de illis hoc sperare, si ullo modo possint perficere, ut, excluso Bathorio, filio in regno concedatur locus, ipsos hoc optima fide et rectissima voluntate facturos. Ad reprimendam autem Transylvaniam centum millia florenorum offert. Et si res eo perducta fuerit, ut regina illorum Anna (cui neque regnum, neque coronam Sua Majestas ullo modo invidet, quam forte hodie coronant) animum ad filium suum adjiceret, et archidux Ernestus recipiatur, Suam Majestatem facturam, ut iis conditionibus, quae Henrico latae sunt, regnum filius accipiat. Et quod ad ea attinet, quae de Sacro Imperio adjungendo, Borussia et Livonia, item comitatu Barensi postulantur, facturam, ne quid in sua parte desideraretur, et cum Mosco acturam, ut non modo ab eo nihil periculi, verum plus praesidii et opis expostulent.

Ex aula Caesaris, 3 Martii. 1576.

(A hg. Czartoryski ltr. Teka Nar. 91. és a bécsi á. ltr. Pol).

XXV.

1576. márcz. 16.

A czár követsége a császárhoz.

»Capita legationis magni ducis Moschoviae ad Maximilianum imperatorem, Ratisbonae die 16 Martii 1576. exposita.«

Primo. Magnum ducem Moschorum petere confoederationem cum illustrissimo Maximiliano fideli fratre suo, petereque ut sua Majestas ad hoc ipsum foedus utrinque stabiliendum, summum pontificem, regem Hispaniarum et Daniae sollicitare velit, quo foedere icto, velle se Turcam, omnesque alios inimicos illorum auxilio profigare.

Secundo. Fertur legatum Moschorum certa quaedam de matrimonio inter Illustrissimum Ernestum, archiducem Austriae, et filiam ipsius Moschi insinuasse, cum oblatione, se Ernestum Poloniae regem facere, atque regnum istud pro eodem obtinere velle.

Tertio. Etsi Livonia ab antiquo, et ultra trecentos annos haereditario jure ad se pertineat, se velle nihilominus eandem provinciam illustrissimo domino Magno, regis Danorum fratri, ut ubi rex sit, relinquere.

Quarto. Ipsum Moschorum magnum ducem summo opere efflagitari, ut imperator noster promissam legationem, quam citissime id fieri possit, in Moschoviam ablegaret, ut super propositis finaliter concludatur.

(British Museum. Bibl. Sloan. vol. 3299.)

XXVI.

1576. márcz. 23.

A bécsi ünnepély leírása, midőn a császár a lengyel királyságot elfogadta.

»Opisanie przyjęcia korony i wykonania przysięgi przez Maxymiliana obranego Krolem Polskim.«

Den 23 Martii hat die Römische Kayserliche Majestät die Krone Pohlen angenommen, und den Pollacken die Eides-Pflicht allhier in der Augustiner Kirche gethan. Als aber die Türcken, so allhier seyn, solches vernommen, haben sie angefangen zu weinen, und hat sich der Process und Pompa also verhalten, vie folget: In dem Chor sind alle Thüren vernagelt gewesen, also, dass man nur zu einer Thür mögen hinein gehen, und nicht weit von dem Hohen Altar sind zwey Anlehn

Bäncke mit Sammeten Polstern und goldenem Stück zugestüht gewesen, auf welchen erstlich der Römische, Ungarische, Böhmische König, neben Ihm Ertz-Hertzog Ernst gesessen, hinter Ihnen auf der andern Banck, die zweene Ertzhertzege Matthias und Maximilian, vor Ihnen ist ein Stuhl mit goldenem Stück gestanden, darauf sich die Kayserl. Majestät gesetzt, allda das Jurament gethan. Ehe aber das geschehen, hat sich die Kayserl. Mtt. als man in die Kirche gegangen, zuvor oben auf der Porkirche in das Oratorium tragen, und neben der Kayserin und Königin aus Frankreich niedersetzen lassen, dem der König neben den dreyen Ertzhertzen auf den Dienst gewartet. Als man nun in das Chor gekommen, hat man angefangen zu singen, und ein Gesetz um das andere zu orgeln *alternatim*, das hat ohngefehr eine halbe kleine Stunde gewähret im Chor, da die Pohnischen Abgesandten gestanden, und so wohl gegen über auf der anderen Seite sind die Stühle mit rothen Sammt aufs köstlichste gezieret gewesen. Zur rechten Hand sint die Pohnischen Abgesandten, und zur linken die Päpstische, Venedische und andere Rätthe und Diener... gestanden. Nachmahls als die Pollacken ihr Gebeth verrichtet, sind die Abgesandten aufgestanden, Ihrer neun oder zehn hinauf auf die Porkirche gegangen, oben fast eine Viertelstunde bey Ihrer Mtt. verblieben. Indess ist die Kayserl. Mtt. herunter getragen worden, und die Pollacken oben verblieben. Im herabtragen ist vor Ihrer Mtt. vorhergegangen, die zwey jungen Hertzoge, alsdenn der König und Erthertzog Ernst, welchen wiederum nachgefolget der von Dietrichstein, der den Scepter getragen, der Graff von Schwartzburg, der Königin von Franckreich Hoffmeister (ist ein Pfinländer) mit dem Reichs Apfel, und letztlich der von Pappenheim, der Trabanten Hauptmann mit dem Schwerdt. Als nun Ihre Mtt. zu dem Hohen Altar gekommen, sind Sie aus Ihrem Stuhl aufgestanden und haben sich in den zugerichteten Stuhl von goldenem Stück gesetzt, unter einen goldenen Himmel von Perlen und Edelgesteinen gezieret, indess man mit der Musica darinn allerley Instrumenta gantz lieblich gegangen fortgefahren. Als die Musica aufgehöret, sind die Pollacken herunter in das Chor wiederkommen, den Adgesandten drey Pollacken ein Lädlein mit einem goldenen und silbernen Stück vorgetragen, denen sind die Abgesandten nachgefolget, bis vor den Stuhl darauf Ihre Mtt. gesessen, und sind also ringsum Ihre Mtt. mit gebühlicher Reverentz getreten. Allda hat der Pohnische Referendarius angefangen etwas lateinisch zu Ihrer Mtt. zu reden, indess Ihre Kayserl. Mtt. aus dem Stuhl auf-

gestanden, die Krone abgenommen, und allda die Eidespflicht fast bey einer halben Stunde in lateinischer Sprache gethan, so der Referendarius vorgelesen. Nach Vollendung des Eides haben Ihre Mtt. angefangen in böhmischer Sprache zu reden, doch gantz dumpf, daraus ich unter andern soviel verstanden, dass dasjenige, was Ihnen Ihre Kayserl. Mtt. geschworen, stät und vest gehalten soll werden. Nach diesem hat der Laski angefangen zu reden, doch was weniges und kurtz, ich achte lateinisch, darauf man das Truhnel aufgethan, und die Vollmacht, dass diese Abgesandten Macht haben einen Herrn zu wehlen heraus genommen. An solcher Vollmacht sind fast an die dreissig Siegel gehangen, und alle Nahmen und Ambt in lateinischer Sprache vom Herren Wihthausen gelesen worden. Nach wieder aufgehobener Vollmacht ist die Trommete und Heerdrommel gehöret, und das *Te Deum laudamus* gehalten worden, nachdem einen Vers drey Trommeten geblasen, auf andern Vers auf den Instrumenten oder Orgeln, und den dritten die Cantorey, und also *alternatim* dreissigmahl. Als nun die Musica vorüber war, hat der Bischoff von Erlau aus Ungarn als der das Ambt gehalten, den Seegen über Ihre Mtt. gesprochen, und ist Ihre Mtt. also wieder aus der Kirche auf dem Sessel getragen worden.

In der alten Tafel Stube ist unter einem goldenen Himmel eine lange Tafel mit rothem Sammt gantz herrlich zugerichtet gewesen. Da haben Ihre Mtt. mit den Pollacken die Mahlzeit gehalten, und an dem obristen Orth oder Stelle als ein Haupt der Tafel ist Ihre Mtt. gar allein gesessen, an der andern Seite der Tafel herunter zur rechten Hand des Kayser, der König, Ertz-Hertzog Ernst, und nach Ihm der Laski, und folgend die anderen Pollacken, auf der anderen Seite Ertzhertzog Mathias, und Maximilianus und die übrigen Pollacken. Ihrer Mtt. Fürschneider ist gewesen, der dazumahl gedienet, der von Kunsperg, Mundschenck der Castaldo, und sonst haben viele des ansehnlichen Herren zu Tische gedienet und aufgewartet. Als man aber Wasser gegeben, hat der Herold geschrien, man soll stille schweigen, und angefangen mit lauter Stimme zu schreyen folgend weiter: Maximilian von Gottes Gnaden der andere Römischer Kayser, auch zu Ungarn und Boehmen König, ist heute den 23. Martii zu einem Könige in Pohlen erwählet und bestätigt, und darauf stille geschwiegen; darüber der elteste Herold dreymahl, so nicht wohl deutsch kennen soll, in frantzösischer Sprache geschrien: Glück und Heil dem Könige zu Pohlen. Als aber Ihre Mtt. unter andern über Tische lustig gewesen, und den ersten Trunck angefangen, haben Sie dem Laski gebracht um der Kron Pohlen Glück

und Wohlfarth willen, den die andern also alle herum ausgetruncken und ist diesen Tag in allen Winckeln und Ecken solch Gesauff gewesen, davon nicht zu schreiben ist. Auf den Abend hat man geschossen, und 200 grosser Stück heraus ziehen lassen, und die meisten auf die Bastayen gestellet, welche den Türcken und Pollacken am nächsten gelegen, und solche Stücke sind drey Mahl geladen worden.

Desselben Tages nach Mittag ist die rebellische Bothschafft mit sechs Kutschen aus Pohlen ankommen, was die mitbringet, berichte ich hernach. Von Ihrer Mtt. ist befohlen worden, man soll sie heilig und wohl halten.

Datum Wien, den 24 Martii, anno 1576.

(A hg. Czartoryski ltr. Teka Nar. 91. k.)

XXVII.

1576. márcz. 24.

Miksa diplomája a lengyel királyság elfogadásáról.

»Diploma imp. Maximiliani II. de accepto electione regis Poloniae.«

Maximilianus secundus, divina favente clementia electus Romanorum imperator, semper augustus, ac electus rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Livoniae, etc. dominus etc. — Rev^{ms}, rev^{ds}, ill., spect., magn., gen., nobilibus, famatis, archiepiscopis, episcopis, palatinis, castellanis, officialibus, capitaneis, dignitariis, equitibus, civitatum proconsulibus, consulibus, communitatibus, ac omnibus aliis regni nostri Poloniae et magni ducatus Lithvaniae statibus, syncere ac fidelibus nobis dilectis, salutem et gratiam nostram regiam ac omne bonum.

Rev^{ml}, rev. ill., spect., magn. etc.

Quum superioribus annis, ser^{ml} quondam principis dni *Sigismundi Augusti*, regis Poloniae etc. obitu, res Polonicae et magni ducatus Lithvaniae ad interregnum deductae, et postmodum Ser^{ms} suae successore, ser^{ms} principe dno *Henrico*, nunc Franciae regi christ^{ms}, in suum istud haereditarium regnum reverso, denuo eo redactae essent, ut ejusdem incliti Poloniae regni, ac magni ducatus Lithvaniae ordines ad novi regis electionem sibi legitime transeundum censuerint: nos tam primi, quam secundi interregni tempore, haud ulla ambitione, vel immoderata regnandi cupiditate, a qua longissime semper abfuimus, neque privati alicujus commodi causa, sed ipsius potius Poloniae et Lithvaniae, totiusque reipublicae

christianae bonum, quietem et tranquillitatem juvandi studio ad regnum istud animum adjecimus.

Videbamus enim, quantum earundem provinciarum, quantum universae christianitatis interesset, non solum amicitiam illam, bonamque vicinitatem, quae illis eousque cum regnis et dominiis nostris intercessit, totque jam jam saeculis coaluit, ac magno subditorum commodo culta fuit, conservari, sed utraque regna et dominia, uti vicina, ita christianae fidei hostibus aequae exposita, novo etiam eoque firmissimo vinculo sibi invicem jungi. Hincque factum est, ut utroque, quo de rege eligendo agebatur, tempore, ser^{num} *Ernestum*, archiducem Austriae etc. filium nrum charissimum, ut cujus electione regno isti ac reipublicae christianae optime consultum fore nobis persvasum esset, regni ac magni ducatus Lithvaniae ordinibus proponere voluerimus. Et quamvis Dilectionem suam multis gravissimis de causis nostrae personae praeferendam censuerimus, existimavimus tamen, quod si res eo deveniret, ut ordines et status nostri potius, quam filii rationem haberent, nos nec tali casu reipublicae deesse posse.

Cum igitur divina providentia secutum sit, ut nos superiori mense Decembri regem Poloniae ac magnum ducem Lithvaniae rite ac legitime electi, ac solenni more per eos, ad quos de jure et consuetudine pertinet, nominati, publiceque renunciati simus, equidem nihil magis in votis habuimus, quam ut hujusmodi electione per ejusdem regni et magni ducatus oratores nobis denunciata, id, quod ad capessenda delata nobis regni gubernacula nostrarum erat partium, quamprimum perageremus.

Verum cum nonnullos regni ordines, suis rationibus ductos, ad contrariam nostrae electionem progressos esse intelligeremus, ab eo, quo primum ad negotii hujus tractationem nos accessisse ostendimus, publici boni et tranquillitatis studio haud alienum duximus, ut primo omnium eas rationes et vias iniremus, quibus res ad concordiam reduci posset, adeoque nihil intentatum reliquimus, quod eo pertinere judicavimus.

Nam non modo *vajvodam Transylvaniae*, positus ei diligenter ob oculos difficultatibus illis, periculis atque calamitatibus, quae alioqui expectandae forent, tam per litteras, quam specialem nuntium, a regni minus legitime sibi delati acceptatione dehortati sumus, nobis sic persvasum habentes, quod cum in Varsoviensibus comitiis, uterque ejus orator ordines et status cohortati essent, ut nobis ac domui nostrae Austriacae primum locum tribuerent, eorum memor nostris monitis minus difficulter locum daturus esset verumetiam ad indictum ab iis, qui a nostra legitima electione dissentiunt, Androviensem

conventum praecipuae auctoritatis oratores destinavimus, qui mitigatis illorum animis ad saniora consilia amplectenda ipsos inducerent.

Tantum vero abfuit, ut alterutro in loco quicquam perfecerimus, ut nostri etiam oratores Andreoviae non ante admissi auditique, quam iis omnibus, quorum causa illi ibidem convenerant, constitutis, demum vero nullo alio, quam tali cum responso, quod legatos ad nos missuri essent, recedere coacti fuerint, cum tamen nostri instituti esset, talia consilia proponere, quibus et publico regni, ac totius reipublicae christianae bono et quieti haud dubie optime consultum fuisset.

Ex quibus etsi satis colligi potuerit, parum spei reliquum esse, rem eo deducendi, quo nos semper spectavimus; nihilominus tamen nec tunc nostrum in Poloniam adventum maturare, sed ne ulla dissentientibus ejusdem reipublicae civibus in sua viscera saevienti occasio a nobis praerberetur, quin potius concordiae ineundae tanto commodius vacare possent, pro nostra in Poloniae regnum et rempublicam pietate, ac benigna integerrimaeque affectione, eundem adventum nostrum differre, quam festinatione aliqua dissentientium animos magis exacerbare volumus: ea praesertim spe fore, ut alio quopiam in loco idonea aliqua, ac a dignitate nostra haud aliena concordiae ratio iniretur.

Quoniam vero hactenus non is, quem expectavimus, secutus est effectus, sed generalis ad nonam diem mensis proxime venturi Varsoviam indictus est conventus, nos etsi iis peragendis, quae ad nostri legitime quaesiti juris confirmationem pertinerent, diutius deesse nolumus: adeoque hesternae die, (quod faustum, ac tam Poloniae regno, quam universae reipublicae christianae salutare sit) oblatum nobis ab ejusdem regni et magni ducatus Lithvaniae ordinibus juramentum praestitimus, simulque privilegiis ea omnia, quae a nobis requirebantur, confirmavimus, et approbavimus, ac demum electionis decretum in nomine Dei altissimi suscepimus.

Tamen cum etiamnum nihil magis cupiamus, quam regni istius et m. ducatus dignitati et rationibus, simulque universae reipublicae christianae quieti et tranquillitati consultum esse, idque tanto majori desiderio, quo magis nobis ob oculos versatur ruina et interitus ex intestina civium dissensione expectandus; cum illa, sicut omnibus rebus publicis semper fuit exitiosa, ita Poloniae quoque regno alium eventum non videatur esse allatura: nec nunc adventum nostrum accelerare, sed regni ordinibus per nostros ad Varsoviensem illum conventum, quem (si modo temporis brevitati patiatur) suum habere progressum imprimis cupimus, sin minus continuandum, vel in

aliud tempus prorogandum censemus, destinandos oratores pacis et concordiae consilia amplectenda proponere, ipsisque permittere decrevimus, ut quibuscunque mediis et rationibus ad sananda reipublicae vulnera et concordiam ineundam descendere possint. Salva tamen nostra dignitate: ita scilicet, ne *Batoreus*, nobis longe inferior, non sine gravissima contumeliae nota, ac totius reipublicae christianae detrimento et exitio, cujus avertendi nobis praecipua cura est, nobis praeferatur.

Et quia ser^{ma} Infantis persona huic negotio est annexa, ut ser^{mus} filius noster, archidux *Ernestus*, eidem Infanti matrimonio, si ipsis ordinibus regni Poloniae ac magni ducatus Lithvaniae visum fuerit, jungatur: dabimus autem oratoribus nostris talia mandata, quibus ad omnia ea, quae ad pacem et concordiam uspiam pertinere possunt, ita sint instructi, ut ordines et status nihil plane desideraturos confidamus.

Quod si vero pars adversa his justis et honestis rationibus et mediis locum dare nolit, sed in sua illa opinione persistat, utique nec nos dignitati et juribus nostris tuendis deesse, nostrosque deserere poterimus; imo quamprimum per eos, qui nostras partes sequuntur, certiores facti fuerimus, de adversariorum suo in proposito pertinacia: in regnum primo quoque tempore properabimus.

Neque omittemus, quin praefatis oratoribus nostris inter caetera id negotii demus, ut quia regni istius magnique ducatus, ac omnium utriusque provinciae civium et subditorum quieti et securitati prospectum cupimus, quoad praesidia, contra hostium incursiones necessaria, cum regni et magni ducatus ordinibus et statibus de iis deliberent, quae imminuentis periculi qualitas postulare videbitur, tum etiam ea, quae oratores nostri, quos superioribus mensibus in Moschoviam ablegavimus, in regni istius et magni ducatus utilitatem egerint atque effecerint, statibus referant.

Quae cum ad vestrum omnium et singulorum notitiam his nostris litteris deducere voluimus, tum vero vos benigne hortamur et requirimus, ut futuris illis comitiis frequentes adesse, ac negotio ea, quae diximus, ratione ad concordiam reducendo omni majori studio incumbere velitis. In quo uti vobis ipsis, conjugibus ac liberis vestris, patriae denique ac universae reipublicae christianae optime consulturi, ita nobis rem longe gratissimam facturum estis, regia nostra benignitate quavis occasione recognoscendam.

Datum in civitate nostra Viennae, die 24 mensis Martii, anno domini 1576, imperii nostri 14, et regni Poloniae primo.

(Több nyomtatott példánya (egy németül), a császár aláírásával a bécsi cs. és k. államttrban, Polonica o. A krakkai hg. Czartoryski ltr. T. Nar. 91. k. márcz. 23-iki kelettel.)

XXVIII.

1576. márcz. 31.

Báthory a lengyel rendeknek.

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae magnus dux Lithuaniae etc. princeps Transylvaniae.

Reverendissimi, magnifici et generosi, nobis sincere dilecti, salutem et nostrae benevolentiae commendationem. Quum divina summa benignitate ad regni hujus limites pervissemus, ad ejus regiminis culmen, Deo ita disponente, evecti sumus, officii nostri existimavimus Sinceritates Vestras certiores de nostro adventu reddere et hortari, ut ad ea, quae nobis restant peragenda, quibusve publicis tenemur constitutionibus, Sinceritates Vestrae sese Cracoviam ea qua par est frequentia conferre ad festa Paschatis proxima velint, nihil dubitantes nos ex arbitrio et consensu regni ordinum, pro ejusdem emolumentis et dignitate nostra cuncta rite praestituros, neque quidquam quavis ratione praetermissuros, quod ad existimationem nostram tutandam, et reipublicae hujus salutem omnibus rationibus conservandam pertinere videbitur. Eo igitur tanto magis Sinceritatibus Vestris erit properandum, quod nos nulla interposita mora eo pervenire conabimur. Ceterum Sinceritates Vestras bene valere cupimus.

Datum Sniatini, ultima die Martii, anno Domini 1576.

Stephanus electus rex.

Martinus Berzeviceius, procancellarius.

(A hg. Czartoryski ltr. Teka Nar. 91. k.)

1576. d. n. (márcz. vége.)

Karnkowski, Báthorynak, »electo regi Poloniae.«

»Propter periculum ab aula caesarea imminens, quam potest maxime, Regis adventum urget.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1808. 1.)

1576. d. n. (ápr.) Krakkó.

Karnkowski Báthorynak.

»Consultum esse iudicat, ad Archiepiscopum oratores mittere Rex ut ne gravetur.»

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1808. 1.)

1576. d. n. (ápr. eleje) **Krakkó.**

Karnkowski Báthorynak.

»Ut inter legatos, quos ad conventum Warsowiensem mittendos esse in prioribus svaserit, palatinum Sandomiriensem esse curet, ad expediendum quidquid restet dissidii, consultissimum putat.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1809. l.)

1576. d. n. (ápr. eleje) **Krakkó.**

*Karnkowski kujawi püspök és Zborowski Péter krakkai vajda
Báthory Istvánnak.*

»De adventu minime tardando ulterius Regem exhortantur.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1810. l.)

1576. d. n. (ápr. közepe) **Krakkó.**

Karnkowski Báthorynak.

»Ad regium urbis ingressum, temporis sanctissimi, quo Christi passi memoria recolatur, rationem habendam esse monet.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1810. l.)

XXIX.

1576. ápr. 10.

Báthory Chodkiewicznek.

»Literae Stephani regis Poloniae ad Joannem Ohodkiewicz capitaneum Samogitiae.«

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, etc., nec non Transylvaniae princeps.

Illustris et magnifice, sincere nobis dilecte, salutem omnemque inprimis precamur Sinceritati Vestrae felicitatem.

Etsi nunquam certe de studio atque propensa in nos Sinc^{ti}s V^{rae} voluntate dubitaverimus, idque multis actionibus Sinc. V^{rae} perspectum haberemus; nihilominus literae Sinceritatis V^{rae}, tum per Crzistoporski, una cum mandatis eidem datis, tum quas nobis hic servitor Sinceritatis Vestrae reddidit, tum vero ea, quae ex generoso D. . . . fusissime et fidelissime relata, atque etiam ex iis, quae magnifici palatini Cracoviensis sincere nobis dilecti nomine intelleximus, facile percipimus, quanta non solum fide, sed etiam contentione, sumptibus, . . . Sinceritas Vestra implicata, pro nobis atque nostra dignitate satagat, inter eos constituta, qui longe post sua ipsorum, quibus solis inhiant, commodo, patriae quaevis posuerunt

emolumenta. Quare ratione eorum, quae vel egit, vel jam agere eandem ex literis hisce percipimus, quaeque deinceps acturam pro fide sua nil dubitamus. Sinceritati Vestrae debitas merito gratias agimus, imo eidem plurimum nos, plurimum patriam, quae opera Sinceritatis Vestrae ex tot exuviis respiraverit, debere fatemur, gratitudine debita, tot merita Sinceritatis Vestrae brevi compensaturi. Ceterum facile perspicimus, in quibus difficultatibus versetur, atque quibus et laboribus et sumptibus sit implicata, tum etiam et de periculo a Moscho universae illae provinciae, et de intestinis perversis malorum consiliis cum Germanis et Moschis conjunctis facile conjicimus. Sed quo majores eae sunt difficultates, eo magis praesenti nostro colloquio et unanimi consilio egere quis non videt. Nos certe eo sumus in has provincias ingressi animo, atque charissimis pignoribus, et pacata beataque illa relicta vita, in hoc pelagus immensarum actionum nosmet commisimus, ut nulli labori, nullisque parcendo periculis, omnibus harum provinciarum difficultatibus obviam sedulo atque inperterriti eamus, dignitati et existimationi nostrae omnimode satisfaciendo. Sed ut ea, quae pro salute patriae nostrae proque dignitate nostra sunt gerenda, debito, rite succedant modo, consilium inprimis capiendum fidelissimum, ordineque suo res peragenda sunt dirigendae, ut eventus spei nostrae, et omnium expectationi, divino fulsis auxilio, respondeat. Quocirca Sinceritatem Vestram benevole postulamus, ut omni interposita mora, ad nos se conferre velit, neglectis adversariorum artibus, imo praeventis etiam, qui se insinuare immerentes et dolosi conantur, quod ipsum illorum perturbabit consilia, ubi de omnibus impendentibus negotiis facile transigemus, ad res gerendas quam primum, prout etiam Sinceritas Vestra innuit, accessuri, atque ita, quod speramus, Sinceritati Vestrae, et omnibus quorum opera in rebus nostris penes Sinceritatem Vestram enituit, satisfacturi, ut nihil in nostra benevolentia gratitudineque desiderari queat. Mittimus autem Sinceritati Vestrae literas ad ordines Lithuaniae nomine nostro denuo datas, quibus eos ad peragenda quo restant Cracoviae invitamus, quas Sinceritas Vestra pro suo exhibebit iudicio. Mittimus et ad magnificum palatinum Mscislaviensem et ad magnificum castellanum Miuscensem d. Chlebowicz literas, cui commendationem Sinceritatis Vestrae maximi apud nos esse inuimus. Equidem brevi Grodnensis conventus insignem operam Sinceritatis Vestrae expectamus. Quod autem de legatis ad Moschum Caesareis cum comitatu 1200 equitum proficiscentibus, Sinceritas Vestra ad nos perscribit, equidem danda esset opera omnibus illarum regionum incolis, quibus patriae salus cordi est, ut hujus legationis (quam

.vereor potius, ne adjumento partibus adversis veniat) impediatur progressus, quum experientia Sinceritatem Vestram docere debeat, superioribus seculis, semper hujusmodi consilia a majoribus nostris pro perniciosissimis habita et dissipata fuisse. Nihilominus Sinceritas Vestra quamprimum nos certiores faciat, quod ejus rei fiat, ut extemplo e re ipsa consilium capiamus. Quod autem Sinceritas Vestra etiam muneribus missis suum in nos cumulate testetur studium, et gratias debitas agimus, et ut in gratum principem id contulisse officium. . . . animadvertas, re sperare, praestabimus. Quam tandem felicem valere, ad nos properare, optimaque sperare cupimus.

Datum Visnae, 10 Aprilis, anno 1576.

Stephanus electus rex.

Martinus Berzeviceius procancellarius.

(Eredetije a hg. Czartoryski ltrban nr. 2237. c. 1.)

XXX.

1576. ápr. 11—14. közt.

Báthory István üdvözöltetése Przemysl alatt, Orzechowski Bálint által.

Gens Polonorum ab origine sua, ser^m pot^mque princeps, hanc innatam virtutem in se habuit, et nunc retinet, quod post summi Dei omnipotentis amorem nihil illi gratius cariusque est, quam summi principes regesque sui.

Constat ex hoc aperte, nam sicut omnis res habet suum principium parvum, nihilque per seipsum potest esse magnum atque summum, ita necessario nos oportet dici inclytum regnum Poloniae parvum principium habuisse.

Sed ex illa virtute innata majorum nostrorum praedecessorumque, summo perpensoque amore erga principes regesque suos, strenuo exercitio in re militari, ecce facta est nos parva pars orbis, dum ad hoc inclytum regnum Poloniae alii principatus dominiaque, tanquam ad altius flumen minora accesserunt.

Non ad alios ser^m pot^m princeps venis, non ad mutationem quandam in virtutibus majorum nrorum accedis, nisi ad hanc eandem praestantissimam charissimamque nationem Polonicam, quibus semper studio fuit, ut fidelitatem semel datam regibus suis firmiter constanterque observarent, summum honorem, quam majorem possint, exhiberent, obedientiam, mandataque justa exequerentur, ac si opus accederit, post-

ponendo facultates, salutem, vitamque pro bono reipublicae re-
gibusque suis.

Iter facis itaque ser^m princeps, ad solium maiestatis regalis regni hujus, summo honore ornatissimum, tum potissimum ex eo, quia populo libero, nobilissimoque, in omnibus virtutibus perfectissimo regnabis atque imperabis; nam excepto hoc uno nobili Polono, nihil clarius praestantiusque Polonia habet, ex quo alii gradus honorum praeminentiarum possint esse. Nam sicut in numero magno principium numeri unum praestantius perfectiusque est, quia dividi non potest, nec ulterior numerus perfectus summusque potest esse: sic ab uno hoc genere nobilium totus ordo numerusque honorum in Polonia nra fit. Ex hoc enim summus princeps potentissimusque rex esse potest, magnifici ill^mque senatores solia sua occupant, strenui imperatores sunt, robur firmamentumque regni hoc unum in Polonia est.

Videbis ser^m pot^mque princeps, dum favente dno Deo, quod sit faustum ac felix, sedebis in majestate solii sui regalis, in corona senatorum regni hujus, pulcherrimam politiam regni hujus, quam respublica Polona admodum pulcherrime graphiceque ordinavit, clarificavitque, non quo alio, nisi solo uno hoc genere nobilium regni hujus.

Equitas etiam ser^m princeps, ad homines juribus, privilegiis, libertatibus, a praedecessoribus Mis tuae, regibusque nris largissime munitis, incipiendo a divo Ludovico, Hungariae Poloniaeque rege, usque ad ser^{mum} pot^{mum}que dnum Sigismundum Augustum, regem piaae sanctaeque memoriae nuper defunctum.

Cognosces hoc ser^m princeps dum haec jura, privilegia, libertates, te nobis ea servaturum sacro jurejurando confirmabis, quod sic est et non aliter.

Perpende itaque princeps pot^m, quod hi pot^m reges has libertates dederunt propter eximiam virtutem gentis hujus.

Et sicut nos summo amore principes regesque nros semper amavimus, sic in orphanitate nra post discessum regis uri, nunc vero Galliarum, totum hunc amorem, hoc candidum pectus in te solum convertimus, existentes homines liberi, quibus dominus nunquam nascitur, te unum in regem nrum praeter alios sincere corde elegimus.

Commemorare decet, silentioque praetermitti non licet, quam magni principes summique monarchae summo studio petebant, ut nobis regnarent. Praeter te unum solum nullus jucundior clariorque fuit in cordibus nris, praesertim apud hunc equestrem ordinem. Quantam extenuationem accepimus in facultatibus nostris, quantos labores subivimus, quot inte-

stina odia oriebantur inter status, ac quot denique pericula inclinata erant in electionibus nris, non te latere putamus, optime princeps, a fratribus nris ad te ablegatis. Nihil tamen grave nobis fuit, nihil terrore perculit cor nrum, quin a te cor alienum esse potuisset.

Et quum jam Mai^{tem} tuam oculis nris salvam incolumemque in dominiis regni hujus videmus, summo Deo omnipotenti laudem damus, cum humillimis nris gratiarum actionibus, quod ipse talia fecit nobis. Et rogamus Mai^{tem} tuam, ut his perpensis omnibus nos in gratia tua clementi regali foveas, amore paterno, tanquam decet carissimum parentem erga carissimos filios, diligas, in juribus, privilegiis, libertatibus nris nos inviolabiliter conserves, ac si opus accesserit, et novas addes more aliorum regum, praedecessorumque tuorum, dominorumque nrorum, illisque nobis imperabis juxta illud dictum: bene regnat, qui legibus imperat.

Et sicut nos volumus in libertatibus nris esse conservaturi, sic in protectione tua fortissima regali, ut inimicus regni hujus cum timore et tremore nomen tuum commemoret, illudque semper timeat.

Equestrem ordinem, totamque militiam regni hujus, clarissimis factis strenuisque exercitiis in re militari illuceas, et clarifices, et si quid injuste ab hoc inclyto regno alienatum est, fortissimo Marte recuperes. Clementissimus, gratiosissimus virtutibus sis, correctione malis.

Et nos omnes fideles subditi tui, haec omnia studebimus inservire Mai^{ti} tuae, dnum Deum continuis orationibus nris orando, ut ipse, qui solus te in cordibus nostris ostendit, salvum incolumemque per omnia tempora nobis conservet, ducatque te jam ad solium Mai^{is} tuae regalis sub custodia angelorum suorum in omnibus viis tuis, benedictione sua divina repleat, ut sis carissimus omnibus principibus christianis, subditisque tuis, terrori inimicis, sanctissimi nominis domini nri Jesu Christi, tribuatque tibi fortissimum et alacrissimum cor, quod dederat Davidi contra furiosum Goliathum, sapientiam Salamonis, felicitatem omnium felicissimorum principum monarcharumque in toto orbe terrarum. Commendants nos in gratiam Mai^{is} tuae cum fidei subjectione nra virtutibus in natis annexaturi, Mai^{tem} tuam cum summa laetitia salutamus, manusque nostras tanquam principi et regi nostro cum sincero corde nostro tibi dedimus atque porreximus.

Fent: Witanie króla Imci Stefana Batorego, gdy iechał na królestwo pod Medyką, od rycerstwa ziemi Przemyslskiej przez urodzonego pana Walentego Orzechowskiego, sędziego ziemi Przemyslskiej.

(Alatta lengyelül ugyanez az üdvözlő beszéd.)

Báthory felelete.

Non ambitio regnandi, non cupiditas dominandi, me ducit in Poloniam, sed praedestinatio, voluntas sanctissimi Dei omnipotentis, ut Dominationibus V^{rae} in tantis turbationibus, discordiis possim subvenire et adjuvare, quod sit ad gloriam Dei omnipotentis et ad conservationem inclyti regni Poloniae et dominiorum ei subjectorum.

Reliqui etiam fratres consanguineos, amicos, charamque patriam, pignora haec magna sunt, ad vos quam celerrime iter possum facio.

Hoc candidum pectus, hunc amorem, hanc felicitatem, optimi charissimique equestris ordinis milites, quam mihi sincero corde fidelique offerunt Dnes V^{rae}, gratissimo animo suscipio, dnum Deum rogabo, ut ipse solus, qui fecit talia, prosperet omnia regno huic.

Agnosco enim multum debuisse me dominiis hujus inclyti regni Poloniae omnibus, magis autem terris Russiae, vosque admonendos esse volo, et rogo, ut relinquantur discordiae omnes, intestina odia exterminentur.

Omnia in charitate perficiant D^{nes} V^{rae} quam citissime, nam: concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur!

Tunc porrexit manum.

Fent: Respons króla Imci na tę przemowę Imci pana Walentego Orzechowskiego, sędziego ziemi Przemyslskiej.

(Másolata a krakkai hg. Czartoryski könyvtárban Teka Naruszewicza 85. k. 56. sz. ex ms. arch. Stan. Aug. regis.)

XXXI.

1576. ápr. 15.

Báthory üdvözlétése Tarnow alatt Ligęzy zawichosti várnagy által.

Primum quidem ita uti par est V^{rae} regiae M^{ti}, quam Deus o. m. ac nrum omnium reipublicaeque ipsius non mediocris consensus in hoc amplissimum regiae dignitatis fastigium evexit, felicem hunc in hoc illius augustissimum regnum adventum gratulor; deinde eundem Deum immortalem supplex ex animo precor, ut hic M^{ti} V^{rae} adventus reipublicae quidem faustus et salutaris, M^{ti} autem V^{rae} felix et gloriosus sempiternis temporibus sit, utque integer ac bene sanus Cracoviam advenias, ubique solium regni, sedemque sanctissimorum regum felix occupes, idque ad prorogationem gloriae, regnique

Christi, justitiae augmentum ac singulare incrementum. Unde quidem huic regno firmissimam salutem, tibi autem sempiternum nomen ac immortalem gloriam parare possis, quarum rerum apud te, sapientissimum principem et praecipuam curam semper fuisse nobis certo persvademus.

Incidit quidem regia M^{tas} in turbulentissima reipublicae nrae tempora, quibus Deus justissimus iudex delicta nostra, quibus graviter mai^{tem} suam offendimus, punire ac expiare voluit, in quibus summum et maximum illud delictum est discors religionum diversitas, quae ubi aliquod regnum tanquam exitium ac pestis invaserit, maximas ibi calamitates adferat, oportet. Unde illud item consecutum est in tanta animorum ac sententiarum diversitate, ut ne regem quidem unum concordi voluntatum consensu eligere potuerimus. Verum ubi jam Mai^{tas} V^{ra} nobis tanquam faustissimum jubar a falsis . . .¹⁾ causam habemus, cur Deo immortalis summas gratias habeamus. Habet et eadem Mai^{tas} V^{ra} justissimam rationem, cur eundem supremum parentem laudet et veneretur, ab eoque assistricem illam sedium ejus sapientiam petat, a qua edoctus recte et sapienter rempublicam hanc administrare possit.

Cujus quidem administrationis illud primum et summum fundamentum erit, si bonos quidem et honestos viros honore, improbos autem et temerarios praesenti poena persecutus fuerit.

Neque enim dissimulandum est, ser^m rex, tam diuturno interregni tempore improbitatem ac insolentiam spe impunitatis vehementer auctam esse, omneque jus ac pietatem in hoc regno plane prostrata jacere; quae tamen omnia Mai^{tem} V^{ram}, quae ejus est summa sapientia, ubi optima consilia secuta fuerit, sine multo negotio erecturam confidimus.

Nec minus illud Mai^{ti} V^{rae} summa voluntate gratulor, Deumque precor, ut felix incolumisque cum futura conjuge tua Anna, serenissima infante nostra diutissime vivas, regni hujus gubernacula teneas, quam divina providentia, veluti unicum et solum propaginis Jagielonicae decus his temporibus reservavit, ut quae te faciat pulchra prole parentem.

Mea vero humillima servitia fidemque senatoriam Mai^{ti} V^{rae} regiae commendo ac plane devoveo, qua semper integra et sincera a prima mea aetate felicitis memoriae Sigismundum I. regem et dominum nostrum clem^{mum}, ac deinceps Augustum, non ita pridem vita defunctum, in cujus plane servitiis adolevi, constantissime colui, nec vitae, nec fortunis meis valde exhaustis parcens.

¹⁾ A másolathban kipontozva.

Quod idem toto hoc periculosissimo interregni tempore, atque ideo regis Heurici gubernatione summa fide et diligentia praestiti, dum non mediocri hominum manu hic in finibus regni totam hanc, qui monti Carpatho adjacet, oram, ac multorum salutem ac incolumitatem tueor, hoc ex aliis potius, quam ex me ipso Mai^{tem} V^{ram} cognoscere velim.

Quod idem officium meum ne hoc idem tempore erga Mai^{tem} V^{ram} cum hoc universo amicorum et necessariorum meorum grege praetermittere potui, ab eo enim tempore, ex quo primum Mai^{tas} V^{ra} divinitus huic regno in regem et dominum est renunciata, nihil praetermisi unacum his omnibus, qui mecum adsunt, aliisque quam plurimis amicis et necessariis meis, quod vel ad dignitatem regiam Mai^{tis} V^{rae} tuendam, vel ad istius orae tranquillitatem securitatemque praestandam pertinere videntur, idque nostris, non alienis (quum a nullo mortalium quicquam eo nomine acceperimus) sumptibus, quam nunc salvam et integram in manus regiae Mai^{tis} V^{rae} tradimus.

Et quamvis et prompta voluntas mea, et officium meum exposcere videbatur, quo amplius Mai^{ti} V^{rae} Russiam ingredienti in occursum prodirem, ibique in praefectura mea Mai^{tem} V^{ram} salutarem; tamen quum ibi stipendiarius miles una cum magnifico praefecto Strijensi eam oram tueretur, periculi nihil illis locis impendere existimabam, hi autem loci plane nudi et deserti variis periculorum nuntiis et suspicionibus perturbati erant: eos mihi tuendos accepi, hicque laetus et alacer Mai^{tem} V^{ram} dominum meum expectavi, quod meum senatorium officium, atque eorum omnium, qui hic mecum adsunt, ut grato animo regia M^{tas} V^{ra} accipere, suaque regia benevolentia remunerare velit, etiam atque etiam oramus et obsecramus.

Az üdvözlet felett ez a történeli feljegyzés áll:

Witanie Stefana Batorego na królestwo do Krakowa iadącego w niedzielę Kwietnią przed Tarnowem od imci pana kastelana Zawichostkiego Ligęzy, gdy przeciwko królowi wyiachał przed Tarnow z niemającym poczem ludzi y przyiacioł maiąc wozów 13. albo 14. na których były hakownice dzała i kilkuma drabów, gdzie witał tego pana przez taką cedulę po łacinie napisaną, którą pan Kowalewski podstarosci Biecki przed królem na polu czytał in haec verba ut infra.

(Másolat a krakkai hg. Czartoryski kvtárban, Teka Naruszewicza 85. k. 58. db. Ex mscr. arch. Joan. com. Tarnowski castellani Conar. Lancie.)

1576. d. n. (ápr. vége) Krakkó.

Karnkowski Báthorynak.

»Disserit de unctionis regum coronandorum dignitate, vi et efficitia, cui ut Rex se devote paret et praemuniat, ex officio hortatur.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1811. 1.)

1576. ápr. 25. Krakkó.

Báthory és Anna — az érsek távollétében a kujawi püspök által való megkoronázásáról szóló határozat.

»Decretum senatus et ordinum de coronando ser^{mo} rege Stephano a rev^{mo} d. episcopo Cuiaviensi, — et declaratio privilegii rev^{mi} d. archiepiscopi Gnesnensis.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1816. 1.)

XXXII.

1576. apr. 26.

Báthory Chodkiewicznek.

»Literae Stephani, regis Poloniae, ad Joannem Chodkiewicz, capitaneum Samogitiae.«

Stephanus Dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Transylvaniae princeps.

Illustris et magnifice, sincere nobis dilecte. Salutem ac nostrae benevolentiae propensionem. Mirari satis nequimus, quum paucis his diebus, quibus in Polonia versamur, aliquoties ad status et ordines magni Lithuaniae ducatus literas dederimus, nil nobis plane responsi relatum esse, maxime quum dies a senatu coronationi indicta jam instet. Ceterum perfertur ad nos multis multorumque sermonibus plurimum moveri Lithuaniae ordines, quod non eo specialem oratorem nostrum, tum diploma, quo libertatibus magni ducatus caveatur, miserimus. Equidem ita semper existimavimus, conjunctas res omnes esse regno cum magno Lithuaniae ducatu, atque ita nobis persuademus minime nobis licuisse particularibus diplomatibus in specie magno Lithuaniae ducatu cavere, absque consilio senatus et voluntate ordinum, quum regno magnoque ducatu, tum et regni omnibus provinciis semel in genere (secundum formulam nobis praebitam, qua etiam serenissimus rex Henricus est usus) juraverimus, ac de omnium libertatibus luculentissime caveremus, cujus rei etiam diploma oratoribus regni, qui ad nos vocandos in Transylvaniam venerant, dedimus,

prout ejus exemplar jam pridem est a nobis ad Sinceritates Vestras transmissum. Non miror certe oratoribus regni curae fuit rebus Lithuaniae, quam Poloniae prospicere: unde miramur equidem ab hominibus, qui nodum in scirpo quaerunt, eam ejusmodi cautionibus praetendi (quae nulla est) rationem. Ita certe animati sumus, idque nobis statim juramento obligatis propositi fuit, atque etiamnum est, pari benevolentia, parique jure et aequitate, magnum ducatum Lithuaniae atque regnum Poloniae prosequi. Jus certe electionis, tum omnes in genere libertates et immunitates magni ducatus non solum integras ad posteritatem transmittere illesasque volumus, sed quidquid nostra fieri poterit, ad earum securitatem, atque perpetuam firmitatem augendam nil unquam operae et studii reliquum faciemus, a nobis nil unquam commissurum sponte, quod status et ordines magni Lithuaniae ducatus merito offendant, quum firmum sit nostrum propositum, nil quod nostrum sit, nisi quod bonum publicum spectet, curare; nam eo animo vitam tranquillam reliquimus, nosque in hoc pelagus immensarum difficultatum dedimus, ut cura omni privatorum commodorum, omniumque affectuum postposita, ea tantum peragamus, quae ad amplificandum nomen vestrum, gloriamque finitiorum etiam testimonio jungendam cum dignitate nostra spectabunt. Tot laborum, totque difficultatum, nullum aliud divinitus praemium expectantes, praeterquam ad posteritatem boni principis veram laudem, quam ut bonis modis assequamur, omnia, quae nobis coelitus sunt contributa, bona, vitam denique ipsam pro vestra salute profundere, quod non solum Magnificentia Vestra certo de nobis persuasum habeat, sed etiam tanquam suum magni Lithuaniae ducatus mareschalcum, passim omnibus patriae studiosis notum ut faciat postulamus. Sinceritatem Vestram bene valere, nobisque ad memoranda salutaria patriae consilia primo quoque tempore praesto esse optamus.

Datum Cracoviae, 26 Aprilis, 1576.

Stephanus electus rex.

(Eredeti a hg. Czartoryski ltr. nr. 2237. c. 2.)

XXXIII.

1576. máj. 1.

A királyné lemondása vagyonáról s kincseiről.

»Anna regina pollicetur ordinibus regni in comitiis, cessuram omni jure successionis, ad bona quaevis immobilia et mobilia.«

Anna Dei gratia regina Poloniae, magna dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae etc. domina.

Significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis et singulis, praesentibus et futuris harum notitiam habituris. Quod cum Dei clementia accedente in praeterito conventu generali regni electionis novi regis Varschoviae, tum demum et Andreioviensi in reginam Poloniae, consortem serenissimi principis domini domini Stephani, Dei gratia regis Poloniae, et magni ducis Lithvaniae electae et nominatae simus, in hujus rei gratiam, ordines regni a nobis postularunt, ut ex benignitate nostra, et amore reipublicae regno magnoque ducatus Lithvaniae ac toti reipublicae, regni indivisim faceremus cessionem juris nri, si quod nobis concernit, ad bona omnia immobilia et mobilia in Tikoczin existentia, quae usu non consumuntur quomodolibet jure successionis, vel alio quovis post decessum de hac luce serenissimae olim dnae Bonae, reginae Poloniae, matris, ac ser^{mi} principis et domini Sigismundi Augusti regis Poloniae, magni ducis Lithvaniae etc. fratris, nrorum desideratissimorum, et quaecunque alia in regno Poloniae et magno ducatu Lithvaniae, dominiisque ipsis annexis, duntaxat existencia, ad nos spectantia et pertinentia; cui quidem conditioni, nos ad praesens instante coronatione, certis et gravibus ad id rationibus accedentibus, satisfacere et eam explere non potuimus, imo id in aliud tempus differendum nobis visum est. — Ne itaque ordines regni, qui apud nos hoc diligentissime instabant, in hoc negotio sint spe frustrati, resignationem talem supramemoratam juris nostri, si quod nobis concernit, juxta necessitatem in forma optima et sufficienti, et juxta tenorem praesentium promittimus, spondemus verbo nostro regio, nos in conventu proximo regni generali, qui prius et proximius, post determinationem praesentis conventus coronationis indictus et celebratus, ubicunque locorum fuerit, ejusdem ordinibus juxta continentiam recessus Andreioviensis conventus et conditionis de promissis ibidem contentae, facturas et resignaturas, et quemadmodum cum consensu ejusdem serenissimi principis domini Stephani, Dei gratia regis Poloniae et magni ducis Lithvaniae, etc. conjugis nostri carissimi, praesentem nostram cautionem et prorogationem facimus, sic et resignationem sive cessionem ipsam facere debemus, et nos obligamus. Non aliter tamen, nec alio modo, ad talem resignationem cessionemque juris nos accedere oportebit, quam ut a serenissimo domino Stephano Dei gratia rege Poloniae, ac ipso magno duce Lithvaniae, conjuge nostro carissimo, ac ordinibus omnibus regni Poloniae, et magni ducatus Lithvaniae, reformationem sufficientem provisionemque vitae et personae nostrae debitam taliter, prout parens nostra serenissima regina Bona habuit ultimo inscriptam, etiam pro

nobis inscriptam, et debite assecuratam habuerimus. Hoc nobis etiam specialiter reservato, circaque cessionem nostram, per serenissimum regem et ordines regni id provisum fieri debet, ut nobis durante vita nostra licitum sit, sexaginta milia florenorum pecuniae, monetae et nummi polonialis de summis ad serenissimos matrem et fratrem nostros, ubicunque in regno Poloniae et magno ducatu Lithuaniae spectantibus disponere secundum arbitrium nostrum incolis regni; tum etiam usum, fructum, omnium rerum mobilium in Tikoczin existentium, excepto apparatu bellico, ad extrema tempora vitae nostrae reservamus, sic tamen, ut res mobiles tales, quae usu non consumuntur, a regno nullo modo avelli possint, nec onerari. Casu vero (quod Deus omnipotens auferat), si nos ante istam resignationem de hac luce decedere contigerit, vel si alio quovis modo suum effectum non sortiatur, extunc ordines praefati praesentem cautionem et prorogationem, pro resignatione certa et fixa habere debent; ita, quod jam nullus successor noster, quicumque bonorum praefatorum mobilium et immobilium, uti suprascriptum est, ab ordinibus repetere et requirere, quocunque modo et jure poterit. In cujus rei fidem et testimonium, has manu nostra subscripsimus et praesentibus sigillum nostrum apponi jussimus.

Actum et datum Cracoviae, in conventu generali regni foelicis coronationis serenissimi regis et nostrae dnae, die prima Maii, qua sponsalia, una cum coronatione nostra peracta sunt, anno domini 1576.

Anna regina Poloniae.

(Más. a krakkai hg. Czartoryski ltr. Teka Nar. 91. és a krakkai egyet. kvtár 158. cod. 405. 1.)

XXXIV.

1576. máj. eleje.

Pasquillus novus, nuper Cracoviae inventus, post coronationem Stephani Bathorii de Somlyo, Wajwodae Transylvani, in regem Poloniae a. dni 1576.

P a p a :

Beatus vir, qui non abiit in consilium impiorum.

C a e s a r :

Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania?

R e x H e n r i c u s :

Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.

Polonia:

Ecce duo gladii hic.

Turcia ad Poloniam:

Gens tua et populus tuus tradiderunt te mihi.

Bathory:

Pusillum: et non videbitis me. Nolite flere super me, sed super vos et super filios vestros.

Regina:

Hic populus labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.

Germania cum imperatore:

Ne timeas, tecum erimus usque ad consumationem seculi.

Rex Hispaniarum:

Etiamsi oporteat me tecum mori, non te negabo.

Subditi imperatoris:

Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabunt.

Lithvania:

Ecce, quam bonum et quam jucundum,
habitare fratres in unum.

Prussia:

Os de ossibus et caro de carne mea.

Livonia:

Adveniat regnum tuum.

Cracovia:

Benedictus, qui venit in nomine domini.

Bathoriani:

Venite, exultemus domino. Jubilemus ei.

Caesariani:

Adhuc modicum et non erit peccator.

Oratores Transylvaniae ad Polonos:

Viderint oculi nostri salutare tuum et gloriam plebis tuae.

Palatinus Cracoviensis:

Beati mundo corde. Ego non.

Episcopus Cuiaviensis:
Inter natos mulierum non surrexit maior.

Episcopus Cracoviensis:
Velle adjacet perficere, aut non.

Marsalcus Zborowski:
Beatus venter, qui te portavit.

Palatinus Belzensis:
Beati pauperes spiritu.

Castellanus Byeczensis:
Beati pacifici.

Castellanus Sandomiriensis:
Caro et sanguis non revelabit tibi.

Capitaneus Belzensis:
Estote simplices, sicut columbae.

Cikowski:
Verus est Izraelita.

Rosenberg cum collegis suis:
Omne regnum, in se divisum, desolabitur.

Castellanus Zarnoviensis:
Vox clamantis.

Stanislaus a Gorka:
Nescitis, quid petatis.

Castellanus Kamienecensis:
Quicquid ad me veniet, non ejiciam foras.

Castellanus Racensis:
Beati, qui esuriunt et siciunt.

Krupka Przeslawski:
Qui potest capere, capiat sermones hos.

Palatinus Sandomiriensis:
Peccavi in coelum et in terram vobiscum.

1576 mense Majo.

(Egykorú másolatban a bpesti egyetemi könyvtár kéziratai között)

Jegyzet: A kézirat tábláján eme feljegyzés: »Sum Leonarti Cromer civis et jurati notarii civitatis Cassoviensis scriptus anno 1560.«

XXXV.

1576. máj. 3.

A pápai nuntius a pápának.

«Lettera scritta in cifra al summo pontefice sopra il modo di concordia tra l'imperatore e Batori.»

Io non veggo, che si possa hora tentare alcun modo d'accordo eccetto uno, il quale per avventura si potria accettare dal imperatore et da la fattione contraria con dignità d'ambe le parti, et questo è, che il nome di S. Maestà et del principe Ernesto non essendo grato a molti Signori, che si trovano haver offeso l' uno et l' altro, nela prima et seconda elettione, non pare che resti hora altro mezzo che il principe Mattia, il quale per essere di tenera età et tenuto di costumi amabilissimo, et per consuequente grato a molti di questi Signori, si potria allevare in Polonia, et in breve tempo al tutto conformarsi al modo della natione. Et perciò che la serenissima Infante per via naturale non è per haver figlioli, essendo già, per quanto s' afferma, entrata nel anno cinquanta tre della sua età, dichiarerà volentieri sua herede la principessa di Suetia sua nipote, ala quale la regina di Suetia sua madre potrà ceder in nome di dote le pretensioni, ch' ella ha sopra l' heredità materna, fraterna, et della duchessa di Brunsvic sua sorella. La onde non dovria esser discaro all' imperatore, che la detta principessa di Suetia venendo ad esser herede di tutte le pretensioni de la casa Jagellona, sia maritata al principe Mattia, con condizione, che ne li comitii generali, li quali s' haveriano quanto più presto ad intimare a questo effetto, Mattia fosse dichiarato successore del regno, o rè dopo la morte del Batori, overo rè sotto il Batori, come fu fatto Sigismondo Agosto, sotto il rè Sigismondo suo padre. Con questo l' imperatore potria con dignità sua ceder le ragioni del regno, et liberar de la fede li Signori, che l' hanno eletto, con interporre l' autorità sua appresso il Moscovito, li Lithuani et li Pruteni, affinche quello non muova guerra, et questi si contentino di acconsentir a la detta concordia, col mezzo de la quale, l' imperatore guadagneria il regno per un de suoi figliuoli senza spesa et senza tante condizioni insupportabili, et liberaria se stesso, il regno et l' imperio de li pericoli d' una lunga et difficile guerra, de la quale ne potria succedere la ruina del regno, con danno irreparabile di tutta la christianità. Quanto a li Signori Pollacchi, se bene parrà loro difficile obligarsi al avvenire, non di meno dovriano acconsentire a tale concordia per liberare il regno si da una guerra civile, che loro sopiasta, et si da la

dismembratione de la Lithuania et de la Prussia, et massime che altre volte per evitar solo il pericolo di perder la Lithuania, si contentarono, vivente il rè Jagellone, dichiarar herede del regno Vladislav suo primogenito, nei primi anni de la sua fanciulezza. Et l' articoli del accordo si potranno formare di maniera, che non habbiano al avvenire d' apportar pregiudizio veruno a le loro liberta, et intanto si leveria l' occasione al Turco et al Moscovito di poter opprimer questa Republica.

Vero è che per obviar al' inconvenienti, che possono avvenire, si haveria a determinare, che venendo a morte l' Infante, il Batori non habbia a pigliare altra moglie, et cosi e converso, nè da la banda del Batori ci sarà molta difficoltà, perche oltre il rispetto del età già matura, egli, per quanto si dice s' è sempre mostrato alieno dal matrimonio. Et in caso, che la principessa di Suetia mancasse avanti la serenissima Infante, Mattia non dovesse torre altra moglie, eccetto di consentimento della prefata serenissima Infante; et in evento della morte di Mattia, la sodetta principessa di Suetia con dispensa della Sede Apostolica avesse a maritarsi col principe Massimiliano, o con alcun altro dei figliuoli minori del imperatore, con le medesime conditioni prerogative di Mattia, et cosi la Maestà Sua sarebbe sicura, che il regno resteria in casa sua. Quanto al Turco, si troveranno modi, che esso non haveria a male il detto accordo, et basteria forse metterli in consideratione, che con danno suo et con la ruina del Batori, l'imperatore unito col Moscovito era per poter in breve occupar il regno.

Io penso, subito che s'intenda la certa resolutione fatta in Cracovia sopra la coronatione, render l' arcivescovo capace del tutto, et poi di suo consentimento et consiglio promuovere il negotio con quelli che sarebbono piu al proposito, et quando si fosse buona speranza d' accordo da la banda di qua, si potria poi trattare con l' imperatore di satisfatione et contento de la maggior parte, et tutto sotto il nome et l' autorità di Nostro Signore. La qual cosa verria non solo a conservare ma accrescere la divotione et osservanza del imperatore, del Batori, et di tutta questa natione verso la Santa Sede. Piaccia al Signor Iddio disporre gli animi d' ambe le parti in modo, che o con questo mezzo, o con altro, ne segua una buona pace et concordia, con la conservatione et tranquillità del regno et de la santa religione. Et s' ha a sperare che l' imperatore dal canto suo condescenderà volontieri a tal accordo, si per la buona et quieta natura, per l' età grave, et per la ordinaria indisposizione di Sua Maestà, et si perche obligando il Batori alla sua divotione, si renderà la strada più agevole di poter ottener la

Transylvania, et sol mezzo di n. Signore haver uuo buona et santa lega deli principali potentati della christianità contra il nemico del nome christiano. A li 3 di Maggio, 1576.

(A hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. k. ex cod. Vaticano inter Vaticanos 6413.)

1576. máj. 4.

Báthory megkoronázása kihirdetése.

»Publicatio coronationis Stephani regis.«

(Kiadva : Volumina Legum II. k.)

1576. máj. 4.

Báthory megerősíti a lengyelek előjogait.

»Stephanus rex confirmat jura et privilegia Polonorum.«

(Kiadva : Volumina Legum II. k.)

XXXVI.

1576. máj. 4.

Báthory a poroszoknak.

»Literae S. R. Majestatis Stephani Batory ad nobilitatem terrarum Prussiae.«

Stephanus, etc.

Magnifici, generosi, nobiles fideles, nobis dilecti. Delectarunt nos magnopere studia Sinceritatum et Fidelitatum Vestrarum erga nos non obscura, de quibus quum ex plerisque aliis, tum vel maxime ex magnifico Joanne Costka de Sternberg, palatino Sandomiriensi, saepe audiebamus. Quamobrem Sinceritates et Fidelitates Vestras omnia a nobis sperare et expectare volumus, quae singularibus illarum erga rempublicam studiis et officiis a rege gratissimo deberi unquam videbuntur; neque enim dubitamus Sinceritates quoque et Fidelitates Vestras, pro suo vicissim erga nos et rempublicam studio et amore, a suo proposito rempublicam et Majestatem nostram complectendi omnibus debitis officiis contendere, neque esse discessuros. Sed de nostra erga Sinceritates et Fidelitates Vestras gratia et benevolentia copiosius ex m. d. palatino Sandomiriensi cognoscent, qui illas ex sententia nostra alloquetur, cui Sinceritates et Fidelitates Vestrae fidem adhibebitis.

Datum Cracoviae, 4 Maii, 1576.

(A hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. k.)

XXXVII.

1576. máj. 16.

Báthory Chodkiewicznek.

»Literae Stephani regis Poloniae ad Joannem Chodkiewicz capitaneum Samogitiae etc.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc.

Magnifice, sincere nobis dilecte. Scripsimus Sinceritati Vestrae et nonnulla alia significavimus per generosum castellanum. Nunc quoniam ex nostro et ordinum regni Poloniae consilio ablegandos statuimus in Lithuaniam oratores nostros, illis commisimus, ut Sinceritatis tuae in iis rebus, quae ad communem tranquillitatem conciliandam pertinere posse viderentur, quae etiam propositi nostri essent, consilio uterentur. Instructi sunt illi a nobis ita, ut in iis omnibus satisfacere possint Sinceritati tuae. Fides Sinceritatis tuae erga nos et amor, singularisque constantia erga rempublicam, etsi nobis alias perspectissima semper existit, tamen in his rebus, ad bonum et optatum finem deducendis ita nobis grata erit, ut magis nulla unquam esse nequaquam possit, neque debeat. Sed haec et alia ex oratoribus nostris Sinceritas tua plenius cognoscat. Cupimus Sinceritatem tuam bene valere.

Cracoviae, 16 die Maii, a. d. 1576, regni nostri anno primo.

Stephanus rex.

(Eredetiye a hg. Czartoryski ltr. nr. 2237. c. 4.)

XXXVIII.

1576. máj. 22.

Báthory, Henrik francia királynak.

»Literae regis Stephani Batory ad regem Galliarum.«

Serenissimo regi Galliae, Stephanus etc.

Quum ad nos proxime superioribus temporibus, maximis ordinum studiis, deferetur regnum hoc Poloniae, equidem quum multa alia in mentem nobis venirent, quo in hoc genere necesse est venire, et . . . tanti regni administrationem in se est susceptum, tum illud sane inprimis occurrebat, eas fuisse tum temporis rationes, et ita ex omni parte institutas, tum regni hujus, tum ipsius quoque Serenitatis Vestrae, ut gubernacula hujus imperii diutius a Serenitate Vestra teneri nequaquam posse viderentur. Quum igitur de successore Serenitatis Vestrae creando jam ageretur, illud profecto futurum, mente et cogitatione nostra, jam tum praevidebamus, nisi nos munus

delatum susciperemus, magnam plane rerum omnium perturbationem in hoc ipso Poloniae regno excitatam, etiam ad plerasque aliorum christianorum provincias fuisse venturam, ita sane, ut ne ipsius quidem Serenitatis Vestrae rationes apertissimis incommodis vacare posse viderentur. Quamobrem quo ad nos hujus regni gubernacula deferebantur, ea in Dei nomineprehendenda esse existimavimus, hoc etiam libentius, quod quum huc atque illuc in omnes partes oculos mentis nostrae circumferebamus, non facile alium quemquam inveniebamus, qui Serenitatis Vestrae nomini, laudi, gloriae, amicitiae, mutuaeque cum Serenitate Vestra benevolentiae, vel veteris illius jam tum in Transylvania, nostro dominatu, constitutae, tuendae ac retinendae, vel recentis etiam istius omnibus modis augendae ac confirmandae, studiosior nobis ipsis esse videretur. Quem quidem nostrum praeclarum erga Serenitatem Vestram animum quum non dubitemus Serenitati Vestrae hoc etiam tempore fore gratissimum, illud praeterea significandum ipsi esse duximus, nos qui minime ignoremus nomen regum Galliarum, tum universo orbi ipso christiano, tum vero huic potissimum regno Poloniae, cui nos hoc tempore Deus praesesse voluit, semper fuisse charissimum et jucundissimum, id quod vel in ipsa Serenitatis Vestrae persona maxime omnium apparuit, daturus esse omnem operam pro virili parte nostra. ut ejus vinculum amicitiae, vel a multis seculis inter nostros et Serenitatis Vestrae antecessores, optima fide cultae, ac firmatae, vel nuper adeo inter nos ipsos cum Serenitate Vestra in Transylvania, nostro dominatu, non minima ex parte inchoatae, etiam deinceps, quod a nos Deus vivere voluerit, omni mutuorum consiliorum communicatione, eorumque de communi utriusque nostrum sententia explicatione, et breviter omni studiorum ac officiorum fraternorum genere, quam maxime retentum ac conservatum esse videatur, pro bono et commodo totius christianitatis. Ceterum Serenitatem Vestram ignorare nolumus, nos quum huc venissemus ac de Serenitatis Vestrae supellectile hic relicta inaudissemus, comperisse illam omni ex parte integram prorsus esse, verum creditorum quoque numerum non deesse, inter quos est praecipue magnificus Joannes Costka de Sternberg, palatinus Sandomiriensis, et alii. Constituet igitur Serenitas Vestra, quid cum ea fieri vellet, secundum ea, quae ex hoc generoso. . . . plenius cognoscentur. Bene valere Serenitatem Vestram cupimus.

Datum Cracoviae, 22 Maii, 1576.

XXXIX.

1576. máj. 22.

A lennyel senatus a porosz rendeknek.

»Responsum ordinibus ducatus Prussiae a consiliariis regni Poloniae Cracoviae datum.«

Magnifici, spectabiles, generosi, nobiles, famati, domini, amici nostri charissimi. Salutem et benevolentiae nostrae commendationem.

Quum primum fines regni Poloniae Sacra Regia haec Majestas ingressa fuisset, fecerat, imitata morem serenissimorum antecessorum suorum, ut omnes status ac ordines regni de suo intra regnum ipsum adventu faceret per literas certiores, suam omnibus et singulis regiam benevolentiam deferens, et eos Cracoviam ad diem felicitis inaugurationis suae invitans; quo ipso eodem tempore ad illustrissimum ducem scribi jussorat literas benevolentiae et humanitatis plenas, quibus Illustritatem ejus ad coronationem suam, et jusjurandum ab Illustritate ejus de more praestandum invitabat.

Atque haec tum ad eum modum acta sunt: nunc his diebus allatae sunt huc literae signo Illustritatis ejus obsignatae, quae in ipsa inscriptione exteriori nomen Majestatis suae familiae, cum adscriptione duntaxat palatini Transylvaniae praeferebant, regis Poloniae mentionem nullam faciebant, intus autem nec eo verborum honore conceptae erant, qui majestati regis Poloniae, domini nostri clementissimi merito debetur, et certe ea propemodum continebant, quae ab eo, qui regis et regni Poloniae majestatem colere, senatusque ejusdem dignitatem tueri et denique electionis jus liberum agnoscere deberet, prorsus esse videntur aliena.

Quamobrem pro nostro erga Illustritatem ejus singulari studio et benevolentia, proque mutuo cum Dominationibus Vestris tanquam fratribus nostris amore et conjunctione, faciendum nobis esse existimavimus, ut eas literas supprimere potius, quam reddendas esse Majestati ejus Sacrae curaretur, ne forte error, sive casu, sive etiam de industria a quopiam commissus (nec enim quidquam illorum de Illustritate ipsius nobis possumus persuadere) aliquam in animo Majestatis ejus offensionem creare posse videretur.

Erit autem Vestrarum Dominationum hoc studium et officium nostrum amplecti, Illustritatemque ejus diligenter de eo admonere, ut Illustritas ipsius etiam atque etiam consideret, quid maxime rationibus suis conducat, quidve item regno ipsi ab Illustritate ejus debeatur. Facile enim intelligi potest,

tam Regiam ipsam Majestatem, quam regnum etiam ipsum jure suo defuturum non esse, nec vero ulla ratione passurum ullam a quoquam ipsius fieri imminutionem, contra autem omnia salva ac integra fore, tam ex parte regni ipsius, quam ex parte Illustritatis ejus, si utrinque ea praestabuntur, quae utrinque ipsius feudi Prussici rationes postulant. Optime valere Dominationes Vestras cupimus.

Datum Cracoviae, 22 Maii, 1576.

Consiliarii spirituales et seculares,
ac officiales regni Poloniae.

(Másolat hg. Czartoryski krakkai kv. Teka Nar. 91. k.)

XL.

1576. máj. 28.

Báthory Mehemed vezérbasának.

»Literae serenissimi regis Stephani Batory ad Machmet bassam Turcarum imperatoris consiliarium.«

Stephanus etc.

Illustris princeps ac domine sincere dilecte. Quod hactenus ad Illustritatem Vestram nihil scripsimus, factum est summis occupationibus nostris in iis initiis regni nostri. Nunc quidem res nostrae ita se habent. Quum Transylvaniam de ipsius Illustritatis Vestrae consilio reliquisset, magnis itineribus in Poloniam contendimus, ubi multorum erga nos studia experti, Cracoviam venimus, et diebus aliquot interpositis in regem coronati sumus, eodemque illo tempore regni administrationem coeptam non infeliciter per Dei gratiam continuamus. In quoduae res sunt, quae curam cogitationemque nostram quodammodo destinere videantur.

Una quod eorum hominum, qui ante etiam electionem nostram contrariae factioni se dederant, etsi plerique quotidie ad partes meas transeant, tamen supersint nonnulli, qui in incepto perseverant, quos nos quidem nobis omni ratione conciliare studemus, nec dubitamus, quin tandem benignitate nostra omnino conciliaturi sumus.

Alterum est, quod Maximilianus quoque imperator a proposito suo non dissensit, et tam intra regnum hoc nostrum, intra factionis suae homines, quam extra regnum etiam cum Germaniae et Moscoviae principibus quietem et tranquillitatem regni nostri perturbare conatur, in animoque habere dicitur, proximo demum mense Augusto, bello insperato nos adoriri, ut ita arma serenissimi et potentissimi imperatoris a defen-

sione regni hujus foederati alio interim transferre et avertere queat.

Quibus quidem ipsius conatibus, etsi omnibus viribus nostris obsistemus, tamen interea magnopere cuperemus, ut serenissimus ipse imperator ante omnia officii sui illum admoneat, deinde ut suos in omnem occasionem intentos esse jubeat, ne quid detrimenti ad regnum hoc Serenitati ejus foederatum provenire posse videatur. Sed nos de his et aliis ejusmodi rebus, per omnem occasionem faciemus Serenitatem ejus certiozem, inprimisque per oratorem nostrum, quem isthuc propediem missuri sumus. Bene valere Illustritatem Vestram cupimus, ejusque amori nos commendamus.

Datum Cracoviae, 28 Maii, 1576.

Ex commissione Sacrae Regiae Majestatis propria
(Más. hg. Ozartoryski krakkai kv. Teka Nar. 91.)

XLI.

1576. máj. 28.

Báthory István a szultánnak.

»Stephanus Dei gratia etc. Ser^{mo} dno Sultano etc.«

De omni statu et conditione rerum nostrarum, jam inde postquam in regnum hoc Poloniae ingressi sumus, libenter fecissemus Ser^{tem} Vestram certiozem, nisi quod hactenus ea erat ratio rerum ac temporum, ut vix quicquam certi ante hoc tempus ad Ser^{tem} V^{ram} posse perscribere videremur.

Reperimus per Dei gratiam propensa erga nos studia hominum plurimorum, reliquorum autem non parvorum etiam, quos advenientes nobis adjunximus, quibus omnibus freti corona regni hujus insigniti sumus, et statim ipsa regni gubernacula in Dei nomineprehendimus, nuncque adeo omnia ex officio nostro regio administramus. Et quoniam omnis nostra cura atque cogitatio ita in republica administranda consumitur, ut ad privatos etiam homines maximi fructus perveniant humanitatis, comitatis et liberalitatis nostrae, idcirco facile sane consequemur, ut magnae quotidie bonorum virorum accessiones fiant ad causam nostram; pauci modo quidam supersunt, non hostes illi quidem, aut rebelles nobis, sed ii tantummodo, qui uti semel fuerunt ante electionem nostram in contrariam partem adducti, ita in eadem perseverant, quos ipsos sensim ac paulatim ad partes nostras adducere, et nomini nostro conciliare studemus, ita ut spes sit brevi nos regnum ipsum per Dei gratiam omni ex parte pacatum esse habituros.

Illud etiam manifesto apparet. regnum hoc jam pridem

Ser^{ti} V^{rae} foederatum, ex recenti isto interventu personae nostrae magis ac magis fieri promptum ac paratum ad tuenda etiam atque etiam foedera cum ditionibus Ser^{iativ} V^{rae}. De quo et de aliis etiam rebus faciemus copiosius Ser^{tem} V^{ram} per majorem oratorem nostrum primo quoque tempore certiozem.

Interim Ser^{ti} V^{rae} significandum esse duximus, Maximilianum imperatorem nihil demittere de studio et contentione sua, ac regnum hoc diversis atque nobis contrariis factionibus involvendum, et sollicitando modis omnibus animos tum Germaniae, tum Moscoviae principum, hoc unice agere, ut omnium auxiliis ad mensem Augustum in unum collectis, nos invadat, eo consilio, ut temporis brevitatis auxilia ac arma Ser^{ti} V^{rae} excludat, ne ad defendendum hoc regnum Ser^{ti} V^{rae} foederatum praesto esse possunt. Etsi autem regno ipsi ac nobis non desint per Dei gratiam rationes, quibus nostram regni dignitatem adversus conatus ejusmodi tueri posse videamur, tamen quod ordines ipsi regni hujus nuper fecerant, ut eum benigne foederum et officio sui admonerent, ad pacemque communem secum tuendam et colendam per nuntios suos hortarentur, item rogamus, ut Ser^{tas} V^{ra} faciat, consiliaque sua ita obtemperet, ut sua in omnem occasionem intentos esse jubeat.

Nos autem etsi confidimus ipsum quum officii sui, et foederum, tum etiam Ser^{tas} V^{rae} rationem esse habiturum, tamen quicquid denique factum fuerit, de eo Ser^{tem} V^{ram} faciemus certiozem. Bene valere Ser^{tem} V^{ram} cupimus.

Datum Cracoviae, 28 Maii 1576.

Ex commissione Sacrae Regiae Majestatis propria.

(Más. hg. Czartoryski krakkai kv. Teka Naruszewicza 85. k. 87. sz.)

XLII.

1576. máj. 30.

Báthory protestálása a hadügyi törvények ellen.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus quorum interest, universis et singulis. Quum ordines regni Poloniae nos regem suum legitime creassent, et legatis ad nos in Transylvaniam missis, ad regnum suscipiendum invitarent, attulisse ad nos eosdem legatos certos articulos, seu leges in interregno post mortem divi Sigismundi Augusti, antecessoris mei perlatas, postulasseque a nobis, omnium ordinum nomine, ut eas approbaremus: quarum quidem legum alias approbavimus, et cum omnibus aliis regni juribus jurejurando sanximus; verum ex iis eam, quae est de ratione

belli, regni exitiosam, et ab nostra existimatione alienam judicavimus.

Itaque ejus moderationem et declarationem ab iisdem legatis postulavimus, quae nobis ab illis data est, de quo a nostro de hac lege belli gerendi iudicio et declaratione iterum hic Cracoviae cavendo conscientiae nostrae et existimationi, priusquam coronaremur, protestati sumus, et circa finem hujus coronationis nostrae conventus, propter justas rationes, denuo protestari voluimus.

Etsi vero senatus et nuntii terrestres nobis declarassent, licere nobis id in conventibus particularibus nobilitati proponere; tamen, quum nollent nuntii terrestres in constitutionibus hoc in conventu perlatis mentionem ejus rei facere, voluimus, ut aliud publicum ejus rei testimonium exstaret.

Itaque requisivimus senatores regni omnes, qui sub exitum conventi hujus coronationis aderant, ut subscriptionibus manuum suarum, et impressione sigillorum hoc testatum omnibus facerent.

Datum Cracoviae, in conventu generali coronationis nostrae, die 30 Maii, anno domini 1576.

Stephanus rex.

Franciscus Krasiński, episcopus Cracoviensis.

Albertus Sobieuski de Starozreby, episcopus Chelmensis.

Valentinus Dembiński, castellanus Cracoviensis.

Petrus a Zborow, palatinus et capitaneus generalis Cracoviensis.

Kasper Zebrzydowski, woiewoda Kaliski

Jan Tarlo, woiewoda Lubelski.

Petrus de Potulice, palatinus Plocensis.

Jan Zborowski, kasztelan Gnieźniński.

Andrzej Dembowski, kasztelan Sieradzki.

Stanisław Herburt, kasztelan Lwowski.

Jan Herburt, kasztelan Sanocki.

Petrus Dumin Wolski, regni Poloniae cancellarius.

Joannes Zamoyski, regni vicecancellarius.

Hieronim Bużeński, podstoli koronny.

(Más. hg. Czartoryski krakkai kvt. Teka Nar. 91.)

1576. jun. 3. Predborii.

Báthory »Stephanus rex« Karnkowskinak.

»Ad conventum regni Petricoviam ipsum vocat et de consiliis dissentientium doceri cupit.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1724. 1.)

XLIII.

1576. jun. 10.

Báthory a pápai követnek.

•Rex Poloniae Stephanus, ad Vincentium Laureum nuntium apostolicum.◀

Reverendissime in Christo pater. Nuntiatum nobis est a magnificis castellanis Woynicensi et Sanocensi¹⁾, Sinceritatem Vestram expectare literas nostras, ex quibus cognoscere possit, utrum e regno proficisci, an in eo subsistere, donec a Sede Apostolica responsum acceperit, debeat. Nobis quidem non modo pro nostra erga s. Sedem Apostolicam pietate, verum etiam erga ejus ministros studio gratissimum fuisset, si Sinceritas Vestra curasset, quod tam ejus Sanctitati jucundum, quam ordinibus hujus regni optatum foret. Etenim scimus ejus Sanctitatem pro sua erga omnes catholicos paterna ac pari caritate hoc solum quaesivisse, ne alius rex Poloniae, quam catholicus crearetur. Itaque nobis, qui in catholica religione nati et educati sumus, sanctissimeque eam colamus, ac pro ea libenter mortem oppeteremus, creatis, ipsius Sanctitati plene satisfactum fuisse; non dubitamus, quemadmodum etiam ipsius Sanctitas nostram erga se observantiam, vel potius pietatem re ipsa cognoscat.

Nunc vero quum in iis, quae a Sinceritate Vestra hoc tempore gesta dicuntur, Sinceritas Vestra non modo ipsius ecclesiae ac religionis causam egisse, verum praeter id ea, quae libertatem regni hujus offendere videntur, procurasse, ab ordinibus regni existimetur: postulamus a Sinceritate Vestra, ut hac in parte faciat, quod maxime ad tuendam s. Sedis Apostolicae hoc in regno dignitatem, quae nobis summae curae est, pertinet, ut nimirum extra regnum responsum ipsius Sanctitatis expectet in aliquo loco, in quo extra suspicionem statum morari possit; quod regni hujus status, etsi Sinceritatis Vestrae tanquam apostolici nuntii rationem magnam habeant, tamen de libertate quoque sua cogitare sese debere existiment, ipsiusque Sanctitati abunde satisfacere se sciant, quum nec ipsius, nec ecclesiae auctoritati, conservata sua suffragiorum in comitiis regalibus libertate, quicquam derogare cogitent. Nos vero ipsi non solum illi derogare nolimus, verum etiam omni spe efficere constituerimus, ut eam sartam tectam more majorum censeremus, et tueamur. Bene valere Sinceritatem Vestram cupimus.

Datum Bolimoviae, die 10 mensis Junii, anno domini 1576. regni vero nostri anno primo.

¹⁾ Tarnowski Kristóf és Herburth János.

XLIV.

1576. jun. 11.

A pápai követ felelete a király követeinek.

• Responsum nuntii apostolici ad superiores literas, ad magnificos Woynicensem et Sanocensem castellanos scriptum. •

Illustres, magnifici domini. Illud sanctissimi domini nostri pro suae Sanctitatis munere, et singulari erga hanc inclitam rempublicam studio, paternaque benevolentia propositum ac consilium semper fuit, ut religiosissimi atque amplissimi hujus regni dignitatem (ut occasio tulerit), tuendam et augendam modis omnibus curaret, praesertim quod ipsius reipublicae in catholicam religionem, et s. Apostolicam Sedem pietas et observantia, atque in rebus gerendis animi magnitudo ac praestantia, post hominum memoriam clara perpetuo existerit. Quo nomine postquam suae Sanctitati renuntiatum est de serenissimi ac christianissimi Henrici regis e regno discessu, nihil profecto antiquius, ac majori curae fuit, quam ut ejus christianissimae Majestatis in Poloniam reditus acceleraretur, ac si id non sinerent Galliae regni difficultates, et hujus reipublicae necessitas novam regis electionem postularet, regnum ad eum deferretur principem, qui religione, auctoritate ac potentia et fidem catholicam, a qua pendet regni salus, conservaret, et hanc rempublicam atque una orbem christianum a communi christiani nominis hoste tueri posset. Saluberrimum hujusmodi consilium ad optatos exitus perduci posse sua Sanctitas sperabat, si Maximilianus II. piissimus ac potentissimus imperator, vel aliquis ex serenissimis ejus Caesareae Majestatis filiis, quod paene idem esset, rex eligeretur, atque ob hanc fortasse causam caeteri competidores principes, in postremo electionis conventu, suis quisque rationibus ejus Caesareae Majestatis rationes anteferre voluerint, idque per suos oratores coram regni ordinibus p̄lam professi sunt. Ea igitur causa motus sanctissimus ac sapientissimus pontifex mihi in tempore mandaverat, ut hoc negotium pro mei muneris ratione promoverem.

Quum primum itaque citra ipsius regis christianissimi injuriam mihi per Sedis Apostolicae dignitatem licuit, id potissimum studui, ad id omnes nervos intendi, ut res huic ac toti christianae reipublicae salutaris conficeretur, et in eo quidem negotio gerendo ipsorum principum competitorum, ac praecipue serenissimi Transilvaniae principis dignitatis ex suae Sanctitatis mandato et jussu, quam debui rationem profecto habui. Ob geminam autem electionem turbatis rei-

publicae rebus, eam potissimum omnium ordinum consensu firmandam curavi, quam et ab initio procurandam susceperam, et huic ac toti christianae reipublicae magis ex usu fore existimavi. Ac ubi post ipsius serenissimi principis in regnum adventum, ac simul inaugurationem manifeste deprehendi, rem in funestum aliquod, quod Deus avertat, civile bellum cum regni ac totius christiani orbis detrimento casuram: eas inire rationes contendi, quibus ad utriusque tranquillitatem, eodem serenissimo principe in Polonia et Transilvania tuto regnante, sacrae Caesareae Majestatis dignitas sarta tecta conservetur. Idque reverendissimis dominis archiepiscopo primati, atque episcopo Plocensi (quorum animos ad id magnopere inclinare ob reipublicae incolumitatem prospiciebam), nonnullisque aliis, tum ecclesiasticis, tum proceribus atque equitibus, partim sermone, partim per literas significari, quamquam mihi omnem hujus consilii mei rationem nemini explicare antea visum fuit, quam ipsum serenissimum principem adire et alloqui liceret.

Nunc si eo nomine incliti regni ordines aliquam reipublicae perturbationis culpam in me conferre putant, ac propterea me e regno proficisci contendunt, idque per ipsius Majestatis literas mihi declarari curarunt, dabo, Deo juvante, operam, ut cunctis ad iter tuto, et ex s. Apostolicae Sedis dignitate aggrediendum rebus praeparatis, primo quoque tempore ejus Majestati morem geram, et eos, qui hujusmodi opinionem in animum ipsius Majestatis et clarissimorum regni ordinum immerito insinuerunt, ingenti cura tandem liberemus. Ego vero ob summum meum erga religiosissimam, nobilissimam ac fortissimam Polonorum nationem, apud quam legationis apostolicae munere sesqui biennio hactenus sum perfunctus, [studium, quod] nunquam intermisi, officia mea absens perpetuo, prout res tulerit, sum collaturus, nec ingentem ac praestantem suae Majestatis quum virtutem, rege ut audio, maxime dignam, tum erga s. dnum nrum et Apostolicam Sedem pietatem et observantiam, jam antea suae Sanctitati re ipsa cognitam ac perspectam, nunc ipsius Majestatis literis ad me datis omnino confirmatam, debitis studiis atque obsequiis prosequi unquam desinam.

Atque haec mihi visa sunt, quae ad suae Majestatis, et illustrium Dominationum Vestrarum literas responderim. Caeterum illustres et magnificae Dominationes Vestrae rem mihi gratissimam, ac mutuis officiis compensandam facient, si hasce meas literas suae Majestati ac regni ordinibus legendas curabunt. Cupio eas bene valere.

Datum Chroslini, die 11 Junii, anno domini 1576.

(Mindkettő a párisi csász. kvt. coll. Faur. 6063. I. k.)

XLV.

1576. jun. 22.

A porosz rendek Báthorynak.

»Literae ordinum terrarum Prussiae ad regem Stephanum ex comitiis Culmensibus.«

Serenissime ac potentissime rex, domine, domine clementissime. Fidem et obsequentissima nostra servitia atque subjectionem cum summa observantia in gratiam Majestatis Vestrae submissee deferimus.

Serenissime ac potentissime rex. Quae legatus et secretarius Majestatis Vestrae, generosus Nicolaus Kossobucki, ad nos retulit, summo venerationis studio accepimus. Et quidem primo mirari Majestatem Vestram intelligimus, quod ea inscia, conventum hunc nobis instituimus. Sed quum ex eventu in optimum finem eundem a nobis indictum esse constet, non dubitamus Majestatem Vestram nos satis excusatos habituram. Quum enim in Nova civitate non ita pridem quidam nostrum ad privatum colloquium convenissemus, eo potissimum consilia nostra direximus, ut omnes conjunctim, salvis privilegiis et juribus nostris, ad Majestatem Vestram libere accedere possemus: unde conventum praesentem necessario celebrandum duximus, ubi, etsi quibusdam ex civitatibus, absentibus quibusdam etiam ad id mandatum non habentibus, quid actum sit et ex domino Kossobucki et internuntiis nostris Majestas Vestra cognoscet.

Hos enim eo animo designavimus, et quamprimum ablegabimus, ut subjectionem et obedientiam, quam semper regibus Poloniae absque ulla sinistra suspitione praestitimus, Majestati Vestrae deferant, ea tamen conditione praemissa, ut omnia singula harum terrarum jura, privilegia, libertates et immunitates, uti majores nostri a Cruciferis et dominis olim regibus Poloniae acceperunt, atque jam in certos articulos conscripsimus, sublatis omnibus gravaminibus, prius nobis confirmentur: non diffidentes, hoc nostrum ad commune bonum spectans propositum Majestatem Vestram in optimam partem esse interpretaturam. Deo optimo maximo florentem et feliciter regnantem commendamus. Eidemque Majestati obsequentissima nostra servitia et studia submissee deferimus.

Datum in conventionione Culmensi, die 22 Junii, anno 1576.

Ejusdem regiae Majestatis Vestrae

humilimi subditi

Consilarii et Ordines terrarum Prussiae.

XLVI.

1576. jun. 22.

A svéd király Báthorynak.

-Rex Svecorum ad Majestatem Regiam. c

Joannes tertius Dei gratia Svecorum, Gothorum, etc. rex, serenissimo principi, domino Stephano eadem gratia regi Poloniae etc. domino fratri et affini nostro charissimo et honorando, salutem, sinceram fraternae benevolentiae significationem, omniumque rerum felicitum incrementum.

Serenissime princeps, domine frater et affinis charissime et honorande. Nihil gratius, nihil jucundius accidere nobis potuit Serenitatis Vestrae literis, per fidelem nostrum Laurentium. nobis redditis, tum quod iis in propinquiorem ac certiore deducti sumus cognitionem, Serenitatem Vestram, Dei providentia, proximis superioribus calendis Maii cum serenissima principe, domina Anna, regina Poloniae, sorore et affine nostra carissima, sacris firmatis connubiis, regem solemniter declaratam, regiaque corona inauguratam esse, tum quod literae eadem plenissimae erant officii cum praeclara significatione Serenitatis Vestrae erga nos voluntatis: quorum utrumque ut nobis maximae fuit voluptati, ita de altero Serenitatis Vestrae fortunae ac virtuti imprimis gratulamur. Deum opt. max. orantes, ut id felix faustumque esse faciat, quum Serenitati Vestrae, tum ipsius regno et universae reipublicae christianae.

Ad alterum vero nostra mutua fraternae benevolentiae studia et officia omnia prompta atque parata vicissim adjicimus, non dubitantes, quin Serenitas Vestra operam datura sit, ut ex regnorum nostrorum vicinitate, mutua quoque ac fraterna benevolentia fructum eum percepturi simus, qui et nobis, et regnis utriusque nostrum, ac universae christianae reipublicae futurus sit uberrimus et optatissimus.

Quod superest, serenissimam dominam Annam, Serenitatis Vestrae consortem, sororem et affinem nostram carissimam, alioqui Serenitati Vestrae ex conjugali vero amore longe commendatissimam, nos pro arctissima affinitatis nostrae necessitudine, ita Serenitati Vestrae commendamus, ut majore cura et studio, magisque ex animo commendare non possimus. Deus opt. max. Serenitatem Vestram una cum sorore et affine nostra carissima quam diutissime salvam, incolumem et florentem conservet.

Datum in arce nostrae Szwarchow, die 22 mensis Junii, anno Christi 1576.

XLVII.

1576. jun. 22.

A svéd királyné Báthorynak.

»Regina Svecorum ad Majestatem Regiam.«

Catharina Dei gratia Svecorum, Gothorum, etc. regina, serenissimo principi, domino Stephano eadem gratia regi Poloniae, etc. domino affini nostro carissimo, salutem et omnium rerum felicissimos successus.

Serenissime princeps, domine affinis carissime. Ex literis serenissimae principis, dominae Annae, reginae Poloniae, sororis nostrae carissimae, et Serenitatis Vestrae consortis, cognovimus, Serenitatem Vestram, Deo providente, regem Poloniae declaratam, et cum eadem carissima consorte sua regio decoratam diademate: id quod singulari sane laetitiae nobis fuit, ac Serenitati Vestrae pro mutua affinitatis et benevolentiae inter Serenitatem Vestram et nos contracta conjunctione, ex animo de hac dignitate regia gratulamur, quae ut et ad Serenitatis Vestrae, et sororis nostrae carissimae salutem, et totius regni Poloniae tranquillitatem, pacemque firmam et incolumitatem dirigatur, Deum opt. max. veris precibus oramus. Is clementer faxit, ut ex hac Serenitatis Vestrae regia inauguratione, non tantum ad nostra, et Serenitatis Vestrae regna, verum ad universam rempublicam christianam, maximae utilitates perveniant.

Quod reliquum est, ut Serenitas Vestra carissimam sororem nostram, alioqui ex vero conjugali amore sat commendatam, etiam respectu nostrae petitionis, quam non ulla dubitatio, sed sanguinis necessitudo, et sincerus in carissimam sororem amor expressit, quam commendatissimam habeat, etiam atque etiam Serenitatem Vestram rogamus. Deus opt. max. Serenitatem Vestram sororemque nostram carissimam in tranquillo regni statu florentes conservet.

Datum in arce nostra Szwarchow, die 22 mensis Junii, anno Christi 1576.

(Mindkettő a párisi csász. kvt. coll. Faur. 6063. III. k.)

XLVIII.

1576 jun. 29.

Báthory a litvánoknak.

»Responsum Stephani regis ad postulata Lithuanorum.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc.

Significamus praesentibus literis nostris, quorum interest,

universis et singulis, harum notitiam habituris. Quum ab ordinibus magni ducatus Lithuaniae habitus esset conventus in oppido Mscibow, in eoque conventu ordines m. d. Lithuaniae, pro suo singulari erga nos studio, et ea, quam de nobis conceperunt, opinione, tum etiam pro sua singulari erga rempublicam benevolentia, sententiarum varietatem, quae in comitiis electionis exorta erat, sustulissent, miserunt ad nos nuntios suos Varsaviam, tum ejus rei declarandae, tum postulatorum ejus nationis deferendorum causa.

Ex quibus quidem postulatis haec fuerunt, quae non ad nos solum, sed ad omnes etiam status pertinerent, nec non nisi in comitiis generalibus decidi et determinari possent: ne Majestas Regia in auxiliis m. d. Lith. praestandis, exercitui aliquem Polonum vel extraneum praeficiat, sed milites, quicumque in Lithuaniam submittantur, sub praefecti generalis Lithuani imperio sint: ordinationes bellicae ad injuriam incolarum m. d. Lithuaniae non statuuntur, miles praesidiarius arcium finitimarum possessionatus in m. d. Lithuaniae omittatur, qui juramentum faciat et regno et m. d. Lith. conventus in Polonia et in Lithuania alternatim fiant, ubi in Lithuaniae celebrabitur, primum Lithuanica judicia juxta statuta Lithuanica, et quando in Polonia Polonica, juxta statuta Poloniae expediantur. Celebrandis conventibus loca assignentur, una vice Petricoviae, altera Vilnae sive Varsaviae et Grodnae, aut Lublinae et Brestae. Diminutio jurium Lithuanicarum aequali potentia compensetur, ut certam habeant defensionem Lithuani, ne illis opus sit, ingruente necessitate, ad Polonos confugere. Titulus solitus illis scribatur, videlicet senatui et ordinibus m. d. Lith. Castellani in districtibus juridicis constituantur in locum marschalcorum, exemplo minorum castellanorum in Polonia. Moneta, quae in Polonia cudetur, in Lithuania quoque cudatur, antiqua in eodem pondere et aestimatione permaneat in Polonia et Lithuania. Telonea aquatica et terrestria, quae antea ad thesaurum regni non pertinebant, et nec erant unquam, non excogitentur nec derogetur in eo thesauro et nationi Lithuanae. Locus et potestas dicendae sententiae in senatu duci Slucensi assignetur, juxta veterem consuetudinem, et Sigismundi Augusti regis declarationem. Duces seu kniazie secundum antiquam consuetudinem loca sua antiquitus consueta habeant. Media pars tormentorum Tykocinum devecta, magno ducatu Lithuaniae restituatur.

Quae quidem postulata praefatos nuntios ad nos feliciter detulisse et eorum confirmationem flagitasse testamur. Sed quum, ut praescriptum est eorum contenta non ad nos tantum,

sed ad omnes ordines pertinerent, nihil de iis statuendum putavimus, sed salvo privilegio Unionis ac jure publico, illis de consensu et consilio senatorum regni, qui nobis aderant, permisimus, ut ea in conventu generali indicendo et celebrando proponerent, de quibus etiam et nos ad ordines Poloniae, salvo itidem praefato privilegio Unionis, ac jure publico manente, referemus, et eas rationes ex communi consensu utriusque gentis, ac pro debito nostro quaeremus, quibus negotia haec ex utilitate communis reipublicae definiantur. In quorum omnium fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum.

Datum Varsaviae, 29 die mensis Junii, anno domini 1576, regni nostri anno primo.

Stephanus rex.

(Más. hg. Czartoryski krakkai kv. Teka Nar. 91. k.)

XLIX.

1576. jun. 29.

Báthory megerősíti a litvánok előjogait.

•Confirmatio per juramentum Stephani regis Poloniae omnium jurium et privilegiorum magni ducatus Lithvaniae.◀

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, etc. princeps Transylvaniae.

Significamus praesentibus literis nostris, quorum interest, universis et singulis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris. Quum divina voluntate ad gubernacula communis reipublicae regni Poloniae et magni ducatus Lithvaniae vocati, Cracoviae more institutoque christianorum regnum ac istius reipublicae coronaremur, factum est, ut illi coronationi nostrae non adessent senatores, officiales et nuntii nobilitatis magni ducatus Lithvaniae, propterea, quod quaedam variatio sententiarum sub comitia regalia ac legationem ad invitandum ad regnum suscipiendum mittendam, orta, nondum ad concordiam deducta fuisset.

Deinceps vero celebratus est ab omnibus ordinibus magni ducatus Lithvaniae conventus in oppido Mscibow, ad quem conventum missi fuerunt a nobis magn. Joannes Sierkowski in Boguslawice, palatinus Leuciciensis, et generosi Stanislaus Karśnicki, subjudex Siradiensis, et Arnolphus Chlebowicz, vexillifer Drohiciensis, hortandi illorum ad concordiam causa. In quo pro suo erga nos singulari studio, et ea quam de nobis conceperant, opinione, ac item pro sua singulari erga rempublicam benevolentia, eo devenerunt, ut sub-

lata prorsus illa pristina sententiarum varietate, de nullius alterius regis, ac ejusdem magni ducis majestate, quam nostra agnoscenda et colenda sancirent, ejusque rei declarandae ac postulatorum, quae ad suffragiorum ejus gentis jus et libertates, ac immunitates ceteras tuendas pertinerent, deferendorum causa nuntios suos ad nos Varsaviam mitterent, videlicet: ill. et magn. comitem, barones et generosos nobiles, Joannem Chodkiewicz, comitem in Szklów et Mysz, castellanum Vilnensem, capitaneum generalem Samogitiae, marschalcum supremum m. d. Lithvaniae, administratorem et praefectum exercituum Livoniae, capitaneum Caunensem, tenutarium Telsoviensem, — Eustachium Wollowicz, castellanum Trocensem, vicecancellarium m. d. Lith. Brestensem, Kobrynensem, Rzeczyzensensemque capitaneum, Gabrielem Hornostay, palatinum capitaneumque Minscensem, tenutarium Camieniecensem, Joannem Chlebowicz, castellanum Minscensem. tenutarium Onixtensem, Christophorum Radziwill, pocillatorem M. D. Lith., qui tamen propter adversam valetudinem advenire huc ad nos non poterat, Joannem Kiszka, incisorem m. d. Lith., Nicolaum Olechnovicz Dorohostayski, dapiferum m. d. Lith. capitaneum Volkoviscensem, tenutarium Violenensem, Szereszoviensem, praefectum Gondinensem, Laurentium Woyna, thesaurarium curiae notariumque m. d. Lith. capitaneum Pincensem, tenutarium Olitensem, Kwasoviensemque, Alexandrum Chodkiewicz, Grodnensem, Mohiloviensemque capitaneum, Heynensemque tenutarium. Ex Ordine vero equestri et nuntiorum terrestrium, ex omnibus palatinatibus et districtibus m. d. Lith., videlicet ex palatinatu Vilnensi ducem Joannem Swirski marschalcum, tenutarium Moischagoliensem, Joannem Paluski, marschalcum et tenutarium Nemonoiscensem, ducem Jacobum Swirski, ex palatinatu Trocensi, ducem Lucam Swirski, marschalcum, praefectum Bierzanensem, Albertum Dziewiałowski, succamerarium Caunensem, secretarium nostrum, Joannem Klukowski, burgrabiium Grodnensem, et Valentinum Kamienski; — ex terra Samogitiae, Albertum Bielewicz, praefectum Sandomiensem, et Georgiium Woyna; — ex palatinatu Polocensi, Joannem Lopot, capitaneum Drisenensem, et Romanum Newelski; — ex palatinatu Novogrodensi, Hieronymum Puxta, vexilliferum Volkoviensem, Michaellem Sokolowski, judicem terrestrem Slonimensem, Leonardum Uzłowski, subjudicem Volkoviensem, Bohusz Owsiany, Andream Hołub, et Basilium Zienkiewicz; — ex palatinatu Vitebscensi, Nicolaum Sapięha; — ex palatinatu Brestensi, Basilium Fieduszko vexilliferum Pincensem, Gregorium Woyna et Maximilianum Czapla; — ex palatinatu Minscensi, Stanislaum Solłohub, succamerarium Minscensem, Martinum Wołodkiewicz, judicem terrestrem Minscensem et Basilium Czapiński.

Per quos quidem nuntios requisiti sumus, ut praesentibus hisce nuntiis hic Varsaviae juramentum, quod regno Poloniae et magno ducatu Lithvaniae Cracoviae praestitimus,

iteraremus, promittentes suo ac ordinum m. d. Lith. nominibus post id praestitum illos itidem nobis juraturos, et subjectionem constantem, tanquam fideles subditos, praestituros.

Hoc primum ante omnia testati et professi, quod non poscerent, ut vel electionem et coronationem nostram in dubium vocarent, vel ut hanc consuetudinem iterandi m. d. Lith. ordinibus juramenti a regibus, iisdem magnis ducibus Lithuaniae, ab utraque natione, scilicet Polona et Lithuana communiter, prout de jure est electis inducerent, vel Unionis privilegium laedi vellent, cujus vinculum sacrosanctum et indissolubile perpetuis temporibus esse deberet; sed prospicientes, ut libertas et jus suffragiorum illis cum regni Poloniae senatoribus, officialibus ac nobilitate, communi jure integra salvaque maneant, et nunquam minuantur, de qua libertate in ipso privilegio Unionis cautum est: quod videlicet non separatim a solis Polonis, vel item Lithuanis rex Poloniae et idem magnus dux Lithuaniae creari debeat, sed simul communibus, ut in privilegio Unionis scriptum est, vocibus et suffragiis. Proinde nullum in regno Poloniae et m. d. Lith. imperare posse, vel etiam potuisse, ex praescripto Unionis privilegio, nisi requisito legitime ac de jure accedente utriusque nationis proprio consensu. Quemadmodum etiam in reliquis regni conventibus nihil statui posse, quo utraque natio teneatur et obligetur, non advocata aut non consentiente utraque natione, juxta continentiam Unionis literarum. Praeterea vero se poscere id testabantur, considerantes, quod quum titulus et officia m. d. Lithuaniae integra debeant manere, idcircoque in electione et coronatione electus promulgari et publicari debeat, Poloniae rex et idem magnus Lithuaniae dux, et circa coronationem rex de more juret in leges et libertates: nemo non modo officialium, verum et senatorum et nuntiorum terrestrium m. d. Lith. circa juramentum, vel etiam publicationem et promulgationem tituli et regiminis nostri praesens fuerit.

Quibus quidem omnibus diligenter perpensis et examinatis, ac quum satis constaret nihil nos hac in parte contra dignitatem nostram, vel divinum praeceptum de jurisjurandi sanctitate non vulganda facturos, quod faceremus propter concordiam et salutem populorum nobis subjectorum conservandam, quo summa muneris regii spectat, tum etiam propter rationes suprascriptas nuntiorum Lithuaniae, eodem modo conditionibus ac cautionibus, quae supra continentur, reservatis, juramentum ordinibus m. d. Lith., Varsaviae praesentibus, m. d. Lith. legatis suprascriptis, praeter senatores officiales ac nobiles regni plurimos, de consensu senatorum regni

Poloniae, qui nobis aderant, verbis iisdem conceptis, quibus Cracoviae, iteravimus: quod quidem tale est.

Ego Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae etc. spondeo et sancte juro etc.

(Az eskü, mint fennebb a 376. l.)

Quo quidem juramento his, quae suprascripta sunt, verbis a nobis praestito, praedicti m. d. Lith. nuntii, nobis itidem suo ac totius m. d. Lith. statuumque ejusdem m. d. vigore mandatorum, juramentum fidelitatis et obedientiae tanquam regi, eidemque magno duci Lithvaniae, ac domino suo praestiterunt. In quorum omnium fidem et testimonium praesentes literas nostras dari et obsigillari mandavimus, ac eas manu nostra propria subscripsimus.

Datum Varsaviae, 29 mensis Junii, anno domini 1576. regni nostri anno primo.

Praesentibus, praeter nuntios m. d. Lith., quorum nomina superius sunt expressa et inscripta, rev^{mo} et rev^{dia} in Christo patribus, d. Jacobo Uchanski, archiepiscopo Gnesnensi, legato nato, et regni nostri primate, Stanislae Karnkowski, Vladislaviensi et Pomeraniae, Petro Myszkowski, Plocensi, episcopis; ac magni. gen. et ven. Petro a Zborow Cracoviensi et generali, Joanne Kostka de Sternberg, Sandomiriensi ac Mariaeburgensi, Pucensi, Dirschoviensique, Joanne Sierakowski Lenciciensis, Stanislae Kryski de Dobrzym, Masoviae et Plocensi Dobrzinensique, Nicolae Kiszka a Ciechanowiec, Podlachiae ac Drohiciensi Bielscensique, Anselmo Gostomski de Lezenice, Ravensi, palatinis et capitaneis; — Joanne comite in Tenczyn, Voynicensi, succamerario curiae nostrae, ac Lublinensi Parcoviensique, Joanne de Zborow, Gneznensi ac Odolanoviensi, Sigismundo Czyżowski Belzensi, Georgio Zielinski Plocensi, Zakrocimiensi et Mlavensi, Mathia Sawicki Podlachiensi, Jakobo Rokossowski Sremensi, curiae nostrae thesaurario, Christophoro Lanckoroński, Malogostensi, Joanne Herburt de Fulstin Sanocensi et Praemisiensi, castellanis et capitaneis; — Paulo Działyński Dobrinensi, Simone Szubski Inowlodensi, Sandiwogio Drohiciński Lubaczoviensi, Raphaelae Sladkowski Conaviensi terrae Lenciciensis, castellanis; — Andrea Opaliński, supremo marschalco, Rohatinensi et Kcinensi capitaneo, Petro Dunin Wolski, cancellario, custode Lenciciensis, Gnesnensi, Posnaniensi canonico, Joanne Zamoyki, vicecancellario regni nostri, Belzensi, Knyszynensi et Zamechensi, Andrea de Zborow, curiae nostrae marschalco, et Radomiensi, capitaneis; — Hieronymo Rożrazewski Plocensi, Vratislaviensi praeposito, secretario majori, Stanislae Orzechowski, curiae nostrae referendario, cantore Gnesnensi, Joanne Ostrorog, regni nostri pincerna, Joanne Borukowski Lenciciensis, Joanne Zaborowski Sandomiriensi, praepositis Laurentio Goslicki, decano Kielcensi, canonicis Cracoviensibus et se-

cretariis nostris, Gasparo Maciowski stabuli nostri praefecto, Stanislao Radzimiński Livensi et Camenecensi, Stanislao Karsnicki Lato-
vicensi capitaneis, et aliis quamplurimis dignitariis et officialibus no-
stris sincere et fideliter dilectis.

Datum per manus magnifici Joannis Zamoyski, regni
Poloniae vicecancellarii, Belzensis, Knyszynensis etc. capitanei.

Stephanus rex.

(Hg. Czartoryski ltr. 309 sz. 19. és Teka Nar. 91. k.)

1576. jul. 5. Varsó.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

»Studia sua et observantiam sedis apostolicae, religionisque catho-
licae tuendae constantiam, imo regnum etiam suum favori et protec-
tioni pontificis commendat.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1754. 1. és Theiner : Annal. Eccl. II. k.
206. 1.)

1576. jul. 25. Albae Juliae.

Báthory Kristóf Karnkowski kujawi püspöknek.

»Eius et reipublicae Polonae studium in se plurimi faciens, assi-
duo literarum commercio frui optat.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1732. 1.)

L.

1576. aug. 6.

Báthory a poroszoknak.

»Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc. ad status et ordines Prussiae.«

Reverendissimis in Christo patribus, magnificis, genero-
sis, nobilibus, spectabilibus et famatis terrarum nostrarum
Prussiae ordinibus, sincere et fidelibus dilectis, gratiam no-
stram regiam.

Reverendissimi etc. Probatur nobis maguopere studium
Sinceritatum et Fidelitatum Vestrarum tum erga nos, tum
erga rempublicam, quam nunc cum maxima omni ope, atque
praesidio communi omnium nostrum juvandam et muniendam
esse judicamus. Quamobrem etsi nonnihil dolemus inflammatis
istis Sinceritatum et Fidelitatum Vestrarum erga nos, ergaque
republicam studiis exiguam quandam moram adferri pauco-
rum nonnullarum studiis non aequae ardentibus; tamen quoniam
bona spe sumus, omnes ex aequo rempublicam esse tandem
complexuros, ad eamque omnia sua studia nobis esse delatu-

ros: idcirco et Sinceritates quidem ac Fidelitates Vestras bono animo jubemus esse, et reliquos omnes omnia de nobis sibi benigna polliceri volumus. Quod ut omnibus certum ac persuasum esse possit, nolumus ignorare Sinceritates et Fidelitates quoque Vestras, constituisse nos istuc ad illas proficisci, atque eam quoque reipublicae regni nostri partem oculis nostris lustrare, et, quam maxime poterimus, clementia nostra curare.

Interim autem quoniam Sinceritates et Fidelitates Vestras conventu terrarum illarum opus habere intelleximus, equidem ut Sinceritatibus et Fidelitatibus Vestris jam nunc promptum et paratum animum nostrum ostendamus, non gravate concedimus, ut conventum terrarum illarum Marienburgi ad diem primam mensis Septembris, ex auctoritate nostra publicare atque agere possint, ad constituendas rationes terrarum illarum perturbatas, et ad omnium animos majestati nostrae conciliandos. Ad quem nos etiam conventum ipsum duos ex senatoribus regni nostri missuri sumus, tanto libentius, quanto magis nobis et nostram dignitatem, et terrarum illarum, atque adeo totius regni nostri salutem atque concordiam curae esse prae nobis ferimus. Hi igitur quum istuc nomine nostro venerint, omnes conatus Sinceritatum et Fidelitatum Vestrarum pro republica et nostra dignitate susceptos, ex mandato et commissione nostra adjuvabunt.

Datum Varsaviae, die 6 mensis Augusti, anno domini 1576, regni vero nostri anno primo.

(Más. hg. Czartoryski krakkai kv. Teka Nar. 91. k.)

LI.

1576. aug. 6.

XIII. Gergely pápa Báthorynak.

Gregorius Papa XIII.

Charissimo in Christo filio nostro, Stephano regi Poloniae.

Illustris charissime in Christo fili noster! Salutem et apostolicam benedictionem!

Quanta sit Mai^{tas} tuae pietas, inque catholica religione tuenda, Apostolicaeque Sedis et Christi vicarii dignitate, atque autoritate, ut par est, agnoscenda et colenda constantia, cum multorum sermonibus et fama ipsa, tum ex celebri illa professione, quam apud nos fecit tuis verbis orator tuus a multis ante quam ad regiam istam dignitatem pervenires, apertissime cognovimus, opinionemque illam, quam tum coepimus, aman-

tissime semper de te cogitatione retinimus. Postquam autem in amplissimo regiae dignitatis gradu allocatus es, persuasum nobis fuit, te Deo atque huic sanctae sedi pietate eo devinctiorem futurum esse, quo es munere ipso atque officio propinquior. Omnis enim regis vera ac solida laus et in hac vita foelicitas in eo sita est, si velit omnem suam auctoritatem, potestatem, consilia denique omnia Deo, per quem reges regnant, inservire, in sanctissimo enim cultu ejus tuendo laetissimeque propagando. In quo speravimus tuam operam nemini unquam catholicorum Poloniae regum fidei et virtuti cessuram.

Hoc igitur nostrum constans de tua pietate iudicium tuis nunc litteris confirmari, quod nostrae, bonorumque omnium expectationi amplissimae responderunt, summopere laetati sumus, divinaeque bonitati gratias, quantas maximas possumus, agimus, teque ut filium charissimum amplectimur. — Quod vero oratorem ad eam, quam solent omnes reges catholici, obedientiam praestandam nondum miseris, temporum difficultati id accidisse et nos hucusque interpretati sumus. Cum venerit, libentissime eum videbimus, honorificeque, ut decet, accipiemus. De nostra autem erga te voluntate, falsis sermonibus te non esse permotum, laudamus, sicut et nobis nihil, quod esset ab optimo et catholico rege alienum, de te persuadere passi sumus. Consilium enim et rationes nostras ita semper Deo autore dirigere solemus, ut nemini prorsus praejudicium aliquod ne minima quidem in re inferamus. Regnum vero istud, Mai^{tem} tuam, resque tuas, omnes ita commendatas habebimus, ac tanta charitate amplectimur, ut facile intelligere possis incolumitatem vestram, cum christiani orbis securitate conjunctam esse a nobis vere existimari. De tua vicissim Mai^{te} sic nobis pollicemur, daturam omnem operam, ut nullum pii ac vere catholici regis officium ab ea desiderari possit.

Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die 6. Augusti anno dni 1576. pontificatus nostri anno quinto.

(Egykorú másolat a leMBERGI Ossolinski könyvtár 168. cod. 409. lap.)

LII.

1576. aug. 8.

Báthory országgyűlést hirdet Tornba.

•Literae ad majores consiliarios regni a Regia Majestate datae, quibus indicit comitia regni generalia Torunensia, tum et particularia quoque.◀

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae. etc.

Quo in statu sit respublica haec regni nostri ipsam Sinceritatem Vestram per se satis superque intelligere arbitramur: nam quod ad domesticas quidem rationes attinet, etsi pleraque reipublicae incommoda maxima ex parte sublata esse videantur, vel ex hoc ipso, quod magna hominum atque adeo etiam provinciarum pars, quae proximae electionis tempore diversam quandam rationem secuta erat, in fidem nostram concesserit; supersunt tamen non minus multa in regno ipso, quae curam, diligentiamque nostram maxime non solum postulent, sed etiam flagitent.

Interim duorum superiorum interregnorum, et continuatorum, et admodum diuturnorum tempore. convulsis ipsis, quasi reipublicae fundamentis, primum unius regis morte, qui per longissimam majorum suorum seriem regnum hoc possederat, deinde autem alterius regis, in quo spes reipublicae constituendae collocari denuo videbantur, discessu ex regno repentino, mirum profecto esse non potest, si sub hoc initium regni nostri permulta exsint, quae instaurari, atque adeo in meliorem conditionem adduci desiderent, sive quis spectet vinculum ipsum reipublicae, civium inter ipsos concordiam debilitatam, quodammodo partim contentionibus electionum ipsarum, partim controversiis ipsis quum privatorum, tum ordinum etiam inter se, et terrarum nonnullarum, sive etiam spectet nervum ipsum rerum gerendarum, vectigalia regni publica, quae ita sunt superiorum temporum negligentia, attenuata, ut et mensae regiae reditus magnopere accisos, et aerarium ipsum publicum vehementer exhaustum relinquerint.

Atque haec quidem domesticis in rebus; jam vero exter-
narum quoque ipsarum rerum ea est profecto ratio: qui sit de nobis omnium fere vicinorum nostrorum sensus, quae erga nos voluntas, plane ignoremus, et quod gravius est, multorum jam nunc cernamus non obscura alienati a republica nostra animi indicia, et quod omnium gravissimum est onus, ejusmodi casus, neque viribus profecto nostris firmandis, neque foederibus cum exteris principibus jungendis, satis adhuc reipublicae ipsi perspectum esse videamus. Quae omnia nisi quam primum consilio providentur, magnum aliquod reipublicae periculum, quod procul abesse optamus, adferre posse videntur.

Itaque pro singulari nostro studio ad omnia, et suscipienda, et subeunda pro hac republica, cui pro summis ipsius, et maxime recentibus erga nos meritis, vitam etiam ipsam debere nos profiteamur, quum ita nobiscum statueremus, communibus his malis omnibus communi potissimum omnium ordinum consilio esse occurrendum, de sententia consiliariorum regni nostri, conventum regni generalem, quod felix, faustum-

que sit, Thorunii ad diem divo Francisco sacrum [4. Oct.] indiximus. In quo quidem conventu, divino freti auxilio, et Sinceritatum Vestrarum opera atque consilio adjuti, ante omnia praesentium, tam domesticorum, quam externorum omnium incommodorum remedia investigabimus, tum autem, si quae sunt praeterea superioribus temporibus laudabiliter caepta pro republica, ea, quantum poterimus, persequemur, et denique omnibus iis agendis et pertexendis ceterarum quoque rerum fundamenta ejusmodi jaciemus, quibus salus, amplitudo, splendor etiam omnis regni et reipublicae hujus nostrae in posterum rectissime inniti posse videatur.

Hortamur itaque Sinceritatem Vestram, ut ad eum conventum veniat, et quum reipublicae ipsi officium suum, tum nobis quoque studium et operam suam praestet. Imprimis autem det operam Sinceritas Vestra, ut ad conventus ipsos particulares territoriorum profecta, ibique legatione nostra exaudita, omnem nobilitatem ad complectendam rempublicam cohortetur, seminaque ejusmodi futuro conventui regni generali jaciat, ex quibus seminibus fruges jam pridem in republica exoptatae certo sperari posse videantur.

Quae omnia quoniam in nuntiis terrarum ad conventum regni deligendis maxima ex parte videntur esse constituta, perficiat Sinceritas Vestra auctoritate sua, ut viri inprimis graves ex nobilitate ad id munus eligantur, quorum virtus, industria, studium in rempublicam cognitum sit et perspectum, quique in hac functione publica privatum quiquam neque habeant, neque agant, sed omnem suam cogitationem in rempublicam consumant, de qua nobiscum consulendi plenam etiam et non limitatam ad nos secum afferat potestatem. Ac quod ad eos quidem conventus particulares attinet, conventui minori in . . . diem, majori vero seu generali in . . . diem assignavimus. Factura Sinceritas Vestra pro officio suo et gratia nostra.

Datum Varsaviae, die 8 mensis Augusti, anno 1576.

(Más. hg. Czartoryski kvt. Teka Nar. 91. k.)

LIII.

1576. aug. 18.

A porozok Báthorynak.

»Literae a conventu Prussiae Mevensi ad Regem scriptae.«

Serenissime ac potentissime rex, etc. posteaquam hoc loco frequentes convenissemus, factum singulari Dei beneficio est, ut unanimi omnium nostrorum consensione, in ea iverimus

sententiam, qua Regiae Majestati Vestrae, ut ab equestri ordine, ita et civitatibus, nullis exceptis, fides et obedientia et fidelissima subjectionis officia deferrentur. Ac quum nostro nos munere functi simus, a Regia Majestate Vestra humillime petimus, ut (quod eam sponte ac pro sua ingenerata clementia ac rei aequitate facturam certe confidimus) pro more majorum ac jure nostro, nobis privilegia atque jura nostra, sublatis omnibus gravaminibus atque incommodis, jurejurando, ut perpetuo a serenissimis Regiae Majestatis Vestrae praedecessoribus factitatum est, confirmet.

Quod vero ad civitates attinet, quum habeant, quae sigillatim Regiam Majestatem Vestram cognoscere et praestare exoptent, id peculiari scripto, hisce literis addito, Regiae Majestati Vestrae humillime significant. Quarum ut Regia Majestas Vestra clementissimam habere rationem dignetur, a Regia Majestate Vestra demisse rogamus.

Quod superest, felicem Regiae Majestatis Vestrae in has terras adventum cupidissime expectamus. Si vero Majestatis Vrae R., propter graviora reipublicae negotia, iter illud ad nos, quamvis exoptatissimum, in aliud tempus differre, et nobis ad se veniendi certum diem praefigere visum esset, neque in eo Majestati Vestrae deerimus: sed ut per internuntios nostros ad praestitutum diem properemus, dabimus operam. Ad quae omnia ut M. V. clementissimam voluntatem suam nobis primo quoque tempore declarare dignetur, submissis precibus etiam atque etiam rogamus. Eandem Regiam Majestatem Vestram protectione divinae commendamus,

Datum Mevae, in conventionem statuum et ordinum terrarum Prussiae generali, die 18 Augusti, anno a Christo nato 1576.

Serenissimae Regiae Majestatis Vestrae

humillimi subditi

Status et Ordines terrarum Prussiae.

Schedula iisdem literis inclusa.

Serenissime, potentissimeque rex et clem^{mc} domine.

Perferuntur ad nos multae gravissimaeque querelae, militem illum, qui jam ad praestolandum Majestatis Vestrae adventum in has terras immissus est, subditos nobilium et aliorum etiam hominum passim spoliare, et bona illorum publicae quasi praedae exponere. Quod vero quum non tantum cum eorum, sed totius reipublicae periculo ac damno conjunctum sit, Majestatem Vestram enixo studio majorem in modum rogamus, ut ei rei pro suo regio munere ita in tempore

providere dignetur, ne ex scintilla magnum aliquod, quod Deus omen avertat, incendium oriatur.

LIV.

1576. aug. 22.

Báthory felelete a porozoknak.

»Responsum serenissimi regis Poloniae ad praecedentes literas statuum et ordinum terrarum Prussiae.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc.

Reverendi, magn., gen., nobiles, spect., famati, sincere ac fideles nobis dilecti.

Ex literis Sinceritatum et Fidelitatum Vestrarum intelleximus, quae in conventu Mevensi terrarum Prussiae acta sunt. Gratissimum nobis est Sinc. et Fid. Vestrarum in nos ac rempublicam studium, cum testificatione subjectionis suae ac fidei et observantiae erga nos regem suum. Quum vero cernamus Sinc. et Fid. Vestras, omnibus consiliis alienioribus a quiete et tranquillitate publica spretis, ad eam curam incumbere, ut in communione reipublicae ejus salvi et jure ac libertatibus suis perfruantur, et ipsi hoc vestrum studium benignitate nostra complexi, operam dabimus, ne hae a nobis ulla ex parte imminutae videri unquam possint, et ne de iis, tanquam sacrosanctis servandis, non satis vobis cavisse existimari possimus. Qua de re cum Sinc. et Fid. Vestris coram commodius conferemus.

Etenim quod vos optasse ex literis vestris videmus, ut quamprimum in Prussiam proficisceremur, jam eo iter facimus. Itaque facile id a vobis effici potest, ut nobiscum alicubi conveniatis, quod ut cum majori vestra opportunitate fiat, mittimus ad vos descriptionem dierum et oppidorum ac urbium, per quas iter facturi sumus, ut ad tempus et locum, qui vobis videbitur, ad nos veniatis. Ea tamen ratio negotiorum communium est, ut id maxime e republica fore judicemus, si quam minimam moram interposuerint.

Hoc vero silentio praetermittere noluimus, valde nos mirari, quid causae sit, cur soli Gedanenses, majori, ut ea praescripto legationis ipsorum nuntiis Mevam missis dato apparet, cunctatione et haesitatione, quam ullus alius ordo vel civitas ad concordiam accessuros se ostendant, nec a verborum perplexitate refugiant? Sed quid hoc sit, fortasse a Sinc. et Fid. Vestris, quum ad nos venient, plenius cognoscemus, atque etiam sicut ceteris de rebus, ita quid hac in parte nobis faciendum sit, cum Sinc. et Fid. Vestris agemus.

De injuriis istorum militum grave nobis et acerbe auditu

fuit, de quibus ad magn. palatinum Sandomiriensem, quem illis praefecimus, literas dedimus, ut efficiat, ut damna sarciant, et neminem in posterum ullo incommodo afficiant. Bene valere Sinc. et Fid. Vestras cupimus.

Datum Gostinini, die 22 mensis Augusti, anno a Christo nato 1576, regni vero nostri primo.

Stephanus rex.

(Mindkettő a hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. k.)

LV.

1576. aug. 26.

Báthory üdvözlétése a porosz határon.

»Oratio reverendissimi d. Petri Kostka a Sternberg episcopi Culmensis ad Stephanum, regem Poloniae, in ipsius in Prussiam ingressu habita ad Sluzeviam.«

Quod Sacram Majestatem Vestram summo omnium studio atque desiderio expectatam, ardentissimis votis cupidissime expetitam, jam tandem in hanc Prussiae Majestati Vestrae subditam provinciam salvam et incolumem videmus advenisse, maximas nos hoc quidem nomine, ac immortales Deo opt. max. concordibus animis gratias agimus, ac simul divinum ejus numen precamur, ut hunc Majestatis Vestrae ad nos adventum, quum ipsi Majestati Vestrae faustum fortunatumque, tum nobis fidelissimis Majestatis Vestrae subditis, totique adeo reipublicae laetum et salutarem esse velit.

Id quod etiam eo magis fore confidimus, quod ad Majestatem Vestram non humanis aut consiliis, aut studiis, sed divino et munere et arbitrio, propter singularem Majestatis Vestrae pietatem, eximiam justiciam, admirandam in rebus omnibus prudentiam ac paene divinam, denique propter reliquas excellentes, ac maximo rege dignas virtutes, maximi potentissimique regni gubernacula delata esse nobis omnino persuadeamus. Quam quidem et gratiam et felicitatem ex omnibus uni Majestati Vestrae a Deo opt. max. tributam esse, quum Majestati Vestrae ex animo gratulamur omnes, tum vero etiam nostrum totiusque hujus Prussiae fidem et subjectionem Majestati Vestrae summo studio commendamus.

Quae provincia jam inde ex eo tempore, quo se regibus Poloniae tradidit, seque cum regno Poloniae sponte sua conjunxit, sic fidem suam erga dominos Poloniae reges coluit, sic mutuam conjunctionem cum regno Poloniae servavit, ut eam non modo ulla re, sed ne vel minima unquam suspicione violarit. Quum enim se non postremum regni Poloniae membrum

Prussia agnoscat, et vero esse fateatur, nunquam sane neque antea potuit, neque nunc potest in animum suum inducere, ut se ullo tempore aut velit, aut cogitet a corpore suo abrumpere. Regibus autem dominis suis sic fidelis semper fuit, sic ad omne mandatum et voluntatem prompta et obsequens, ut nihil majus, nihilque sanctius habuerit, quam omni obsequiorum et servitutis genere de regibus, dominis suis optime mereri, iis omnibus in rebus placere, omnia eorum postulata atque jussa exhaurire.

Ea vero si hoc tempore ad praestandum Majestati Vestrae officium suum paulo cunctantior fuisse videatur, majorem in modum Majestatem Vestram et obnixe rogamus, ne id temeritate ulla, aut pervicacia, sed eo animo eoque consilio factum esse existimet, ut constituta omnium ordinum concordia, conjunctis consentientibusque studiis atque animis ad obedientiam Majestatis Vestrae accederemus. Neque enim ex eo tempore, quo Majestas Vestra in regnum Poloniae venit, non omnes Majestati Vestrae dediti, neque non omnes et animis propensi, et studiis parati, et benevolentia accensi ad tuendum officium suum et religionem erga Majestatem Vestram fuerunt. Sed nonnulli opportunitatem spectabant, ut sine rerum ac fortunarum suarum naufragio, in quo versari videbantur, capta meliore occasione, se in Majestatis Vestrae potestatem, fidem, gratiam, tutelam cum reliquis harum terrarum ordinibus tanquam in tutissimum portum referrent. Sed si tamen in hoc nostro officio aliquid a nobis aut cessatum, aut praetermissum esse videtur, id singulari erga Majestatem Vestram fide, observantia, omnibus in rebus obsequendi studio sarcire et compensare modis omnibus conabimur, neque commitemus, ut in probanda Majestati Vestrae subjectionis nostrae fide, reliquis omnibus non pares esse videamur.

Et quoniam omnibus impedimentis remotis, omnes consentientibus et conspirantibus animis ad Majestatis Vestrae subjectionem atque obedientiam accedimus, ac nos, vitam fortunasque nostras, et his cariora, famam, libertatem in potestatem Majestatis Vestrae libenter tradidimus ac dedimus, primum quanto possumus maximo scilicet studio, reverentia ac submissione a Majestate Vestra domino nostro clementissimo petimus, ut nos fidelissimos et obsequentissimos subditos suos gratia sua regia ac benignitate clementer prosequi, deinde ut jura nostra, privilegia, libertates, consuetudines, et omnia immunitatum genera a dominis Poloniae regibus his terris Prussiae concessa et data, integra, salva ac sarta tecta conservare dignetur:

(Quod quum de Regia Majestate Vestra non modo con-

stans fama et maximarum plurimarumque rerum testimonia nobis confirmant, sed etiam hic vere regius Majestatis Vestrae aspectus plane clementissimus et humanissimus, polliceri videatur non provehemur oratione longius, Deo tantum assidua vota faciemus, ut Majestatem Vestram felici omnium rerum successu florentem ac diu salvam et incolumem conservet, et ut ejusdem Majestatis Vestrae cogitatio, dicta et facta, sic divi numinis sui aura temperet atque moderetur, ut ea omnia ad nominis sui laudem et gloriam, ad ecclesiae suae sanctae defensionem et incrementum, ad decus et ornamentum nominis Majestatis Vestrae sempiternum, ad totius regni ejusque cunctarum provinciarum commodum et tranquillitatem redundent.

(Hg. Czartoryski kvt. Teka Nar. 91. k.)

LVI.

1576. aug. 30.

Báthory a poroszoknak.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, etc. dominus, nec non Transylvaniae princeps.

Significamus tenore praesentium, quorum interest universis et singulis. Quum pro clementia et officio nostro regali, jura et privilegia regni Poloniae, m. d. Lithuaniae et terrarum iis conjunctarum Cracoviae in felici coronatione nostra juramento sanxissemus, juxta formam ejusdem juramenti in comitiis dictae coronationis nostrae editam, accidit, ut consilarii et ordines terrarum nostrarum Prussiae circa illud nostrum jusjurandum ac coronationem nostram non adessent, unde de jure coronationum regum, quod commune cum aliis regnicolis habent, periclitari videbantur, atque etiam quum in dicto juramento specificè et nominatim dictarum terrarum Prussiae mentio facta non esset, vereantur iidem consilarii et status dictarum terrarum, ne qua dubitatio inde oriretur, quominus dicto juramento, terris quoque Prussiae obstricti videremur.

Itaque quum ad dictas terras venissemus, supplicatum nobis ab iis est, ut hanc dubitationem declaratione nostra tolleremus. Cui quidem supplicationi benigne annuentes, de consilio et consensu consiliariorum nostrorum, primum viva voce in facie senatus et aliorum multorum nostrorum subditorum declaravimus et interpretati sumus: hoc juramento, quod Cracoviae fecimus, terris quoque dictis Prussiae, ac earum hominibus. cujuscunque status et conditionis nos adstringi. Deinde

vero pro majori ejus rei evidentia, hisce quoque literis nostris, hoc idem nostrum juramentum declarando, bona fide dicimus et affirmamus, nostram intentionem et mentem, tunc quum juravimus, eam fuisse, nec alio sensu a nobis intellectum esse, quam ut ipsum juramentum etiam ad terras Prussiae pertineret, ipsaeque terrae cum suis subditis in illo essent comprehensae, uti et comprehensas volumus et interpretamur.

Hoc item illis cavimus, cavemusque per praesentes, quod juxta privilegium divi antecessoris nostri Casimiri regis debent habere cum reliquis regnicolis communem electionem et coronationem regum futurorum, eoque jure salvo et illaeso utuntur temporibus perpetuis. In cujus rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus literis est appensum, et manu nostra subscriptum.

Datum Thorunii, penultima die Augusti, anno domini 1576, regni vero nostri primo.

Stephanus rex.

(Más. hg. Czartoryski kvt. Teka Nar. 91. k.)

LVII.

1576. sept. 4.

Báthory Danczka városának.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc.

Spectabilibus et famatis, proconsuli ac consulibus, totique communitati civitatis nostrae Gedanensis, fidelibus dilectis.

Spectabiles, famati, fideles dilecti. Miramur quid causae sit, quod non modo consensum ordinum regni Poloniae, in deferenda nobis subjectione, ut debuistis, minime secuti, verum etiam ne exemplo quidem proximo terrarum Prussiae permotus sitis. Itaque vos monemus pro nostra clementia, ut ab hac animorum obstinatione et temeritate recedatis, et si quem in animo scrupulum habetis, eum ejiciatis, ac coram rev^m d. Petro Kostka, episcopo Culmensi, et magn. Joanne a Slusowo, palatino Brestensi, consiliariis et commissariis nostris, quos ejus rei causa ad vos mittimus, jusjurandum nobis more majorum detis. Ni dederitis, pro iis, qui nostram et regni majestatem spernunt, vos habere, et rationes necessarias juris ac dignitatis nostrae ac reipublicae tuendae, nos inire oportebit. Cetera ex rev. episcopo, et magn. palatino Brestensi intelligetis. Valete.

Marienburgi, die 4 mensis Septembris, a. d. 1576. regni vero nostri primo.

Stephanus rex.

LVIII.

1576. sept. 13.

A danczkaiak felelete.

•Literae Gedanensium ad Regiam Majestatem.◀

Serenissime, potentissimeque rex, ac domine domine clementissime etc.

Qui proximis diebus Regiae Vestrae Majestatis ad nos missi fuerant legati, non mediocrem nobis spem attulerunt, tandem aliquando nos occasionem habituros R. Mai^{ti} V. civitatis hujus rationes fusius et luculentius exponendi, ac ut difficultates et gravamina, quibus hactenus premimur, abolerentur, ab eadem Mai^{te} V. demississimis precibus impetrandi.

Venerunt illi quidem et legationem suam exposuerunt, quae saltem eo pertinebat, ut fidelitatis juramentum R. Mai^{ti} V. praestaremus. Ad quod postulatum non ita sane respondimus, ut debitum recusaremus; sed ut ea, quae juribus, libertatibus et privilegiis obstant, inprimis Mai^{ti} V. plenius innotescerent, eaque de causa rationes nostras ad Mai^{tem} V. perferendas scripto consignavimus. Quas quum illi legi audivissent, et saepius et diligenter, et multis precibus rogati, recipere nollent, non potuimus non magis magisque suspicari, res nostras non eo, quo per se sunt modo, semper ad R. Mai^{tem} V. perferri, sed variis non interdum praejudiciis hactenus fuisse dubio procul oneratas. Quid enim acerbius nobis accidere possit, quam preces nostras, quae nihil iniqui, nihil a dignitate clementissimi principis alienum desiderant, a Mai^{te} V. benignissimis auribus prorsus excludi. Fuerunt nobis etiam cum divis antecessoribus Poloniae regibus, quorum memoriam sanctam habemus, variae de juribus et privilegiis nostris actiones, et saepe tales, in quibus necessum fuit divorum regum postulatis jurium nostrorum conditionem opponere. Nec unquam meminimus pietissimos principes tantopere mandatis suis institisse, ut non simul etiam rationes nostras ad aures suas admiserint. Qua clementia et aequitate quum R. Mai^{tem} V., non minus ac serenissimos antecessores, praeditam audiamus, omnino pro rerum praesentium necessitate faciendum putavimus, ut illud responsum, quod legati recipere noluerunt, per praesentium exhibitorum R. Mai^{te} V. demississimo venerationis studio ad manus proprias insinuaremus.

Ea propter quam possumus diligentissimis precibus demississime rogamus, dignetur ser. R. Mai^{tas} V. civitatis hujus rationes, quae isthoc scripto comprehensae sunt (is enim scrupulus est, qui jam dudum animos nostros excruciat), clemen-

tissimis auribus accipere, sinistras omnes, si quas de nobis concepit, suspensiones abjicere, eaque consilia benignissime suscipere, quibus civitatis hujus juribus, libertatibus et incumbens gravaminibus quam optime consulatur, neque durius ad quorumvis hortationes aliquid statuere, priusquam alterius etiam partis, quod vere regium est, rationes clementius cognoverit. Dabimus vicissim operam, quantum in nobis est, ut R. V. Mai^{tas} in posterum nos in praestandis eidem fidei et subjectionis studiis ac obsequiis non minus paratissimos, quam etiam re ipsa constantissimos experiatur. Eandem Deo o. m. diutissime superstitem, bona valetudine perfruentem, et regia fortuna florentissimam, ac nos ejus gratiae, clementiae ex votis omnibus commendamus.

Datum Gedani die 13. m. Sept. a. d. 1576.

Ser^{mae} Regiae Mai^{tas} V^{rae}

Obsequentissimi proconsules, consules, scabini, centumviri et tota communitas civ. regiae Gedanensis.

(Teka Naruszewicza 91. k.)

1576. sept. 13. Marienburg.

Báthory, XIII. Gergely pápának.

(Theiner : *Annales Ecclesiastici*, Romae 1856. II. k. 108. l.)

LIX.

1576. sept. 15.

Báthory rendelete Danczka városához a hűség-eskü letétele végett.

»Citatio.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae etc. ac princeps Transylvaniae.

Vobis famatis, burgrabio, proconsulibus, consulibus, advocato, scabinis, centumviris, authoribus et capitibus causae praesentis, ex officiis et personis, deque bonis vestris omnibus ubicunque locorum positis, habitis et possessis, serio praesentibus mandamus, quatenus coram nobis et consiliariis nostris feria quinta proxima in arce nostra Marienburgensi, aut ubicunque pro tum cum curia nostra feliciter constituti fuerimus, legitime, peremptorie et personaliter compareatis, et singuli vestrum compareant ad instantiam nostram, et instigationem instigatoris officii nostri, quo vos hoc uno edicto pro tribus personaliter et peremptorie citat, sicuti et nos citamus, propterea quod vos

immemores fidei et subjectionis vestrae, ad quam vi reintegrationis, incorporationis et inviscerationis perpetuae, jure divino et humano, astringimini, aliorumque jurisjurandi sacramentorum divis praedecessoribus nostris, regibus Poloniae, tam in verba illorum, quam eorum sucessorum regni coronatorum, ac regno praestitorum, obliti eidem subjectioni et obedientiae, quam omnes alii regni, et magni ducatus Lithvaniae, et terrarum iis annexarum ordines et civitates legitime praestant, et vos praestare debetis, ausu temerario contravenitis, rebellesque vos, et spernentes majestatem ac superioritatem, et dominum nostrum et regni exhibetis, contra omnia jura, instituta, morem et consuetudinem regni, novo et pernicioso exemplo, et, ut manifeste apparet, colore et arte varia, quibus reliquis nostris subditis, civibus ejusdem civitatis fucum fecistis, et ad rebellionem manifestam viam stravistis, opportunitate et ingeniis vestris fisi; non attendentes, vos omnes et singulos, post statuum atque ordinum inclyti regni, m. d. Lithvaniae et terrarum Prussiae, ac aliarum fidei subjectionisque legitimam professionem, per nos, senatores et consiliarios regni nostri, diversis temporibus ac tandem non ita pridem, benigne et paterne cum attestatione beneficae voluntatis nostrae regiae officii vestri commonefactos esse, quin potius causas comminiscendo, civitatem nostram muniendo, militem externum contra jura regni, et constitutiones terrarum Prussiae conscribendo et fovendo, fidos nostros subditos, cives ejusdem civitatis nostrae ad rebellionem non obscuram concitastis, sicuti adhuc concitatis, et omni genere versutiae armatis, insuper quietam et pacatam hanc provinciam belli studiis, et armis turbatis, eaque omnia audacter commisistis, sicuti adhuc committitis, postpositis fide, jurejurando, honore, obedientia atque reverentia nobis et regno nostro debitis, per quae omnia crimen laesae majestatis nostrae, manifestae, foedae rebellionis, et crimen certum ignominiosae defectionis de facto incurristis. Citamini itaque tam nostro, quam instigatoris nostri nomine praesentibus, peremptorie et personaliter, ad audiendum et videndum vos omnes et singulos in poenas criminis laesae majestatis, rebellionis, defectionis, jure et legibus contra ejusmodi sancitas incidisse declarari.

Ad haec itaque et alia, quae vobis latius in praefixo termino obijciuntur et declarabuntur, prout vobis pro vestro interesse de jure venerit, judicialiter responsuri. Certificantes vos praesentibus, quod sive in praedicto termino comparueritis, sive non, nos nihilominus, absentia vestra seu contumacia non obstantibus, ad ea, quae jus publicum dictaverit, definitive processuros.

Datum Marienburgi, sabbato post festum exaltationis Sanctae Crucis proximo, anno domini 1576.

(Más. hg. Czartoryski kv. Teka Nar. 91. k.)

LX.

[1576. sept. közepe.]

Mehemed vezérbasa Báthorynak.

»Copia literarum a Mechet bassa per Mustapham causium Mariaeburgi redditarum.«

Inter potentissimos et honoratissimos christianorum principes potentissimo et honoratissimo regi Poloniae, dno d. Stephano Bathori, unico compositor omnium controversiarum inter christianorum principes accidentium, cujus finis ut optima sit desideramus, — gaudium et amicabilem salutem.

Compertum erit Dominationi tuae, quemadmodum allatae fuerunt nobis literae a magn. d. Machmeto, dignissimo sanguaco Bender missae, ex quibus cognovimus, quod 25 die Maii praeteriti, Bari, Vinniciae ac Braslaviae gubernatores (qui tibi non parent) cum plus duo millia christianorum iniierunt in pagum apud Bender, et plus mille illorum interfectis, illorum etiam aedibus igni datis, omnia illorum armenta abriperunt. Quod facinus quum a militibus nostris intellectum esset, illos statim consecuti sunt. Sed quum animadvertissent et vidissent illos quam plurimos et se impares, pugnam agere, aut aliquid tentare noluerunt.

Deinceps etiam certiores facti sumus, quod in Achirman et Oxi ditionibus, plus mille latronum una convenerant, et non tantummodo musulmanorum nostrorum in illas partes proficiscentium negotia perturbabant, verum etiam illorum facultatibus abreptis, illos interficiebant, ex quibus unum Sulimanum Emirum nostrum occiderunt, una cum quibusdam suis hominibus, quod nonnulli, quos vita non privaverunt, nunc in multorum potestate captivi essent.

Bogdanorum voivoda quoque ad altissimam curiam serenissimi imperatoris literas misit, ex quibus certiores facti sumus, quod apud Bar millia circiter quatuor interius ex pago Demierowa appellato ac noviter fabricato, una cum Bari, Vinniciae et Braslaviae latronibus continue musulmanos infestabant et maxima damna afferebant, et in Oxi plautie non tantummodo armenta depraedabant, verum etiam illorum locorum incolas et habitatores, illorum facultatibus abreptis, interficiebant. Significavit etiam, quod quum latrones illi in Bogdanorum quendam pagum irruere decrevissent,

et Bogdanis etiam consilium istud manifestum erat, illos ce-
 riter consecuti sunt, et illorum sex ceperunt, quorum unum
 ad altissimam curiam serenissimi imperatoris miserunt, ex
 quo certiores facti sumus, quod in oppido Braslavia est qui-
 dam latro, cui dicunt Istiosiovic, et habet duos filios, qui
 aggregavit apud se circa mille latrones, a quibus ista faci-
 nora quotidie committuntur. Hac de causa igitur a serenis-
 simo imperatore Dominationi tuae illustrissimae literae missae
 sunt, ut provideas, ne huiusmodi facinora a Polonorum guber-
 natoribus facta sint, quoniam non conveniens est, quod huius-
 modi latrones saevissime non punientur et castigentur.

Oportet igitur, perlectis literis serenissimi et invictis-
 simi imperatoris nostri, omnem diligentiam habere, ut istos
 latrones retineas, et illos non impunitos dimittas. Sed si acci-
 derit, quod mandata vestra spernant, nos commisimus, et
 cum illustrissimis mandatis serenissimi imperatoris significa-
 vimus, non tantummodo honoratissimis Bogdanorum et Vala-
 chorum voivodis, verum etiam magnificis et illustrissimis sangi-
 acis Bender, Silistriae et Nicopolis, ut ad opem ferendam
 vobis dilectissimi et paratissimi sint. Dominatio vestra igitur
 cum suis literis significabit supradictis sangiacis nostris,
 quidquid in hoc negotio decreverit, ut, deliberato consilio, et
 quid agendum sit deliberato, latrones et insidiatores illos, tu
 ex illa parte, nostri autem ex hac parte, quam primum oppri-
 matis, et interficiatis.

Certiores etiam facti sumus, quod Germani in nonnullis
 illorum ditionibus contra Dominationem tuam insidias tendunt
 et arma parant. Quod si ita est, animadvertite, ne aliquid
 detrimenti tibi adferant. Nos igitur hac de causa commisimus
 magn. sangiaco Silistriae, ut Danubium transeat una cum
 copiis suis; ab illustrissimo et serenissimo imperatore nostro
 quoque commissum est magn. sangiaco Nicopolis, ut cum
 copiis suis paratissimus sit. Mandatum est etiam Bogdanorum
 voivodae, ut ad oppidum Sniatin proficisceatur, et Valacho-
 rum quoque voievodae significatum est, ut in confinio suo
 cum copiis suis promptissimus et paratissimus sit.

Hac de causa igitur serenissimus imperator noster,
 illustrissimus et excellens, literas potentissimo Tartarorum
 imperatori misit, in quibus eum ad vos custodiendos capita-
 neum granicalem elexit, ut omni cura, opera et diligentia
 provideat, ne a Germanorum copiis aliquid damni aut detri-
 menti patiamini. Mandatum est etiam omnibus magnificis
 sangiacis nostris, ac illustrissimo et excellentissimo domino d.
 Mustaphae, dignissimo bassae et consiliario serenissimi impe-
 ratoris nostri, et fratri nostro, nec non etiam ill^{mo} et excell^{mo}

domino et magn. bassae, domino d. Dausen bassae Temesvariensi, ut ad praestandam opem et auxilium Dominationi tuae non tantum modo paratissimi, verum etiam citissimi et sollicitissimi sint.

Animadvertat, oportet igitur, Dominatio tua a Germanorum copiis, dum illorum consilia spernis, aliquid damni tibi non adferatur: oportet igitur, ut de hoc negotio in literis tuis, si quid audieris, ac etiam quidquid Dominatio tua statuerit, non tantum modo nobis, verum supradictis illustrissimis ministris altissimi et serenissimi imperatoris nostri copiosissime significes, et certiores reddas.

(Más. hg. Czartoryski ltr. 307. sz. 309. 1.)

LXI.

1576. sept. 15.

Báthory a szultánnak.

›Majestas Regia ad Turcarum imperatorem.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc. Serenissimo ac potentissimo principi, domino sultan Amurathi, imperatori maximo Constantinopolitano, Asiae et Europae, Persarum, Syriae, Aegypti, etc. domino, amico et vicino charissimo. Ut Deus augeat annos Serenitatis illius, et det illi prosperitatem, optamus.

Serenissime ac potentissime princeps, domine charissime. Ex aliquot epistolis Serenitatis Vestrae, quarum alteras generosus Mustapha, aulicus V^{rae} Ser^{tie}, alteras nobilis Christophorus Dzierzek, stipendiarius noster, ad nos attulit, cognovimus praeclarum illud et constans Ser^{tie} V^{rae} erga nos, ac regnum nostrum Poloniae studium, et quod Ser^{tas} V^{ra} veterem majorum suorum cum serenissimis regibus Poloniae, antecessoribus nostris, amicitiam, nunc etiam inimicis regni istius testatam facere velit, atque praefectis vicinarum suarum ditionum mandavit, ut si inimici regni hujus vim illi afferre velent, ipsi quoque illorum ditiones aggressi par pro pari reddant. Cui Ser^{tie} V^{rae} erga nos, ac regnum nostrum animo et benevolentiae ut sincero nostro studio satisfaciamus, operam dabimus. Nec vero ingratum nuntium Ser^{ti} V^{rae} fore scimus, quod jam vix aliquid supersit, quod tranquillitatem et concordiam regni nostri impediatur. Etenim quum post coronationem nostram Cracovia Varsaviam venissemus, primum nobis reliquos praecipuos procures Poloniae, qui diversarum partium erant, deinde vero ordines magni ducatus Lithuaniae solemniter

cerimonia interposita adjunximus. Inde in Prussiam progressi, solemnem subjectionem itidem accepimus ab omnibus ejus ordinibus et civitatibus, praeter unam civitatem Gedanum, quam etiam ad officium redituram non desperamus. Itaque hoc consensu omnium ordinum ac terrarum regni nostri, externorum etiam, qui hoc regnum ambiebant, consilia perturbata putamus: verum tamen diligentiam adhibemus, ut quid agatur tam in Germania, quam in Moschovia, per exploratores cognoscamus. Id vero ubi resciverimus, Ser^{tie} V^{rae} sine mora significabimus. Fortasse hieme, quando Ser^{tan} V^{ra} majores copias emittere in bellum non consuevit, Germani aliquid tentabunt, Moschus sane, ut maxime hieme bella gerere consuevit.

Vehementer vero dolemus, quod ex ditionibus nostris homines temerarii subditis Serenitatis Vestrae damna dedisse dicuntur, sed id superiorum temporum regni hujus difficultatibus effecisse videntur. Etenim post illatam proximo anno terris Russiae a Tartaris Praecopiensibus et Bialogrodensibus cladem, multi tum propter dolorem ob suos vel interfectos, vel in captivitatem abductos, tum propter egestatem, in quam propter illam cladem devenerant, cum illa colluvie hominum, quae in desertis campis, ex damnatis rei capitalis Polonis et Lithuanis, ac item Moschis, Valachis, et aliis collecta versatur, sese conjunxisset, sub perturbationem regni carentis tum rege dicuntur. Cui incommodo, acceptis regni gubernaculis, obviam ire statim non potuimus, multis periculis impediti: verum jam composita regni concordia, ad meliorem disciplinam a nobis omnia rediguntur, praefecti finitimarum arcium idonei constituuntur, de his maleficis diligens quaestio et cura habetur, ut et hos, qui nunc damno haec intulerunt, puniamus, et genus istud hominum inquietorum extirpare possimus, et hoc certe inprimis efficiamus, [ne] a quoquam nostrorum subditis V^{rae} Ser^{tie} injuriae inferantur: non dubitamus enim Ser^{tem} V^{ram} effecturam, ne ab illius subditis regni quoque nostri hominibus noceatur. Sed quomodo hos maleficos puniverimus, et quomodo haec, et ex qua occasione facta sint, quae admissa esse dicuntur, re plenius cognita et perfecta, intra perbreve tempus Ser^{tem} V^{ram} faciemus certiore.

Caeterum commisimus quibusdam commissariis nostris, ut generoso Mustapha, aulico Ser^{tie} V^{rae}, per urbem Leopolim redeunte, jus de mercibus et rebus Bernardi, subditi Ser^{tie} V^{rae} Leopoli mortui, de quibus Ser^{tan} V^{ra} scribit, reddant, et omnino curent, ut articulo hac de re, qui est in foederibus, plene satisfiat. Confirmandorum autem et renovandorum foederum causa, oratorem pristino more regni nostri jam jamque ad Ser^{tem} V^{ram} missuri sumus.

De villa Niemierow, de qua palatinus Valachiae conqueritur, informati sumus a consiliariis regni nostri, illam prorsus in fundo regni nostri locatam esse, et ultra plurimum adhuc tractus inculti superesse, qui ad regnum pertineat, atque satis bene definitos istic cum Valachia limites esse, nec unquam antea de illis litem motam fuisse. Verum et de hoc negotio oratori nostro, qui ibit ad Ser^{tem} V^{ram}, plura commitemus. Bene et feliciter valere Ser^{tem} V^{ram} cupimus.

Datum Marienburgi, die 15. mensis Septembris, anno 1576. regni vero nostri primo.

I, XII.

1576. sept, 15.

Báthory a nagyvezérnek.

»Majestas Regia ad Mehmet bassam.«

[*Miként fentebb a szultánnak ; új a következő:*]

... Quod vero Illustritas Vestra in literis suis praeterea addit de pecunia, quam generosus Andreas Taranowski, Polonus, in interregno ad aulam serenissimi imperatoris missus, mutuo sumpserit, eam remittimus. Filium Joannis Balassi, priusquam literae Ill^{is} V^{rae} nobis redditae sunt, ad intercessionem multorum consiliariorum nostrorum dimisimus, honestis tamen et commodis nobis ac subditis nostris conditionibus interpositis: itaque ad eum scribemus, ut patrem moneat, ut humanius cum hoc milite ejus Serenitatis agat, atque etiam per eum rationes liberandi istius militis ex captivitate quaeremus. Cum caesare Tartarorum amicitiam libenter colemus, nec dissimiles nos hac in parte antecessoribus nostris, divis Poloniae regibus, praestabimus: verum cuperemus, ut hac in re aequitas servetur. Etenim quantum vastitatem superiore anno regno huic attulerit, scimus Ill^{is} V^{rae} satis compertum esse. Aequum vero foret, ut pro beneficiis, quae illi conferentur, non injuriis, sed officiis commoda regno ac nobis rependat. Pergrata vero etiam nobis fuerunt, quae de Ill^{is} V^{rae} erga nos studiis et officiis ex Dzierzek, stipendiario nostro, intelleximus, ac etiam ex literis Ill^{is} V^{rae} aperte ipsi perspeximus. Curabimus et ipsi, ut Ill^{is} V^{rae} de nostra benevolentia constare possit. Bene valere Ill^{is} V^{rae} cupimus.

Datum Marienburgi, die mensis Septembris, anno 1576.

LXIII.

1576. sept. 17.

Báthory rendelete a Danczka vidéki falvak lakóihoz.

»Literae Regiae ex polonico idiomate translatae.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc.

Universis et singulis subditis nostris omnium insulae villarum, ex quibus hoc tempore subditi nostri cesserunt.

Significamus hanc esse voluntatem et mandatum nostrum, ut quilibet sine mora ad aedes, agrum et facultates suas quanto-cius cum uxore, liberis et universa substantia revertatur. Id si feceritis, rebus vestris, sicuti antehac, secure uti poteritis. Si vero aliter facere, et cum rebellibus habitare, et vos illis permiscere praesumeritis, non tantum domos et facultates vestras amittetis, sed etiam vitae periculum sustinebitis.

Quare absque mora ad vestra revertimini, certi, quamprimum reversi fueritis, vos iis secure usuros, et sub protectione nostra ita futuros, ne vos etiam minimum malum offendant. Sub gravi indignatione nostra aliter non facturi.

Datum Grebini, die 17 Septembris, anno domini 1576. regni nostri anno primo.

Stephanus rex.

LXIV.

[1576. sept.]

Báthory hírnöke felhívása a danczkaiakhoz.

»Schedula tubicinis ex idiomate germanico translata.«

Novit Sacra Regia Majestas, dominus noster clementissimus, incolas hujus urbis esse fideles regni subditos, sed quosdam suo privato compendio studentes, eos falsis dictis seducere, quasi Majestas Regia privilegiis hujus civitatis detractum ac derogatum cupiat, quod nunquam in animum induxit, sed si quisquam jus infringere velit, esse muneris regii unum quemlibet penes jura sua conservare ac tueri. Quare quum animadverteritis quam fortunam illi experti sint, qui vi Majestati R. resistere voluerunt et prohibere, ne cum suo exercitu ingrederetur: monet, ut petant ac cupiant ipsius Majestatis gratiam, nec permittant bona sua vastari, uxores, liberos et seipsos trucidari. Si vero id non feceritis, dabit operam R. Majestas, ut paucis post tempore omnes in illius manus incidatis, nec mentem ejus ad lenitatem aut misericordiam revocare possitis, sed miseranda morte omnes cum extrema interuentione

atque excidio pereatis. Si vero gratiam ejus Majestatis aucupaveritis, Majestas R. vobis justam ac debitam gratiam referet, ac libertates, privilegia ac jura vestra inviolate servabit.

(Mindkettő: Teka Nar. 91. k.)

LXV.

1576. sept. 19.

A danczkaiak levele Báthoryhoz.

»Literae Gedanensium ad Regiam Majestatem.«

Serenissime, potentissimeque rex, ac domine domine clementissime etc.

Serenissimae Regiae Majestati Vestrae, proximis literis nostris, rationes hujus civitatis prolixius exposuimus, quales hoc statu rerum essent, quibus etiam impediti fidelitatis jumentum adhuc quidem praestare non possumus. Quae quum ejus sint generis, ut nec ab officio fideque nostra, nec ab aequitatis norma nobis alienae videantur, omnino futurum speravimus, ut quicquid hactenus subjectionis praestandae studio difficultatis obstitisset, benignioribus remediis temperaretur.

Verum praeterquam quod nihil a Majestate Vestra nobis literis responsum est, ea spe non mediocriter dejecti sumus iis citationis literis, quae nuper inter ordines sparsae sunt, quibus de laesae majestatis et rebellionis criminibus gravissimis, cum summa nostrorum omnium infamia, durissimis et ignominiosissimis sane verbis evocamur. Idque magis eo dolemus, quod ejus generis flagitia ne quidem ad cogitationes nostras unquam penetrarunt. Aliud longe majorum nostrorum exemplo didicimus, aliud etiam in colenda subjectionis fide, serenissimis antecessoribus debita, semper in hunc usque diem praestitimus. Neque vero videmus, quo pacto crimen laesae majestatis impingi nobis possit, cum Majestati Vestrae jurati nondum simus, nedum ut ipsius voluntatem de tuendis juribus, et libertatibus nostris, et aboliendis, quae per contrarium irrepserunt, gravaminibus perspectam habeamus. Neque illud rebellionis argumentum est, quod jura, libertates, privilegia nostra, sarta tecta cupimus, sed fidelitatis potius indicium, ut quo vigilantiores in tuendis illis simus, eo R. V. Majestas in compræbanda subjectionis fide nos experiatur constantiores. Praeterea gravissimum illud omnium est, quod dum de civitatis Gedanensis rationibus tractamus, dum rerum componendarum finem quaerimus aliquem, interim hostilibus irruptionibus pagi civitatis infestantur, colonorum fortunae diripiuntur,

praedae tanquam ex hostico abiguntur; quae quidem initia, quantorum saepe malorum occasiones pariant, exempla non desunt; quas nunc etiam calamitates non Prussiae solum, sed etiam universo Poloniae regno conciliare possint, ominari saltem abhorremus. Nihil armis opus est in eos, qui, salvis juribus et libertatibus suis, subjectionem et fidem minime recusant.

Nec ignorat R. V. Majestas stabilius imperium esse, quod benevolentia potius, quam vi et armis acquiritur, cujus tota ratio non in terrore, sed in fide parere volentium consistit. Quapropter quum nihil iniqui petamus, nihil magis in votis habeamus, quam ut in libera regni Poloniae republica nostris juribus, et libertatibus illaesis tuto frui possimus, quibus recte praestitis, nec obedientiam, nec subjectionem detrectamus: quam maximis possumus precibus demississime R. Majestatem V. oramus, ut inter cetera totius inclyti corporis membra, civitatis etiam hujus clementiorem rationem habere dignetur, quam ut eam, quovis jurium aut libertatum suarum praedjudicio, vel possessionum detrimento praegravari velit, nedum ut ejus citationis instrumento, majoribus quibusvis difficultatibus nos omnes implicari patiatur, sed hoc potius suae clementiae proprium esse benignissime statuatur, ut rebus omnibus pacatis, et citatione isthac abolita, qua nostrorum omnium fidei et existimationi vehementer obtrectatur, honestis et legitimis rationibus, nobis simul et ceteris Prussiae statibus, unacum regni totius incolumitate, quam optime clementissimeque consulatur. Faciet rem hac regiarum virtutum praedicatione dignissimam, et nobis vicissim perpetuis inserviendi studiis ac obsequiis nullo non tempore promerendam.

Datum Gedani, 19 Septembris, anno domini 1576.

(Teká Naruszewicza 91. k.)

LXVI

1576. sept. 23.

Danczka város tanácsa Báthorynak.

»Literae senatus Gedanensis ad Regiam Majestatem.«

Serenissime, potentissimeque rex ac domine domine clementissime.

Nihil nobis hactenus majori curae fuit unquam, neque nunc aliud summo, quo fieri debet, agimus studio, quam quo pacto cum Regiae Vestrae Majestatis clementia civitatis hujus rationes quam optime constantissimeque conciliare possi-

mus; et eam ob causam quicquid hucusque difficultatis obstiterit, non semel tam verbis, quam literis demississime contestatum fecimus.

Absit enim, ut quicquam hac in parte a fide vel officio nostro alienum committere, nedum nos a vetustissima nostrorum majorum incorporatione sejungere velimus. Interim autem cum summo nostrorum omnium dolore experimur, nos non solum durissimis edictis evocari, et ejusmodi criminibus onerari, a quibus cogitationes nostrae semper abhorruerunt; verum etiam, posthabitis aequissimis excusationibus nostris, adeo festinanter in ea causa procedi, ut vix facultas circumspectiendi res necessarias, nedum aliis modis, aut rationibus rem tractandi, propter itinerum obsidiones, et vicinorum agrorum direptiones, securitas hactenus relicta videatur. Quod quum per se in his terris inauditum, et a R. Majestatis V. tantopere praedicata clementia pietateque longe sit alienissimum. humillimis precibus oramus, dignetur clementissime R. V. Majestas in hac causa, qua de juribus, libertatibus publicis, de honore, fama, vita et fortunis nostris agitur, eam adhibere benignissimam modo rationem, ut clementioribus modis civitati consulatur, ac de rationibus ejus maturius, ac tutius deinceps tractari possit, neve nos, vel temporis angustia, vel cujusvis contumaciae, quae longe a nobis abest, praetextu, praegravari patiatur. Faciet rem perpetua sua clementia maxime dignam, nobis autem omnibus, quibus debemus, ac possumus fidei et obsequii generibus humillime promerendam.

Datum Gedani, die 23 Septembris, anno 1576.

(Teká Naruszewicza 91. k.)

LXVII.

1576. sept. 27.

Danczka város tanácsa — a királynak, hirnöke által.

»Literae senatus Gedanensis ad Regiam Majestatem tubicini datae.«

Serenissime potentissimeque rex ac domine domine clementissime.

Venit ad nos hodie praesentium exhibitor cum schedula quadam, quam publice volebat proclamare, in eam ferme sententiam scripta, ut seremissimae Regiae Majestatis Vestrae nomine universos cives ad regiam clementiam ejus completendam, rebellionem vero seponendam, adhortaretur. Quod an citra periculum ejus futurum esset, universa plebe, propter publicas possessiones in omnium conspectu nuper devastatas,

nunc etiam hostiliter concrematas, vehementissime commota, ipsiusmet arbitrio comisimus: qui rebus aliquanto propius inspectis, proclamationem eam utilius censuit intermitteri. Nos vero non mediocri dolore conficimur, nos et universam civitatem, praeter innocentiam nostram, hostilibus sane modis affligi, non a R. Majestate V. (quod cogitari nefas existimamus), sed per eos, qui jam compluribus annis paene nihil magis, quam civitatis perniciem exoptant ac moliantur. Etenim quanam alia causa sit, non intelligimus, praeter culpam nostram isthaec fieri, Deum et conscientiam testes locupletissimos habemus.

Nam nec fidem et subjectionem nostram detrectamus, nec a ceteris ordinibus regni nos sejungimus, modo nostris etiam juribus, privilegiis, libertatibus et tot incumbentibus gravaminibus, more majorum, recte provideatur ac consulatur. Id quod jam antea pluribus literis, responsis, tractationibus abunde superque tam diserte declaravimus, ut minime nunc opus sit denuo commemorare.

Ceteri plerumque subditi, quum novus princeps inauguratur, eo sunt ad officium suum alacriores, quod libertates suas novis immunitatibus auctum iri sperant. Soli nos tam infelici fato conflictamur, ut nec earum, quae nunc sunt, incolumitatem satis habeamus exploratam, quinimo inauditis hactenus cladibus, interim dum nobiscum ultro citroque tractatur, plus quam hostiliter affligamur. Idque magis eo dolet, quod ne quidem internuntios ad R. V. Majestatem tuto mittendi, deque rebus nostris cum ipsamet sufficienter agendi, propter itinerum obsidiones, et publice nunc usurpatas direptiones, eo quo necessum est temporis spatio, facultas nobis relicta fuerit. Neque certe dubitamus, si nunc etiam Majestas Vestra civitatis causam clementius attendere, remque omnem ex internuntiis nostris majore cum securitate cognoscere dignabitur, quin deinceps aequiori erga nos omnes animo sit futura. Nam quae jura, quasque libertates majores nostri suo sanguine comparatas nobis tradiderunt, ea posteris intacta non relinquere, perpetua cum infamia nostra dubio procul, ipsa Majestate Vestra iudice, committeremus. Quapropter iterum ac iterum humillimis precibus supplicamus, dignetur benignissime sacra R. V. Majestas rebus his omnibus mature tractandis et ex aequo bonoque componendis, clementiorem aliquem modum adhibere, quam ut hasce terras cum fidelium subditorum irrecuperabili detrimento spoliari, uri, devastari patiatur. Faciet rem benignitati suae regiae plane consentaneam.

Datum Gedani, die 27 Septembris, anno 1576.

(Teka Naruszewicza 91. k.)

LXVIII.

1576. sept. 28.

Báthory veztegzárt hirdet Danczka ellen.

»Mandatum Stephani regis Poloniae contra Dantiscanos«

Universis et singulis, principibus tam ecclesiasticis, quam secularibus, dominis archiepiscopis, episcopis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, nobilibus, militibus, capitaneis, locumtenentibus, gubernatoribus, vicegerentibus, praefectis, castellanis, rectoribus, magistratibus, praetoribus, officialibus, teloneariis, datariis, tabellariis, passum portuumque custodibus, classium et quarumcunque navium praefectis, ac ceteris — salutem et omne bonum.

Existimamus non obscurum apud omnes esse, quod civitas Gedanensis artibus aliquot civium res novas molientium decepta et oppressa, a nobis et regno nostro Poloniae defecerit, violata fide, quam serenissimis regibus Poloniae, praesentibus et futuris, regnoque in perpetuum obstrinxerat, quando cum terris Prussiae ad regnum Poloniae, a quo aliquando exciderat, reincorporaretur. Quorum quidem civium factiosorum temeritas eousque processerat, ut nobis copiarum partem extra urbem opponerent, quibus concisis, quum nihil de rebellionem sua remiserint, sed in ea perstent, tenemur pro jurejurando, quod regno Poloniae dedimus, eos ad officium reducere.

Itaque quum videamus illos auxilia terra ac mari quaesituros, ad impediendos illorum in mari conatus, certas naves deputavimus, inter quas hanc . . . , ut diligenter naves tam Gedanensium, quam exterorum, qui illis milites, arma, aut com meatum subministrare voluerint, prohibeat, intercipiatque, nemini autem fidelium subditorum nostrorum aut amicorum noceat, ac nominatim navibus serenissimi Svecorum regis, affinis nostri carissimi, ac ejus subditorum, quinimo, si opus fuerit, eas tueatur ac defendat. Insuper volumus, ne res quaspiam, vel merces hoc modo interceptas apud se asservare, vel literas, scrinia, sarciniasve mercatorias clam occultare audeat, verum res ejusmodi omnes ad nos, vel officialem nostrum a nobis ad id designandum deferat: qui quidem de iis, an juste legitimique acceptae sint, nec ne, cognoscendi plenum habebit jus et facultatem. Quod autem ad divisionem earum mercium attinet, decimam partem omnium rerum interceptarum nobis de jure praeservamus, quam fisco nostro inferre tenebitur. Quae omnia suprascripta se diligenter executurum, juramento coram nobis, vel officiali nostro praestando compro-

babit, ac a sociis quoque suis simile juramentum ipse exigit. Quamobrem postulamus a Dominationibus Vestris, ut ei liberas ubivis locorum transitus, receptus, stationes praebeant, atque eum immunem ab omnium vectigalium solutione praestent; tum in iis rebus, quibus vel ad pericula propulsanda, vel ad necessitatem sustentandam agnoverint, suis studiis illi adsint. Daturi vicissim operam sumus, ut Dominationes Vestrae omnibus mutuis in officiis nostrum studium erga se perspiciant.

Datum Grebini, die 28 Septembris, anno domini 1576.

Stephanus rex.

(Teká Naruszewicza 91. k.)

1576. oct. 10. Varsó.

Jagelló Anna királyné XIII. Gergely pápának.

(Theiner : Annales Eccl. II. k. 208. l.)

1576. nov. 7. Róma.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

»Ad litteras (d. d. 5. Jul 1576.) amicissime respondet etc.«

(Długosz II. k. Epist. ill. vir. 1755. l. és Theiner Ann. Eccl. II. k.)

1576. nov. 17. Thorn.

Báthory, XIII. Gergely pápának.

(Theiner : Ann. Eccl. II. k. 208. l.)

1576. nov. 21. Róma.

XIII. Gergely pápa Báthorynak.

(Theiner : Ann. Eccl. II. k. 210. l.)

LXIX.

1576. decz. 29.

Báthory a tatár kánnak.

»Literae Stephani, regis Poloniae, ad principem Tartarorum Praecopiensium.«

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc.

Nuntium, quem ad nos tu frater noster misisti, et per quem nobis regnum hoc, in cujus solio praepotens Deus nos

collocavit, gratulatus es: uti a nostro et regni hujus veteri amico, grato animo excepimus, ex quo etiam intelleximus ea omnia, quae nobis tuo nomine retulit. Nunc igitur quod attinet ad amicitiam nostram, libenter illam tecum bonam atque integram conservabimus. Cupiebamus, ut ejus condiciones sine mora concluderentur, si nuntius tuus habuisset ea de re plena mandata. Verum quoniam nuntius tuus nulla a te habuit literatoria mandata ad constituendum foedus et mutuam amicitiam, idcirco non potuimus ea in re finaliter cum illo constituere. Nihilominus tamen mittimus nunc ad te internuntium nostrum, cui dedimus plenam potestatem, ut tecum certas, justas, et mutuae benevolentiae nostrae convenientes condiciones perpetui foederis et amicitiae constituat, quas nos tecum, uti cum veteri hujus regni nostri amico, perpetuo integre conservabimus.

Quod vero per eundem tuum nuntium questus es de Cosacis Nizoviis, equidem gravi cum dolore id suscepimus, quod illi praedones (inter quos sunt plerique Moschi, Valachi, et nostri quoque damnati capitis, qui eo evaserunt, subditi) damna tibi faciant. Cognovimus et ante in foederibus statuendis ea de re cum antecessoribus nostris tractatum, sed satis huic rei provideri non potuit, quod hi homines vagi sint, et nostris etiam damna inferant, in Moschoviamque profugiant. Ultra Boristhenem nullas arces habemus, nec illos castigare possumus, proptereaque tolli a nobis prorsus non possunt: sed ibi tu frater noster eos coerceas. Cis vero Boristhenem, ubi sunt arces nostrae, mandabimus severe capitaneis nostris, ne illos recipiant, sed omnes, qui in illorum manus venerint, debitis poenis afficiant.

Datum Torunii, die 29 mensis Decembris, anno domini 1576, regni vero nostri anno primo.

I. TARTALOM.

Lap.

I. A XVI. századi Lengyelország leírása, politikai felosztása, államszervezete. Királyi hatalom, senatus, nemesség, országgyűlés stb. ¹⁾	1
II. A társadalmi élet Lengyelországban. A nemesség és pór nép jellemzése, életmódja. Szellemi élet s irodalom stb.	20
III. A lengyel királyválasztások áttekintése s összehasonlítása a magyarral. Összehívó- és választó-országgyűlés. Az interrex. Választási föltételek. A varsói confoederatio 1572-ben stb.	41
IV. Az első királyválasztás a Jagellók után. A Habsburg-ház törekvése a lengyel trónra. Német- és francia verseny. Valois Henrik diadala Ernő főherczeg felett. Henrik uralkodása, szökése, stb.	55
V. A Báthory-előtti királyválság (interregnum). A varsói összehívó-országgyűlés (1574. sept.). Külföldi követségek. A szultán Báthoryt ajánlja. Az országgyűlés határidőt tűz ki Henriknek, esetleg új választást hirdet	68
VI. Az osztrák-párt lázas tevékenysége a koronáért. A császár állandó követe Lengyelországban: a magyar Dudith András. Élete, jellemzése, működése. Lengyelország főurai, főpapsága. Litvánok, poroszok	80
VII. A pártok vesztegetései. A császár pénzszavara, kölcsönzései. Dudithot pénzért ostromolják. Három jelölt a Habsburg-házból: Ernő, Ferdinánd főherczeg s a császár	112
VIII. A többi királyjelöltek: Alfons ferrarai herczeg. János svéd király. „Rettenetes“ Iván czár és fia. Nemzeti (Piaszt) jelöltség. Rosenberg Vilmos cseh főúr.	132
IX. Magyar és lengyel összeköttetés. Az Árpád- és Piaszt-ház rokonsága. Nagy Lajos. Hedvig. — A két Ulászló. — A Zápolyák és Jagellók. Izabella. János Zsigmond. Báthory István fellépése. Erdélyi zavarok, Békés leveretése. Báthory jelöltsége a szentpáli győzelem után. Blandrata követsége Lengyelországba	155
X. A stężyci országgyűlés (1575. máj. 12.). Poroszok és litvánok tiltakozása az új választás ellen. A nemesség német-	

¹⁾ Lásd részletesebben a fejezetek homlokán.

	Lap.
gyűlölete. A szakadás. Újabb országgyűlés Varsón (1575. october 3.). Tatár beütés	179
XI. A királyválasztás rendje és módja. A varsói választó országgyűlés (1576. nov.—decz.) — A királyjelöltek követségei, szónoklatai, ajánlataik. A szavazás. A senatus többsége a császárt, a nemesség Báthoryt választja királylyá	193
XII. Az ellenkirályok választási föltételei. Követség a császárhoz s Báthoryhoz. Miksa Báthoryt lemondásra szólítja fel. Teuffenbach küldetése Erdélybe	225
XIII. A királyválasztás híre Erdélyben. Báthory intézkedései. A jędrzejowi országgyűlés (1576. jan.) az ő választását erősíti meg. A lengyel követség Erdélyben. Báthory elfogadja a királyságot. Elindulása Lengyelországba	249
XIV. Lengyel és török követségek Bécsben. A császár elfogadja a királyságot. Krakkai, lowicki és varsói országgyűlés. Sulyok Imre követsége Krakkóba. Gorka András gr. elfogatása	269
XV. Báthory útja Lengyelországba. Fogadtatása Przemyslben, Tarnowon. Bevonulása Krakkóba. Országgyűlés. Esküvéje s megkoronáztatása. Lanckoron vára kiostromlása. Varsói országgyűlés. Az ellenpárt meghódolása	294

II. OKMÁNYTÁR.

I. 1574. sept. 11. A török csausz beszéde a varsói országgyűlésen	315
II. 1575. nov. 15. Báthory követeinek oratioja a varsói országgyűlésen	316
III. 1575. nov. 18—21. A lengyel senatus szavazata a varsói királyválasztáson	320
IV. 1575. decz. 15. Báthory István és Jagelló Anna királylyá választási diplomája	322
V. 1575. decz. 15. Az Erdélybe küldött lengyel követek útasítása	326
VI. 1575. decz. 15. Báthory és Anna királylyá választásáról s a jędrzejowi és vajdasági gyűlésekről szóló határozat	334
VII. 1575. decz. 15. A Báthory-párti, krakkai, lublini és belzi vajda levele a császárhoz, Báthory és Anna királylyá választásáról	339
VIII. 1575. decz. 17. Miksa császár választása feltételei	340
IX. 1575. decz. 16. vagy 18. Miksa császár királylyá választási diplomája	347
X. 1575. decz. 24. Báthory levele a tatár khánhoz	353

XI. 1575. decz. 28. Mit kívánt volna (?) a szultán Báthorytól a lengyel királyságért	354
XII. 1575. decz. 28. Miksa császár válasza a Báthory-pártiak levelére	355
XIII. 1576. jan. 10. Báthory Chodkiewicz litván nagymarsalnak	358
XIV. 1576. jan. 12. Báthory a lengyel ellenpártosoknak	359
XV. 1576. jan. 18. Forgách Ferencz levele Báthoryhoz	361
XVI. 1576. jan. 22. Báthory érvei a lengyel királyság elfogadását illetőleg	362
XVII. 1576. jan. vége. Filipowski, Báthory követe szónoklata a jędrzejowi országgyűlésen	363
XVIII. 1576. jan. 30. Békés Gáspár Dudith Andrásnak	364
XIX. 1576. jan. 30. Mehemed vezérbasa Miksa császárnak	366
XX. 1576. febr. 2. A Báthory-pártiak a császárhoz a jędrzejowi országgyűlésből	369
XXI. 1576. febr. 4. A Báthory-párti lengyel rendek a pápához	372
XXII. 1576. febr. 9. Báthory a litván rendeknek	374
XXIII. 1576. febr. 8—10. Báthory megyesi kiadványai a lengyel királyság elfogadásakor: 1. hitlevele, 2. esküje, 3. pacta conventa, 4. Henrik czikkelyei megerősítése, 5. a törvények és szabadalmak megerősítése	375
XXIV. 1576. márcz. 3. A császár Báthory helyett Ernő főherczeget ajánlja	384
XXV. 1576. márcz. 16. A czár követsége a császárhoz	385
XXVI. 1576. márcz. 23. A bécsi ünnepély leírása, midőn a császár a lengyel királyságot elfogadta	385
XXVII. 1576. márcz. 24. Miksa diplomája a lengyel királyság elfogadásáról.	388
XXVIII. 1576. márcz. 31. Báthory a lengyel rendeknek	392
XXIX. 1576. ápr. 10. Báthory Chodkiewicznek	393
XXX. 1576. ápr. 11—14. Báthory üdvözlötése Przemysl alatt	395
XXXI. 1576. ápr. 15. Báthory üdvözlötése Tarnowban	398
XXXII. 1576. ápr. 26. Báthory Chodkiewicznek	401
XXXIII. 1576. máj. 1. A királyné lemondása vagyónáról	402
XXXIV. 1576. máj. eleje. Pasquillus Báthory koronázása után	404
XXXV. 1576. máj. 3. A pápai nuntius a pápának	407
XXXVI. 1576. máj. 4. Báthory a poroszoknak	409
XXXVII. 1576. máj. 16. Báthory Chodkiewicznek	410

XXXVIII. 1576. máj. 22. Báthory, Henrik francia királynak	410
XXXIX. 1576. máj. 22. A lengyel senatus a porosz rendeknek	412
XL. 1576. máj. 28. Báthory Mehemed vezérbasának	413
XLI. 1576. máj. 28. Báthory a szultánnak	414
XLII. 1576. máj. 30. Báthory protestálása a hadügyi törvények ellen	415
XLIII. 1576. jun. 10. Báthory a pápai követnek	417
XLIV. 1576. jun. 11. A pápai követ felelete a király követeinek	418
XLV. 1576. jun. 22. A porosz rendek Báthorynak	420
XLVI. 1576. jun. 22. A svéd király Báthorynak	421
XLVII. 1576. jun. 22. A svéd királyné Báthorynak	422
LXVIII. 1576. jun. 29. Báthory a litvánoknak	422
LXIX. 1576. jun. 29. Báthory megerősíti a litvánok előjogait	424
L. 1576. aug. 6. Báthory a poroszoknak	428
L.I. 1576. aug. 6. XIII. Gergely pápa Báthorynak	429
L.II. 1576. aug. 8. Báthory országgyűlést hirdet Thornba	431
L.III. 1576. aug. 18. A poroszok Báthorynak	432
L.IV. 1576. aug. 22. Báthory felelete a poroszoknak	434
L.V. 1576. aug. 26. Báthory üdvözlötetése a porosz határon	435
L.VI. 1576. aug. 30. Báthory a poroszoknak	437
L.VII. 1576. sept. 4. Báthory Danczka városának	438
L.VIII. 1576. sept. 13. A danczkaiak felelete	439
L.IX. 1576. sept. 15. Báthory rendelete Danczka városához a hűség eskü letétele végett.	440
L.X. 1576. sept. közepe. Mehemed vezérbasa Báthorynak	442
L.XI. 1576. sept. 15. Báthory a szultánnak	444
L.XII. 1576. sept. 15. Báthory a nagyvezérnek	446
L.XIII. 1576. sept. 17. Báthory rendelete a Danczka vidéki falvakhoz.	447
L.XIV. 1576. sept. A király hírnöke felhívása a danczkaiakhoz	447
L.XV. 1576. sept. 19. A danczkaiak a királynak	448
L.XVI. 1576. sept. 23. Danczka város tanácsa a királyhoz	449
L.XVII. 1576. sept. 27. Danczka város tanácsa a királyhoz	450
L.XVIII. 1576. sept. 28. Báthory vesztegzár alá veti Danczkát	452
L.XIX. 1576. decz. 29. Báthory a tatár khánnak	453

III. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

ACHMET CSAUSZ, török követ, a varsói convocation (1574), 76. 77. 163. 233. — beszéde 1574. sept. 11. 315.

AEGYPTOM 444.

AGRIPPA Venczel, Litvánia jegyzője, bécsi követ a császárhoz a varsói választásról 352.

ÁGOST szász választó 272.

ALBERT, magyar király 55.

ALBERT FRIGYES, brandenburgi örgróf, 98.

ALBRECHT, bajor herceg, 272.

ALENÇONI HERCZEG, Valois Henrik ücsöce, 74.

ALEXANDER I. Sándor.

ALFONZ (D'ESTE), FERRARAI HERCZEG, fellépése a varsói convocation (1574), 78. — őt akarja a krakkai vajda, 60. — gazdagságáról keringő hírek 114. 115. — jelöltsége, jellemzése, törekedése a lengyel trónra, pénzküldeményei, ígéretei, követsége 132—136. 165. 175. 178. 181. — követe a stóczyei országgyűlésen 183. — és a varsói választó országgyűlés 200. 205. — követe és ajánlatai 209. — és a szavazás 214. 222. — a reá esett szavazatok a senatusban 321—322.

ALLAMI FŐMÉLTÓSÁGOK 12.

ALLATTENYÉSZTÉS 38.

ALSÓ-AUSZTRIA rendei 272.

ALVINCZ 161.

AMURATH SZULTÁN, a primásnak, 76. — Kostkát, a svéd királyt és Báthoryt ajánlja a királyságra 77. — és a ferrarai herceg 134. 236. — követe Bécsben 278. 279. — állítólagos feltételei Báthoryval szemben

280. 281. — tudósítja Báthory a lengyel trón elfoglalásáról 308. — a I. rendeknek (1574.) 315. 316. — Báthoryhoz 354. 355. —nak Báthory 414. —nak Báthory 444.

ANDREIOVIA I. Jędrzejow.

ANGOLORSZÁG, —gal kereskedés 39. 208.

ANJOU-HÁZ 43. 155.

ANNA, II. Ulászló leánya, 58.

ANNA Jagiellonka, királyi hercegnő, majd Báthory neje s királyné, 45. — házasságának terve Ernő főherczeggel 85. 101. — és a ferrarai herceg, 133. 136. 138. — és Báthory 164. — Ferdinánd főherceg házassági ajánlata 204. — királylyá ajánlja a svéd király 208. — a varsói szavazásnál 214. — királylyá választása 222—224. 225. — elfogadja a választást 226. 227. 228. 231. 233. 234. 250. 253. —hoz a császár követsége 254. — és Báthory választását megerősítik a jędrzejowi gyűlésen 258. — eljegyzése Báthoryval Meggyesen (sponsalia de praesenti) 263. — és Ernő házassága emlegetése 274. 275. 278. — Krakóba érkezése 282. 283. 288. — első találkozás a Báthoryval 301. — lemond vagyónáról a királyságért 302. — esküvője, koronáztatása 303. — 60,000 arany értékű ajándékot kap a nászút után Báthorytól 305. 309. —ra esett szavazatok a senatusban 321—322. — királyválasztási diplomája 322—326. 327. 330. 333. 334. 336. 339. 342.

346. — a kujawi püspöknek 353., 370. 371. 372. 379. 384. — Karnowskinak 383., 391. 399. — lemondása vagyónáról 402.— 404., 405. 407. 421. 422. — a pápának 453.

APAFFI ISTVÁN, praefectus arcis Fogaras 378.

APAFFI MIHÁLY, erdélyi fejedelem, asztala 26. — mint bölényvadász 29.

APOR PÉTER Metamorphosisa 25.

APRÓDOK 23.

ARANY GYAPJÚT kíván Jaski 94.

ARCHIMAN 442.

ÁRPÁD-HÁZ és Piast-ház összehasonlítása 45. — és a Piastok rokonsága 155.

ARTICULI Henriciani, 46. 53. 227. — Bathoryani 53.

ASIA 444.

ASVÁNY-VILÁG 38.

AUGSBERGER 367.

AUGSBERGI birodalmi gyűlés (1620) 63. — bankháztól kér kölcsön a császár 117.

AUGUSTINER KIRCHE 385.

AUSZTRIA, -ba sókivitel 38. — egyike Európa hatalmasabb államainak 86. — a szent liga tagja 101., 317. 330. 340. 345. 384. 389.

AUSTRIACA domus I. Habsburg-ház.

BACHUS tisztelete 26.

BAJOM 249.

BAK Bálint (Valentinus) 338.

BALASSA Bálint 37.

BALASSA JÁNOS 171. 279. 367. 446.

BALTI TENGER 2. 39. 136. 138. 342.

BÁNFFI FARKAS comes comitatus Dobocensis 378.

BÁNFFI GYÖRGY 158. — fogadja a lengyel követtséget Huszton 260. — hadparancsnok a lengyelországi útban 264. 268. — a krakkai bevonulást ő nyitja meg, a magyar huszárok élén 299. — Lanckoron várát kiostromolja 307. — (de Losoncz) 378.

BÁNFFI KRISTÓF 268.

BAR 442.

BARI örökség 137. 206. 225. 235. 342. 384.

BABANOVIVS SÁNDOR, II. Alfonso ferrarai herceg követe a varsoói országgyűlésen 209.

BAROWA falu 188.

BÁTOR OPOS 157.

BÁTHORY ISTVÁN, mint határrendező 2. 3., 7. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 19. — a hadsereg szervezője 19., 32. — udvarában a magyar elem 33. — az irodalom Maecenása 35. 36., 37. 39. — a köznevelés felemelője 42., 47. — választói 50. 51. — esküje a vallásszabadságra 53. — új törvényei 53. 54. — választói 62. — magatartása az első választáskor 1573-ban 65. — Páduában tanul 80. 81. — hoz követet küldöz Zborowski Péter 90. — sógora Zamojski János 99. — s a pápai nuntius 101. — és a kujawi püspök 104. — királyságtól félnek a litvánok 107. — és a poroszok 109. — vesztegetéséről szállongó hírek 115. — katonákat toborz 119. — s a Zborowskiak 123. — és a ferrarai herceg 136., 144. 145. 147. — első érintkezései a lengyelekkel 157. — összeköttetései Henrikkel 158. — erdélyi feje-

delemsége 159. — küzdelme Bé-
kessel 160. — udvarában Zbo-
rowski Sámuel 261. — jelöltsége
162., a szultán ajánlása 163., az
osztrák párt kicsinyli 164., a stę-
życi országgyűlésen pártja nincs
165., a szentpáli csata 166. —
győzelmi nymbusa a lengyelek
előtt 167. — pártja növekszik
168—171. — jelöltsége előnyei
172. — követ-küldése 173. 174.
— pénzküldeményei 175—177.
— újabb követe, Berzeviczy 178.
— és a stężyci-országgyűlés 181.
183. 184. — kiváltja a tatár
foglyokat 192. — és a varsói ki-
rályválasztó országgyűlés 197.
200. 205. — követsége Varsó-
ban 209., Blandrata oratioja 209.
— jellemzése 210. — ajánlatai
211. — újabb követe Berzeviczy
Márton 211. 212. — és a sza-
vazás 213—215. — királylány
választása 221—224. 225. —
választása feltételei 226. — meg-
erősítésére gyűlést hirdetnek Jed-
rzejowba (1576. jan. 18.) 227.
— választása publicatioja 228.
229. — hoz küldött lengyel kö-
vetség útasítása 230. 231. ellen-
párti követség 232. pártja intéz-
kedései 233—237. A krakkai
egyetemi ifjúság Báthory mellett
tüntet 238. A császár lemondásra
szólítja fel 238. Teuffenbach Kris-
tóf szathmári kapitányt küldi
hozza követül 239. — nyilatko-
zatai a csász. követ előtt 240—
243. — eszeágában sem volt le-
mondani 244. 245. Teuffenba-
chot visszaküldi 246. — elindú-
lása a meggyesi országgyűlésre
246. 247. — válasza az újabb
császári követnek 248. — ki-
rálylány választása hire Erdélyben

249. — pártja lelkesedése Len-
gyelországban 250, — gondos-
kodása választóiról 251—253.
254. — és a jedrzejowi ország-
gyűlés 255. — követe Filipowski
256. 257. — hoz újabb követ 258.
— pártja megszállja Krakkót
259. — a lengyel követséget fo-
gadja 260. 261. — a meggyesi
országgyűlésen elfogadja a lengyel
királyságot 262. — esküje 263.
— úti készületei 264. 265. — a
császártól útlevelet kér Magyar-
országon át 266. 267. — elin-
dúlása 268. —ról Bécsben 271.
273—277. — érdekében török
követség Bécsben 278—281. —
követe (Sulyok Imre) Krakkóban
282—285. 286—290. — párt-
ja követsége Varsóba 291—293.
— útja Lengyelországra 294.
— Ilyvóba érkezése 295. — fo-
gadtatása Przemyslben 296. —
Tarnowban 297. — bevonulása
Krakkóba 298—300. — első
találkozása a hercegnővel, pro-
testálása a koronázás elhamarko-
dása ellen 301. — kilovaglása
szt. Szaniszló sírjához, esküvője,
koronázása 303., nász-lakoma,
ünnepélyek, tornák 304. — ha-
táridőt tűz ki a meghódolásra 305.
— 1576. jun. 1-ére országgyű-
lést hirdet Varsóba 306., Lan-
korona kiostromlása 307. — a kül-
földi udvarok tudósítása 308. —
Varsóba indul 309. — szónoklata
a thorni országgyűlésen 311. ural-
kodása rövid jellemzése 311. 212.
— a szultán ajánlottja (1574.)
315. 316. — követei oratioja
Varsóban 316—320. — egy sza-
vazatot kap a senatusban 322.
— királyválasztási diplomája
322—326., 334. 336. 339.

—nak az osztrák párt 353. — a tatár kánhoz 353. — hoz a szultán 354. 355. — a l. rendekhez 357. — Chodkiewicznek 358. — a l. ellenpártosoknak 359. —nak Forgách Ferencz 361. — érvei a l. királyság elfogadását illetőleg 362., 366. —nak Karnowski 368. — Karnowski Szaniszló kujawi püspöknek 368. —nak Karnowski 368. — lengyelországi párthiveinek 368. — pártja a császárnak 368. — pártja követi utasítása a császárhoz (1576. február 2.) 369—372. —nak Karnowski 374. — a litván rendeknek 374. — hitlevele 375. — esküje 376. — pacta conventai 378. — megerősítése Henrik czikkelyeinek 380. — Karnowskinak 384. 391. — a lengyel rendeknek 392. —nak Karnowski 392. 393. — Chodkiewicznek 393—395. — üdvözlötése Przemyslben 395—397. — felelete 398. — Tarnowban 398—400. —nak Karnowski 401. — koronázásáról szóló o. gy. végzés 401. — Chodkiewicznek 401. 403. — koronázása utáni pasquillus 404. 405., 407. 408. — megkoronázása kihirdetése 409. — megerősíti a lengyelek előjogait 409. — a poroszoknak 409. — Chodkiewicznek 410. — Henriknek 410. — Mehemed vezérbasának 413. — a szultánnak 414. — protestálása a hadügyi törvények ellen 415. — Karnowskinak 416. — a pápai követnek 417. —nak a porosz rendek 420. —nak a svéd király 421. —nak a svéd királyné 422. — a litvánoknak 422. — megerősíti a lit-

vánok előjogait 424. — a pápának s a poroszoknak 428. —nak Gergely pápa 429. — országgyűlést hirdet Tornba 430. —nak a poroszok 432. — a poroszoknak 434. — üdvözlötése a porosz határon 435. — a poroszoknak 437. — Danczka városának 438. —nak a danczkaiak 439. — rendelete Danczka városához 440. —nak Mehemed vezérbasa 442. — a szultánnak 444. — a nagyvezérnek 446. — rendelete a Danczka vidéki falvaknak 447. — hírnöke felhívása a danczkaiakhoz 448. —nak Danczka válasza 448. 449. 450. — vesztégzár alá veti Danczkát 452. —nak a pápa 453. — a pápának 453. — a tatár khánnak 453.

IFJ. BÁTHORY ISTVÁN (de Somlyó) 377.

BÁTHORY KRISTÓF 204. — öcsese üdvözlötére siet Váradról 249. — vajdává választatik B. István helyébe 262. 377. — Karnowskinak 428.

BECHLER KONRÁD követsége a császártól és a kassai kapitánytól Ostrogski hg. kiewi, Mielecki ilyvói vajdához és a Herburthokhoz, hogy Báthoryt tartóztassák fel (33,000 frtot szánt nekik erre a czélra a császár) 267.

BÉCS —be jár Kromer 35. —i congressus 1515. 57. 58. —en keresztül fut Henrik 67. —ből ír Henrik 1574. jul. 29., 71. —be visszatér Rosenberg és Pernstein 83., 87. 135. —i szerződés 1515-ben, 153., 160. 161. 164. 171. 205. —be küldött l. követség 229. 230. 235. 238. 246. 247. 248. —i király 249.

252. 253. 260. 265. 266. — beérkezése a lengyel követségnek 269. 270. — ben lévő magyar tanácsosok véleménye a I. királyság elfogadásáról 272. 276. — ben a Báthory-párti lengyel követség 278. — ben a török követség 279. 280., 285. 286. 357. — i ünnepély leírása (1576. márczius 23.) 385—388. 391.

BÉCS IMRE 268.

BEHEIMB 270.

BÉKÉS GÁSPÁR, lázadása 65. 145. — vizsgálja Báthoryval 160. 161. 164. — támadása, a szentpáli csata 166. és következményei 167. 168. — Lengyelországban 169—172. 174., 235. 241. 243. 265. 279. — Dudithnak 364, 365. 366. 367.

BELDOWSKI JÁNOS, követ Erdélybe, 325. 326. 377.

BELLEGARDE Roger, Henrik követe, 180.

BEEZ — i vajdaság 5. 189. 201., 321. 337. 338. 340. — I VAJDA I. Tenczyński András.

BENDER 442.

BEREGSZÁSZ 245.

BERZEVICZY MÁRTON, erdélyi alkanczellár, tanuló társa Páduában Báthorynak. Dudithnak, Kovachóczynak 80. 81. 158. — Báthory követe a varsói királyválasztó országgyűlésre (1575. nov.—decz.), 178. — megbetegedése 205. — megérkezése és működése Varsóban 211. 212. 225. 240. — visszaérkezése Erdélybe 243. — a császári követnél Teuffenbachnál Gyulafejérvárt 245. — nyilatkozatai a császár küldöttje előtt a lengyel királyságról, a czárról stb. 248. — nyilatkozata Báthory újtjáról Lengyelországba

266. 268. — vezeti a kancelláriát Báthory újtjában, Lengyelországba menetelekor 298. — aláírásai 378. 379. 380. 382. 395.

BETHLEN FARKAS (Gábor fejedelem atyja) 268. 378.

BIALOBRZESKI Márton, laodici püspök 369.

BIDOCZ 338.

BIEC, köölaja 39. — i várnagy I. Szafraniec Szaniszló.

BIEKOWSKI János, przemysli étekgfogó 338.

BIELEWICZ ALBERT, ex terra Samogitiae, 425.

BIELITZ, sziléziai határváros, Dudith lakóhelye Krakkóból kiűzetése után, 260.

BIELSKI, történetíró, 36.

BIHAR 377.

BLANDRATA GYÖRGY, Báthory lengyelországi követe 115. — követsége Krakkóba 173. — találkozás a Dudithtal 174. — pénzzel működik 175—178. 200. — oratója a varsói királyválasztó országgyűlésen (1575. nov. 15-én) 209—211. 225. — visszaérkezése Erdélybe 243. — a csász. követnél Teuffenbachnál, 245. — oratója Varsóban (1575. nov. 15.) 316—320. 378. 379.

BOCHNA sóbányája 38.

BOCSKOROS NEMESER (chodackowy) 49.

BOGDÁN, moldovai hospodár 253.

BOGDANI 443. — Bogdanorum vajvoda 442.

BOGUSZ János, osztrák-párti ügynök 98. — követsége Anna hercegnőhöz 288. 293. — lublini alkamarás, bécsi követ 352.

BOHEMIA I. Csehország.

BOLESLAW CHROBRY (Nagy-)

4. — az első lengyel király (1025). 41.

BOLESZAW (III) Kizywusty (1139), 41.

BOLIMOVIA 417.

BONA (Sforza) királyné. I. Zsigmond neje, Zsigmond Ágost, Izabella, Anna királyné anyja 33. — hagyatéka leányának 76., 112. — emléke 130. 132. 135. 137. — udv. orvosa Blandrata 173., 403.

BOR, (magyar-) 25., Borfogyasztás 27., Borkereskedés 33.

BORISTHENES 454. I. Dniester.

BORNEMISZA 265.

BORONIEWSKI 298.

BOROSZLÓ 59. — n tanúl Dudit 80.

BORUKOWSKI János, Lenciciensis praepositus, 427.

BOSZNA BASA 265.

BOSZNIA 367.

BOTTONE, a ferrarai herceg követe 132.

BOZENTA, guezdai érsek a XIV. sz. végén 330.

BÖLÉNY. Bölényvadászat 27. 28.

BRACLAW 337. 338. 442.

BRANDENBURGI HERCZEG 234. 237. 272.

BRANDENBURGI ZSÓFIA 152.

BRASSÓ-ból indul Báthory Lengyelországba 268.

BRIEG, Szilézia városa 286.

BRUNSVIK hercegnő 407.

BRZEST, 321. 337. 338. 423. — i vajdaság 425.

BRZOSKA György 338.

BUDA 63. — ra hirdetett lengyel országgyűlést Nagy-Lajos 72. — vára 197. — i basa 249. 265. 278. 279. — vára 299. 367.

BUG folyó 2.

BUKOVINA 294.

„**BURSA HUNGARORUM**“, magyar egyesület a krakkai egyetemen 34.

BUŻEŃSKI Jeromos. lengyel kincstartó 13. podstoly koronny 416.

CARNUTUM, francia hercegség 209.

CASTALDO 277. 387.

CHATEAUNEUF-I HERCZEGNŐ, 158.

CHELM 320. 337.

CHERSON. 2.

CHLEBOWICZ Arnolphus, vexillifer Drohiciensis, 424.

CHLEBOWICZ János, miński várnagy, litván követ a krakkai koronázó országgyűlésen, protestálása 306. — a muszka czárhoz küldi Báthory követségbe 309. 394., tenutarius Onixtensis 425.

CHODKIEWICZ család, mint protestans és ismét kath. 48. 59. — elsőrangú litván család 105. 106. — és a császár 108.

CHODKIEWICZ Sándor, groduói és mohilewi kapitány, Heynensisque tenutarius 425.

CHODKIEWICZ János, litván nagymarsal, vilnai várnagy 12. — Samogitia főkapitánya 59. 90. — Livonia kormányzója, és fővezére 105. 106. — nak a császár 108. — 10,000 frtot kíván zsoldra 119. — 15,000 frtot kér 123. — 5000-et, és 8000-et kapott, 50,000-et ígér neki a császár 124., 135. 140. 148. 176. — a varsói választáson 223., 258. — elpártolása a császártól 288. 298. — szavazata a választásnál 320. — nak Báthory 358. — nak Báthory 393. — nak Báthory 401. 410. —

comes in Szklów et Mysz (fő czímei m. f.) capitaneus Caunensis, tenentarius Telsoviensis 425.

CHOIŃSKI 286.

CHOTOWSKI, osztrák-párti úgynök, Í. askiról 94. — túlzott ígéretei 111.

CHROSLIN 419.

CIBINIENSIS l. Nagy-Szeben.

CICERO 38.

CIECHANÓW, 321.

COMMENDONE, bibornok, pápai követ Lengyelországban, 59. 60.

CONFOEDERATIOK, 48. Varsói — 1573-ban 51. — 1574 sept. 18. 79.

CORRUPTIO 113.

CORVIN MÁTYÁS l. Mátyás király.

COZACI NIZOVII 454.

CROMER Márton (Lásd Kromer)

CRUCIFERI 420.

CRZISZTOPORSKI 393.

CsÁKI GÁBOR (de Palota) 378.

CsÁKI LÁSZLÓ (de Keresztzeg) 378.

CSEHORSZÁG. 2. — ba sóki-vitel 38., 58 60. — a a szent liga 101. — egykori helytartója Ferdinánd főhg. 128. 129. 144. 145. 146. 147. 153. 154. 205. 206. 237. 272. 327. 342. 386. 387.

CSEFFEI JÁNOS (de Nozali) 378.

CSELEPATAK 56.

CsILLAGJÓSLÁS a varsói királyválasztásánál (1575 nov.) 199.

CUJAVIA 4. 5.

CULM (l. Kulm).

CWIKKA János (de Strieczkowiec) 338.

CZAPLA Miksa, 425.

CZAPINSKI Vazul (Basilus) 425.

CZARNKOWSKI ALBERT. Nagy-Lengyelország főkapitánya, osztrák-párti 100. — 4000 tallért kap a császártól 124.

CZARNKOWSKI SZANISZLÓ, kir. titkár, (referendarius) az osztrák-párt szónoka a nemesség részéről 215. 217. — bécsi követ 352. 386. 387.

CZARTORYSKI herczeg krakkai muzeuma 22.

CZECHOW 321.; — i várnagy l. Tarnowski Szaniszló.

CZEMA, von Zehmen, porosz előkelő család, osztrák-párti 109. — ÁKOS pomerániai vajda 109. — FÁBIÁN, marienbergi vajda 109.

CZERNOVICZ 265. 294.

CZERSKI özvegye 93.

CIECISZEWSKI Péter 338.

CIKOWSKI SZANISZLÓ, krakkai alkamarás, 259. 309. 326. 406. — ZSIGMOND polaueci várnagy 348.

CZYŻOWSKI Zsigmond, belzi várnagy 427.

CYPRUS 242.

CYRUS apát, osztrák követ Zsigmond Ágost udvarában, 58.

DACZÓ Péter 268.

DOMBROWSKI Miklós 338.

DÁNIA 35. — val kereskedés 39. — án keresztül osztrák követ megy Moszkvába 84., 206. 220. 342. 343.

DANCZKA (Dantzig) a porosz tartomány fővárosa 6. — kereskedés főpiacza 39. — városától a császár 50,000 frtot kér kölcsön (1575 ápr.) 110. 117., 140. — daczol Báthoryval 310. 315. 434. — nak Báthory 438. — a

királynak 438. városához
rendelet a hűségesskii letétele végett
440. 445. — vidéki falvakhoz a
király rendelete 447. —hoz a
király hírnöke 447. — Báthory-
hoz 448. 449. 450. 451. — el-
len vesztegzárt hirdet a király
452.

DAUSEN temesvári basa 444.

DÁVID 296. 397.

DECENTRALISATIO 7.

DEÉS-en száll meg a lengyel
követség (1576 febr. 18.) 264.

DEMBIŃSKI Bálint, lengyel
nagykancellár, 13. — osztrák-
párti, 88., 99. 129. 256. —
a krakkai várnagyságot kapja
Báthorytól 307. 383. 416.

DEMBOWSKI András, siradi
várnagy, lancici kapitány 348.
416.

DEMIEROWA falu 442.

DESKOWSKI Boguslaw 338.

DESPERATUS, Catilinarus ele-
mek 92. 95. 113.

D'ESPESSES Jakab, Henrik
lengyelországi követe (1575) 181.
185.

DEUTLETHUN, tatár khán 354.

DÉVÉN 171.

DIÓSZEG 249.

„DISSIDENTES de religione“
52. Dissidensek 136. 179. 202.

DITRICHSTEIN 276. 386.

DZUGOSZ jellemzése a lengyel
nemességről 21.

DŁUSKI, osztrák-párti ügynök,
111.

DNIEPER 2. 19.

DNIESTER 2. 38.

DOBOKA vármegye 378.

DOBRYŃ 304. 321. 337.
338.

DORPATI PÜSPÖKSÉG.

DROHICŃSKI Sandiwogius, Lu-
baczoviensis castellanus 427.

DROHOBYCZ határváros a má-
ramarosi havasok alatt 230. 326.

DROIEWSKI, Szaniszló, prze-
mysli várnagy, 348.

DORHOSTAJSKI OLECHNOWICZ
Miklós, dapifer m. d. Lithuaniae,
capitaneus Volkoviscensis, tenu-
tarius Vielonensis, Szereszoviensis.
praefectus Gondinensis. 425.

DUDITH ANDRÁS, volt pécsi
püspök, a császár követe, röpirata
Henrik ellen, 64. 65. — emberei
a varsói convocation 1574., 75.
— része a Henrik szökésében,
75. 85. — élete és jellemzése
80. — Páduában tanul 80. 81.
— 1565-től lengyel követ 81.
— megnősül 82. — lengyel indi-
genatust nyer, 82. — működése
az első és második interegnum
alatt, 83—87. — másodszer a
Zborowski családból nőstül 90—
92; 94. — üldöztetése a Zborow-
skiak részéről, 92. —nak a csá-
szár Łaski ügyében 83. — igé-
retei Łaskinak 94—98. — és
a pápai nuntius 102. és — tervei
a litvánokkal 108. 109. műkö-
dése a poroszok közt 109—111.
— a megvesztegetésre épít 112—
115. — mennyi pénzt kap?
116. 117. — a fegyveres erőről
119. — megszorultsága 120. —
ellentétben a császárral 121. —
pénzosztogatása 122—126. —
és az osztrák jelöltek 128—131.
137. 154. —és a Báthory jelölt-
sége 162. 164. 168—171. 173.
174. 176. 177. 184. 187. 188.
— a varsói választó országgyűl-
lésen (1575 nov.—dec.) 198—
202. 221. 226. 253. — a jęd-
rzejowi gyűlésen 255. — kiűzetése

Krakkóból 259. 273. 274. — a varsói gyűlésen (1576 ápr.) 290. 292. 293. — nem hódol meg Báthorynak 310. 311. 340. — nak Békés Gáspár 364. 365.

DULSKI János kulmi várnagy 185. — szavazata 321. 348.

DUNA 197. 269. 443.

DUNAJECZ 250.

DZIAŁYŃSKI János, kulmi vajda, eleinte Henrik —, majd osztrák-párti, 109. 288. — szavazata 321. 348. — **MÁTYÁS**, danczkai várnagy 348. — **PÁL** dobrzini kapitány 427.

DZIERZEK Kristóf 444. 446.

DZIEWIAŁTOWSKI Albert 425. **succamerarius Caunensis, secretarius regius**, 425.

ELBINGA (Elblong) 6. — városához a császár követsége 110., 140.

ENGLSDORF bécsi udvarmester 270.

ENYING 161.

EPERJES 166.

ERDÉLY 24. — mint a bölény hazája 29. — összekötetése a lengyelekkel 33. 71. 156—166. 185. — adófizetése a töröknek 211. — be lengyel követség 230. 231. 232. 235. 238. 244. 245. 247. — ben Báthory királylány választásának híre 249. 252. 253. 255. — be érkezése a lengyel követségnek 260. 262. 263. 268. 269. 279. 280. 288. — ből elindulása Báthorynak 294. 300. 309. 316. 324. 326. 330—333. (az okmányok közt Báthory czímében mindenütt) 336. 339. 355. 371. 373. 378. 379. 380. 382. 383. 384. 389. 401. 409. 411. 412. 413. 415. 418. 419.

ERNŐ FŐHERCEG, választása clőkészítése, 58. 59. 60. — versenye a lengyel trónra (1573.) 65. — ajánlása a császár által 84. — Jagelló Annával való házaságának terve 85. 101. — érdekében működnek 88. 89. 94. — ről hallani sem akar a podoliai vajda 96. — nem kedves a nagylengyelországiak előtt 100. — és a litvánok, legfőbb párthívei 106. — és a spanyol király 116. — jelöltsége 128—131., 142. 181. — ügye a varsói királyválasztáson (1575 nov. — decz.) 200—204. — mellett a csász. követek szónoklata 205. — ajánlatai 206. — a német birodalom őt ajánlja 209. — a szavazásnál 213—215., 229. 233. 254. 270. 271. — őt ajánlja a császár maga helyett 275. 279. 288. — re esett szavazatok a senatusban 320—322. 334. 345. 386. 387. 389. 391. 407.

ERZSÉBET, főhercegnő, Zsigmond Ágost neje (1543-tól), 58.

ERZSÉBET, angol királyné, 208.

ESZTERGOMI érsek 276.

ESTLAND. 3.

ETELKA, Géza fejedelem neje, 155.

EURÓPA 136. 155. 237. 327. 444.

FARAO 292.

FEGYVERES erő szervezése 118.

FÉHÉR-OROSZORSZÁG 3. 4.

FÉKETE-OROSZORSZÁG 3. 4.

FÉKETE TENGHER 2.

FELSŐ-AUSZTRIA rendei 272.

I. FERDINÁND, 58. 160. 231. 241.

FERDINÁND FÖHERCZEG, a nagy-lengyelországiak jelöltje az osztrák házból 100. — rövid jellemzése 128. — jelöltségét a császár nem akarja 129—131. — követe a stázyai országgyűlésen 183. — ügye a varsói választó országgyűlésen (1575 nov. — decz.) 200. 202. 204. — követése 207. — ígéretei 208. — a szavazásnál 215. 220. 273. 288. 334. 356.

FERENCZ, francia király, 62. 63. 157.

FERRARA, —ból ír Henrik, 72. —i herczeg l. **ALFONZ**.

FETIS-IMÁDÓK (idolatri) a litvánok közt 31.

FIEDUSZKO Vazul (Basilius) vexillifer Pincensis 425.

FILIPOWSKI, lengyel nemes, Báthory udvari híve és követe Lengyelországba 165. 178. 185. — újabb követése a jędrzejowi országgyűlésre 251. — szónoklata 256. — szónoklata a jędrzejowi országgyűlésen 363.

FINN TENGERŐBŐL 2.

FIRLEJ család 6. — a reformatio híve 48., 95. 97.

FIRLEJ ANDRÁS, sandomiri starosta, 97. 185. 189. 190. 325.

FIRLEJ János, Dambrowicai, — nagymarsal, a protestansok feje, versenye a primással az interrex méltósága felett 48. 49. — megnyerése az osztrák-párt részére 84. 97.

FIRLEJ MIKLÓS ifj., kazimiri starosta, osztrák párti 97. 111. — 2000 frtot kap a császártól 124. — bécai követ 352.

FIRLEJ MIKLÓS id., vislicai várnagy, császárpárti 97. 111.

FLANDRIA, —ba kivitel 38. — kereskedés 39.

FOGARAS, 160. 161. 268.

FOGELVEDER SZANISZLÓ, krakkai kanonok, osztrák-párti ügynök, 111.

FORGÁCH FERENCZ, követsége Krakkóba (1574.) Henrik koronázására 158. — és Dudith 177. — levele Báthorynak 361. 362.

FÖLDMIVELÉS 38.

FŐPAPOK, mint a senatus tagjai 10.

FŐURAK, főnemesek, (proceres, barones) 10.

FRANCZIAORSZÁG, —gal való kereskedés 38. 39. — összeköttetése Lengyelországgal 61. —ba visszatér Henrik 67. —ba küld Łaski 93. — gúnyiratban 113. 158. —ba küld Báthory 163., 322. 327. 332. 333. 349. 366. 388. 396. 418.

FREDERICUS, krakkai püspök a XV. sz. közepén 330.

III. FRIGYES császár 56.

FÜLÖP, macedon király 177.

II. FÜLÖP, spanyol király, 86. 115. 137. 204. 405.

GABRIN 337.

GALLIA, Franci, l. Franciaország.

GANOWSKI Szaniszló, követ Erdélybe 325. 326. 377.

GARWASKI Szaniszló 338.

GÉCZI JÁNOS 249.

XIII. GERGELY PÁPA, 100. 101. 134. —hoz a lengyelek a jędrzejowi gyűlésből 259. —hoz Báthory követküldése (Zamojski) 308. —hoz a Báthory-párti lengyelek 372. 404. —nak a nuntius 407. 408. —nak Báthory 428. — Báthorynak 429. —nak Jagello Anna 453.

GERMANI, I. Német.

GERSTMANN Márton boroszlói püspök, a császár követe a stęczyei országgyűlésen 184. — a varsói országgyűlésen (1575. nov.-decz.) 202. — szónoklata 203. 220. 226. 340.

GŁOSKOW SIMON, a czár követe a varsói királyválasztó országgyűlésre 205.

GNESDA (Gnesna, Gnesen) G. GNEZDAI ÉRSEK, az ország primása 10. — jövedelme 11. — magyaros banderiuma 34. — interrex 47. 48. — szavazata 320. 330. 347. és I. UCHANSKI Jakab alatt.

GNIĘWASZ János 338.

GOŁECKI PÉTER üdvözli a lengyel követeket a magyar határon 260.

GÓLIÁT 296. 397.

GORAISKI Ádám, követ Erdélybe 325. 326. 377.

GORECKI, Lanckoron vára parancsnoka, 307.

GORKA CSALÁD 6. — proteštans 48.

GORKA ANDRÁS gróf 90. — osztrák-ellenes 100. 259. — elfogatása és Sziléziába hurczoltatása 286. — kiszabadulása 287.

GORKA SZANISZLÓ gróf, poseni vajda 90. — osztrák-ellenes 100. 189. — Báthory mellett szónokol 222. 259. 286. — a lengyel sereg vezére Lanckorona vára ostrománál 307. 325. 406.

GOŚLICKI Lőrincz, decanus Kielcensis canonicus Cracoviensis et secretarius 427.

GOSTIN 321. 337. 338. 435.

GOSTOMSKI ANSELM (de Leżenice), rawai vajda, osztrák-párti 100. 111. — ajánlata 119.

—nak 10,000 frt 125. 189. 218. 250. 288. — szavazata 321. 348. 427.

GOSTOMSKI SZANISZLÓ, szochaczowi várnagy, rawai kapitány, osztrák-párti 100. 111. 119. 348. — bécsi követ 352.

GOTHORUM rex (a svéd király czimében) 421. 422.

GÖRGÉNY vára 165.

GÖRÖGORSZÁG 71.

GRAUDENCZ, —i tartománygyűlés 1574. aug. 70., 1576. máj. 1-én 281.

GRAIEWSKI (litván nemes) 141.

GREBIN porosz város 447. 453.

GROMO, olasz író, Erdély nemzetiségeiről 33.

GRODEK, a lembergi vajda vára 267. 294.

GRODNÓ, —n litván tartományi gyűlés (1574. aug.) 106. (1576. ápr. 8.) 281. 293. 306. 394. 423.

GVAGNIN Sándor, történetíró 36.

GUARINI Alfons, a ferrarai herczeg követe a varsói királyválasztó országgyűlésen 205.

GYULAFÉJÉRVÁR 240. 243. 248. 249. 251. 261. —t a lengyel követség 264. —ról elindul Báthory 268., 354. 358. 428.

GYULAFFI László 265. 268. — de Rátóthi 378.

GYULAI BÉG 249.

HABSBURG-HÁZ (osztrák-ház) 6. — örökössé válik Magyarországon 46. — törekvése a lengyel trón elnyeréséért a Jagellók kihaltával 57—65. s a második interregnum alatt 80. 86. 96. 101. — hármass jelöltsége 128—

131. 134. 138. 159. 160. 161. 181. 203. 204. —ra esett szavazatok Varsóban (1575. nov.) 213. 216. —ra eső szavazatok a senatusban 320—322. 334. 335. 341. 356.

HAGYMÁSI KRISTÓF (de Bergező) 262. 377.

HALICS 38.

HALLER György 246.

HANZA városok szövetsége 206.

HAVASALFÖLD I Oláhország.

HEDVIG, (Jadwiga), Nagy-Lajos leánya, Jagelló Ulászló (II.) neje, a krakkai egyetem alapítója és pártfogója 34. — trónra jutása 43. 55. 155.

HEDWIG, tescheni hercegnő, Zápolya István neje 156.

HEGYALJA, bora 26. —án széleje a lengyel nemeseknek 33.

HEIDENSTEIN REINHOLD, Báthory titkára, történetíró 35.

HEIDVIG ÁGOST, judex regius Cibiniensis 378.

II. HENRIK, francia király 133.

HENRIK, (Valois) király, pártja 49. 51. 53. — választása föltételei 54. 61. 62. — ígéretei a választás előtt 64. — versenye a lengyel trónra 65. — királylyá választása 65. — uraldodása (1474. febr. 21—jun. 18.) jellemzése 66. — megszökése Krakóból 1574. jun. 18-án éjjel 67. — után az interregnum 68—79. — visszatérésére határidőt tűznek ki 79. — 50,000 frcot fizetett Łaskinak 84. 93. — ígéretei Łaskinak 94. — Tenczynski Andrászt belzi vajdává teszi 97. — 99. — és a pápai nuntius s a primás 101—103. — et védik a

poroszok 109. 110. —ről gúnyírat 113. 114. 115. 120. 121. 124. 127. 128. 130. 131. — és a ferrarai herceg 131. 136. 139. 140. 144. 152. 157. 158. 159. 162. 163. — ügye a stężyci országgyűlésen 179—181. — le-tétele 182. 184—187. 201. 202. 204. 225. 261. 263. 274. 276. 322. 323. 324. 327. 331. 332. 341. 349. 369. 376. 378. 380. 381. 384. 388. 400. 401. 404. —nek Báthory 410. 418.

HERACLIDES vajda, moldovai kalandja 95.

HERBURTH (de Fulstiu) család 95.

HERBURTH JÁNOS, a törvények lengyelre fordítója (1570.) 37. — sanoki várnagy és przemysli kapitány a varsói convocation (1574.) 73. — osztrák-párti 97. 266. —t a császár felszólítja, hogy Báthoryt tartóztassák fel 266. 295. — meghódolása Báthory előtt 305. 309. — szavazata 321. 348. 416. 417. 427.

HERBURTH MIKLÓS (de Fulstiu), lembergi, drohobici, sambori kapitány 267. (jegyzet). 348.

HERBURTH SZANISZLÓ, lembergi várnagy, császár-párti 266. 267. 295. — meghódolása Báthory előtt 305. — szavazata 321. 416.

II. HERCULES, ferrarai herceg, Alfons atyja, 209.

HETMAN (főhetman) a hadsereg fővezére 18.

HLEBOWICZ, minski várnagy, a litván követség vezetője a krakkai koronázó országgyűlésen — protestálása 306. —ot a császárhoz küldi Báthory követül 309.

HOLUB András 425.

HORNOSTAY Gábor, minski vajda és kapitány, tenutarius Camiencensis 425.

HOSIUS ANDRÁS, bibornok 6. — utódja Kromer 35. — mint hitvitázó 37. — osztrák párti 59. — Henrik szökéséről 73.

HUGENOTTÁK 180.

HUNGARIA I. Magyarország.

HUNYAD vármegye 378.

HUNYADI JÁNOS 262.

HUSZT, 160. — on a lengyel követség 260. 265.

IŁOWSKI András, wisniai várnagy, 348.

ILYVÓ (Lwów. Lemberg) 5. 6. — i érsek és jövedelme 10. 11. — kereskedelmi főpiacz 39. — i érsek 104. 192. — i vajdaság 201. 265. — ba érkezése Báthorynak 295. 296. 321. 445.

INFANS I. Anna

INNSBRUCK 272.

INOWLADISLAW (Inowraclaw) 321. 337. 338.

INTERREGNUM, az első, a Jagellók kihaltával (1572—73) 47—54., 58—65.; a második Báthory előtt; zavarai 68. — felett vita 70.

INTERREX, ki legyen? 47.

ISTIOSIOVIC 443.

ITALIA I. Olaszország

IVÁN, moldvai vajda, (a kit a szultán megöletett), 77.

IVÁN, (I., Vassili) czár, 56. 57.

IVÁN WASZILJEWICS czár, a „Rettenetes”. 3. — versenye a lengyel királyságért (1573.), 65. — követe a varsói convocation (1574), 76., — követet járat Bécsbe, 84. — és a litvánok 106. 107., 137 — jelöltsége, pártja, jellemzése 138—141. 158.

165. 181. — követe a stężyci országgyűlésen 184. — követe a varsói királyválasztó országgyűlésen 205. 206. 208. 233. 255. 290. — Lengyelország felosztását ajánlja a császárnak 293. — hoz Báthorynak követküldése 309. — legyőzetése Báthory által 31. — követsége Miksához 385.

IZABELLA királyné, udvara, 24. 33. 156. 173. 211. 318.

IZENBURG FARKAS, bidingeni gróf, a német birodalom követe a varsói királyválasztó országgyűlésen 204.

JAGELLÓK 6. 7. 15. 57. — rokonsága a litván hercegekkel 105. — a svéd uralkodó házzal 136. 142. 152. 148. 156. 157. 301. 339.

JAGELLÓ HÁZ, kibalása (1572) 41. alapítása 43. — kihaltával a szabadválasztás joga visszazáll a nemzetre 45., 203. 222. 225. 255. 327. 345. 379. 399. 407. 408.

JAKCHI BOLDIZSÁR (de Kusaly) 378.

JALKUSKI, kifakadásai Dudith ellen a stężyci országgyűlésen 188.

III. JÁNOS, svéd király, versenye a lengyel trónra (1573) 65. — követe a varsói convocation (1574). 75. — jelöltsége, 136. 137. 138. — követe és ajánlatai a stężyci országgyűlésen 183. 205. — követsége a varsói király választó országgyűlésen 208. — a szavazásnál 214. — t a szultán ajánlja (1574) 316. 316. 318. — ra eső szavazatok 320—322. — Báthorynak 421. 452.

JÁNOS ALBERT I. király 203. 330. 376. 381.

JÁNOS KÁZMÉR király ellen osztrák-orosz szövetség 1491-ben, 56.

JÁNOS ZSIGMOND, udvara 24. 33., 146. 156. 157. 160., Zápolya — 167. 172. 222. 232. 318.

JAROSLAWSKI Rafael, lengyel marsal a XV. sz. közepén 330.

JAZLOWIECKI, russiai vajda és főhetman, 89. — meghalt 94.

JAZLOWIECKI MIKLÓS, követ Erdélybe 325. 326. 277.

JĘDRZEJOW városába országgyűlést hirdetnek 1576 jan. 18-ára a Báthory választói 227. 229. 253. —i országgyűlés 254—260. 273. 276. —i követség a császárhoz 278., 281. 331. 333. 337. 357. 363. 368. 369. 371—375. 380—382. 389. 390. 403.

JELCZANINOW FEDOR, a császár követe, a varsói convocation (1574), 76. 139.

JERUZSÁLEM, 71.

JÉZUS KRISZTUS 263. 349. 366. 376. 393. 397. 399. 429.

II. JOACHIM 152.

JOSEPHUS Monachus, a pápai nuntius titkára 212.

JULIUS, Dudith küldötte Békeshez és Rueberhez 364.

JULIUS CAESAR 244. 273.

KARNKOWSKI Szaniszló (Stanislaw) kujawi püspök. 6. 7. — mint hitvitázó 37. — a vallás-szabadságot tárgyaló bizottság tagja 52. 59. 68. — a varsói convocation 1574 sept., 70. 73. — Habsburg-ellenes 103., 180. 255. — Báthory pártjához csatlakozik 256. — Solikowskit küldi

a határra Báthory üdvözlétére 295. — kéri Báthoryt, hogy husvét előtt vonuljon be Krakába 298. — üdvözlí a bevonulásnál 299. — koronázza Báthoryt 302—304. —nak Jagelló Anna 353. — Báthorynak és —nak Báthory 368. — Báthorynak 374. —nak Báthory 384. —nak Anna 383. — Báthorynak 392. 393. — Báthorynak 401., 406. —nak Báthory 416. — episcopus Vladislaviensis et Pomeraniae 427. —nak Báthory Kristóf 428.

KALISZ 235. 288. —i vajda és várnagy szavazata 320. 321. — vajdaság 337. 338.

KÁLMÁNDY ISTVÁN, Báthory futárja Krakába 252.

KALVIN 133.

KAMIENIEC, lengyel végvár, 183. 230. 234. 294.

KAMIENSKI Bálint, ex palatinatu Trocensi, 425.

KAMUTHI BALÁZS 378.

„KAPTUR“, a confederatiok itélőszéke, 75.

KARÁNSEBES 378.

KARMINSKI Iván Szaniszló 338.

V. KÁROLY német császár 62. 63. 133. 209.

IX. KÁROLY, francia király, 62. — halála, 67. — 100,000 frankot fizezett Łaskinak 84. 158. — özvegye 276. 289. 385.

KÁROLY FŐHERCEGR 269. — véleménye 272.

KARPÁTOK. 2. 4. — a vadökr hazája 28. — alján kőolaj 39. — alatt Békés 166. 260. 400.

KARSNICKI Szaniszló, subju-

dex Siradiensis 424. — Latoviensis capitaneus 427.

KASSA, 166. —i kapitány (lásd Rueber János) 168. 239. —i labancz 250. — felé akar Lengyelországba menni Báthory 265. 266. 267. 365.

KASSAI SZERZŐDÉS 1374-ben Nagy-Lajos és a l. rendek között 42.

KATALIN főhercegnő, Zsigmond Ágost neje (1553-tól), 58. 81. — halála 82.

KATALIN, Jagelló svéd királyné, 76. 136. — Báthorynak 422.

KAZIMIR (Kazimierz), Krakkó elővárosa 259.

KAZMÉR, Nagy —, király, 42. — az utolsó Piast 43., — „az öreg“ 263. 376. 381.

III. KAZMÉR, 14. 263. — 1451-iki privilegiuma a koronázásról s a primás koronázási előjogáról 301. — magyarázata 302. 376. 381. 438.

KÉKKŐ 171.

KELETI TENGER 136.

KEMÉNY Boldizsár (K. János fejedelem atyja) 268.

KENDI FERENCZ (de Radnót), comes com. Kikelleo (-Küküllő) 378.

KENDI SÁNDOR (de Lona) 378.

KÉPVISELŐK HÁZA 16.

KEREKI 249.

KERELLŐ-SZENTPÁL, (ütközet Báthory és Békés között 1575 jul. 9-én) 166,

KERESKEDÉS, iránya, piacjai, kiviteli, behozatali czikkei 39.

KERESZTES-MEZŐ 166.

KÉZSMÁRK, I. aski jószága, elzalogosítva 300,000 frtban 93. 365.

KIEW, város, végvár. 3. 6. — kereskedelmi főpiacz 39. 235. 263.

KIEWI (KIOVIA) tartomány 4. 5. — nagyhercegeég 56. — vajdaság 337. 338. (Kiovia mindentütt a lengyel királyi czímben).

KINCSTARTÓ (thesaurarius, podskarbi) hatásköre 13.

KINCSTÁRI jövedelmek és a királyi asztal javai, 9. 10. 13. 14.

A KIRÁLY, hatalmi köre, 8. — a hadsereg vezére 18. A királyi hatalom csökkenése 44. A királyi szék betöltésének módjai Piastok, Jagellók idejében s azután. Örökösödés, választás. Párhuzam a lengyel és magyar királyválasztás közt; szabad választás a Jagellók kihalása után 41—46. A királyválasztás helye 49. módja 50. egyhangú választás kívánása 50. 51. A királyválasztó országgyűlés képe 193, 199. A választási mező 194. A választás programja 195. Esetleges sorshúzás 196—198.

KIRÁLYI KÖZTÁRSASÁG (respublica regni Poloniae) 1. 8.

KIS-LENGYELORSZÁG 4. 5. 6. 7. 16. — a nagymarsal pártján áll az interrex kérdésében 48., 116. —ban párthivei Ferdinánd főlgnek 129. 153., 178. 179. — nemessége osztrák ellenes 201. 250. 259.

KIS-OROSZORSZÁG (Russia). Kis-orosz föld, nemessége 26. — nyelve 32. 33. — örményei 33. — termő földje, állattenyésztése, sóstavai 38., 128. 189. — tatárbeütés 192. — osztrák-ellenes; fegyveres confederatiót alkot Wiśnián (1575 oct. 25) 201. —i

nemesek tatár fogságból kiváltását igéri Báthory 211. 234. 249. 253. 266. —i vajda 258. 263. 366. 295. 319. 335. 336. 337. 338. (és mindenütt a lenkirályi czimben) 400. 445.

KISZKA JÁNOS, incisor m. d. Lithvaniae 425. — **MIKLÓS (I)** a Ciehanowiec Podlachiae palatinus ac Drohiciensis Bielscensisque capitaneus 348. 427.

KLEINFELD Tiedemann, a császár követe a poroszokhoz 1575 ápr. 110.

KLUKOWSKI János, burgravius Grodnensis 425.

KNISZIN város 6.

KOBENTZL János (von Proseg) cs. követ a varsói gyűlésre (1576 ápr.) 287. 289.

KOCHAJMY SIĘ 26.

KOCHANOWSKI János, a lengyelek első nemzeti nagy költője, 37.

KOCITICKI lengyel követsége a primáshoz 274. — és Litvániába 293.

KOŁOMEJA város 38.

KOLOWRAT 270.

KOLOZSVÁR 239. 268.

KOLOZS vármegye 378.

KONARSKI, pozeni püspök, 104.

KONARSKI JÁNOS, kaliszi várnagy 254. — szavazata 321. 348.

KONSTANTINÁPOLY —ba küld a ferrarai herczeg 134. 139., 163. 164. —ban Báthory királyválasztása híre 252., 316. 368. 444.

KOPÁCHI Ferencz, Békés Gáspár embere 365.

KORIBUTOW István, trocki vajda 348.

KORNIS GÁSPÁR mármarosí főispán 245. 265.

KORNIS FARKAS (de Szentpál) 268. judex regius sedis Siculicalis Udvarhely, 378.

KORNIS MIHÁLY (de Erdő-Szentgyörgy) 378.

KOSOBUCKI Miklós, Báthory titkára és követe a poroszokhoz 420.

KOSTKA család 6.

KOSTKA JÁNOS (de Sternberg), sandomiri vajda, a varsói convocation 1574. a szultán ajánlottja 73—95. — nemzeti párti jelölt; 50,000 frtot ígér neki a császár 96. 124. — a császárt s nem Ernő főhget akarja 130. 189. — a varsói választáson nemzeti király mellett szónokol, de a császárra szavaz 214. 217. 218. —nak felajánlja a nemeség a koronát 219. 220. 221. 322. 255. 256. 258. —t a szultán ajánlja (1574.) 315. 316. — szavazata 320. 325. 335. 406. 409. — Mariaeburgensis, Pucensis, Dirschoviensisque capitaneus 427. 435.

KOSTKA PÉTER (a Sternberg), kulmi püspök 104. — cleinte Henrik-, majd osztrák-párti 109. — királyjelölt 148. 149. 189. — a Báthory koronázásán 304. 305. — üdvözlő beszéde a királyhoz a porosz határon 435. — küldetése a poroszokhoz 438.

KOVACHÓCZY Farkas, Páduában tanúl 80. 81.

KOZŁOWSKI Lőrincz 261. 294.

KOWALEWSKI bieci alkapitány (podstarosta Biecki) 400.

KÖÖLAJ, (petroleum források) 39.

KÖVÉR 265.

KÖVETEK HÁZA, képviselő-ház
16. — a varsói convocation (1574.)
Henrik ellen nyilatkozik 72. 74.

KRAKKÓ 5. 6. — i vajdaság
4. — vajda 10. — püspök és
jövödelme 10. 11. — i várnagy
10. magyaros bandériuma 34.
— i egyetem 34. — a kereskedés
főpiacza 39. — ba bevonulása a
csász. követeknek (1572. aug.
26.) 60. — ban megvesztegetések
(1520-ban) 63. —ból Henrik
szökése 67. — ban senatorok gyü-
lése Henrik futása után 69. — ban
leveleket hagy hátra Henrik 71.
— ba teszi át lakását Dudith 82.
88. — i várnagyságot kívánja
Łaski 94. — i hírek 116. — ban
Magnus Constantin csász. pénz-
osztó 125., 151. 158. 171. — ban
Blandrata 173. — i vajdaság 179.
189. 192. — i vajdasági gyűlés
(1575. oct. 25.) Proszowicén 201.
— i egyetem 206. 209., 213. 230.
231. 233. 234. 236. 238. — i
egyetemi ifjak Báthory mellett
tüntetnek 34. 238. — polgársága
inkább császárpárti 238. 249.
252. 253. 254. 255. 256. 257.
258. — megszállása a Báthory
hívei által 259. 260. 265. 272.
276. 381. 284. 286. 287. 289.
291. 294. 295. 296. — ba bevo-
nulása Báthorynak 298—300.
— i koronázási országgyűlés 301.
— ban koronázási ünnepélyek
303—305. 307. 308. —ból
Varsóba indul a király 309. 320.
331. 337. 338. 340. — i egyetem
344. 364. 382. 383. 392. 393.
398. 401. 402. 404. 405. 409.
416. 424. 425. 427. 437. 444.

KRASIŃSKI ALBERT serpei
várnagy, lubaczowi stb. kapitány
321. 348.

KRASIŃSKI FERENCZ, krak-
kai püspök, 6. — aláírja a var-
sói confoederatiót (1573.) 53. —
az osztrák párthoz szegődik
(1575. jul.) 88. 104. — Ferdi-
nánd főhget óhajlja 129., 189.
— Báthoryról, a varsói ország-
gyűlésen a császárra szavazása-
kor (1575. nov. 18-án) 213. —
a nemességet csillapítja 219. 221.
255. 256. meghódolása Bá-
thory előtt 305. — szavazata
320. 348. 406. 416.

KRASOWSKI János, Henrik
ügynöke, 62.

KROMER Márton (Marcyn) tör-
ténntíró, varmiai püspök 6. —tól
a nemesség jellemzése 21. — a bő-
lénnyvadásatról 27. 28. — a ne-
messég szellemi életéről 31. 32.
— történeti művei 34. 35.

KRONBERG Hartmuth (Hart-
man), a német birodalom egyik
követe a varsói királyválasztó or-
szággyűlésen 204.

KROTOWSKI János, Báthory
egyik követe a császárhoz 308.
338. 372.

KRUMLOW, (Csehországban)
152.

KRYSKI Szaniszló (de Dobrzyń)
masowi vajda, plocki és dobrzyni
kapitány 427.

KRZYCKI, királyi titkár
(1620.) 63.

KUJAWI PÜSPÖK 10. I. Karn-
kowski.

KULM (Culm) 6. 321. 420.

KUNCEWICZ, Rosenberg ügy-
nöke 154.

KUNSBERG, von-, 277. 387.

KURZBACH SIMON, sziléziai
főúr, a Zborowskiak rokona 123.
—nak 20,000 frt előirányzat
125. — elfogja és Sziléziába

hurczolja Gorka Andrást 285—287.

KURLAND 3.

KÖKÜLLŐ vármegye 378.

II. LAJOS, magyar király 56. 57. 63. 156.

LAKOMÁK leírása 25. 26.

LANCKORON vára és a lanckoroni starostaság; elfoglalja Laski 93. — kiostromlása Báthory által 307. 308.

LANCKOROŃSKI Kristóf malogosti várnagy 337. 338. — a Báthory-pártiak követe a császárhoz 369. 427.

LASZC Szaniszló. követ Erdélybe 325. 326. 377.

LASKI család 6. — a reformátó híve s ismét kath. 48.

LASKI JÁNOS, cancellarius, törvénygyűjtő (1505.) 37.

LASKI JEROMOS, Zápolya híve 92.

LASKI ALBERT siradi vajda, lanckoroni kapitány, magyaros banderiuma 34. — katholizál (1569.) 59. — beütése Moldovába 77. — megnyerése az osztrák-párt részére 84. 87. — hírhedt kalandor, származása, első neje Serédi lány, moldovai vállalata 92. — kívánalmi a császártól, zsarolásai 93—95. — összeköttetése a pápai nuntiuszal 101.

a fegyveres erő kiszemelt vezére 118. 119. — mennyi pénzt kapott? 122. — és a ferrarai herczeg 134. 148. — és Blandrata 176. 181. 189. — a császárhoz küldött követség vezetője 229. 234. — Bécsbe érkezése 269. — az audientían 271. — a templomi szertartáson s a lakomán 277. — a varsói gyűlésen (1576. ápr.) 288. 301. — daczol

Báthoryval 306. — várát Lanckoront kiostromoltatja Báthory 307. — szavazata 320. 348. 352. 387.

LASSOCKI Kristóf 289., gostiui kapitány 338.

LASSOTTA András 338.

V. LIÁSZLÓ, magyar király, 46.

LASZYNÁ-n porosz tartományi gyűlés (1575. okt.) 200.

LATIN NYELV elterjedése 31. 32.

LATIUM 31.

LAUREO BIBORNOK, pápai nuntius, Laskival szövetkezik Henrik érdekében 94. — megbízatása a pápától 100. — működése, Henriket védi, majd osztrák-párti 101. 102. — a főpapokról 104, — a varsói választó országgyűlésen (1575. nov.) 200. 254. 288. 289. — a pápának 407. — nak Báthory 417. — felelete a király követeinek 418.

LÁZÁR ANDRÁS 268.

LÁZÁR FERENCZ ÉS IMRE, judices regii sedis siculicalis Maros 378.

LEIPE BERCHTOLD, cseh udvarmester, a császár követe a sctžyci országgyűlésen 184. — a varsói királyválasztó gyűlésen 202. 205.

LEMBERG I. Ilyvó.

LENCIC 321. — i vajdaság 337. 338.

LENGYELORSZÁG, általános jellemzése 1. — határai a XVI. században 1. 2. — politikai felosztása 3. — története Cromertől 35. — választó királyság 44. — ban a királyi hatalom csökkenése 45. — köztársasági alkotmánya 51. — új törvényei 53., 55. 56. 58. 59. 60. — csatolt tartományait

visszakívánják a litvánok 106—108. — viszonyait Ernő főhg. nem ismeri 126., 131. — és a ferrarai herczeg 133., 136. 137. 138. 140. 141. 146. 151. 154. 155. 156. 158. 161—166. 169. 172. 173. 175. 183. 197. 202. 203. 204. 206. 208. 209. 210. 220. 224. 225. 226. 231. 234. 235. 236. 241—244. 248. 250. —ba Báthory futárjai 251. 252. 261. 263—268. 272. 273. 277—281. 285. 287. 293. —ba menetele Báthorynak 294. 296. 309. 310. 312. 315—320. 322—326. (és az okmányokban mindvégig) 355. 390. 395. 396. 405. 407. 408. 422. 423.

LENGYEL KÖVETSÉG, Erdélyben 230. 260—264. — Bécsben 229. — megérkezése 269. — első audientiája 270. — titkos audientiája 271. — időzése Bécsben 272—277. újabb l. követség Bécsbe a jędrzejowi gyűlésről (Báthory-párti) 278.

LENKINSKI Nicodemus nakli várnagy 348.

LEOPOLIS I. Ilyvó.

LESZCZYŃSKI család, protestans 48.

LESZCZYŃSKI RAFAEL 72. — Ferdinánd főhg. pártján 100.

LIBERUM VETO 7. 15.

LIGĘZY zawichosti várnagy üdvözlő beszéde Tarnowban Báthoryhoz 398—400.

LIGNICZI CSATA (1240.) 2.

LIGNICZI HERCZEG 287.

LIPNO 337.

LIPPA 265.

LITVÁNIA, nagyherczegség. 3. 4. 10. 12. 16. 27. — ösrengetegiben a bölény tanyázott 24.

— méhtenyésztése 38. — örökös tartománya a Jagellóknak 44. 56. 59. 62. — rendei nem jelennek meg a varsói convocation 1574. sept. 69. — főrangú családai s pártállásuk 105. — osztrák-pártiak 106. — kívánalmai 106. 107. 139. 140. 149. 153. 155. — és Báthory 176. 177. 180. 185. 220. 225. 263. 288. 293. 296. 306. 310. 316. 319. 321. — és az okmányokban mindvégig 405. 407. 408. 409. — tartománygyűlése Mscibow városában 423. 424.

LITVÁNOK, mint jó mulatók 26. — vallása 31. — a királyválasztásról 49. — osztrák-pártiakká lesznek 84. — főiri családai 105. — kívánalmai 106. — specialis érdekei 107. — érintkezései a császárral 108. 109. — dicsekvése 115. — 200,000 frtot kívánnak a császártól 119. —nak 40,000 frt előirányzat 125. — Ernő főhg. pártján 126. 151. — a stęczyei országgyűlésen 180—182. — tiltakoznak a gyűlés s a királyválasztás ellen s külön válnak 186—187. 189—192. — a varsói választásnál 200. 203. 206. 216. 278. 281. 289. 290. 301. — követei Krakkóban a koronázás után és protestálásuk 306. — meghódolása Báthory előtt 309. —nak Báthory 422. — előjogait megerősíti Báthory 424.

LIVIVS 38.

LIVONIA tartomány 3. 4. —t féltik a lengyelek a német szövetségtől 86. — Litvániával való kapcsolata 106., 136. 140. 206. 208. 263. 278. 341. 344. 345.

384. (és mindenütt a lengyel királyi czímben) 405.

LOBKOWICZ 270.

LOGAU MÁTÉ, swidniczi és győri kapitány, csász. követ 123. 202. 225. — a jędrzejowi gyűlésen 255. — a varsói gyűlésen (1576. ápr.) 287. 340.

»LOIS«, Ludovicus 263. 1. Nagy-Lajos.

LÓNYAI FERENCZ kapitány 261.

LOPOT János, capitaneus Drisenensis, 425.

LOBICHS ANDRÁS, svéd követ, a varsói convocation (1574.) 75. 76. 137. 138. — a stężyci országgyűlésen 183. — követsége a varsói királyválasztó országgyűlésen 205. 208.

LOVAG-REND (ordo equestris, vagy militaris, rycerstwo), közép- és kismemesség 8. 14. 40. — a varsói választó országgyűlésen nemzeti királyt akar, majd Báthoryt és Annát választják 215—224.

LOWICZI GYŰLÉS (1573.) 51. — országgyűlés (1576. febr.—márcz.) 273. 274. 281. —ba követeket küld Báthory a primáshoz 309.

LŐCSE 265.

LUBACZOW 321.

LUBLIN, —i vajdaság 4. — városa 6. 49. —i várnagy 111. —i vajda 129. —i vajdaság 153. 189. — osztrák-ellenes 202. 249. — hűségesküt tesz Báthory előtt 304. —i vajda szavazata 320. 340. 423.

LUBLINI UNIO (egyezség) Lengyelország és Litvánia között (1569-ben) 4. 10. 12. 424. 426.

LUBLÓ 250.

LUBOMIRSKI 170.

LUDOVICUS I. Nagy-Lajos.

LUGOS 378.

LWOWSKI Márton (de Ostrog) 325. 326. 338. 377.

MACHMET sangiac 442.

MACIEJOWSKI Gáspár, stabuli regii praefectus 427.

MACIEJOWSKI szepesi starosta 304.

»MAGDBURGI JOG«, a városi szervezet mintája 32.

MAGNUS CONSTANTIN, a sziléziai kamara titkára, császári pénzosztó a varsói választó gyűlésen, 125. 203.

MAGYAR nyelv elterjedése 33. MAGYAR RUHA divata a lengyeleknél 22. Magyar öltözet Valois Henrik bevonulásakor Krakkóba 33. Magyar ruhás és fegyverzetű banderiumok 34.

MAGYARORSZÁG. 2. 20. — összeköttetése a lengyelekkel 33., 58. — példájára hivatkozás 60., 71. — a szent liga tagja 101. — on katona toborzás 119., — példája 144. 145. 146. 147. 150. 159. 161. Felső M. o. 166., 169—173. 206. 220. 231. 235. 236. 266. 281. 288. 316. 317. 327. 328. 330. 342—345. 355. 378. 387.

MAHOMED 134. 290.

MÁJUSI ALKOTMÁNY (1793. máj. 3-án) 46.

MALOGOST 321. 338.

MÁLTA 242.

MÁRMAROS 264. 265.

MARCHIA 345.

MÁRIA, Nagy-Lajos leánya, 43.

MÁRIA királyné, II. Lajos neje, 58.

MARIENBURG-ba 1576 sept. 1-ére tartományi gyűlést hirdet Báthory 429. 438. 440. 442. 446.

MAROS-VÁSÁRHELY 268.

MAROS-SZÉK 166. 378.

MASOVIA 4. 5. — vadbősége 27. — gazdag termő földje, állattenyésztése 38. — fővárosa Varsó 49. 100. 139. — i kismanesség 199., 206. — MAZUROK a varsói választáson 216., — 263. 278. 337. 341. (és mindenütt a lengyel királyi czimben)

MÁTYÁS, magyar király 46. 56. — szövetsége a czárral 56. 144. 148. — és Báthory választása közt párhuzam 197. 262. 299.

MÁTYÁS FŐHERCZEG 100. 129. 270. 276. 277. 288. 386. 387. 407. 408.

MEDICI KATALIN 51. 61. — visszahívja Henriket 67.

MEDIREC 321.

MEDVE, 27. fehér medve 27. — vadászat 29.

MEGVESZTEGETÉSEK, francia és osztrák részről az 1573-iki lengyel királyválasztásnál, 62 — 64. — s a királyjelöltek részéről az 1575-76-iki választás idején 112 — 128.

MEGGYES, — i országgyűlés 1576. febr 1-én 246. 247. — en Báthory a lengyel követséget fogadja 261. — en a templomban leteszi az esküt a lengyel királlyságra 262. — en megvendégli a l. követséget 263. — ről a császárhoz követet küld Báthory 268. 368. 375. 376. 377. 378. 380. 382.

MEHEMED (SOKOLI) NAGYVEZÉR, a senatusnak, 76. — „az ő meggyújtott gyertyájá”-nak ne-

vezi Báthoryt 213. — Báthory választásáról 279. — nak Báthory 413. — Báthorynak 442.

MÉHSER (miód) 25. 27.

MESSIAS 366.

MEZEI TISZTSÉGEK (terrestres honores et magistratus) 24. 193. — Mezei törvényszékek (judicia terrestria) 24.

MEZYŃSKI MÁRTON 259. — üdvözli Báthoryt a lengyel határon 294. — zembrowi albiró 338.

MEVA városában a poroszok gyűlése 433. 434.

MIELECKI család 6. 95.

MIELECKI JEROMOS, brzesti kapitány, bécsi követ 352.

MIELECKI MIKLÓS, podoliai (ilyvói)vajda, 68. — a varsói convocation (1574) 73. 78. — a protestánsok feje 87. — nemzeti párti királyjelölt 95. — állítólag Báthorynak toborz pártot 96. 115. — Ernő főhgről hallani sem akar 96. — a császárt akarja 130. — királyjelölt 148. 149. — és Báthory 174. — nejének Blandrata 25,000 arany ajándékot hoz 176., 181. 188. 189. — szavazása a varsói választáson 218. 220. 223. — a l. király követe János Zsigmond temetésénél 232. 234. — panasza a császár késlekedése miatt 260. 266. — hoz a császár követe, hogy Báthoryt tartóztassák fel 267. — kitér Báthory elől bejövetelekor 295. 306. 335. 348.

MIKÓ MIKLÓS 268.

I. MIKSA császárnak segítséget ígér a czár II. Ulászló ellen (1491), 56. — Ulászlóval és Zsigmonddal összejön Bécsben 1515-ben, 57. 145. 156.

II. MIKSA CSÁSZÁR, 58. 60. — része Henrik szökésében, 75. — a varsói convocatio (1574) nem küldött követeket 75. — ellen nyilatkozik a szultán 77. — Dudithot Lengyelországba küldi 81. 82.. állandó követévé teszi, 83. — törekvései a lengyel trón elnyeréséért 84. — I. askival való érintkezései, pénzadományai 93. 94. — ígérete a Tenczyński család részére 97. — és a pápai nuntius 101. 102. — a litvánoknak 106. 108. — és a poroszok 109. — követet küld a poroszokhoz, Danczkától kölcsönt kér 110. — lengyelországi ügynökei 111. — pártja a megvesztegetésen épül 112. — pénz hiánya 116. — küldeményei 116. 117. — pénzszerzése 117. nem akarja fegyveres erő szervezését 120. — hibáztatja Dudithot 121. — jelöltsége 130. — vonakodása 131. 152. 154. 160. 161. 164. 166. 177. — követése a stęczyci országgyűlésen 184., 197. — követei a varsói királyválasztásnál, oratiojok, ígéreteik 202—207. 210. — és a szavazás 213—217. 219. — királylyá választása 220—224. — választása feltételei 225. 227. — választási diplomája és kihirdetése 228. — hoz követség Bécsbe s utasításuk 229. 230. 231. — hoz ellenpárti követség és levél 232., jelentések és tanácsok 233. 234. 237. — lemondásra szólítja fel Báthoryt 238., követet küld Erdélybe 239., ennek jelentései 240—247., újabb megbízásai 247., a kiegyezés meghiúsulása 248. 250. — bizonytalan-

ságban tartja lengyel választóit 251—254. — követei a jedrzejowi gyűlésen 255—258. — hoz szít Krakkó polgársága 259. 260. — fel akarja tartóztatni Báthoryt 265. — hoz Báthory követe 266. — követe a kiewi és podoliai vajdához 267. — hoz küldött lengyel követség 269. — nál a I. követség audientiaja 270. titkos audientia 271. — hoz vélemények a I. királyság elfogadásáról 272. — késlekedése, habozása 273—275. — 1576. márcz. 23-án elfogadja a I. királyságot 276., leteszi az esküt 277. — lakomára hívja a I. követséget 277. — a Báthory-párti I. követséget fogadja 278. — udvarában a török követség 279—281. — császárhoz Báthory követküldése 308. — halála 310., 315. 317. — ra eső szavazatok a varsói gyűlésen a senatusban 320—322. 329—331. 334. — választása feltételei 340—347. — választási diplomája 347—353. — válasza a Báthory-pártiak levelére 355. 360. — nak Mehemed nagyvezér 366. — hoz Báthory-párti jedrzejowi követség 369—372, 373. — Ernő főherceget ajánlja 384. — nak a krakkai vajda 383. — hoz a czár követsége 385. 386. 387. — diplomája a I. királyság elfogadásáról 388—392. 404. 407. 408. 413. 415. 418. 419. MIKSA főherceg 270. 276. 277. 386. 387.

MILÁN király 18.

MIŃSKI vajdaság 425.

MNISZEK György, követ Erdélybe, 325. 326. 377.

MOGIŁA kolostorában tölti Bá-

thory a husvét ünnepet (1576) Lengyelországban emelekor 298.

MOHÁCSI vész 45. 56. — sír 156.

MOLDOVA 2. 19. — felé kereskedés 39., 64. — ba betörés Heraclides vajdával 77. 92. 98. 207. 211. — vajdához Báthory követsége 255. 252. 265. 266. 294. 318.

MONORA 246.

MONTESQUIEU 7.

MONTLUC, valencei püspök, francia követ Lengyelországban, 62. — megvesztegetései 63. — korteskedése, röpírata 64. — megvesztegetései 112. — gúnyíratban 113., 115.

MÖRÉ JÁNOS 246.

MORVAORSZÁG, ba kivitel 38. 237.

MOSZKVA. Moszkoviták. 3. — ba osztrák követség 1488. és 1490-ben 56. — ban egyezség a czár és császár között 57. — ellen szövetség ajánlata a svéd királynak 76. — ba osztrák követ jár 84., 136. 138. — pártja 139. 208. 209. 211. 252. 281. 319. 343. 355. 366. 367. 394. 407. 408. 413. 415. 445. 454.

MŚCIBOW, Litvánia városában tartott gyűlés 423. 424.

MUNKÁCS 265.

MUSZTAFÁ csász 245. 246. 444. 445.

MUSZTAFÁ basa 367. 443.

MYSZKOWSKI JÁNOS, 68.

MYSZKOWSKI PÉTER, p'locki püspök 6. — az osztrák-párt zászlóvivője a második interregnum idején 86—89. — jelentései 91. 93. 102. 104. 110. 111. — a megvesztegetésről és pénzzükiségről 114. 115. 116. 117. 123.

— a fegyveres erőről 119. 120. —ről szóló gúnyírat 126., 150. 181. 187. 189. — a varsói választó gyűlésen Ernő főherczegre szavaz 213. 219. 233. 238. 254. — nem jelenik meg a varsói gyűlésen (1576. ápr.); a császár kölcsön kér tőle 290. — meghódolása Báthory előtt 309. — szavazata 320. 335. 348. 419. 427.

NÁDASDI TAMÁS háza Bécsben 270.

NAGY-BÁNYA 265.

NAGYKANCELLÁR (cancellarius) hatásköre 13. 16.

NAGY-LAJOS KIRÁLY, 13. 14. — a nemesség egyenlősége megalapítója 40. — trónra jutása 42. — kiváltságai, adómentessége 42. 50., 55. — példájára hivatkozás, 72. 144. 263. 295. 327. — (Lois) 376., 381. 396.

NAGY-LENGYELORSZÁG 4. 6. 7. 16. — az interrex kérdésében a primás pártján 48., 116. 153. 204. 216. 259. 286.

NAGYMARSAL (marsalcus generalis, marszalek wielki) hatásköre 12. — versenye a primással az interrex méltósága felett 47. 48.

NAGY-SZEBENBEN a lengyel követség 264. — be megy Báthory 268. (Cibin) 378.

NAKEL 321.

NAPOLEON 61.

NÁPOLY — i javak 206. 342.

NARUSZEWICZ Miklós, litván kincstartó, 13.

NARWA, kikötő város, 3. 225.

NAZARENUS 366.

NEMESI ÉLET a XVI. században. A LENGYEL NEMESÉG jellemzése 20., külsejük, ruházódásuk 22. fényűzés, udvartartás 23.

lakás, életmód 24. politikai élet 24. vendégeskedés, utazás, lakomák 25. vadászat 27. lovagiaság, párviadatok 31. szellemi élet 31. ifjak és leányok nevelése 31. idegen nyelvek elterjedése 32. — egyenlőség, testvériség (brat, braterstwo), czimer-nemzetségek 40.

NEMESI FELKELES (pospolite ruszenie) 18.

NÉMET nyelv elterjedése 32. — kereskedők, iparosok, gyarmatok 32. ellenségeskedés a lengyelekkel 55. 56. — és muszka szövetség Lengyel- és Magyarország ellen 56. 57. — név gyűlölete a lengyeleknel 57. 89. — és francia versenye a I. királysággal 58—65. — gyűlölet Lengyelországban 146. 147., 315. 394. 443. 444.

NÉMET BIRODALOM versengése Lengyelországgal 55., 120. Németország 180. — követei a varsói királyválasztáson (1575. nov.—decz.) 204. 209., 274. 281. 342. 343. 344. 356. 384. 405. 413. 415. 445.

NÉMET LOVAGREND (Máltai lovagok) 55. — legyőztetése 1410-ben Tannenberguél 55. — újabb veresége 56.

NEWELSKI Román, ex palatinu Polocensi 425.

NICOPOLIS 443.

NIEMIEROW 446.

NIEMSTA GYÖRGY (Gergely?) 178. — a Báthory-párt varsói követe (1576. ápr.) 289. — jelentése követségéről a krakkai koronázó országgyűlésen 301. — szentelt vitézzé üti Báthory 304. 325. 326. 377.

NIEMSTAN, a ferrarai herceg ügynöke 134.

„**NIE POZWOLAM**“ (1652.) 15.
NOAILLES marquis (Henri de Valois et de la Pologne en 1572. írója) 15. és a jegyzetekben.

NOMINATIO proclamatio (királylá kiáltás), Miksáé 219. 220. 221., Báthoryé 224. 225.

NORMAND TAMÁS, francia követ Erdélyben, 158.

NORVÉGIA, — val kereskedés 39.

NOVA CIVITAS, in Prussia, 420.

NOWGOROD 3. — elfoglalása az oroszok által 56. Nowgorodi vajdaság 425.

OBERSDORFER báró csász. tanácsos Prágában 236.

ODERA 2.

ODOLANY város 286.

OJTOZI SZOROS 294.

OLÁHORSZÁG, 71. 98. 363. 446.

OLÁH vajda 183. 443. 445. 446. 454.

OLASZ Mátyás 361.

OLASZORSZÁG látogatása, befolyása 33., 72. 133. 135. 137. 180. 209. 220. 344.

OLASZ nyelv elterjedése 33., 132.

OLECHNOWICZ I. Dorohostayski.

OLMÜTZ 188. 229. 233.

OPALIŃSKI ANDRÁS, nagymarsal 12. — osztrák-párti 99. 124. 220. — meghódolása Báthory előtt 309. — szavazata 321. 348. — supremus marschalcus, Rohatinensis et Kcinen-sis capitaneus 427.

ORÁNIAI VILMOS 148.

OROSZORSZÁG, — ba sókivitel 28. — felé kereskedés 39.; I. Moszkva.

ORSZÁGGYÜLÉS (sejm, comitia) hatásköre, alkotrészei 16. mint

legfőbb ítélőszék 17. 18. — i ékes-
szólás 38.

ORSZA, — nál a lengyelek legyü-
zik a moszkovitákat 1514-ben 57.

ORZECZOWSKI BÁLINT üd-
vözli Báthoryt Przemyslben 296.
395. 397. 398.

ORZECZOWSKI PÁL, a jędrze-
jowi gyűlés követe Báthoryhoz
258.

ORZECZOWSKI SZANISZLÓ, val-
lásos vitairó 37. — curiae regiae
referendarius, cantor Gnesnensis
427.

ORZELSKI Swiętosław, az in-
tegrumok történetirója 35. —
Henrik uralkodásáról 66. — a
második interregnumról 71. —
mint szónok 72. — a nemzeti-
párti nemesség szónoka a varsói
választáson 216.

OSSOLIŃSKI család 6.

OSSOLIŃSKI Jeromos, sando-
miri várnagy 95. 98. — a csá-
szárt s nem Ernő főhget akarja
130. 406.

OSTROGSKI család 6. — pro-
testans, 48.

OSTROGSKI KONSTANTIN HER-
CZEG, kiewi vajda, beütése Moldo-
vába, 77. 92. 148. — t felszó-
lítja a császár Báthory feltartóz-
tatására 267. — küldöttség által
üdvözölteti Báthoryt Tarnowban
297.

OSTROROG JÁNOS, követ Er-
délybe; ő tartja Meggyesen az
üdvözlő beszédet a lengyel követ-
ség részéről 261. 264. 325. 326.
338. 377. — regni pincerna
427.

OSTROW 337.

OSZTRÁK-HÁZ I. Habsburg-ház.

OSZTRÁK-PÁRT (Habsburg-

párt) 181. 187. 189. 191. — a
varsói királyválasztásnál 198—
208. 212. 215. 224. 237. 249.
250. — levele Báthoryhoz a vá-
lasztásról 353. — nak Báthory
359.

OSWIECIM, — i vicestarosta,
Henrik futásakor 67.

OWSIANY Bohusz, 425.

OXUS 442.

ÖRMÉNYEK 33.

ÖSSZEHÍVÓ - ORSZÁGGYŰLÉS.
CONVOCATIO. A varsói convocatio
(1573. jan. 6.) 47. 49. — Var-
sóban 1574. aug. 24. 69. — ha-
tásköre 69.

PACTA CONVENTA. királyi hit-
levél, Nagy-Lajosé 40. — Henrik
előtt 51. 54., 225.

PADUA, — ban tanul Báthory,
Dudith, Berzeviczy, Kovachóczy,
80.

PAZUSKI János, marschalcus et
tenutarius Nemonoisensis 425.

PANNONIA 360.

„PANNON NEMZET“ 251.

PAPPENHEIM az udvari test-
örség főkapitánya Bécsben 277.
386.

PAPROCKI Bartosz, czimertani
író, munkáját Báthorynak ajánlja
36.

PARASZTOK (kmieci, chlopi) 18.
— sorsa (glebae adscriptitii), el-
nyomott helyzete, lakása, 30. —
babonásága 31.

PARCZOW, város 49.

PÁRIS, 2. 51. 54. 67.
135. 331.

PARNAWA, livoniai város, 140.

PATAVIUM 362.

PÁZMÁNY Péter, 37. 59.

PÉNZZEL VESZTEGETÉS a ki-
rályválasztásnál, 112 és köv. II.

PEOKRI Gábor (de Petrovinia) 378.

PERNESZI ISTVÁN 268.

PERNSTEIN WRATISZLAW, cseh kanczellár, a császár követe, 60. 83. 269. 270. 272. — codex, Szalay Ágoston gyűjteményében (l. a jegyzetekben s az okmányok alatt idézve)

PERSA 444.

PESTHY FERENCZ 246. — Báthorynál a megyyesi országgyűlésen 247.

PÉTER, moldvai vajda, 77.

PETKI MIHÁLY, judex regius sedis Siculicalis Udvarhely, 378.

PETRICOVIA l. Piotrkow.

PHILIPPI 131.

PIAST, Piastok kora 10. — uralkodó hercegek és királyok 41. 42. — örökösödési elve 45. — kihalása 46., 141. 142 — 151. — és Árpád-ház rokonsága 155.

PIAST (NEMZETI) PÁRT, az első választás alkalmával (1573.), 65. fegyveres előkészületei 118. 138. jelöltsége, programja, előnyei, akadályai, a jelöltek (Tenczyński, Kostka, Mielecki) 142 — 151. 152. 154. 175. 178. 179. 181. 187. 192. a varsói választó országgyűlésen (1575 nov.—decz.) 214. 215. — A nemesség legnagyobb része nemzeti királyt óhajt 216. — a senatustól külön válik 217. — üzenet váltása az osztrák-párti senatussal 218. — megnevezi jelöltjeit 219. — nem tudnak megegyezni honi királyban 220. 221. — királylyá választja Báthoryt és Annát 222 — 224., 253. 316. 318. — ra eső szavazatok 320 322.

PIDRAC VID FABRICIUS, Henrik követe, 180.

PILSNO 297.

PIOTRKOW (Petricovia), 6. — i országgyűlés (1567), 82. 145. 337.

PLAZA János, követ Erdélybe 325. 326. 377.

PLESS, határszéli város Sziléziában, 184.

PŁOCKI püspök l. Myszkowski

PŁOCKO 288. 320. — i vajdaság 337. 338. 425.

PODIEBRAD, cseh király, 56.

PODLACHIA 4. Padlachi vajdaság 5. 263. 278. 320. 337. 338. (és mindenütt a lengyel királyi czímben)

PODOLIA tartomány. 2. 4. 5. 14. 18. sőre 27. — vadbősége 27. 28. — örményei 33. — kövér termőföldje, állattenyésztése, sója 38. — ba tatárbeütés (1575 okt.) 192. — osztrák-ellenes 202. 250. 253. 255. 266. 267. 337. 353. 363.

PODOLIAI VAJDA l. Mielecki.

PODOSKI, guezdai prépost, osztrák-párti ügynök, 111. — meghódolása Báthory előtt 305.

POKUCS 250.

POŁANEC 321.

POLESIA 4.

POLITIKAI ÉLET a tartományokban 24.

POŁOCK bevétele, megéneklése 37.

POLONIA l. Lengyelország.

POMERANIA. 2. 345. — i herceg 234.

PONETOWSKI Jakab, lencsei pohárnok, bécsi követ 352.

POPŁAWSKI, osztrák-párti ügynök, 111.

POPPEL László (von Lobkovicz) trencsényi gróf 270. — csász. követ a varsói 1576. ápr. 9. gyűlésen 287—289.

POROSZ tartomány. Poroszország (Prussia). Poroszok. 4. 5. 16. — sör-gyártása, 27. — nyelve 32. 33. — termő földje, állattenyésztése, méze 38. — kereskedése, főpiacjai, tengeri kereskedő városai 39., 57. 61. — nem vesz részt a varsói o. gyűlésen 1574. sept. 70. — t féltik a lengyelek a német szövetségtől 86. — on át hívják Ernő főhget a litvánok 106. — megbízhatlan szerepe a lengyel köztársaságban, összekötetése az osztrák-párttal, főúri családai 109. — marienburgi gyűlése 1575 ápr. 110. 149. — tiltakozásuk a stężyci országgyűlés és a királyválasztás ellen 180. 182. — a varsói választásnál 200. 206. 216. 225. 278. 341. 345. 356. 384. (és a I. királyi czimben s az okmányokban mindig.) 405. 407. A poroszoknak Báthory 409. — rendeknek a I. senatus 412. — rendek Báthorynak 420. 432. A poroszoknak Báthory 428. Báthorynak 432. —nak Báthory 434. — háttarán Báthory üdvözlötése 435. —nak Báthory 437. 445. 449. 452.

PORTUGALLIA. — val kereskedés 39.

POSEN 6. —i vajda 10. —ben gyűlés Henrik szökése után 69. —i vajdaság 189., 235. 288. 321. 337. 338.

POTOCKI 321.

POZSONY 270. —i szerződés 1491-ben 145.

PRÁGA 166.

PREINER 270.

PRZYŁUSKI Jakab törvénygyűjteménye 37.

POTULICE (De-) Péter, plocki vajda 416.

PROSSEGGI Kobentzl János I. **KOBENTZL.**

PROSZKOWSKI, a császár küldötte a litvánokhoz, 106.

PROTESTANTISMUS elterjedése 48.

PROVAN PROSPER. bendzini kapitány 173.

PRSTOKUNSKI (és Pstrokonski) 325. 326. 377.

PRUTH folyó 294.

PRZEMETEN 321.

PRZEMYSŁ, a magyar borke- reskedés piacza 39. 252. —i püspök 258. 260. —ben Báthory ünnepélyes fogadtatása 296. —i várnagy szavazata 321. —ben Báthory 395. 397. 398.

PRZESLAWSKI Krupka 406.

PRZYEMSKI SZANISZLÓ 222.

PUBLICATIO (királylyá kihirdetés) 225. 228. 240.

PUXTA Jeromos, vexillifer Volkoviensis, 425.

QUARTALIS adó 14.

RACIAŻ 321.

RADEGK MÄRTON 247.

RADLOW 297.

RADZIEIOW 337.

RADZIEIOWSKI, követ Erdélybe, 325. 326. 376. 377. 383.

RADZIMIŃSKI, befolyásos mowski neimesnek 15,000 frt előirányzat 125. **SZANISZLÓ** Livensis et Camenecensis capitaneus 427.

RADZIWIŁL család, a protestantismus híve, majd ismét kath. 48. 59. — első rangú család a litvánok közt 105. 106. — és a

császár 108. — és igényeik 124. 148.

RADZIWIŁL BORBÁLA, Zsigmond Ágost király utolsó neje 204.

RADZIWIŁL KRISTÓF, litván udvari marsal 12. 105. 106. —nak a császár 108. — 30,000 frtot kíván a császártól 124. 176. 259. — procillator m. d. Lithvaniae 425.

RADZIWIŁL MIKLÓS, litván nagykancellár 13. — vilnai vajda 59. 105. 106. —nak a császár 108. — 30,000 frtot kíván a császártól 124. szavazata 320. 348.

II. RÁKÓCZI FERENCZ 18.

I. ÉS II. RÁKÓCZY GYÖRGY 29.

RÁKOS mezeje 16. (jegyzetben) 49. 196. 197.

RAWA 321. 337. 338.

REFORMATIO, gyors elterjedésének oka 32. bevitele s a valási vitatkozások 37.

RENATA, XII. Lajos leánya, II. Hercules ferrarai herceg neje, Alfons anyja, 209.

REY Miklós, moralista író, 37.

RIGA, Livonia fővárosa, kereskedelmi piac 39.

RIGLER Máté, a litvánok követe a császárhoz 1574. sept. 106.

„**ROKOSZ**“, királyi meghívó nélkül összetilt országgyűlés, 16.

ROKOSOWSKI Jakab, sremski kapitány, 348. — bécsi követ 352. — curiae regiae thesaurarius 427.

RÓMA, köztársasága a lengyelek eszincnyképe 34. 35., 138. 430. 453.

ROSENBERG VILMOS, cseh főúr, a császár követe 60. 83.

—hoz követet küldöz a krakkai vajda 90. —hoz vonzódik Mielecki 96. — párthíve Zborowski János 123. — 100,000 frtot ígér Chodkiewicznek 124. — jellötsége, pártja, ígéretei 152—154. 165. 175. 178. — ügye a varsói választó országgyűlésen 214. 222. — a császár követe a jędrzejowi gyűlésen 255. — szónoklata 257. —re eső szavazatok a senatusban 320—322., 406.

ROSSANENSIS principatus 342.

ROZRAŻEWSKI Hieronimus, Plocensis, Vratislaviensis praepositus, secretarius major 427.

RUDOLF főherceg, megkoronázott magyar király 94. 154. 206. 270. 276. 277. 386. 387.

RUEBER JÁNOS, kassai kapitány, felsőmagyarországi főparancsnok 235. 239. 243. 250. 252. 260. — fel akarja tartóztatni a lengyel követséget 261. — Báthoryt fel akarja tartóztatni lengyelországi útjában 265. — embere keleti Lengyelország főuraihoz 267.

RUGGIERI, pápai követ, a lengyel nemességről 21. — a lengyel nemesi életről 25., (— idézve több helyen.)

RUSSIA I. Kis-Oroszország.

RUSSIAI VAJDASÁG 5.

RUTHÉNEK 33. 89. 335. 353.

SABÁN (Chaban) csasz követsége Bécsbe 279.

SALAMON 296. 397.

SALAMON FERENCZ. 49.

SALM GRÓF 270.

SALUSTIUS 38.

SAMBOR, a magyar borkereskedés piacza, 39. 263.

SAMOGITTA 4. 5. — kapitánya 10. —i püspökség 104. 139.

250. 263. 321. (és mindenütt a lengyel királyi czímben) 425.

SANDOMIR —i vajdaság 4. — város 6. 32. — vajda magyaros banderiuma 34. 61. 153. 189. — gyűlése (1575. oct.) 201. 249. 321. 337. 338.

SANDOMIRI VAJDA, I. Kostka János.

SÁNDOR király 14. 1505. törvénye. 15. — törvénykönyve 37. — választási diplomája 43. 263. 376. 381.

SANOK 321.

SARMATIA 210. 316. 317.

SAWICKI Mátyás, Podlachia várnagya, 348. 727.

SCHWARTZBURG Graf 386.

SCHWARTZENBERG gróf 276.

SZAWINSKI Pál brezmi várnagy, sochaczowi kapitány 348.

SECYGNIOWSKI szydlowieci starosta, osztrák-pártisága 95. — 10,000 frtot kér Dudithtól 124. 220. 234.

SENATUS (kir. tanács) 8. 9. 11—16. — Henrik mellett foglal állást a varsói convocation 1574. sept. 71—74. 78. — szavazása a varsói királyválasztáson 213—224. — szavazatának lajstroma 320—322.

SIENICKI, a lovag-rend elnöklő marsallja a varsói királyválasztásnál 215. 217. — Báthoryt kiáltja ki királylyá 224. 237.

SERÉDY LÁNY, Łaski Albert első neje. 92.

SIERPC 321.

SICINSKI 15.

SICULORUM comes (Báthory czímében) 362. Foedinae salium Siculicalium 378.

SIEDMIGRODZKIE I. Erdélyország.

SIECIECH 189.

SIEMOVIT. Masovia hercege, 330.

SIENIAWSKI MIKLÓS, stryi kapitány és — RAFABL 259. 266. 294.

SIENO János, zarnowi várnagy, követ Erdélybe 325.

SIERAKOWSKI János (in Boguslawice), lencici vajda, 424. 427.

SIGER JÁNOS 240.

SIGISMUNDUS I. Zsigmond.

SILISTRIA 443.

SIRAD. (—i vajda I. Łaski) 321. — vajdaság 337. 338.

SKAŁKA 303.

SLADKOWSKI Rafael, Conavienensis, terrae Lenciciensis castellanus 427.

SZUCKI HERCZEG, a Jagellók rokona, — osztrák-párti 105. — és a császár 108. 423.

SZUPECKI, lublini várnagy, buzgó osztrák-párti ügynök, 88.

SLUSEWO János, bresti vajda, küldetése a poroszokhoz 438.

SZUŻEWIA városa, a porosz határon, 435.

SMIGL, város Nagy-Lengyelországban, 82.

SMOLENSK 3. 56.

SNIATIN határszéli város 295. 392. 443.

SÓ, sóbányák, sókivitel, sóstavak. 38.

SOBIEJUSKI Albert, (STAROZREBSKI) chelemi püspök, Anna kir. hercegnő gyámja. 104. 111. — a varsói választáson Ernő főhercegre szavaz 213. 254. — szavazata 320. 348. 416.

SOBIESKI János, lengyel király 59. 144.

SOCHACZOW 321. 337.

SOKOŁOWSKI Mihály, iudex terrestris Slonimensis, 425.

SOLIKOWSKI Demeter, lenbergi érsek, történetíró 36. 65. üdvözli a határon Báthoryt 295. — követsége Báthorytól a császárhoz 308. 372.

SOLLOHUB Szaniszló, succamerarius Minscensis, 425.

SOMBORI LÁSZLÓ, Báthory követe a császárhoz a megyeyesi országgyűlésről (1576. febr. 8.) 265.

SOMLYÓ 244. 249.

SÖR, 27.

SPANYOLORSZÁG 58. —ban nevékedése Ernő főhűnek 126. 131. 202. 206. 225. 342. 356.

SPEIERI EGYEZSÉG Miksa császár és János Zsigmond fejedelem között 160.

SREMSK 321.

SROBSKI Péter 338.

STADNICKI, 68.

STAIKO János, brzesti várnagy 348.

STAROSTASÁGOK 9. Starosta (praefectus, capitaneus) 10. 14.

STARZECHOWSKI Albert, ilyvói alkamarás, követ Erdélybe 325, 326. 376. 377. 383.

„**STATUTA ALEXANDRI**“ (1505.) 37.

STEPHANUS rex, I. BATHORY.

STÉPPÉK (vadon; homoksíva-tag) 2. 38.

STIBOR, erdélyi vajda, 55.

STRASZ REGINA, Dudith első neje, 1567—1573. 82.

STRYJKOWSKI, történetíró 36.

STRY 260. 265. 400.

SULIMAN emir 442.

SULTAN Pál 338.

SULYOK Imre követsége Lengyelországba Báthorytól 264.

— Krakkóban 281—283. — a primás megnyerésére törekszik 284. 285. — Báthory elibe megy 298. 376. — (de Szopor) 378. 383.

STÉZYCI ORSZÁGGYÜLÉS, kihirdetése 1575. május 12-ére, 79. 94. 104. 109. — ellen tiltakoznak a poroszok 110. —re pénz 117. 118. 122., 137. 140. 141. 153. 165. 166. — képe 179. poroszok, litvánok tiltakozása 180. — programja 181. — kezdete 182. — külföldi követek kihallgatása 183. 184. — vita a királyválasztás felett 185. Nem kell a német! 186. 187. — a csász. követek megjelenése 188. a szakadás (secessio) 189—190. — eredmény nélkül feloszlása 191., 217. 322. 369.

SVECIA I. Svédország.

SVÉDEK 3.

SVÉDORSZÁG, —ba jár Kromer 35. —gal kereskedés 39. —szövetség ajánlata 76. 136. 208. 342. 343. 407. 408. 421. 422.

SWINKA Jakab, guesdai érsek a XIV. sz. elején 330.

SWIRSKI JAKAB, dux — JÁNOS, marschalcus, tenentarius Moischagoliensis — LUKÁCS, praefectus Bierzanensis 425.

SYRIA 444.

SZAFRANIEC SZANISZLÓ, bicci várnagy, a követek háza elnöke a varsói convocation 1574. sept., 70. — a lovagrend egyik vezére 98. 99. 149. 153. 167. 189. 406.

SZAKMÁRY, pécsi püspök, 5000 aranyat kap V. Károlytól a császárválasztás előtt (1620.), 63.

SZALAY ÁGOSTON gyűjteményében levő Pernstein codex idéz-

ve több helyen jegyzetben s az okmányok alatt.

SZALKAY, váci püspök, 5000 aranyat kap V. Károlytól a császárválasztás előtt (1620.) 63.

SZANDECZ, Uj- 250. — i kapitányság gyűlése 251.

SZANISZLÓ ÁGOST király, 47.

SZÁSZ ÁGOST, 133.

SZÁSZ HERCZEG 234. 237.

SZATHMÁR 239. 246. 247.

SZÉKELY MÓZES 268.

SZELIM szultán 357.

SZELLEMI ÉLET, 31. — Tudomány és irodalom virágzása 34.

SZENT BERTALAN-éji vérnász (1572. aug. 24.) 2. 51. 64.

SZENT DÁVID zsoltárai lengyel fordítása 37.

SZENT ISTVÁN 58. — koronája 131., 155. 156.

SZENT-PÉTERVÁR, —i kormányzóság 2.

SZENT SZANISZLÓ, Lengyelország védszentje 303.

SZEPESSÉG, 32. Szepesi starostaságot kéri Łaski 93. — Báthoryért lelkesül 250. 265.

SZESZES ITALOK 27.

SZLÁV nyelvek 32. 33.

SZIGET VÁRA 242.

SZILÉZIA 2. 32. —ba sókivitel 38. — felé szökik Henrik 67. — papságától 42,000 frt kölcsön 117. — felől fegyveres tüntetés 119., 153. 237. 286. 287. 288. 345.

SZOLNOK (Közép-) vármegye 377.

SZRODA, —i nagylengyelországi gyűlés 1574. jul. 26., 69.

SZUBSKI Simon, Inowlodensis castellanus 427.

SZUCZAVA 294.

SZWARCZOW (Svédországban) 421. 422.

SZYDŁOWIECKI, nagykanclerár (1520.), 63.

TALVOS MIKLÓS, Samogitia kapitánya, bécsi követ 352.

TANNENBERGI ŐTKÖZET a lengyelek és német lovagok közt (1410.) 55.

TARLO JÁNOS, lublini vajda, a nemességgel külön válik a senatustól 217. — az Erdélybe küldött lengyel követség feje 230. 232. 237. — ajándékai Báthorytól 264. — szavazata 320. 325. 326. — levele a császárhoz 339. 377. 380. 416.

TARNOW-ban Báthory fogadtatása 297. — üdvözlötetése 398 —400.

TARNOWSKI család 6.

TARNOWSKI ANDRÁS, portai követ 163. — kihallgatása a szőlői országgyűlésen 183. 334. 446.

TARNOWSKI JÁNOS, 90.

TARNOWSKI KRISTÓF, woinici várnagy 417.

TARNOWSKI SZANISZLÓ, czechowi várnagy — osztrák-párti 95. — 5000 frtot kap a császártól 124. — kiűzetése Krakkóból 259. — szavazata 321. 348.

TARTARI Praecopenses et Bialogrodenses 445. 453. (I. TATÁR).

TARTOMÁNYI GYŰLÉSEK (dietae generales, provinciales) 16. — 1574. jul., 69. Graudenczen (a poroszoké) 1574. aug. 70. — Vilnán a litvánoké 70.

TATÁR ország felé kereskedés 39. — beütés Lengyelországba 192. — fogságból a russiai nemesek kiszabadítása 211. — kánhoz Báthory követsége 251. 252.

319. 343. — kánhoz Báthory levele 353. 363. 367. 368. 384. 443—446. — kánnak Báthory 453.

TATROS 294.

TELEGDI MIHÁLY 174.

TEMESVÁR —i basa 265. 444. —i beglerbég 367.

TENCZYŃSKI család 6. 95. 96.

I. Miksa és V. Károlytól grófságot kap 97.

TENCZYŃSKI GRÓF, Henrik udvarmestere 67. 73.

TENCZYŃSKI ANDRÁS, belzi vajda, magyaros banderiuma 34. — nemzeti párti királyjelölt 97. 148. 149. a varsói választáson 217. —nak felajánlja a nemesség a koronát 219. 221. 222. 232. 237. 256. 259. — fényes banderiuma Báthory Krakkóba bevonulásakor 300. a koronázáson 304. — szavazata 321. 325. 335. levele a császárhoz 339. 355. 406.

TENCZYŃSKI JÁNOS, voinici várnagy, Henrik mellett buzgólkodik 97. 259. — succamerarius curiae regiae, ac Lublinensis. Parcovienisique capitaneus 427.

TEUFFENBACH KRISTÓF, szathmári kapitány, a császár követe Erdélybe Báthoryhoz 239. — első audientiaja 240. — a császár választását védelmezi 241. 242. — második audientiaja 243. 244. — és Berzeviczy, Blandrata 245. — harmadik audientiaja 245. — visszatérése Szathmárra 246. 247. 248. 254.

THORN (Thorun) 6. — városhoz követet küld a császár 110. 140. —i országgyűlés (1576. oct.) 310. —i országgyűlésen Báthory erélyes szónoklata 311.

—ba országgyűlést hirdet Báthory 430. 438. 453. 454.

THORNI (Torma ?) TAMÁS 378.

THURN FERENCZ gróf, Ferdinánd főherceg követe a varsói királyválasztó országgyűlésen (1575. nov.—decz.) 204. — beszéde 207.

TIKOCIN, —i kincstár 303., 337. 403. 404. 423.

TIROL, Ferdinánd főhg tartománya 126. 207.

TOMICKI család 6.

TOMICKI, vicekancellár (1520), 63.

TOMICKI, gnesdai várnagy 74.

TOMPA ISTVÁN, banus districtuum Karánsebes et Lugas 378.

TORDA 239. —án Teuffenbach és a lengyel követség (1576. jan. 21.) 246. 261. 264.

TORDA vármegye 378.

TÖRÖK BALINT (de Enying) comes perpetuus de Hunyad 377.

TÖRÖK, —höz Báthory követsége 251. 252. — csasz beszéde a varsói convocation (1574.) 315. 318. 319. 330. 334. 339. 343. — szultán 354. 355. 357. 362. 363. 384. 385. 388.

TÖRÖKORSZÁG felé kereskedés 39., 405. 408.

TÖRTÉNETÍRÁS a lengyeleknél a XVI. században 34.

TRANSALPINA VALACHIA. I. Oláhország.

TRANSYLVANIA I. Erdély.

TROCKI vajdaság 5. — várnagy 176. 288. — vajda szavazata 320. 425.

TRZEBON, Csehországban, 152.

TURCA, TÜRKEN. I. Török.

TUNIS 242.

TURIN, on keresztül utazik Henrik, 67. —ból ír Henrik, 72.

UCHAŃSKI JAKAB, gnesdai érsek, az ország primása, interrex, 48. 49. — megtagadja a varsói confoederatio aláírását 53. — a varsói convocatio (1574.) 69 — 74. 76. — eleinte Henrik mellett harczol, később osztrák-párti, működése 103. 104. 140. — a stężyci országgyűlésen Henriket védelmezi 181. 185. 186. 191. — convocatiót hirdet Varsóba 1575 oct. 3-ára 192. — szavazata a császárra a varsói választáson (1575. nov. 18.) 213. — proclamálja a császárt lengyel királylyá 219. 220. 221. 230. 250. 253. 274. — és Sulyok Imre levélváltása 284. 285. — a varsói császárpárti gyűlésen (1576. apr.) 288—293. — előjoga a király koronázást illetőleg 301. 302. — meghódolása Báthory előtt 309. — szavazata 320. 329. 335. 347. 349. 370. 371. 373. 392. 419. 427.

UCHAŃSKI Pál, belzi kapitány, bécsi követ, 352.

UDVARI KAMARA 117.

UDVARHELY szék 378.

UDVARMESTER (marsaleus curiac, marszałek nadworny) hatásköre 12.

UGIESKI 252.

UKRAINA (=végvidék) 25. 125.

ULÁSZLÓ (I.) Lokietek-(1306), 41. 263. 330.

ULÁSZLÓ (II.) Jagelló — 13. 14. 18. — a Jagelló dynastia alapítója 43. 46. 55. 58. 155. 376. 381. 408.

ULÁSZLÓ (III.) Várnai — 55. 155. 263. 327. 376. 381.

II. ULÁSZLÓ magyar és cseh

király, 56. — a bécsi (1515) congressuson 57., 145. 146. 156.

UNGARIA, Hungaria, l. Magyarország.

UZZŁOWSKI Leonard, subjudex Volkoviensis, 425.

VADÁSZAT, mint a lengyel nemesség kedvelt szórakozása, 27.

VAJDÁK (woje-wode, comes-palatii, palatinus) 11. 18.

VAJDASÁGOK (wojewodztwo, palatinatus) 4. 5.

VAJDASÁGI GYŰLÉSEK (sejmik) 11. 16. 24. — mint a szónokok iskolája 38. 1572. decz. 6., 49. — Henrik szökése után 69. — 1574. nov. 11., 75.

VALACHIA l. Oláhország.

VALACHUS l. Oláh.

VALKAI MIKLÓS 378.

VALLÁS SZABADSÁG kérdése a varsói convocatio 1573-ban 52.

VALOIS ház, 62.

VÁRAD „jubilál“ Báthory királylyá választása hírére 249. —on figyelő hadtest 268.

VÁRNAGYOK (castellani, majores, minores) 10. — hatáskörük 11. 18.

VARSAVIA, l. Varsó.

VARSÓ 6. 18. — a királyválasztás helye 49. 50. Varsói convocatio 1573. jan. 5. 49. Varsói confoederatio 1573. febr. 28., 52. — választó országgyűlés 1573. apr. — máj. 53. 54. 65. Varsói convocatio Henrik szökése után 1574 aug—sept. 69—79. —ban jár a pápai nuntius 102. — a választás idején 125. — convocatio 137. 139. 151. 163. —i országgyűlés kitzítése 1575. nov. 7-ére 192. —i mező 196. 197. —i országgyűlés 1575. nov. 7. — decz közepéig 198—224.

--ban hirdetik ki a császár és Báthory választását 228 233. 250., 273. —i császár-párti gyűlés (1576. apr. 9.) 274. 278. 281. 285. lefolyása 288—293. —ba újabb gyűlést hirdet a primás 1576. jun. 3-ára 292. 293., 301. —hűségesküje Báthory előtt 304. 305. —ba országgyűlést hirdet Báthory 1576. jun. 1-ére 306.

—ba indul Báthory 309. —i országgyűlés 310. 315. 316. —bana senatus szavazata 320. 323. 325. 326. 327. 334. 336. 340. 347. 348. 353. 355. 359. 369. 371. 372. 374. 378. 379. 382. 383. 389. 390. 393. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 432. 444. 453.

VARSÓI CONFOEDERATIO (1573.) 52. 180. 182. 186. 189. —miképp határozta meg a király választás módját. 193.

VÁRMIAI PÜSPöksÉG, 6. 35.

VAS GYÖRGY (de Czege) 378.

VASSILI, czár, 56. 57.

VÁZA GUSZTÁV, svéd király, 148.

VELENCZE, —n keresztül utazik Henrik 67. —ből ír Henrik 71., 180. —i követ a litvánoktól 31, 134.

VENDÉGESKEDÉS 25.

VERBÖCZY 37.

VERECZKEI SZOROS 261. 265.

VICKANCZELLÁR, hatásköre 13.

VILMOS, osztrák herceg, Hedwig jegyese 43. 58.

VILNA —i vajdaság 5. —vajda 10. —püspök 10. —Litvánia fővárosa, az északi tartományok piacza 39. —n tartományi gyűlés 1574. nyarán 69. —n tartományi gyűlés 1574. végén

106. —i vajda és várnagy szavazata 320. 423. —i vajdaság 425.

VISZTULA 4. —a kereskedés főiránya 39., 179. 189. 253. 303.

VITÉZ GÁBOR, comes comitatus Tordensis 378.

VITOLD, litván herceg, 55. 263. 376. 381.

VÖRÖS-OROSZORSZÁG (Russia) 4. 5. 6. 1. Kis-Oroszország.

WALLENSTEIN, 112.

WAPOWSKI Bernát, történetíró, 36.

WAPOWSKI, przemysli várnagyot megöli Zborowski Sámuel 162.

WARSEWICKI KRISTÓF, publicista 36. —mint szónok 72.

WAWEL királyi vár Krakóban 300. 303. 304.

WELSER FILIPPINA s Ferdinánd főherceg morganaticus házassága 129. 206.

WESSELÉNYI MIKLÓS 378.

WIDAWSKI PÉTER 338.

WIELICZKA (sóbánya) 6. 38.

WIELUN 337.

WIEPRZ folyó 179.

WINNICIA 442.

WISEGRÁD (Varsó vára) 288.

WIŚNIA, város, —i fegyveres confoederatio 201. —án Báthory pihenője 196. 337. 395.

WITEBSK, végvár. 3. —i vajdaság 425.

WLADISLAUS I. Ulászló.

WOLA, falu Varsó alatt, (választási mező) 198.

WOLHINIA 4. 5. 98. 139. 189. —ba tatár beütés 192. —osztrácellenes 202. 250. 263. 278. 297. (és mindenütt a lengyel királyi czimben)

WOŁOWICZ LESTÁR, litván

vicekancellár 13. — trocki várnagy 105. 106. — nak előirányzat 15,000 frt 125. — szavazata 320. 348. — Brestensis, Kobryncensis, Rzeczyceusis que capitaneus 425. — LEO, smolenski vajda, 105. 106. — György, novgorodi várnagy, 105. 106.

WOŁODKOWICZ Márton, iudex terrestris Minscensis 425.

WOLSKI DUNIN PÉTER, mint lengyel vicekancellár, 13. osztrákpárti, 88. — és a ferrarai herczeg 134. — t főkancellárá teszi Báthory 307. — szavazata 322. 348. — bécsi követ 352. 416. — cancellarius, custos Lenciciensis, Gnesnensis, Posnaniensis canonicus 427.

WOLSKI MIKLÓS, kir. kardhordozó, krzepici kapitány, osztrákpárti 95. — a varsói kapitányság ígérete mellett 700 frtot kap 125. — helyébe Niemstat nevezi ki Báthory kardhordozóvá 304. — bécsi követ 352.

WORONIECKI JAKAB, a primás unokaöccse. lowiezi prépost 103. — követsége a császárpárt részéről Báthoryhoz 232. — Erdélyben 245. 251. 264. — követsége a primástól a már megkoronázott Báthoryhoz 309. 364.

WOYNA GERGELY, ex palatinatu Novogrodensi, — György ex terra Samogitiae, — LÖRINCZ, thesaurarius curiae, notariusque m. d. Lithvaniae, capitaneus Piúscensis, tenutarius Olitensis, Kwasiensisque 425.

WÜRTEMBERGI herczegség 180. — tanácsosok 181.

ZADOR 361.

ZAMOJSKI család 6.

ZAMOJSKI JÁNOS, vicekancel-

lár 13. — munkája „De senatu Romano“ 34. — élettörténete Heidensteintől 35. — belzi követ az 1573. v. országgyűlésen, a szavazati jogegyenlőségért harczol 50. — starostaságot nyert Henriktől 68. a nemesség vezére, hangadó a kis-orosz földön 99. — a Piast-párt vezére 142. 144. — a nemzeti párt szónoka a varsói választáson 216. 217. 220. — Anna herczeguöt lépteti fel 222., 230. — a Báthory párt — t alkancellárrá teszi Báthory 307. 416. — vicecancellarius, Belsensis, Knyszynensis et Zamechensis capitaneus 427. 428.

ZABOROWSKI János, Sandomiriensis praepositus 427.

ZAKRZEWSKI Vince: a »Po ucieczce Henryka« cz. m. írója, I. a jegyzetekben.

ZÁPOLYA BORBÁLA, I. Zsigmond lengyel király neje, 156.

ZÁPOLYA ISTVÁN, szepesi gróf 156.

ZÁPOLYA JÁNOS, magyar király, 156. 157. 160. 241. 262.

ZARNOW 321.

ZAWICHOSTI várnagy üdvözli Tarnow előtt Báthoryt 297.

ZBĄSKI, 72.

ZBIGNIEW, gnezdai érsek a XV. sz. közepén, 330.

ZBOROWSKA ZSÓFIA, Tarnowski János özvegye, Dudith második neje (1574. nov.) 90 — 92.

ZBOROWSKI család, Zborowskiak, 6. — a reformatio híve 48. 61. 62. — nagy befolyása 88. 89. 95. 96. 98. 102. — gúnyíratban 113. — és a ferrarai herczeg 133 148. 152. 161. 165. 167. 169. 173. 176. 178. 185.

ZBOROWSKI ANDRÁS, udvar-

mester 12. — katholizál, 59. 61. — Ernő főhg. érdekében működik (1574. sept.) 88. 90. 91. —t pénzzel kerülgeti az osztrák párt 123. —nak 10,000 frt 125. — 35,000 frtot kap Báthory követétől a litvánok megnyerésére 176. 177. 200. — a varsói választáson a ferrarai herczegre, majd Báthoryra szavaz 215. 228. 256. 259. 281. — tolmácsolja a lengyel üdvözlő beszédeket 297. — a bevonuláson 299. — szavazata 322. 406. — curiae regiae marschalcus et Radomiensis capitaneus 427.

ZBOROWSKI JÁNOS, párisi követ Henrikhez 54. 91. — 6000 tallért kér a csász. követektől, majd 15,000 tallért 123. — Rosenbergnél 152. — 8000 tallért kap Báthorytól 176. 178. — varsói várnagygyá teszi Báthory 307. 416. — Gnesnensis ac Odalanoviensis capitaneus 427.

ZBOROWSKI KRISTÓF, a királyság főpohárnoka, császárpárti, 4000 frtot kap Dudithtól 123. — kívánalmai, ha András bátyját eltéríti Báthorytól (22,000 frt stb.) 177. — a császár érdekében szónokol a varsói választáson 216.

ZBOROWSKI PÉTER, mint sandomiri vajda 61. — krakkai vajda 68. —t az osztrák párt megnyerni óhajtja 87. — a legbefolyásosabb család feje 89—91. — nemesi felkelést hirdet Łaski ellen 93. — 7000 + 2000 frtot kap Dudithtól 122. — és Rosenberg 152. — és Báthory 161. — követet küld Báthoryhoz 163. 168. 169. — 20,000 frtot kap Báthorytól 175. 176. 178. 187.

— a varsói választáson az osztrák ház ellen nyilatkozik s először Rosenbergre szavaz 214. 217. — majd Báthory mellett emel szót 222. 232. 237. 238. 239. — a jędrzejowi gyűlésen 255. 259. 261. 282. 283. — sürgeti Báthory Krakkóba sietését 295. 298. — a Báthory bevonulásánál 299. a koronázásnál a koronát viszi 304. 309. — szavazata 320. — levele a császárhoz 339. — Miksának 383. Báthorynak 393. 406. 416. — generalis 427.

ZBOROWSKI SÁMUEL, 91. — katonákat toborz Báthorynak 119. — 1000 frtot kap Dudithtól 122. Erdélyben 161. visszatér Lengyelországba s Báthory mellett korteskedik 162—165. —nek Görgényt igéri Báthory 175, 377.

ZEBRZYDOWSKI GÁSPÁR, kaliszi vajda 416.

ZEHMEN. I. Czema.

ZEMBROW 338.

ZIELŃSKI György, Plocensis castellanus, Zakrocimiensis et Mlawnensis capitaneus 427.

ZIENKOWICZ Vazul (Basilius) 425.

ZIEROTIN FRIGYES, ezereskapitány, csász. követ az 1576. apr. varsói gyűlésre 287. 288.

ZIHUSKI polaneci várnagy 321.

ZSIDÓK 33.

ZSIGMOND, magyar király, 46. — a német lovagrendet segíti 55. 231. 330.

ZSIGMOND, magnus dux Lithuaniae 381.

ZSIGMOND (I) I. király. 35. törvénygyűjteménye 37. — törvénye a választás szabályozására

15. statutuma (1530. 1538.)
 50. — a bécsi congressuson 1515-
 ben, 57. — szavazatáért ostro-
 molják a francziák a császárvá-
 lasztásnál (1520) 63., 132. 152.
 263. 376. 381. 399. 407.
- ZSIGMOND ÁGOST**, az utolsó
 Jagello († 1572.) 10. 14. — ren-
 des hadsereget szervezett 18. 21.
- Kromert diplomaii küldeté-
 sekben használja 35, 36. — halá-
 la 41. megválasztása 45. —
 halálával a szabad választás ér-
 vényesül 46. utáni interregnum
47. — hitújítás felé hajlott 48.
 — két neje osztrák főherczegnö
 58. — alatt a szavazattöbbség
 dönt 72., 82. 111. — honosítá
 meg a vesztegetést 112., 130.
 132. 136. 145. 156. — házasa
 sága Radziwill Borbálával 204.
 263. 1550. statutuma a ko-
 ronázásról 301., 344. 345. 376.
 381. 388. 396. 399. 403. 407.
 415. 423.
- ZSIGMOND** (svéd királyfi) 136.
 138. Mint lengyel király, III.
 Zsigmond, 144., 208.
-

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK ÚJABB KIADVÁNYAI.

Anjou-kori Okmánytár. Szerk. Nagy Imre.	
I. köt. (1301—1321) 1879. IV. és 678 l.	3 frt 60 kr.
II. köt. (1322—1332) 1881. III. és 664 l.	3 » 60 »
III. köt. (1333—1339) 1883. VI. és 650 l.	3 » 60 »
IV. köt. (1340—1346) 1884. VI. és 679 l.	4 » 20 »
Az eltűnt régi vármegyék. Irta Pesty Frigyes. I. II. köt. 1880.	
A két kötet ára	5 » — »
Ocskay László II. Rákóczy Ferencz fejedelem dandárnoka, és a felsőmagyarországi hadjáratok 1703—1710. Irta Thaly Kálmán. 1880.	3 frt 60 kr.
A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Irta Molnár Aladár. I. köt. 1881.	3 » — »
Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI—XVII. századokból. Szerk. Szopori Nagy Imre. 1881.	1 frt 80 kr.
Magyar Országgyűlési Emlékek. Szerk. Dr. Fraknói Vilmos.	
VI. köt. (1573—1581) 1879.	3 frt — kr.
VII. köt. (1582—1587) 1881.	3 » — »
VIII. köt. (1588—1597) 1883.	3 » — »
IX. köt. (1598—1601) 1885.	3 » — »
Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor.	
VI. köt. (1608—1614) 1879.	3 frt — kr.
VII. köt. (1614—1621) 1881.	3 » — »
VIII. köt. (1621—1629) 1882.	3 » — »
IX. köt. (1629—1637) 1883.	3 » — »
X. köt. (1637—1648) 1884.	3 » — »
Magyarország II. József korában. Irta Marczali Henrik.	
I. köt. 1882. V. és 468 l.	3 frt — kr.
II. köt. 1884. IV. és 533 l.	3 » — »
Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig. Irta Ortway Tivadar. I. II. köt. 1882. A két kötet ára	5 frt — kr.
Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Szerk. Károlyi Árpád és Szalay József. 1882. XXVIII. és 260 l.	1 frt 40 kr.
A magyarországi várispánságok története, különösen a XIII. században. Irta Pesty Frigyes. 1882.	3 frt — kr.
Gróf Tököli Imre levelei. Szerk. Deák Farkas. 1882.	1 » 60 »
Székesi gr. Bercsényi Miklós tábori expeditiós-könyvei, 1705—1709. Szerk. Thaly Kálmán. 1882.	2 frt 40 kr.
Okirattár Strassburg Pál 1631—1633-ki követsége és I. Rákóczi György első diplomatai összeköttetései történetéhez. Szerk. Szilágyi Sándor. 1882.	1 frt — kr.
A bujdosók levéltára. A gr. Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Szerk. Deák Farkas. 1883.	1 frt 80 kr.
Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok (1685—1716). Szerk. Thaly Kálmán. 1883.	4 frt — kr.
I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez (levelek és okiratok). Szerk. Szilágyi Sándor. 1883.	4 frt — kr.
A linczi béke okirattára. Szilágyi Sándor. 1885.	4 » — »
A székesi gróf Bercsényi család (1525—1835). Irta Thaly Kálmán. I. köt. 1885.	2 frt 30 kr.
A szőnyi béke okmánytára. Szerk. Majláth Béla. 1885.	2 » 50 »
Magyarországi városok régi számadás-könyvei (Selmezbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bárfa és Körmezbánya városok levéltáraiból). Szerk. Fejérpataky László 1885.	4 frt — kr.
A dunai hajóhadak története. Irta Dr. Szentkláray Jenő. 1886.	2 frt 60 kr.
A heraldika vezérfonala. Irta báró Nyáry Albert. 1886.	5 frt — kr.